



Studiebundel

vir die

64

ste

*Algemene Kerkvergadering
van die Nederduitsch Hervormde
Kerk van Afrika*



Studiebundel

vir die

64

ste

*Algemene Kerkvergadering
van die Nederduitsch Hervormde
Kerk van Afrika*

*Die Aula
Universiteit van Pretoria*

Danaf Maandag 26 Junie 1995

STUDIEBUNDEL

INHOUDSOPGAWE

		<u>BLADSY</u>	<u>NOMMERS</u>
		STUDIE- BUNDEL	AGENDA
III	LIDMATE		
	A Selfstandigheid van landskerke <i>Prof HG van der Westhuizen</i>	1	24
V	AMPTE		
	Pastoraat		
	A Die gelykheid in die amp en tussen die ampte <i>Prof dr AD Pont</i>	24	67
	B Predikantevergadering		
	Samevatting van die referate wat gelewer is tydens die Predikantevergadering in 1993	43	82
	* Woordverkondiging: 'n Universele gerigte aksie <i>Dr P van Staden</i>		
	* Nog steeds geslote eredienste? <i>Prof dr IWC van Wyk</i>	45	82
	Diakonaat		
	A Diakonale versorgingsmodel <i>Prof dr TFJ Dreyer</i>	53	149
IX	APOSTOLAAT		
	Evangelisasie		
	A 'n Oorsig van evangelisasiebenaderings <i>Prof dr PJ van der Merwe</i>	63	192

BLADSY NOMMERS
STUDIE-
BUNDEL AGENDA

Raad vir Maatskaplike sake

A	Die feministiese beweging	83	219
B	Dobbelary en lotery	101	223
C	Die doodstraf	110	232
D	Verset en rewolusie in die lig van die Nagmaalformulier	132	241

Serkos.

A	Verslag oor Serkos <i>Dr JP Labuschagne</i>	158	247
---	--	-----	-----

Kerk en kuns

A	Die uitbeeldbaarheid van Christus <i>Ds J Otto</i>	190	252
---	---	-----	-----

X GEESTELIKE VORMING VAN DIE JEUG

Opvoeding en Onderwys

A	Die Nederduitsch Hervormde Kerk se prinsipiële benadering tot opvoeding en onderwys <i>Prof dr PS Dreyer</i>	201	262
---	--	-----	-----

XI BELYDENIS

A	Die doel en funksie van 'n formulier <i>Prof dr AD Pont</i>	210	265
B	Aantekeninge oor die Apostolicum : Artikel 4 <i>Dr FJ Boshoff</i>	214	271
C	Posisie van die komma in Artikel 4 van die Apostolicum : Verdere bespreking <i>Dr FJ Boshoff</i>	216	273.

BLADSY NOMMERS
STUDIE-
BUNDEL AGENDA

D	Enkele aantekeninge oor die teks van die Apostolicum ten opsigte van die belydenis oor die kerk <i>Prof dr AD Pont</i>	218	275
E	Die betekenis van die votum en die funksie daarvan in die erediens <i>Prof dr GMM Pelser</i>	226	276
F	Enkele prinsipiële uitgangspunte wat in aanmerking geneem of verdiskonteer behoort te word by die opstel van formuliere vir bevestiging van persone in die kerklike bedieninge <i>Prof dr GMM Pelser</i>	227	276

XII PREDIKING EN EREDIENS

Kerkmusiek en sang

A	Enkele opmerkings oor die aard van die reformatoriese kerklied <i>Mev M Schoeman</i>	229	305
B	Riglyne vir kerksang <i>Mej S Engelbrecht</i>	229	305
C	Riglyne vir die beoordeling van geestelike musiek <i>Mnr RW Mathlener</i>	231	305
D	Koorsang binne die Nederduitsch Hervormde Kerk <i>Ds GJM Wolmarans</i>	234	305
E	Die plek van koor- en ander nie-gemeentelike sang in die erediens <i>Dr L Strydom</i>	235	305
F	Die plek van koorsang in die erediens <i>Mev M Schoeman</i>	252	

		<u>BLADSY</u> <u>NOMMERS</u>	
		STUDIE- BUNDEL	AGENDA
G	Koorsang tydens die erediens <i>Prof dr JA Loader</i>	255	305
H	Koorsang in die erediens : Nuwe Testamentiese perspektiewe <i>Prof dr JJ Engelbrecht</i>	258	305
I	Die plek van koorsang in die erediens <i>Dr DJC van Wyk</i>	260	305
J	Evaluasie van die liedere wat in die proefsangbundel verskyn <i>Mnr RW Mathlener</i>	261	305
K	Evaluasie van liedere in die Jeugsangbundel <i>Mnr RW Mathlener</i>	265	305
L	Riglyne vir die beoordeling van kerkmusiek <i>Ds E Kloppers</i>	267	305
M	Ondersoek na 'n eie jeugsangbundel en/of uitbreiding van die bestaande Psalm en Gesangebundel ('n Werksdokument aan die Raad vir Kerkmusiek) <i>Ds E Kloppers</i>	270	305
N	Riglyne ten opsigte van godsdienstige musiek <i>Mev M Fourie</i>	272	
O	Kriteria vir die seleksie van Afrikaanse protestantse kerklied-melodieë : 'n Historiese oorsig <i>Ds GJM Wolmarans</i>	274	
SAUK			
A	'n Vertaling van die SAUK beleid ten opsigte van godsdienstige uitsendings <i>Mnr Riek van Rensburg</i>	285	328

BLADSY NOMMERS
STUDIE-
BUNDEL AGENDA

XIX NAGMAAL

- | | | | |
|---|---|-----|-----|
| A | Die Nagmaalbeker en Nagmaalkelkies
'n Bygewerkte en uitgebreide memorandum aan die
Kommissie van die Algemene Kerkvergadering
<i>Prof dr AD Pont</i> | 289 | 400 |
|---|---|-----|-----|

XXIII VERBAND MET ANDER KERKE

Raad vir Ekumeniese Sake

- | | | | |
|---|--|-----|-----|
| A | Draft declaration on the rights and respon-
sibilities of religious people | 309 | 473 |
| B | Kommentaar van die Raad vir Ekumeniese Sake
aan die Kommissie van die Algemene Kerkver-
gadering oor die "Draft Declaration on the
rights and responsibilities of religious people" | 316 | 473 |
| C | Revised draft declaration on rights and
responsibilities of religious people | 318 | 473 |

Raad vir gesprek met ander denominasies

- | | | | |
|---|---|-----|-----|
| A | Inligting oor die Apostoliese Geloofsending | 322 | 482 |
| B | Inligting oor die Evangelies-Gereformeerde Kerk | 325 | 482 |

XXV WET EN BEPALINGS

**Aangeleenthede waaroor die Komitee vir die herskry-
wing van die Kerkwet besluite van die Algemene
Kerkvergadering vra**

- | | | | |
|---|--------------|-----|-----|
| A | Die voorrede | 331 | 491 |
| B | Die ampte | 335 | 492 |

	<u>BLADSY</u>	<u>NOMMERS</u>
	STUDIE-	AGENDA
	BUNDEL	
C Vergaderings van die ampte	336	493
D Omsendskrywe 35/93 oor die samestelling van die Algemene Kerkvergadering	350	493
E Lidmaatskap	353	494
F Die belydenisskrifte en die Nederduitsch Hervormde Kerk	359	498
G Die proponentformule	367	499

**Regsadvies aan die Komitee vir die herskrywing
van die Kerkwet**

A Mnr SH Gegan	369
B Mnre Tim du Toit en Kie	377
C Adv S du Toit	382
D Adv JP de Bruin	384

III LIDMATE

A. DIE SELFSTANDIGHEID VAN LANDSKERKE

PROF HG VAN DER WESTHUIZEN

1. INLEIDING

Die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering het opdrag gegee om aan die saak van die selfstandigheid van landskerke in 'n memorandum aandag te gee (brief 22 September 1992).

Die opdrag spruit uit die volgende besluit van die Algemene Kerkvergadering: "Die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering stel ondersoek in hoe noue verbondenheid met die Hervormde gemeentes met beide meerdere strukture in onafhanklike lande gehandhaaf kan word, terwyl dit lands- en volkskerke in die betrokke lande word" (Notule, Algemene Kerkvergadering 1992, bladsy 44).

2. AGTERGROND

Die agtergrond van bogenoemde opdrag word onder andere in die motivering van die Ring van Dorsland vir 'n wysiging aan die Kerkwet bewoord:

"Artikel III van die Kerkwet soos dit tans bepaal, is in stryd met die bepalings van die grondwet van Namibië betreffend diskriminasie veral op grond van kleur en ras. Artikel 10.2 van die grondwet lees soos volg: 'No persons may be discriminated against on the grounds of sex, race, colour, ethnic origin, religion, creed or social or economic status.'

Om uitvoering te gee aan hierdie bepalings is Wet 26 van 1991 gepromulgeer. Hierdie wet staan bekend as 'The Racial Discrimination Prohibition Act.' In genoemde wet word dit spesifiek 'n oortreding gemaak as enigiemand geweier word tot lidmaatskap van 'n assosiasie omrede so 'n persoon tot 'n bepaalde rassegroep behoort. Die straf vir so 'n oortreding is 'n boete van nie meer nie as R50 000 (vyftig duisend rand) of gevangenisstraf van 10 jaar.

Dit is dus duidelik dat Artikel III van die Kerkwet 'n oortreding in terme van die genoemde wet is. Indien die Kerk in Namibië nie van die oortredende bepalings van Artikel III vrygestel word nie, gaan dit die Kerk in 'n groot verleentheid stel, met verreikende implikasies. Die ringskommissie, as die

hoogste gesag van die Kerk in Namibië, kan ook onder die gemelde wet aangekla word.

Om hierdie probleem te oorbrug moes die ringskommissie van Dorsland, na beraadslaging en met sanksie van die moderamen van die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering, spesiale maatreëls tref wat in die beste belang van die Kerk in Namibië dien. Die maatreëls was om die gemeentes in die Ring van Dorsland vry te stel van die (woord 'blanke' en die motiveringsgedeelte) van Artikel III van die Kerkwet. Genoemde vrystelling het in werking getree op 1991/12/09.

Die ringskommissie van die Ring van Dorsland is bewus daarvan dat daar tans gewerk word aan die wysiging van die Kerkwet en Bepalings. Daarom versoek die Ring van Dorsland die Algemene Kerkvergadering baie vriendelik om op hierdie stadium Artikel III van die Kerkwet so te wysig dat dit aan die behoefte van die Ring van Dorsland sal voldoen.

'n Kommissie van ondersoek is deur die Ring van Dorsland benoem om te bepaal of, en indien wel tot watter mate, die Ring van Dorsland selfstandigheid moet bekom ten opsigte van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika wat in die beste belang van die gemeentes in die Ring van Dorsland sal wees."

Ten opsigte van die ondersoek na die selfstandigheid van 'n Hervormde landskerk in Namibië, het die Algemene Kerkvergadering besluit: "Die Ring van Dorsland se versoek tot groter selfstandigheid word toegestaan totdat die ring 'n selfstandige kerk word en self Artikel III, soos gewens, in sy Kerkwet verander."

Uit die aangehaalde twee besluite van die Kerk blyk baie duidelik dat die beginsel van selfstandige Hervormde Kerke in verskillende lande aanvaar is.

Die vraag wat oorbly is hoe die selfstandige kerke met hulle eie meerdere vergaderings struktureel aan die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika nou verbonde kan bly.

Die opset van hierdie memorandum is nie om die ekklesiologie of leer oor die kerk weer uiteen te sit nie. Wat van belang hier is, is dat deelgenootskap deur die geloof aan die liggaam van Christus die wesenlike van kerkwees is. Hoe dit sekondêre organisatories lyk, het alles met die kontemporêre kerkreg te doen.

Die normale ontstaan van kerke op sendigvelde wat elke keer 'n realisering van die oervestiging van die kerk is, word ook nie hier bespreek nie. Omdat dit wel 'n woord oor die selfstandigheid van landskerke kan meesprek, kan hieroor wel verder gelees word (vergelyk HG van der Westhuizen, **Kerk en Kerstening**, bladsy 17 verder en oor volkskerk bladsye 63 tot 91).

3. GESKIEDENIS

Sonder om vir die doel van hierdie memorandum op die presiese datums en besluite van die historiese verloop van die onder genoemde gevalle in te gaan, moet die volgende in hoofrekkie genoem word.

3.1 NEDERDUITSCH HERVORMDE KERK IN NATAL

Met die stigting van die Nederduitsch Hervormde Kerk in Natal, Desember 1921, deur ds AR Smit, het dit as een gemeente kerklik volkome selfstandig gefunksioneer. Na 'n jaar van onderhandelinge is dit op 1 Februarie 1925 volledig by die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika ingelyf (vergelyk HG van der Westhuizen, **Die Aanvanklik houding van die Nederduitsch Hervormde Kerk ten opsigte van Sending histories-krities nagegaan**. Ongepubliseerde proefskrif 1969, bladsye 15-21).

Die inlywing het plaasgevind op grond daarvan dat "'n vierde Hollandsche Kerk in de Unie bepaald ongezond voor kerk en volkslewe is ..." (vergelyk HG van der Westhuizen, Proefskrif, bladsy 20).

Hierdie enkele gemeente = kerk het sy eie kerkorde gehad sonder ring- of sinodale verbande. Die gemeentes in die Nuwe testamentiese tyd het nie veel hiervan verskil nie.

3.2 NEDERDUITSCH HERVORMDE KERK IN TRANSVAAL

Sonder om die historiese verband van die Hervormde Kerk in Natal en in die Vrystaat ten opsigte van die Kaapse Kerk in die vorige eeu na te gaan, word net kortliks as 'n voorbeeld wat al drie gebiede betref na die Transvaalse Kerk verwys.

As algemene agtergrond van die kerkregtelike praktyk in die Kaapse Kerk voor en net na die Groot Trek, geld dieselfde verhouding wat tussen die gemeentes, wat ná Jan van Riebeeck se koms in die Kaap ontstaan het, en die Nederlandse Hervormde Kerk, gegeld het.

"Kragtens die Unie van Utrecht was elke Provinsie in Nederland geregtig om self oor sy eie kerklikgodsdienstige sake te beslis" (AD Pont, **Die Historiese Agtergronde van ons Kerkreg**, deel 2, bladsy 141).

Die klassis van Amsterdam het egter niesteenstaande Artikel 84 van die Dordtse Kerkorde of Artikel 77 van die Kerkorde van Den Haag, die Kaapse gemeentes as "**ondergeskik** aan die vaderlandse gemeentes" hanteer (Pont, aw, bladsy 157). Dit hou verband met die verhouding tussen kerk en staat in Nederland destyds: "... net soos die kolonie alleen daar is ten behoeve van die koloniserende moondheid, so is en bly die koloniale gemeentes ondergeskik aan die kerk in die vaderland ..." (Pont, aw, bladsy 157).

Die Kerkorde van De Mist in 1804 het "die kerk vaster as ooit vantevore aan die staat vasgeknoop" (Pont, aw, bladsy 205). Om hierdie rede is die eerste Algemene Kerkvergadering wat in 1805 gehou moes word eers in 1824 gehou - want die goewerneur was nie op goeie voet met die Kaapstadse kerkraad wat die vergadering moes byeen roep nie (Pont, aw, 215).

In 1824 het die Kaapse Kerk met die daarstelling van sy eie "Algemeen Reglement" 'n mate van selfstandigheid sowel ten opsigte van die klassis van Amsterdam as van die plaaslike owerheid ingeneem.

Die 1824 Algemeen Reglement het nogtans steeds die Kaapse Kerk onderhewig aan die goewerneur gemaak. 'n Besluit van die Algemene Kerkvergadering of van 'n ringsvergadering was eers ná goedkeuring deur die goewerneur van krag. Die goewerneur se beslissing was dat kerklike besluite deur die Engelse koning goedgekeur moes word (Pont, aw, 251).

Met hierdie 1824 Algemeen Reglement het die Voortrekkers die binneland ingetrek. Die kerk in die Boere Republieke was dus ook aan hulle staatsowerheid op 'n wetlike wyse onderhorig.

Omdat die Voortrekkers die grense van die Kaapse owerheidsgebied verlaat het, het hulle ingevolge Artikels 9 en 20 van die Algemeen Reglement van 1824 ook die Kaapse Kerk verlaat.

Die Kerk, soos hy in die Kaap en buite die Kaapse grense, in verhouding tot die betrokke owerheid was, kon as landskerke getipeer word.

Toe Piet Retief as "Hoofd Kommandant", as die erkende "staatshef" op 23 April 1837 Erasmus Smit as leraar wou bevestig, het daar 'n weerstand ontstaan alleen maar omdat Erasmus Smit, veral by die Maritz mense, onaanvaar was (Pont, aw, 284).

In die Transvaal het die Volksraad selfs in die plek van kerklik meerdere vergaderings tot in 1852 opgetree (Pont, aw, 323). Veral die ondertekening van die Sandriviertraktaat in Januarie 1852, waarmee Transvaal van die Engelse owerheid selfstandige erkenning ontvang het, was 'n verdere bevestiging dat die Transvaalse Kerk nie aan die outoriteit van die Kaapse owerheid of van die Kaapse Kerk onderworpe was nie. Ook die inlywingspogings voor die koms van ds Dirk van der Hoff in 1853, ter wille van die verkryging van 'n predikant, getuig van die kerklike selfstandigheid. Die Kaapse predikante wou juis nie beroepe na Transvaal oorweeg nie omdat die Transvaalse Kerk 'n ander landskerk as die van die Kaap was. Tog was hulle geestelik een, een in geloof, belydenis en diens.

Dit is 'n bekende feit dat die ZAR in sy Grondwet die gelykstelling oftewel vermenging tussen swart en wit mense verbied het, totdat dit geen gevaar in die Republiek meer sou inhou nie. Omdat die Nederduitsch Hervormde Kerk nie alleen maar in die verhouding van onderdanigheid aan die owerheid was nie, maar nou ook staatskerk was, het dieselfde rassewetgewing ook vir die Kerk gegeld.

Nadat die ZAR met sy Grondwet vernietig is, het die Kerk die rasbepaling in 1904 in sy eie Kerkwet opgeneem. Die Kerk het hom dus nie net by wyse van wet verplig gevoel aan die besondere owerheidswet nie, maar het hom ook daarmee geassosieer. Die volksgemeenskap waarbinne die Nederduitsch Hervormde Kerk as volkskerk sy bediening verrig het, het die besondere vereiste gestel.

Omdat die Kerk algaande besef het dat so 'n vereiste die verbreiding van die evangelie en kerkuitbreiding kon kortwiek, is die betrokke Artikel III in 1951 "gekersten" in die sin dat in 'n motiveringgedeelte bygevoeg is dat die Kerk die stigting van volkskerke onder die verskillende bevolkingsgroepe in die land beoog.

Die formulering van Artikel III in hierdie verband, is nie alleen terug te voer na die bydrae van die wêreldbekende teoloog prof A van Selms nie, maar is ook gebaseer op wat hy oor die kerk in sy uitleg **Lig uit Lig**, van die Niceense belydenis sê:

"Die eenheid van die Christelike kerk lê derhalwe in die eenheid van God ... (bladsy 141). Maar sodra mens die eenheid van die kerk in die organisasie tot uitdrukking probeer bring, dreig daar gevaar ... dat die eenheid nie langer by God gesoek word nie maar by die mense ... ten koste van alles wil mens die eenheid bewaar en mens vergeet dat die eenheid nie deur ons bewaar word nie, maar deur die Woord van God ... (bladsy 142). Die kerk is geen sekte nie, maar die kerk mag ewemin 'n buurtvereniging word (bladsy 143) ... Dit is moontlik dat hierdie moeilikhede (kultuurerenisse tussen Jode en heidene wat beide Christene geword het - HG van der Westhuizen) die aanleiding gegee het tot die stigting van sogenaamde 'huiskerkte'. Die bestaan daarvan as afsonderlike gemeenskappe naas die plaaslike gemeente is deur die apostel Paulus aanvaar ... (bladsy 145-146).

Maar is die Grieks-sprekende stadsgenoot (in die Ooste in die vroeë tydperk - HG van der Westhuizen) nie deur die gebruik van Saries in die plaaslike Kerk van die evangelie uitgesluit nie? Blykbaar was die opinie dat hierdie Grieks-sprekendes gerus hulle eie samekomste kon hou: onderskeidings in die tale staan die algemeenheid van die kerk nie in die weg nie ... Die oplossing is as volg gevind (in die Reformatoriese tyd in Nederland - HG van der Westhuizen), dat orals waar dit nodig was, langs mekaar 'n Nederduits en 'n Waals Hervormde gemeente gestig is ... Daar is soms in die denke en gevoelens van verskillende rasse (wat ons tyd betref - HG van der Westhuizen) so 'n onderskeid, dat mens selfs waar die taal dieselfde is van twee verskillende wêreldes sou kan spreek. Daarby kom dan nog dat met rasverskil ook 'n groot kultuurverskil gepaard gaan, sodat die prediking wat vir die een groep van pas is vir die ander nie sou deug nie. Ten slotte moet mens ook rekening hou met die suiwer fisieke weersin wat die een ras soms by die ander opwek, hoe pynlik dit ookal mag wees ... So is daar blykbaar aanleiding genoeg om die rasseverskil soos die taalverskil te behandel ... (bladsy 147)."

Die "verskillende wêreldes" waarvan prof Van Selms praat is oor die algemeen gesproke tussen die blanke wêreld en die swart wêreld van ons dag in Suid-Afrika baie duidelik.

Selfs teoloë oor 'n wye spektrum bevestig en bevorder die eindomlike van tradisionele erfenisse:

"Looking back at how we in South Africa went about retrieving and appropriating our African heritage, we cut ourselves off from the wealth of the heritage that we share with other Africans outside our region. Hence we continue to fail, despite of our best efforts, to explain why we do things as we do, sing as we do, speak as we do, walk rythmically as we do, respond to the drum as we do, and view the world and Gods creation our own way that is not found among other races in the world (... dr Takatoso Mofokeng, dosent in teologiese Etiek by Unisa in 'n artikel: The future image of South African Black Theology, in **Journal of Black Theology**, November 1993, bladsy 144)."

Om met kultuur en volksverband by die skepping van kerklike strukture rekening te hou, is nie 'n stereotipe nie, maar 'n eis van die realiteit met die oog op effektiewe funksionering van die kerk.

Die differensiasie in kerklike bediening sluit aan by die uitbreiding van die kerklike organisasie volgens Handeling 6 van die verkiesing van die sewe wat almal uit die Hellenistiese Jode Christene kom vir die behoeftes van die Grieks-sprekende Christen weduwees. Hier moet ook verwys word na die ooreenkoms tussen Petrus en Paulus dat die een na die Jode en die ander na die Joodse kultuurgroepe met die evangelie sal gaan (vergelyk Gal 2:9).

Juis die gedagte van volkskerke wat in geloof, belydenis en diens een is en daarmee ook openbarings is van die een heilige algemene Christelike Kerk as liggaam van Christus, maak dit vir kerkvorming en kerklike strukturering noodsaaklik dat met die sosiale, kulturele en politieke omstandighede van 'n bepaalde staat rekening gehou moet word.

In die samelewing kan elkeen in die omstandighede bly waarin hy tot die geloof gekom het (1 Kor 7:20).

Die wette van 'n sosiale maatskappy of staat hoef nie verander te word voordat die kerk daar kerk kan wees nie - behalwe as die wette die kerk daar verbied om Jesus Christus volgens die Bybel te verkondig.

Ter wille van die evangelie en om vrag op die verkondiging daarvan te geniet, moet die kerk ingaan in die eie omstandighede van die menslike gemeenskappe (vergelyk 1 Kor 9:20-23) - ook van hulle staatkundige situasie en wetgewing.

3.3

NEDERDUITSCH HERVORMDE KERK IN ZIMBABWE

Daar was waarskynlik weinig Hervormers wat gedurende die vorige eeu hulle in die gebied noord van die Limpopo gevestig het. Gedurende die eerste kwart van hierdie eeu, het die enkele Hervormers hulle óf by die NG Kerk in hierdie gebied aangesluit óf hulle het kerkloos geword.

Sommige oud-Hervormers het kriewelrig in die NG Kerk met sy eie etos geword, en saam met "kerklose" Hervormers is onder leiding van ds PW Ennis, self 'n oud-NG lidmaat, op 2 Junie 1923 'n Hervormde gemeente in Rhodesië gestig.

Die voorstel tot gemeentestigting is deur HG Oosthuizen soos volg bewoord: "dat wij nu overgaan en ds PW Ennis verzoeken om nu 'n Ned Herv gemeente der Herv Kerk van Afrika te stichten" (EJ van der Westhuizen, 'n Oorsig oor die geskiedenis van die Nederduitsch Hervormde Kerk in Rhodesië tot 1939. Ongepubliseerde BD skripsie, 1981, bladsy 19). HJ Oosthuizen is tot eerste ouderling en PJD van der Westhuizen tot eerste diaken en EP Kleynhans tot eerste skriba/ kassier verkies.

Dit is interessant om daarop te let dat die voorsteller, gesien die Kerk se naam "... van Afrika" sondermeer die nuwe gemeente as bestaande binne die geografiese ruimte van die Hervormde Kerk geag het. Dit blyk ook uit die verklaring van ds Ennis: "En ds Ennis verklaarde in de naam van de Drie-enige God, dat hij en broeder Vorster (oudl JH Vorster, lid van die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering - skrywer) deze gemeente afstichten als wettigbestaande Ned Herv Kerk van Afrika. Deze gemeente besloot nu, na stemming, dat haar naam zal zijn de Ned Herv Gemeente van Gwelo" (EJ van der Westhuizen, as, 19).

'n Probleem met die streng tradisionele gestruktureerdheid van die Kerk het ook in Rhodesië na vore gekom. Ds JGM Dreyer het die opdrag gehad om met sy besoek in 1926 nuwe gemeentes te stig. Hy het dit nie gedoen nie. "Die redes hiervoor was, dat daar te min mense was. Plekke wat hy besoek het was mynsentrums en as sulks was die verblyf van Hervormde lidmate aldaar dikwels slegs tydelik. Hy het wel die volgende wyke gestig: Que Que en Selukwe wat onder Gwelo sou ressorteer en Welgetroost (distrik Marandellas) wat onder Enkeldoorn sou ressorteer. Dit is merkwaardig dat Welgetroost dan 'n wyk van 'n wyk sou wees, omdat Enkeldoorn nog steeds 'n wyk van Gwelo was" (EJ van der Westhuizen, aw, 28).

Besoekende predikante een of twee keer per jaar kon nêrens voldoende geestelike bearbeiding doen nie. Plaaslike omstandigheid vereis dus dat, soms net tydelik, plaaslike praktiese reëlins getref word. In bogenoemde geval kon byvoorbeeld 'n leidinggewende lidmaat in Rhodesië geïdentifiseer word en deels gefinansier word as 'n predikant se werk (of dan grootliks 'n predikant se werk) op deeltydse basis te doen.

Na die onbevredigende maar toegewyde besoeke van di PW Ennis en PJJ Venter, het die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering ds Alers wat probleme in Lichtenburg gehad het, na Rhodesië laat gaan. Na aanleiding van hierdie ongelukkige beroep, het ds Venter gerapporteer dat Rhodesië nie weer "ongesiens" sal beroep nie! Ds Venter het aanbeveel "dat 'n pas gelegitimeerde kandidaat ... vrywillig aan die werk in Rhodesië verbind (moet word), georden moet word met die oog op bearbeiding van die herderlose gemeentes. As grond vir hierdie buitengewone maatreëls verwys ds Venter dan ook na ds D van der Hoff en dr SP Engelbrecht wat, onder omstandighede waar daar 'n behoefte in die Kerk ontstaan het, georden is" (EJ van der Westhuizen, aw, 40, 44). Die Kommissie wou egter geensins afwyk van die gangbare normale prosedure nie.

Vanweë die ander kultuurmilieu van Rhodesië het die Algemene Kerkvergadering in 1970 besluit:

- 1) Die vergadering besluit in beginsel om die mate van selfstandigheid aan die Kerk in Rhodesië te gee, wat voldoende sal wees om die gestelde doelwitte te verwesenlik, en verleen volmag aan die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering om die nodige stappe te dien effekte te neem.
- 2) Die Ring van Rhodesië sal bekend staan as "Die Rhodesiese Hervormde Kerk" te vertaal as 'The Rhodesian Reformed Church' (Notule, Algemene Kerkvergadering, 1970, bladsy 114).

Die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering het in opvolging van hierdie besluit verder besluit:

Die Kommissie spreek die mening uit dat die Ring van Rhodesië sy opdrag kragtens Artikel VII 1.a van die Bepalings in die vervolg kan interpreteer in die lig van die besluit van die Algemene Kerkvergadering wat sal inhou dat die ring en die Kerk in Rhodesië in die praktyk sal optree as selfstandige organisatoriese eenheid.

Die ring kan besondere bepaling's voorstel vir opname as 'n bylae by die Wet en Bepalings na goedkeuring deur die Kommissie. Origens bly die gemeentes in Rhodesië ten volle deel van die Kerk. Eiendomme kan geregistreer word op naam van die Rhodesian Reformed Church ... (Handelinge van die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering, April tot Junie 1970, bladsy 96).

Hierdie selfstandigheid in beginsel het in ooreenstemming met die volkskerk benadering, dat landskerke in 'n bepaalde kulturele, sosiale en politieke milieu moet ingaan om sy ware evangeliese roeping ten beste uit te voer, aan die Kerk in Rhodesië die geleentheid gebied.

Deels is hierdie geleentheid benut byvoorbeeld ten opsigte van die afskaling van die Artikel III rassewerkverdeling.

Weens die vinnige dreinerings van Afrikaners uit die nuwe bedeling van Zimbabwe, het die Kerk nie tot praktiese selfstandigheid in kerkregtelike sin in Zimbabwe uitgroeï nie. Hierdie verdwyningsindroom van die Kerk het in hierdie stadium toe al feitlik sy eindpunt in Kenia, Tanzanië en Zambië bereik.

Die verdwyning wat juis deur die landskerklikheid teengewerk behoort te word, het nogtans plaasgevind omdat die Afrikaners in Zimbabwe self in die gees van Artikel III hulle kerklike lewe ingerig het, en mettertyd weggetrek het.

Teen 1981 was daar sprake in Zimbabwe om met die susterkerke aldaar te verenig. Die Kerk het egter self daar besluit: "Die afgelope ringsvergadering van die Hervormde Kerk het besluit dat hy vir die huidige vereniging tussen die susterkerke nie oorweeg nie, maar bereid is tot samewerking" (Notule, Kommissie van die

Algemene Kerkvergadering, September 1981). In 1981 was daar nog net 240 belydende lidmate in die hele Zimbabwe.

Met die nuwe omstandighede en agteruitgang van die Kerk in Zimbabwe, het die skakeling met die Kerk in Suid-Afrika ook moeiliker geword. Die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering het waar moontlik altyd gehelp, ook finansiëel, maar: "Beslissings oor die toekoms van die Kerk (in Zimbabwe) moet deur Zimbabwe se mense geneem word" (Notule, Kommissie van die Algemene Kerkvergadering, Maart 1984).

Die Raad vir Regsadvies het weens die kwynende kerklike situasie in Zimbabwe in verband met verslaggewing aanbeveel: "... dat die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering vergunning aan die Ring van Zimbabwe verleen om jaarliks teenoor die Kommissie slegs verslag te lewer oor die werksaamhede ten opsigte waarvan dit vir hulle moontlik en nodig is om verslag te lewer. Oor die werksaamhede ten opsigte waarvan dit sensitief en selfs gevaarlik sal wees om te rapporteer, hoef hulle nie verslag te doen nie" (Notule, Kommissie van die Algemene Kerkvergadering, November 1985).

Teen die einde van die tagtigerjare het die Hervormde landskerk van Zimbabwe, in plaas van om uit te groei tot volwaardige sinodale struktuur gekrimp om as ring selfs by die ring Zoutpansberg ingelyf te word.

Uit 'n verslag van 1990 moes die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering verneem: "Lidmate sien nie meer op teen veelrassige godsdiensoefening nie. Publieke integrasie word gedwonge aanvaar, maar lidmate is nie bereid om persoonlike en intieme gemeenskap uit te oefen nie. Lidmate verkies op die ou end om tuis te bly buite die bestaande gemeente ... Na, sê drie geslagte, sal veelrassige gemeentes aan die orde wees" (Notule, Kommissie van die Algemene Kerkvergadering, Maart 1990).

Die ringsvergadering van Zimbabwe, 30 Mei 1992, het behalwe die leraar maar net vyf afgevaardigdes gehad. "Die vergadering bespreek die behoefte aan die bediening van Engelssprekende lidmate ..." (Notule, Kommissie van die Algemene Kerkvergadering, Junie 1992).

Soos die Hervormde Kerk in Zimbabwe gekrimp het, het veral finansiële probleme die tradisionele bearbeiding deur leraars van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika die bediening gestrem. Aan die ander kant het die Kerk in Rhodesië die beginsel van selfstandigheid veral ten opsigte van sy naam, sy Kerkwet Artikel III en taalmedium tot 'n groot mate beoefen.

3.4

NEDERDUITSCH HERVORMDE KERK IN ANGOLA, BOTSWANA, KENIA, TANZANIË, ZIMBABWE EN ZAÏRE

Met die ontstaan en verdwyning van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika in Kenia (Gemeente Arusha), Tanganyika (Gemeente Rensburgrus), Zambië en

Angola kan die vraag gevra word of opreg erns gemaak was met die volkskerk-landskerk benadering en daarmee met die apostolaatsroeping van die Kerk.

Waarskynlik was dit te wyte aan die uitgangspunt dat die Afrikaners wel aan die betrokke landswette onderdanig sal wees maar dat hulle 'n vreemde gemeenskap van die betrokke land wil bly. Dit is sekerlik enige gemeenskap se reg - ook dan om sy volkskerk vir sover moontlik onder die landsomstandighede te organiseer. Vir 'n volkskerk om egter waarlik kerk van die Here te wees is dit nodig om ook ruimte vir 'n landskerk te bied vir die land se mense wat tot geloof in Hervormde verband kom.

In die geval van Botswana is daar reeds baie jare voortdurend lidmate van die Hervormde Kerk wat uit naasliggende ringsverband, soos byvoorbeeld die Ring van Zeerust, bearbei word. Op 27 Februarie 1994 is vir die eerste keer selfs 'n predikant net vir Botswana bevestig, naamlik ds D van Rooy van den Berg.

Omdat die getalle in hierdie geval nooit baie groot was nie, was daar voorheen nie sprake van gemeentestigting of ringsvorming nie. Nogtans sou Kerkwetartikels wat weens landswet daar nie toelaatbaar is nie, nie op die betrokke lidmate afgedwing kon word nie. So ook die geval van Zaïre waar Hervormers gewoon het en wat deur ds GC Coetzee besoek is.

In Angola het die gemeenskap van Afrikaners 'n geslote kerklike en sosiale maatskappy gevorm teen die Roomse en integrasiesituasies. Die Hervormde Kerk in Angola, oftewel die verskillende gemeentes wat daar was, het geen eie ringsverband of sinodale verband gevorm nie. Soms het hulle onder een of ander ringsverband in Suid-Afrika geressorteer. Dit was egter net in naam en hoofsaaklik weens die betrokke leraar se ringsverbintenis. Die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering het selfs die Angolese kerklike sake gehanteer (vergelyk HG van der Westhuizen, **Herder van Angola**).

Indien die beginsel van kerkregtelike selfstandigheid in die praktyk sterker in die bewussyn van die Angolese kerklewe gefunksioneer het, kon daar dalk 'n swart Hervormde Kerk of Portugese Hervormde Kerk ontstaan het. Iets van hierdie moontlikheid kom wel in die geskiedenis van die Hervormde Kerk in Angola soms na vore.

Aan die ander kant was daar 'n sterk aandrang wat by die Angolese Hervormers se eie strewe aangesluit het, om die wette van die Hervormde Kerk in Suid-Afrika net so in Angola van toepassing te maak.

Ds TFJ Dreyer skryf in Oktober 1926 vanaf Paarlstraat, Standerton, aan die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering:

"Dat die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering sig uitspreke of die artikel in ons Kerkwet re die toelating van gekleurde in die kerk ook in Angola van toepassing is. Daar is drie kleurlinge - die vader was 'n Ier en die moeder gekleurd wat met dogters van ons mense - één is van ons kerk - getroud is.

Hulle word deur die boere in die huis ontvang en met die hand gegroet, kortweg as gelyke beskou! 'n Paar kinders het aansoek gedoen om toegelaat te word tot die katechese. Die meeste gemeentelêde was daarteen, enkele daarvoor. Ek het die toelating geweier op grond van die Kerkwet. 'n Paar lede was baie ontevrede. Die kinders is in die Roomse Kerk gedoop en sal natuurlik nou by die Roomse Kerk aansluit, want daar is geen ander uitweg. Die moeilikheid is dat hulle in die daelikse lewe as gelykes erken word, maar dat hulle wat die kerklike lewe betref as minder gereken word. Myns insiens is dit noodsaaklik dat die Kerkwet toegepas word. Dit sal 'n herhaling van die gemengde huwelike miskien teenwerk"

3.5

ANDER VOORBEELDE

Buite die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika sou daar by die NG Kerk en die Gereformeerde Kerke ook na voorbeelde van gedifferensieëde gemeentes selfs binne dieselfde kerkverband en/of binne dieselfde geografiese gebied verwys kon word.

Sonder om dit breedvoerig te bespreek kan na 'n paar interessante voorbeelde verwys word.

3.5.1

DIE NG GEMEENTES WINBURG EN RIETFONTEIN

Na die Rebelie van 1914 het die ongelukkiges na langdurige kerksteurende probleme besluit dat hulle van die gemeente Winburg wil afskei, maar nog onder die betrokke ring en sinode wil ressorteer. "Op 'n gemeentevergadering, gedurende Maart 1917 in die Winburgse stadsaal, is sonder enige teenstem besluit om 'n aparte gemeente te stig. 'n Paar dae later op die ringsvergadering te Ladybrand is 'n versoekskrif, onderteken deur 381 belangstellendes, ingedien. Daarin was vervat die versoek om 'n aparte gemeente aangesien hulle finaal afgeskei het van die moedergemeente en reeds meer as twee jaar sonder geestelike bearbeiding verkeer... Op 31 Mei 1917 is die gemeente Rietfontein, genoem na die geboorteplek van pres MT Steyn gestig. Hierdie nuwe NG gemeente (die "Nasionale gemeente" - HG van der Westhuizen) se grense is aangedui as die landdrostdistrik van Winburg en hiermee is 'n gemeente gestig met presies dieselfde grense as die gemeente Winburg" (PB van der Watt, **Gemeentes en nogmaals gemeentes**, bladsye 38/39).

3.5.2

GEREFORMEERDE KERKE ONDER DIE KRUIS

Die ontevredenes in die NG Kerk, omdat die Gereformeerde belydenis verwaarloos sou wees, het mettertyd hulleself tussen 1897 en 1911 in agt gemeentes georganiseer - Strydenburg (1897), Clanwilliam en Ceres (1903), Witbank (1907), Mier of Gordonia en Hoopstad (1909) en Lindley en Frankfort (1911). Omdat hulle gedwonge tot afskeiding gevoel het om vry te kom van gewetensdwang in die NG Kerk, het hulle die gedagte van kruisdra in die naam weerspieël (PB van der Watt, aw, bladsye 25-30).

"Van die kant van die Gereformeerde Kerk is die Kerk onder die Kruis as 'n susterkerk erken blykens die feit dat predikante van die Gereformeerde Kerk die Kruisgemeentes behulpsaam was en die sakramente bedien het. Die bediening van die Kruisgemeentes het op ds SJ du Toit se skouers gerus" (JAS Oberholster, **Die Gereformeerde Kerke onder die Kruis in Suid-Afrika**, bladsy 270).

Ds SJ du Toit was natuurlik 'n predikant van die NG Kerk, Noorder-Paarl voordat hy Superintendent van Onderwys in die ZAR geword het. Sy seun, JD du Toit, Totius, het predikant en professor in die Gereformeerde Kerk geword. En sy broer, Totius se oom CW du Toit, was predikant van die Nederduitsch Hervormde Kerk.

Alhoewel die Kerk onder die Kruis weens onvrymoedigheid nie by die NG Kerk waarvan afgeskei is, aansoek om erkenning gedoen het nie, is dit deur die NG Kerk as Kerk erken (Oberholster, aw, 289).

3.5.3

DIE SCOUTSKERK

Na die Anglo-Boereoorlog het die "National Scouts" of "Joiners" hulle "nie meer saam met die Bittereinders in een kerkgebou tuisgevoel nie (PB van der Watt, aw, 31). In sekere gemeentes is die sakramente aan die "Joiners" geweier. Sommige predikante was hierop adamant. Die Algemene Kerkvergadering van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika het in 1903 hieroor besin. Selfs kerkrade, soos die gevalle van byvoorbeeld die NG Kerk Lichtenburg en Ventersdorp, het die sakramente aan die "Joiners" geweier "tot tijd en wijl er in den wandel van dezulken tekenen zijn van belijdenis en berouw" (PB van der Watt, aw, 32).

"Gevollik het die Scouts op 22 Desember 1903 opnuut 'n byeenkoms te Vlaklaagte gereël waar besluit is om of te skei en 'n nuwe kerk met die naam 'Nederduitse Gereformeerde Kerk van Transvaal' te stig. Ander afskeidings sou volg en toe daar aan die begin van 1906 'n Algemene Kerkvergadering van die Scoutskerk gehou is, was daar ses gemeentes, naamlik Bethal, Standerton, Ermelo (Breyten), Pretoria (Scheerpoort), Heidelberg en Zeerust. Te Ventersdorp was daar ook 'n gemeente, maar die is spoedig ingelyf by die Nederduitsch Hervormde Kerk" (PB van der Watt, 34).

Omdat die NG Kerk natuurlik toe in Transvaal die verenigde Nederduitsch Hervormde of Gereformeerde Kerk was, kon die Scoutskerk sonder verwarring hulle naam só kies.

Op 21 Februarie 1910 het die Kruiskerk (ses gemeentes) en die Scoutskerk (vier gemeentes) verenig. Laasgenoemde het na 'n bestaan van sewe jaar dus onder die naam van eersgenoemde voortgegaan.

Nadat ds SJ du Toit op 28 Mei 1911 oorlede is, was die Gereformeerde Kerk onder die Kruis herderloos. Ds SJ du Toit se jongste seun, Totius se broer, CWM du Toit, is aangemoedig om vir predikant te leer en die Kruisgemeente te bedien. Die laaste "Algemene Byeenkoms" van die Kerke onder die Kruis was egter op 5 Januarie 1914

te Breyten. Na grondige onderhandelinge en besprekings is die gemeentes in die kerkverband van die Gereformeerde Kerke opgeneem. Na 'n leeftyd van sewentien jaar het die Gereformeerde Kerk onder die Kruis dus weer verdwyn.

In 1933 het die Kruisgesindes in die Gereformeerde Kerk Frankfort in 'n eie gemeente afgeskei. Hulle het geprotesteer teen "die onbybelse bylae wat deur die Sinodes (van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika) by die Dordtse Kerkorde bygevoeg is ... Die weglating by die verkondiging van Gods Woord, naamlik die onvervulde profeë en die verloëning van die Duisendjarige ryk" (Oberholster, aw, 300).

Die naam van hierdie gemeente was aanvanklik die "Kruisgemeente Frankfort, maar later is die naam verander na Vrye Christelike Gereformeerde Kerk" (Oberholster, 301). Ds CWM du Toit, broer van Totius, oud-Volksraadslid, en voorheen predikant in die Gereformeerde Kerke, was hierdie gemeente se leraar.

Op 8 Oktober 1950 is 'n Vrye Gereformeerde Kerk te Pretoria geïnstitueer. Later is ook een te Kaapstad en een te Pretoria gestig. Die opleiding van predikante vir hierdie drie gemeentes, wat 'n eie sinodale verband het, geskied ook aan die Theologiese Universiteit te Kampen (Broederweg 15) in Nederland of die Theological College in Hamilton, Kanada (**Die Vrye Gereformeerde Kerke in Suid-Afrika**, inligtingstuk).

Hierdie onverkwiklike prosen van skeuring en afskeiding gepaard met opgejaagde gevoelens en negatiwiteit gaan maar aldeer aan. Volgens **De Kat**, Maart 1994, is daar in Johannesburg nog 'n kerk gestig deur vorige leraars van die NG Kerk. Tereg vra die rubrieksrywer van Kerk en media na aanleiding van hierdie kerkstigting in Die Kerkbode: "Die vraag is of die kerk in staat is om sy tradisionele struktuur so aan te pas (prys te gee?) dat hy sy roeping kan vervul" (Thys du Toit, Nog 'n kerk werklik nodig? Die Kerkbode, 18 Maart 1994, bladsy 11). Dieselfde kan natuurlik ook gevra word na aanleiding van die totstandkoming van die Afrikaanse Protestantse Kerk (APK).

Hierdie voorbeelde word nie as navolgenswaardige voorbeelde genoem nie. Intendeel! Alhoewel dit voorbeelde van afskeidings, nydgelaaide of wrywingsvlakke en ongure gebeure is, was die betrokke gemeentes en kerke nie in die teologiese sin van die woord sektaries nie. Selfs Totius het sowel in die Hervormde Kerk in Potchefstroom en, nadat hy professor geword het in die Kruiskerk op Kleinbosch, gepreek (VE d'Assonville, **Dit is Totius**, bladsye 104 en 120 onderskeidelik).

Die voorbeelde figureer hier juis om in ons kerkstrukture soveel elastiese differensiasie te bied dat daar sonder vrese en skeuring versoenende akkommodasie vir die verskeidenheid van die menslike vrese en samelewingskomponente kan wees - sonder om die eenheid in leer en belydenis te skaad.

3.6

NEDERDUITSCH HERVORMDE KERK IN NAMIBIË

Juis Artikel III van die Kerkwet wat uitdruklik die vorming van volkskerke in die verskillende kulturele, politieke en landsomstandighede be-oog, wat deur die Ring van Dorsland gevra is om opgehef te word, is die grondslag waarop hulle die gevraagde selfstandigheid kan vra!

Nadat die Angolese Hervormers in Suidwes ingetrek het, is hulle in gemeentelike verband onder die Kerkwet van die Hervormde Kerk, soos dit in Suid-Afrika geld, georganiseer. Die bloeiende gemeentes in Suidwes is onder die naam van die Ring van Suidwes-Afrika georganiseer. Met die land se naamsverandering tot Namibië is die ring se naam, in herinnering aan die Dorslandtrek, na die Ring van Dorsland verander. Tans is daar nege gemeentes. Gobabis gestig 1937, met 117 belydende lidmate; Otjiwarango 1937, met 95 lidmate; Grootfontein 1937, 131 lidmate; Outjo 1943, 48 lidmate; Windhoek 1950, 366 lidmate; Tsumeb 1950, 102 lidmate; Walvisbaai 1983, 170 lidmate; Oranjemund-afdeling, 1992, 25 lidmate en Mariental-afdeling 1992, 35 lidmate. Totaal: 1 089.

Die Kerkwet van die Nederduitsch Hervormde Kerk in Afrika het aanvanklik geensins probleme veroorsaak nie. Die landswette van die Unie van Suid-Afrika en later die Republiek van Suid-Afrika het ook in Suidwes gegeld of was met Suidwes se wette in ooreenstemming.

Die situasie in Suidwes het egter met die onafhanklikwording van Namibië verander.

4. **NUWE SUID-AFRIKA**

Die ontwikkelende staatkundige bedeling in Suid-Afrika bring mee dat oor die algemeen ook van 'n nuwe Suid-Afrika gepraat word.

Die nuwe staatkundige en sosiale opsette noodsaak juis 'n volkskerk om sy volkskerklike elasticiteit in vorme en organisasie te openbaar met die oog op die beste funksionering as kerk van Christus.

In lyn met die kerklike aanpassing wat reeds ten opsigte van Zimbabwe en ander plekke en nou tot sover wat Namibië betref, gedoen is, sal die proses op kerkordelike wyse waarskynlik moet voortgaan ook met die oog op die nuwe Suid-Afrika.

Omdat die verhoog van die nuwe Suid-Afrika so vinnig en radikaal van sosiale rangskikking kan verander, moet die saak van selfstandige landskerke miskien van die gemeentevlak af beskou word.

Aan die een kant kan die sterk sprake van 'n volkstaat vir Afrikaners 'n staat tot gevolg hê met sy eie wette en groot bevolkingsverskuiwings daarheen of daarvan weg. (Hou die Kerk in sy begroting en finansiële beplanning voldoende hiermee rekening dat sekere gemeentes met hulle bouprojekte en ander uitgawes dalk krities getref kan word deur groot bevolkingverskuiwings?)

Aan die ander kant kan die nege strekebeleid, afhangende van die outoriteit en soewereiniteit wat vir elkeen beding word, meebring dat daar 'n verskeidenheid van wette, staatkundige bedelings en samelewing-etosse ontstaan waarmee die volkskerk in sy vorme en organisasie rekening moet hou.

Dieselfde kerkorde kan onmoontlik nie volledig en onaangepas in alle denkbare sosiale kulturele, tradisionele en historiese omstandighede van toepassing wees nie. Indien 'n kerkorde 'n dergelike eenmalige grootheid moet wees, moet dit pasklaar uit die Bybel kom. 'n Kerkorde het juis op grond van die Skrif en belydenis geheel en al met die praktiese ordening van die kerklike lewe te doen.

Kerke in die verskeidenheid van die gegewe samelewing, moet rekening hou met die verskillende gebiedswette, streekswette of landswette. Hierin lê kerkregtelik gesproke en in terme van eie of aangepaste kerkwette reeds 'n grond vir minstens 'n mate van selfstandigheid van die betrokke landskerk of streekskerk of gebiedskerk. Watter moontlike strukture dit kan aanneem, word later bespreek.

Omdat die landskerkstruktuur met sy eie wette byvoorbeeld 'n wetsartikel kan hê wat in 'n ander streek of land of omstandighede nie van toepassing is nie, moet met die diversiteit reeds op gemeentelike vlak rekening gehou word.

Die huidige Artikel III is juis so 'n voorbeeld. Die rasbepaling kan deur 'n selfstandige landskerk van Zimbabwe of Namibië of by wyse van spreke streek Wes-Kaap opgehef wees, maar gehandhaaf word byvoorbeeld in 'n volkstaat.

Indien 'n Hervormde lidmaat van Namibië of uit die geledere van byvoorbeeld die Rehoboth bastergemeenskap (waar die landswet en die Kerkwet dit toelaat dat hy lidmaat van die Hervormde landskerk kan wees), intrek in 'n streek in Suid-Afrika, selfs dalk in die volkstaat waar die rasbepaling in die Kerkwet gehandhaaf word, is daar in juridiese sin botsing van belange.

Kerklike gebruik is dat 'n lidmaat van die Kerk wat met attestaat van een gemeente na 'n ander gemeente trek, ipso facto in die ander gemeente opgeneem word. Die huidige Artikel III maak ook daarvoor voorsiening.

Omdat dit 'n realiteit is dat sekere lidmate weens hulle sosiale, kulturele en tradisionele gegewenhede nie in 'n bepaalde gemeente tuis sal wees of deur die gemeente tuis aanvaar sal word nie, moet daar vir hom kerklike voorsiening gemaak word. Daar kan nie maar net gesê word dat hy by die HKSA moet aansluit nie. Daar kan hy dalk nog méér buite sy kulturele atmosfeer wees.

Elke gemeente se kerkraad behoort op grond van 'n bepaling in die artikel wat oor kerklidmaatskap handel, te kan besluit of iemand in die gemeentelike verband opgeneem word of nie. Indien nie of indien so 'n kultuurvreemde lidmaat self eerder aan 'n ander gemeente van die Kerk wil behoort, waar die kultuurmilieu en ethos vir hom in sy omstandighede sinvoller is, moet op behoorlike kerkregtelike grondslag die gemeentelike lidmaatskap gereël word. Dit hou ook verband met gemeentegrense.

5. GEMEENTEGRENSE

Geen lidmaat van die Kerk binne die geografiese grense van 'n gemeente kan lidmaatskap by daardie gemeente geweier word volgens die huidige Kerkwet nie.

Indien 'n Hervormde lidmaat om welke rede ookal 'n bepaalde gemeente geweier word, mag dit alleen op kerkordelike wyse geskied. Daar behoort 'n reëling tussen die weierende kerkraad en 'n moontlike ander kerkraad oor sy lidmaatskap te wees.

'n Lidmaat trek dus binne 'n bepaalde geografiese gemeentegrens in, maar wil self of kan, van die geografiese gemeente se kant, nie aan hierdie gemeente behoort nie, maar kan aan 'n ander bestaande gemeente van die Hervormde Kerk behoort. Dit behoort kerkordelik gereël te kan word indien geografiese gemeentegrense nie soliede grense is nie maar geperforeerde grense.

Die eerste gemeentes in die vroeë kerk het geen geografiese grense gehad nie. Almal wat aan 'n bepaalde huisgemeente kon behoort, het daaraan behoort. So het daar algaande parogieë (**paroikia** - vreemdelingeverblyf, vergelyk Hand 13:17; 1 Pet 1:17) ontstaan. Parogie is die oudste naam vir gemeente.

Eers in die regeringstyd van keiser Konstantyn is wette uitgevaardig waardeur die kerk eiendom kon verwerf. "Dit het gelei tot die oprig van kerkgeboue, die sentralisering van die gemeentlike lewe en die beklemtoning van die plekgebondenheid van gemeentes" (L Heyns, Gemeentes sonder grense, NGTT, 4 Desember 1992, bladsy 532).

Tydens die Konsilie van Nicea (325) is die eerste geografiese grense vir bisdomme bepaal met die reëlings dat dit met politieke provinsies moet saamval. Dit was eintlik presies die situasie met die Kaapse Kerk toe die Voortrekkers weggetrek het.

Die presiese afbakening van gemeentegrense het in die kerkgeskiedenis tydens die Konsilie van Trente (1545-1564) sy beslag as 'n organisatoriese maatreeël gekry (L Heyns, aw, bladsy 533).

Geografiese gemeentegrense is geen wet van Meders en Perse nie. Indien die orde vir die Kerk ten opsigte van lidmaatskap beter gereël kan word as net met vaste geografiese grense, moet dit gedoen word.

Die volkskerklike aanpasbaarheid van die vorm en organisasie van die Kerk vereis in die nuwe Suid-Afrika dat wat reeds op beperkte skaal al tradisie by die Hervormde Kerk is, suiwer te eksploteer. Dit is reeds 'n gebruik by die Hervormde Kerk om selfs gemeentes sonder grense te hê. Hiervan is daar verskeie voorbeelde waaraan vervolgens aandag gegee word.

6. NEDERLANDSSPREKENDE GEMEENTE

Die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering het op 5 Februarie 1958 'n spesiale vergadering in die "Hope"-saal te Johannesburg oor die bearbeiding van die Nederlandse immigrante gehou.

Die waarnemende voorsitter, ds Joh Dreyer, het verduidelik dat die Algemene Kerkvergadering besluit het tot die stigting van 'n gemeente vir Nederlandse immigrante binne die Kerkverband. Die vergadering (ongeveer 200 lidmate teenwoordig) besluit met algemene stemme tot stigting van die gemeente (Notule, Kommissie van die Algemene Kerkvergadering, 5 Februarie 1958).

Die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering het 'n voorligtingstuk opgestel om aan die gemeentes op die Rand die stigting van die Nederlandsprekende gemeente te verduidelik. Daaruit blyk dat die gemeente met instemming van die Ring van Johannesburg deur die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering self gestig is. "Waar hierdie gemeente 'n buitengewone gemeente is, wat in opdrag van die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering gestig word, en omdat dit sonder grense is, sal die gemeente regstreeks onder toesig van die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering staan, net soos die gemeente van Angola en vroeër ook die gemeentes van die Rhodesiërs, Kenia en Tanganyika" (Voorligtingstuk Kommissie van die Algemene Kerkvergadering).

Die gewone ringskontrole en ringsvervoeging van hierdie gemeente het mettertyd glad verloop. So het die ringskommissie byvoorbeeld op 9 April 1964 kerkvisitasie by die Nederlandsprekende gemeente gehou "en 'n besonder vriendelike gesindheid teenoor die Kerk aangetref".

Uit hierdie verslag van die ringskommissie word die oorspronklike kerkregtelike posisie van die gemeente enigsins duideliker: "Die praktyk het uitgeloop dat die arbeidveld van die gemeente wel in die eerste plek onder **buitekerklike Nederlanders** is; ... en gevolglik kan dit eers na verloop van tyd sy oorspronklike doel dien, naamlik om 'n brug te vorm tot inskakeling van Nederlanders by ons eie gemeentes en Kerk."

Oor die grense en die liturgie van die gemeente rapporteer dieselfde ringsverslag:

"1. Grensvasstelling

Die (rings-)kommissie dog so ook die kerkraad van die Nederlandsprekendes kan geen praktiese moontlikheid of wenslikheid van 'n grensvasstelling vir die gemeente op die huidige oomblik sien nie. Binne die grense van die Ring van Johannesburg sou dit sekerlik ook nie moontlik wees nie ...

2. Die Liturgie

Ook die liturgie soos in gebruik by hierdie gemeente wil die (rings-)kommissie nou graag sien in die lig van die besondere aard en posisie van die gemeente. Die kerkraad verseker dat hulle wetsgehoorsaam wil wees en graag ook later by die eventuele ingebruikneming van 'n eie Diensboek van ons Kerk daarvan sou wil gebruik maak.

Hulle beskou egter enige verandering op hierdie stadium onwenslik en die kerkraad as geheel dink dat dit baie skadelik sou wees vir die gemeente.

Die liturgie wat daar in gebruik is (naamlik volgens die Diensboek van die Nederlandse Hervormde Kerk - vergelyk brief van die ringskommissie van 31 Oktober 1962), word vanaf die stigting van die gemeente so gevolg. Die ringskommissie is ook van mening dat enige ingryping op die stadium groot ontevredenheid in die kerkraad en gemeente sal bewerk ... Die indrukke van die (rings-)kommissie is ook dat hierdie tipe van liturgie daartoe meewerk om 'n geestelike tuiste te verskaf ..."

Aan die ander kant het die Kerk onlangse versoeke van hierdie kerkraad, veral onder die leiding van dr Lensink, sy destydse leraar, om van Artikel III van die Kerkwet ten opsigte van die bepaling "blank" vrygestel te word, van die hand gewys (vergeelyk byvoorbeeld Notule, Algemene Kerkvergadering, Junie 1989).

Omdat dit in die veranderende samelewing strukture van die nuwe staatsbestel al meer 'n behoefte word om noem dit maar multikulturele gemeentes of kerke te hê, sal aan die kerkregtelike aspek hiervan, om dit ordelik te reël, aandag gegee moet word.

7. STUDENTEGEMEENTES

'n Laaste voorbeeld van gemeentes waar met die eiesoortigheid daarvan ten opsigte van bedieningspatrone, organisasie en grense in die Kerk reeds rekening ghou word, is studentegemeentes. In hierdie verband sou ook na ander derglike moontlike kategoriale gemeentes verwys kon word soos weermaggemeentes, hospitaalgemeentes, gemeentes vir dowes en so meer. Teenoor die bekende parogiale gemeentes, met sterk klem op geografiese grense, is die kategoriale gemeentes deur ander faktore as geografiese begrens. "n Vraag wat my lank besig gehou het, was of sosio-politieke redes legitiem is (vir gemeentevorming). Ek verwys na JA Heyns (Moet gemeentes geografies grense hê? - Die Kerkbode 16 Junie 1991, bladsy 5) se opmerking. In die lig van die voorafgaande moet dit aanvaar word net soos taal en kultuur genoegsame gronde is. In so 'n gemeente sal baie gewaak moet word dat geesgenootskap nie 'n belangriker rol as geloofsgemeenskap speel nie" (prof Louis Heyns, aw, bladsy 535).

Rondom die bestaan en bediening van studentegemeentes het sowel gemeentegrense as wykstrukture ter sprake gekom.

Gemeentegrense het altyd met gemeentelidmaatskap te doen. Ten opsigte hiervan het die Algemene Kerkvergadering in 1983 besluit:

"Alle studente in koshuise en binne bepaalde geografiese grense, soos vasgestel in oorleg met die betrokke ring(e), is lidmate van die studentegemeente. Studente buite hierdie geografiese grense kan deur middel van 'n skriftelike versoek, met die toestemming van die kerkraad binne wie se gemeentegrense hulle tydens die studietydperk woon, aansoek doen om lidmaat van die betrokke studentegemeente te word. Indien die studentegemeente se kerkraad so 'n versoek goedkeur, word hierdie persoon lidmaat van die studentegemeente en word sodanig bearbei. Die vergadering versoek die predikante en kerkrade om studente wat lidmate is van die studentegemeentes aan te moedig om ten volle in te skakel by die werksaamhede van die studentegemeentes."

Omdat studentegemeentes finansiële swaar kry (en om bykomende argumente soos dat dit ook goed vir studente se samelewing is dat hulle in hulle gemeente met ander mense moet skakel wat 'n normale huislike lewe lei), het die Algemene Kerkvergadering in 1992 besluit:

"Die Algemene Kerkvergadering herbevestig die belangrikheid en die erns van studentestandplase. Ondersoek moet gedoen word na die moontlikheid om aan studentegemeentes geografiese grense te gee, sodat sulke gemeentes as gewone gemeentes behandel kan word. Die finansiële las op sulke gemeentes kan sodoende in studentegemeentes verlig word ..."

Die feit is dat die beginsel van grenslose gemeentes waar lidmaatskap tog nog ordelik gereël kan word, ook ten opsigte van die bestaan van studentegemeentes bewys is.

Die moontlikheid van hersiening van die geografiese wykstruktuur, het ook veral by studentegemeentes na vore gekom.

In 1983 al het die Kerk besluit: "Die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering benoem 'n studiekommissie om verslag aan hulle uit te bring oor die moontlikheid daarvan om die huidige geografiese wykstruktuur te vervang met of aan te vul deur 'n gedifferensieerde en spesialiseringstruktuur. Die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering kry volmag om moontlike veranderings wat daaruit voortspruit, te implementeer" (Notule, Algemene Kerkvergadering, Mei 1983).

8. SAMEVATTENDE OPMERKINGS

Die Here het opdrag gegee dat die vermeerderende mensdom die aarde moet bewoon (Gen 1:28). Toe die nakoming van hierdie opdrag weens die sonde in die weegskaal was, het God deur die taleverwarring die mense oor die hele aarde laat versprei (Gen 11:7-9). Teen hierdie agtergrond sê Paulus op die Areopagus dat die mensdom wat uit een oorsprong is, binne historiese en geografiese grense woon - wat deur God beskik is (Hand 17:26; vergelyk Deut 32:8). Wanneer die opdrag aan die kerk gegee

word om al die nasies dissipels van die Here te maak (Matt 28:19), moet die opdrag, teen die genoemde agtergrond gesien, dáár waar die mense hulle bevind, uitgevoer word.

Niemand is verplig om sy land, sy woonplek, sy lewensmiddel, sy taal en kultuur, te verlaat en na die kerk toe te trek nie. Dit is die kerk wat na die lewensruimte van mense moet gaan - waar en hoe daardie lewensruimte ookal is.

Vir sover die kerk konsekwent erns maak met bogenoemde feit, word weens die implikasies daarvan van volkskerk en landskerk gepraat. Daarmee word juis beklemtoon dat dit om die koninkryk van God gaan in elke volk, stam, taal en nasie, en nie om die kerk nie. Die kerk is 'n tydelike moeder wat voed en begelei.

Die kerk se strukture, organisasie, differensiasies, bedieningspatrone, taal, ethos en so meer moet dus rekening hou met die gegewe situasie. Dit vorm die onderliggende grond waarop selfstandige kerke en selfs eiesoortige gemeentes ontstaan.

Wat die selfstandigheid van kerke betref, het ons reeds op dieselfde grondgebied 'n Hervormde Kerk in Suidelike Afrika, saam met ons eie Kerk. Hierdie differensiasie is nie primêr geografies gebaseer nie, hoewel dit ook ten opsigte van die lokaliteit van swart mense gegeld het soos veral in die verlede, maar is gebaseer op taal en kultuur.

Die HKSA het as 'n gemeente begin. Daarna het dit struktureel gesproke ringstrukture gehad met 'n ringsvergadering as die laaste meerdere vergadering. Eers toe die kerk 44 jaar oud was, het hy 'n sinodale struktuur gevorm. Dit kÁN na gelang van omstandighede. Gedurende die bestaan van die HKSA het dié Kerk kerkregtelik selfstandig gefunksioneer. Veral aan die beginjare was dié Kerk ook finansiële onafhanklik van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika.

Dit is byna onberekenbaar wat die omvang van die teologiese bydrae van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika aan die HKSA is, en so ook wat die praktiese leiding en advies aangaan en veral wat die finansiële subsidie betref. Kerkregtelik is die HKSA egter 'n selfstandige organisasie.

In ons eie kerkgeskiedenis weet ons dat die Kerk vir die eerste keer in 1853 in 'n sogenaamde Algemene Kerkvergadering byeengekom het. Dit was nie 'n normale sinode nie, en dit was ook nie 'n gewone ringsvergadering nie. Tewens daar kan gesê word dat die geval met die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika teenoorgesteld was as die geval met die HKSA. In laasgenoemde geval was die ringstruktuur vóór die sinodale struktuur gevestig. In die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika se geval was die sinodale struktuur vóór ringstrukture gevestig. In albei gevalle was dit soos die omstandighede daartoe gelei het. Nie een geval kan as sonde, chaos, wanordelik of onbehoorlik aangeteken word nie.

Soos omstandighede dit vereis, en 'n eie wetgewende owerheid in 'n land of 'n streek voorbeelde is van plaaslike omstandighede, moet die beste funksionerende struktuur wykgewys, gemeentegewys, ringsgewys en sinodaal gevind word.

Moontlikhede moet nie deur strukturele strakheid wat nie tot die ordelike funksionering in die kerk dien, ingeperk word nie.

Wat wykstrukture betref is daar 'n wye verskeidenheid moontlikhede - afhange van die aard van die wyk, die besondere behoeftes, die beskikbaarheid van ampsdraers, en so meer.

Ten opsigte van gemeentes is reeds verwys na eensoortige gemeentes soos die Nederlandsprekende gemeente, die studentegemeentes en daar kan nog andertalige gemeentes wees, selfs multikulturele en/of ekumeniese gemeentes. Om dit kerkregtelik te implementeer, kan net Artikel III en Bepaling 8 soos volg gewysig word:

ARTIKEL III

Lidmate van die gemeentes en derhalwe van die Kerk is diegene wat

- * deur belydenis van geloof lidmate in die gemeente word
- * kinders van lidmate van die gemeente is
- * in die gemeenskap van die gelowiges deur die doop in die gemeente opgeneem is
- * aan wie lidmaatskap deur die kerkraadsvergadering verleen word.

BEPALING 8 (g)

Die ringsvergadering stel die grense van 'n gemeente vas. Alle lidmate wat binne die grense van 'n gemeente woon en wie se lidmaatskap van die gemeente aanvaar is, behoort aan die gemeente. Alle lidmate wat buite die grense van 'n bepaalde gemeente woon, behoort aan die gemeente nadat die betrokke kerkraadsvergadering(s) met goedkeuring van die ringsvergadering(s) 'n dergelyke aansoek aanvaar het.

Wat meerdere vergaderings betref kan daar akkommodasie vir al die verskillende gemeentes in een ringsverband en een sinodale verband wees, of dit kan ook ontwikkel in selfstandige rings- en sinodale verbande - sonder skeuring, vyandigheid en haat.

In die geval waar een rings- en sinodale verband bestaan, kan gemeentes se afgevaardigdes na die één meerdere vergadering gestuur word. By wyse van beskrywing in die betrokke kerkorde betoon die meerdere vergadering begrip vir die eiesoortigheid van elke gemeente en skenk selfs, indien nodig, net aan die besondere gemeente of groep gemeentes stemreg ten opsigte van sake wat hulle onderskei van die ander gemeentes. Die betrokke afgevaardigdes van die onderskeie gemeentes kan selfs indien nodig eweneens weer nie stemreg hê ten opsigte van sake wat alleen die ander gemeentes aangaan nie. Die breë veld van gemeenskaplike sake bied dan stemreg aan al die gemeentes.

Wat die geval van die Ring van Dorsland spesifiek betref, is dit 'n ring wat in totaliteit in 'n ander land met sy eie wette bestaan. Aangesien die betrokke wette in gees en letter juis in teenspraak is met die kerkordelike reëlings van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika, is dit 'n aangewese moontlikheid dat dié Ring sy eie toepaslike kerkorde moet opstel. Daarvoor is 'n bepaalde, miskien 'n beperkte of dalk meer uitgebreide, kerkregtelike selfstandigheid nodig.

Die een moontlikheid is dat die Ring van Dorsland die Hervormde Kerk in Namibië (HKN) word. Omdat die sewe gemeentes maar min, klein en baie ver van mekaar verwyder is, hoef die huidige ringstruktuur nie (nou al) tot 'n sinodale struktuur uitgebou te word nie. Soos die HKSA aanvanklik ringstruktureel, as laaste meerdere struktuur, gefunksioneer het, kan die Hervormde Kerk in Namibië (HKN) ook. Natuurlik sou die ringsfunksies en werksmetode enigszins aanpassings verg.

Hierdie selfstandige funksionering sou nie beteken dat die teologiese, geestelike en praktiese bystand van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika onttrek hoef te word nie. Ook finansiële subsidies waar nodig kan steeds deur die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika gehandhaaf word. Die HKN sou miskien al die dankoffer wat in daardie land gegenerer is, en die land dalk nie behoort te verlaat nie, tuis behou - so ook die heffings. Verpligte pensioenfondsaangeleenthede, mediesefonds, en so meer sal een vir een op meriete aandag moet ontvang en by wyse van ooreenkoms tussen die twee kerke hanteer moet word (Agenda, Kommissie van die Algemene Kerkvergadering, 25 Maart 1994, bladsy 61, punt 1.3).

Soos die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika prakties tot nou die volledige opleiding van predikante vir die HKSA waarneem, so kan die HKN nog steeds óf van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika se opleiding gebruik gemaak en/of die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika se predikante of dalk predikante van die HKSA of 'n ander kerk - na gelang van eie besluit - beroep.

'n Ander moontlikheid is dat die Ring van Dorsland ten opsigte van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika 'n ring bly maar ten opsigte van die land Namibië die HKN word. Dit sou ook die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika se sinode stuur. In hierdie geval geld dan weer wat vroeër ten opsigte van stemreg gesê is en wat status van sittingsreg betref.

Samevattend is dit duidelik dat dit nie nodig is om by wyse van stryd en oplooiende spanning wat kerkwerk benadeel, gesindhede te beskadig en verhoudinge te vertroebel wat selfs tot skeuring kan lei nie, aan te dring op één Kerkwet van één groot alles- en almalinsluitende kerkorganisasie wat in sy geheel kerkordelik moet aanpas en voldoen aan die eis van slegs 'n deelsituasie nie.

AANBEVELING

- * **Die vergadering gee opdrag aan die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering om met behulp van die Raad vir die herskrywing van die Kerkwet, en in die geval van die Ring van Dorsland, die betrokke ringskommissies, 'n modus operandi uit te werk waarvolgens die Kommissie leiding kan gee aan ringe/gemeentes tot groter selfstandigheid.**
- * **Die voorgestelde wysiging van Artikel III en Bepaling 8(g) word aanvaar.**

--- o0o ---

V AMPTE

PASTORAAT

A. DIE GELYKHEID IN DIE AMP EN TUSSEN DIE AMPTE

PROF DR AD PONT

1. INLEIDEND

Die vraag is gestel wat presies *die gelykheid in die amp en tussen die ampte* in óns kerkordelike (of kerkwetlike) denke beteken. Dit kom neer, as dit so gesien wil word, op 'n verklaring van die aanhef van Artikel VI van die Kerkwet:

Vir die regering van die Kerk kom ampsdraers in vergadering byeen, sodat die een gemeente nie oor 'n ander, die een amp nie oor 'n ander en die een ampsdraer nie oor 'n ander heers nie.

Dit is as't ware die vertaling van die *canon aureus* van die calvinistiese kerkordelike denke, en die invoeging van die anti-hiërargiese opvatting van die reformatoriese vadere, in ons Kerkwet. Hierdie uitgangspunt van en in die kerkordelike denke word die eerste maal, wat ons kerkordelike tradisie betref, in die kerkorde van Emden geformuleer in 1571. Dit beteken dat dit 'n reël van *die gereformeerde ortodoksie* is en as sodanig waarskynlik van bedenklike gewig in ons kerkwetlike denke.

Omdat dit hier om 'n *uitgangspunt* in die calvinistiese, presbiteriaal-sinodale denke gaan, is dit miskien goed om dit effens uitvoerig te behandel.

2. ENKELE HISTORIESE OPMERKINGS

Die eerste, volwaardige en assonanige erkende *nasionale sinode* van die Nederlandse Hervormde Kerk is in 1571 in Emden gehou (vergelyk hieroor onder andere AD Pont, Die Kerkorde van Emden 1571. HTS Jrg 28, bladsy 148 vg). Daar is in Artikel 1 die volgende gestel (my vertaling uit die oorspronklike Latyn):

Geen kerk (ecclesia = gemeente) sal oor 'n ander, geen dienaar (minister = predikant) sal oor 'n ander, geen ouderling oor 'n (ander) ouderling, geen diaken oor 'n (ander) diaken voorrang of heerskappy uitoefen nie (primatum seu

dominationen obtinebit), maar sal almal eerder toesien dat hulle hulle sal weerhou van alle verdenking daaroor en alle versoekings om heerskappy te voer.

Met hierdie anti-hiërargiese artikel word *die hiërargiese episkopaat* afgewys asook *die katedraliteit*, dit wil sê dat die gemeente van die biskop of 'n sogenaamde "moedergemeente" seggenskap oor ander gemeentes het. Hierdie artikel wat *die Kerkorde* van Emden inlei, het dus die gelykheid in rang en regte van die gemeentes en die ampte vasgestel. Al die ander artikels van die Kerkorde moet dus hiermee rekening hou.

Hierdie artikel is 'n "vertaling" in die kerklike orde (die formulering van 'n regsreël) op grond van 'n saak wat in *die belydenisskrif* gestel word. In die Franse geloofsbelydenis, Artikel 30 word die gelykheid van die ware predikante (vrais Pasteurs) en van alle gemeentes gestel. Dit word dan in die Kerkorde herhaal (W Niesel 1938. *Bekennnisschriften und Kirchenordnungen*. Zollikon-Zürich: Evangelischer Verslag AG, S.73 et 75). In Nederland word dieselfde saak in die Nederlandse Geloofsbelydenis, Artikel 31 genoem, maar in 1566 word by die sinode van Vigne en in 1571 weer by Emden, die sinsnede: "... et pourtant nulle Eglise n'a aucune autorité" my domination sur l'autre pour y seigneurier" (vergelyk JN Bakhuizen van den Brink 1976. *De Nederlandse Belijdenisgeschriften*, Amsterdam: Ton Bolland, bladsy 128) uit die geloofsbelydenis uitgehaal omdat dit in die Kerkorde verwoord is. In die NGB, Artikel 31 bly dan net die frase oor: "Verder, wat die dienaars van die Woord betref: Hulle het, op watter plek hulle ook mag wees, een en dieselfde mag en gesag ..." Hieruit, terloops, blyk dat in *die gereformeerde ortodoksisme* daar 'n baie nou betrokkenheid was tussen die geloofsbelydenis en die Kerkorde. Hierdie anti-hiërargiese artikel het in die Nederlandse Kerkordes gebly vanaf Emden 1571 (Artikel 1) tot by Dordt 1619 (Artikel 84) en, indien aanvaar word dat Dordt 1619 assodanig nooit in Suid-Afrika gegeld het nie, dan geld Den Haag 1586, Artikel 77.

Dit beteken dat die anti-hiërargiese artikel formeel in Suid-Afrika gegeld het vanaf 1651-1804. In werklikheid het die Kompanjie egter so iets soos 'n metropolitaanse statuut aan die Kaapstadse gemeente gegee want die predikante daar het 'n hoër traktement as die ander gekry en is as "woordvoerders van die kerk" beskou.

In die *Kerkwette* wat in navolging van die Nederlandse *Algemeen Reglement* van 1816 in die Kaapse Kerk vanaf 1824 gegeld het en in ons Kerk van 1857 tot 1951, het die anti-hiërargiese opvatting heeltemal weggeval. In ons *Kerkwette* en kerklike praktyk word daar 'n duidelike hiërargie van die ampte gehandhaaf in die periode 1857-1951. Dit het saamgehang met die voorveronderstellings en die aard van die Kerkwette.

Met die aanvaarding, met enkele wysigings, van die nuwe Nederlandse Kerkorde as *Kerkwet* vir ons Kerk, het Artikel VI deel geword van ons kerklike orde maar die vraag is of dit werklik deel geword het van ons kerkordelike denke. Histories gesproke het die anti-hiërargiese klousule van die calvinistiese ordening van die kerk (gereformeerde ortodoksie?) formeel in ons Kerk gegeld vanaf 1652-1804 en dan

weer van 1951-vandag. Van 1857-1951 het die kerkwetlike denke van die rasionalistiese vrysinnigheid gegeld. Die feit dat die NGB Artikel 31 gedurende hierdie hele tyd gegeld het, het aan die hiërargiese tendens in die kerklike orde niks verander nie.

As daar rekenkundig na dié saak gekyk word, is dit so dat die anti-hiërargiese klousule gegeld het vir ongeveer 213 jaar terwyl die negering van die opvatting vir 168 jaar gegeld het. Die feit dat die anti-hiërargiese klousule van calvinistiese oorsprong is en deur *die gereformeerde ortodoksie* aanvaar is, maak dit moontlik verdag in ons kerklike tradisie.

3. VERSKILLENDE KERKORDELIKE STRUKTURE

Voordat die saak van die anti-hiërargiese klousule (= Artikel VI) verder bespreek word, is dit seker nodig om net iets te sê oor die kerkordelike strukture waarin die klousule voorkom en nie voorkom nie. Dit sal nie volstandig gedoen word nie maar hier sal slegs na drie strukture verwys word wat invloed uitgeoefen het en nog steeds uitoefen op die kerkordelike en kerkwetlike denke in ons Kerk.

3.1 DIE PRESBITERAAL-SINODALE STRUKTUUR

Histories gesproke is hierdie struktuur van Franse oorsprong. Die Kerkorde van Genève was net vir die gemeente in daardie stad bedoel. Die regering van die kerk deur die ouderlinge word in die Franse kerk ook gereël ten opsigte van 'n *landskerk*. So word naas *die kerkraad* daar 'n tweede regeerliggaam geskep naamlik *die sinode* (Provinsiaal sowel as sinodaal). Vandaar dat gepraat word van 'n presbiteriaal-sinodale struktuur. Terloops, dit is eers Emden 1571, wat die klassikale vergadering instel.

Ten opsigte van hierdie struktuur kan kortliks die volgende gestel word ('n uitvoerige bespreking van hierdie struktuur kan gevind word by BJ van Wyk 1991 *Die presbiteriaal-sinodale kerkbegrip*. Pretoria: Kital):

- 3.1.1 Die uitgangspunt van die struktuur is dat Jesus Christus, die enige hoof van sy kerk is. Dit gaan dus in dié struktuur om uitdrukking te gee aan die werklikheid dat Christus self sy kerk regeer deur sy Woord en Gees - vergelyk NGB, Artikel 31, vergelyk ook Sondag 21 (= Vraag en Antwoord 54 en 55) Heidelbergse Kategismus.
- 3.1.2 Christus regeer sy kerk onmiddellik (= direk) deur sy Gees en middellik (= indirek) deur die ampte, wat 'n *miniarweium* en nie 'n *officium* is nie. Omdat die ampsdraers hulle ampsopdrag van Christus ontvang, is hulle wat aansien en reg betref, almal dieselfde.
- 3.1.3 Die ampte ontvang hulle taak en opdrag van Christus (vergelyk vrae en antwoorde van die Bevestigingsformuliere). Omdat almal gelyk is, kom die ampte in vergaderings byeen om oor die ordelike uitvoering van hulle dienswerk besluite te neem. Dit gaan by die presbiteriale vergaderings primêr oor *hoe* die diens gedoen sal word, nie *of* die diens gedoen sal word nie.

- 3.1.4 Daar is verder verskillende vergaderings van die ampte waar *die amp* byeenkom om besluite te neem op grond van die Skrif, gelei deur die Gees. Die opvallende van die presbiteraal-sinodale struktuur is dat in alles die gehoorsaamheid aan Christus, sy Woord en Gees, nagestreef word.
- 3.1.5 Saam met die anti-hiërargiese klousule het ook die anti-independistiese klousule gegaan. Die kerk was dus sowel plaaslike gemeente as landelike kerk want die fondament van die kerklike struktuur is die verbond met God.
- 3.1.6 Die ander kenmerke van die presbiteraal-sinodale struktuur kan ook in die NGB Artikels 27-32 nagelees word. Interessant, terloops, is dat NGB 32 stel:

Ons glo verder dat die regeerders van die kerk, al is dit nuttig en goed om onder mekaar 'n *bepaalde orde* tot instandhouding van die liggaam van die kerk in te stel ...

Hier word dit duidelik dat dit inderdaad *die gereformeerde ortodoksie* is wat van 'n *kerklike orde* praat. Omdat die gereformeerde ortodoksie so 'n groot euwel is, het die Algemene Kerkvergadering besluit om liever van 'n Kerkwet te praat. So word die juridiese, rasoniese, saaklik-administratiewe aspek van die kerklike struktuur beklemtoon.

3.2 DIE KERK AS 'N VERENIGING

In Nederland, met die opkoms van die rasionalisme in die teologie en die verwerping van *die gereformeerde ortodoksie*, is ook die kerklike struktuur verander om aan te pas by die nuwere, verligte 19e eeuse denke. Die resultaat daarvan was die *Algemeen Reglement* van 1816 en die daarmee saamgaande reglemente. (n Enigermate uitgebreide bespreking van hierdie struktuur kan gevind word by AD Pont, 1991. *Die historiese agtergronde van ons kerklike reg*. Pretoria: Kital, bladsye 85-107).

- 3.2.1 Die uitgangspunt van hierdie struktuur is dat die sigbare, organisatoriese struktuur van die kerk heeltemal los staan van die geloofsgemeenskap wat die kerk ook is.
- 3.2.2 Die organisatoriese struktuur van die kerk is presies dieselfde as dié van enige ander vrywillige vereniging of genootskap in 'n demokratiese bestel. Dit wil sê die lede van die vereniging is die maghebbers in die kerk. Vir die uitvoering van hulle opdragte kies hulle ampsdraers wat aan die meerderheidswil gebonde is.
- 3.2.3 In die struktuur van die *Algemeen Reglement* en ons kerkwette vanaf 1957 word daar, interessant genoeg, van bo af 'n piramidale gesagstruktuur gebou met die sinode as die hoogste gesag. In hierdie struktuur is daar 'n sentralisasie van menslike gesag ingebou en het, anders as in 'n gewone vrywillige vereniging, die gewone lidmaat niks te sê nie.

- 3.2.4 In hierdie struktuur is die amp die omskrywing van die funksies van die amptenare van die genootskap. 'n Sorgvuldige hiërargie word gehandhaaf in die sin dat die lede van die sinode en die lede van die moderamen van die sinode as *Hoogerwaardes* aangespreek moet word, 'n gewone predikant as *Wederwaardes* Heer en 'n ouderling of diaken as *eerwaardes heer*. Daarby het die sinode ook hoër gesag as 'n kerkraad.

Verder word daar duidelik onderskei tussen die ampte met 'n rangorde van belangrikheid wat verloop: predikant-ouderling-diaken.

- 3.2.5 Die kerklike genootskap word as 'n geheel beskou met die gemeente slegs as 'n organisatoriese onderdeel onderaan die piramide. Die kerk-wees van die struktuur is betreklik irrelevant omdat die verskillende kerklike vergaderings in hoofsaak *bestuursvergaderings* is.

- 3.2.6 Omdat die leer van die kerk, die geloof in die kerk sake is wat tuis behoort by die onsigbare kerk en hier geoordeel word dat dit eintlik privaat-aangeleentheid is, kom dit nie werklik in die kerk na vore nie.

Baie interessant is die hantering van die Ruysch van Dugteren-saak in 1911. Die feit dat daar toe opgetree is, het kwaai besware van *belydenisdwang*, *ortodokse bekrompenheid* en dies meer ontlok. In dié sisteem was dit immers vanselfsprekend dat die kerklike besture, wat 'n administratiewe juridiese taak gehad het, niks te sê kon hê oor *die gewete* van die lidmaat nie.

- 3.2.7 Die kerklike besture self is so breed en verteenwoordigend moontlik saamgestel omdat die besture se optrede bepaal word deur die opvatting en mening van die mondigste lidmate van die kerk. Immers die ampte is ampsdraers van die kerklike genootskap. Daarom is die kerklike vergaderings ook aanvaar as *verskyningsvorme van die kerk* en het die sinode die mening van "die kerk" uitgespreek.

3.3 DIE KERKLIKE STRUKTUUR VOLGENS DIE DOLEANSIE-KERKREG

In die vorige eeu het dr A Kuyper in Nederland in opstand gekom teen die *Algemeen Reglement* en die "juk van die sinodale hiërargie". As alternatief vir die *Algemeen Reglement* het hy die Dordtse Kerkorde van 1619 met bepaalde wysigings en met 'n spesifieke interpretasie na vore gestoot.

Oor hierdie struktuur kan onder andere nagelees word GPL van der Linde 1965. *Die grondbeginsels van die presbiteriale kerkregeringstelsel*. Potchefstroom: Pro Rege Pers Bpk. Hierdie Doleansie-kerkreg en kerkregtelike struktuur word in ons Kerk met groot argwaan bejeën. Dit bring mee dat die hele calvinistiese kerkordelike tradisie van ons Kerk as "doppers" beskou word en daarom word skynbaar alles wat daarna lyk met baie venyn en 'n totale gebrek aan insig of begrip, beveg.

- 3.3.1 Die kenmerkende van die Doleansie-kerkreg is die duidelike *konfederale struktuur* van die kerk. Daarvolgens is elke plaaslike gemeente 'n volledige kerk (ecclesia

completa). Danksy die anti-independistiese opvatting, vorm al hierdie gemeentes saam, op grond van die belydenisskrifte, 'n kerkverband.

3.3.2 Die primêre gesagsliggaam in die kerkverband is *die kerkraadsvergadering*. Alle meerdere vergaderings is nie vergaderings van die ampte nie maar vergaderings van plaaslike kerke, soos verteenwoordig deur die kerkraad. In die praktyk gebeur dit net ten opsigte van die klassis want die sinodale vergaderings word saamgestel uit die klassisse (trapsgewyse afvaardiging).

3.3.3 In baie ander opsigte sluit die Doleansie-kerkreg nou aan by die presbiteraal-sinodale struktuur. Dit bring in ons Kerk mee dat in sommige kringe die presbiteraal-sinodale struktuur, moontlik vanweë onkunde, met groot argwaan beskou word.

In die Doleansie-kerkreg word die anti-hiërargiese beginsel streng gehandhaaf wat meebring dat sulke sake soos die rotasie by die afvaardiging na meerdere vergaderings, die twee-jaarlikse aftrede van kerkraadslede en die rotasie van ampsdraers van vergaderings, in ons Kerk met groot suspisie as *gereformeerde ortodoksie* bevraagteken word. Of dié sake dalk uit 'n Skriftuurlike uitgangspunt kan voorkom, word nie oorweeg nie.

4. DIE KERKLIKE STRUKTUUR VOLGENS ONS KERKWET

Indien ons struktuur van naderby besien word, dan is dit duidelik dat ons Kerkwet 'n kopie is van die kerkorde van die Nederlandse Hervormde Kerk van 1950. Hierdie struktuur probeer 'n presbiteraal-sinodale struktuur wees. Ons *Kerkwet* vertoon egter as dit met die presbiteraal-sinodale struktuur vergelyk word, verskillende afwykings. Die afwykings hang saam met die feit dat die struktuur van die kerk as genootskap, waar die meerderheid die waarheid bepaal, meestal op die Algemene Kerkvergaderings die bo-toon voer. By ander geleenthede, as dit weer beter pas, sal argumente en elemente uit die Doleansie-kerkreg weer in die kerklike struktuur ingepas word. Laat my toe om 'n paar voorbeelde te noem:

4.1 Twee agtereenvolgende Algemene Kerkvergaderings het, in beginsel, besluit om die Algemene Kerkvergadering volgens presbiteraal-sinodale beginsels te verklein. By die bespreking is die besluit die een keer afgestem omdat gestel is dat die Algemene Kerkvergadering nie groter sal word nie omdat die Afrikaner se getalle nie meer toeneem nie. Die Algemene Kerkvergadering het inmiddels elke keer groter geword.

Die volgende keer is die besluit afgestem omdat gestel is dat die Algemene Kerkvergadering so 'n aangename geleentheid is waar almal in die Kerk mekaar weer 'n slag sien en ou vriendskappe kan hernuwe.

In die lig van 3.1.4 word dit duidelik dat hier vanuit die verenigingsreg geredeneer en besluit is waar die meerderheid altyd reg is.

4.2 By die Algemene Kerkvergadering is besluit dat finaal afgesien sal word van die verkleining van die Algemene Kerkvergadering deur middel van 'n trapsgewyse

afvaardiging vanaf die ringsvergadering. Dit omdat die Algemene Kerkvergadering 'n *kerkraadsinode* is en daar volgens die beginsel verklein moet word.

Dit is 'n baie interessante besluit omdat

- * 'n kerkraadsinode een van die mees tipiese kenmerke van die Doleansie-kerk-regtelike struktuur is want daar word die meerdere vergaderings in beginsel gevorm deur gevolmagtigdes van die verskillende kerkraadsvergaderings
- * so 'n besluit waarskynlik in stryd is met Artikel III wat nie uitgaan van 'n konfederale struktuur nie
- * die Algemene Kerkvergadering nie 'n kerkraadsinode is nie want allerlei ampsdraers, wat nie verteenwoordigers van kerkrade is nie, is volle lede van die Algemene Kerkvergadering
- * Artikel VI uitdruklik stel: "Vir die regering van die kerk kom *ampsdraers* in vergaderings byeen ..." Dit is dus ampsdraers wat op die vergaderings sitting neem, *verteenwoordigers van die amp*, en nie verteenwoordigers van kerkrade nie.

Die meerderheid op die Algemene Kerkvergadering het, volgens die verenigingsreg, besluit of aanvaar dat die Algemene Kerkvergadering 'n *kerkraadsinode* is. Nou is dit so want die meerderheid bepaal die waarheid, ondanks die stellings van die Kerkwet (wat eintlik net met 'n 2/3 meerderheid verwerp kan word).

4.3 Uit die voorgaande kan die volgende net kortliks gestel word:

- * Die drie kerklike strukture wat hierbo geskets is, is nie waterdigte, perfeksionistiese strukture nie.
- * Dit is egter duidelik dat die presbiteraal-sinodale struktuur en kerkbegrip in 1951 aanvaar en vasgestel is teenoor en ter vervanging van die vereniging- of genootskapstruktuur van die voorafgaande tyd.
- * Dit is, uit die aard van die saak, binne die bevoegdheid van die Algemene Kerkvergadering om afstgand te doen van die presbiteraal-sinodale struktuur.
- * Hier word slegs gepleit dat indien die Algemene Kerkvergadering kies vir die presbiteraal-sinodale struktuur, die struktuur gehandhaaf sal word omdat die struktuur basies 'n *Skriftuurlike struktuur* is (vergelyk AJ Btonkhorst sa Schift en kerkorde, artikel in W van't Spijker en LC van Drimmelen reds., *Inleiding tot de studie van het kerkrecht*, Kampen: JH Kok, bladsye 43-58). Daar word met nadruk gepleit dat die Algemene Kerkvergadering nie op grond van allerlei willekeurige argumente of rasionalisties-vrysinnige argumente die presbiteraal-sinodale struktuur sal vermink met invoegings of toevoegings uit die verenigingsreg of die Doleansie-kerkreg wat ander uitgangspunte en voorveronderstellings het nie. Indien die Algemene Kerkvergadering die

Algemene Kerkvergadering as 'n *kerkraadsinode wil struktureer*, dan moet die Algemene Kerkvergadering bereid wees om die volledige konsekwensies van so 'n besluit te aanvaar. As die Algemene Kerkvergadering die huidige samestelling van die Algemene Kerkvergadering wil handhaaf, dit wil sê dat die veelheid van afgevaardigdes en veral die totaliteit van die predikantekorps die waarheid en die regte koers sal waarborg, dan moet ons volledig teruggaan na die verenigingsreg en nie probeer om dan teenstrydighede soos Artikel II, Artikel V, Artikel VI en Artikel 31 NGB nog verder in die kerklike struktuur te akkommodeer nie.

- * Hierdie pleidooi word gelewer omdat 'n verklaring van die anti-hiërargiese klousule van Artikel VI 'n breë studiewerk vereis en omdat dié artikel alléén bestaansreg het in die ruimte van die presbiteraal-sinodale struktuur. As dié struktuur nie meer aanvaarbaar is nie, dan word 'n verklaring van Artikel VI 'n sinlose oefening. Die feit dat die NGB in toenemende mate in ons Kerk aangedui word as 'n *ouderwetse keurslyf*, 'n *hopeloos-verouderde uitlê van Skrif* en dies meer laat juis hierdie vrae ontstaan. Immers Artikels 27-32 NGB trek die grondlyne van die presbiteraal-sinodale struktuur. As hierdie soort verdagmaking sonder volledige bewysvoering, voortduur, en sonder dat Bepaling 73.2 toegepas word en daar géén Skriftuurlike alternatiewe aangebied word nie, word slegs die fundamente van ons kerklike struktuur ondergrawe. As dit die bedoeling is om ons Kerk te vernietig, is die huidige koers wat ingeslaan word nogal effektief. Die vraag ontstaan waarom die Algemene Kerkvergadering so graag hierdie situasie wil kontinueer.

5. DIE UITLEG VAN DIE ANTI-HIËRARGIESE KLOUSULE

Na hierdie enigsins uitgebreide inleiding kan, ten opsigte van die anti-hiërargiese klousule gestel word:

5.1 CHRISTUS DIE ENIGE HOOF VAN SY KERK

Volgens 'n stelreël van die presbiteraal-sinodale struktuur probeer die Kerkorde om die basiese teologiese waarhede wat in die belydenisskrifte van die Kerk voorkom, in duidelike regsreëls te "vertaal".

Nou stel Artikel 31, NGB:

Verder, wat die bedienaars van die Woord betref: Hulle het, op watter plek hulle ook al mag wees, een en dieselfde mag en gesag, *omdat hulle almal dienaars van Jesus Christus is - die enigste algemene Opsieners en die enigste Hoof van die kerk.*

Hiervoor het die NGB verwys na Ef 1:22-23: "Aan Hom het God alles onderwerp, Hom bo alles verhef en Hom aangestel as hoof van die kerk. Die kerk is sy liggaam die volheid van Hom wat alles in almal vervul".

Dat Christus as hoof van die kerk gesien word hang ook saam met die beskrywing van die kerk as liggaam van Christus vergelyk Rom 12:4-5 asook Ef 4:15-16, verder Ef 5:12. Dan verder Kol 1:18 en 2:19.

Dan word nog ander beelde gebruik, maar dit wil voorkom dat hierdie tekste voldoende aandui dat Christus in die Skrif *as hoof van die kerk* aangedui word.

Daar kan op gewys word dat die beeld van die kerk as *liggaam van Christus* 'n eksklusiewe Pauliniese siening is (Rom 12, I Kor 12, Ef en Kol). In die briewe aan die Efesiërs en Kolossense word Christus *die hoof van die liggaam* genoem. Dáár beteken dit dat Christus bokant sy gemeente staan en dat die gemeente aan Hom onderwerp is. Die begrip *hoof* beteken dat Christus die leiding van die gemeente in sy hande het en dat Hy al die beslissings neem. Die liggaam is volkome afhanklik van die Heer.

Verder moet hier seker 'n keuse gemaak word want in die opwindende teologieë van ons tyd (dit wil sê die teologieë wat gebaseer is op die ideologie van Marx cs) word Paulus verwerp as 'n betroubare getuie van die evangelie (vergelyk onder andere M Leigh 1991. *The Dead Sea scrolls deception*, London: Jonathan Cape en dan veral bladsy 218 vg en andere). Baie hang dus daarvan af of die kerk sal voortgaan om Artikel 4 NGB te handhaaf en ook Vraag en Antwoord 50 van die Heidelbergse Kategismus.

Op grond van die NGB stel Artikel XI van die Kerkwet in XI.3: "Die kerk bely in sy ... telkens opnuut *Christus as Hoof van die kerk* en as Heer van die wêreld". Interessant genoeg word dit nie in verband gebring met die Christusregering van die kerk, ook deur die ampte nie, dit wil sê Artikel V en VI nie.

Die feit dat Christus die enige hoof van die kerk is (NGB Artikel 29 en 31) word in die teologie en praktyk verskillend verstaan. By Rome beteken dit dat Christus sy hoofskap oor die kerk deur middel van die pous, sy plaasbekleër, uitoefen. By Luther geld Christus as hoof van die onsigbare kerk terwyl die sigbare kerk maar deur dié burgerlike owerheid regeer moet word. In die verenigingsreg is Christus die hoof van die onsigbare kerk. In die sigbare kerk rus die gesag in die hande van die lidmate wat op hulle beurt die regering van die kerk opdra aan ampsdraers wat voortkom uit die gemeente. Die engelse Independenten lê die gesag in die hande van die gemeente en deur hulle gemeenskaplike optrede, spreek Christus.

In die presbiteraal-sinodale sisteem word beklemtoon dat Christus nie vervang word deur of ampsdraers of lidmate nie immers, kragtens sy belofte sal Hy nie die gelowiges alleen laat nie vergelyk MT 18:20 en 28:29 en Heidelbergse Kategismus, Vraag en Antwoord 47. Dit beteken Christus is teenwoordig in sy kerk en tree handelend op in die kerk (AA van Ruler 1952. *Bijzonder en algemeen ambt*. Nijkerk: G Callenbach NV, bladsy 75. Vg ook AN Hendriks 1977. *Kerk en ambt in de theologie van AA van Ruler*. Amsterdam: Buijten en Schipperheijn, bladsy 216 vg). Dit word ook deur K Barth beklemtoon as hy oor die kerklike orde skrywe (KD IV/1, s.738-745).

Die erkenning dat Christus direk en persoonlik hoof van sy kerk is, is 'n fundamentele uitgangspunt van die presbiteraal-sinodale struktuur. Die "probleem" hier is dat in baie gevalle *formeel* erken word dat Christus die hoof van die kerk is maar dat *in die praktyk* die kerklike gesag volledig in die hande van mense geplaas word. Daar is verskillende maniere waarop dit kan gebeur.

- * Deur middel van 'n bedekte maar tog werklike hiërargie van ampsdraers;
- * 'n Strewe na menslike heerskappy met verontagsaming van die Skrif;
- * Die aanvaarding van 'n patronaatsreg in en oor die kerk;
- * Die invoëring van 'n getalle-heerskappy in die plek van die heerskappy van die Woord.

Miskien is dit tog interessant om op die volgende waarskuwing te let (Joh Calvyn, Inst IV.9.4: "Sien jy dat hy nie verkondig dat die gevaar van die kant van die gewone kerkvolk af ons bedreig nie maar van diegene wat met die titel van leraars en herders te koop loop? ... Hulle moes inderdaad voorstanders en bewerkers van die kerk se vrede en welvaart gewees het. Dit is egter een ding om te betaal wat jy verskuldig is, maar 'n ander ding om verskuldig te wees wat jy nie kan betaal nie").

5.2

DIE CHRISTUSHEERSKAPPY OF CHRISTOKRASIE

In die presbiteraal-sinodale kerklike denke word uitgegaan van die standpunt dat Christus, die hoof van die kerk, ook die kerk regeer (vergelyk NGB Artikel 27). So stel Johannes Polyander in die *Synopsis purioris Theologiae* 1625, Hoofstuk 42.1: "Soos ons Here Jesus Christus, die enige hoof van die algemene kerk, die kerk onsigbaar deur die Heilige Gees bestuur ..." Die standpunt hang direk saam met die opvatting dat die Christokrasie *die grondreg van die kerk is*. Hoewel die standpunt baie sterk na vore kom in die gereformeerde ortodoksie (en daarom onaanvaarbaar is vir 'n deel van ons Kerk), word dit ook beklemtoon deur Karl Barth (K Barth 1933. *Theologische Ezistenz heute!*. Beheft 1 *zu Zwischen der Zeiten*, München: Chr. Kaiser Verlag. Ook ter sake is H Asmussen 1935. *Theologie und Kirchenleitung*, Heft 31 in *Theologische Existenz heute*. München: Chr Kaiser Verlag, S 37f. Vergelyk ook K Barth 1935. *Die Theologische Voraussetzung Kirchlicher Gestaltung*. München: Chr Kaiser Verlag). Barth wys tereg daarop dat die stelling dat Christus die hoof van sy kerk is, 'n *geloofsuitspraak* is. Hiervoor kan verwys word na die Franse geloofsbelydenis van 1559 wat in Artikel 30 stel dat die kerk net één almagtige en algemene biskop Jesus Christus het ("... un seul chef, seul souverain et seul universel Evesque, Jesus Christ" - vergelyk JN Bakhuizen van den Brink 1976. *De Nederlandse Belijdenisgeschriften* Amsterdam: Ton Bolland, bladsy 128). Aangesien dié uitspraak uit die calvinistiese wêreld van die 16e eeu kom en daarom verdag kan wees, haas ons om daarop te wys dat die *Barmen Thesen* van Mei 1934 ook dieselfde saak bely (vergelyk JH Leith 1973. *Creeds of the church*, Richmond: John Knox Press). As Skrif "bewysplase" word in hierdie verband gewoonlik verwys na Mt 20:26-27, 18:2-4; I Kor 3:1-6; Ef 122; Kol 1:18-19.

Van belang vir hierdie hele saak is ook Karl Barth se uiteensetting oor hierdie saak dat Christus hoof *en regeerder* van sy kerk is (vergelyk KD IV/2, S.768) en daarmee

saam ook: AN Hendriks 1917. *Kerk en ambt in de theologie van AA van Ruler*. Amsterdam: Buijten en Schipperheijn, bladsy 124.

As hierdie materiaal nagelees word, word dit duidelik dat die algemene opvatting is dat Christus sy kerk regeer deur die Woord en die Heilige Gees. Dit geld dan as sy *onmiddellike regering* want Woord en Gees is nooit los van Christus nie (Vergelyk Joh 14:26). Immers die Heilige Gees verklaar aan die kerk (= die gelowiges) wie die hoof van die kerk is en wat sy werk is. So leer Hy die gelowiges om aan die hoof vas te hou (uit die kring van die gereformeerde ortodoksisme kan verwys word na die werk van JJ van der Walt, 1976. *Christus as hoof van die kerk en die presbiterale kerkregering*. Potchefstroom: Pro Rege, bladsy 51. Hier kan ook gelet word op JJ du Plessis 9162. *Christus as hoof van kerk en kosmos*. Groningen: VRB waar hy veral ondersoek ingestel het na wat in Ef en Kol staan. Interessant in hierdie verband is die hoofstuk, *Die Herrschaft Gottes* in die werk W Niesel 1960 *Das Evangelium und die Kirchen* Neukirchen: Neukirchener Verlag, S 242-251).

In ieder geval, so lank Bepaling 73.2 in die Kerkwet staan en juridies-administratief toegepas word soos 'n *wetsbepaling* toegepas moet word, en so lank Vraag en Antwoord 54 van die Heidelbergse Kategismus en Artikel 31 NGB nie gewysig is nie, behoort die Algemene Kerkvergadering *die Christokrasie* as grondreg en grondbeginsel van die kerklike orde te handhaaf.

Die probleem wat hier bestaan, is egter dat hoewel die Christokrasie formeel bely word in ons Kerk, dit tog wil voorkom dat die Algemene Kerkvergadering eerder die beginsel van die gewone verenigingsreg navolg. Dit dan in dié sin dat op die kerklike vergaderings die heerskappy van die meerderheid in die plek gekom het van die heerskappy van Christus, deur sy Woord en Gees. Nie die Skriftuurlike of teologies-bepaalde argument gee normaalweg die deurslag nie maar die populêre argument. Juis daarom, so wil dit voorkom, word die saak van *die gelykheid in en van die amp* nie meer begryp nie want in die verenigingsreg en in die kerkwette wat in ons Kerk van 1857 tot 1950 gegeld het, is daar 'n duidelike *rangorde* in en van die ampte.

5.3

CHRISTUS REGEER OOK DEUR DIE AMPTE OF DIENSTE

As hoof en heer van sy kerk regeer Christus sy kerk (= sy volk) onmiddellik deur die Woord en die Heilige Gees. Hy regeer sy kerk middellik of indirek deur van die diens van mense gebruik te maak. Hierdie argument is primêr van Johannes Calvyn afkomstig en word gevind in Inst IV.3.1 waar hy stel:

Nou moet ons praat oor die orde waarmee dit die Here se wil was dat sy kerk regeer moet word. Hy alleen behoort in die kerk te regeer en daarin te heers; Hy alleen behoort aan die hoof daarvan te wees en daarin op die voorgrond te staan en hierdie regering *behoort volgens Sy woord alleen beoefen en bestuur te word*. Omdat Hy egter nie met 'n sigbare teenwoordigheid onder ons woon (verwysing Mt 26:11) om sy wil mondeling (per os ipsorum) en persoonlik vir ons te verklaar nie, het ons gesê dat *Hy die diens van mense en as't ware*

plaasvervangende werk hiervoor gebruik, nie deur sy reg en eer op hulle oor te dra nie, maar slegs om deur hulle as mondstuk sy werk te doen (vergelyk HW Simpson 1992:1218).

In sy argumentvoering alhier voer Calvyn nog 'n reeks behartenswaardige argumente aan. Maar omdat die mening van Calvyn in ons Kerk eerder weerstande as aanvaarding oproep (sou dit wees omdat hy die *skandalon* van die evangelie verwoord?), sal niemand deur 'n te lang aanhaling uit Calvyn se grondliggende werk beproef word nie.

Dit is vanweë Calvyn se kerkordende denke dat daar in die NGB Artikel 31 staan:

Wat die bedienaars van die Woord betref: Hulle het, op watter plek hulle ookal mag wees, *een en dieselfde mag en gesag*, omdat hulle almal dienaars van Jesus Christus is, die enigste algemene Opsier en die enigste hoof van die kerk.

Guido de Brès, wat hierdie sin so geformuleer het en die sinodes wat dit agterna as Bybelse waarheid aanvaar het en bepaal het dat almal in die kerk dit sal aanvaar (ons doen dit ook, volgens Bepaling 73.1), word deesdae deur die meeste Bybelwetenskaplikes in ons kerk as swak verklaarders van die Skrif bestempel. Omdat die Bybelwetenskaplikes in ons kerk nogal lief is om die uitsprake van die Skrif te problematiseer sonder om dit uit te lê na die reël van die geloof (Rom 12:6), is dit miskien interessant om te let op die tekste wat die vadere aanhaal (JN Bakhuizen van den Brink 1976:128):

- Hand 6:3-4: Nou, broers, soek sewe mans onder julle uit wat daarvoor bekend is dat hulle vol van die Heilige Gees is en wysheid het, sodat ons hulle vir hierdie taak kan aanstel. Ons sal dan al ons aandag aan gebed en die bediening van die woord bly gee.
- 1 Tim 4:13: Totdat ek kom, moet jy jou daarop toelê om die Skrif voor te lees, te preek en onderrig te gee.
- Hand 13:2: Toe hulle op 'n keer bymekaar was om die Here te dien en te vas, het die Heilige Gees gesê: Sonder Barnabas en Saulus vir My af om die werk waarvoor Ek hulle geroep het, te doen.
- 1 Tim 5:22 En in die kerk is daar mense aan wie God 'n bepaalde taak gegee het. Ten eerste is daar apostels, ten tweede profete, ten derde leraars; verder is daar dié wat wonderdade kan doen, dan dié wat genadegawes ontvang het om mense gesond te maak, en hulp te verleen, om leiding te gee en om in allerhande tale te praat.
- Rom 12:6-8 Ons het genadegawes wat van mekaar verskil volgens die genade van God aan elkeen van ons gegee het ...

- 1 Tim 4:14: Moenie die genadegawe wat jy het, verwaarloos nie. Dit is toe daar profetiese woorde oor jou uitgespreek is en die raad van ouderlinge jou die hande opgelê het.
- 1 Kor 3:8: Die een wat plant en die een wat natgooi, *staan op gelyke voet*: God sal elkeen beloon volgens sy werk.
- 2 Kor 5:19: Die boodskap van versoening het Hy aan ons toevertrou.
- Ef 1:22: Aan Hom het God alles onderwerp, Hom bo alles verhef en Hom aangestel as hoof van die kerk.
- Kol 1:28: Hom verkondig ons deurdat ons alle mense met alle moontlike wysheid onderrig en leer, sodat ons elke mens tot geestelike volwassenheid in Christus kan bring.

Die Heidelbergse Kategismus, Vraag en Antwoord 54 beklemtoon die middellike Christusregering van die kerk *deur die Woord*. Dit is opvallend, miskien met inagneming van die *Confessio Augustana*, 1530, Artikel 7, dat die Woord alleen hier na vore gebring word. Dit laat die vraag ontstaan of daar, in die lig gesien, nog 'n ander amp nodig is langs die bediening van die Woord. Dit word egter duidelik dat in die 16e eeuse Calvinisme, langs die amp van die prediker ook die funksies van presbiter, diaken en doctor na vore kan kom omdat dié gesien word as verbisondering en konkretisering van die diens van die Woord. Die wese van die amp van ouderling, diaken en doktor is tog niks anders as om die Woord wat in die gemeente verkondig is, in die gemeente toe te pas nie (oor die vraag hoe die Woord wat verkondig is, verstaan is vergelyk die Tweede Switserse Geloofsbelydenis 1566, Artikel 1).

Dit is interessant om vas te stel dat ook eietydse teoloë die standpunte wat in die NGB gestel word onderskryf en selfs uitbrei. Hier kan onder andere verwys word na die werk van AA van Ruler wat 'n groot invloed gehad het op die totstandkoming van die Nederlandse kerkorde van 1950 wat die voorbeeld was vir ons Kerkwet van 1951. Vergelyk AN Hendriks 1977:149 en verder. Belangrik ook die werk van AFN Lekkerkerker 1971. *Oorsprong en funksie van het ambt*, 's-Gravenhage: Boekencentrum NV bladsy 159 vg. Verder kan verwys word na AJ Bronkhorst 1947 *Schrift en Kerkorde*, Den Haag: NV Zuid-Holl. Boek- en handelsdrukkerij, bladsy 221 vg. Bronkhorst stel (bladsy 234):

Wanneer de verschillende ambten zoo worden gezien, dan blijft het ambt der verkondiging centraal, maar er is anderzijds geen sprake van, dan het eene ambt ondergeschikt zoo zijn aan het andere.

Hier kan 'n oomblik gelet word op die opmerking van Lekkerkerker (1971:163) dat op grond van die Skriftuurlike gegewens daar twee moontlikhede is naamlik die Christus-amp-gemeente volgorde of die volgorde Christus-gemeente-amp. Lekkerkerker stel dat die Heidelbergse Kategismus in Vraag en Antwoord 31 en 32 van die drievoudige amp van Christus onmiddellik oorgaan op die drievoudige amp

van die gelowige en die amp byna negeer. Daarin volg die Heidelbergse veral 1 Kor 3:3: "Dit is tog duidelik dat julle 'n brief van Christus is, *deur ons diens geskrywe*, nie met ink nie, maar met die Gees van die lewende God, nie op kliptablette nie maar op die harte van mense". Daarteenoor staan die lyn Christus-amp-gemeente wat deur Calvyn, die Franse Kerkordes en in navolging daarvan, die Nederlandse kerkordes van Emden 1571, geformuleer word op grond van Ef 4:11-12. As gestel word dat die gemeente deur die prediking in die lewe geroep, in stand gehou en opgebou word, omdat die heil in Christus van buite die mens kom, dan word die lyn Christus-amp-gemeente weer die bepalende.

As beredenering van die stelling dat Christus deur die ampte sy kerk regeer, lei en versorg, kan die Nuwe Testament nagelees word, en kan enigermate skematies, die volgende gestel word:

- * Die eerste instelling van *die amp-dienswerk*, is wanneer Christus die 70 uitstuur (vergelyk Lk 10:1-23) en as dit sorgvuldig bekyk word, word dit duidelik dat dit Christus is wat *deur hulle*, sy werk doen Lk 10:16 en 22.
- * Aan hierdie sending - of opdrag, verbind Christus die gawe van die Gees sodat afgelei kan word: amp-diens-opdrag en charisma is by mekaar en sou gesê kan word: die amp funksioneer saam met die charisma.
- * Die apostolaat wat hier so geteken word dat dit aan die begin staan het dus 'n *dubbele basis* te wete
 - ** die opdrag van Christus
 - ** die genadegawe van die Heilige Gees.

As 'n oomblik veralgemeen kan word, kan gestel word dat Paulus *die opdrag*-kant van die dienswerk beklemtoon. Tog bly dit waar dat die charisma - die gawe van die Gees, onmisbaar is vir die vervulling van die amp-diens. In Korinthe beklemtoon Paulus die opdrag van Christus ter wille van die geordende lewe van die kerk en wys die "losbandigheid" van die dienste af.

- * In ieder geval kan die gevolgtrekking gemaak word dat *die apostolaat die grondvorm van die amp is*.
- * Na die hemelvaart en met die uitbreiding van die kerk ontstaan die noodsaaklikheid van *die differensiasie in die amp*. Dit word duidelik deur
 - ** Hand 6 - die roeping van die diakens-hulp-apostels,
 - ** Hand 14:23. "In elke gemeente het hulle ouderlinge gekies .."

Die differensiasie in die amp word ook duidelik geskets deur Paulus in 1 Kor 12:28.

- * As daar nou na die differensiasie gekyk word, dan kan die volgende gestel word:

- ** Daar is ampte of 'n dienswerk wat die taak-opdrag het om die gemeente met *die diens van die Woord* te stig, te bou naamlik apostels, profete, leermeesters, evangeliste, biskoppe-opsieners.
- ** Daar is ampte wat betrokke is by die versorging (poimainein) van die kudde en wat die taak het om opsig te hou, te regeer, leiding te gee, te bestuur. Dit is dan die voorgangers-leiers (1 Thess 5:12), die leiers-versorgers (Fil 225), die regeerders, die opsieners, die ouderlinge, die herders.
- ** Daar is diegene wat optree as siekeversorgers, armversorgers, wat hulpdiens verrig by die viering van die Nagmaal, wat besig is met die administrasie en in alles die gemeente dien. Hier kan genoem word die diakonoi, helpers (1 Kor 12:28), diegene wat liefde bewys, diegene wat hulp en middele uitdeel.
- ** Daar bly bepaalde *vermoëns* oor soos: die onderskeiding van die geeste, die uitlêers van tale, die gawe van gesondmaking *wat as charismata van die bestaande ampte beskou kan word.*

As die Nuwe Testament-dienste so besien word, dan is dit moontlik om deur middel van die hulpkonstruksie (Bronkhorst) van die *minus triplex* van Christus, te kom tot die drie "ampste" van Christus: profeet, koning, priester soos die Heidelbergse Kategismus, vraag 31 dit in ons Kerk se amptelike teologie yk. Met hierdie hulpkonstruksie kan dan gesistematiseer en die volgende gestel word:

- * Die verskillende ampte-dienste in die kerk gaan terug op Christus, is miskien, as dit versigting hanteer word, "voortsetting" van die diens-amp-taak van Christus.
- * Dit is duidelik: die ampte-dienste kan *onderskei* word, maar nie geskei word nie.
- * Hierdie hulpskema kan elke hiërargiese verheffing van die een amp bo die ander afsny. Buitendien gee dit dan uitdrukking aan die baie duidelike *anti-hiërargiese opdrag* soos geformuleer in Mt 23:1-12.

Hoewel in die vroeë kerk die rangorde leviet-priester-hoëpriester van die Ou Testament weer na vore kom en die rangorde diaken-presbiter-biskop tot gevolg het (1 Clem 40), kan juis *die vashou aan hierdie hulpkonstruksie* die vorming van 'n nuwe hiërargie beperk.

As dit gestel word, moet ook aanvaar word dat daar in die Nuwe Testament 'n *bree differensiasie* in die ampte is (vergelyk onder andere H von Lips 1979. *Glaube-Gemeinde-Amt*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, S. 106 f). Daarom moet die reformatoriese "sistematisering" van die Nuwe Testament-ampste *in drie ampstipes*, in navolging van die *minus triplex Christi*, nie as vaste kategorieë *wetties* hanteer word nie (dit niteenstaande die feit dat die Algemene Kerkvergadering gestel het

dat in ons Kerk die orde-reëls as *wette* verstaan moet word en daarom juridies-admini stratief hanteer moet word). Die groot winspunt deur vas te hou aan die hulpskema van die *minus triplec Christi* is dat dit ons voortdurend daaraan herinner dat *Christus alleen die ligiese subjek van al die ampte kan wees*.

As daar nou gelet word op Mk 10:45 kan gestel word dat in *Christus* die Ou Testament leitourgia sy einde vind en dat in Christus die Nuwe Testament *diakonia* begin. As daar dan gevra word wat die Nuwe Testament *amp*, dit wil sê die *diakonia* en *charisma* van die Nuwe Testament is, dan word dit die beste raakgevat in 1 Pet 4:10: "As goeie bedienaars van die veelvoudige genade van God, moet elkeen, namate hy 'n genadegawe ontvang het, die ander dien".

5.4

DIE GELYKHEID IN DIE AMP EN VAN DIE AMPTE

Uit die voorgaande is daar 'n duidelike anti-hiërargiese tendens in die amp en tussen die ampte, veral as daar gewig geheg word aan Mt 23:1-12. As nou gelet word op die gebruike in die Nuwe Testament dan kan die volgende na vore gebring word.

As Jesus Christus opvaar na die hemel, bly *die apostolaat* agter. Die apostels is die vroeëre dissipels, mense wat intens betrokke was by Jesus. Dit is duidelik dat Jesus deur die apostels, sy werk voortsit. Dit geskied deur sy opdrag wat Hy aan hulle gee en deur sy Heilige Gees waardeur Hy hulle regeer, lei en inspireer.

Die apostel-amp was nooit 'n *kerklike* amp nie want Jesus self het die apostels aangewys en daarom het Paulus enigermate 'n probleem met sy amp vergelyk (Gal 1 en 2, 1 Kor 1:1 en andere). Wat die apostel betref, kan gelet word op die omskrywing van AFN Lekkerkerker 1971:113: "In die figuur van die apostel kom tot uitdrukking, dat die gemeente niet leeft bij de gratie van haar geloof, haar enthousiasme, haar charismata, maar van het Woord van oog- en oorgetuigen der Openbaring dat gezaghebbend tot haar komt".

Dit is die apostels wat die kerklike amp instel en dit kom na vore in Hand 6:1-6 waar *die geordende diens* na vore kom, waar dus aan 'n persoon 'n opdrag en 'n *bevoegdheid tot die amp*, gegee word. Die amp word in die gemeente uitgeoefen en vandaar verder in die wêreld. Die belangrike moment is dat die ampsdraer 'n *dienaar van God in die gemeente* is en nie 'n dienaar van die gemeente nie. Dit is in hierdie verband wat Calvin na die predikant verwys as 'n *verteenwoordiger van Christus* (Lk 10:16) in die gemeente (vergelyk BJ Milner 1970 *Calvin's doctrine of the church*. Leiden: EJ Brill, p 138). Juis hier, in die verbygaan, lê daar 'n wesenlike verskil in die opvatting van die amp soos dit gevind word in die NGB Artikel 31 en die ampsopvatting van die verenigingsreg waar die ampsdraer gesien word as die verteenwoordiger van die meerderheidsmening van die lidmate.

Daar is, wat die amp betref, in die breë gesien, twee lyne. *Eensyds* is daar die lyn in Hand 6:1-6 waar die sewe hulle amp-dienswerk-opdrag van die apostels ontvang. In Hand 14:21 stel Paulus en Barnabas die ouderling aan. In Tit 1:5 kry Titus die opdrag om ouderlinge aan te stel. Vergelyk ook 2 Tim 2:2.

Andersyds is daar duidelike gegewens dat *die gemeente* die ampsdraers kies. In 1 Tim 5:17 vind mens een van die sentrale tekste in Calvyn se ampsteologie wat veral in Skotland en vandaar in die presbiteriale kerke in die Engelse wêreld, groot invloed uitgeoefen het:

"Die ouderlinge wat goeie leiding gee, behoort dubbele erkenning te kry, veral die wat hard werk deur te preek en onderrig te gee". Hieruit konkludeer Calvyn dat daar *lerende en regerende* ouderlinge was. Die omskrywing van hulle diensopdragte dui waarskynlik aan waarom daar nie 'n werklike onderskeid gemaak word tussen die *presbuteroi* en *episkopoi* van Hand 20 en Tit 1 nie. Hier is die opvallende dat in die Nuwe Testament nooit oor *episkopoi* in die enkelvoud gepraat word nie (behalwe in 1 Tim 3, maar daar gaan dit om die beskrywing van 'n kategorie). Die episkopos in die enkelvoud kom die eerste maal voor in die Briewe van Ignatius (vergelyk AJ Bronkhorst, Schiff en Kerkorde, Artikel in W van't Spijker en LC van Drimmelen (red) sa. *Inleiding tot die sutdie van het kerkrecht*. Kampen: Uitgeversmaatschappij JH Kok, bladsy 51). Daarom word oor die algemeen in die Nuwe Testament gemeentes *'n raad van oudstes-ouderlinge* (moontlik na analogie van die Joodse sinagogale bestuur) gevind.

1 Tim 4:14 se raad van ouderlinge, saamgelees met Mt 18:20 dui op die saak dat die gemeentes regeer is deur *'n vergadering van ampsdraers*. Hier lê die Skriftuurlike "wortel" vir die presbiteraal-sinodale kerkbegrip se vergaderings wat *'n hiërargie in die amp en tussen die ampte* afwys.

Daarom kan die stelling gemaak word dat *die monargale episkopaat* en 'n hiërargiese ampstruktuur nie in die Nuwe Testament voorkom nie (vergelyk die argument van P Coertzen, Waaksaam teen enige suspisie en aanlokking van heerskappy in JA du Rand en JS Kellerman (red) sa. *Diensknepte van die koning*. Bloemfontein: Pro Christo-Publikasies, bladsy 111).

Die saak en die problematiek van die "apostelkonvent" in Hand 15 hoef hier nie behandel te word nie omdat dit nie 'n wesenlike bydrae lewer om die vraag na 'n hiërargiese ampstruktuur al dan nie in die Nuwe Testament op te klaar nie.

As die situasie in die Nuwe Testament reg verstaan word, dan is die situasie dat Christus die enige hoof, opsiener, regeerder van sy kerk is. Hy roep mense tot sy diens in sy kerk. Omdat die ampsdraers hulle ampsopdrag van Christus ontvang, is hulle almal, wat hulle dienswerk betref, gelyk - vergelyk wêr Mt 23:1-12. In 'n sekere sin is daar in die kerk net één amp-dienswerk naamlik die "voortsetting" van die amp van Christus wat in 'n *minus triplex* onderskei word. Dit is Calvyn wat hierdie hulpkonstruksie maak en dan onderskei in drie ampte-dienste-opdragte te wete dienaar van die Woord, ouderling, diaken. Elke amp-diens word geroep om 'n deel, 'n *pars* van die amp van Christus te verrig. Dit is egter 'n *partem in solidum*, dit wil sê elke amp voldoen sy eie, omlynde diens uit 'n gemeenskap, in samewerking met die ander ten behoeve van die gemeente, die *ekklesia*. Omdat elke amp en elke ampsdraer gelykelyk afhanklik is van die een hoof, heer en biskop-opsiener van sy kerk, *daarom is almal gelyk aan mekaar* (vergelyk wêr: 1 Kor 3:8: "Die een wat

plant en die een wat natgooi, staan op gelyke voet: God sal elkeen beloon volgens sy werk").

Miskien ten oorfloede kan daarop gewys word dat die saak van *die Christusregering* in en van die kerk in die reformatoriese tyd veral deur Bucer na vore gebring is. Hieroor stel W van't Spijker 1970. *De ambten by Martin Bucer*. Kampen: JH Kok, bladsy 432: "Bucer was die eerste, die het beginsel van die Christusregering toepaste op die kerk, en die daarmee de gedachte, dat Christus het Hoofd van zijn gemeente *is hanteerde in het afwijzen van elke hiërarchisch getint vicariaat* enerzijds, en in het benadrukking van de onverkeerbare relatie tussen Christus en zijn minister anderzijds. In deze relatie schuilt het geheim van Bucers ambtsopvatting. Christus wordt maar niet gerepresenteerd door de amtsdrager, maar Hij is zelf reël present in het ministerium Ecclesiae" (my beklemtoning).

Dit is dus duidelik dat in die presbiteraal-sinodale kerkbegrip dit so is dat die enkeling-amtsdraer nooit alléén besluit, regeer, orden of dien nie. Die ampte wat in beginsel aan mekaar gelyk is, kom in vergaderings saam en *so neem hulle deel aan die regering van die kerk deur Christus*. Die pluraliteit van die ampte gee aan die regering van die kerk deur Christus sy vergaderinggestalte - deur middel van die gesprek, die debat en die konsensus word die *exousia en episkope* van Christus 'n werklikheid. So gesien is die vergadering van die ampte, waar die ampte gelyk is, die opsiener. Dié saak word baie duidelik so gestel deur Artikel 30 NGB.

6. SAMEVATTING

Die hele saak van *die gelykheid in die amp* en *die gelykheid van die ampte* is 'n saak wat pertinent na vore kom in die presbiteraal-sinodale sisteem van kerkordening.

Die uitgangspunt van die presbiteraal-sinodale Kerkorde is, *die aanvaarding dat Christus die enige hoof en lewende heer van sy kerk is*. Die uitgangspunt word die eerste maal deur Martin Bucer geformuleer en daarna deur Calvyn oorgeneem. Van Calvyn kom die uitgangspunt tereg in die Franse calvinisme en vandaar na die sinode van Emden 1571. Dan bly dit in die Nederlandse kerk 'n uitgangspunt tot 1815.

Wat ons kerklike verlede betref, geld die uitgangspunt dat Christus die enige hoof en heer van sy kerk is, van 1652-1804 wanneer De Mist se kerkordinansie 'n nuwe begin maak. In ons Kerkwette van 1957-1950 word hierdie kerkordelike uitgangspunt van *die calvinistiese* en die kerkordelike denke van *die gereformeerde ortodoksisme* nie genoem nie. In die Kerkwet 1857, Artikel 6 word gestel: "Het hoogste bestuur omtrent kerkelyke zaken berust by de vereenigde kerkeraden der onderscheidene gemeenten".

In die opvolging van dié Kerkwet, dit wil sê die verskillende wette van 1857 tot 1950, kom die uitgangspunt dat Christus die hoof en heer van sy kerk is, net in die NGB voor. In die periode 1857-1950 word daar 'n sorgvuldige hiërargie van vergaderings gehandhaaf met die Algemene Kerkvergadering duidelik as die hoogste gesag. 'n Duidelike rangorde is ook in die predikante-geledere gemaak wat bepaal

is, enersyds deur diensjare en andersyds deur posisie want tot in die sestigerjare moes die lede van die moderamen aangespreek word as *Hoogeerwaarde Heer*. Tussen die ampte was daar ook 'n duidelike hiërargie. Die predikant het die hoogste eer en posisie in Kerk en gemeente toegekom, daarnaas was daardie ouderlinge terwyl die diakens, wat uit die geledere van die "fluks jong manne" gekies is so iets soos die factotums van die kerkraad was.

Hierdie reëlins wat géén Bybelse gronde gehad het nie is in die Kerk gehandhaaf met die vaste hand van die getalle-meerderheid op die Algemene Kerkvergadering. Die verenigingsreg-beginsel is in 1951, met die aanvaarding van "die swart wet", vervang deur die uitgangspunt van *die Calvinistiese ortodoksie* soos dit na vore kom in NGB Artikel 30 en 31. Dit is kerkordelik verwoord in Artikel VI.

Miskien kan daarop gewys word dat *die gereformeerde ortodoksie* vyf middels in die kerkregeringstruktuur van die Calvinistiese kerke ingebou het om dié saak van die Christusheerskappy in die kerk te behou en te beskerm. Dit is die volgende:

- * Die aanvaarding van die standpunt, soos gestel in *die Bevestigingsformuliere van die drie ampte*, dat die draers van die kerklike ampte of dienste niks anders is as *dienare van Christus* nie.

As sodanig is hulle verteenwoordigers van Christus by die gemeente en staan hulle, in 'n sekere sin, teenoor die gemeente.

Dit kan net gesê word dat die jongste Algemene Kerkvergadering, wat so bekommerd was oor die plek, posisie, versorging en werklading van die predikant, op pad is om die predikant weer 'n ampsdraer van die gemeente te maak in plaas daarvan om hom te aanvaar as *'n dienskneg van God*.

- * Die beginselstandpunt dat almal in die amp en ook die drie ampte onderling, wesenlik gelyk is en dat geen dienskneg hom enige heerskappy oor 'n ander dienskneg mag aanmatig nie. Elkeen immers, ontvang sy opdrag van Christus. Hoewel die inhoud van die opdragte verskil, verskil *die kwaliteit* van die opdrag-dienswerk nie.
- * Daarom word álles besluite in 'n kerk nie deur 'n enkeling-ampsdraer ('n biskop of 'n superintendent) geneem nie maar deur *'n vergadering van ampsdraers*. Anders as in 'n vrywillige vereniging besluit 'n vergadering van die ampte nie *of* die ampsdraers hulle ampsdrag sal uitvoer nie, maar slegs *hoe*. Die vergadering is nie daar om opdragte uit te deel of gehoorsaamheid af te dwing nie, maar om slegs die opdrag van elke ampsdraer, *wat hy van Christus ontvang het*, ordelik te laat verloop.
- * Die betrek van die oorwig van ouderlinge in die regering van die kerk sodat die voltydse ampsdraer, nie na heerskappy sal streef nie.

- * Die beklemtoning dat die besluite van alle kerklike vergaderings *op grond van Skrif en belydenis geneem sal word* en alle argumente wat daarmee in stryd is, geweier sal word.

Ten slotte kan gestel word dat die afwysing van elke vorm van hiërargie in en tussen die ampte kenmerkend is van die presbiteraal-sinodale kerklike orde wat poog om die lyn: Skrif-belydenis-kerkorde vas te hou en te verwerklik. Daar is egter niks wat 'n Algemene Kerkvergadering kan verhinder om, met meerderheid van stemme, die presbiteraal-sinodale kerklike orde te verwerp nie. Per slot van rekening die Apostoliese Geloofsending is gestruktureer volgens die Maatskappywet en funksioneer as 'n Artikel 21 maatskappy. Heelwat sogenaamde charismatiese kerke funksioneer volgens die beginsels van die kongregasionalisme en die vrywillige vereniging. Dan is daar die kerke binne die raamwerk van die SARK wat hunker na 'n staat- en gemeenskaporde wat gebou is op die beginsels wat ene Karl Marx in die 19e eeu geformuleer het. Baie swart kerke funksioneer sonder enige vaste orde en is die beslissings van hulle leiers die orde-bepalende reël. Daar is dus talle moontlikhede waaroor die Algemene Kerkvergadering kan besluit.

Die presbiteraal-sinodale sisteem van kerkordening wat ons Kerk min of meer navolg, is natuurlik nie absoluut nie. Die enigste versoek wat, ten slotte gestel word is dat indien die Algemene Kerkvergadering sou besluit om die presbiteraal-sinodale sisteem te behou, daar gepoog moet word om dit veral wat sy basiese uitgangspunte betref, volledig te behou.

B. RAPPORT AAN DIE KOMMISSIE VAN DIE ALGEMENE KERKVERGADERING OOR DIE REFERATE EN BESPREKING TYDENS DIE PREDIKANTEVERGADERING 1993

1. OPDRAG

Die volgende opdrag is vanaf die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering ontvang:

"Die bestuur van die Predikantevergadering word versoek om die ter saaklike sake in die referate en besprekings van die Predikantevergadering van 1993 saam te vat met die oog op terugvoering aan die Algemene Kerkvergadering by wyse van 'n rapport."

2. SAMEVATTING VAN DIE REFERATE

Daar is vooraf twee studiestukke onder die lede van die vergadering versprei vir bestudering en bespreking. Die eerste studiestuk is deur dr P van Staden geskryf onder die titel: Woordverkondiging: 'n universeel gerigte aksie.

Dr van Staden beperk hom in sy studie tot die beredenering van "... die houdbaarheid al dan nie van maatreëls betreffende die bywoning van eredienste ..." Hy vat sy studiestuk só saam:

"Dit het uit die historiese oorsig geblyk dat die verbod op die bywoning van eredienste deur 'gekleurden' in samehang met 'n algemene verbod op gelykstelling tussen wit en swart ontstaan het. Nêrens in daardie vroeë tyd word hierdie verbod teologiesprinsipiël beredeneer nie - dit was suiwer 'n ervaringsgegronde maatreël wat aanvanklik in die landswet bepaal is, maar later opgeneem is in die Kerkwet.

Eers in 1973 is daar in die Herderlike Skrywe gepoog om 'n teologiese begroeding vir dié maatreëls te verskaf deur te stel dat dit op die onveranderlike, Skrifgefundeerde beginsel berus dat God volkere gemaak het, en dat mense nie God se skeppingsordeninge moet omvergooi nie. Vanuit hierdie fundamentalistiese hantering van deskriptiewe historiese gegewens word dan op kasuïstiese wyse geredeneer dat die eredienste van die Kerk geslote is vir anderskleuriges, omdat die Kerk sy lidmaatskap geslote verklaar het vir anderskleuriges. Benewens hierdie enkele geval, het die Kerk hom nog altyd wyslik daarvan weerhou om hierdie maatreëls Bybels en teologies te begrond.

Juis omdat die Kerk te kenne gegee het dat hierdie maatreëls prakties van aard is, moet hulle geëvalueer word in terme van die sosiale verskynsel van intergroep-gedrag. Dit het ons gedoen in afdeling 4. Die afleiding wat daaruit gemaak is, was dat die voorkoms van persepsies, vooroordele, sosiale kategorisering, stereotipering en maatreëls vir groepshandhawing nie uniek is aan die Hervormde Kerk nie - dit kom trouens tussen alle groepe voor as 'n tipiese sosiale verskynsel.

Hier tree daar egter 'n anomalie na vore. Terwyl die Kerk institusioneel nie verskil van enige ander instelling in die sosiale werklikheid nie, verskil hy wel in terme van sy selfverstaan deurdat hy aan sy funksionaris en die aksies van sy lede simboliese karakter toeken. Dit doen hy in ooreenstemming met sy gesagsbron, die Bybel, wat aan die Kerk 'n geestelike karakter gee.

Die Kerk verstaan homself ooreenkomstig sy belydenis as 'n openbaring van die een, heilige, algemene kerk. Hierdie algemene kerk is 'n geestelike grootheid, en as sodanig onsigbaar en aan God alleen bekend. Die Nederduitsch Hervormde Kerk, as openbaring van die een, heilige, algemene kerk, kies om homself uit te druk as 'n Christusbelydende volkskerk - dit wil sê as 'n Kerk wat gebruik maak van die organiese verband van 'n volk om sy roeping om mense na Christus te lei, deur sy verkondigingstaak effektief uit te voer.

In aansluiting by die kenmerke van groepe toon die Nederduitsch Hervormde Kerk met sy maatreëls dat hy uit sy geskiedenis 'n sterk reinheidsdenke geërf het op grond waarvan die skeppingskategorieë ook rasmatig uitmekaar gehou

moet word. In hierdie verband bevind die Kerk hom in 'n dilemma, aangesien hy 'n reformatoriese kerk is wat glo dat hy homself blywend moet hervorm na die eise van Gods Woord. Die Woord, veral die Nuwe Testament, spreek hom ondubbelsinnig uit teen 'n eksklusiwistiese houding teenoor bepaalde kategorieë mense.

Hierbenewens het dit geblyk dat die Woordverkondiging 'n konstituerende element van die Kerk uitmaak, aangesien die genade deur die verkondigde Woord bemiddel word. Dit beteken dat die erediens, wat die ruimte is waarbinne die Woord verkondig word en waarbinne sy getuienisaspek tot sy reg kom, kragtens daardie aspek 'n universeel gerigte gebeure is. Terwyl die gemeentelike erediens ongetwyfeld ook ander aspekte moet hê, soos gemeentelike opbou en kontrole, maak die wese van die Woordverkondiging altyd van die erediens 'n universeel gerigte aksie.

Dit beteken dat geen persoon of kategorie van persone op die basis van synskategorieë tot 'n erediens geweier kan word nie - dan sou die Kerk in stryd met die Woord self optree."

Hy sluit sy referaat af met die pleidooi:

"Daarom pleit ek vir 'n terugkeer na die standpunt wat in 1963 geformuleer is ... dat die Kerk géén maatreëls sal tref wat die bywoning van eredienste deur sekere kategorieë mense belet nie ..."

Die tweede studiestuk is van die hand van prof IWC van Wyk en dra die titel **Nog steeds geslote eredienste?**

Prof van Wyk beredeneer sy benadering tot die onderwerp soos volg:

"Die verwagting bestaan seker, dat 'n dogmatikus op 'n dogmatiese wyse na geslote eredienste sal kyk. Ek is egter van mening dat dit geen sin het nie en wel om twee redes. Eerstens is geslote eredienste, dogmaties en eties, 'n onmoontlikheid. Tweedens moet die Hervormde Kerk se standpunt vanuit historiese perspektief benader word. Oor die geslote eredienste van die Hervormde Kerk kan slegs sinvol debat gevoer word, wanneer daar begrip vir die historiese ontstaansgeskiedenis van hierdie ordereëling bestaan. Slegs binne die kader van die wordingsgeskiedenis van Artikel III en wat daarmee saamhang, kan daar sinvol binne ons Kerk en met ons Kerk oor geslote eredienste gedebatteer word. Dit beteken nie, dat ons suiwer histories en polities na die saak moet kyk nie. Wat ons wel moet doen, is om die sentrale begrip van die Hervormde Kerk se teologie in die verlede vas te stel. Daar kan min twyfel daaromtrent bestaan, dat hierdie begrip nie vryheid is nie. Verder moet vasgestel word op watter wyse die vryheidsbegrip binne die Hervormde teologie tot hiertoe gefunksioneer het. Volgens my funksioneer die begrip vryheid as 'n 'oriënterende begrip' en nie as 'n 'topiese begrip' nie. Dit beteken,

dat die Hervormde Kerk met die gebruik van die begrip 'vryheid' nie leermatige uitsprake, maar handelingsmatige uitsprake wil maak. Om hierdie rede moet 'n mens dus op die terrein van die sosiale etiek bly, aangesien die hele saak van geslote eredienste binne die verwysingsraamwerk van die Hervormde Kerk, vanuit sosiaal-etiese perspektief beredeneer is. Sou 'n mens vanuit 'n suiwer dogmatiese oogpunt met ons Kerk in gesprek tree, sal daar by mekaar verby geredeneer word."

Uit sy beredenering van die wordingsgeskiedenis van geslote eredienste trek prof Van Wyk die konklusie:

"Niemand sal die feit kan betwyfel, dat die Kerk van sy tradisionele posisie afgewyk het nie. Die vraag is net: Hoekom? Daar is drie moontlike antwoorde. Eerstens kan beweer word, dat die Kerk 'n beginselstandpunt gehad het wat nie die gang van die geskiedenis kon oorleef nie."

Hy onderskryf hierdie antwoord en vervolg:

"Die Kerk het bewys, dat hy by veranderde omstandighede kan aanpas. Hy moet dit ook nou weer bewys, deur grootmoedig van uitgediende ordereelings afstand te doen."

Vervolgens beoordeel hy geslote eredienste uit sosiaal-etiese perspektief en konkludeer:

"Wat ons egter duidelik moet besef, is dat ons vryheidsbegrip soos wat hy in Artikel III geformuleer en in terme van geslote eredienste uitgeleef word, na alle waarskynlikheid histories agtergehaal, teologies duidelik onverdedigbaar, in ons dag moreel bedenklik en miskien polities irrelevant is. Ons sal daarom vroegtydig 'n nuwe vryheidsbegrip moet begin ontwikkel wat Bybels-Reformatories begrond, kerklik verantwoordbaar, moreel verdedigbaar en polities relevant sal wees."

Daarby oordeel hy dat daar in ons teologiese vryheidstradisie 'n prysgawe was van die vryheid van ons teologie. Die saak word uitvoerig beredeneer en die volgende gevolgtrekking gemaak:

"Vryheid as diensbare gemeenskap met ander gelowiges laat daarom so iets soos geslote eredienste net eenvoudig nie toe nie. Omgekeerd sal gelowiges buite ons kring kwalik tot 'n ander gevolgtrekking kan kom, as dat ons as Hervormers mense is wat in onvrye liefdeloosheid vasgevang is."

Nadat hy die argumente vir en teen die behoud van Artikel III en geslote eredienste kortliks uiteengesit het, kom prof Van Wyk tot die gevolgtrekking:

"Die Algemene Kerkvergadering sal nie 'n maklike taak hê om oor oop eredienste te besluit nie. Aan die een kant kan die Kerk nie anders as om af te sien van die praktyk om die Kerk se eredienste vir anderskleuriges gesluit te hou nie. So 'n praktyk is met die evangelie en met die gedagte van die 'menseregte' in stryd. Dit is dogmaties en eties onverdedigbaar. Aan die ander kant het hierdie praktyk soveel met die tradisie van die Kerk, die identiteit van die volk en die hoop van talle mense te make, dat daar nie te maklik 'n besluit geneem sal kan word nie. Dit is op hierdie stadium uiters moeilik om 'n voorspelling te waag oor wat op politieke terrein die volgende twee jaar gaan gebeur. Die politieke klimaat gaan 'n baie besliste invloed op die Kerk se besluit uitoefen. Dit sal nie help om te sê, dat hierdie saak alleen op dogmatiese en etiese vlak beslis moet word nie. Artikel III en geslote eredienste het in die verlede ten diepste met politiek te make gehad. Ook die afskaffing al dan nie gaan met politiek te make hê - of ons dit nou wil weet of nie. Ek is tog van mening dat wat ookal binne die afsienbare toekoms op politieke gebied mag gebeur, die Kerk en die volk nie van die epogveranderende tendense op wêreldhistoriese vlak sal ontkom nie. Om hierdie rede het en gaan die geskiedenis ons inhaal. Ons beginsels, ons ideale is alreeds en gaan met die werklikheid in botsing bly. Dit sal daarom 'n historiese noodwendigheid wees, dat ons vroeër of later, net soos in die gevalle Rhodesië en Namibië, hierdie ordereëlings sal moet skrap - hoe teënsinnig ookal."

3.

TOELIGTING OP DIE REFERATE

Elk van die referente het, voorafgaande aan die besprekings, sy referaat toegelig.

Dr van Staden het dit gedoen deur aan die vergadering die skets Grobbelaartjie, deur Jan Nel, voor te dra. Die sedeles in die verhaal is: "Ek vloek dalk bietjie baie en my oom bid vreeslik graag in die Kerk, maar die Liewe Vader weet nie een van ons bedoel regtig iets daarby nie". Hy pas dit op die referaat toe: "By geleentheid mag dit gebeur dat van die mense wat sit en luister vir party wit is en vir party swart. Weet dan, Dominee, nie een van die twee bedoel iets daarby nie".

Prof van Wyk lig uit dat enige logiese verdediging of regverdiging van Artikel III en geslote eredienste op 'n teologiese dwaling neerkom. Hy gee toe dat dit in die verlede as 'n praktiese reëling en 'n etiese keuse beskou is. Die etiese kwessie onderliggend aan die reëlings is na sy oordeel 'n sosiaal-politieke saak. Artikel III en geslote eredienste is gestaltes van 'n politieke vryheidsideologie wat min met die Bybel se uitsprake en vryheid te make het. Dit berus op 'n verkeerde ekklesiologie waarin die Kerk funksioneer as die waarborg en reguleerder van 'n bepaalde samelewingsorde. Hoewel dit groot ontsteltenis en selfs uitbarstings te weeg kan bring, moet die Kerk van die ekklesiologie afsien. Daarom moet die brood-en-botter oorwegings wat by die meeste predikante swaar weeg, plek maak vir die besef dat ons voor die oordeel van God staan in hierdie saak. Verder moet besef word dat Artikel III en geslote eredienste met 'n nuwe grondwet en menseregtehandves in stryd sal wees.

4. SAMEVATTING VAN DIE BESPREKING

Die referate en die saak ter sprake is gelyktydig onder bespreking geneem. Die bespreking was baie wyd en nie streng sistematies nie. In die bespreking het duidelike en groot verskille van opinie na vore gekom. Dertig spreekbeurte wat deur vier en twintig sprekers opgeneem is, is tydens die bespreking toegeken. In die samevatting word die sake wat in die bespreking na vore gekom het, sover moontlik gesistematiseer, sonder om al die sprekers by die naam te noem.

4.1 OPMERKINGS MET BETREKKING TOT DIE REFERATE

Verskeie sprekers het waardering vir die referate en die referente se opsigtelike moeite met die referate uitgespreek. Daar is van verskillende kante ernstig gepleit dat die bona fides van die referente en sprekers aanvaar moet word, terwyl niemand die goeie trou van die referente of enige spreker in soveel woorde bevraagteken het nie.

Daar was egter 'n sterk stroom van opinie dat die referate en die bespreking niks nuut na vore gebring het nie. Die logika, grammatika, teologika en die toepaslikheid van die argumentvoering vir die beredenering van die saak is ernstig bevraagteken. Daar is ook 'n pleidooi gelewer dat daar baie meer grondig oor die saak nagedink en gestudeer moet word voordat die Kerk tot enige beslissing kom, omdat die saak baie meer ingewikkeld inmekaar sit as wat uit die referate en besprekings geblyk het.

Enkele van die pertinente probleme wat uit die referate na vore gekom het en verdere besinning verg, is onder andere: die verskil tussen die marxistiese maatskappy-analisme minus sy godsdienstkritiek en die sosiaal-wetenskaplike model waarvolgens dr Van Staden gewerk het; die bruikbaarheid van 'n menseregtehandves vir die Kerk soos deur prof Van Wyk voorsien word; die ontwikkeling van die Kerk se sending tydens die "apartheidsera"; die wyse waarop die diversiteit in die Bybel hanteer moet word in kontemporêre etiek; die motiewe wat histories uit die Kerk na vore gekom het om Artikel III gestalte te gee; die gebruik van die skeppingsordeninge in die etiese beredenering en die verdieping van die Kerk se antropologiese insigte voordat etiese keuses gemaak kan word.

4.2 DIE UNIVERSALITEIT VAN DIE KERK EN GESLOTE EREDIENSTE

Beide referente en 'n groot aantal sprekers het beklemtoon dat die evangelie universeel gerig is en daarom nie partikulier ingeperk mag word nie. Geen spreker het die prinsipiële uitgangspunt dat die verkondiging van die Kerk universeel gerig moet wees omdat die Kerk in wese universeel gerig is, bevraagteken of verwerp nie. Dit het egter duidelik geblyk dat daar 'n groot verskil van opinie is oor die wyse waarop die prinsipiële uitgangspunt, in die werklikheid van die ingewikkelde Suid-Afrikaanse samelewing, binne die Kerk gestalte behoort te kry. Drie standpunte kan onderskei word:

- * Geslote eredienste en enige poging om dit te verdedig of te regverdig kom neer op een of ander stuk teologiese dwaling. Die evangelie en die Bybels-Reformatoriese teologie laat geen moontlikheid vir eksklusivisme nie. Omdat die Woordverkondiging die Kerk konstitueer en nie die Kerk die Woordverkondiging nie, mag ons nie die erediens vir onself opeis as eksklusiewe geleentheid om onself te koester nie. Die Woord is die enigste uitgangspunt en normerende norm vir die Kerk se denke, daarom moet alle sake soos moontlike scenarios, praktiese reëlins, politiek, ideologieë, loyaliteite anders as aan die kerk van Christus, uitsprake van die vadere, ensomeer, opsy geskuif word in die debat. Die evangelie eis dat alle maatreëls wat toegang tot eredienste beperk, geskrap moet word. Dit moet sonder versuim gedoen word, omdat dit 'n skande sal wees om met die stappe waarmee die Kerk die inisiatief moet neem, te wag totdat hy deur die owerheid daartoe gedwing word.

- * Daar moet met baie groot erns gewaak word teen die versoeking om die Kerk se beslissings en optrede in die verlede as dwaalleer of kettery te verklaar en allerlei skuldbelydenisse daaroor te doen. In die verlede is net so goed beseft dat die Kerk en erediens prinsipieel oop is. Vanweë bepaalde omstandighede en bedreigings het die Kerk geoordeel dat daar op 'n ander wyse aan die eenheid en universaliteit van die Kerk uitdrukking gegee moet word. Dit is nie 'n nuwe teologiese insig dat die Kerk en erediens prinsipieel oop is nie, en daar moet nie gemaak word asof sommige meteens die evangelie gehoor het, terwyl ander in liefdelose ongehoorsaamheid volhard nie. Ons probeer almal na die Woord luister, en ons moet saam daarna luister. Indien ons ons in nuwe omstandighede bevind, waarin ou maatreëls nie meer pas nie of nie meer toegelaat word nie, moet ons rustig besin oor die manier waarop ons in die omstandighede die eenheid en universaliteit van die kerk uitdruk, sonder om die kerk uitmekaar te skeur.

- * Daar is 'n onderskeid tussen die kerk en die Nederduitsch Hervormde Kerk. As lidmaatskap van die Kerk voorwaarde is om aan die kerk van Jesus Christus te behoort en bywoning van die erediens in die Nederduitsch Hervormde Kerk voorwaarde is vir erediens, moet daar onmiddellik verenig word met alle kerke oor die aarde en net een erediens elke Sondag vir alle mense gehou word. Terwyl die kerk dus universeel gerig is en sy erediens ook universeel gerig is, laat die Bybel volop ruimte vir differensiasie, ook kultuurdifferensiasie. So kan die evangelie by elke volk ingaan in elke milieu en elke omstandigheid om werklik universeel te wees. Dit is die fondament van die volkskerkgedagte en só wil die kerk universeel wees. Daarby het die kerk sy samekoms. Die Bybel gebied nie dat almal die samekoms van die kerk moet bywoon nie, en verbied dit nie. Daar moet egter gevra word of dit nodig is om in ons tyd die deur van ons samekoms te sluit uit vrees vir die gevaar of probleme wat die swartes of die massa vir die kerk inhou. Die gevare moet beoordeel word en op grond daarvan verantwoordelike reëlins getref word.

4.3

POLITIEK, VRYHEID EN MENSEREGTE

Die invloed van die politiek op die maatreëls betreffende lidmaatskap en geslote eredienste is veral in die referaat van prof Van Wyk op die voorgrond geplaas. In die bespreking is ander perspektiewe na vore gebring.

- * Die invloed van die staat op die Kerk in die verlede was nie so sterk as wat uit albei die referente se historiese oorsig blyk nie. Daar was ook ander motiverings vir die betrokke maatreëls, onder andere die strewe om die leer suiwer te handhaaf. Wanneer daar gesê word die werklikhede het die Kerk ingehaal, moet daar dus nie by politieke werklikhede stilgestaan word nie, want dan bly die Kerk aan die politiek verkneg. Die totale werklikheid van die situasie in Suid-Afrika moet verreken word, omdat die evangelie die mens in sy totaliteit opeis. Vanuit die totale werklikheid van diep verdelende faktore moet die beste metode en maatreëls gevind word om die evangelie in elke deel in te dra. Dit is die agtergrond vir die maatreëls wat die Kerk in die verlede getref het.
- * Die moderne tydsges is die van die holistiese poging om die stryd van die verlede te besweer deur die groepsgedagte af te water of te verwyder. Groter menslike eenheid moet bewerkstellig word in makro-strukture en 'n nuwe wêreldorde. Dit is 'n vraag of dit verantwoord is dat 'n kerk sy ordemaatreëls verander omdat hy deur die tydsges of tydsgeskiedenis daartoe verplig word. "Luister ons dan na die liberaal-humanistiese tydsges of luister ons in gehoorsaamheid na die Heer van die kerk?"
- * Die Kerk haal hom die beskuldiging op die hals dat hy die waarborg en reguleerder van 'n bepaalde samelewingsorde geword het met sy beperkende maatreëls op lidmaatskap en erediensbywoning. Die Kerk moet daarvan afsien en in lyn met die wêreldopinie moet hy hom in die goeie orde, die integrasie-orde, voeg. Dit word gewaarborg indien die Kerk menseregte aangryp as die instrument wat die orde reguleer. Die Kerk moet begryp dat dit ook 'n sondige orde is, waarin die norm die wêreldopinie is. Die wêreldopinie staan teenoor die Christelike waarheid, soos dit skerp uitstaan in menseregte. Daarom is die beskuldiging vals.
- * Die kontemporêre vryheidsbegrip het as naelstring die strewe na vryheid, gelykheid en broederskap en as baarmoeder die ontwikkeling van die idee van menseregte. Dit is die klimaat waaruit die aanslag op die kerk en sy ordemaatreëls kom. Dit kom nie uit gehoorsame luister na die Woord nie, maar na die filosofie van die Franse Revolusie. Die mens beskou homself as mondig, as die subjek van die geskiedenis en die een wat outonoom sy eie heil kan en moet uitwerk. Die ideaal van die magte wat die filosofie gestalte wil gee, is om een wêreld te skep. In die beskouing van die kerk sien hulle 'n struikelblok en bedreiging. Hulle kies etniese oorloë bo vreedsame naasbestaan van etniese groepe om hulle ideaal te bereik.

- * Die idee van menseregte kom uit die liberale filosofie wat in hoë mate anti-kerklik is. Tot met die Eerste wêreldoorlog het geen kerk menseregte gepropageer nie. Die wêreldopinie het menseregte aangegryp en meteens het dit ook in die kerk 'n populêre tema geword. Dit stry egter teen die houding van die kerk dat die mens 'n bedelaar voor God is. Die Tien Gebooie en ander liefdesgebooie is werklike menseregte - die ander is politieke vlaggies. Daarom kan dit nie vir die kerk 'n "vriend" wees nie.
- * Die Kerk is nie van enige politieke of sosiale konstruksie afhanklik om sy roeping te vervul nie. Die sendingwerk in die Kerk het op dreef gekom en 'n bloeitydperk beleef op die hoogtepunt van die "apartheidsideologie". Dit het gebeur omdat die Kerk die geleenthede en kragte wat God gegee het, gebruik het om te werk.
- * Ons moet die eksterne invloede wat die wêreld op ons denke in die Kerk gehad het en het, raaksien en erken. Ons denke word bepaal deur die omstandighede van die wêreld waarin ons leef. Ons moet versigtig wees om ons nie so deur die eksterne omstandighede te laat voorskryf dat die waarheid van die Woord verlore gaan nie.

4.4

INVLOED VAN 'N VREEMDE TEOLOGIE

Enkele sprekers het waarskuwend na rigtings in die teologie verwys wat aan die Kerk vreemd en gevaarlik is.

- * Daar word 'n klemverskuiwing in die Kerk se teologie bemerk. Waar daar in die verlede baie streng gelet is op die vertikale dimensie in die teologie, word daar nou, soms selfs ten koste van die vertikale punte, klem gelê op die horisontale dimensie. Dit sal 'n kwade dag wees as die Kerk se teologie op die pad van die "social gospel" beland.
- * Die nuwe-modernisme is die gevolg van die geweldige wetenskaplike ontwikkelinge wat dit amper onmoontlik maak om nog met God in die gang van die wêreld se dinge te reken. Daar word getrag om die boodskap van die evangelie geloofwaardig te maak vir die moderne wetenskaplike mens. In reaksie teen die dialektiese teologie met sy klem op die gansandersheid van God; die transendensie van God en die absolute wesensverskil tussen ewigheid en tyd, word probeer om aan die evangelie hande en voete te gee. Daar is gevoel dat God so in die hemel geplaas is dat die mens niks meer van Hom sien op aarde nie. Daar is genoeg gepreek en nou moet gedoen word. God moet in die wêreld sigbaar gemaak word. Uit hierdie benadering het die moderne teologie voortgespruit. Die holisme vind aansluiting by hierdie teologiese denkrigting.
- * In die hart van mense, ook van ons mense in ons gemeentes leef 'n wesenlik gevaarlike teologie. Dit is die teologie van harde rassisme wat leer dat die kerk van Christus slegs vir die blanke protestante van die Weste toeganklik is. Alle

ander mense is uitgesluit van die kerk en moet ook van die kerk uitgesluit word. Aan die Isreal-teologie word weinig gedoen, terwyl dit dringende aandag verdien - meer dringend as die studie oor die ordemaatreëls van die Kerk.

4.5

DIE HERDERLIKE SKRYWE VAN 1973

Prof FJ van Zyl, opsteller van die Herderlike Skrywe van 1973, het die beginsel wat in die skrywe geformuleer is, toegelig. Vanweë die belangrike opheldering wat dit in die debat bring, word sy verduideliking woordeliks aangehaal.

"Ek dink die begin daarvan (die nuwe-modernisme) het ons gesien toe die Kerk met die Cottesloe-saak te doene gehad het. En toe hy daarna sy Herderlike Brief van 1973 uitgestuur het waarteen daar tans baie besware is. Dit was die begin van hierdie nuwe tyd in die tydsges as waarvan ek gepraat het, toe daar allerweë getrag is om die eenheid van die kerk te beklemtoon. En daardie eenheid moet 'n sigbare eenheid wees: gesamentlike aanbidding was die woord in die kerk in daardie tyd. En dis daarteen dat ons Kerk, ek sal nie sê in opstand gekom het nie, maar nie hiermee saam kon gaan nie en hy sy eie pad geloop het en sy motivering ook gegee het. Daardie Artikel III wat genoem word in die Herderlike Skrywe het eintlik niks te doen met lidmaatskap van die Kerk nie, maar dit het eintlik te doen met die ordelike reëling tussen lidmate van die een kerk van die Heer wat aan verskillende volke, tale en kultuur behoort het. En daardie steen des aanstoots wat baie het, dat daar in daardie Herderlike Skrywe gepraat word van 'n onveranderlike beginsel, dink ek word heeltemal misverstaan. Die beginsel wat destyds gegeld het by die manne wat saam met my daardie konsep opgestel het, dit was al die teoloë van ons tyd, daardie tyd, die wat aan die fakulteit verbonde was, ook die wat gedoktoreer het en aan ander departemente verbonde was, het van die standpunt af uitgegaan dat volkere se bestaan en geskiedenis tog met God te doen het of God het met hulle te doen. En dit is tog seker, ek meen met die beginsel wat vandag nie meer geld nie, (en) dat die evangelie in die wêreld ingaan in al die tale van die wêreld. Dit is tog eintlik die basiese boodskap van die Pinksterfees. En as die Joodse Christene net heidene wil inneem in die Christelike kerk as hulle eers Jode wil word, dan kom daar 'n ooreenkoms tussen Paulus en die manne daar in Jerusalem dat die Jode nou met die besnydenis- mense kan voortgaan op daardie weg en Paulus sal na die heidene toe gaan en aan hulle gaan verkondig. En toe die heidene ook opgeneem is in die Christelike kerk, is vir die eerste keer in die wêreld van die gelowiges gesê dat hulle Christene is. Ek wil darem net hier sê, broeders en susters, dat die reëling wat daar in ons Kerk is, beteken nie 'n inklusiewe gesindheid van die Kerk asof die Kerk die evangelie net vir homself wil hou nie. Die eksklusiwiteit van ons Kerk blyk juis daaruit. Dit is die saak waaroor prof Dreyer gepraat het, dat as die Kerk sê: hierdie lidmate groepeer ek hier en daardie groepe groepeer ek daar, dan beteken dit nie dat jy nou uit die evangelie uitgesluit word nie. Maar die Kerk het sy manier waarop hy hierdie evangeliese verantwoordelikheid tot uitvoering bring: dit is sy sendingbeleid."

4.6

IMPLIKASIES VAN DIE OOPSTEL VAN EREDIENSTE

Verskeie sprekers het gewys op die implikasies van die skrapping van maatreëls wat die toegang tot eredienste reël. Dit sal dien as die skakelaar vir ander stappe, en impliseer ten minste die toelating tot die sakramente en lidmaatskap van die Kerk. Dit bring die sendingwerk van die Kerk in gedrang. Dit kan meebring dat lidmate die Kerk verlaat, iets wat op sy beurt die evangelisasiewerk van die Kerk op losse skroewe stel.

Die besef dat lidmate die Kerk kan verlaat indien die maatreëls laat vaar word, was deurgaans aanwesig. Twee standpunte kan onderskei word:

- * Die evangelie eis onverbiddelik en die omstandighede dwing onvermydelik die afskaffing van die beperkende maatreëls af. Lidmate moet daarmee gekonfronteer word op 'n liefdevolle manier, maar as hulle wil loop, hoe jammer ookal, moet dit maar gebeur.
- * Die maatreëls is nie 'n stuk ongehoorsaamheid aan die evangelie nie. Die omstandighede is uiters vloeibaar en onseker, daarom moet nie haastig opgetree word nie. Die Kerk moet nie so optree dat hy sy lidmate vervreem nie, maar juis onder sy sorg hou.

5.

BESLUIT

Daar is verskeie voorstelle vir advies aan die Algemene Kerkvergadering ingedien. Die vergadering het egter besluit om geen advies uit te bring nie, maar om die referate, bespreking en mosies aan die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering, sy opdraggewer, deur te gee vir verdere hantering.

Ons vertrou dat ons bevredigend aan ons opdrag voldoen het.

DIAKONAAT

A.

DIAKONALE VERSORGINGSMODEL

PROF TFJ DREYER

1.

INLEIDENDE OPMERKINGS

Op versoek van die Algemene Diaconale Raad het ek ingewillig om, in die lig van moontlike verwikkelinge ten opsigte van staatssubsidies, 'n besprekingsdokument

saam te stel wat in 'n werkwinkel as raamwerk vir die bespreking kan dien. Die doel van hierdie dokument moet wees om, los van die staatsubsidies, 'n diakonale versorgingsmodel te probeer ontwerp. Die diakonale versorging moet sover moontlik afgewentel word na die vlak van die plaaslike gemeente.

Vanweë die kort tyd tot my beskikking en die dringendheid van die saak, is dit nie moontlik om diepgaande akademiese navorsing te doen en die resultaat in die vorm van 'n navorsingsverslag aan te bied nie. Dit is hoogstens 'n poging om, vanuit my teologiese verwysingsraamwerk, enkele voorlopige opmerkings oor die saak te maak. Die stuk pretendeer geensins om volledig oor die onderwerp te handel nie. As basis vir 'n gesprek en besinning wil dit juis uitnoodig tot diepere nadenke en bydraes wat die gesprek kan stimuleer.

2. METODOLOGIESE AANPAK

Enige praktyk, handeling of besluit in die kerk en samelewing word, bewus of onbewus, deur 'n onderliggende teorie onderbou. In ons teorievorming oor ons kerklike praktyk, is daar verskillende faktore wat meesprek. Aan die een kant is daar bestaande teologiese teorieë en aan die ander kant, die praxis waarbinne die kerklike praktyk gestalte moet vind. Om 'n verantwoorde en relevante praktykteorie daar te stel is dit nodig dat beide die teologiese teorieë, asook die praxis verdiskonteer moet word. Nuwe praktykteorieë sal dus ontstaan uit 'n doelbewuste interaksie tussen teologiese teorieë en die gegewens vanuit die praxis.

Onder teologiese teorieë word die riglyne of perspektiewe verstaan wat ons vanuit die Skrif kan vind om die situasie te belig, maar ook die teorieë wat ons vanuit ons teologiese tradisie kan identifiseer. Ons moet egter in ag neem dat teologiese teorieë beide in die Skrif, asook in die tradisie, juis ontstaan het binne 'n gegewe werklikheid. Teologiese uitsprake is dus reeds deur die konteks beïnvloed.

Teologiese uitsprake in die verlede kan dus nie sondermeer as normatief verklaar word nie. Ek sal dus poog om kortliks vanuit die Skrif enkele kontoere te trek wat vir ons nadenke oor die diakonaat verhelderend kan wees.

Die huidige praxis sal deeglik onder die vergrootglas geplaas moet word. Empiriese gegewens vanuit die praxis sal waarskynlik ons teologiese teorie bevraagteken en voor nuwe uitdagings plaas. Ons sal daarom ook probeer om kursories die nuwe praxis te verken.

In die lig van beide die teologiese basisteorie en die praxis sal 'n moontlike praktykteorie ontwerp word, wat sover moontlik aan albei reg laat geskied.

3. TEOLOGIESE PERSPEKTIEWE

In plaas daarvan om aan die hand van geïsoleerde teksverse kompilaries tot 'n teologiese gevolgtrekking te kom, wil ek eerder die saak van barmhartigheidsdiens aan die hand van sekere Bybelse perspektiewe probeer belig.

3.1 OU TESTAMENT

Die belangrikheid en noodsaaklikheid om uit naasteliefde barmhartigheid te bewys aan diegene wat in nood is, kom op talle plekke na vore. 'n Mens sou kon sê dat die liefde, sorg en barmhartigheid van God vir sy volk, die diepste grond en motief is vir die opdrag om barmhartigheid te bewys (vergelyk Noordegraaf, A 1991. Oriëntasie in het diakonaat, bladsye 27-50). Dit is veral die armes en diegene wat juridies geen beskerming geniet het nie, soos weduwees en wese, wat in die fokus van die barmhartigheid val.

Binne die geloofsgemeenskap is bepaalde maatreëls getref om hierdie mense wat in nood was te versorg. Die Jubeljaar waartydens mense van hulle skuld kwytgeskeld is en hulle verlore grond aan hulle terugbesorg is, is 'n voorbeeld van so 'n maatreël. Die Leviraathuwelik is ook 'n voorbeeld van hoe die geloofsgemeenskap in familiële verband gesorg het dat die weduwee en weeskinders versorg word. Dit is belangrik om daarop te let dat die familiële struktuur die ruimte gebied het waarbinne die barmhartigheidsdiens tot sy reg gekom het. Met familiële struktuur word meer bedoel as net bloot die gesin. Die "clan" is waarskynlik, 'n beter omskrywing van die familiële struktuur. Die familiehoof, saam met sy kinders, kleinkinders en selfs hulle slawe, het 'n "clan" gevorm. Hierdie struktuur was in 'n groot mate selfonderhoudend ten opsigte van al hulle behoeftes. Voedselvoorsiening, beskerming, versorging van siekes, bejaardes, weduwees, wese en armes is in hierdie struktuur behartig. In die Ou Testament was daar duidelike voorskrifte van diegene wat kon aanspraak maak op die versorging en barmhartigheid. Veral die voorskrifte rakende rein en onrein, wat ook op die tempeldiens van toepassing was, het bepaal aan wie barmhartigheid bewys moes word. Vreemdelinge wat nie tot die volk behoort het nie, was onrein en kon nie op versorging aanspraak maak nie.

3.2 NUWE TESTAMENT

In die Nuwe Testamentiese periode, het daar binne die Joodse gemeenskap talle skeeftrekkings plaasgevind, wat daartoe aanleiding gegee het dat die barmhartigheidsdiens 'n wettiese karakter verkry het. Vanuit die wettiese voorskrifte, is talle regulasies neergelê wat die "objekte" van barmhartigheid aan die hand van die reinheidsvoorskrifte bepaal het. Soos wat die geringes en die randfigure van die samelewing uit die tempeldiens op grond van hulle onreinheid geïsoleer is, is hulle nie gesien as mense wat op die barmhartigheid van die geloofsgemeenskap kan aanspraak maak nie (hierdie situasie vorm ook die agtergrond van die gelykenis van die Barmhartige Samaritaan, Luk 10:25-37). Verder is die barmhartigheid so geformaliseer deur allerlei reëls dat dit vir die individu moontlik was om sy verantwoordelikheid te ontduik (vergelyk die plig om jou ouers te versorg, wat vervang kan word met 'n offergawe, Mt 15:3-7).

Die optrede van Jesus staan in algehele kontras teenoor die heersende praktyk. Die vreemdheid van Sy optrede kom daarin na vore dat hy wat Kurios (Heer) is, in hulle midde optree in die gestalte van 'n diakonos (dienskneg). Sy hele lewe staan in die

lig van die diensknegmetafoor. Die skokkende in Sy optrede is ook daarin geleë dat Hy Hom juis rig tot diegene wat die randfigure van die samelewing was, naamlik die geringstes, die onreines, heidene, sondaars, gebreklikes, siekes, vreemdelinge en armes. Vanuit die groot gebod van die liefde tot God en die naaste, verbind Jesus die Barmhartigheidsdiens aan die naasteliefde (Luk 10:17-28). In die gelykenis wil Hy dit juis beklemtoon dat 'n mens nie aan die eis kan ontkom deur jou agter reëls te verskans en grense te trek nie. Ware naasteliefde dwing jou om, met die inset van jou persoon, by die nood van ander betrokke te raak en 'n dienskneg te word. Die barmhartigheidsdiens aan die geringstes word so geaksentueer in Mt 25:31-46, dat dit gesien word as die sigbare gestalte van die liefde wat aan God bewys word.

In die eerste Christelike gemeentes word dit uit die berigte in Handeling duidelik dat die geloofsgemeenskap in barmhartigheid na mekaar omgesien het, deur hulle besittings te verdeel om sodoende vir die armes te sorg. Die nood van die weduwees wat nie behoorlik versorg was nie, was ook die aanleiding dat diakens gekies is. Die agape (liefdesmaal) het die Nagmaal in direkte verband met die barmhartigheidsdiens gebring. Die uitdeel van kos en gesamentlike eetmaal was 'n wyse om vir die armes te sorg. Die berigte in 2 Kor 8 en 9, gee ook duidelik blyke van die besef van 'n verantwoordelikheid tot gemeentelike diakonaat.

3.3 REFORMATORIESE TRADISIE

Binne die Reformatoriese Tradisie het hierdie Bybelse perspektiewe gestalte gevind in die beklemtoning van die diakensamp wat die verantwoordelikheid vir die barmhartigheidsdiens het. Hierdie barmhartigheidsdiens vind teologies sy begroting in die feit dat Christus aan ons barmhartigheid bewys het deur ons te bevry van die sondenood. Ware barmhartigheidsdiens het daarom ook die wesenlike element dat mense in nood nie net met uiterlike middele versorg moet word nie, maar dat hulle ook met die Woord van God bemoedig moet word (Formulier vir die bevestiging van diakens). Naas die versorging van die medegelowiges, kom die nood van alle mense ook in die gesigsveld. In ons Kerkwet het dit neerslag gevind in Bepaling 172 wat dit beklemtoon dat elke gelowige die Godgegewe opdrag tot barmhartigheid teenoor alle mense, maar veral aan die huisgenote van die geloof het. Die diakens behartig die diens van barmhartigheid, maar roep die lidmate op tot deelname. Binne die Hervormde Kerk het daar naas die diakens ook ander diensorgane ontstaan wat hulle behulpzaam is in die barmhartigheidsdiens.

3.4 GEVOLGTREKKINGS

Vanuit hierdie kursoriese oorsig kan daar enkele afleidings gemaak word, wat as basiese uitgangspunte kan geld.

- * Kerklike barmhartigheid is gegrond in die liefde en sorg van God, soos dit veral gekulmineer het in die lewe en werk van Jesus Christus.

- * Naasteliefde is deel van die groot liefdesgebod en vind ook neerslag in die barmhartigheidsdiens.
- * Naasteliefde is gerig tot almal wat in nood verkeer en 'n appèl op jou rig. In moderne tye sal die "nood" waarskynlik wyer gedefinieer moet word as net die nood van weduwees, wese en armes. Die feit dat diegene in nood dikwels die randfigure van die samelewing is, kan nie as verskoning gebruik word vir die ontduiking van my verantwoordelikheid nie. Die "geringstes" se nood is juis soms die toets vir die egtheid van my naasteliefde.
- * Naasteliefde gaan gepaard met die inset van my persoon as sigbare illustrasie van die sorg van God.
- * Die geloofsgemeenskap, die koinoniale klimaat, is die ideale ruimte waarbinne barmhartigheid kan geskied.
- * Familiële strukture bied die natuurlike en mees geskikte plaasvervanger wanneer normale versorging deur omstandighede weggeval het.
- * Die huisgenote van die geloof val primêr in die fokus, maar die diakonale perspektief het ook 'n wyer gerigtheid.
- * Die diakens is verantwoordelik vir die insameling van offergawes en die organisasie van die barmhartigheidsdiens, maar elke gelowige word opgeroep tot deelname.
- * Wanneer die nood van ander sigbaar naby is, rig dit die appèl op jou om te dien en te offer.
- * Naas die fisiese versorging, is die wese van barmhartigheidsdiens geleë in die nabyheid, warmte, liefde, teenwoordigheid, vertroosting en bemoediging van die geloofsgemeenskap.

4. **DIE PRAXIS**

Deur die loop van die geskiedenis het dit in baie westerse lande praktyk geword dat die owerheid die kerk as vennoot aanvaar het om bepaalde maatskaplike versorging te doen. In Suid-Afrika het die Hervormde Kerk ook met dankbaarheid gebruik gemaak van staatsbefondsing om sy barmhartigheidsdiens te verrig. Staatssubsidies het die Kerk in die vermoë gestel om inrigtings vir die versorging van bejaardes, kinderhuise asook die professionele dienslewering van die Ondersteuningsraad te bekostig.

Alhoewel dienste van hoogstaande aard in die verskillende instellings gelewer is, het 'n mens tog begin besef dat dit die wese van barmhartigheidsdiens op die vlak van die plaaslike gemeente nadelig beïnvloed het. Omdat versorging op 'n gesentraliseerde wyse, weg van die plaaslike gemeente plaasgevind het, het dit soms

onbetrokkenheid in die hand gewerk. Wanneer die nood van ander gesigloos en ver van jou af is, verswak dit die appèl tot betrokkenheid en offervaardigheid. Die feit dat talle verafgeleë gemeentes nie binne bereik van die dienste is nie, het ook al gelei tot ontevredenheid (hulle moet bydra tot dienste waarvan hulle geen nut het nie). Hierdie tipe van dienslewering het myns insiens afbreuk gedoen aan die gees van barmhartigheidsdiens. Die gewete van die gelowige word gesus deur sy finansiële bydrae en is die verskoning om nie self betrokke te raak nie. Dit hou die nadeel in dat die persoon wat in die inrigtings versorg word wel fisies op 'n hoogstaande vlak versorg word, maar in die proses ontbeet die bejaarde die warmte en geborgenheid van sy bekende omgewing en geloofsgemeenskap. Die kind in die kindershuis kan op 'n luukse wyse versorg word, maar niks kan die liefde en geborgenheid van 'n ouerhuis (selfs 'n surrogaatouerhuis) vervang nie.

Die inligting wat op die onlangse vergadering van die Algemene Diakonale Raad verskaf is, dui daarop dat die subsidies van owerheidsweë waarskynlik drasties ingekort sal word. Staatsfondse vir welsynsdienste sal voortaan eweredig oor die hele gemeenskap versprei word. Dit beteken dat die seksie van die samelewing wat die Hervormde Kerk bedien uit die staanspoor minder subsidies sal ontvang. Verder moet in ag geneem word dat bejaardeversorging, kindershuise en maatskaplike dienste soos ons dit bedryf, baie laag op die prioriteitslys van die regering is, wat ook verdere inkorting van subsidies kan beteken. Dit moet ook in gedagte gehou word dat owerheidssubsidies nie toegeken sal word aan instellings wat diskrimineer op grond van ras nie. Kosmetiese veranderings om 'n paar anderskleuriges op te neem, sal nie voldoende wees nie. Volledige integrering van dienslewering sal waarskynlik daartoe lei dat die goedgesindheid van die kerkgemeenskap om bydraes te lewer, sal afneem.

In die lig van hierdie feite het die Algemene Diakonale Raad korrek opgetree deur te besluit dat die instellings wat van staatsubsidies afhanklik is, moet uitfaseer.

Dit is dalk vir die Kerk die gulde geleentheid om opnuut te besin oor die wyse waarop die diens van barmhartigheid bedryf gaan word. In die lig van die opmerkings wat vroeër gemaak is, is dit nie slegs 'n verlies nie, omdat die kerk se afhanklikheid van die owerheid daartoe aanleiding gegee het dat hy langs die pad iets van die eie aard van die barmhartigheidsdiens ingeboet het.

Die implikasies van hierdie nuwe gegewenheid is dat bestaande strukture wat van owerheidssubsidies afhanklik is so gou as moontlik moet uitfaseer om die kwesbaarheid van die Kerk uit te skakel. Uitfasering beteken nie noodwendig dat die dienste opgedoek moet word nie, maar wel dat dit op so 'n wyse bedryf sal word dat dit nie meer finansiële implikasies vir die Kerk sal inhou nie. Dit kan byvoorbeeld gedoen word deur nutsmaatskappye te vorm wat die instellings op 'n finansiële basis bedryf, waar inwoners moet betaal vir dienste. Dit sal beteken dat hierdie dienste vir 'n groot aantal lidmate nie meer toeganklik sal wees nie, hulle sal op 'n alternatiewe wyse versorg moet word. As nutsmaatskappye kan bejaardesorginrigtings. Die Ondersteuningsraad en kindershuise selfs besluit om volledig te integreer om sodoende vir subsidies te kwalifiseer, maar dit sal ook beteken dat talle lidmate nie meer daar versorg sal wil word nie.

Hoe daar ookal met die inrigtings gehandel word, die implikasie gaan in ieder geval wees dat, indien die Kerk nie na alternatiewe versorgingsmodelle kyk nie, 'n groot aantal mense onversorg gelaat sal word.

5. MOONTLIKE DIAKONALE VERSORGINGSMODEL

In die lig van die gestelde teologiese uitgangspunte en die moontlike scenario's wat in die praktyk op ons wag, sal die Kerk moet soek na alternatiewe wyses van versorging. Die eie aard, wese en bedoeling van barmhartigheid soos belig vanuit die Skrif, dui daarop dat die antwoord gesoek moet word op die vlak van die plaaslike gemeente. Aanvanklik deins 'n mens terug vir die konsekwensies wat dit inhou, maar as die situasie nugter beoordeel word, blyk dit tog nie so onhaalbaar te wees nie. As daar vanuit die plaaslike gemeente geredeneer word, is die eerste vraag wat die finansiële implikasies sal wees? Die filosofie grondliggend aan die benadering is dat daar so min as moontlik finansiële implikasies moet wees, omdat plaaslike gemeentes noustrop trek. As na bestaande fasiliteite gekyk word, het feitlik elke gemeente 'n kerkkompleks wat in die meeste gevalle 'n kombuis insluit. Talle gemeentes het ook sale en kategeselokale. Hierdie fasiliteite kan as basis vir die lewering van dienste benut word. Ons sal al meer en meer moet dink aan die kerkkompleks van die gemeente as 'n gemeentesentrum wat ook in die week die kern vorm vir die lewe van die gemeente. In groter dorpe en stede kan gemeentes binne 'n gemeenskap kragte saamsnoer om die taak te vergemaklik. Waar die nood van mense op plaaslike vlak deur die gemeente hanteer word, is die appèl op offervaardigheid en betrokkenheid van lidmate soveel groter. Vanuit hierdie onderliggende filosofie, sal gepoog word om bepaalde voorstelle vir 'n diakonale versorgingsmodel op gemeentelike vlak, wat die verskillende terreine van barmhartigheidsdiens in ag neem, te maak.

5.1 BEJAARDEVERSORGING

Bejaardes moet so lank as moontlik selfstandig in die gemeenskap funksioneer. Ondersteunende dienste soos 'n dienssentrum moet op die vlak van die gemeenskap, in samewerking met ander kerke gereël word. Die fasiliteite van 'n gemeente wat die beste daarvoor geskik is, kan daarvoor benut word. Lidmaatskap van so 'n dienssentrum geskied teen 'n fooi wat die dienste bekostig. Bejaardes wat dit nie kan bekostig nie, word deur die familie of diakonie gehelp. Gemeentes kan 'n huis naby die kerkgebou koop of huur om bejaardes wat nie eie behuising het nie, of nie alleen kan bly nie, saam in so 'n huis te vestig. 'n Nominale huur om koste te verhaal kan gehef word. Wanneer bejaardes dit nie kan bekostig nie, moet die familie, of in uiterste gevalle van behoefte, die diakonie die fondse bewillig. Die kombuisgeriewe by die kerkgebou kan gebruik word om minstens een ete per dag vir die bejaardes voor te berei. Die diakonie kan in samewerking met die NHSV die verantwoordelikheid vir die voorbereiding van die etes hanteer. Die bejaarde dames in die huis kan self die etes voorberei, of iemand kan dit selfs teen betaling doen. Bejaardes wat nog in hulle eie behuising woon, kan daaglik by die kerkgebou 'n gekookte maaltyd (teen betaling) nuttig, of die maaltyd kan selfs by hulle aan huis

afgelewer word. 'n Program van weeklikse besoeke deur familie en gemeentelede moet gereël word.

Verswakte bejaardes kan in die huis deur die ander bejaardes, met bystand van die familie en gemeentelede, versorg word. Verplegingsdienste kan waar nodig deur die diakonie ingekontrakteer word. In uiterste gevalle sal terminale bejaardes gehospitaliseer moet word.

Talle bejaardes wat tans in tehuise versorg word, is nog gesond en aktief en voel hulleself nutteloos en oorbodig in die opset van die tehuis. In die model soos hierbo verduidelik, kan hulle nog nuttig aangewend word en sal dit vir hulle menswees positiewe gevolge inhou.

Hierdie diakonale versorgingsmodel hou die voordeel in dat hulle nie losgeruk word van hulle bekende omgewing nie; hulle is binne bereik van familie en vriende; hulle is by die kerkgebou en is deel van die gemeentelike lewe; hulle ervaar die warmte en versorging van die koinonia; hulle is self nog nuttig binne die gemeenskap; die offervaardigheid en betrokkenheid van lidmate word verhoog.

5.2

KINDERVERSORGING

Kinders wat tans in kinderhuise versorg word, is nie weeskinders nie, maar oorwegend kinders uit verbrokkelde ouerhuise. Die huidige wetgewing maak daarvoor voorsiening dat kinders gekommitteer word na 'n kindertehuis met die hoop dat die ouertehuis sal rehabiliteer. Statistieke toon egter duidelik en oorweldigend dat rehabilitasie van ouerhuise minimaal is. Ouers, in plaas van die kinders, word deur wetgewing beskerm omdat hulle steeds die beheer oor hulle kinders behou sonder die verantwoordelikheid om werklik te wil rehabiliteer. Kinders moet deur die trauma gaan om weggevoer te word uit die ouertehuis en in 'n kindertehuis opgeneem te word. 'n Kindertehuis, hoe goed ookal beplan, kan nooit die substituuat van 'n ouertehuis, word nie. Die kontak met die biologiese ouers versteur ook dikwels die dissipline en opvoeding in die kindertehuis. Die kind leef in die verwagting dat hy weer teruggeplaas sal word in sy ouertehuis, maar word telkens teleurgestel. Die alternatiewe moontlikheid van pleegsorg by ander ouers, het ook nie die gewenste resultate nie. Kinderlose egpare is huiwerig om kinders in pleegsorg te neem uit vrees dat hulle aan die kind geheg sal raak, om dan weer op traumatiese wyse van hulle weggevoer te word. Ervaring het geleer dat ouers wat wel bereid is om kinders in pleegsorg te neem gewoonlik uit die laer inkomstegroep kom om sodoende deur die toelae 'n ekstra inkomste te verdien.

Die bestaande praktyk is in elk geval onbevredigend. Sal dit nie veel beter wees om die kindertehuis-konsep te laat vaar en liever te beweeg in die rigting van aanneming nie? Talle kinderlose egpare sal maar te graag kinders wil aanneem. Die konsep van aanneming is ook baie nader aan die Bybelse gedagte dat iemand binne die familiële struktuur in 'n ouertehuis opgeneem word, waar al die funksies van die normale ouertehuis so na as moontlik aan die ideale kan kom. Pleegsorg kan vir 'n kort periode

oorweeg word om ouers die geleentheid te gee om te rehabiliteer. Pleegsorg binne gemeenteverband sal ook vir die kind minder ontwrigtend wees.

Kindersorg strek egter baie wyer as die kinderhuiskind. Talle kleuters van gemeentelede word deur dagmoeders, teen hoë vergoeding versorg. Die aard van daardie versorging is dikwels dat kinders in "vreemde" hande gelaat word. Baie gemeentes het reeds kleuterskole. Waarom kan die geloofsgemeenskap nie self sy kinders versorg nie? Die bejaarde dames wat nog gesond is kan by die kerkgebou hierdie kinders versorg. Etes word dan in elk geval in die kombuis vir die bejaardes voorberei. Die geld wat nou aan dagmoeders betaal word, kan binne die Kerk bly en beter aangewend word.

Talle van ons kinders kom na skool by 'n leë huis omdat albei ouers moet werk. Dit sal baie beter wees indien daardie kinders na skool na die kerkgebou kan kom, om onder toesig van die aktiewe bejaardes, huiswerk te doen en te ontspan. Hulle kan ook by die kerk teen nominale betaling middagete geniet. Op hulle beurt kan die kinders weer behulpzaam wees om take soos inkope vir bejaardes en instandhouding, of die aflewer van 'n bord kos, te verrig.

Indien Bybelonderrig op skool in die toekoms sou wegval, sal dit die ideale geleentheid wees om gedurende die week aan die kinders Bybelonderrig te gee. Dit kan ook dalk later die basis vorm vir afstandsonderrig. Ouers wat saans uithuisig is kan selfs saans hulle kinders onder die sorg van die Kerk laat.

Al bogenoemde dienste kan waarskynlik op hierdie skaal goedkoper as in die sekulêre wêreld gelever word en tegelykertyd kan die betaling vir dienste geld genereer wat aangewend kan word vir diegene wat dit nie kan beskostig nie.

5.3 ARMSORG

Werkloosheid en armoede gaan na alle waarskynlikheid onder lidmate van die Kerk toeneem. So 'n kerklike diakonale sentrum kan ook tot 'n mate in hierdie behoefte voorsien. Werklose mans en dames kan betrek word om bepaalde dienste te verrig, soos: voorbereiding van voedsel, skoonmaak, versorging van verswakte bejaardes, oppas van kinders, aflewering van voedsel, of die aanlê van 'n groentetuin. Hulle kan 'n nominale vergoeding ontvang, of selfs slegs die vergoeding dat die gesin by die Kerk daaglik gratis 'n bord kos kan kry.

5.4 MAATSKAPLIKE DIENSTE

Professionele maatskaplike dienslewering kan binne so 'n model ingekoop word. Op 'n deeltydse basis kan die dienste van maatskaplike werkers bekom word. Die Ondersteuningsraad wat dan 'n nutsmaatskappy is, se dienste kan ook op die wyse benut word. Samewerking op plaaslike vlak tussen gemeentes, ander kerke en die gemeenskap kan sulke dienste wel binne bereik van die plaaslike gemeente bring.

6. **SLOTOPMERKINGS**

Ek het hiermee gepoog om die breë lyne van 'n diakonale versorgingsmodel op gemeentelike vlak te trek. Plaaslike omstandighede sal daartoe aanleiding gee dat die model aangepas kan en moet word. Twee of meer gemeentes in dieselfde omgewing, of selfs in ringsverband kan saam so 'n projek begin. Meer gegoede gemeentes kan bydra om die nood van ander gemeentes te verlig.

Gesien in die lig van ons teologiese grondlyne en gegewe die praktiese situasie waarin die samelewing inbeweeg, lyk dit 'n verantwoorde en haalbare model te wees. Miskien sal dit ook nader kom aan die gees en bedoeling van barmhartigheid in Bybelse sin. 'n Ware koinoniale en diakonale klimaat kan op die wyse in die Kerk gekweek word.

--- o0o ---

IX APOSTOLAAT

EVANGELISASIE

PROF PJ VAN DER MERWE

A. 'N OORSIG VAN EVANGELISASIEBENADERINGS

1. VOORAF

Hierdie oorsig spruit uit 'n opdrag van die Raad vir Evangelisasie (92-11-10). Die bedoeling daarvan is om die teoretiese veld te oorsien met die oog op die volgende:

- (a) Identifisering van evangelisasie-gerigte en evangelisasieverwante ampswerk of -aksies wat in die Kerk aan die gang is of waarby die Kerk betrokke is.
- (b) Beplanning van 'n oorkoepelende evangelisasiestrategie met die oog op moontlike uitbreiding.

Voordat die verskillende benaderings bespreek word, is dit dalk nodig om aan te dui wat evangelisasie nie is nie.

1.1 EVANGELISASIE TEENOOR SENDING

Die tradisionele beskouing hieroor is dat evangelisasie na-gemeentelike bediening is en sending voorgemeentelike bediening. In die praktyk van die Nederduitsch Hervormde Kerk as volkskerk het dit verder so ontwikkel dat sending onder volke, groepe en/of persone gedoen word wat nie aan die Afrikanervolk behoort nie, terwyl evangelisasie onder groepe of persone gedoen word wat deel van die Afrikanervolk uitmaak of daarmee assimileerbaar is.

Die Algemene Kerkvergadering van 1992 het hieroor soos volg besluit:

Apostolaatsinstansies van die Kerk wat op evangelisasie gerig is, moet alle mense wat nie aan die kerk behoort nie en dus kerkloos is, evangeliseer (Algemene Kerkvergadering 1992:130).

Dit is 'n afwyking van die voorstel van die Sendingondersoekkommissie wat soos volg gelui het:

Indien evangelisasie onder die apostolaat van die kerk ressorteer, moet die apostolaatsinstansies van die Kerk wat op evangelisasie gerig is, ter wille van orde in die Kerk slegs volksgenote wat nie aan die Kerk behoort nie en dus kerkloos is, evangeliseer (Agenda 1992:179).

Hierdie afwyking moet egter as 'n skribaatsfout beskou word, aangesien die vergadering duidelik ten gunste van die aanbevelings van die ondersoekkommissie besluit het.

1.2

ONDERSKEID TUSSEN EVANGELISASIE, OPSIG EN TOEGESPITSTE PASTORAAT

Met die VTT-kursusse van die afgelope jare het dit telkens geblyk dat die bearbeiding van "dorre hout" in die gemeente as evangelisasie beskou word. In werklikheid moet sulke lidmate onder die *opsig* bearbei word. Weliswaar kan baie van die gespreksbeginsels en praktyke wat in evangelisasie toepaslik is, aangewend word, maar dit bly steeds 'n ander dissipline.

In 'n praktikum wat deel van die VTT-kursus uitmaak, word 'n gemeentesituasie beskryf wat 'n opsigsituasie uitmaak en nie 'n evangelisasiesituasie, en nie een keer is die basiese misleiding raakgesien nie. Elke keer is met nougesetheid 'n "evangelisasieplan" deur die kursusgangers uitgewerk.

Opsig is die taak van elke ouderling en maak deel uit van die normale bediening van die predikant. Ongelukkig vereis dit ook persoonlike moed en deursettingsvermoë. Nie al die ampsdraers sien werklik kans om die soort vrae te vra en die soort optrede te volg wat opsig dikwels van hom vereis nie. Daarom word sulke gevalle al te maklik aan die Werkgroep vir Evangelisasie oorhandig.

In evangelisasie gaan dit om die bearbeiding van diegene wat nie meer lidmate van 'n kerk is nie of wat volgens hulle eie mededeling nie meer aan 'n kerk behoort nie. Evangelisasie word anderkant die grense van die kerk bedryf. Verstaan kerkrade wat die Jaarverslag invul, dit altyd so? Hoeveel van die gevalle wat as evangelisasiegevalle opgegee word, is opsiggevalle? Kan die Raad vir Evangelisasie die rapporte glo wat na hom toe kom?

Indien my vermoede reg is dat die meeste van die "evangelisasiegevalle" in der waarheid opsiggevalle is, dui dit nie op 'n krisis in evangelisasie nie, maar op 'n krisis in die pastoraat. Word die opsigement van die bediening reg verstaan? Myns insiens nie.

Die Algemene Kerkvergadering het oor die bearbeiding van kerkloos lidmate die volgende besluit:

... Dit bring mee dat die pastoraat van die Kerk voorsiening moet maak vir die bearbeiding van kerklos lidmate.. Daarvoor kan die Kerk, behalwe die gewone kanale soos die normale opsig- en tugprosesse, en dié van huisbesoeke deur ouderlinge, leraars en diakens, ook spesiale bearbeidingstrukture oprig, soos herevangelisasiekommissie of werkgroepe vir die bearbeiding van kerklos lidmate (Algemene Kerkvergadering 1992:130).

Indien hierdie besluit uitgevoer word, sal parallel met die Werkgroep vir Evangelisasie in die gemeente ook 'n Werkgroep vir die Bearbeiding van Kerklos Lidmate tot stand kom. Laasgenoemde werkgroep en hulle dissipline sal egter nie onder hierdie Raad kan ressorteer nie. Is daar hoegenaamd 'n raad wat so 'n werkgroep en sy werkswyse kan lei of kontroleer?

Dit wil dus lyk of daar in die Nederduitsch Hervormde Kerk self nog heelwat oor die verhouding tussen evangelisasie en opsig/bearbeiding van kerklosses gepraat sal moet word.

1.3 EVANGELISASIE TEENOR PROSELITERING EN BEMARKING

Uit hoofde van ons argument sopas volg dit dat evangelisasie nie lidmaatwerwing is nie. 'n Mens hoor dikwels in die Kerk die standpunt dat evangelisasie die statistiese groei moet opmaak wat die Kerk deur afname in natuurlike aanwas verloor het. Statistiese groei hou verskeie voordele in en daarom dra hierdie standpunt taamlike gewig.

Evangelisasie is ook nie proselitering, dit wil sê die wen van lidmate uit ander kerke, nie. Ongelukkig is dit presies wat evangelisasie vir baie van die evangelisasie-genootskappe en groepe soos Rhema en Hatfield Christian Community is. Hulle volg 'n blatante bemarkingsstrategie. Evangelisasie is niks anders as die bemarking van die eie kerk of genootskap nie. Daarin is dit niks snaaks dat so 'n groep homself met die gevestigde kerke vergelyk en sy eie sogenaamde goeie kenmerke aanprys nie.

In die VSA het dit klaarblyklik 'n algemeen aanvaarde praktyk geword. 'n Gemeente of kerk bemark homself by wyse van advertensieveldtogte in die media en deur verkoops personeel wat van deur tot deur gaan. In advertensies wat ek gesien het, word die eredienstye byvoorbeeld gemeld, verder genoem dat daar 'n gratis kleuterversorgingsentrum langs die kerk is wat na die kleingoed omsien, dat daar oorgenoeg parkeergeriewe is, dat die kerkgebou lugversorg is en van moderne klank-apparaat voorsien is en dat daar na die erediens berading verskaf word aan diegene wat daarna vra. Sommige kerke bied ook 'n wegneem-ete-fasiliteit aan, sodat kerkgangers nie nodig het om hulle oor die Sondagmiddagmaal te bekommer nie.

Daar is diegene binne die Afrikaanse kerklike geledere wat meen dat kerke en/of gemeentes hulleself behoort te bemark. Hulle meen dat die Afrikaanse kerke 'n

wanpersepsie het van bemarking. 'n Konferensie word juis in hierdie dae oor hierdie tema gehou. Ek glo dat ons die laaste oor hierdie saak nog nie gehoor het nie.

Terwyl evangelisasie nie lidmaatwerwing is nie, is die einddoel daarvan tog om persone wat geëvangelseer word, uiteindelik by die Kerk in te skakel.

2.

HOOFINDELING : SPONTAAN VS GEORGANISEERD

Daar is basies twee soorte evangelisasie, te wete *spontane* en *georganiseerde* evangelisasie. Hierdie twee vorme word dikwels teenoor mekaar gestel, asof hulle mekaar uitsluit, wat natuurlik verkeerd is. Spontane evangelisasie kan tot op 'n sekere hoogte georganiseer word deurdat lidmate toegerus word in voortgesette kategetiese-, gemeentebou- en/of evangelisasietoerustingsprogramme. Hoe sterker 'n lidmaat oor sy geloof voel en hoe meer geloofskennis hy het, hoe meer vrymoedigheid het hy om spontaan met nie-gelowiges oor geloofsake te gesels.

Dit is jammer dat "spontane evangelisasie" in die Nederduitsch Hervormde Kerk 'n verskoning geword het vir geen evangelisasie. Aldrich moet toegegee word dat wat hy "lewenstyl-evangelisasie" noem, baie belangrik is. Hy sien dit baie wyer as kontak-evangelisasie. Dit gaan daarom dat 'n lidmaat, 'n gemeente, se ganse lewe 'n vertoonvenster vir die kerk van Christus moet wees - wat lok, nie afstoot nie.

Hierdie raad se standpunt was nog altyd dat georganiseerde evangelisasie spontane evangelisasie nie uitsluit nie, maar bevorder. Die raad bly 'n sterk voorstander van spontane evangelisasie. Miskien moet die raad inisiatiewe bedink om nuwe betekenis en momentum aan spontane evangelisasie te gee.

3.

GEORGANISEERDE EVANGELISASIE VERDER ONTLEED

3.1

KERKLIK, INTERKERKLIK OF GENOOTSKAPLIK

Hierdie is drie opsies, maar slegs twee daarvan is alternatiewe tot mekaar, te wete kerklik of genootskaplik. 'n Groot deel van die hedendaagse evangelisasie word deur genootskappe onderneem. Natuurlik is dit 'n vraag of wat hulle doen as evangelisasie of werwing beskou moet word, maar dit nou daar gelaat.

Hierdie raad voel baie sterk oor die beginsel dat evangelisasie kerklik moet wees en wys genootskaplike evangelisasie resoluut af. Genootskaplike evangelisasie het die manier om op die ou end op alternatiewe kerkvorming uit te loop. Verder bind dit die geëvangelseerde persoon nie aan 'n normale kerklike lewe nie, trouens open dit selfs die weg na "Christelike buitekerklikheid". Hulle beweer dikwels dat hulle mense teruglei na hulle oorspronklike kerke, maar dit word betwyfel. Bowendien is die meeste mense wat by genootskappe se aktiwiteite inskakel, nie heidene of ware buitekerklikes nie. Hulle is eerder randkerklikes, dit wil sê lidmate wat nie by die normale kerklike lewe wil inskakel nie. Hulle is soos kinders wat plaas daarvan om

saam by die gesin by die gesinstafel klaar te eet, by kafees rondhang en hulle versadig eet aan versnaperings of lekkergoed.

Hoewel die raad sterk vir kerklike evangelisasie kies, beteken dit nie dat die raad interkerklike evangelisasie afwys nie. Kerklike evangelisasie kan 'n komponent van interkerklike samewerking bevat. Sekere evangelisasiehandelinge of evangelisasie-gerigte aksies kan interkerklik onderneem word. Hier word gedink aan sensusopnames, mediaprojekte, gesamentlike spreekkamers, ja selfs die Bybelgenootskap. Die feit moet egter onder oë gesien word dat daar op 'n stadium 'n skeiding van weë moet kom. Die NG Kerk is byvoorbeeld so groot dat sy predikante en lidmate blindweg veronderstel dat hulle standpunte en werkswyse sal deurgaen. Nou is dit bekend dat die NG Kerk liturgies al losser gestruktureerd raak en dat sommige NG-gemeentes hulle aanderedienste geheel en al op die jongmense rig, in welke geval daar in 'n hoë mate van die normale liturgiese ordes afgesien word. Sang vind net uit die jeugsangbundels plaas, orkeste speel, daar is vrylike interaksie tussen kansel en kerkbank ensovoorts.

Dan is daar ook die moontlikheid van samewerking met die HKSA. Met die afskaffing van die groepsgebiedewet en die integrasie van binnestede raak so 'n moontlikheid al meer gerade. Hillbrow is 'n goeie voorbeeld waar die Nederduitsch Hervormde Kerk en die HKSA goedsikks kan saamwerk op evangelisasiesendingsterrein, en bes moontlik ook van dieselfde kerkkompleks gebruik kan maak.

Kerklike evangelisasie plaas 'n belangrike aksent op die kwaliteit van kerk- en gemeenteweese. Dit help nie om 'n gemeentelike evangelisasie-aksie te bedryf met net 'n deel van die gemeente nie. Anders gebeur waarteen prof Van der Westhuizen indertyd gewaarsku het: dat uitgebroeide kuikens onder 'n dooie hoender ingeskuif word.

Verder moet 'n gemeente gereed wees om geëvangeliiseerdes in sy midde te ontvang en te verduur. Wanneer lidmate hulle gemeente as 'n private godsdienstige klub beskou, sal hulle probleme hiermee ondervind. Elke keer wanneer 'n persoon onvanpas geklee die kerk binnekom of op die se sitplekke gaan sit, sal dit so 'n swaard deur hulle gemoedere steek. Aan die ander kant kan nuut-geëvangeliiseerde lidmate baie doen om nuwe momentum aan die gemeentelike lewe te verleen en baie van hulle het al stoere Hervormers geword.

'n Groot deel van die weerstand teen georganiseerde evangelisasie in die Nederduitsch Hervormde Kerk spruit uit 'n vrees dat die Hervormde kerklike kultuur of idioom verander sal word. Dit help nie om hierdie vrese te besweer deur so 'n moontlikheid te ontken nie, want dit is nie ongegrond nie. Ons moet ons egter afvra of 'n kerk van die Reformasie hom so sterk aan sy tradisie en kultuur gebonde mag ag dat die opdrag om die Woord te verkondig en die grense van die kerk uitwaarts te verskuif, geïgnoreer kan word.

3.2 VERSKILLEND E EVANGELISASIEBENADERINGS

Daar is 'n wye verskeidenheid van benaderings ter sprake en hulle kan op baie maniere gesistematiseer word. Die indeling wat volg, maak nie op volledigheid aanspraak nie en moet ook nie as waterdigte kompartemente gesien word nie. Trouens, dieselfde sake kan by meer as een kategorie ingedeel word, sodat die beginsel van komplementariteit daarmee saamgelees moet word.

3.2.1 WERKKRAGTE

Hier word aan die volgende groepe gedink:

3.2.1.1 Voltydse werkers

Hier word gedink aan evangelisasiepredikante, evangeliste en voltydse hulpwerkers.

3.2.1.1.1 Evangelisasiepredikante

Reg hanteer, kan hierdie 'n baie effektiewe werkswyse wees. Die gevaar bestaan egter dat so 'n predikant van die gewone gemeentelike lewe geïsoleer kan raak en dat hy en sy afdeling langs die gemeentelike lewe funksioneer. Dit bring die probleem van hulpkragwerwing en gemeentelike inskakeling van geëvangelseerdes mee.

Gewoonlik word so 'n predikant aan 'n spreekkamer gekoppel.

Om die probleem van hulpkrigte te oorkom, word so 'n predikant soms van voltydse hulpwerkers voorsien - wat die probleem van gemeentelike isolasie kan verskerp.

Voltydse hulpwerkers kan wissel van gewone administratiewe personeel tot hulpwerkers in die veld.

3.2.1.1.2 Evangeliste

Dit is persone wat 'n verkorte teologiese opleiding ondergaan het met die oog op evangelisasiewerk. Daar word in die Nederduitsch Hervormde Kerk kort-kort stemme gehoor wat die instelling van so 'n amp bepleit. Met die oorskot aan predikante en proponente is dit waarskynlik ietwat onvanpas.

In die HKSA is nog heelwat evangeliste werksaam, maar die verhouding met die predikante bly 'n probleem. Die opleiding van evangeliste is gestaak, op aandrang van die HKSA. Daar is nogtans onder baie ringsendingsuperintendente die gevoel dat die beste sendingwerk deur evangeliste gedoen word. Die probleem het te doen met die kultuur van die swart gemeenskap en is nie waarlik hier ter sake nie.

Dit is betekenisvol dat die meeste Afrikaanse sektes deur eerwaardes gestig is.

3.2.1.2 Vrywillige werkers

Dit is persone wat hulle tyd en arbeid vrywillig aanbied, gewoonlik op 'n deeltydse grondslag. Die stelsel van werkgroepe vir evangelisasie is op hierdie soort arbeid gebaseer.

Daar is baie min evangelisasieaksies wat net van vrywillige werkkragte gebruik maak.

3.2.1.3 Kombinasie van voltydse en deeltydse werkers

Die meeste evangelisasieaksies volg hierdie weg.

3.2.2 VERSKILLENDE EVANGELISASIE-OBJEKTE EN GEPAARDGAANDE WERKSWYSES

3.2.2.1 Individue

Kerkvervreemding is dikwels 'n individuele verskynsel. Daarom sal enige evangelisasiebenadering voorsiening moet maak vir 'n een-tot-een-benadering.

Daar is egter ook evangelisasiebenaderings wat byvoorbeeld individualiserend werk, byvoorbeeld die evangelisasiesprekkamer.

Die voor-die-hand-liggende werkswyse hier is kontak en gesprek. 'n Belangrike element by kontakmaking is die wen van vertroue en die opbou van 'n gespreksverhouding.

Daar bestaan 'n wye spektrum van gesprekstipes, elkeen met sy eie beginsels en metodiek.

3.2.2.2 Groepe en groepwerk

Die stellings so pas gemaak, beteken egter nie dat evangelisasie niks met groepe of groepwerk te doen het nie. Die bekendste evangelisasiewerkswyse is waarskynlik die tentprediker wat groepe mense in sy tent saamtrek.

Die volgende soort groepe kan onderskei word:

3.2.2.2.1 Makro-groepe

Hier dink ons aan evangelisasiesaamtreкке op sportstadions of in ouditoria. Met die hedendaagse kommunikasietegnologie is dit moontlik om verskeie sulke saamtreкке wat gelyktydig in verskillende wêrelddele plaasvind, met beeld en klank te koppel. Dit verhoog natuurlik die ervaring.

Dit is ook moontlik om tentsaamtreкке hieronder te klassifiseer.

Dit is relatief maklik om groot groepe soos hierdie te manipuleer, aangesien dit 'n sielkundige feit is dat hoe groter die groep hoe meer vatbaar is dit vir manipulasie. Die massa-ervaring, soms ook massahisterie genoem, kan maklik deur die naie persoon aangesien word vir die werking van die Heilige Gees. Natuurlik is so iets nie uitgesluit nie, maar meestal is die massa-ervaring iets wat blywende effek kortkom. Die persoon wat met so 'n byeenkoms 'n "sterk bekeringservaring" beleef, ervaar ongelukkig dikwels dat die "beking" na 'n paar dae in die harde, daaglikse lewe vervaag. Dit laat hom twyfel of hy vir die geloof voorbeskik is. Soms ontstaan daar by sulke mense die diepste vertwyfeling of hulle dalk nie deur hulle "afvalligheid uit die beking" teen die Heilige Gees gesondig het en dus nou onherroeplik verlore is nie.

Die antwoord volgens sommige evangeliste wat hierdie metodiek volg, is om so 'n persoon by opvolggeleenthede te betrek waar die aanvanklike gevoel versterk kan word. 'n Probleem is egter dat hoe meer 'n persoon aan die massa-ervaring blootgestel word, hoe meer raak hy daarteen geïmmuniseer. Dit lei tot 'n siniese mens wat die gepaste klanke en handeling ken sonder dat hy werklik in sy hart wedergebore is. 'n Voorbeeld hiervan is die Amerikaanse evangelis, Jim Bakker, wat sy evangelisasieaksie bloot as 'n finansiële bedryf gesien het, terwyl hy hom in sy private lewe met immoraliteite opgehou het.

Billy Graham, daarenteen, maak steeds die indruk van opregtheid en eerlikheid. Sy finansiële state word elke jaar openbaar gemaak. Hy het ook strukture daargestel vir opvolggesprekke en terugkoppeling na die geëvangeliiserdes se kerk van herkoms. Dit bly nogtans baie moeilik om sy suksesfaktor te bepaal.

Nog 'n probleem met 'n massageloof is dat dit nie regtig individueel internaliseer nie. Dit bly wesenlik 'n groepsgevoel, kitskos teenoor behoorlike kos. Die beswaar van die Brief aan die Hebreërs is van toepassing: gelowiges wat nooit verder kom as kinderkos nie.

Dit is interessant dat baie van die "suksesvolle" evangelisasiegerigte kerke of groepe massale kerkgeboue en 'n hoogs gesentraliseerde struktuur verkies. Anders as ons wat gemeentes afstig namate ons 1 000 lidmate nader, dink hulle niks daarvan om kerkgeboue op te rig wat soveel mense kan huisves nie. Dit laat 'n mens vermoed dat die massa-ervaring 'n belangrike implement in hulle bediening is.

Daarenteen sou dit dalk moontlik wees om massasaamtrekke as een werkswyse in 'n arsenaal van werkswyse in te bou. Baie hang af van die kultuur van 'n kerk of hy so iets kan akkommodeer of nie.

3.2.2.2.2 **Grootgroepe**

'n Voorbeeld hiervan is 'n naweekkamp, toergroepe en selfs kursusgroepe. Oor kursusse handel ons elders en daarom laat ons dit voorlopig daar.

Naweekkampe leen hulle eweneens tot manipulasie. Toergroepe egter nie, aangesien manipuleringsy effektiwiteit verloor hoe langer die tydperk duur.

Evangelisasiegerigte naweekkampe hou die basiese probleem in dat min mense hulleself vrywillig aanmeld om vir 'n naweek lank geëvangelseer te word. Daarom word kampe selde openlik as evangelisasiekampe aangebied. Evangelisasie is 'n submotief, komplementêr tot die groter tema.

Die voordeel van toergroepe is dat 'n hegte groepsgevoel gebou kan word. 'n Toer kan egter ook nie openlik as 'n evangelisasietoer aangebied word nie. Die samestelling van die toergroep is wesenlik. Waar toere per bus deesdae te duur word, is staptoere steeds binne die bereik van die meeste mense. Dit hou egter weer die probleem in dat slegs persone wat fisies sterk genoeg is, betrek kan word.

Groepe kan ook rondom 'n gemeenskaplike belangstelling, soos 'n sportsoort, saamgestel word. Saamhardloopgroepe is 'n goeie voorbeeld. Kopstukke is al op die pad uitgepraat.

Hierdie benadering maak gewoonlik deel van 'n breër benadering uit.

3.2.2.2.3 **Kleingroepe**

Hier dink ons aan groepe soos Bybelstudiegroepe en gespreksgroepe. 'n Kleingroep kan kwalik meer as ses persone wees. Intiemheid staan hier voorop. Dit is ook belangrik dat die samestelling van die groep nie te veel wissel nie, aangesien die onderlinge vertrouwensverhouding geskaad word.

'n Klassieke probleem is dat mense wat langs hierdie weg geëvangelseer word, moeilik vanaf die kleingroep na die meer anonieme aard van die gemeente oorskakel. Sommige persoonlikheidstipes verkies die intieme karakter van die kleingroep. Miskien is dit belangrik dat daar vir sulke mense groepe binne die normale gemeentelike lewe bestaan.

3.2.2.3 **Huisgesinne, wyke en huisgemeentes**

Hoewel evangelisasie uiteindelik by die individuele persoon uitkom, is dit soms beter om 'n huisgesin as geheel te benader. Dit geld veral in gemeenskappe waar die huisgesin nog belangrik geag word. Vir ons met ons volkskerkbenadering waarin klem op die verbondseenheid (= gesin) gelê word, is so 'n benadering voor die hand liggend. Dit maak sin om, waar die ganse gesin buitekerklik is, hulle as eenheid te benader, te bearbei, uiteindelik te kerkiseer en uiteindelik by wyse van doop of herbelydenis by die gemeente in te skakel.

Hoewel dit miskien strategies gepas lyk dat aanvanklik op die huishoof gefokus word, is dit dikwels net so of meer effektief om op die moeder of kinders te fokus. Dikwels is die huishoof juis die moeilikste neut om te kraak. Daarom kan dit dalk

beter wees om die moeder by 'n Bybelstudiegroep of die kinders by die kategeese te betrek. Die groter gesin moet egter nie uit die oog verloor word nie en dit kan partykeer sinvol wees om die lid of lede waarmee die eerste vordering gemaak is, terug te hou totdat die res van die gesin ook betrek is.

Oor die stigting van wyks- of huisgemeentes as evangelisasiestrategie bestaan daar heelwat meningsverskil. Die vroeë kerk het oorspronklik as huisgemeentes bestaan. By baie hedendaagse Christene het die opvattinge posgevat dat die kerk per definisie as huisgemeentes moet bestaan en dat die sendingsukses van die vroeë kerk so herhaal sal word. Dit is egter 'n fout om te dink dat sulke gemeentes hulleself beter tot evangelisasie leen. Hulle is trouens meer tot introversie en beskerming van hulle privaatheid geneig. Die moderne huisgemeentebeweging het byvoorbeeld min met evangelisasiemotiewe te doen.

Hierteenoor kan die wyke 'n belangrike rol speel in die uitbou van die Christelike *koinonia*, wat op sy beurt 'n geweldige bydrae kan lewer tot evangelisasie in dieselfde gebied.

3.2.2.4 **Ouderdomsgroepe**

Die beginsel van differensiasie op grond van ouderdom is so oud soos die mensdom. In ons daaglikse lewe kry ons byvoorbeeld laerskole en hoërskole. Hierdie saak het in 'n sekere sin ook met faseologie te doen, dit wil sê die gedagte dat 'n mens op verskillende lewensfasies vir verskillende aspekte van die kerk en sy verkondiging vatbaar is.

3.2.2.4.1 **Jeug**

Die sin van jeugwerk is lankal uitgemaak. Dieselfde beginsel het die Nederduitse Hervormde Kerk daartoe gebring om nou jeugevangelisasie te oorweeg. Met "jeug" word vir ons doeleindes nie die studerende jeug bedoel nie, aangesien hulle elders onder "Kampus" bespreek word.

'n Probleem met die tienerjeug is portuurgroepering en konformasiedwang. Terwyl hulle baie vinnig en skerp is om die foute van die grootmense uit te wys, kom hulle nie eers agter dat hulle die portuurgroep se menings onkritiese aanvaar nie. Dit lei tot 'n gedrag wat kenmerkend van die tienerjeug is. Dit veroorsaak ook 'n verwydering tussen hulle en volwassenes.

Kinders word vandag groot met die besef van yslike probleme wat ons in die gesig staar. Gedurende puberteit lei dit soms tot diepgaande geestesworsteling en soms ook tot tienerdepressie en -selfmoord. Die probleem is dat hoewel hulle die uitdagings en oorweldigende vraagstukke op affektiewe vlak beleef, hulle selde in staat is om dit op kognitiewe vlak te hanteer of te deurskou.

Dit verbaas nie dat evangelisasieaksies wat op die tienerjeug gerig is, die affektiewe element swaar beklemtoon nie. Aan die ander kant is hulle ook hoogs vatbaar vir manipulasie, veral wanneer hulle in grootgroepverband bearbei word.

Tienerevangelisasie hou groot uitdagings in.

Die werkende jeug maak ook 'n eie groepering uit. Waar hulle, soos in hoëdigheids-omgewings, gekonsentreer is, kan hulle met aparte stroombearbeiding hanteer word.

Die algemene indruk is dat die Kerk sy grootste verliese aan lidmate onder die naskoolse jeug het, alhoewel baie van hulle tog weer terugkeer wanneer hulle trou en met 'n gesinslewe begin. Hierdie is nie primêr 'n probleem vir evangelisasie nie, maar vir pastoraat en opsig.

3.2.2.4.2 **Bejaardes**

Die probleem van buitekerklikheid onder bejaardes is groter as wat allerweë beseef word. Gelukkig is dit gewoonlik meer 'n geval van kerklosheid as van kerkloosheid. Die rede hiervoor is dat bejaardes oor die algemeen onwillig raak om hulle direkte bekende omgewing te verlaat en wegstroom van sosiale kontak met minder bekendes. Ander word van familie verlaat en vereensaam verskriklik. Hulle raak verbitterd en projekteer van hulle verbittering ook op die kerk. Hierdie is dus 'n probleem vir die pastoraat. Met die toename in ouetehuse en aftreeoorde word al swaarder eise aan predikante gestel binne wie se gemeentegrense sulke instellings val. Bejaarde-bediening verg baie tyd, aandag en moeite.

3.2.2.5 **Geslagte**

Seksisme is die benadeling van 'n persoon op grond van sy/haar geslag. As reaksie hierop is daar tans 'n neiging om differensiasie op grond van geslag met agterdog te bejeën. 'n Verdere oorweging wat dit ontmoedig, is 'n aversie teen homoseksualisme en alles wat dit mag bevorder.

Tog is kerklike aksies wat uit vroue bestaan en/of wat op vroue gerig is, algemeen. Die bekendste vir ons is sekerlik die NHSV. Op dieselfde wyse is daar baie ander dergelike verenigings of aksies in baie ander kerke.

Dit is 'n algemeen bekende feit dat vroue nog altyd die ruggraat van die kerk gevorm het. In die sendingveld is dit duidelik sigbaar, want hulle maak die oorgrote meerderheid van die kerkgangers uit. In die Weste is dit ook waar, maar is dit nie altyd ewe duidelik sigbaar nie.

Vanweë die sleutelrol wat die vrou in die gemeenskap en ook in die gesin en familie speel, maak evangelisasie wat op die vrou gerig is, strategiese sin. Gewoonlik is dit ook beter om vroue hiervoor in te span.

3.2.2.6 Professies

Sommige professies onderhou 'n sterker onderlinge band en kollegialiteit as ander. Daarom sal nie alle beroepsrigtings hulle leen tot "stroomevangelisasie" nie. In sommige gevalle maak dit nogtans sin.

Sommige professies is so ingewef in die harde, materialistiese konkurrensie van elke dag dat daar by lede daarvan 'n behoefte ontstaan na 'n dieper dimensie van spitaliteit en moraliteit. So kom daar dan 'n vereniging soos "Makelaars vir Christus" tot stand.

3.2.2 VERSKILLENDE EVANGELISASIESITUASIES

3.2.3.1 Straat

Straatevangelisasie is 'n bekende werkswyse, maar een wat nie juis by Hervormers gewild is nie, waarskynlik omdat hulle voel dat die straat nie 'n geskikte plek vir so iets is nie. In sommige van die Mediterreense lande leef mense baie meer op straat as hier by ons. Daar is talle straatkafes en mense kuier eerder daar as by hulle huise. In Suid-Afrika is die meeste mense op straat op pad êrens heen en daarom haastig. Die straatprediker word gewoonlik aangehoor deur leeglêers, boemelaars en sakkerollers - nie dat hulle nie ook die evangelie nodig het nie.

Die groot stede van ons land ervaar toenemend die probleem van boemelary en straatkinders. Eersgenoemde is 'n wit en swart probleem, terwyl laasgenoemde feitlik net 'n swart probleem is. Hierdie vraagstuk lê egter op die terrein van barmhartigheid en nie van evangelisasie nie. Samewerking met die HKSA sal in elk geval noodsaaklik wees.

3.2.3.2 Industrie

Industriële bediening/evangelisasie is 'n werkswyse wat lank reeds sy kinderskoene ontgroeit het. Unisa bied 'n kursus hierin aan, wat onder andere daarin bestaan dat die student 'n ruk lank in 'n fabriek gaan werk.

Die probleem met industriële evangelisasie is dat daar nie baie tyd is vir werkers om gesprekke te voer nie. Daar word wel gedurende etenstye kort dienste gehou, maar ook nie elke dag nie. Die produksiedruk op die werker is geweldig, veral in die ekonomiese tye wat ons tans beleef. Oor naweke is hy dikwels so moeg dat hy moeilik die motivering kan monster om kerk toe te gaan, dit wil sê, wanneer hy nie die naweek moet skof omruil nie.

Wêreldwyd is die nywerheidswerkers maar 'n kerklose en kerklose klomp mense. Hulle werksomstandighede isoleer hulle grootliks van die normale lewe.

Die beste manier om nywerheidsewangelisasie te doen, is waarskynlik deur kontak-ewangelisasie. Lidmate wat self werkers in die nywerheid is, moet toegerus word om hulle getuienistaak sonder huiwering te kan verrig wanneer die geleentheid hom voordoen.

3.2.3.3 Weermag

Met die afskaling van weermagbedrywighede het die behoefte aan kapelaansdienste afgeneem. In Namibië is die kapelaansdienste nou heeltemal uitgefaseer en die moontlikheid bestaan dat dit hier ook sal gebeur.

Die probleem van die kapelaansdiens is dat dit ingeskakel is in die bevelstruktuur van die weermag en dat dit kwalik krities teenoor bevels kan staan. Die bevelstruktuur koester inherent nie ewangeliese verwagtings van die kapelane nie. Hulle moet alleen hulle bydrae lewer om te verseker dat die weermag oor 'n gemotiveerde en toegeruste gevegskorps beskik.

Indien die kapelaansdiens uitgefaseer gaan word, gaan dit nuwe eise aan die kerke stel om hulle lidmate in die weermag te bedien. Die vraag is of daar nog geleentheid gaan wees om ewangeliserend in die weermagomgewing te werk.

3.2.3.4 Seemanne

Volgens die Nederduitsch Hervormde Kerk se verstaan van ewangelisasie, soos vroeër aangehaal, hoef die Kerk hom nie hiermee te bemoei nie, behalwe in die geval van blanke Afrikaanssprekende seemanne. 'n Mens sou dan kon vra hoe die Kerk se betrokkenheid by 'n organisasie soos die CSO verduidelik kon word.

Hoe dit ook al sy, die kerkvervreemdheid in die geledere van die seemanne is omvangryk. Dit word ook beweer dat Boeddhisme onder seemanne gewild is. Seemanne leef in 'n wêreld van hulle eie. Hulle is maande van die huis weg en het kwalik meer 'n idee wat 'n normale lewe behels.

Die probleem hier is die kortstondigheid van ewangelisasiegeleenthede onder seemanne en die gebrek aan opvolggeleenthede.

Die interkerklike aard van die CSO maak sin.

3.2.3.5 Hospitaal

Die hospitaal het die afgelope dekade aanmerklike veranderings ondergaan. Opnames duur nou baie korter en slegs werklike siek mense word bowendien opgeneem. Dit veroorsaak dat daar minder geleentheid as vroeër is om pasiënte te bearbei.

Verder word onbekende kerklike werkers nie maklik toegelaat nie, omdat hulle die hospitaalroetine steur en pasiënte buitendien nie aan elkeen wat homself 'n ewangelis

noem, blootgestel kan word nie. Dit behoort egter moontlik te wees om evangelisasiewerkers op een of ander manier te akkrediteer ten einde vrylike toegang moontlik te maak.

3.2.3.5.1 **Pasiënte**

'n Beduidende persentasie van die pasiënte wat weekliks deur Pretoria en die Rand se hospitale beweeg, is kerkvervreemd. Hulle behoort aan alle taal- en rassegroepe. Dit is die een geval waar 'n interkerklike evangelisasieaanslag nuttig kan wees.

Die voordeel van hospitaalevangelisasie is dat die pasiënte meestal ontvanklik is vir Woordbediening. Die probleem is egter die van opvolg en om te verseker dat 'n geëvangelseerde agterna kerklik ingeskakel word. Dit behoort nogtans moontlik te wees om 'n opvolgstelsel te ontwerp wat die meeste gevalle sal kan ondervang.

3.2.3.5.2 **Personeel**

Hospitaalpersoneel leef grotendeels geïsoleer van die normale wêreld. Dieselfde faktore wat meewerk om die nywerheidswerker van die kerk te vervreem, is hier ook van toepassing. Bowendien kom hulle daagliks in aanraking met groot tragedies en hou die dood niks snaaks meer vir hulle in nie. Hulle raak dikwels afgestomp en sinies.

Vanweë lae salarisse in die verpleegberoep het baie blanke verpleegpersoneel die beroep verlaat en ander na private hospitale gegaan. Om dieselfde rede het daar ook 'n invloed van swart verpleegpersoneel in openbare hospitale plaasgevind. Dit beteken dat 'n gesamentlike projek tussen die Nederduitsch Hervormde Kerk en die HKSA in orde sou wees.

3.2.3.6 **Skole**

Baie van wat ons vroeër oor jeugbediening en -evangelisasie gesê het, is hier ook van toepassing. Die onderwys is tans in 'n ingrypende oorgangsfase en niemand weet nog presies waartoe dit uiteindelik sal stabiliseer nie.

In die geval van model C-skole is die gemeenskap baie sterker betrokke by die daaglikse wel en weë van die skool. Dit hou die voordeel in dat die gemeenskap presies kan bepaal watter godsdienstige verenigings of bewegings toegelaat sal word om in die skool te opereer. Hier is dit van die uiterste belang dat die gemeentes van die Nederduitsch Hervormde Kerk nie hulle verantwoordelikheid teenoor die skole in hulle omgewing nalaat nie.

3.2.3.6.1 **Preprimêr**

Primêre fasiliteite is grootliks in aanvraag, veral waar ouers noodgedwonge albei moet werk. Dit is bekend dat sulke fasiliteite in die sending openlik gebruik word om lidmate te werf, weliswaar nie deur die HKSA nie. Die Roomse Kerk het lank reeds die waarde van preprimêre skole ingesien. Hoewel daar min direkte beïnvloeding op die kinders uitgaan, is die indirekte beïnvloeding nogtans sodanig dat sulke kinders gunstig teenoor die RKK gestem word. Al sou hulle eendag nie lidmate van die RKK word nie, sal hulle ook nooit vyande van dié kerk wees nie.

3.2.3.7 **Kampus**

Die aanslag van evangelisasiegroepe op kampusse is volgens alle berigte omvangryk. Die studente van vandag word beskou as die leiers van môre en daarom word 'n belegging hier strategies geag. Die probleem is dat die meeste van hierdie groepe nie met ware evangelisasie besig is nie, maar met proselitering. Ons studenteleraars is maar al te bewus hiervan. Daarom sou 'n afskaling van studentebediening op die lang termyn uiters negatiewe gevolge hê. Soos sake tans staan, verloor ons in elk geval jaarliks 'n sekere persentasie van ons studentelidmate.

Die aanwending van studente in evangelisasie- en sendingprojekte het 'n lang geskiedenis en het met wisselende sukses verloop. Dit het egter in ander tye plaasgevind toe daar minder druk op 'n student was as tans om in die minimum periode af te studeer. Vandag se studente beklee ook meestal, naas hulle studie, 'n deeltydse betrekking en het dus veel minder tyd tot hulle beskikking.

Die HSV verteenwoordig die Nederduitsch Hervormde Kerk op die kampus. Dit moet egter erken word dat hy 'n taamlike lae profiel handhaaf en nie regtig 'n beeld van evangelisasiegerigtheid vertoon nie.

3.2.3.7.1 **Doserende personeel**

Akademici leef op die voorpunt van die wetenskap en fundamentele vraagstellings. Hulle raak dikwels gefrustreerd met die soort prediking wat hulle moet aanhoor, omdat dit nie die soort vrae aanspreek waarmee hulle worstel nie. Aan die ander kant openbaar hulle soms ook 'n ivoortoringmentaliteit en is hulle nie bereid om by die normale sleur en sloer van die gemeentelike lewe betrokke te raak nie.

Sommige predikante en ouderlinge loop draaie om akademici omdat hulle nie regtig weet hoe om hierdie mense te hanteer nie of omdat hulle hulle as hiperkrities beskou. So word hulle isolasie verhoog.

3.2.3.8 **Barmhartigheid en gesondheidsdienste**

In die tyd waarin ons leef, het barmhartigheid teenoor hulpbehoewendes 'n kritieke saak geword. Die tyd is verby dat slegs probleem-lidmate hulpbehoewend is, maar aan die ander kant maak hulle nog 'n groot komponent daarvan uit.

Die bevestigingsformulier vir diakens stel dit duidelik dat diakonale versorging nie net materiële versorging behels nie. Dit behels dat die hulpbehoewendes ook met die Woord bedien sal word. Kerklike barmhartigheid is hoofsaaklik tot die Kerk se lidmate beperk. Baie mense doen hulle daarom as lidmate van die Kerk voor om vir hierdie soort hulp in aanmerking te kom. Dit bied aan die Kerk 'n evangelisasie-geleentheid.

Die Nederduitsch Hervormde Kerk is nie betrokke by aksies wat gesondheidsdienste verskaf nie. Die koppeling van kerklik-ondersteunde gesondheidsdienste en sending/evangelisasie is egter baie oud.

3.2.3.9 **Gevangenis**

Hier kan ook in twee rigtings gedink word, te wete gevangenes en gevangenis-personeel.

Die gevangenis in Suid-Afrika sal eersdaags volledig geïntegreerd wees. Sommige gevangenis se skrikwekkende reputasies. Gelukkig word die algemene vonnis-beleid tans hersien en bestaan die moontlikheid dat alternatiewe vonnisse tot gevangenissetting geïmplementeer sal word.

Hoewel dit sal verseker dat minder ernstige oortreders 'n tronkervaring gespaar sal word, sal dit ook beteken dat tronke uiteindelik met geharde misdadigers gevul sal word.

Gevangenisbediening stel hoë eise. Uiteraard is gevangenes meestal kerkvervreemde mense.

Gevangenispersoneel het die probleem dat hulle die grootste deel van hulle dag in die gevangenis deurbring. Oor die algemeen is hulle egter nie meer of minder tot kerkvervreemdheid geneig as ander loopbaangroepe nie.

Die gevangenskapelaanstelsel handhaaf hoë standaarde. Gevangenskapelane word ondersteun deur sogenaamde geestelike werkers. Meer hieroor kan gelees word in De Klerk 1979:209-229.

3.2.3.10 **Spreekkamer**

Die spreekkamer het ongetwyfeld 'n plek in 'n breë evangelisasiestrategie. Prof AJ Smuts is ten gunste daarvan dat 'n algemene pastorale spreekkamer in die middestad

onderhou word waar ook evangelisasiegesprekke hanteer word. Hy oorweeg nie die moontlikheid van 'n uitsluitlik evangelisasiesprekkamer nie (Smuts in De Klerk 1979:248-263).

Die voordeel van die spreekkamer is dat besoekers gemotiveerd is en die spreekkamer met 'n spesifieke doel besoek. Gesprekke kom vinnig op dreef en volg 'n gestruktureerde patroon. Besoekers is daarvan bewus dat gesprekke aan 'n tydskedule gebonde is. Die spreekkamergesprek volg sy eie reëls.

Die nadeel van 'n spreekkamer is dat dit die evangeliseerder aan 'n kantoor-skedule bind en hom/haar grootliks immobiliseer. Dit kan deels oorkom word deur nie meer tyd aan kantoorbesetting af te staan as wat optimaal gegag word nie.

3.2.4 VERSKILLENDENIETODES

As ons nou metodiek as ons ordeningsbeginsel neem, gaan dit noodgedwonge meebring dat 'n groot deel van die veld wat ons reeds oorsien het, weer aan die orde gaan kom. Daarom kan ons in sommige gevalle heel kortliks handel.

In sommige gevalle is dit onduidelik of ons met 'n metode of met 'n situasie te doen het. Dit is egter nie krities nie, omdat die klem op oorsigtelikheid val en nie op die sistematiek van die oorsig nie.

3.2.4.1 Sensus

Die evangelisasiegerigte sensus maak 'n integrale deel uit van die metodiek wat die GETP voorstaan. Dit sou dalk beter gewees het as daar 'n groter mate van rasionalisasie tussen die gewone kerklike sensus en hierdie soort sensus kon wees. Word die gewone sensus nog allerweë gedoen soos die Kerk dit voorskryf? 'n Mens kry die indruk dat dit al meer vanaf die diakensboeke gedoen word.

Die probleem met diakensboeke is dat lidmate maklik van die boek kan afval wanneer daar 'n wisseling van kerkraad in die wyk is en wanneer so 'n wisseling ook nog met die jaarwisseling saamval. Kerkrade is nie altyd noukeurig by die nagaan van die diakensboeke nie.

Waar daar deesdae sterk in die rigting van rekenarisering van gemeenteregisters beweeg word, moet pertinent 'n prosedure ingevoeg word waarvolgens die rekenaar sesmaandeliks wyke aan die hand van adresse saamstel. So 'n drukstuk kan dan gebruik word om te kontroleer dat al die lidmate in al die wyke gereelde besoek ontvang. Dit help nie dat daar op die evangelisasiefront geveg word, terwyl slordige diakenswerk en nalatige ouderlinge toelaat dat lidmate verlore gaan nie. Uiteraard kan sulke gevalle opgevang word met gereelde sensus, maar kan so 'n veronderstelling nog gemaak word?

Die Raad vir Evangelisasie is besig om 'n gestandaardiseerde evangelisasiegerigte sensusmetode daar te stel.

3.2.4.2 Gesprekvoering

Hieroor het ons reeds in verskillende verbande gehandel. Daar is verskeie tipes gesprekke wat in die evangelisasiesituasie toepassing kan vind, maar basiese gespreksbeginsels bly. Kraemer het indertyd gesê dat die meeste gesprekke op een of ander stadium by een van die drie k's uitkom: kontak, kommunikasie en konfrontasie.

Die manipulerende verkoopsgesprek behoort nooit as model vir die evangelisasiegesprek te dien nie. Aan die ander kant is daar baie beginsels wat in die gewone verkoopsgesprek voorkom wat goedsikks in die evangelisasiegesprek toepassing kan vind. Die basiese beginsel is dat die evangelisasiegesprek wel op oorrading kan afstuur, maar dat dit nooit so moet plaasvind dat die evangelisasieobjek se wils- of beslissingsvryheid aangetas word nie. 'n Kunsmatige beslissing het altyd agterna die manier om uit te rafel.

3.2.4.3 Spesiale evangelisasie-eredienste

Hierdie is 'n klassieke werkswyse wat goedsikks deel uitmaak van 'n gemeente se evangelisasiestrategie. Daar moet egter teen gewaak word dat sulke eredienste na vorm en inhoud so ver van die gemeente se normale eredienste beweeg dat 'n spanning tussen die twee ontstaan. Verder moet 'n gemeente se normale eredienstrooster nie te veel ontwig word nie.

3.2.4.4 Kategetiese skole

Evangelisasiegerigte kategetiese kan 'n belangrike element van die evangelisasiestrategie uitmaak. Die vraag is waarom sulke kategetiese programme nie breër bekend gestel kan word nie. Daar sal mense wees wat vir sulke kursusse wil inskryf. Die voorwaarde is egter dat dit behoorlik gestruktureer, goed voorbereid en netjies aangebied word, en dat 'n basiese registrasiefooi gehef moet word. Laasgenoemde sal verseker dat kursusgangers gereeld voorberei en opdaag.

Dit moet egter begryp word dat sulke oop kategetiese programme nie noodwendig op die aflegging van geloofsbelydenis in die Nederduitsch Hervormde Kerk kan eindig nie.

Stedelike gemeentes kan dergelyke kategetiese kursusse in samewerking met Kital aanbied.

3.2.4.5 Kursusse

Die afgelope vyf jaar het ons gereeld in die media advertensies gesien van kursusse oor selfverryking, huweliksverryking en ouerskap. Dit is bekend dat die Skiëntologie

onder sy verskillende aliasse baie bedrywig is in die veld van toerustingskursusse met die oog selfontwikkeling en bestuursvaardighede. Laasgenoemde gee hulle ook toegang tot sakeondernemings - 'n geleentheid wat hulle nie onbenut laat nie.

Selfs kursusse wat nie soos die Skiëntologie van 'n verklaarde normebasis uitgaan nie, moet op een of ander stadium normatiewe riglyne stel. Hierdie soort kursusse verg dit eenvoudig. Gewoonlik is die norme op hulle beste algemeen humaan van aard.

Die vraag is waarom derglike kursusse nie vanuit 'n Christelike normebasis aangebied kan word nie. Dit kan selfs evangeliserende ondertone hê.

3.2.4.6 **Media en kunsprodukte**

Hoewel die media nuttig vir evangelisasiedoeleindes ingespan kan word, het ervaring getoon dat dit hoogstens 'n ondersteunende rol in 'n breër evangelisasiestrategie kan speel.

3.2.4.6.1 **Geskrewe woord**

Hier word gedink aan die hele spektrum, vanaf evangelisasiepamflette tot boeke. Dit is nie nodig dat die materiaal van nuuts af geskryf word nie, aangesien baie materiaal voor hande is. Miskien moet die Raad vir Evangelisasie 'n uitgebreide literatuurlyst saamstel wat vir gemeentelike evangelisasiëaksies as riglyn kan dien.

Literatuur kan in 'n situasie gebruik word waar 'n taalprobleem bestaan mits die ander party leesvaardig is.

3.2.4.6.2 **Radio en klankopnames**

Radio het in ons tyd steeds geweldige impak. Wêreldwyd keer mense terug na die radio, omdat dié medium hulle nie so geheel en al in beslag neem as literatuur of beeldradio nie. Radio-ontvangers is deesdae baie kragtig en kan tot in die mees afgeleë gebiede steeds goed ontvang.

'n Voordeel van klank is dat dit 'n gebrek aan leesvaardigheid oorkom. Klankopnames kan in 'n situasie gebruik word waar 'n taalprobleem bestaan.

Die vervaardiging van radioprogramme verg 'n besondere kundigheid en is nie goedkoop nie. Radiokansel en Transwêreldradio is twee Christelike senders wat ons goed ken. Die probleem is dat verskeie Christelike groepe van die senders gebruik maak en dat luisteraars met 'n wyduiteenlopende spektrum van style en idiome kennis maak wat verwarrend kan werk.

3.2.4.6.3 **Beeldmateriaal en -uitsendings**

Dit is die duurste medium en boonop een wat na dramatiese effekte vra. Oppervlak-kigheid kan in die hand gewerk word. Nogtans staan die impak van dié medium bo twyfel.

Vanweë die kostefaktor bestaan daar 'n neiging om Amerikaanse beeldmateriaal, wat goedkoop verkry kan word, te gebruik. Dit stel Suid-Afrikaners bekend aan die Amerikaanse TV-evangelisasiekultuur - 'n kultuur wat ons stellig gespaar kan bly. Die SAUK het tot nou toe die beleid gevolg dat private beeldradio-uitsenders 'n beduidende persentasie plaaslik-vervaardigde beeldmateriaal in hulle uitsendings moet insluit. Dié vereiste stel swaar finansiële eise aan hulle, met die gevolg dat hulle voortdurend daaroor kla. In 'n nuwe uitsaaibedeling gaan hulle stellig aandrang op die skrapping van die vereiste.

Radiokansel het aanvanklik ook televisietyd gekoop, maar na 'n kort proefperiode heeltemal uit die TV-medium padgegee. Dit het eenvoudig te veel eise aan hulle infrastruktuur en finansiële vermoë gestel.

Video-opnames wat nie uitsendingskwalitatief hoef te wees nie, kan egter heel goedkoop vervaardig word. Sulke opnames kan gebruik word in die opleiding van evangelisasiewerkers of ondersteunend in evangelisasie aangewend word.

3.2.4.6.3.1 **Kunsprodukte**

Die Reformatoriese kerke het nie 'n tradisie om kuns by verkondiging te betrek nie, behalwe in die geval van kerkmusiek. Die vraag is of die ontkerstening van die kuns nie 'n direkte gevolg is van die kerk se ongeërgde houding daarteenoor nie.

Kunsprodukte met 'n Christelike inslag kan evangeliese getuienis lewer. Hier word spesifiek gedink aan die Christelike roman, radioverhaal en rolprent. Dit is tragies dat rolprente deesdae blatant die weg van geweld en pornografie gaan. Die rolprentteater het iets geword waarteen die Kerk sy lidmate dalk sal moet begin waarsku.

LITERATUUR

De Klerk, JJ (red). *Evangelistiek*. Pretoria: NG Kerkboekhandel.

Agenda vir die 63ste Algemene Kerkvergadering van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika. 1992. Pretoria. (Aangehaal as Agenda 1992).

Notule van die 63ste Algemene Kerkvergadering van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika. 1992. Pretoria. (Aangehaal as Algemene Kerkvergadering 1992).

Toriese Visie op die Feminisme en die Posisie van die Vrou. IRS Studiestuk 248.

Van Niekerk, M. 1994. South African Woman Today. (R (Ress.

Valenkamp, M. 1992. Die Feminisme in Oorsig. IRS Studiestuk 229.

Van Niekerk, M. 1988. Die genade wat beslag lê op ons totale menswees. Jesus Christus het ons geroepenheid saamgevat in die volgende woorde:

Ration in Theologia Evangelien. 24(2) Junie 1991.

McFague, S. 1987. Models of God: Theology for an Ecological Nuclear Age. Philadelphia: Fortress Press.

Moltmann-Wendel, E. 1986. A Land Flowing with Milk and Honey: Perspectives on Feminisme. Dit is norme wat deur mans neergelê is en sonder meer aanvaar moes uwenstudies. Nijmegen Sun.

Ruether, RR. 1983. Sexism and God - Talk: Toward a Feminist Theology. Boston: Beacon Press.

Ruether, RR. 1985. Feminist Interpretation: A Method of Correlation in Lethy Russel (Red). Feminist Interpretation of the Bible.

Philadelphia: Westminster Press.

Valenkamp, M. 1992. Die Feminisme in Oorsig. IRS Studiestuk 229.

Van Niekerk, M. 1988. 'n Reformatoriese Visie op die Feminisme en die Posisie van die Vrou. IRS Studiestuk 248.

Van Niekerk, M. 1994. In South African Woman Today. (Red) M. Lessing pp 282-291 : Maskew Miller Longman.

Zikmund. 1985. Feminist Consciousness in Historical Perspective in LM Russe, (red) Feminist Interpretation of the Bible. Philadelphia: Westminster Press.

RAAD VIR MAATSKAPLIKE SAKE

A. FEMINISTIESE TEOLOGIE

DS MD ROBBERTZ

In hierdie werkopdrag gaan gekyk word na die Feministiese Teologie.

Dit is van belang om te besin oor die gevolge wat die selfstandigwording van die vrou teweeggebring het.

Indien die Kerk die Feministiese Beweging - en daarmee saam die Feministiese Teologie - sou ignoreer, loop dit die gevaar om hulle eie tyd en eietydse teologieë nie te verstaan nie.

Dit is ook nodig, en die Kerk se plig om vir lidmate sinvolle riglyne te gee in die beoordeling van enige teologie.

In die lig hiervan gaan die volgende sake oorsigtelik bespreek word:

1. Die Feministiese Beweging
 - 1.1 Historiese ontwikkeling
 - 1.2 Kernfasette
2. Feministiese Teologie
 - 2.1 Strominge
 - 2.2 Hermeneutiese Werkmetode/Skrifbeskouing
 - 2.3 Godsbegrip
 - 2.4 Christologie
 - 2.5 Die etiek van die feministiese teologie
 - 2.6 Antropologie
 - 2.7 Swart Feminisme
3. Beoordeling
4. Vroue lidmate in die Nuwe Suid-Afrika

1. **DIE FEMINISTIESE BEWEGING**

Oor die posisie van die eietydse vrou word vandag vanuit elke faset van die samelewing besin, hetsy maatskaplik, sosio-ekonomies of polities. Dit is 'n voldonge feit dat die posisie van die moderne vrou binne die samelewing ingrypend verander het. Die tyd toe vroue nie aan universiteite kon studeer nie, nie stemreg gehad het nie en nie tot sekere beroepe toegelaat was nie, is verby. Pas in ons eie land is (n) nuwe konsep wetgewing ingedien rakende die vrou, haar plek en haar reg binne die samelewing. Die nuwe wetgewing behels die volgende:

- * Daar sal nie meer teen vroue gediskrimineer kan word bloot op grond van geslag, huwelikstatus en swangerskap nie.

- * Die gelykheid van geleentheid tussen mans en vroue sal bevorder word.
- * Mans en vroue sal gelyke besoldiging vir werk van gelyke waarde kry.
- * Seksuele teistering in die werkplek en opleidingsinrigtings sal verbied word.
- * Oorblywende diskriminerende bepalings teen vroue in wetgewing sal opgehef word.
- * Die maritale mag sal afgeskaf word sodat die man en die vrou 'n gelyke sê sal hê om oor bates te beskik en kontrakte te sluit.
- * Voogdyskap sal ook aan albei ouers toegeken word sodat hulle saam oor hulle kinders kan besluit.
- * Paternalistiese en ander bepalings wat vroue verhinder om dieselfde vryheid van keuse as mans te geniet, met betrekking tot sekere werkkrigtings, sportbeoefening, bywoning van hofsake en ander geleentheid sal geskrap word.
- * Wat wetgewing rakende gesinsgeweld betref sal 'n landdros gemagtig word om volgens 'n goedkoop en maklike prosedure 'n bevel uit te reik waarkragtens 'n oortredende huweliksparty verbied sal word om die ander party of kind in die gesin aan te rand, te molestreer, te dreig, of die gesinswoning te verbied.
- * 'n Landdros sal ook kan beveel dat beslag op 'n vuurwapen gelê word waarmee 'n huweliksparty ander gesinslede dreig.
- * 'n Man wat met sy vrou saamwoon en sonder haar toestemming met haar gemeenskap het, sal van aanranding aangekla kan word (Beeld 12-02-1993).

Wêreldwyd is daar verskeie vrouebewegings, -organisasies en -aksies wat veg vir die vrou en haar regmatige plek. Die feminisme is 'n vrouebeweging wat strewe na maatskaplike en ekonomiese gelyke regte van die vrou. Die saak waarom dit vir die feministe gaan, is om hulle self te bevry uit 'n situasie waarin oor die vrou "selde anders as-in-verhouding-tot-'n-man" (Poldervaart 1983:208) gedink word.

1.1 HISTORIESE ONTWIKKELING VAN DIE FEMINISTIESE BEWEGING

Die beweging het in die sestigerjare in die VSA ontstaan en veral bekendheid verkry deur die "Women's Liberation Movement". Hierna het dit na verskillende lande in Europa versprei en vandaar na nog ander lande dwarsoor die wêreld.

In Nederland het die Feministiese Beweging, of soos dit aangedui word die "Tweede Vrouebeweging", ongeveer in 1968 begin en dit duur tans nog voort.

Dit het begin met die stryd om emansipasie van die vrou, maar het sterker geword wat getalle en erns betref. In hierdie tyd is die boek van Simone de Beauvoir, wat

reeds in 1949 in Frans geskryf is en in Nederlands bekend is as "De Tweede Seks", in 'n sekere mate herontdek en het as 'n groot impuls gedien in die feministiese strewe. Die Feministiese Beweging het in Nederland 'n hoogtepunt bereik in 1971-1975 met die agitatie ten gunste van aborsie op aanvraag (baas in eigen buik).

Die voortbestaan van die stryd om vroue-vryheid, is volgens Van Niekerk (1988:65) reaksie op drie variasies van 'n seksistiese mensbeeld, te wete:

- * Manlike chauvinisme.
- * Die Vroulikheidskultus, soos byvoorbeeld aangeprys deur Morgen (1978) wat 'n kultivering van vroulike stereotipes in antwoord op 'n stereotipe manlikheidskultus voorstaan.
- * Die minderwaardige selfbeeld en/of daadwerklike minderwaardigheid wat by vele vroue aangetref word vanweë eeuelange geestelike kondisionering daartoe op grond van geslagtelikheid.

1.2

KERNFASETTE

Voordat daar besin word oor die Feministiese Teologie is dit nodig om die kernfasette van die feministiese kritiek in ag te neem. Valenkamp onderskei die volgende:

- * Ongelyke verdeling van mag tussen die twee geslagte.
- * Die verskillende seksuele geaardheid van mans en vroue.
- * Die geskiedenis van die vrou of die vrouevraagstuk.
- * Opvoedingsvraagstukke waarin die sogenaamde "sex-typing" veral aandag kry.
- * Androgenie.
- * Die ontwikkeling en geskiedenis van die vrou.
- * Verdeling van huiswerk.
- * Moederwees as 'n beseerde sirkel in die rolbevestiging van die meisie.
- * Vrouearbeid binne- en buitenshuis.
- * Vrou as skrywer.
- * Vrou en seksuele geweld.
- * Adolossensie en puberteit as produk van die geskiedenis.
- * Ondersoek na die opkoms en motiewe van heksevervolging asook vrouehaat, misogenie en angs.
- * Aborsie.
- * Pornografie en die misbruik van die vrou in reklame.
- * Posisie van die vrou in die Derde Wêreld.
- * Patriargale en matriargale sisteme.
- * Feministiese toekomsverwagtings en die ontwikkeling van strategieë om dit te verwesenlik (Valenkamp 1992:12).

2. FEMINISTIESE TEOLOGIE

Binne die teologiese denkveld is daar ook die Feministiese Teologie wat hom spesifiek rig op die vrou en haar frustrasies binne die huidige stand van teologie beoefening.

Sake wat aangesny word is onder andere: die onderdrukking van die vrou in die Bybel (en die moontlike bevryding van die vrou); die eensydige manlike uitleg van die Bybel (en die moontlikheid om Bybel te suiwer van manlike paternalisme); en die eensydige geskiedskrywing van die kerk. Kortom, regdeur die geskiedenis van die kerk is die kerk 'n patriargale instelling, gebaseer op 'n antropologie wat mans definieer as verhewe en die vroue as ondergeskik.

Die Feministiese Teologie maak deel uit van die Bevrydingsteologie.

Deist 1984:94 gee die volgende definisie van Bevrydingsteologie:

"Liberation Theology: An interpretation of theology from the viewpoint of the politically and socially oppressed according to which God is by nature on the side of the oppressed and encourages them to liberate themselves from the oppressing powers in order to live as free human beings."

In die lig van bogenoemde definisie is die onderdrukte - volgens die Feministiese Teologie - die vrou. Die onderdrukker is die man, en al die sisteme wat hy ontwerp en beheer en waarin gediskrimineer word teen die vrou. Hierdie diskriminasie is ook duidelik sigbaar in die Bybel en word oorheers deur 'n manlike Godsbeeld. Gelowiges word deurgaans aangespreek as broers. Binne die kerk is die diskriminasie ook duidelik. Kerklike ampsbekleding behoort in sommige Kerke eksklusief aan mans. Die kerklike geskiedenis en die kerklike dogma getuig uit en uit van manlike oorheersing.

Die Feministiese Teologie se oogmerk is onder andere dan om alle manlike simole en metafore vir God en Kerk te vervang met vroulike simole/metafore.

In die besinning oor die Feministiese Teologie sal daar in ag geneem moet word dat daar nie sprake is van een Feministiese Teologie nie. Binne dié teologie is daar 'n definitiewe verskil in styl, aanpak en inhoud. Veral ten opsigte van die posisie wat ingeneem word teenoor die Christelike Kerk, tradisie en die Bybel. Binne die Feministiese Teologie is daar sprake van kritiek binne die kerk, asook 'n opstand, buite die kerk. Daarom is dit nodig om aandag te gee aan die onderskeie strominge binne die Feministiese Beweging en hiermee saam die Feministiese Teologie.

2.1 STROMINGE

Van Niekerk 1988: onderskei die volgende strominge:

2.1.1 Die wat neig tot revolusionêre opvattinge. Die grondtekens is humanisties, dit gaan oor die volledige bevryding van die outonome mens.

a) Egalitariese Feminisme

Die oogmerk is die grootste moontlike gelykheid tussen man en vrou. Vroue moet tradisioneel manlike eienskappe ontwikkel sodat sy haarself as geëmansipeerde vrou in die manskêreld kan bewys.

b) Ginesentriese Feminisme

Die oogmerk is die omkeer van diskriminasie. Die vrou sal die eerste plek en die man die tweede plek inneem in die vroueskêreld wat die manskêreld sal vervang.

2.1.2 Gematigde strominge. Hier word twee strominge onderskei:

a) Die gematigde humanistiese vrouebevryders

Hulle is voorstaanders daarvan dat beide man en vrou daardie eienskappe wat tradisioneel slegs aan een geslag gekoppel is, as menslike eienskappe in hulle persoonlikhede moet internaliseer.

b) 'n Christelike stroming

In dié stroming gaan dit om die verwerkliking van vrouevryheid as 'n reformatoriese konsekwensie van skriftuurlike uitgangspunte.

Binne dié Christelike stroming is daar die revolusionêres teenoor die meer gematigdes. Die revolusionêres verwerp die Bybel en die Christelike geloof op grond van die oorweldigende patriargale karakter daarvan. Die gematigdes poog om die Bybel en die Christelike geloof te suiwer van patriargale vooroordele.

In aansluiting by 2.1.2 (b) kan die volgende verteenwoordigers in die Feministiese Teologie gesien word as die meer gematigde teoloë: Russell, Ruether, Schlusler-Florenzia, Tribble, McFague, Halkes, Moltmann-Wendell.

Oor die algemeen verdedig hulle die relevansie van die Christelike tradisie. Die Bybel bly die basiese bron, maar erken dat daar verskillende perspektiewe toelaatbaar is ten opsigte van Skrifbeskouing, Godsbeskouing, ensovoorts.

Daly, Starhawk en Goldenberg beskou dit egter as 'n mors van tyd om te soek na bevrydende konsepte in 'n godsdiens wat deurtrek is met patriargale vooroordele. Die groep identifiseer hulle nie soseer met die Christendom nie, maar hulle

oortuigings sluit nogtans 'n godsdienstige wêreldbeeld in. Hulle teologie is deurspek met panteïsme en die okkult.

Naomi Goldenberg reflekteer byvoorbeeld op die belang van drome en visioene as bronne van openbaring. Sy beroep haarself op 'n geestelike gids, wat sy die Australiëanse Pionier noem, en met wie sy kontak gemaak het (Goldenberg 1991:219-227).

Die impak van die Feministiese Teologie moet nie onderskat word nie. Die Feministiese Teologie vra 'n nuwe

- * Skrifbeskouing/hermeneutiese werkmetode
- * Godsbegrip
- * Christologie
- * Antropologie.

Aan hierdie sake word nou aandag gegee.

2.2

SKRIFBESKOUING/HERMENEUTIESE WERKMETODE

Vir sommige Feministiese teoloë word die vroulike ervaring van die normatiewe teks. Dit kry die status van 'n onafhanklike bron insake kennis van die goddelike. Vir ander is die vroulike ervaring die konteks van waaruit nuwe eksistensiële vrae opkom: Volgens Ruether is die menslike ervaring die begin en eindpunt van die interpretasieproses binne die Feministiese Teologie. Die kristiese beginsel waarmee die Feministiese Teologie werk, is die bevordering van die volle menslikheid van die vrou. Histories is die vroulike ervaring geïgnoreer. Dié ervaring moet egter nou die hele geskiedenis van die interpretasieproses bevraagteken (Ruether 1985:111-113).

"Whatever denies, diminishes or distorts the full humanity of women is therefore, appraised as not redemptive theologically speaking, whatever diminishes or denies the full humanity of women must be presumed not to reflect the divine or an authentic relation to the divine, or to reflect the authentic nature of things or to be the message or word of an authentic redeemer or a community of redemption.

This negative principle also implies the positive principle: What does promote the full humanity of women is the Holy, it does reflect true relation to the divine" (Ruether 1983:12).

Fiorenza (1983:32-33) sê dat die plek van die openbaring nie die androsentriese tekste in die Bybel is nie. Slegs die tekste/dele in die Bybel wat die patriargale vooroordele transendeer, dra gesag.

Die Bybel en die teologie is gedomineer deur mans wat nie in staat is om hierdie onderdrukking raak te sien en te herstel nie. Slegs 'n feministiese interpretasiemodel

kan dit herstel. Wat nodig is, is 'n paradigmaverandering, 'n verskuiwing vanaf 'n androsentriese paradigma na 'n mensliker model. So 'n paradigma (verskuiwing) beteken bevryding vir vroue van alle manlike vooroordele.

Praktiese voorbeelde van die paradigmaterskuiwing is onder andere die volgende: II Kor 13:13 moet verander word na: Die seën van God van Sara en Abraham; die seën van die Seun uit Maria gebore; en die seën van die Heilige Gees wat oor ons waak soos 'n moeder oor haar kinders, sal met ons wees. Hierby sluit hulle weergawe van die Onse Vader aan: Die gebed van Jesus - Onse Vader en Moeder wie in die hemel is.

Indien die primêre teologiese hermeneutiese beginsel vroulike ervaring is, is dit logies dat godsdienste en godsdienstige wêreldbeelde, waar vroue 'n primêre rol speel, vir baie Feministiese teoloë aanvoerbare bronne/tekste sal wees in hulle interpretasieproses.

"Even for those who want to stay within the Jewish and Christian legacy, the work of neopagan or non-biblical feminist spirituality is important. Goddess religion have powerful symbols that stretch our understanding of religious practice and human experience" (Zikmund 1985:29).

Die feit dat die vroulike ervaring so 'n deurslaggewende rol speel in die interpretasieproses van die Feministiese Teologie, het direkte gevolge vir hulle Godsbeeld.

2.3

GODSBEGRIIP

In die lig van die onaanvaarbare androsentriese simbole en die patriargale konteks waarbinne die Christelike teologie en kerk leef, is dit nodig vir die Feministiese Teoloë om 'n nuwe Godsbeeld daar te stel.

"Feminist Theologians are looking for a non-sexist God who is not the author and the supporter of patriarchal social structures that are designed to perpetuate the oppression of the other half of the human species: women ... they found it morally necessary to take upon themselves the responsibility of searching for new ways of talking about God's presence in the world, hoping to construct of women. Feminist Theologians declared that they were no longer prepared to leave the ideological terrain of religion and biblical interpretation to male theologians who often misuse the Christian Faith to morally justify domination" (Maimela 1991:47).

"The biblical and popular image of God as a great patriarch in heaven, rewarding and punishing according to his mysterious and seemingly arbitrary will, has dominated the imagination of millions over thousands of years. The symbol of the Father God, spawned in the human imagination and sustained as plausible by patriarchy, has in turn rendered service to this type of society by making its mechanism for the oppression of women appear right and fitting.

If God is in 'His' heaven, is a father ruling 'His' people, then it is the 'nature' of things and according to divine plan and the order of the universe that socially be male-dominated" (Daly 1973:13).

Ruether waarsku dan ook dat die eksklusiewe manlike Godsbeeld aanleiding kan gee tot afgodery:

"Israel is to make no picture or graven image of God; no pictorial or verbal representation of God can be taken literally. By contrast, Christian sculpture and painting represents God as 'n powerful old man with a white beard, even crowned and robed in the insignia of human kings or the triple tiara of the Pope. The message created by such images is that God is both similar to and represented by the patriarchal leadership, the monarchs and Pope. Such imaging of God should be judged for what it is - as idolatry, as the setting up of certain human figures as the privileged images and representation of God. The proscription of idolatry must be extended to verbal pictures. When the word Father is taken literally to mean that God is male and not female represented by males and no females, then this word becomes idolatrous" (Ruether 1983:66).

Feministiese Teoloë aanvaar dus dat die patriargale Godsbeeld in die Bybel 'n manlike projeksie is, dit is 'n geval van 'n God wat geskape is na die beeld van die mens, die man. Die uitdaging is om 'n nuwe metafoor te vind vir ons spreke oor God.

"... the root metaphor of Christianity is not God the Father but the Kingdom or Rule of God, a relationship between the divine and the human that no model can encompass. The divine human relationship, therefore, demands both the limitation of the fatherhood model and the introduction of other models" (McFague 1987:38).

In die boek van Elizabeth en Jürgen Moltmann-Wendell, "Als frau und mann van Gott reden," noem Elizabeth Moltmann-Wendell dat dit veral die kerklike taal is wat haar laat hunker na ander aanvullende beelde naas God die Vader.

Sy beweer dat as 'n mens weer die aanwesigheid van God in die skepping wil beleef, die beeld van die Moeder nodig is. Die vaderbeeld bly te veel op 'n afstand nadat hy die skepping in aansyn geroep het. Die "moeder" bring die skepping as deel van haarself na vore.

Vir Jürgen Moltmann het die beeld van God as moeder relevant geword binne die raamwerk van sy studie oor die triniteitsleer. Hy ontdek dat Zinzendorf in 1741 in 'n preek die Moederamp van die Heilige Gees benadruk, soos teruggevind in die Siriese Kerkvaders wat die Heilige Gees as goddelike moeder aanspreek. Sy is die parakleet - Joh 15:26, die een wat soos 'n moeder troos - Jes 66:13, en die gelowige is immers opnuut gebore uit die Gees - Joh 3:5, dit alles beteken dat die Gees die Moeder van die gelowige is.

Die Feministiese Teoloë se Godsbeeld lei daartoe dat hulle ook in hulle interpretasie van Christus en die Christus-gebeure vernuwend te werk sal gaan om dit in lyn te bring met die hermeneutiese beginsel wat hulle onderskryf.

2.4

CHRISTOLOGIE

Die vraag hier is hoe vroue hulle volle menslikheid en vryheid vind in die man Jesus. Die algemene tendens is dat die teoloë eerder die klem laat val op Jesus se boodskap en handleiding van bevryding eerder as op sy manlikheid. Jesus se bevryding, verlossing omvat nie net individueel-geestelike verlossing nie, maar ook sosiale- en politieke verlossing. Vir sommige Feministiese Teoloë is dit vernederend om deur 'n man verlos te word.

"Theologically speaking, then, we might say that the maleness of Jesus has no ultimate significance. It has symbolic significance in the framework of societies of patriarchal privilege. In this sense Jesus as Christ the representative of liberated humanity and the liberating word of God, manifests the Kenosis of patriarchal, the announcement of the new humanity through a lifestyle that discards hierarchical case privilege and speaks on behalf of the lowly. But this relation of redeeming Christ and redeemed women should not be made into ultimate theological gender symbols. Christ is not necessarily male nor is the redeemed community only women, but a new humanity, female and male" (Ruether 1983:136-138).

Die etiek van die Feministiese Teologie sluit nou aan by die kritiek oor die patriargale Godsbeeld.

2.5

DIE ETIEK VAN DIE FEMINISTIESE TEOLOGIE

Die Feministiese Teologie is in essensie 'n praktiese teologie. Feministiese Teologie glo dat geen interpretasie van die Bybel geldig is as dit nie uitgeleef word in die praktyk nie. 'n Goeie teologie is ook praxis : Russel omskryf dit soos volg:

"This form of practical theology brings action and reflection together... Certainly the thinking must be systematic in that it tries to be logical consistent and documented, but the purpose of the thinking and its verification is found in its praxis (action and reflection) and not in the writing of fat volumes of systematic theology" (Russel 1974:56).

Verskeie etiese sake in die praktyk word daarom aangespreek byvoorbeeld geboortereëling en aborsie. Dit is norme wat deur mans neergelê is en sonder meer aanvaar moes word. (Dit is die verkeerde etiese konsekwensie van 'n oorheersend manlike Godsbeeld). Vir die femenis is haar eie menslike ervaring die grond vir enige etiese beslissing en sal sy op grond hiervan beslis oor sake soos geboortereëling en aborsie. Ander sake wat in die praktyk aangespreek word, is onder andere die waarde van die huwelik. Ook hier is die norm hoofsaaklik deur

mans neergelê. Die norm was basies die van baas en slaaf, in opstand hierteenoor is egskeiding en 'n enkelouer gesin vir feministe 'n meer aanvaarbare etiese norm.

Die etiese norm van selfverloëning word deurgaans vervang met die van selfbevestiging. Die Feministiese Teologie vra vir 'n nuwe etiese paradigma wat alle manlike gedomineerde hiërargiese strukture in die praktyk sal verwyder sodat die vrou sinvol kan funksioneer. 'n Etiese oplossing waar so 'n nuwe paradigma 'n realiteit kan word, is volgens die feministe 'n samelewing waarin alle seksrolle afgeskryf word. Alle mense moet androgene mense wees. Dit kom duidelik na vore in die antropologie van die Feministiese Teologie.

2.6 ANTROPOLOGIE

Die sogenaamde Christelike antropologie is volgens die Feministiese Teoloë gebaseer op 'n dualistiese siening van mensheid. Aan die een kant gelykheid tussen man en vrou - geskape na die beeld van God - aan die ander kant is die duidelike tendens om vroue in verband te bring met die swakker deel van die menslike natuur. Die Feministiese Teologie propageer samelewing waarin alle tradisionele seksrolle geheel en al afgeskryf word. Alle mense moet androgene mense wees, mense wat geestelik in gelyke mate manlik en vroulik is.

"Androgyny refers to the possession by both males and females of both halves of the psychic capacities that have been traditionally separated as masculinity and femininity ... to put it bluntly there is no biological connection male gonads and the capacity to reason. Likewise, there is no biological connection between female sexual organs and the capacity to be intuitive caring or nurturing. Thus the labelling of these capacities as masculine and feminine simply perpetuates gender role stereotypes and imposes gender complementarity into each person's identity in a confusing way. We need to confirm not the confusing concept of equivalent human nature and personhood, as male and female" (Ruether 1983:111).

Die transformatiewe model wil nie bloot 'n nuwe geïntegreerde self daar stel nie (androgene-model), maar ook 'n nuwe geïntegreerde orde.

Afsluitend sal die vraag beantwoord moet word of die Godsbegrip, die etiek en die antropologie van die Feministiese Teologie beperk is tot "wit" vroue en of daar daadwerklik sprake is van 'n **Swart Feministiese Beweging**.

2.7 SWART FEMINISME

Die Feministiese Teologie het haar wortels in die bevrydingsteologie en 'n mens sou kon dink dat swart vroue in die lig hiervan groot aanklank sal vind by die Feministiese Beweging. Bevryding beteken egter verskillende dinge in verskillende sosiale milieus. Vir die meerderheid swart vroue (veral in Suid-Afrika en Afrika konteks) sal die Feministiese Teologie dieper as die kwessie van man of vrou moet

gaan, die stryd kan nie bloot teen mans en manlike oorheersing wees nie, maar teen elke vorm van onderdrukking.

Ruether omskryf die komplekse aangeleentheid van Swart Feminisme soos volg:

"Sociologically woman are a caste within every class en race. They share a common condition of woman in general: dependency, secondary existence, domestic labour, sexual exploitation and the projection of their role in procreation into a total definition of their existence. But this common condition takes profoundly different forms, as woman are divided against each other by class and race. In a real sense, any woman's movement which is only concern about sexism and no other form of oppression, must remain a women's movement of the white upper class for it is only this group of woman whose only problem is the problem of being woman since in every other way they belong to the ruling class" (Ruether 1975:125).

Die laaste probleem wat Ruether aanspreek is 'n wesenlike werklikheid in Suid-Afrika. In ons konteks is dit dat die Feministiese Beweging beskuldig word van rassisme. Daar word beweer dat dit 'n "wit" beweging is waar dit meer gaan oor die "wit" vrou se individuele reg as 'n beweging met enige sosiale impak. Die dillema waarmee die "wit" feminis in 'n Suid-Afrikaanse konteks sit, is dat sy beide as onderdrukte gesien word - deur mede feministe en haarself, maar ook as onderdrukker deur swart vrouens.

Die feministiese teologie is onlosmaaklik verbind tot die stryd teen alle vorme van onderdrukking soos klasse en rasse onderdrukking. Blanke vroue in die land sal moet erken dat hulle bewegings by tye gebruik is teen swart vroue.

So het blanke vroue in Suid-Afrikaanse Vakbondbewegings spesifiek daarvoor gewerk om swart werkers van hulle stemreg te ontnem. Enige vorm van blanke feminisme sal ongeloofwaardig wees indien vroue nie hierdie ambivalente verhouding van blanke en swart vroue erken nie en solidariteit met die bevryding van swart vroue beloon nie. Enige vorm van blanke feminisme in Suid-Afrika wat nie sy eie skuld in die ontneming van die regte van swart vroue in die land erken en in ag neem nie, is ongeloofwaardig. (**Reuter in Beeld 26 September 1989**).

Die Feministiese Beweging in Suid-Afrika en in ander Afrikalande sal die volgende in ag moet neem: Die konteks van bevryding is kompleks: Godsbeelde en begrippe verskil van die tradisionele "wit" vrou se Godsbeelde so ook hulle skrifbeskouing; tradisionele voorouervereering is nog bestaande praktyk; swart vroue het bepaalde plekke binne die verskeie swart kulture. Verskeie swart vroue is nog onderworpe aan rituele en ander tradisionele inisiërings wat vreemd is vir die "wit" feminis. Baie swart vroue is ongeskoold en leef in derde wêreldse omstandighede.

Naas hierdie bevryding is daar nog die politieke bevryding en sosiale bevryding van die swart vrou wat aandag sal moet geniet.

T Pekel (1994:15-16) omskryf die problematiek soos volg:

Kulturele probleme

Swart vroue se tradisionele status as ondergeskik aan mans is vererger deur die wyse waarop hulle tradisie geïnterpreteer is in Suid-Afrikaanse wetgewing en dit mag hulle selfbeeld beïnvloed asook vermoë om onafhanklik besluite te kan neem.

Die lobola-sisteem mag 'n suksesvolle swart vrou onbekostigbaar maak in terme van haar bruidsprys. As sy 'n lid van 'n ander familie word deur 'n huwelik mag hulle haar loopbaan beslis veto. In sommige gevalle sal ouers weier om 'n dogter verder te laat leer want die dividende van so 'n poging sal later in haar man se familie te lande kom.

Sommige swart mans het vaste tradisionele standpunte oor salarisse. Hulle sien dit as belediging as vroue gelyke of meer besoldiging kry. Swart mans is ook terughoudend om opdragte van vroue te neem.

Ongelyke besoldiging

Vroue regoor die wêreld baklei vir gelyke besoldiging. Swart vroue is gewoonlik aan die onderpunt van die salarisskale. Die besoldiging lei tot demotivering, hulle kan nie dagsorg bekostig nie en kan ook dikwels nie verdere opleiding beskostig nie.

Die verandering weg van die tradisionele familiestruktuur

Baie vroue word broodwinners as enkelouers of omdat mans werkers is of werkloos is.

Familieverwante probleme

- * Tekort of geen dagsorgfasiliteite.
- * Die aandrang van die mans op groot families.
- * Beperkte hulp van ander familielede.
- * Getroude vroue het beperkte regte in Swart- en Indiërgemeenskappe.

3.

BEOORDELING

'n Evaluering van die Feministiese Teologie is nie maklik nie. Eerstens is daar nie een uitgewerkte benadering wat beoordeel moet word nie, maar verskeie perspektiewe. Die literatuur oor dié Teologie is ook baie omvattend en daar verskyn baie gereeld nuwe literatuur.

'n Evaluering van die Feministiese Beweging as sodanig is ook nie maklik nie. In hierdie werkstuk word eerder gekonsentreer op die Feministiese Teologie. Tog sal

daar beoordeel moet word of die Feministiese Beweging as sodanig gangbare verantwoordelike denke verteenwoordig. In die sin dat hulle die historiese en feitlike diskriminasie in die maatskaplike, ekonomiese en politiese speelveld uitgewys het, (byvoorbeeld tye wat vroue nie aan universiteite kon studeer nie; ongelyke besoldiging vir dieselfde werk; geen stemreg gehad het nie; en in sekere beroepe nie toegelaat is nie) het die beweging 'n besliste bydrae vir elke vrou gelewer. Prof Sylvia Viljoen van Unisa verwoord die legitimiteit van die denke soos volg:

"Suid Afrikaners het 'n wanindruk oor feminisme. Gewoonlik word daar gedink dat so 'n persoon mannetjie-agtig is en teen volk en vaderland is. Sy wys daarop dat daar in die sestiger- en sewentigerjare 'n soort radikalisme was binne die beweging. Daarna het 'n soort besinning gekom. Daar was volgens prof Viljoen nog nooit 'n era wat daar nie feministe was nie.

In die begin van die eeu het vroue geveg vir stemreg en om tot hoër onderwys toegelaat te word. In die oorlogsjare het vroue en mans sy aan sy gewerk en het vroue 'n selfandigheid verkry wat tot die tweede golf in die jare sestig en sewentig aanleiding gegee het. Die persoonskap van die vrou was toe in die brandpunt. Kwessies soos aborsie, pornografie en lesbinisme is van alle kante belig. Vroue het beswaar gemaak teen manlike wetgewers wat besluit oor wat vroue se regte is.

Die saak van die aborsie op aanvraag het byvoorbeeld berus op die argument dat die vrou reg het op haar eie liggaam. Lesbinisme was prominent, nie omdat alle feministe lesbiërs was of wou wees nie, maar omdat hulle voorstanders was van vrye geslags-assosiasie. Dié vlaag feminisme was ook sterk polities. Vroue is tradisioneel as nie-polities gesien omdat hulle tot die private gebied van die huis beperk is. Hulle het geweier om langer tweede klas burgers te wees. 'n Fase van akademiese besinning het op die storm en drang jare gevolg. Vroue het in die tradisioneel manlike vesting van die akademie met 'n fyn oog begin sif deur die 'kennis' wat mans oor die jare begin opbou het.

Waar Suid-Afrikaanse vroue nie juis deel gehad het aan die feministiese beweging van die jare sestig en sewentig nie, het hulle beslis deel geword van die besinnende feminisme in die tagtigerjare (**Beeld**).

Die feministiese beweging sal egter moet waak soos enige ander bevrydingsbeweging dat dit waarteen hulle veg nie deel word van hulle einddoel nie. Vroue kan byvoorbeeld nie op grond van die feit dat hulle vrou is aandrang op sekere posisies nie, die saak van meriete kan nooit uit die oog verloor word nie anders verval dit in 'n omgekeerde diskriminasie."

Een van die bydraes van die Feministiese Teologie is dat vroue se stemme gehoor word in die teologiese debat. Meer vroue bestudeer teologie wêreldwyd. Baie kerke kyk in die lig van die Feministiese Teologie se kritiek na die rol van die vrou in kerklike strukture. Die Feministiese Teologie bevestig weereens die aandag op die feit dat waardevrye en neutrale interpretasie bloot nie moontlik is nie. Die waarnemer en sy/haar subjektiewe oortuigings speel 'n integrale rol in

interpretasieproses - selfs die geslag van die teoloog is medebepalend (Enige een wat bekend is met die resepsie-estetika, sal weet watter ingrypende rol die leser speel by die lees van 'n teks).

Die Feministiese Teologie dwing die bestaande kerke en hulle teologië om hulself krities af te vra of hulle manier van kerkwees, hulle verkondiging/skrifbeskouing almal aanspreek - mans en vroue. Dat die Feministiese Teoloë meer as dit sê is ook waar hulle persoonlike oortuigings en toewyding neig om meer as 'n middel van interpretasie te wees; eerder 'n dominerende doel opsigself. Die mens/vrou met haar ervaring en behoeftes word die norm. Die vroulike ervaring en nie die Skrif nie, word die hoogste gesag. Die mens/vrou en haar ervaring word outonoom. Die orde Skepper skepsel word omgeruil. Die Feministiese Teologie se hermeneutiese beginsel neig dan om net so eensydig te raak soos die patriargale model wat deur hulle gekritiseer word. Die boodskap van die Bybel word byvoorbeeld deur die radikale feministe so gereduseer dat dit niks meer is as 'n boodskap van bevryding wat tot hier en nou beperk is, tot die lewe van die vrou en haar geskiedenis. Die belangrikste is nie wat God sê nie, maar wat die eietydse vrou wil hê/ervaar Hy moet sê.

Die hele aandrang op 'n nuwe Godsbeskouing kan soms oorgaan in 'n blote metafoor-manie. Dit is gewoon nie so eenvoudig om 'n beeld/ metafoor, 'n naam wat jare lank geliefd is en waarmee mense vertrou is eenvoudig te verander nie. Wat wel waar is, is dat die kerk in sy spreke oor God nie moet verstar in 'n eensydige beeld van God nie. Daar sal besliste ruimte gelaat moet word vir ander beelde/metafore waarin God ook as die aanwesige God ervaar kan word. 'n Pluspunt van die Feministiese Teoloë se pogings om 'n nuwe Godsbeeld daar te stel, is dat dit teoloë en die kerk opnuut bewus maak van die krag van taal asook die omvattendheid van die Bybel se spreke oor God.

Dit is interessant om te kyk wat König (1922:81-92) in sy artikel oor die manlikheid van God te sê het.

König vra eers wat die manlikheid van God beteken: Is dit waar dat God as manlik, die manlike goddelikheid is en nie die vroulike nie? Beteken dit noodwendig dat vroue dit onmoontlik moet vind om met 'n manlike God en Christus te identifiseer? In 'n antwoord hierop noem hy dat die volgende sake belangrik is: Allereers die feit dat seksualiteit nie in die manlikheid van God opgeneem is nie; tweedens dat daar ook opvallende vroulike beelde en begrippe in die Bybel vir Godgebruik word (sien hokma/wysheid); derdens die manlikheid van God sluit nie uit dat hy "vrou-like eienskappe het nie." Wat die teologiese geskiedenis betref, is dit so dat die klem eerder geval het op die manlike eienskappe van God: syn, almag, denke, onveranderlikheid, selfgenoegsaam. Dit is opvallend dat 'n eienskap soos die liefde deur die vroeë teoloë selde of ooit gebruik was om die wese van God te beskryf.

In die Twaalf Artikels het ons net een eienskap: almag, dus oorwegend "manlik". Veral in hierdie eeue is ander eienskappe van God hoe langer hoe meer beklemtoon: sy liefde, sy getrouheid, sy verbondheid, sy geduld ... die minste wat 'n mens kan sê is dat God se manlikheid nie verhoed dat ook vroulike eienskappe aan Hom

toegeskryf word nie, en die meeste wat ons kan sê is dat die vroulike eienskappe uiteindelik oorheers en onontbeerlik is om sy wese te besef. Dit bly 'n vraag of 'n mens regtig in hierdie verband van "manlike" of "vroulike" eienskappe moet praat. 'n Mens sou eenvoudig die groot verskeidenheid eienskappe van God wat in die Bybel voorkom, kan aanvaar en dankbaar konstitueer dat hierdie verskeidenheid eienskappe so ryk is dat elke mens, met watter nood of verwagting ookal, met God sou identifiseer. In hierdie lig lyk dit onregverdig om diskriminasie teen vroue op die manlikheid van God te fundeer. Sy manlikheid skyn nie wesenlik vir sy goddelikheid te wees nie, maar is eerder kultureel bepaald. Afsluitend vra König of 'n mens God ook in vroulike terme kan aanspreek, byvoorbeeld as Moeder? Die meeste Christene sal dit as baie vreemd en selfs steurend vind, maar dit sal nog eens om kulturele en tradisionele redes wees en nie op teologiese gronde nie.

Indien die Feministiese Teoloë erken dat die Bybelse boodskap binne 'n spesifieke historiese en spesifieke kultuurkonteks ingebed is, moet hulle in hulle interpretasie van dié beelde ruimte laat vir die historiese invloede en kontekste.

Belangrik is om in ons besinning oor ons spreke oor God te onthou dat God nooit in 'n beeld, hetsy manlik of vroulik, vasgelê kan word nie. Hy bly die Gans Andere. Sy transendensie hef eitlik elke metafoor op wat Hom wil inperk tot 'n beeld. Hy bly egter nie net die transendente veraf God nie. In Jesus word Hy die aanwesige vir elke man en elke vrou. Ons geslagtelikheid hef nie sy aanwesigheid en sy nabyheid op nie, maar ook nie Sy Gans Andersheid nie.

4.

VROUE LIDMATE IN DIE NUWE SUID-AFRIKA

In die lig van die Feministiese Teoloë se mensbeskouing sal onthou moet word dat die vrou in die eerste plek nie 'n geslagswese is nie, maar 'n verloste mens voor God (Gal 3:28). Beide man en vrou is geskape na die beeld van God (Gen 1:26-28). Beide val in sonde (Gen 3:11). Beide benodig verlossing. Daarom is man en vrou komplimentêr en nie komplimenterend nie. In die lig van Deut 22:5 is dit duidelik dat God wil hê dat die onderskeid tussen die twee geslagte gehandhaaf moet word. God het man en vrou so geskape dat hulle vir mekaar tot hulp kan wees en mekaar kan aanvul.

Wat wel nodig is, as alle mense na God se beeld geskape is, moet ons antropologie(ë) alle diskriminasie teenoor alle mense elimineer en so die waardigheid van alle mense erken.

Dit is die uitdaging wat die feministiese teologie/beweging aan ons as vroulike (en manlike) lidmate stel. Binne ons huisgesinne, vriendekringe, kerk, huwelikslewe of waar ook al sal ons beeldraers van God moet wees. Dit is die konstante wat ons almal in gemeen het ondanks groot veranderinge in ons land.

Die mens is uit en uit geskape as 'n verhoudingswese. Oorvereenvoudig is daar drie basiese verhoudings waarbinne die mens geskep word: sy verhouding met God (**Skepper**); sy verhouding met sy medemens (**Skepsel**); en sy verhouding met die

natuur (**Skepping**). In al hierdie verhoudings moet hy soos God sorg en liefde deurgee en so word hy/sy inderdaad beelddraer van God. Regdeur die Bybel lees ons egter dat mense die neiging het om deur verkeerde keuses hierdie verhouding(s) op te hef. (Hier dink ons aan die verhaal van Adam en Eva. Deur verkeerde keuses word hulle vervreem van God, mekaar en die natuur).

Vandag gaan dit nie veel beter nie. Mense is vervreem van mekaar, van God en selfs van die natuur (ekologiese krisis). In die sin het vroue lidmate 'n groot en wye verantwoordelikheid roeping - maar 'n roeping wat hulle nie kan nalaat nie want die gelowige leef sy roeping in die ruimte van die kerk en die wêreld uit. Om 'n beelddraer van God te wees is 'n sterk genade wat beslag lê op ons totale menswees. Jesus Christus het ons geroopenheid saamgevat in die volgende woorde:

Dit beteken om onself diensbaar te maak aan God en my naaste - (my naaste is ook my vyand). Daar is byna geen gebied/verhouding waarin vroue nie hulle roeping kan uitleef nie.

Die verhouding met God sal geen vrou kan los nie. Dit bly ons anker. Selfs in tye waar alles nie maanskyn en rose is nie sal die gelowige vrou 'n getuie wees dat God nog steeds "God by haar is" en dat onseker omstandighede nie Sy grootheid en Sy nabyheid ophef nie.

Die volgende verhoudings waarin die vrou haar bevind is van groot belang vir enige gesonde samelewing en ook hier sal gelowige vroue waardige beeldraers moet wees deur daadwerklik die Christelike beginsels uitleef:

- * Die verhouding man - vrou binne die huwelik.
- * Die verhouding ouer - kind.
- * Die verhouding werkgewer - werknemer.

T Pekel (1994:3) onderskei die volgende "vier pilare" vir 'n suksesvolle Suid-Afrika. Binne elk van die "pilare" kan gelowige vroue sinvolle verhoudings/bydraes bewerkstellig:

- * 'n Groeiende ekonomie wat voorsiening maak vir alle mense.
- * 'n Effektiewe opvoedkundige sisteem wat diensbaar is aan elke individu.
- * 'n Gemeenskap wat fisies en psigologies gesond is.
- * 'n Werkbare politieke oplossing.

Meer prakties vra dit genoegsame kommunikasie, onderhandeling en genoegsame begrip ook vir standpunte wat verskil.

"... women of faith need to get together on a regional base to explore our role in our religious organisations and our contributions to South African society as women of faith ... a national conference for women so that women discuss our sameness and our differences... (D Ackermann, 1994:290).

Die gelowige vrou se taak in die Nuwe Suid-Afrika is om te midde van verskeidenheid van tale, gelowe en kulture 'n waardige Beeldraer te wees.

LITERATUURVERWYSINGS

Daly, M. 1973. *Beyond God the Father toward a Philosophy of Women's Liberation*. Boston: Beacon Press.

De Beauvoir, S. 1972. *Die Tweede Seks. Deel 1. Utrecht Bijleveld*.

Fiorenza, FS. 1983. *In Memory of Her: A Feminist Theological Reconstruction of Christian Origins*. New York: Cross Road.

Goldenberg, NR. 1979. *Dreams and Fantasies as Sources of Revelation: Feminist Appropriation of Jung in: CP Christ and J Plaskow: Woman Spirit Rising: A Feminist Reader in Religion*. San Francisco: Harper & Row.

Halkes, CJM. 1984. *Vrouwen - Mannen - Mensen Baarn: Ambo 1984*.

König, A. 1992. *Die manlikheid van God in NGTT XXXIII no 1. Maart 1992, pp 81-92*.

Maimela, SS. 1991. *Images of Liberation in Black and Feminist Theologies of Liberation in Theologia Evengelien. 24(2) Junie 1991*.

McFague, S. 1987. *Models of God: Theology for an Ecological Nuclear Age*. Philadelphia: Fortress Press.

Moltmann-Wendel, E. 1986. *A Land Flowing with Milk and Honey: Perspectives on Feminist Theology*. London: SCM.

Moltmann-Wendel, E. Moltmann, J. 1991. *Als Frau und Mann van Gott Reden. Kaiser: Taschenbucher*.

Pekel, T. 1994. *South African Woman Today. ed M Lessing pp 3-22 Maskew Miller Longman*.

Poldervaart, S. 1983. *Vrouwenstudies. Nijmegen Sun*.

Ruether, RR. 1983. *Sexism and God - Talk: Toward a Feminist Theology*. Boston: Beacon Press.

Ruether, RR. 1985. *Feminist Interpretation: A Method of Correlation in Lethy Russel (Red). Feminist Interpretation of the Bible*. Philadelphia: Westminster Press.

Valenkamp, M. 1992. Die Feminisme in Oorsig. IRS Studiestuk 229.

Van Niekerk, M. 1988. 'n Reformatoriese Visie op die Feminisme en die Posisie van die Vrou. IRS Studiestuk 248.

Van Niekerk, M. 1994. South African Woman Today. (Red) M. Lessing pp 282-291 Maskew Miller Longman.

Zikmund. 1985. Feminist Consciousness in Historical Perspective in LM Russel (red) Feminist Interpretation of the Bible. Philadelphia: Westminster Press.

B. DOBBELARY EN LOTERY

Inleidend

Dobbelary en lotery is nou reeds 'n bekende en vir baie 'n aanvaarbare verskynsel in die samelewing. Die casino's in die buurstade word druk besoek en talle mense neem geesdriftig aan ITHUBA deel. Ook op kerkbasaars word op vindingryke wyse lotery ingespan om fondse in te samel. Hierdie bekende verskynsels van dobbelary en lotery lok verskillende reaksies uit. Dit wissel van 'n ongeërgde aanvaarding tot 'n absolute teenkanting. Die aard van die reaksies dui daarop dat daar moontlik binne die geleedere van die Kerk onduidelikheid hieroor kan bestaan, wat 'n besinning oor die wenslikheid al dan nie van dobbelary en lotery noodsaaklik maak.

Voordat dit gedoen word, word eers die metode wat gevolg word, aangedui. Die besinning oor hierdie onderwerp kan en mag nie anders wees as 'n teologies-etiese besinning nie. Hiermee word bedoel dat die verbintenis tussen geloof en geloofslewe op so 'n wyse gehandhaaf word, dat die handeling van God bepalend is vir ons doen en late. Alhoewel God as die hoogste gesag van ons handeling erken word, word hiermee nie bedoel dat die feitlikheid van 'n saak nie meer ter sprake gebring hoef te word nie. Dit is steeds ons verantwoordelikheid om 'n gepaste vorm te gee aan die norm wat gestel word.

Hierdie benadering bring mee dat ons dobbelary en lotery nie tekstueel gaan beoordeel nie. Dit het in die verlede gebeur dat 'n teks aangehaal word - (Jes 65:11,12; Spr 16:33) om daarmee 'n finale woord te sê. Die teologies-etiese benadering verseker egter dat tekstuele uitsprake binne 'n wyer konteks ter sprake sal kom sodat 'n uitspraak gemaak kan word wat allesomvattend is.

Teologies-eties het ons hier te doen met drie sake waarna indringend gekyk moet word, naamlik:

* ***Die voorsienigheid van God.*** Die vraag wat beantwoord moet word, is:

Is daar ruimte in ons lewe is vir iets soos "kans", of moet ons die voorsienigheid van God so verstaan dat niks kan gebeur sonder Sy wil nie?

- * ***Die beskouing oor arbeid.*** Die vraag wat hier geld is: Is dit geoorloof om by wyse van die kanselement besittings te verkry? Is dobbelary nie gelyk te stel met diefstal nie? Of bestaan daar vandag nie meer die enge band tussen werk en loon nie?
- * ***Die ontleding van die verskynsel.*** Die beskouing wat meestal gehandhaaf word, is dat dobbelary ook lotery insluit.

Die vraag wat beantwoord moet word is: Behoort ons nie 'n onderskeid te maak tussen dobbelary en lotery nie? Kan ons albei oor dieselfde kam skeer, of behoort ons hulle verskillend te beoordeel?

Die voorsienigheid van God

Dit is merkwaardig dat die bespreking wat oor kansspel gevoer is in die verlede, tot 'n groot mate nie indringend handel oor die voorsienigheid van God nie, alhoewel die moontlikheid van die bestaan van toevallighede in 'n mens se lewe tog aandag geniet. Die vraag oor die rol wat toeval speel in 'n mens se lewe behoort egter vanuit die gesigspunt van God se beheer oor ons lewe, aangedui te word. Die kernvraag waaroor dit gaan is of die Christen aan toevallighede erkenning mag gee of mag hy slegs alles aan die beheer van God toeskryf?

In die verlede het die gesprek oor kansspel grootliks gekonsentreer op die geoorlooftheid al dan nie van bonusobligasies. In die sewentiger jare het hoofsaaklik twee groeperinge (standpunte) oor hierdie aangeleentheid ontstaan. Die een groep het bonusobligasies as lotery verwerp terwyl die stelsel vir die ander groep aanvaarbaar was. Die argumente wat deur beide groepe gebruik is, is van groot belang omdat dit aspekte na vore bring wat ter sake is vir die beoordeling van kansspel.

Argumente teen kansspel

'n Sinodebesluit van die Nederduitse Gereformeerde Kerk, geneem in 1974, stel dat "alle kompetisies en bedrywighede waar geluk of toeval die deurslag gee, buite-om erkende opdragte van die Skrif, dobbelary en lotery is wat 'n direkte belediging van die vaderlike voorsienigheid van God is". Die voorsienigheid van God word op so 'n wyse verbind met dobbelary en lotery dat die werp van die lot altyd 'n religieuse karakter dra. Hiervolgens bestaan daar dus nie so iets soos 'n profane gebruik van die lot nie. Die werp van die lot word eerder as 'n gebed beskryf waardeur 'n appèl gerig word of op God se voorsienigheid of op die "geluksgod" (Jes 65:11,12). As die "geluksgod" aangeroep word, is kansspel niks anders as afgodery nie. Die lot kan dan per hierdie definisie slegs aangewend word om die wil van God te bepaal. Die naam van God word in dié geval misbruik wanneer God aangeroep word slegs ter wille van eiebelang en wanneer God versoek word om deur middel van die toeval te voorsien. Dit word toegegee dat die daaglikse lewe en die arbeid van die mens

aan 'n groot mate van risiko onderworpe is. Tog word ontken dat die belewing van normale risiko's vergelyk kan word met deelname aan kansspel. Die daaglikse risiko word hanteer met geloof in die voorsienigheid van God, terwyl dieselfde aanspraak met betrekking tot kansspel nie gemaak kan word nie. Iemand wat sy boerdery byvoorbeeld as 'n dobbelspel beoefen of beleef, se gesindheid spreek nie van geloof nie. Dit lyk daarom onvermydelik dat dieselfde gesê kan word van die persoon wat aan kansspel deelneem. 'n Fatalistiese houding word geskep omdat nie op God se voorsienigheid gereken word nie, maar eerder blindelings geleef word (NG Sinodestuk - 1974).

Argumente ten gunste van kansspel

Die "voorstanders" van kansspel bied nie soseer teologiese besware aan nie, maar eerder morele besware wat later aandag sal geniet. Die teologiese besware soos reeds genoem, word verwerp. Dit word ontken dat die werp van die lot noodwendig altyd 'n religieuse karakter het. As hierdie standpunt konsekwent gehuldig sou word, dan word in dilemmas beland waaruit ontvlugting nouliks moontlik is. Een daarvan is dat selfs onskuldige speletjies soos slangetjies en leertjies 'n religieuse aangeleentheid word. God word ingeroep om aan die spel deel te neem en vir of teen spelers kant te kies. 'n Ander voorbeeld is die opskiet van 'n muntstuk voor 'n rugbywedstryd om te bepaal aan watter kante die spanne gaan speel. As dit 'n religieuse aangeleentheid is, dan beteken dit dat God by hierdie geleentheid 'n beslissing moet maak en selfs by wen of verloor betrek word. Omdat dit onaanvaarbaar is, word die stelling gemaak dat dit belangrik is dat die werp van die lot bevry moet word van sy religieuse binding anders word God versoek en vir selfsugtige doeleindes aangewend. Die werp van die lot is gewoon a-religieus. Dit hoef niks meer te wees as 'n sekulêre daad om op 'n neutrale manier 'n beslissing te maak nie. Dat die lot vir religieuse sake gebruik kan word soos dit in die Skrif meermale aangedui word (Spr 16:33), word as goed en reg beoordeel. Dit is egter onwaar om te redeneer dat dit die enigste regmatige wyse is waarop die lot gebruik kan word. Die argument dat as iemand hom nie op God beroep nie hy 'n afgodedienaar geword het, word hiermee weerlê. Jesaja 65:11,12 het slegs betrekking op daardie persone wat in hulle deelname aan kansspel hulle bewustelik beroep op die gelugsgod (Gad) en die godin van die noodlot (Meni). Hierteenoor begaan persone geen oortreding as hulle sou wen en God vir sy voorsienigheid sou dank nie, want, so word geredeneer, soos in alle sake is ook die uitval van die lot nie buite God se voorsienigheid nie (Ned Herv Kerk - 1977).

Die standpunt wat so pas gestel is, behels dus dat die werp van die lot 'n profane middel is wat by spel gebruik kan word sonder dat dit in stryd is met die Christelike geloof. Die werper van die lot kan hoop op 'n uitkoms waarvoor hy God kan dank.

Is "kans" 'n moontlikheid?

Die verhouding tussen voorsienigheid, menslike vryheid en kans is 'n baie ou strydpunt. Augustinus (354-430) het die moontlikheid van die bestaan van "kans" in die lig van die allesomvattende voorsienigheid van God ontken. Thomas Aquinas (1225-1274) het die bestaan van "kans" (contingens) binne die raamwerk van die

voorsienigheid van God erken. Hy het dit egter so verstaan dat die moontlikheid van "kans" binne die raamwerk van die wil van God kan bestaan. Die grootste invloed op die beskouing van hierdie saak is uitgeoefen deur die Griekse denke. Die Griekse woord vir kans, "tuché", verwoord 'n lang geskiedenis van skrywers wat oor die lot en geluk nagedink het. Vir sommige denkers soos Plato het kans "theia tuché", dit is 'n goddelike kans, beteken. Vir baie ander was tuché niemand anders nie as Agatha Tyché, die godin van goeie geluk. Die erkenning van hierdie godin het daartoe gelei dat die Romeinse godin Fortuna herleef het. Van albei word onder andere gesê:

"We are so much at the mercy of chance that Chance herself takes the place of God".

Die geloof in Fortuna het voortgeduur tot in die Renaissance tydperk. Sy was voorgestel met vlerke, en met 'n stuur (roer) en 'n wiel in haar hande -- 'n simbool van vinnig veranderende geluk (The Encyclopedia of Religion).

Met hierdie siening as agtergrond is dit te begrype dat teoloë skerp sou reageer teen die vergoding van "kans" en die voorsienigheid van God sou beskerm. Miskien het die Griekse denke juis in die lig hiervan daartoe aanleiding gegee dat Jes 65:11,12 geïnterpreteer is as 'n vanselfsprekende verafgoding van "kans".

Die vraag wat beantwoord moet word is of God se voorsienigheid die mens se lewe so omvou dat elke oomblik wat ons ervaar (vooraf) deur God bepaal word? Is elke oomblik, elke keuse, elke gebeurtenis hoe nietig ook al, soos die val en optel van 'n potlood, deur God bestem? Of moet ons erken dat die lewe self oor 'n dinamiek beskik wat gebeurtenisse voortbring?

CG Junk verkies om die term "sinkronisiteit" te gebruik om die samehang van gebeure aan te dui. Sinkronisiteit is vir hom meer as wat gewoonlik onder "kans" verstaan word. Dit dui op 'n interafhanklikheid van objektiewe gebeure sowel met hulleself as met die subjektiewe status van die waarnemer. Dit beteken dat daar op so 'n wyse 'n interaksie plaasvind tussen gebeurtenisse, dat nuwe gebeurtenisse geskep word waarby die moontlikheid ontstaan vir "toevalligheid" en vir "vryheid" (The Encyclopedia of Religion).

In die teologie word hiermee geraak aan die twispunt tussen determinisme en indeterminisme. Van Oosterzee (1872 : 720), om 'n teoloog uit die vorige eeu af te stof, het daarop gewys dat determinisme in samehang met deïsme tot die siening lei dat waar God aan die werk is, menslike selfwerkzaamheid ophou. Determinisme is die absolute alwerkzaamheid van God en terselfdertyd die volstreekte afhanklikheid van God. Binne hierdie raamwerk vind menslike verantwoordelikheid geen bestaansruimte nie. Indeterminisme beperk, op sy beurt, die alwetenheid en almag van God, terwyl absolute vryheid aan die mens toegedig word. Van Oosterzee wys egter daarop dat albei denkrigtings 'n onreg aangedoen word wanneer dit nie naas die ander nie, maar ten koste van die ander gehandhaaf word. Determinisme tas die diepste lewensgrond van die mens aan en beroof die mens van sy verantwoordelikheid voor God. Dit word 'n monisme wat lei tot panteïsme. Wie egter 'n oog het vir die realiteite van die lewe kan nie op hierdie standpunt staan nie.

Hy erken en beklemtoon dat die mens afhanklik is van God maar dat die mens terselfdertyd sy vryheid van keuse behou. Hy kies daarom die dualisme van genade en plig; afhanklikheid en vryheid (Van Oosterzee 727,728).

Die wysheid van hierdie standpunt blyk daaruit dat as determinisme gehandhaaf word en die voorsienigheid van God so verstaan word dat Hy volgens 'n vasgelegde plan regeer, dan word God self 'n slaaf van so 'n plan en verloor Hy sy vryheid en almag. As niks toevallig kan gebeur nie, is enige vryheid 'n onmoontlikheid.

Die dialektiese verstaan van die voorsienigheid van God en die vryheid van die mens verseker dat God steeds God bly en dat die mens steeds mens bly te midde van die realiteite van hierdie wêreld. Christus getuig onbevange hiervan wanneer hy in Luk 10:31 vertel dat die priester "toevallig" langs daardie pad gekom het. Dit is alleen moontlik om onbevange "kans" te erken as deel van ons lewe as die oorwinning in Christus in ag geneem word. God is in beheer van ons lewe sonder om 'n diktator daarvan te wees. Dit kan God behaag of nie behaag nie om "kans" in ons lewe tot ons beswil te laat gebeur. Sy beslissing is Sy vryheid.

'n Verkeerde arbeidsbeskouing?

Die rol van en die uitwerking op die ekonomie is een van die volgende aspekte wat veral op morele vlak argumente teen en vir kansspel na vore gebring het.

Argumente teen kansspel

Die teenstanders van kansspel meen dat die Bybelse beginsels ten opsigte van die ekonomie in die wiele gery word met die praktyk van kansspel. Arbeid word beskryf as een van die fundamentele aktiwiteite verbonde aan menswees. Slegs deur arbeid verkry 'n mens die reg om te eet, te besit en te geniet. Gepaard hiermee gaan 'n verantwoordelike hantering van verworwe eiendom en ander lewensmiddele. Die denke bevorder dus hardwerkendheid. Deelname aan kansspel, hierteenoor, kan sulke deugde aftakel en uitdrukking wees van 'n onwilligheid om te werk en om op 'n onverantwoordelike wyse eiendom of lewensmiddele te verkry. Kansspel skep dus werkskuheid en spandabelrigheid as inherente euwels verbonde aan hierdie saak.

Behalwe vir hierdie moreel-ekonomiese beswaar, word ook daarop gewys dat kansspel verband hou met diefstal. Die redenasie is dat die prys wat gewen word, saamgestel word uit die geld wat ander deelnemers verloor het. Dikwels is dit geld wat ander families weerhou van noodsaaklike middele. Dit kom dan veral na vore wanneer die deelnemer verslaaf word aan kansspel en geheel en al in besit geneem word deur die dobbelgees. Die immoraliteit hieraan verbonde is dat geldgierigheid, hebsug en egoïsme aangewakker word. Kansspel, so word gesê, word 'n gebed wat bid: "Gee my vandag my naaste se brood" (TKK Notule).

Argumente ten gunste van kansspel

Wat die morele beswaar betref word die vraag gevra of dit houdbaar is om 'n onlosmaaklike band te handhaaf tussen werk en loon. Die rede vir hierdie

vraagstelling is dat die moderne ekonomie sake na vore bring wat anders funksioneer as in die Bybelse tyd binne daardie spesifieke samelewingspatroon. 'n Voorbeeld hiervan is die verhalings van rente wat verbode was ten opsigte van die verarmde volksgenoot, maar tog geoorloof ten opsigte van die vreemdeling. Wat die ekonomie betref kan die Skrif dus nie tekstueel hanteer word om daarmee algemeen geldende uitsprake te maak nie. As die onlosmaaklike band tussen werk en loon gehandhaaf sou word, maak dit die verdienste op rente, skenkings, erflatings ens. wat vandag aanvaarde praktyke is, totaal onmoontlik.

Dit word wel toegegee dat daar mense kan wees wat bloot uit hebsug en geldgierigheid aan kansspel kan deelneem. Dit word egter ontken dat kansspel wesenlik op so 'n motief steun (TKK Notule).

Die Skrif verbied wel die verkryging van eiendom by wyse van diefstal, bedrog en woeker. In die werwing van goedere moet die Christen hom onkreukbaar gedra, dit wil sê, inkomste verkry deur middel van arbeid, erf van goed en geld. Die Bybel erken ook die werwing van goed deur middel van handeldryf, maak van wins en die neem van rente. Die Bybel veroordeel nie die winsmotief sondermeer nie, maar wel die vermeerdering van goed by wyse van woeker. Woeker vind plaas wanneer 'n persoon sy medemens doelbewus uitbuit ter wille van selfverryking.

Kansspel bied 'n besondere wyse van die vermeerdering van goedere. Alhoewel dit arbeidloos is, word nie gesteel, bedrieg, gewoeker, uitgebuit of die naaste misbruik nie. Die klem word hiermee veral geplaas op die gesindheid van 'n persoon wat aan kansspel deelneem en die houding van die wenner oor sy verworwe besit (Geyser/Van Heerden : 10).

Is gesindheidsetiek 'n riglyn?

Vanuit die voorafgaande beredenering blyk dit dat die deelnemer aan kansspel nie sonder meer van hebsug en ander kwade bedoelinge beskuldig kan word bloot net op grond van die deelname aan kansspel nie. Die inherente kwaad van kansspel word ontken terwyl die gesindheid van die deelnemer die beslissende faktor word. Die vraag is of dit eties verantwoordbaar is?

Teoriste stem ooreen dat gedrag kompleks is en bepaal word deur talle invloede. Geen enkele konsep, behoefte, instink of assosiasie is genoegsaam om die diverse wyse van gedrag te verklaar nie. Die neiging is eerder om te aanvaar dat mense op 'n dinamiese wyse gedrag inisieer en minder afhanklik van buitefaktore is. Tog hou die mees effektiewe invloede verband met die mens se waardes, prinsipes, doelwitte en ideale. Die eerste plek in 'n hiërargie van waardes word toegeken aan dankbaarheid vir die genade van God en die liefde as antwoord op God se liefde (Hendry : 437).

Etici is, in lyn hiermee, oortuig dat die spesifiek Christelike in die motivering van 'n daad geleë is. Thielicke (I:20-27) wys daarop dat Jesus se kritiek op die Fariseërs en Skrifgeleerdes daarop gerig was om die uitsluitlik uiterlike optrede as skynheilig uit te wys (Mat 23:26). Die imperatief van die handeling van die Christen is nie die

materieel-inhoudelike nie, maar wel die grond en doel daarvan. Die grond van 'n handeling skep egtheid. As ek uit die hart handel, is ek ten volle in die daad teenwoordig. As hierdie eenheid van die daad ook in gemeenskap met die Heer bestaan, is die doel van die handeling gestel, naamlik, die eer van God. 'n Mens kan eers Christelik optree as die mens objek van die regverdiging word.

Soe (1965:99) is van mening dat 'n gesindheidsetiek beswaarlik kan bestaan sonder dat die aard van die daad en sy gevolge in ag geneem word. Al drie faktore: gesindheid, daad en gevolg is deel van dieselfde handeling. Die klem kan op een van die drie geplaas word by die beoordeling van 'n daad. Hy wil nie 'n skerp onderskeid maak nie, alhoewel hy die bepalende rol van die gesindheid erken. Soos Thielicke plaas hy die gesindheid binne die geloofsfeer: *Ons is nie sterre wat met 'n eie lig skyn nie, maar planete wat skyn in soverre hulle in die lig van die son staan* (E Brunner). Of soos Karl Barth dit stel: *Julle is die lig van die wêreld, is alleen waar wanneer Jesus sê: Ek is die lig van die wêreld.*

In dié sin is gesindheidsetiek as geloofsetiek moontlik.

Wat is kansspel?

Kansspel word gedefinieer as die neem van 'n waagstuk met die oog op geldelike gewin. Drie elemente van kansspel kan hiervolgens onderskei word:

- * ***Waagstuk:*** 'n Som geld word op die spel geplaas wel wetende dat alles verloor kan word. Die kans dat 'n mens kan verloor is baie groter as die geringe kans om te wen.
- * ***Kansspel:*** Die element van kans word verteenwoordig deur middel van 'n dobbelsteen, rouletwiel, kaarte, wedrenne, krapkaarte en getalle.
- * ***Geldelike gewin:*** Die prys wat gewen kan word, is gewoonlik baie groot in verhouding tot die geld wat op die spel geplaas word. Dit oefen gewoonlik 'n suigkrag uit om by die spel betrokke te raak en toenemend betrokke te bly.

Dit is onbetwisbaar waar dat hierdie definisie dobbelary as 'n kansspel beskryf. Dit is egter ook duidelik dat lotery as kansspel nie heeltemal in hierdie prentjie pas nie. Alhoewel beide oor dieselfde saak handel wanneer teologies hieroor besin word, kan alleen gedifferensieerd nagedink word wanneer die morele aspek ter sprake kom.

Dobbelary kan 'n nadelige effek op beide die individu en die samelewing hê. Dié effek is egter nie vanselfsprekend nie, maar is tog 'n werklikheid vanweë die meesleurende en uiteindelik verslawende uitwerking wat dit op die mens het. In die buiteland bestaan daar reeds 'n beweging bekend as "Gamblers Anonymous" wat hulle beywer vir die rehabilitasie van die dobbelverslaafde. Hierdie verslawende effek bring mee dat mense hulle en hulle waardes in so 'n mate verloor dat hulle bereid is om alles wat hulle het, op die spel te plaas ter wille van die moontlike groot wenslag. Op dié wyse word die vreugdevolle beoefening van 'n beroep en die

verantwoordelike administrering van 'n salaris, verruil vir waagstuk en sensasie. Dit kan nie anders as om die moreel van 'n samelewing op die weegskaal te plaas nie.

Lotery is egter iets totaal anders alhoewel dieselfde drie elemente van kansspel ook hier gevind kan word. Die Howardkommissie van ondersoek na dobbelary in Suid-Afrika het tereg bevind dat lotery 'n onskuldige vorm van kansspel is met min of selfs geen nadelige effek op die individu en die samelewing nie. Wêreldwyd is in 1991 meer as R213 biljoen ingesamel deur middel van staatsloterye (Howard:31).

Wat maak 'n lotery dan anders as dobbelary? Om die vraag te beantwoord word kortliks gewys op die verskillende soorte loterye wat tans in die land bestaan:

- * **Trekking van 'n wenner:** Dit is die klassieke passiewe lotery wat die verkope van 'n groot aantal kaartjies behels. Die wenner(s) word bepaal deur die trekking van 'n aantal kaartjies.
- * **Lotto:** Dit is 'n aktiewe spel waar die spelers 'n aantal nommers kies uit 'n beperkte nommertal. Die wennommers word by wyse van allokasie bepaal.
- * **Krapkaarte:** Pryse word op kaarte gedruk en bedek met 'n ondeursigtige silwer film. Hierdie bedekking word afgekrap om ses bedrae te vind. As drie daarvan ooreenstem word die bepaalde bedrag gewen. Ithuba en Viva is hiervan 'n voorbeeld.
- * **Nommers:** 'n Beperkte aantal nommers van 0 - 9 word uitgekies in 'n poging om met die nommers wat getrek word in volgorde ooreen te stem en 'n prys te wen.
- * **Toto:** Dit hou verband met sport. Die eindtelling van 'n bepaalde wedstryd word voorspel en die een wat dit korrek doen, wen 'n prys.

Die bedoeling van die meeste loterye is om fondse in te samel vir een of ander doel. Die volgende loterye skenk 'n persentasie van hulle fondse vir welsyn (Howard: 55):

- The Community Chest (Wes-Kaap)	27,5%
- The Community Chest (Durban)	21,0%
- Viva	22,0%
- Ithuba	15,0%

Die Howardkommissie stel dat Games Africa wat Ithuba beheer, wins maak ten koste van welsyn as in ag geneem word dat 85% van die inkomste beskikbaar is vir pryse en winsneming. Die aanbevole persentasie wat toegewys behoort te word aan welsyn word tans op 22 - 27% gestel (Howard: 56-57).

Die leemte wat tans bestaan in die privaat loterystelsel is dat bedrog en uitspattige winsneming kan voorkom en inderdaad ook voorkom. Dit is egter immorele

praktyke wat bekamp kan word deur beter regulering en die stel van etiese kodes waaraan voldoen moet word.

Wat die deelnemer aan 'n lotery betref, bestaan nie dieselfde immorele dilemmas as by dobbelary nie. Die deelname aan 'n lotery neem die vorm van 'n skenking aan waarby die wen van 'n prys 'n moontlikheid is. Die intensie van gee is groter as om geldelike gewin te verkry. Vanweë die feit dat die toekenning van 'n prys meestal nie onmiddellik plaasvind nie, is die element van prysjag afwesig. By die krapkaart-lotery kan die toekenning onmiddellik wees, alhoewel die praktyk tans nie getuig van prysjag nie (Howard: 34).

Beoordeling

- * Die Kerk het in die verlede oor loterye besin. Die Algemene Kerkvergadering van 1961 het op grond van 'n studiestuk opgestel deur di HJ Geyser en PW van Heerden besluit dat 'n goed georganiseerde en behoorlik gekontroleerde lotery nie sonder meer met dobbelary gelykgestel kan word nie. Loterye, so is gesê, lê op die gebied van die spel wat nie noodwendig die godsdiens en die sedes ondermyn nie. Ten spyte van hierdie positiewe waardering van loterye is ook besluit dat 'n staatslotery ongewens is omdat die staat by wyse van belasting en heffings die nodige fondse kan insamel. Die morele argument was dat loterye die produktiwiteit en arbeidsvermoë van die volk belemmer.
- * Die Kerk het hom nog altyd daarvan weerhou om wettiese voorskrifte aan sy lidmate te gee. Die Kerk plaas 'n hoë premie op die verantwoordelikheid van sy lidmate omdat sy lidmate leef onder die Heerskappy van Jesus Christus. Dié uitgangspunt beteken dat die Kerk in sy beredenering oor die wenslikheid al dan nie van kansspel, nie die wettiese weg wil volg deur absoluut te veroordeel of goed te keur nie. Die ruimte word gelaat vir die feit dat die versoeking van die een persoon nie noodwendig ook die versoeking van 'n ander persoon is nie. Die sonde moet dus nie intrinsiek aan kansspel toegedig word nie, maar moet eerder bekamp word by die beoefenaar daarvan. Dit bring mee dat die intensie of motief waarmee aan kansspel deelgeneem word, deurslaggewend is. Kansspel kan as 'n spel beoefen word as die deelnemer daaraan hom nie skuldig maak aan hebsug, selfsug, gierigheid, luiheid, bedrog of diefstal nie. Dobbelary kan 'n spel wees waaraan deelgeneem word ter wille van die spel self, en lotery kan 'n spel wees ter wille van die bydrae wat gemaak word vir 'n bepaalde doel.
- * Die Kerk moet waarsku teen die verslawende effek wat dobbelary het. Die onskuldige wyse waarop aan dobbelary deelgeneem kan word, word bedenklik omdat die gevaar by dobbelary geleë is in die uitbuitende en verslawende elemente wat die deelnemer van alle beheer kan beroof.
- * Die Kerk moet ook daartoe maan dat die fondse billik beheer moet word. Die toedeling van fondse aan welsyn en ander opheffingswerk moet 'n balans vertoon tussen inkomste, uitgawes en wins sodat 'n deelnemer kan weet dat sy

bydrae op 'n billike wyse vir welsyn aangewend word. Buitensporige prysgeld wat 'n individu toeval kan eerder aan meer weners toegedeel word om welsyn te bevorder.

DIE DOODSTRAF

1. Inleiding

Voordat oud Staatspresident De Klerk op 2 Februarie 1990 'n moratorium met betrekking tot die voltrekking van die doodvonnis afgekondig het en ook omvangryke statutêre hervormings met betrekking tot die doodstraf aangekondig het, kon daar oor die doodstraf in Suid-Afrika die volgende geskryf word: "Die doodvonnis is die swaarste vonnis wat 'n Suid-Afrikaanse strafhof kan opleë.... Die aard van die doodvonnis in Suid-Afrika is dat die terdoodveroordeelde persoon aan die nek opgehang word totdat die dood intree.... Weens die absolute gewigtigheid van so 'n vonnis en weens die finaliteit daarvan, is dit 'n vonnis wat met die grootste mate van omsigtigheid en noukeurigheid deur die verhoorhof benader moet word" (Du Toit 1981:198). Dit is nodig dat die kerk deeglik sal besin voordat hy 'n amptelike standpunt oor die wenslikheid van die doodstraf inneem, omdat daar 'n sterk meningsverskil daaroor onder Christene en kerke bestaan. Die kerk sal moet luister wat die Bybel oor die doodstraf sê en dan noukeurig daaroor teologiseer.

2. Die Ou Testament

Bewus van die feit dat daar verskeie belangrike Ou Testamentiese versamelings van regsmateriaal en geskrewe wette bestaan wat elkeen 'n komplekse ontstaangeskiedenis vertoon met die gevolg dat al die Ou Testamentiese wette nie te alle tye en op alle plekke onveranderd gegeld het nie (Kaiser 1993:300; Preuß 1991:89), kan hier samevattend gestel word dat volgens die Ou Testament ten minste die volgende misdrywe in Israel met die dood gestraf moes word (Keller 1966:2002-2003 onderskei egter meer moontlikhede):

1. Afgodery: Lev 20:1-5; Deut 13:1-18; 17:2-7; Num 25:1-5
2. Laster teenoor God: Lev 24:15-16
3. Ontheiliging van die Sabbat: Eks 31:14-15; Num 15:32-36
4. Towery: Eks 22:18; Lev 20:27
5. Moord / opsetlik 'n ander doodmaak: Eks 21:12; Lev 24:17; Num 35:16-21
6. Menseroof met die oog op slawehandel: Eks 21:16; Deut 24:7
7. Ouers slaan, vloek & teen hulle in opstand kom: Eks 21:15, 17; Lev 20:9; Deut 21:18-21
8. Prostitusie deur 'n priester se dogter: Lev 21:9

9. Egbreuk: Lev 20:10; Deut 22:22
10. Homoseksualisme: Lev 20:13
11. Bestialiteit: Lev 20:15-16; Eks 22:19
12. Verskeie vorms van onsedelike gedrag: Lev 20:11, 12, 14, 17

In die tyd van die konings is opstand teen die koning en hoogverraad ook met die dood gestraf (1 Kon 2:25; 29 e.v.; 46; Jer 26:23; Deut 13:16). Die skuldige is met die swaard omgebring (Keller 1966:2003).

Volgens De Vaux (1978:159) is die skuldige misdadiger aan die persoon oorhandig wat deur die misdaad benadeel is en wat gevolglik die misdaad moes wreek. Hy kon enige vorm van strafvoltrekking kies. Rendtorff (1965:921) meen dat 'n moordenaar op die bloedakker met 'n wapen gedood is (Deut 19:12; 1 Kon 2:28 e.v.). Boecker (1976:31) en Keller (1966:2003) is van mening dat steniging die normale strafvorm vir die doodstraf was. Dat steniging as 'n gemeenskapstraf verstaan is, kom daarin tot uitdrukking dat die gemeenskap self aan die voltrekking van die straf deel gehad het (Lev 24:14, 23; Num 15:35; Deut 21:21; 22:21). Die getuies in die saak het die eerste klippe gegooi (De Vaux 1978:159; Boecker 1976:31) en die steniging is volgehou tot die skuldige gesterf het. Die feit dat die skuldige buite die stad gestenig is (1 Kon 21:10, 13; Lev 24:14; Num 15:36) dui aan dat hy ook nie 'n graf binne die gemeenskap gekry het nie en dat hy ook na die dood van die gemeenskap uitgesluit is. Die stenigraf van die oortreder beskerm die gemeenskap teen die onheil van die oortreder /oortreding (Boecker 1976:31).

Die bepaling in Deut 21:22-23 dat 'n liggaam aan 'n paal opgehang kan word, moet nie as 'n vorm van teregstelling of kruisiging verstaan word nie, maar eerder as 'n vorm van strafverswaring. In die gevalle wat in Jos 8:29; 10:26; 2 Sam 4:12 en 21:9 ter sprake kom, blyk dit dat die straf met die dood reeds voltrek was, toe die liggame opgehang is (De Vaux 1978:159, Keller 1966:2003).

Daar bestaan wel twee gevalle waar die strafvorm van verbranding voorgeskryf word, nl. Lev 21:9 en 20:14. Die een geval het betrekking op 'n priester se dogter wat (kultiese) prostitusie gepleeg het en die ander op 'n persoon wat sowel met 'n moeder as haar dogter seksuele gemeenskap gehad het. In die verhalende literatuur word daar in Jos 7:25 (?) en Gen 38:24 na verbranding as die strafvorm verwys.

Dit is opvallend dat die doodstraf in die Ou Testament veral met afgodsdienis in verband gebring kan word. Misdrywe wat seksueel van aard is en wat met die dood gestraf is, word ook uitvoerig in die Ou Testament aan die orde gestel. Ander misdrywe wat met die dood gestraf is, is dié wat met die lewe en die vryheid van mense in verband staan (Rendtorff 1965:921). Die Ou Testamentiese wetgewing wat betrekking het op die doodstraf toon sterk ooreenkomste met die Babiloniese reg (Boecker 1976:31; Keller 1966:2003). Keller (1966:2003) het sy bedenkinge daaroor of al die gevalle waarvoor die doodstraf in die Ou Testament voorgeskryf word, werklik in ou Israel met die dood gestraf is. Boecker (1976:31) is ook van mening dat die frekwensie van die toepassing van die doodstraf in ou Israel nie baie hoog was nie. 'n Feit wat nie oor die hoof gesien kan word nie, is dat die Ou

Tetamentiese reg voorsiening maak vir die verlening van asiel aan 'n persoon wat skuldig was aan manslag (Rendtorff, 1965:921).

By die interpretasie van al die Ou Testamentiese "regsmateriaal" moet die volgende egter in gedagte gehou word: daar was ten minste drie instellings wat in Ou Israel met die handhawing van die reg en die sedes te make gehad het (Gerstenberger 1993:275). Die eerste was die vergadering van vry landsburgers wat deur die familiehoofde verteenwoordig was en in die stadspoorte sitting geneem het. Hierdie vergadering het sowel siviele (Rut 4:1-2) as krimenele (Deut 21:1-9) sake verhoor. Hierdie was waarskynlik een van die mees gevestigde instellings in die samelewing van Ou Israel. Hierdie praktyk van regspleging het gefunksioneer deurdat spesifieke voorbeelde van regspleging veralgemeen is. Hierdie sogenaamde kasuistiese reg het die volgende vorm aangeneem: "as 'n man / 'n vrou dit of dat doen / ervaar / hê, dan moet die volgende regspleging geskied".

Die regsgemeenskap het dit ook van tyd tot tyd nodig geag om aan spesifieke gemeenskaplike norme 'n bepaalde regstatus te verleen. Hierdie norme het dan die vorm van 'n sosiale verbod aangeneem en is deur middel van voorbeeldvertellings, spreekwoorde, vermanings, liedere en direkte verbodsinne deur die ouers aan die kinders geleer.

Die priesters het na die sakrale reg omgesien en onafgehandelde regsake waar die wil van God deur die orakel ingewin moes word, behartig.

Wanneer mens probeer om die Ou Testamentiese "regsmateriaal" na analogie van meer bekende antieke of eietydse wetversamelings te verstaan, kom die vermanende opvoedkundige aard van hierdie tekste nie tot hulle reg nie. Ons moet daarteen waak om die stof wat 'n etiese inslag het en in die eerste plek as etiese norme gefunksioneer het, te omvorm tot formele regsbepalings en so twee verskillende sferes van die lewe met mekaar te vermeng (Gerstenberger 1993:241). Teen hierdie agtergrond lyk die argument bedenklik dat daar 'n onderskeid gemaak moet word tussen die saak, wat deur 'n "wetsvoorskrif" die blywende wil van God tot uitdrukking bring en die strafbepaling wat aan die saak gekoppel word en wat tydsgebonde is. Ook die sake waaroor die onderskeie wette gaan is nie tydlose, bonatuurlike en bowêreldlike proklamasies van God se wil nie, maar die verkondiging van God se wil deur norme en waardes wat histories bemiddel is (Honecker 1990:81). Dit beteken nie dat die wet waardeloos vir die geloof geword het nie, maar dat ons die wet met die oog op die etiek radikaler sal moet interpreteer.

Om die waarde van die wet vir die etiek te bepaal, moet dit in gedagte gehou word dat ons by die interpretasie van die Ou Testamentiese "regsmateriaal" met sowel 'n staat as 'n godsdienstige gemeenskap te make het. Die staat en die godsdienstige gemeenskap kan egter nie van mekaar geskei word, sonder dat een van die twee groothede geweld aangedoen word nie (Gunneweg 1977:87). In die tyd van Israel is die staatkundige lewe deur 'n goddelik geoutoriseerde reg gereël. Die staat het nie die reg begrond nie, maar wel God (Preuß 1991:90). Die feit dat die burgerlike reg eers sekondêr geteologiseer is (Kaiser 1993:300), verander nie iets aan hierdie argument nie. Ons kom voor 'n moeilike hermeneutiese probleem te staan wanneer

ons na die geldigheid van die Ou Testamentiese wet vir die eietydse Christelike gemeente vta. Die staat en die goddienstige gemeenskap vorm nie vandag meer 'n eenheid nie. Ons lewe verder in 'n plurale godsdienstige gemeenskap, met die gevolg dat die staat nie net Christelike norme in ag kan neem in die proses van regspleging nie. Vir die kerk bly die Ou Testamentiese wet egter geldig (Gunneweg 1977:93). Die Christelike kerk kan nie anders verstaan word as dat dit die waarheid van die Ou Testamentiese wet aan die lig bring, wat in Christus vervul is nie (Gunneweg 1977:93). Dit bly dus 'n vraag hoe die verkondiging van die heil wat in die geskiedenis van Israel die vorm van die wet aangeneem het, geaktualiseer kan word vir die kerk van die twintigste eeu. Omdat die kerk homself nie as 'n teokratiese heilsinstelling verstaan nie, maar as die ruimte waar die Woord van God reg verkondig en geglo word (Gunneweg 1977:95), kan die kerk nie homself as die uitvoerende gesag verstaan wat die Ou Testamentiese regspraktyk voortsit nie. Daarom bly dit 'n vraag hoe die kerk as die eskatologiese volk van God in die wêreld en in die geskiedenis die wet op 'n sigbare wyse kan laat realiseer? Die wet kan binne die kerk net in verhouding tot die evangelie geaktualiseer word. God se woord is nie net wet nie, maar wet en evangelie (Honecker 1990: 60-80). Die fundamentele onderskeid tussen wet en evangelie bring die werklikheid van die wêreld tot uitdrukking: die wêreld het die wet nodig om homself teen die mag van die Bose te beskerm (*primus usus legis* / die eerste gebruik van die wet), maar die wêreld kan homself egter nie verlos nie, omdat sy gewete hom aanklae voor God (*secundus usus legis* / die tweede gebruik van die wet) (Honecker 1990:82). Die gelowige lewe nie meer onder die wet nie, maar met die wet. Die geloof hef nie die etiese aansprake van die wet op nie, maar die gelowige weet deur die hoor van die evangelie dat hy ook nie deur wetsonderhoudig regverdig kan word nie. Die konsekwensie van die argumente wat hier aangevoer word, is dat geen etiese handeling die lewenssin van die mens kan begrond nie, want die sin van die lewe word deur die verkondiging van die evangelie aan die mens toegesê. Dit beteken dat die mens deur die hoor van die evangelie vry is om bewuste rasioneel en saaklik begronde etiese beslissings te maak - ook oor die doodstraf.

In die lig van die argumente wat hier aangevoer is, kan die volgende opmerkings gemaak word oor die dele uit die "regsmateriaal" wat oor die doodstraf handel:

- * Daar is sommige oortredings teenoor God en mense wat so ernstig van aard is, dat dit in Ou Israel met die dood gestraf is.
- * Die gemeenskap se rol by die uitvoering van die doodstraf in Ou Israel laat blyk dat deur die doodstraf die gemeenskap homself en sy lede beskerm het teen die mag van die Bose, mense uit die gemeenskap uitgesluit het wat deur misdade dit bedreig het.
- * Die praktyk van doodstraf in Ou Israel is ingebed in die regspraktyke van die Naby Ooste van destyds. Dit beteken dat Israel - in vergelyking met ons eie regspraktyk - 'n baie beperkte strafstelsel in hulle regspleging gebruik het. Die doodstraf moet net in uiterste gevalle toegepas word, waar geen ander straf wat opgelê kan word voldoende is nie.

- * Na alle waarskynlikheid was die frekwensie van teregstelling in Israel nie baie hoog gewees nie (Boecker 1976: 31). Die staat moet net in uiterste gevalle die doodvonnis opleë en dan moet die veroordeelde nog steeds 'n reg hê om teen die vonnis te kan appelleer.
- * Die regsmateriaal, wat oor die doodstraf handel, moet vandag eties vir die kerk uitgelê word. Dit beteken dat hierdie tekste nie gebruik kan word as die begroning vir die doodstraf in 'n moderne sekulêre staat nie, maar dat dit ook nie, as gevolg van die historiese kontekstualisering daarvan, ingespan kan word om vir die afskaffing van die doodstraf te pleit nie. Die tekste vermaan egter die mens om sekere sondes nie te doen nie, want dit maak hom strafwaardig voor God. Sonde word nie in die eerste plek deur die hof gestraf nie, maar deur God.
- * 'n Gemeenskap het die reg en 'n plig om maatreëls te tref en wette te maak om homself te beskerm teen die mag van die Bose en die misdade van mense.

Gen 9:6 word dikwels as die Bybelse begroning vir die doodstraf aangehaal (Clark 1978:84). Uit die eksegeese van die teks blyk dit egter dat die teks nie vir dié doel ingespan kan word nie. Die teks het 'n ander doel as om die doodstraf te begrond.

Die mens se mag om te kan doodmaak, is 'n simbool van al die mag wat hy oor plante, diere en ander mense het. Wie kan doodmaak, hou die lewe van ander dinge en ander mense in sy hande. Om iets of iemand te kan doodmaak, wys dat jy oor mag beskik en die mag teen iets of iemand kan gebruik. Genesis 9 beklemtoon egter dat dit nie vanselfsprekend is dat die mens mag het nie. Die mens het alleen mag omdat God, die Skepper, aan hom mag gegee het. So het God aan die mens die vermoë gegee om vir homself voedsel in die natuur te kan vind, sodat hy sy eie lewe en die wat van hom afhanklik is, kan onderhou. "Alles wat roer en lewe" sê God volgens die skrywer van Genesis 9 aan die mens "sal kos wees vir julle. Naas die groen plante gee Ek dit alles vir julle". Die mens kan wel die vleis van diere eet, want God gee aan hom die reg om dit te doen. Wanneer God hierdie reg aan die mens gee, gee hy ook aan hom 'n bepaalde mag oor die diere van die veld, maar hierdie mag is nie 'n absolute mag nie, want God self stel perke daaraan wanneer hy vir die mens sê: "Julle mag net nie vleis eet met sy lewe in, dit is met sy bloed in nie". In hierdie uitspraak gaan dit nie oor die materie van bloed as sodanig wat nie geëet mag word nie, maar oor die feit dat die bruisende bloed van 'n pas doodgemaakte dier ten diepste 'n simbool van lewe is. Kortliks gaan dit daaroor dat die mens wat die vleis van diere eet, nie respek vir die lewe moet verloor nie. Die mens mag hom nie aan die lewe vergryp nie. Baie bygelowe wil dit hê dat die nuttiging van die warm bloed of lewer van 'n dier wat pas dood is, lewenskrag aan die mens kan gee. Mens moet nie die lewe van ander diere of mense neem in die waan dat jy daardeur aan jouself die lewe kan gee of die lewe kan verseker nie. Lewe is altyd 'n gawe wat mens uit die hand van God ontvang en geen mens kan sy eie lewe met 'n magsdaad probeer verseker nie. Omdat lewe 'n gawe is wat God aan die mens gee, moet die mens ook respek hê vir die lewe wat God aan ander gegee het.

Teenoor die dier wat wel aan die mens as kos gegee word en daarom ook geslag mag word, verbied God dat die lewe van 'n mens geneem mag word. God eis rekenskap van enige wese wat die lewe van 'n mens sal neem. Die begroning vir die feit dat die mens nie gedood mag word nie, lê in die besondere verhouding wat daar tussen God en die mens bestaan. Die verhouding tussen God en die mens is nie net dié van Skepper en skepping nie, maar ook die van Skepper en Sy verteenwoordiger. Die mens is na die beeld van God geskape. Dit beteken dat die mens in 'n persoonlike verhouding met God staan, waarin God met die mens kan praat, die mens God kan verstaan en die mens ook kan antwoord op die Woord van God. God eis rekenskap van die lewe van elke mens wat doodgemaak word.

"Wie die bloed van 'n mens vergiet, deur 'n mens sal sy bloed vergiet word". Baie mense is van mening dat ons hier vir die eerste keer te make kry met die owerheid as 'n instelling van God om reg namens God te laat geskied (kyk byvoorbeeld Von Rad 1949:110). Dit is egter nie die geval nie. Dit gaan nie hier oor 'n begroning van die reg van die staat om die doodsvonnis te voltrek nie, maar oor die feit dat mense wel die dood van 'n vermoorde op die moordenaar gewreek het, of moordenaars gestraf het. Die universele toon van hierdie uitspraak, dui duidelik daarop dat dit nie hier oor die spesifieke magte van volke en regerings gaan nie, maar oor 'n algemene werklikheid in die lewe. Die rede waarom hierdie twee sinne op 'n ondeurdagte en vanselfsprekende wyse langs mekaar staan, is dat die antieke reg in elk geval deur God of die gode begronnd was en nie deur regsgemeenskappe nie (Westermann 1974:627). Die staat ontvang nie hier 'n opdrag van God om die doodsvonnis te voltrek oor dié wat 'n ander mens vermoor het nie, maar die moordenaars word gewaarsku dat hulle rekenskap voor God sal moet gee oor hulle dade en dat hulle gestraf sal word vir hulle dade. Ook die wat 'n moord vergeld, sal moet rekenskap gee oor die feit dat hulle hulle op die terrein van God se heerskappy begewe het. Selfs volke en regerings wat die doodstraf toelaat en laat voltrek, sal voor God moet rekenskap gee oor hulle dade. Dit beteken dat selfs volke en regerings respek vir die lewe van mense moet hê en dat die doodsvonnis nie voltrek kan word om watter politieke, ideologiese, rassistiese of wêreldbeskoulike redes ook al nie. Hierdie teks kan nie gebruik word as argument om die doodstraf te begronnd of om dit af te stel nie. Van Selms (1973:123) oordeel reg wanneer hy sê dat dit 'n vorm van meganiese Bybelgebruik is wanneer Gen 9:6 vir die doel ingespan word. Elke mens wat sy hand aan die lewe van 'n ander slaan, moet egter weet dat hy voor God rekenskap sal moet gee oor sy daad (Westermann 1974:628).

'n Ander saak wat die teks uitlig en wat ons nie mag miskyk nie, is die feit dat daar 'n baie nou verband bestaan tussen die lewe van diere en dié van mense. Brutaliteit teenoor diere, kan ook aanleiding gee tot 'n respeklose houding teenoor enige vorm van lewe met die gevolg dat moord ook later gepleeg word. Ons moet respek vir die lewe as sodanig hê, of dit nou die lewe van 'n dier of dié van 'n mens is. God gee aan die mens mag, maar Hy stel self ook perke aan die mag van die mens. Waar jou magdade die lewe van ander in die gevaar stel, die lewe van ander aantas of selfs die kwaliteit van lewe van ander benadeel, vergryp jy jou aan die mag wat God aan jou gegee het. Ons moet besef dat ons altyd voor die aangesig van God lewe. Dit beteken dat ons nie al die dinge kan doen wat ons instaat is om te doen nie, maar dat ons net dit doen wat ook reg is. Ons mag nie 'n lewe neem net omdat ons dit kan

doen nie, ons moet eerder alle vorms van lewe bewaar, omdat dit God se wil is dat die lewe op aarde sal vermeerder, sodat sy eer ook kan vermeerder.

Nog 'n teks uit die Ou Testament wat gebruik word as 'n begroning van die doodstraf is Gen 4:14-15. Die doodstraf word egter nie in Gen 4:14-15 veronderstel nie. Hierdie deel kan nie iets anders beteken as dat Kain, wat sy broer vermoor het en daarom as 'n verstoteling voëlvry in die wêreld lewe, deur 'n regsbepling beskerm word nie. Die doel van die deel is om te keer dat die wêreld in 'n kringloop van weerwraak vasgevang word. Die deel veronderstel die moontlikheid van weerwraak en wil die gedagte in die kiem smoor met die bepling dat enige wraak sewevoudig gewreek sal word. Wraakgedagtes moet plek maak vir God se ingrype in die lewens van mense. Waar God ingryp, mag mens jou nie op ander wreek nie. Kain, die broedermoordenaar, staan onder die vloek van God, maar geen mens het die reg om in die strafproses in te gryp en God se taak oor te neem nie (Westermann 1974:424).

Uit die laasgenoemde twee tekste kan ons die volgende afleidings maak:

- * Die doodstraf kan nie uit die Ou Testament begrend word nie.
- * Die Ou Testament verbied ook nêrens die staat om die doodvonnis te voltrek nie. Die regsgemeenskap bly egter teenoor God verantwoordelik vir elke doodvonnis wat opgelê word.
- * Die doodvonnis mag nie gebruik word ter ondersteuning van enige politieke, ideologiese, rassistiese of wêreldbeskoulike program nie.
- * Indien die staat die doodstraf toepas, moet die verhoorhowe met die grootste mate van omsigtigheid en noukeurigheid die saak benader.

3. Die Nuwe Testament

Anders as in die Ou Testament kom die doodstraf as sodanig nie direk in die Nuwe Testament ter sprake nie. Dit beteken egter nie dat dit glad nie aan die orde gestel word nie, want indirek kom die saak wel ter sprake. Die vernaamste teks in die Nuwe Testament wat betrekking op die doodstraf het, is Rom 13:4.

In die letterlike 1933-vertaling word dit vertaal dat die owerheid die swaard nie verniet dra nie, want hy is 'n dienaar van God, 'n wreker om die een wat kwaad doen, te straf. Wanneer gesê word dat die owerheid die swaard dra, word bedoel dat die owerheid die mag het om te kan straf en 'n polisiemag het om toe te sien dat misdadigers aangekeer word (Wilckens 1982:35; Schlier 1977:390). Die mense wat goed doen behoort nie sonder beskutting te lewe nie, want die owerheid as die dienaar van God het die opdrag om die goeie mense te beskerm deur die bese mense te straf. Die reg om te straf is nie vanselfsprekend 'n reg van die owerheid nie, want dit is God wat in die lig van sy (toekomstige) toomgerig of oordeel (Käsemann

1974:346) dit aan die staat opgedra het om namens Hom te straf. Die staat wreek namens God die onreg wat gedoen word. Dit beteken dat die staat nie sommer enige maatstaf mag aanlê om onderskeid tussen die goeie en die bese te maak nie. Die kriteria wat die staat gebruik in sy strafreg moet versoenbaar wees met die wil van God (Wilckens 1982:35).

Geen enkeling mag 'n misdaad wreek wat teen hom gepleeg is nie (Ridderbos 1978:356). Die wraak teen die sonde van die mens kom alleen God toe. God gee egter aan die owerheid die reg om namens Hom die kwaad te wreek (Wilckens 1982:39). Paulus praat in 'n algemene politieke toon in Rom 13:4. Daar is geen ander plek in Paulus se briewe waar die onderskeid tussen Christene en nie-Christene so op die agtergrond staan as juis in hierdie deel nie. Dit is ook opvallend dat Paulus van 'n algemene regstyl gebruik maak en van die derde persoon in plaas van die gebruikelike aanspreekvorm in die tweede persoon gebruik maak (Wilckens 1982:39-40). Hieruit kan ons die afleiding maak dat Paulus in die algemeen en sonder uitsondering die mens tot gehoorsaamheid aan die staat vermaan. Daar is aan die een kant geen teken dat die uitsprake wat hy maak op enige manier gerelativeer kan word nie. Aan die ander kant moet ons egter daarop let dat Paulus met die onderdane van die staat praat en die met die staatslui nie en dat hy nie probeer om 'n Christelike staatsteorie op te stel nie (Wilckens 1982:41). Dit is nie sinvol om dit wat Paulus sê onbemiddeld op 'n moderne demokratiese staat toe te pas nie. Die grondgedagtes kan egter in ons huidige situasie aangewend word.

In die eerste plek is dit belangrik om in gedagte te hou dat die funksies van die owerheid in 'n moderne staat baie gedifferensieer word. Dit is nie die regering wat wetgewing goedkeur nie, maar wel 'n parlement wat as die verteenwoordiger van die volk optree. Die regeerders is verder nie die mense wat die reg toepas nie, maar wel die howe. Dit beteken dat die heersers nie meer die regters is nie. Deur hierdie reëlins word die heerskappy van mense oor ander mense tot die minimum beperk. Verder bly die regering en die howe aan die volk verantwoordelik vir wat hulle doen. Met 'n openbare pers wat funksioneer, kan die volk tot 'n hoë mate daarvan bewus wees as die staat of die geregshowe onregverdig optree.

Die owerheid en die geregshowe verstaan hulleself vandag nie noodwendig meer as dienaars van God nie, maar as sekulêre instellings. Dit is daarom die kerk se taak om toe te sien dat die mens se verantwoordelikheid voor God 'n faktor in die bewussyn van die volk bly, sodat dit nie deur die owerhede oorgesien word nie.

Paulus het sekerlik ook die doodstraf in die oog gehad toe hy van die swaardmag van die owerheid gepraat het (Michel 1966:401). Dit bly egter 'n vraag of ons op grond van hierdie teks dit van die owerheid kan verwag om ten alle koste die doodstraf as instelling te handhaaf. Wilckens (1982:42) is van mening dat dit nie die geval is nie. Hy sê:

Die swaardmag, soos wat Paulus dit geken het, is vandag in baie lande afgeskaf. Omdat die doodstraf nie meer die funksie vervul om bese dade te weer nie, sou mens die teks teen sy bedoeling in gebruik wanneer jy jou daarop beroep vir die herinstelling van die doodstraf. Paulus beperk die funksie van

die swaardmag nie alleen tot die strafreg en die strafvoltrekking nie, maar hy gebruik dit ook om die samewerking van al die burgers te verkry om die bose in die gestalte van die selfsugtige navolging van eie belange ten koste van die sosiaal swakkeres in die samelewing te weer.

Ook wat die doodstraf betref, is daar net een norm wat kan geld en een maatstaf waardeur ons ons in ons daaglikse lewe moet laat lei, naamlik die liefde. Dit word duidelik as mens die breër konteks van Rom 13:4 in ag neem.

Die doodstraf kom in Hand 25:11 ter sprake. Die vers vorm deel van 'n berig van Lukas oor Paulus. Paulus sê in sy verdediging voor Festus onder andere: "As ek skuldig is en iets gedoen het wat die doodstraf verdien, is ek bereid om te sterwe". Hierdie woorde van Paulus (soos deur Lukas berig) toon 'n sterk ooreenkoms met 'n uitspraak van Josefus in Jos. Vita 141: "As iemand onskuldig is, kan mens nie versoek dat hy doodgemaak word nie" (Conzelmann 1972:144, Haenchen 1977:638, Pesch 1986:266). Die tema was alreeds die grondmotief van Plato se Apologie en Kriton (Conzelmann 1972:144). Dit blyk dus dat 'n algemeen gebruikte uitdrukking hier deur Paulus (Lukas) gebruik word om aan te dui dat dit nie vir Paulus oor sy lewe gaan nie, maar oor die feit dat reg moet geskied (Haenchen 1977:638). Mens kan jou net op die reg beroep om jou teen onreg te beskerm as jy die legitimiteit van die reg erken.

Mens sou moeilik Paulus se gewilligheid om met die dood gestraf te word as hy dit sou verdien, kon gebruik as 'n begroting vir die instelling of die handhawing van die doodstraf in 'n moderne staat. Sou mens jou wel op hierdie vers wil beroep vir 'n begroting van die doodstraf, sou jy om konsekwent te wees, byvoorbeeld ook moet pleit vir die herinstelling van slawerny omdat Paulus hierdie instelling ook nie bevraagteken het nie. Wat mens eerder uit ons teks sou kon aflei, is dat die moontlikheid van 'n onregverdige straf wel bestaan en dat die staat in die lig daarvan wel ruim geleentheid tot apél moet laat in alle strafsake. Enige persoon wat met die dood gestraf word, moet die reg hê om tot die hoogste regterlike of selfs staatkundige gesag te kan apélleer.

Volgens Matteus 26:52 was Jesus se woorde aan een van dié wat saam met Hom was toe Hy gevange geneem is en wat die slaaf van die hoëpriester se oor afgekap het: "Sit jou swaard terug in sy plek, want almal wat na die swaard gryp, sal deur die swaard omkom". Schniewind (1968:261) maak die volgende opmerking in die lig van hierdie woorde: "Christus bevestig hier die swaardmag (Luther), die volmag van die staat om die strafreg en die doodstraf toe te pas". Dit is egter duidelik dat Matteus hier op die uitspraak van Gen 9:6 oor vergelding teruggryp (Gnilka 1988:419). Ons kan gevolglik nie anders oordeel oor hierdie teks as wat ons oor Gen 9:6 self geoordeel het nie. Ook hierdie teks kan nie gebruik word as 'n argument vir die handhawing of die afskaffing van die doodstraf nie, want die doel daarvan is om die kerk te vermaan om nie te probeer om die koninkryk van God met geweld in die wêreld te vestig nie.

'n Laaste deel uit die Nuwe Testament wat van belang is vir die beoordeling van die doodstraf, is Johannes 8:3-11. Hoewel daar onder die eietydse Nuwe Testamentici

groot eenstemmigheid bestaan oor die feit dat hierdie deel nie deel van die oorspronklike teks van die Johannesevangelie gevorm het nie, kan ons nogtans hier daarna verwys met die wete dat dit 'n "verlore pêrel uit 'n ou oorlewering" (Schnackenburg 1977:224) genoem kan word. In hierdie vertelling word Jesus beskryf as een wat met 'n politiekritiese situasie gekonfronteer word. Jesus se antwoord kan hom maklik in 'n posisie plaas waar hy óf as 'n rewolusionêre opstandeling teen die Romeinse regering, óf as 'n rebel teen die Joodse wet gebrandmerk kan word (Schnackenburg 1977:227). Jesus herinner die mense wat die vrou by hom aankla daaraan dat ook hulle wat met die skerpste van die wet die vrou veroordeel, soos alle ander sondaars ook voor God se gerig sal moet verskyn. Soos baie van die Ou Testamentiese profete wil Jesus dit hier benadruk dat God nie die dood van 'n sondaar verlang nie, maar dat hy / sy hom / haar sal bekeer en lewe. Jesus het nie gekom om te veroordeel nie, maar om te red (Schnackenburg 1977:232) of aan aan die mens 'n moontlikheid te gee om nuut te kan begin (Schulz1975:124).

Uit die Nuwe Testament kan ons die volgende met betrekking tot die doodstraf stel:

- * Om mense met die dood te straf, kan nie aan enkelinge oorgelaat word nie. As die doodstraf in 'n staat toegelaat word, moet dit 'n funksie van die formele regsinstellings wees om die skuldiges wat met die dood gestraf word te verhoor en oor hulle die doodvonnis uit te spreek. Dit is dan die plig van die staat om die vonnis te voltrek. Geen enkeling of groep mag die reg in eie hande neem en ander mense met die dood straf nie. Praktyke soos volkshowe, halssnoerteregstellings, ens. kan nie goedgekeur word nie.
- * Die staat moet deur die kerk daaraan herinner word dat God aan hom die reg gegee het om names God die kwaad te wreek. Aan die inwoners van die land en die lidmate van die kerk moet dit verkondig word dat misdadigers nie net deur 'n hof skuldig bevind en gevonnissen word nie, maar dat hulle ook vanweë hulle misdade skuldig voor God is en deur God gestraf word.
- * Die staat moet toesien dat elke moontlikheid wat hy tot sy beskikking het, ingespan word om reg te laat geskied. Die staat moet ten alle koste verhoed dat onskuldige mense tot dood veroordeel word.
- * Almal wat met die dood gestraf word, moet die geleentheid hê om teen die vonnis te kan appeleer.

4. Ons Reformatoriese Erfenis

Luther se standpunt oor die toepassing van die doodstraf deur die staat kan uit sy uitleg van die vyfde gebod in die Groot Kategismus afgelees word. Daar sê hy:

Daarom word God en die owerheid - en hulle reg om dood te kan maak - nie deur hierdie gebod geraak nie, want God het die reg om boosdoeners te straf en die owerhede het in die verlede (soos wat ons in Deut 21:18-20 lees) die

oudstes beveel om self hulle kinders voor die reg te bring en tot die dood te veroordeel. Daarom is dit wat hier verbied word, nie vir die owerheid verbode nie, maar vir ander (mense) (Luther 1983:22).

Luther was egter ook van mening dat die staat die doodstraf met die grootste omsigtigheid moet toepas. Vir Luther gaan dit nie net in die reg daaroor dat die wette toegepas sal word nie, maar dat reg sal geskied deur die toepassing van die wette. Die regsproses moet 'n proses van regskepping wees:

Alle reg wat menslike dade beoordeel, moet en behoort billikheid as maatstaf aan te lê ten opsigte van al die baie onvoorsiene en onverwagte toevallighede waarmee mens te make mag kry (Luther 1983a:59).

Calvyn (1931:568-569) beroep hom op Rom 13:4 wanneer hy sê:

De wet des Heren verbiedt te doden; maar opdat doodslagen niet ongestraft blijven, geeft de Wetgever zelf zijn dienaren het zwaard in handen, om het tegen alle doodslagers te gebruiken.

Hy is verder (1931:570) van mening dat die owerheid teen twee versoekings moet stry om gehoorsaam te kan bly aan die wil van God sover dit die doodstraf aangaan:

Op deze twee dingen echter moet een overheidspersoon letten, dat hij niet door al te grote strengheid meer wondt dan geneest, of door een superstitieus jagen naar zachtzinnigheid komt tot een zeer wrede menslievendheid, namelijk wanneer hij opgaat in een zachte en slappe toegeeflijkheid tot veler verderf.

Sou die aanname van Devenish (1992:3) korrek wees dat die doodstraf na die reformasie meer toegepas is as daarvoor, is dit steeds - in die lig van wat Luther en Calvyn self oor die doodstraf geskryf het - onbillik om die reformatore daarvoor verantwoordelik te hou dat daar 'n toename in die oplegging van die doodstraf in "protestantse state" sou wees.

Die **Westminster Confession** bely dat die staat die mag het om die swaard te gebruik om dié wat goed is, te beskerm en te bemoedig en dié wat kwaad doen, te straf (Rohls 1987:303). In lyn met hierdie belydenis stel die **Confessio Helvetica posterior** dat die swaard gebruik moet word "teen alle boosdoeners, opstandelinge, straatrowers en moordenaars, onderdrukkers, Godslasteraars, mense wat meineed pleeg en teen almal wat God gestraf en tot die dood veroordeel het" (Rohls 1987:303).

In antwoord 105 sê die **Heidelbergse Kategismus** onder andere "Daarom dra die owerheid die swaard om doodslag te weer". In sy kommentaar op die kategismus sê Ursinus (1989:386) dat God aan die owerheid die gebruik van die swaard toestaan en beveel het om die moordenaars te straf en te verhinder dat enige moord gepleeg word. God het die doodstraf ingestel terstond na die sonvloed (Gen 9:6). Hy straf

gevolglik nie net moordenaars met die ewige verdoemenis nie, maar ook met die tydelike doodstraf.

In artikel 36 van die **Nederlandse Geloofsbelydenis** word bely dat dit God se wil is 'dat die wêreld deur wette en regerings regeer moet word, "sodat die losbandigheid van die mens in bedwang gehou kan word en alles onder die mense ordelik kan verloop". "Vir dié doel" gaan die belydenis voort "het Hy die owerheid die swaard in die hand gegee om die kwaaddoeners te straf (Rom 13:4) en die deugsames te beskerm".

Die mening van die kerkhervormers van die sestiende eeu en die belydenisse wat die vrug van hierdie hervorming was, naamlik dat die owerheid wel boosdoeners met die dood moet straf, geniet nie meer algehele instemming in ons eie tyd nie. Ons kan net na Brunner (1978:464) verwys om aan te dui dat baie protestante in die twintigste eeu anders oor die doodstraf oordeel as die hervormers van die sestiende eeu:

Ons bestry die noodwendigheid of die sin van die doodstraf. Die sin daarvan kan alleen in versoening lê, maar die versoening wat hier ter sprake kom, is in die absolute sin eensydig en daarom fariseëragtig. Onder sekere omstandighede mag die staat geen ander middel tot sy beskikking hê nie, daarom moet die reg om die doodstraf toe te pas nie van die staat weggeneem word nie, maar hierdie reg moet so ingeperk word, dat dit prakties op afskaffing neerkom.

Om hierdie verandering in die teologiese nadenke oor die doodstraf te kan verstaan, is dit nodig dat ons die saak sowel histories as sistematies sal kontekstualiseer. Ons sal daarom ons eie nadenke oor die doodstraf van 'n breë historiese en sistematiese konteks moet voorsien. Voordat ons egter daarby kom staan ons by enkele argumente teen en ten gunste van die doodstraf stil.

5. **Antropologiese en Psigo-sosiale Argumente oor die Doodstraf**

Aangesien die Bybel nie onteenseglik aandui dat die doodstraf deur die staat toegepas of afgeskaf moet word nie, sal die kerk gevolglik op die terrein van die staat beweeg as hy in dié verband voorskriftelik wil wees.

Voorgemelde en die Kerk se beredeneerde standpunt in hierdie stuk, maak die kerk dus los daarvan om betrokke te wil raak by die algemeen geldende burgerlike (menslike of aardse) argumente wat die doodstraf óf wil behou óf afgeskaf wil hê. Indien die kerk by hierdie wêreldse of suiwer antropologiese en psigo-sosiale argumente betrokke raak, sal hy nie anders kan as om na die een of anderkant 'n keuse vir of teen die doodstraf te maak nie.

Laasgenoemde stelling word duideliker wanneer daar gekyk word na van die argumente wat aangevoer word om die doodstraf of te behou of af te skaf. Hierdie argumente sal baie kortliks hanteer word, aangesien die beredenering daarvan die

Kerk nie tot ander insigte kan bring as dit wat hy vanuit die Bybel bekom en soos elders in die studie gestel word nie.

Sekere Argumente ten gunste van die behoud van die doodstraf

Die doodstraf is die mees geskikste metode

Die doodstraf is die mees geskikste metode van straf ten einde gevaarlike persone permanent uit die gemeenskapslewe te verwyder en te verhoed dat hy sy anti-sosiale gedrag kan voortsit. Verder word geredeneer dat dit ook die goedkoopste metode is, aangesien so 'n gevaarlike persoon nie vir jare in die gevangenis versorg word nie.

Die doodstraf is 'n middel tot uitskakeling

Deur middel van die doodstraf se voltrekking word die misdadiger verhoed om sy gesin verder uit te bou (voortplanting.) Dit verhoed die voortbring van 'n moontlike misdadiger-gesin/familie.

Die doodstraf is mensliker

Daar word geredeneer dat die doodstraf en sy voltrekking mensliker is as lewenslange gevangenisstraf. Verder word ook geredeneer dat indien die gevangene of ter dood veroordeelde homself om die lewe kan bring deur die drink van 'n pil of deur self dodelike gasse in te laat in sy sel ensomeer, die doodstraf meer algemeen aanvaar sal word.

Die RSA se heterogene bevolking

Die argument word opgehaal dat die RSA se heterogene bevolkingsamestelling met sy uiteenlopende kulturele ingesteldheid en gevolglik verskillende waardes en norme juis die rede is om die doodstraf in te stel om die moorde van en tussen etniese groepe te staak. Hierdie argument kry hedendaags 'n ander element by as gekyk word na die moorde wat tussen strydende politieke partye plaasvind en selfs waar sekere faksies tans die Suid-Afrikaanse Polisiediens as teiken uitsonder.

Die doodstraf dien as afskrikmiddel

Die voorstanders van doodstraf lê sterk klem daarop dat dit 'n doeltreffende afskrikmiddel is. Dit is die grootste enkele afskrikmiddel juis omdat dit die mees gevreesde vorm van straf is. Daar is van die aanhangers van hierdie argument wat verder redeneer dat die doodstraf veral 'n afskrikmiddel is by die Swartmense en die Kleurlingbevolking.

Die doodstraf simboliseer die mag en eenheid van die beskawing

Eshelman en Riley het reeds in 1962 daarop gewys dat die doodstraf en sy voltrekking 'n demonstrasie van wet en orde is en 'n simbool is van die eenheid van die gemeenskap (volk) teen die misdadiger en misdadige optrede.

Die doodstraf bring 'n gevoel van tevredenheid

Die doodstraf bied die geleentheid vir die gemeenskap om sy hoogste afkeur aan sekere vorme van misdaad te gee. As hierdie geleentheid die gemeenskap ontnem word, sal dit daartoe bydra dat sy afkeur aan daardie soort van misdade minstens sal versag of sal verdwyn. Die argument gaan selfs verder deur te sê dat indien 'n gemeenskap hierdie misdadiger en sy misdaad vergewe, die gemeenskap tot so 'n punt sal vorder dat die misdaad selfs sy goedkeuring kan wegdra.

Die doodstraf, so word verder geredeneer, skakel ook latere persoonlike wraakneming uit en stel dus die vergeldingsbehoefte van die mens tevrede.

Die Bybel is ten gunste van die doodstraf

Sekere regsgeleerdes, godsdiensteleiers, kriminoloë ensameer, kry volgens hul siening en interpretering van die Bybel, genoeg argumente om die doodstraf te regverdig.

Sekere argumente ten gunste van die afskaffing van die doodstraf

Die doodstraf het geen afskrikingswaarde nie

Voorstaanders hiervan beroep hul op historiese gronde, wat dit skynbaar bewys dat die doodstraf nie 'n afskrikmiddel is nie. Die argument word onder andere aangevoer dat aangesien so 'n klein persentasie van die ter dood veroordeeldes wel tereggestel word, kan dit nie as 'n doeltreffende afskrikmiddel dien nie. So het die VVO in 1962 reeds in 'n verslag gemeld dat: "... There is a contradiction in claiming that the death penalty has a deterrent affect and, at the same time surrounding the execution with secrecy."

Die voltrekking van die doodstraf werk afstompnd in op diegene wat dit moet uitvoer

Sommige persone beskou die doodstraf as koelbloedige moord en dat dit indruis teen die wese van menswees. Die vraag bly nog altyd aanwesig of die sogenaamde laksman sy daad kan regverdig en dat hy voel dat hy 'n openbare diens lewer. Voorstaanders van hierdie argument is van mening dat teregstelling 'n nadelige emosionele en in werlikheid 'n verdierlike uitwerking het op almal wat ampshalwe verplig word om deel daaraan te hê. So word voorbeelde genoem van laksmanne Ellis (Britanje), Hubert (VSA) en Lang (Oostenryk) wat selfmoord gepleeg het omdat die uitwerking van teregstellings vir hul te veel geword het.

Die doodstraf is 'n onherroepelike straf

Sekerlik die sterkste standpunt teen die doodstraf is en bly die finaliteit daarvan - na 'n teregstelling kan 'n moontlike fout nie weer reggestel word nie. Die doodstraf ontleen verder alle moontlikhede wat in die mens opgesluit mag lê - intendeel dit is die permanente teenvoeter van die beginsels van hervorming, verbetering ensomeer.

Die menslike faktor (foute) speel 'n rol by getuies, aanklaers, verdedigers en regters en verder speel die toeval ook nog 'n rol, wat alles daartoe kan bydra dat 'n onskuldige persoon die doodstraf opgelê kan word. So byvoorbeeld is ene Rowland en Timothy Evans in Britanje onskuldig die doodstraf opgelê en voltrek.

Die moordenaar moor net een keer

Dit blyk dat die moordenaar oor die algemeen net een keer 'n moord pleeg. Die herhaling van die moord kom net by patologiese gevalle voor en dit kan vandag redelik maklik met psigometriesse toetse vasgestel word. Die argument is verder dat behandeling baie beter dividende sal bring as straf met die dood.

Moorde word dikwels ook op die ingewing van die oomblik en die verloop van omstandighede gepleeg en is dus nie doelbewus noodwendig vooraf beplan nie.

Familie en vriende ly meer as die veroordeelde

Die doodstraf veroorsaak bykans sonder uitsondering baie smart, pyn en lyding aan die gesin, familie en vriende. Die gemeenskap het gewoonlik ook 'n mate van veragting teenoor die familie.

Hoewel die veroordeelde dieselfde smart by die vermoorde se familie veroorsaak het, redeneer die voorstanders van die afskaffing van die doodstraf dat die smart en lyding net vererger word deur die doodstraf want nou is daar twee familie- en vriendekringe wat direk geraak word. Die voorstanders van hierdie argument het dit nie daárteen dat die moordenaar gestraf moet word nie, maar het dit wel net teen die oplê en voltrekking van die doodstraf.

Die doodstraf bied geen variasie nie

Indien daar gekyk word na die soorte van misdaad waarvoor die doodstraf opgelê word, word geredeneer dat daar wel 'n graad verskil tussen die oortredings is maar dat die straf nie noodwendig 'n verskil inhou nie. So byvoorbeeld kan die doodstraf vir moord, sowel as menseroof opgelê word, terwyl daar beslis 'n graad verskil in die oortreding is maar nie in die straf, naamlik die doodsvonnis nie.

Deur die doodstraf stel die staat 'n swak voorbeeld

Die staat se primêre plig is om sy onderdane onder alle omstandighede te beskerm. Menslike lewe is die kosbaarste van alle aardse dinge en deur die doodstraf skaad die

staat juis hierdie beskermingsopdrag van hom en doen hy sy eie beeld baie skade aan. Geen ander vorm van straf skaad dus die staat se beeld juis so as die doodstraf nie.

William Temple het byvoorbeeld in hierdie opsig gesê dat: "I believe that the example of the state taking life, even when it does so in return for a life already taken, does more to lower the value of human life in the minds of its citizens than the deterrent influence of this penalty can do to protect the lives of the citizens...."

Die doodstraf en die onbekendheid van die dood

By die doodstraf het ons te doen met 'n strafelement wat vir die mens steeds 'n onbekende element inhou - dit omsluit 'n onbekende terrein wat geen lewende mens nog betree het nie naamlik die dood en wat dit presies inhou. Van Bremelen sê in die opsig: "...op het oomblik waarop de doodstraf geëxecuteerd is, weten wij niet meer of ze een leed is geweest".

Die hele proses van afwagting wat die voltrekking van die vonnis voorafgaan laat die onbekendheid van die dood al sterker op die voorgrond tree. Dit op sigself veroorsaak deurlopend hewige psigies-emosionele gevoelens by die veroordeelde. In die verlede het persone in die RSA 3 - 9 maande en selfs langer gewag voordat die vonnis voltrek is.

6. Die Konteks van ons Nadenke oor die Doodstraf

In ou Israel is die regshandeling van die gemeenskap wat die doodvonnis opgelê het, altyd ook as 'n strafhandeling van God waargeneem. Hierdie vertrekpunt van die Israelitiese denke het daartoe gelei dat die vroeë kerk in sy teologiese beoordeling van die doodstraf sy uitgangspunt daarin geneem het dat die staat nie van nature enige mag het nie, want God skenk die mag wat die staat wel besit aan hom. Dit het beteken dat alle ander teologiese argumente by die beoordeling van die doodstraf ondergeskik aan dié van die mag van die staat verklaar is. Toe daar in die tyd van Tertullianus 'n algemene reserwe teenoor die mag van die Romeinse owerheid ontstaan het, is die reg van die staat om die doodvonnis op te lê ook bevraagteken. Later ontstaan 'n algemeen aanvaarde opvatting binne die Christendom dat die kerk nie deel moet hê aan die oplegging van die doodvonnis nie, want die staat as 'n goddelike instelling is daarvoor verantwoordelik (Rendtorff 1965:926).

Die Kerkhervorming van die sestiende eeu het nie enige grondige verandering met betrekking tot die kerk se opvatting oor die doodstraf tot gevolg gehad nie. Die owerheid het, volgens die Hervormers, die reg om met die dood te straf van God ontvang. Die staat het trouens die reg en die plig van God ontvang om met die dood te straf.

'n Radikale wending in die teologiese nadenke oor die doodstraf kom na vore as gevolg van die ontdekking van die mens as handelende subjek deur Kant en Hegel.

Kant en Hegel het die handelende subjek as 'n sedelike persoonlikheid verstaan. Die doodstraf word deur Kant en Hegel gelegitimeer deurdat hulle aanvoer dat die dader deel vorm van die sedelike regsgemeenskap met die gevolg dat die dader van 'n bose daad nie slegs 'n objek in die strafproses is nie (Rendtorff 1965:927). Die sedelike regs karakter van die dader veroorsaak dat hy skuldig word wanneer hy hom sou vergryp en die reg van die gemeenskap skend. Deur 'n daad van regskending word nie net die reg van die gemeenskap aangetas nie, maar ook die reg van die regskender self, omdat hy deel vorm van die regsgemeenskap.

'n Saak wat nog nie deur Kant en Hegel verdiskonteer is nie, is dat die strafproses nie deel vorm van die oortreding nie, maar dat dit 'n volgende nuwe daad van die regsgemeenskap is. Die historiese aard van die regsproses kom nog nie duidelik in hulle denke aan die lig nie (Rendtorff 1965:927). Brunner en Barth het die teologiese nadenke oor die doodstraf nog verder geïmplementeër deur daarop te wys dat die gemeenskap wat die doodvonnis voltrek altyd medeskuldig is aan die bose daad wat gestraf word.

Uit hierdie bondige kontekstualisering van die teologiese nadenke oor die doodstraf blyk dit dat ons - in 'n poging om self 'n standpunt oor die aangeleentheid te kan inneem - ten minste aan twee sake sal moet aandag skenk, nl. om die teologiese aspek van die mag van die owerheid en die verantwoordelikheid van die misdadiger ten opsigte van skuld en versoening te deurdink.

Die onderskeiding tussen daad en dader in die strafreg laat 'n nuwe element na vore kom, nl. dat die situasie wat deur die daad geskep is, nie reaktief en immanent straf tot gevolg het nie, maar dat die regsgemeenskap in die situasie ingryp deur 'n regshandeling te voltrek. Wanneer die handeling van die regsgemeenskap as 'n funksie van God verstaan word, kan dit nie sonder meer impliseer dat elke volgende straf 'n vergestaltung van die wil van God is nie. Kan die regsgemeenskap nie ook sonder die doodstraf die wil van God aan die lig bring nie? Verder is dit ook nie so dat skuld, straf en versoening outomaties op mekaar volg nie. Straf hef nie die eksistensiële skuld van 'n mens op nie, want die straf van 'n regsbank is nog nie die gerig van God oor die wêreld nie. Die enigste versoening waarvan daar sprake kan wees by die oplegging van 'n straf deur 'n regsbank, is dié tussen die misdadiger en die regsgemeenskap. Versoening val nie saam met straf nie. Om te versoen is 'n daad in eie reg. Net so min as wat die gemeenskap met God deur die dood opgehef word, net so min word 'n misdadiger deur die doodstraf met God versoen. Dit beteken dat die argument dat God in sekere gevalle die doodstraf eis, sodat die misdadiger met Hom versoen kan word, nie oortuig nie.

Die proleptiese karakter (Rendtorff 1965:929) van die owerheidshandeling by die voltrekking van die doodstraf is om teologiese redes belangrik, omdat dit aandui dat die staat nie sonder die legitimasie van God sy regsfunksie sou kon volbring nie. God gebruik nie die reg in die eerste plek om aan die staat mag toe te voeg en sekere strawwe sodoende te legitimeer nie, maar om die lewe en die gemeenskap van mense onderling te laat standhou al bestaan daar onreg wat die lewe en die gemeenskap tussen mense bedreig. Dit is duidelik dat die mag van die staat nie onbegrens is nie, maar dat dit begrens word deur God se wil tot lewe.

7. Die Doodstraf in Suid-Afrika

Hier word net enkele opmerkings oor die doodstraf in Suid-Afrika gemaak. Voor 2 Februarie 1990 kon die doodvonnis deur die hoër hof ten opsigte van bepaalde misdrywe opgelê word. In een geval, naamlike moord sonder versagende omstandighede, moes die doodvonnis opgelê word. Die doodvonnis kon vir die volgende misdrywe opgelê word:

- a. moord met versagende omstandighede
- b. hoogverraad
- c. menseroof
- d. kinderdiefstal
- e. verkragting
- f. roof, of poging daartoe, indien verswarende omstandighede aanwesig was
- g. huisbraak of poging tot huisbraak met die opset om 'n misdryf te pleeg, indien verswarende omstandighede aanwesig was
- h. sabotasie, ter oortreding van artikel 21 van Wet 76 van 1962
- i. deelname aan terroristiese bedrywighede, ter oortreding van artikel 2 van Wet 83 van 1967 (Du Toit, 1981:207-208).

Tussen 1911 en 1968 is gemiddeld 40 doodvonnisse per jaar voltrek. Tussen 1968 en 1988 is gemiddeld 95 doodvonnisse per jaar voltrek. In 1987 is die meeste doodvonnisse in die geskiedenis van die land voltrek, nl. 164. In 1988 is 117 en in 1989 is 53 doodvonnisse voltrek (Devenish: 1992:11-12).

Met die proklamering van die strafproseswysigingswet 107 van 1990 is sekere veranderinge in die wetgewing met betrekking tot die doodstraf aangebring (Mureinik 1990:169). Die vernaamste verandering is dat die doodstraf nie meer verpligtend vir moord (sonder versagende omstandighede) is nie. 'n Hele aantal ander wysigings verbeter die prosedure van herbesinning en vergemaklik die moontlikheid tot appèl in gevalle waar die doodstraf wel opgelê word (Mureinik 1990:169). Met die moratorium op tergstellings wat van krag bly en die feit dat artikel 9 van die grondwet bepaal dat elke mens 'n reg tot lewe het, is die voltrekking van die doodvonnis 'n onmoontlikheid.

Die afgelope tyd hoor mens pleidooie dat die doodstraf weer verpligtend moet wees vir moord met verswarende omstandighede en dat die grondwet so gewysig moet word dat tergstellings weer 'n moontlikheid word. In hierdie situasie word dit van die kerk verwag om sy standpunt oor die doodstraf te stel en sodoende leiding aan die gemeenskap te gee oor die doodstraf.

8. Aanbevelings

- 8.1. Die kerk kan nie in sy antwoord op die vraag of dit vir die owerheid geoorloof is om mense met die dood te straf 'n antwoord uit geïsoleerde Bybeltekste aflees nie. Uit die argument wat tot hiertoe gevoer is, blyk dit dat die taak van die owerheid is om reg en geregtigheid te handhaaf en toe te sien dat die omstandighede in die land van so 'n aard is dat die burgers van die land 'n rustige lewe kan lei. Vir dié doel kan die owerheid onder uiterste omstandighede sy gesag gebruik om mense met straf te dwing om binne die gangbare norme van die samelewing te leef. Omdat dit nie eenduidig uit die Bybel aangetoon kan word dat die staat verbied word om onder uiterste omstandighede die doodstraf toe te pas nie, maar dit ook nie aangetoon kan word dat die staat verplig is om onder sekere omstandighede met die dood te straf nie, blyk dit dat die kerk op die terrein van die staat begin beweeg indien hy aan die staat wil voorskryf wat om in hierdie verband te doen. Dit is die plig en die verantwoordelikheid van die staat om self hier 'n keuse te maak.
- 8.2. Indien die staat wel sou besluit om die doodstraf toe te pas, moet die kerk egter aan die staat verkondig dat hy baie omsigtig moet omgaan met die oplegging van die doodvonnis. Om met die dood te straf, kan nooit 'n deel van die alledaagse lewe word nie; die doodstraf moet 'n absolute uitsondering bly. 'n Owerheid wat wel met die dood straf, sal moet bewys dat hy wel die hoogste waarde aan die lewe van 'n mens toeken.
- 8.3. Indien die staat sou besluit om nie die doodstraf toe te pas nie, sal hy moet sorg dat die reg en die strafstelsel op so 'n wyse funksioneer, dat wet en orde nie ondermyn word nie. In die lig hiervan spreek die kerk sy kommer uit oor die hoë misdaadsyfer in ons land.
- 8.4. Dit bly 'n vraag of 'n regter onder dwang moet staan om in sekere gevalle wel die doodstraf op te lê. Dit wil voorkom of die doodstraf nooit verpligtend behoort wees nie, maar net een van meer strafmoontlikhede moet wees. Hoe kan dit van 'n mens, wat regskeppend moet werk, verwag word om die doodvonnis op te lê, indien dit in stryd met sy gewete is?
- 8.5. Die Raad vir Maatskaplike sake versoek dat studie oor die doodstraf voortgesit word.

BIBLIOGRAFIE

- | | |
|------|--|
| | Bakhuizen van den Brink, NJ |
| 1976 | De Nederlandse Belijdenisgeschriften. Amsterdam: Bolland. |
| | Barnes, H. en Teeters N. |
| 1945 | <i>New Horizons in Criminology</i> . New York: Prentice Hall. |
| | Barth, K |
| 1961 | <i>The Doctrine of Creation (KD III/4)</i> . Edinburgh: T & T Clark. |

- Boecker, HJ
1976 *Recht und Gesetz im Alten Testament und im Alten Orient*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag.
- Bornkamm, G
1977 *Paulus*. Stuttgart: Kohlhammer.
- Brunner, E
1978 *Das Gebot und die Ordnungen. Entwurf einer protestantisch-theologischen Ethik*. Zürich: Theologischer Verlag.
- Bresler, F.
1965 *Reprieve*. London: Harrap.
- Bultmann, R
1978 *Das Evangelium des Johannes. (KEK II)*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Calvin, J
1931 *Instituție of Onderwijzing in de Christelijke Godsdienst*, uit het Latijn vertaald door A. Sizoo. Delft: Meinema.
- Clark, GH
1978 Capital punishment, in Henry, CFH (Ed) *Baker's Dictionary of Christian Ethics*. Grand Rapids: Baker Book House.
- Clements, RE
1978 *Old Testament Theology. A Fresh Approach*. London: Marshall, Morgan & Scott.
- Conzelmann, H
1972 *Die Apostelgeschichte. (HzNT 7)*. Tübingen: JCB Mohr (Paul Siebeck).
- De Vaux
1978 *Ancient Israel. Its life and institutions*. London: Darton, Longman & Todd.
- Devenish, G
1992 *The historical and jurisprudential evolution and background to the application of the death penalty in South Africa and its relationship with constitutional and political reform*. Suid-Afrikaanse tydskrif vir strafregspiegling. Vol 5/1 p. 1-31.
- De Wet, J.C. en Swanepoel, H.L.
1960 *Die Strafrege*. Durban: Butterworth.
- Du Plessis, LM
1989 *Doodstraf: 'n Regsfilosofiese waardering*. Suid-Afrikaanse tydskrif vir strafregspiegling. Vol 3/3 p. 181-188.
- Du Toit
1981 *Straf in Suid-Afrika*. Johannesburg: Juta.
- Eichholz, G
1972 *Die Theologie des Paulus im Umriß*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag.
- Eschelman, B. en Riley, F.
1962 *Death Row Chaplain*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall Inc.
- Gerstenberger, E
1965 *Wesen und Herkunft des "Apodiktischen Rechts"*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag.
- 1993 *Das 3. Buch Mose - Leviticus*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Gnilka, J
1988 *Das Matthäusevangelium. 2. Teil. (HthKz NT I/2)*. Freiburg: Herder.
- Grundmann, W
1975 *Das Evangelium nach Matthäus*. Berlin: Evangelische Verlagsanstalt.
- Gunneweg, AHJ

- 1977 *Vom Verstehen des Alten Testaments. Eine Hermeneutik.* Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- 1983 *Zum Hermeneutischen Problem des Alten Testaments, in Sola Scriptura. Beiträge zu Exegese und Hermeneutik des Alten Testaments.* Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- 1992 *Altes Testament und existentielle Interpretation, in Sola Scriptura Bd.2. Aufsätze zu alttestamentlichen Texten und Themen.* Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht. Haenchen, E
- 1977 *Die Apostelgeschichte. (KEK III)* Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht. Hegel, GWF
- 1982 *Grundlinien der Philosophie des Rechts.* Frankfurt am Main: Suhrkamp. Helene, T.
- 1965 *Capital Punishment.* Los Angeles: New Age Press, Hiemstra, V.G.
- 1967 *Die S.A. Strafprozes.* Durban: Butterworth Honecker, M
- 1990 *Einführung in die Theologische Ethik.* Berlin: Walter de Gruyter. Joyce, J.A.
- 1962 *The Right to Life. A Worldview of Capital Punishment.* London: Victor Collancz. Kaiser, O
- 1993 *Der Gott des Alten Testaments. Theologie des AT 1: Grundlegung.* Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht. Kant, I
- 1983 *Werke Bd. 6: Schriften zur Ethik und Religionsphilosophie (Erster Teil).* Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft. Käsemann, E
- 1974 *An die Römer. (HzNT 8a).* Tübingen: JCB Mohr (Paul Siebeck). Kaulbach, F
- 1988 *Die politische Motivation in Moral- und Rechtsphilosophie bei Kant, in Immanuel Kants 'Grundlegung zur Metaphysik der Sitten'.* Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft. Keller, CA
- 1966 *Todesstrafen, in Reicke, B & Rost, L (hg.) Biblisch-Historisches Handwörterbuch III.* Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht. Klopper, F & Van Rooyen, JH
- 1990 *Die doodstraf in Bybelse perspektief.* Pretoria: CB Powell Bybelsentrum. Luther, M
- 1983 *Der Große und der Kleine Katechismus.* Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- 1983a *Die Werke Luthers in Auswahl. Bd. 7. Der Christ in der Welt.* UTB 1656. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht. Michel, O
- 1966 *Der Brief an die Römer. (KEK IV).* Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht. Mureinik, E
- 1990 *Death penalty reform.* Suid-Afrikaanse tydskrif vir strafregspiegling. Vol 3/2, p. 169-174. Ned. Herv. Kerk van Afrika
- 1987 *Diensboek.* Pretoria: Kital. Lohmeyer, E

- 1967 *Das Evangelium des Matthäus. (KEK Sonderband).* Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
Oberholzer, JP
- 1986 *Die Heidelbergse Kategismus in vier teksuitgawes, met inleiding en teksvergelyking.* Pretoria: Kital.
Olen, J & Barry, V
- 1992 *Applying Ethics.* Belmont: Wadsworth.
Pesch, R
- 1986 *Die Apostelgeschichte. (EKK V/2).* Zürich: Benzinger.
Preuß, HD
- 1991 *Theologie des Alten Testaments Bd.1. JHWHs erwählendes und verpflichtendes Handeln.* Stuttgart: Kohlhammer.
- 1992 *Theologie des Alten Testaments Bd.2. Israels Weg mit JHWH.* Stuttgart: Kohlhammer.
Rendtorff
- 1965 Todesstrafe, in K. Galling (hg.) *Die Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft. 6. Bd.* Tübingen: JCB Mohr (Paul Siebeck).
Ridderbos, H
- 1978 *Paulus. Omtwerp van zijn theologie.* Kampen: Kok.
Rohls
- 1987 *Theologie reformierter Bekenntnisschriften.* Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- 1991 *Geschichte der Ethik.* Tübingen: JCB Mohr (Paul Siebeck).
Sampson O.V.
- 1966 *Capital Sentence. Should it be abolished.* Commercial and Municipal Law Reporter Jul. and Aug.
Schlatter, A
- 1963 *Der Evangelist Matthäus. Seine Sprache, sein Ziel, seine Selbständigkeit.* Stuttgart: Calwer.
Schlier, H
- 1979 *Der Römerbrief. (HthKz NT VI).* Freiburg: Herder.
Schmithals, W
- 1979 Todesstrafe - ja oder nein?, in *Information Diskussion, Nr. 11 p. 8-10.*
Schnackenburg, R
- 1977 *Das Johannesevangelium. (HthKz NT II/2).* Freiburg: Herder.
Schniewind, J
- 1968 *Das Evangelium nach Matthäus. (NTD 2).* Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht. Schulz, S
- 1975 *Das Evangelium nach Johannes (NTD 4).* Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht. Schweizer, E
- 1976 *Das Evangelium nach Matthäus. (NTD 2).* Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht. Sellin, T.
- 1967 *Capital Punishment.* New York: Harper and Row.
United Nations.
- 1962 *Capital Punishment.* New York: Department of Economic and Social Affairs.
Ursinus, Z

- 1989 *Het Schatboek der verklaringen van de Heidelbergse Catechismus*. Opgemaakt door Pareus, D & Vertaald door Hommius, F. Houten: Den Hertog.
Van Bremmelen, J.M.
- 1948 *Het Probleem van de Doodstraf*. Amsterdam: L.J. Veens.
Van Selms, A
- 1973 *Genesis. Deel 1 (POT)*. Nijkerk: Callenbach
Von Rad, G
- 1949 *Das erste Buch Mose (ATD 2)*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- 1969a *Theologie des Alten Testaments Bd.1. Die Theologische geschichtlichen Überlieferungen*. München: Kaiser.
- 1969b *Theologie des Alten Testaments Bd.2. Die Theologie der prophetischen Überlieferungen*. München: Kaiser.
Vriezen, TC
- 1977 *Hoofdlijnen der theologie van het Oude Testament*. Wageningen: H. Veenman en Zonen. Welsh, D.
- 1967 *Should we hang?* South African Outlook. April. Westermann, C
- 1974 *Genesis. Kapitel 1-11 (BK I/1)*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag.
- 1978 *Theologie des Alten Testaments in Grundzügen*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht. Wilckens, U
- 1982 *Der Brief an die Römer (EKK VI/3)*. Zürich: Benzinger.
Zimmerli, W
- 1978 *Grundriß der alttestamentlichen Theologie*. Stuttgart: Kohlhammer.

VERSET EN REWOLUSIE IN DIE LIG VAN DIE NAGMAALFORMULIER.

1. INLEIDING.

Die 63ste Algemene Kerkvergadering het 'n hele reeks besluite oor protes en protesoptogte geneem (kyk NHK 1992: 48-50). Hierdie besluite was geneem op grond van my studiestuk vir die Raad vir Maatskaplike Sake *Protesoptogte en die rol van die Nederduitsch Hervormde Kerk* (volledig opgeneem in die HTS 47,716-745). In hierdie studiestuk is protes en weerstand as beginsels aanvaar wat nie noodwendig met die Christelike etiek in stryd is nie. Trouens, dit is as wesenlike elemente van 'n demokratiese regstaat beskryf. Hierdie studiestuk neem die argument verder. Hier word gevra: mag gelowiges hulle teen onreg verset en mag hulle aan 'n rewolusie teen 'n onderdrukkende owerheid deelneem? Wanneer is gewelddadige opstand geregverdig, indien ooit? Watter omstandighede verhinder gewelddadige opstand? Wat behoort die kerk se optrede teenoor opstandelinge te wees? Die kerk moet vandag weer oor hierdie sake standpunt inneem. Hiervoor bestaan daar minstens twee goeie redes:

- * Volgens die Nagmaalformulier mag die Nagmaal nie aan lidmate bedien word wat rewolusie teen die staat wil veroorsaak of hulle wat die owerhede misken nie. Ons het dus hier met 'n saak te make wat die kerklike tug ten diepste raak.

- * Rondom die verkiesing van April 1994 was van ons kerk se lidmate en ampsdraers by pogings tot opstand, burgeroorlog en rewolusie betrokke. Ons weet egter dat die oorweldigende meerderheid van ons lidmate hulle nie in hierdie pogings gesteun het nie. Die feit dat die meerderheid lidmate van die kerk nie in 1994 vir radikale opsies vatbaar was nie, beteken nie noodwendig dat sake in die toekoms so sal bly, soos wat tans die geval is nie. Die politieke omstandighede kan maklik in 'n rigting ontwikkel waar die temas van minagting van die owerhede, opstand en rewolusie weer relevant kan word. Dit is daarom noodsaaklik dat die kerk 'n standpunt oor hierdie sake sal inneem. Dit is belangrik dat ons aan die lidmate van die kerk sal kan sê hoe die Nagmaalformulier vandag verstaan moet word. Dit is binne die konteks van 'n demokratiese regstaat nie meer so maklik om uit te maak wat 'sondige' miskenning en opstand teen die owerhede is nie, aangesien weerstand en opstand deel van die politieke proses binne 'n demokratiese regstaat is. Die vraag is: wat is vir die kerk en sy lidmate in die stryd om reg en geregtigheid geoorloof en by watter punt behoort 'n kerkraad 'n lidmaat toegang tot die Nagmaal te weier?

2. DIE NAGMAALFORMULIER AS VERTREKPUNT VIR DIE KERKLIKE NADENKE.

Kerklik kan 'n mens kwalik anders, as om oor hierdie probleem aan die hand van die Nagmaalformulier te begin nadink nie. In die formulier het ons nie net met 'n teologiese mening te make nie, maar met 'n bindende konsensus binne die Calvinisme. In hierdie teks word die gesagsondergraving van owerhede en rewolusie teen die staat as sonde gesien. Wie volgens die formulier in hierdie sonde volhard, behoort toegang tot die Nagmaal geweier te word. In die Nagmaalformulier word dit as volg gestel:

Daarteenoor sal diegene wat nie hierdie gesindheid en voorneme by hulleself vind nie, die oordeel van God oor hulle bring as hulle aan die Nagmaal deelneem. Daarom wil ons dan ook, in ooreenstemming met die bevel van Christus en die apostel Paulus, almal wat die volgende sondes doen, waarsku om nie aan die Nagmaal van die Here deel te neem nie en aan hulle verkondig dat hulle buite die ryk van Christus verkeer. Ons praat van mense wat... skeuring in die kerk en rewolusie teen die staat wil veroorsaak, almal wat meeneed pleeg en almal wat die gesag van hulle ouers, meerderes en owerhede misken. Hierby ook alle moordenaars, bakleiers, rusiemakers en dié wat in haat en nyd teenoor hulle naaste lewe.

3. DIE BEDOELING VAN EN DIE PROBLEEM MET DIE NAGMAALFORMULIER.

Die formulier is aan die kerkorde van die Pfalts (Nov 1563) ontleen. Die feit dat ons formulier oorspronklik 'n kerkordelike raamwerk en konteks gehad het, sê klaar vir ons dat ons hier met 'n aspek van die dissipline, opsig en tug van die

kerk te maké het. Die Nagmaal van die Hervormde Kerk (Van't Spijker 1980:366, 371) is in hierdie opsig nie 'n oop maaltyd nie (vgl Koekemoer 1992:815-825 vir 'n teenargument). Lidmate besit nie 'n onvervreembare reg van toelating tot die Nagmaal nie. Die toelating tot die ontvangs van die Nagmaal, hang van 'n voorwaarde af. Die voorwaarde is dat die lidmaat deur sy lewenswandel te kenne gee dat hy God vir sy verlossing dankbaar is. In die Christelike lewenswandel is daar sekere dinge wat gedoen en sekere dinge wat nagelaat moet word. Van die dinge wat 'n Christen moet nalaat om vir toelating tot die Nagmaal te kwalifiseer, is onder andere opstand, rusie, twis, haat en nyd. Die formulier stel dit selfs dat diegene wat in hierdie sondes volhard buite die ryk van God is en die oordeel van God oor hulle self bring. Die Nagmaalformulier dwing kerkrade daarom om met lidmate en ampsdraers wat by opstand en rewolusie betrokke is, onder die opsig en tug te handel.

Die Nagmaalformulier skep die indruk dat daar sonder enige uitsondering van 'n gelowige gehoorsaamheid en onderdanigheid verwag word. Die vraag is, of só 'n interpretasie van die vyfde gebod met die geheel van die Bybelse en Reformatoriese teologie versoenbaar is? 'n Verdere vraag is, of só 'n standpunt vandag binne 'n demokratiese regstaat probleemloos gehandhaaf kan word?

4. DIE BYBELS-REFORMATORIESE TEOLOGIE TOT EN MET DIE NAGMAALFORMULIER.

Dit word vandag algemeen aanvaar dat die Bybelskrywers, vroeg-kerklike teoloë en die Reformatore in geen onduidelike taal die aspek van gehoorsaamheid en onderdanigheid aan die owerhede beklemtoon het. Dit word aanvaar dat hulle van gelowiges verwag het om slegs onreg te verduur en te duld, sonder om self iets ter verandering van die omstandighede te mag doen. Dit is egter nie die volle verhaal nie.

4.1. Paulus en die Christenmartelare.

Paulus se Romeine 13:1-7 is wel ten diepste 'n loyaliteitsverklaring aan die owerheid. Hierdie Skrifdeel is ook geen geïsoleerde uitspraak t o v hierdie saak nie. Nie net 1 Pet 2:13-17; Tit 3:1 en 1 Tim 2:1-2 dui op dieselfde houding nie, maar ook die drie weergawes oor die betaal van belasting (Mark 12:13-17 par) en die vier weergawes van die lydingsgeskiedenis van Christus. (*Die lydingsgeskiedenis van Jesus was onder andere 'n demonstrasie van weerhouding van verset teen die staatsmag.*) Wat hierdie uitsprake van Paulus en die ander skrywers merkwaardiger maak, is die feit dat hulle eintlik 'n bose owerheid (die Romeinse owerheid) in gedagte het. Hulle standpunt is dat 'n onregverdige owerheid nog steeds God se dienaar is en daarom gehoorsaam moet word. Hulle maak nie 'n onderskeid tussen regverdige en onregverdige heerskappy nie. Alle owerhede, goed of sleg moet volgens hulle gehoorsaam word. Hierdie was (en is) 'n baie unieke standpunt. In die antieke staatsfilosofie was so 'n standpunt 'n onmoontlikheid. Die filosowe, byvoorbeeld Dio Chrysostomus (kyk Schottroff 1984:35-36 vir volledigheid) het duidelik tussen

goeie en slegte owerhede onderskei, met die bedoeling dat die slegte owerhede nie die guns van die gode of die mense verdien nie.

Die Christendom moes in die Nuwe Testamentiese tyd (en daarna) konflikte met die owerheid oorleef, wat nie toevallige randverskynsels was nie, maar noodwendige gevolge van die Christelike geloof en moraal. Die probleem waarmee die Christene geworstel het, was veel omvattender as maar net die vraag na die hantering van onreg en geweld. Die eintlike probleem was: hoe hanteer jy 'n situasie waarin jy uitgedaag word om jou diepste godsdienstige oortuigings te verloor? Hulle het dus nie net met 'n etiese vraagstelling nie, maar ook met 'n godsdienstige vraagstelling geworstel. Nie net gehoorsaamheid aan die tweede tafel van die dekalog nie, maar ook gehoorsaamheid aan die eerste tafel het die uitdaging uitgemaak. Die historiese werklikheid was dat Christene keisers het teenoor die onderworpe volke 'n politiek van integrasie gevolg. Hierdie integrasie het ten doel gehad om elemente van die Romeinse godsdienst met die godsdienst van die plaaslike bevolking te integreer met die uiteindelijke bedoeling dat die 'nuwe godsdienst' die Romeinse mag en gesag godsdienstig sal legitimeer. Hierdie politiek móes vir die Christene probleme oplewer. Hulle sou bereid wees om die keiser te eer, maar beslis nie om hom te aanbid en te vergoddelik nie. Nie die Romeinse gode nie en ook nie die keiser nie, maar die Vader van Jesus Christus alleen mag aanbid word.

Paulus en die ander kerkleiers (kyk byvoorbeeld 1 Pet 2:12-13 en Tit 3:1.8) het in 'n situasie van uiterste provokasie nie mense tot opstand aangehits nie. Hulle het 'n ander weg gevolg. Hulle het volgehou dat die owerhede wat ter sprake is, selfs geëer moet word. Volgens Schelkle (1953:227) was Rom 13 standaardtoerusting vir die martelaarsapologie. Hy verwys onder andere na Policarpus wat konsekwent daarop gewys het, dat Christene geen ander keuse het as om in situasies van lyding en vervolging, nie net die owerhede te gehoorsaam nie, maar hulle selfs te eer. Hierdie respektering en verering van die owerhede is as goeie werke gesien. Op hierdie wyse het hulle die gelowiges aangespoor om die bese deure goeie werke te oorwin (*Hierdie argument berus op die volgende eksegetiese basis: die beroemde teorie van Ernst Käsemann (1974:337-347) dat Rom 13 'n 'Fremdkörper' is word verwerp. Schottroff (1984:16-18) en De Villiers (1987:34-45) het oortuigend aangedui dat Rom 13:1 'n voortsetting van Rom 12:21 is. Volgens hulle bestaan daar daarom 'n saaklike samehang tussen 13:1-7 en 12:1-21. Beide gedeeltes is 'missionêre daadgetuies'. Rom 12:1-21 bevat die vredes-en liefdesgetuies van die gelowiges en 13:1-7 die missionêre daadgetuienis oor die gelowige se lewe in die politieke lewe van elke dag. Die twee hoofstukke vul mekaar dus aan. Die gehoorsaamheid aan die owerheid van hoofstuk 13 kan daarom nie beredeneer word sonder die etiek van hoofstuk 12 nie.*). Dat hierdie argument deurslaggewend was, blyk uit die feit dat die teoloog van die 2e eeu dit in hulle apologie gebruik het. Hier kan byvoorbeeld verwys word na Teofilus, biskop van Antiochië wat in sy geskrif *aan Autolycus III*, 14 van hierdie argument gebruik gemaak het. Ook uit die martelare-aktes is dit baie duidelik dat die Christene selfs onder marteling onderdanig gebly het en voortgegaan het om die bese te oorwin deur die goeie te doen. In die martelare-

akte van die Christene van Scilië (180 n.C.) word berig dat Speratus die volgende aan die prokonsul van Afrika gesê het: 'Ons het nooit bose daade gepleeg nie, [ons] het onder geen wyse ongeregtheid bewerk nie; ons het nooit gevloek nie, maar eerder gedank wanneer ons sleg behandel is; daarom bewys ons eer aan ons keiser.' (my vert van Wlosok 1970:43).

Ten spyte daarvan dat daar geen ruimte vir weerstand gebied is nie, is daar egter wel ingesien dat die Christene 'n bepaalde etiese opdrag het. Die forensiese situasie van die vervolgte Christene (*Met forensiese situasie word bedoel: die aanklag, verhoor, skuldigbevinding en marteling van die Christene. Teenoor hierdie tese sou gestel kon word dat Paulus en die ander Christene tydens die skryf van die Romeinebrief nog nie vervolging ervaar het nie. Dit is egter nie waar nie. Christene is in hierdie tye al wel vervolgd op grond van hulle konflikte met nie-Christene. Selfs Paulus was al in konflik met die Romeinse owerhede - kyk byvoorbeeld 2 Kor 11:25 en Rom 8:35. Kyk Schottroff 1984:19 vir volledigheid.*) was volgens Schottroff (1984:19) nie net 'n toets vir hulle gehoorsaamheid aan die owerhede en aan die opdrag om die bose deur die doen van die goeie te oorwin nie, maar ook aan die gebod oor die liefde vir die vyand wat neerkom op die opdrag om van alle weerwraak afstand te doen. Voor die stadsregeerder Perennis het Apollonius (± 185 n.C.) gesê:

Jesus het ons geleer om die toorn te bedwing, die begeerlikheid te onderdruk, die lus te beteuel, die swaarmoedigheid te ban, verdraaglik te wees, die liefde te vermeerder, die ydelheid te los, jou nie met wraak teen beledigers op sleeptou te laat neem nie, nie die dood(straf) op grond van 'n hofuitspraak te minag nie, nie omdat 'n mens onreg gedoen het nie, maar omdat jy dit in geduld verdra; verder om al sy ander wette te gehoorsaam, die keiser te eer, maar God, wat alleen onsterflik is, te aanbid.
(my vert van Rauschen 1913:325)

In 'n situasie waarin mense weens hulle geloofsgehoorsaamheid vervolgd en gedood is, het Paulus konsekwent aan die etiese voorskrifte van Jesus vasgehou. Aan die hand van Jesus se etiek moes die Christene hulle angswekkende lewenssituasie hanteer. Hierdie etiek kom op die volgende neer: Moenie kwaad met kwaad vergeld nie (Rom 12:17) en moenie self wraak neem nie (Rom 12:19). Hierdie uitsprake van Paulus gaan duidelik na Jesus se woorde van 'moenie die bose weerstaan nie' (Matt 5:38-48) en sy wegwysende optrede onder provokasie (Matt 26:47-56) terug. Die drie voorbeelde wat Jesus noem rondom die opdrag om van vergelding af te sien, sal volgens Schottroff (1984:25-26) in die praktiese uitlewing daarvan op 'gerigsprofetiese handelinge' neerkom. Mense moet dus van vergelding afsien, met die bedoeling dat hulle met hierdie optrede, aan hulle vyande sal kan verkondig dat God hulle vir hulle onreg sal straf. Om van geweld af te sien beteken dus om vir God se gerigshandelinge ruimte te skep. Die Christene se gehoorsaamheid op etiese gebied het dus vir hulle hoop op politieke gebied ingehou. Die martelare het hulle ook met die gerig van God getroos. Irenaeus (*Iren Adv Haer* V,24) wat op grond van Spreuke 8:15 selfs die heerskappy van tiranne na God toe teruggevoer het, het juis daarom die volgende gesê: 'die staatsinstansies wat die *indumentum justitiae*/die klere van die reg

aanhet, se gesag word nie bevraagteken nie en hulle *quaecum que juste et legetime fecerint*/wat regverdig en op 'n wettige wyse handel, sal ook nie bestraf word nie. Dié wat egter *ad eversionem justi, inique et impie contra legem, et more tyrannico*/tot omverwerping van die reg, op 'n onregverdigte wyse teen die wet en soos tiranne optree, moet aan die straf van God oorgelaat word, want hulle sal nie die gerig van God kan ontvlug nie.' Die aanvaarding dat 'n onregverdigte owerheid nog steeds God se dienaar is, het nie by die Christene tot vertwyfeling gelei nie, maar eerder tot hoop. Hulle het geweet dat só 'n owerheid ook in die hand van God is en bly en dat die mag van die bese maghebbers spoedig tot 'n einde sal kom. God, die Regter, Hy aan wie die wraak toekom, sal deur sy gerig nie toelaat dat die onreg langdurig gedy nie. Hy maak 'n einde aan alle aardse onreg.

Boosdoeners word egter nie net met die gerig gedreig nie. Jy as mens moet ook jou verantwoordelikheid nakom, want God handel ook deur menslike optredes. Wat 'n Christen wel kan en moet doen, is om boosdoeners tot omkeer en bekering te bring. Dit is daarom nie snaaks dat die gebod oor die liefde vir die vyand (Matt 5:43-48) op die gebod oor die vergeldingsweethouding volg nie. Die vyand moet nie net toegelaat word om te benadeel sonder om terug benadeel te word nie, maar hy moet ook deur die liefde en barmhartigheid oorweldig word, sodat hy tot omkeer sal kom. Vyandsliefde beteken dus nie om 'n ander toe te laat om kwaad te doen nie, maar om hom tot kind van God te verander. Hierdie opdrag, en die bedoeling daarvan, het Jesus self in Getsemane uitgelewe (Matt 26:47-56). Hy self het van vergelding afgesien, om daardeur aan sy vyande die oordeel van God te verkondig en om hulle met sy liefde te oorweldig sodat hulle hul sal bekeer om sodoende nie slagoffers van God se gerig te word nie. Presies dít het Paulus dan ook in Rom 12:14-21 geleer. Die implikasie van dit alles is dat 'n mens nie van totale pasifisme of 'n selektiewe pasifisme by die eerste Christene kan praat nie (kyk J A Heyns 1988:186-191). Alhoewel protes en weerstand nie vir hulle opsies was nie, het hulle tóg ingesien dat 'n Christen nie net onreg moet duld en ly nie (dít natuurlik ook), maar ook aktief, in kreatiewe liefde, moet meewerk om dit te verhoed en te verander.

4.2. Die Reformatore.

Martin Luther het by Paulus aangesluit en gelowiges tot absolute gehoorsaamheid aan die owerhede opgeroep. Luther het hom aanvanklik baie skerp teen opstand uitgelaat. Hy het tot en met 1529 daarop gestaan dat 'n Christen homself net tot die Woord en die gebed mag wend wanneer hy onderdruk word. Hy wou selfs nie eers die teorie van die tirannemoord (*Die Rooms Katolieke Kerk het vir eeue lank aan die hand van die teorie van die 'tirannemoord' (Wolf 1975:304-307) en die teorie van die 'noodweer' (Kreck 1975:327-330) gewelddadige weerstand geregverdig*) ondersteun nie. Die een belangrike rede waarom opstand (selfs teen 'n tiran) nie vir hom 'n opsie was nie, is die gevaar van anargie. Luther het eenmaal geskryf:

Dit is beter dat 'n tiran julle honderdmaal onreg aandoen as wat julle 'n tiran eenmaal onreg aandoen. Wanneer daar onreg gely moet word, is dit

verkiesliker dat die onderdane en nie die tiran hierdie onreg sal ly nie, omdat die gepeupel geen perke het en ken nie en omdat daar in elkeen van hulle vyf tiranne is. Dit is daarom beter om van een tiran, die owerheid, as van ontelbaar veel tiranne, die gepeupel, onreg te ly.
(my vertaling van WA 19,635 = 1991:62)

Calvyn het Luther se argument rondom die anargie ondersteun. Ook hy het tirannie bó anargie verkies. Hy (1992:1833 = *Inst* IV,20,10,78-80) het op voetspoor van Dio Cassius toegegee dat dit sleg is om onder iemand te lewe by wie niks toelaatbaar is nie, maar dit uitgewys dat dit baie slegter is om onder iemand te lewe by wie alles toelaatbaar is.

Die unieke van Calvyn se standpunt is dat hy nie net oor staatsgehoorsaamheid in 'n negatiewe sin gepraat het nie. Gehoorsaamheid was vir hom ook 'n baie positiewe en kreatiewe aangeleentheid. Gehoorsaamheid kom vir hom onder andere ook neer op die betaal van belasting, die opneem van openbare take en verantwoordelikhede (op grond van Tit 3:1) om daardeur die algemene welvaart te beskerm en te bevorder. Hy beklemtoon veral die openbare welvaart waartoe elke burger moet bydra as wyse van gehoorsaamheid (1992:1849 = IV,20,23,27-31). Barmhartigheidswerk, sosiale opheffingswerk, ontwikkelingsprogramme is dus volgens Calvyn wesenlike take van 'n owerheid. Tot hierdie taak moet die burgers bydra deur nie net met anargistiese bedrywighede ontwrigting te veroorsaak nie, maar om self ook tot hierdie programme 'n positiewe bydrae te lewer.

Verset teen die owerhede is volgens Calvyn totaal onaanvaarbaar aangesien verset teen die owerheid op verset teen God neerkom (1992:1849 = IV,20,23,23). As daar iets in die staatsbeleid is wat reggestel moet word, moet daar nie met oproer gereageer word nie, maar moet hierdie sake deur dialoog en onderhandeling opgeklar word (1992:1849 = IV,20,23,31-36). In die geval van 'n tirannie (leef in wellus, is net bedag op eie belange, verkwansel alle regte, voorregte, vonnisse en begenadigingsbriewe, tap arm mense, pleeg geweld, verkrag vroue, pleeg moord en roof), waar geen spoor van die beeld van God meer waarneembaar is nie (1992:1850 = IV,20,24), bly die reël dieselfde: jy moet die owerheid gehoorsaam wees. Calvyn sê:

Maar as ons ons oë na die Woord van God wend, lei dit ons verder, naamlik dat ons ons nie alleen aan die gesag van vorste moet onderwerp wat hulle taak teenoor ons behoortlik...uitvoer nie, maar ook aan die gesag van almal wat op enige manier regeer - al sou hulle glad nie doen wat die plig van vorste van hulle vereis het nie... Verder dat diegene wat tot voordeel van die publiek regeer, ware voorbeelde en bewyse van sy goedgunstigheid is, maar dat diegene wat onregverdig en swak regeer, deur Hom verwek is om die ongeregthede van 'n volk te straf, maar dat hulle almal met daardie majesteit bekleed is waarmee Hy die wettige mag toegerus het.
(Calvyn 1992:1851 = IV,20,25,1-14)

Calvyn bring ook hier 'n ongewilde perspektief in die debat na vore. Hy meen dat selfs 'n tirannieke owerheid gehoorsaam moet word, aangesien só 'n owerheid God se owerheid is waarmee Hy mense wil straf. As bewys daarvoor dat 'n goddelose koning die Here se toorn oor 'n land is (1992:1850 = IV,20,25,17), verwys hy na Job 34:30; Hosea 13:11; Jesaja 3:4, 10:5; Deutr 28:29. Calvyn (1992:1852 = IV,20,26,6-7) herinner ons aan die woorde van Daniël 2:21.37 waar daar geskrywe staan: *die Here verander die tye en die wisseling van tye; Hy sit konings af en Hy stel konings aan*. Verder vermaan hy almal op grond van 1 Samuel 8:11-17 (1992:1852 = IV,20,26,28-46) en van Jeremia 27:5-8.17 (1992:1853 = IV,20,27) om hierdie nuwe (onaanvaarbare) owerhede te gehoorsaam aangesien hulle daar is weens God se voorsienigheid en wil. Hy (1992:1853 = IV,20,27,17-20) sê: 'As ons voortdurend in gedagte en voor oë hou dat selfs die slegste konings volgens dieselfde besluit van God aangestel word as waarmee die gesag van alle konings bepaal word, sal opruiende gedagtes nooit by ons opkom nie.' Hy (1992:1855 = IV, 20,29,25-31) sê verder: 'As ons daarom wreed deur 'n wrede vors getreiter word...as ons laastens deur 'n goddelose en heiligskennde vors wanweë ons godsvrug geteister word, moet ons eerstens oor ons eie oortredings nadink omdat dit ongetwyfeld met sulke gésels deur die Here getugtig word. Na aanleiding hiervan sal ootmoedigheid ons onverdraagsaamheid betoel.' Dit beteken egter nie dat Calvyn mense wat onder tirannie leef sonder hoop in die lewe laat, met die enigste verwagting om maar net te ly nie. Hy bied wel aan mense hoop, maar dan hoop wat in God self gegrond is. Die hoop waarmee 'n gelowige in tye van onderdrukking en tirannie leef, is die hoop wat op die oordeel en gerig van God wag. Hy wys daarop (1992:1856 = IV,20,30) dat God op sy tyd 'n onregverdige owerheid sal onttroon en met 'n ander owerheid sal vervang. As begronding vir sy standpunt verwys hy na Moses, Otniël, die Egiptenare, die Assiriërs en die Chaldeërs wat deur die Here gebruik is om bese oorheersing en onderdrukking te beëindig. Calvyn beklemtoon dit egter dat mense (die onderdruktes) nie self regter moet speel nie. Hy (1992:1857 = IV,20,31,8-12) sê: 'As die wraak van die Here immers daarin bestaan om teuellose oorheersing te bestraf, moet ons nie daarom dadelik dink dat die bestrawwing ons toevertrou is nie. Aan ons is slegs die gebod gegee om die owerheid te gehoorsaam en te verdra.'

Die vraag is of Calvyn nou regtig van gelowiges verwag het om hulle voorbehoudloos en grensloos aan elke owerheid te onderwerp? Die antwoord is 'n duidelike néé. Calvyn dui, op grond van Paulus en die vroeë kerklike tradisie, 'n duidelike grens vir die gehoorsaamheid en onderdanigheid van die volk aan die owerheid aan. Hierdie grens is die wil van God. Calvyn sê:

...ons moet veral daarop let dat so 'n gehoorsaamheid (soos hierbo bespreek) ons nie wegneem van die gehoorsaamheid aan God nie. Die begeertes van alle konings moet trouens aan sy wil ondergeskik wees; al hulle bevele moet voor sy besluite swig en hulle septeers moet aan sy majesteit ondergeskik wees. Hoe verkeerd sou dit inderdaad nie wees dat jy, om mense tevrede te stel, God se toorn verwek om wie se ontwil jy juis aan mense gehoorsaam is nie?...Aangesien die gebod dat ons God eerder as mense moet gehoorsaam, deur 'n hemelse boodskapper, naamlik Petrus,

afgekondig is, moet ons ons met die gedagte vertroos dat ons eers dan die gehoorsaamheid wat die Here van ons eis, betoon wanneer ons liever enigiets ly as om van ons godsvrug af te wyk.
(Calvyn 1992:1858 = IV,20,32,1-46)

Indien dit aanvaar word dat Calvyn hier 'n grens vir gehoorsaamheid stel, en dat hy sê dat 'n owerheid nie in alles gevolg en geduld hoef te word nie, is die vraag of hy en die ander Reformatore die burgers teen omstandighede wou beskerm, waar weerstand 'n noodwendigheid was? Het hulle enigsens vir die regte van die burgers opgekom? Het hulle ingesien dat daar 'n etiese verantwoordelikheid bestaan om mense teen onreg te beskerm? Die antwoord is 'n duidelike ja. Calvyn het die reg en geregtigheid van die burgers deur die regspraktisyns laat beskerm. Sekere volksamptenare/volksmagistrate/*Volksbehörden (magistratus populares)* het volgens Calvyn wel die plig en verantwoordelikheid gehad om die owerheid se mag te kontroleer en aan bande te lê. Daarvoor kon hy hom op 'n lang tradisie beroep. Calvyn verwys na die *ephori* wat teen die Spartaanse koning aangestel is, die volkstribunes teen die Romeinse konsuls en die distrikshoofde teen die senaat van die Atheners (1992:1857 = IV,20,31,15-18). Calvyn beklemtoon dit dat die volksverteenvoordigers (wat van tyd tot tyd en van plek tot plek in gestalte mag verskil) wel die dure plig het om die magsuitoefening van die owerheid te kontroleer en aan bande te lê, indien dit op magsmisbruik sou uitloop. Hulle móét die vryheid van die volk beskerm (1992:1857 = IV,20,31,25-27). Calvyn het dus wel al die beginsel aanvaar dat die burgers deur die *rég* (*By Calvyn gaan dit nog om sekere regspersoonlikhede wat die burgers moet beskerm. Hierdie gedagte sou in ons dag ontwikkel tot die beskerming deur 'n handves van menseregte.*) teen die magsmisbruik van heersers beskerm moet word.

Alreeds teen 1526 het Luther ook besef dat die dinge nie so eenvoudig soos in sy aanvanklike standpunt is nie. Hy het besef dat owerhede nie onbegrensd kan doen wat hulle wil nie. In die nog-onverloste-wêreld is daar altyd die moontlikheid dat mense met mekaar in botsing en selfs gewelddadige botsing kan kom. Luther noem in sy geskrif van 1526 *Ob Kriegsleute auch in seligem Stande sein können/Of soldate ook die saligheid kan beërwe* drie moontlike gewapende konflikte tussen mense: a. twee persone van gelyke regte, b. 'n belangrike teen 'n onbelangriker persoon, c. 'n onbelangrike met 'n belangrike persoon. In die gevalle a en b is wapengeweld altyd 'n moontlikheid en dikwels selfs 'n noodsaaklikheid. Konings kan teen mekaar oorlog maak en 'n koning mag dit nodig vind om met wapengeweld teen onderdane op te tree. Wapengeweld in geval c is egter nie toelaatbaar nie, aangesien dit met Romeine 13 in stryd sal wees. Ten spyte van sy sterk afkeer aan opstand teen die owerheid, het Luther ingesien dat dit nodig is om een grensgeval uit te sonder waar geweld teen 'n meerdere wel toelaatbaar is. Dit is in die geval van 'n waansinnige heerser, want dan het jy nie meer met 'n mens te make nie, aangesien hy nie verstandelik tot die doen van die regte en die goeie instaat is nie. Geweld teen 'n waansinnige heerser beteken ook nie noodwendig dat hy doodgemaak moet word nie. Die verkieslike is dat hy onttroon moet word en in gevangeskap aangehou moet word (1991:61 = WA 19,634).

Ná 1529 het Luther nog meer genuanseerd begin argumenteer en met ander insigte na die tiranne en weerstand teen die tiranne begin kyk. Hy het drie kategorieë tiranne onderskei. In die geval van die *tyrannus ex parte officii* - die ampsmisbruiker, mag daar slegs passiewe weerstand uitgeoefen word. In die geval van die *tyrannus ex defectu tituli* - die usurpator, mag die magistrate aktiewe weerstand uitoefen. In die geval van die apokaliptiese tiran - hy wat sy magswil as die enigste bron van die reg laat geld, mag daar onbegrensde weerstand wees (kyk Wolf 1975:308-309 vir verwysings). Hierdie mening van Luther, dat 'n apokaliptiese tiran uit noodweer beveg mag word, het 'n belangrike wending in die sosiaal-etiese teorievorming teweeggebring. Volgens hom is absolute gehoorsaamheid aan alle owerhede, lyding en gebed nie meer die enigste wat teologies oor hierdie sake gesê kan word nie. Die mens kan volgens hom self op grond van sy rede en gewete besluit om onmenslike owerhede te keer - en selfs met geweld te keer wanneer hulle hulself aan onmenslike optrede skuldig maak.

Op grond van hierdie ontdekking waartoe Luther gekom het, het hy begin om weerstandsaksies teen die keiser te ondersteun. Om daarom te beweer (soos so dikwels in die verlede die geval was) dat Luther en die vroeë Lutherane slegs op onvoorwaardelike gehoorsaamheid en onderdanigheid aan die owerhede (selfs tiranieke owerhede) klem gelê het, is dus nie waar nie (kyk Douma 1984:193-197). Luther het na die ryksdag te Augsburg (1530) vir die reg van verset teen keiser Karel V gekies. Te Schmalkalden het die Lutherse vorste en stede dan 'n verdedigingsbond gesluit. Alhoewel hierdie verbond verdedigend van aard was, het dit tog beteken dat die Lutherane vasbeslote was om hulle self teen die keiser te verset indien hy sou aanval. Verder is daar ook van 'n juridiese argument (menseregte argument) gebruik gemaak. Daar is gestel dat die keiser teenoor die keurvorste 'n verpligting het aangesien hulle hom gekies het en hy by sy kroning 'n eed afgelê het waarin hy sekere verpligtinge en sekere beperkinge van sy mag aanvaar het. Sou hy hom nie by hierdie ooreenkomste hou nie, sou die vorste die reg hê om hulle gehoorsaamheid op te sê. Laastens het die Lutherane ook met 'n privaatregtelike teorie hulle dreigende opstand teen die keiser geregverdig. Die Lutherse juriste het een aspek van die kanonieke reg na die politiek deurgetrek. Hulle argument was dat dit geoorloof is om teen 'n onregverdigte regter in verset te kom. In hierdie geval mag geweld met geweld gekeer word (*vim vi repellere licet*). Die keiser is as die hoofregter gesien wat sy mag misbruik en om daardie rede mag sy geweld met geweld gekeer word.

In 1550, dertien jaar voor die kerkorde van die Pfalts tot stand gekom het, het die Lutherse predikante van Maagdeburg 'n belydenisskrif (*Confessio et apologia pastorum et reliquorum ministrorum ecclesiae magdeburgiensis*, opgestel deur Nikolaus von Amsdorf) die lig laat sien waarin die reg tot gewapende verset erken word. Hierin is daar van die konstitusionele teorie gebruik gemaak wat 'n laer magistraat 'n goddelike opdrag gee om 'n hoër magistraat te weerstaan wanneer hy sy onderdane vervolg. Konkreet het dit beteken dat 'n stad soos Maagdeburg, deur sy laer magistraat, sy onderdanigheid aan keiser Karel V kon opskort wanneer hy tiraniek begin optree.

Samevatting: Calvyn verwag, in lyn met Paulus en Luther, absolute gehoorsaamheid aan die owerhede. Selfs 'n tirannieke owerheid moet geduld word, aangesien so 'n owerheid God se straf oor die sondes van die verlede is. Nogtans erken Calvyn die reg tot verset. Hierdie voorreg geld nie vir die bevolking nie, maar vir persone wat regtens daartoe geroep is. Wat wel van die bevolking verwag word, is om ongehoorsaamheid aan alles wat met die wil van God in stryd is, te openbaar. Luther het aanvanklik, op grond van eksegetiese insigte alleen, op 'n konsekwente gehoorsaamheid aan alle owerhede aangedring. Hy en sy volgelingen het tot die insig gekom dat fundamentalisme nie alle probleme kan oplos nie. Om hierdie rede het hulle verskillende staatkundige en regsteorieë in die teologiese debat ingevoer om hulle in 'n posisie te plaas om brandende sosiale, politieke en kerklike probleme op te los.

4.3. Die Gereformeerde belydenisskrifte.

Die Gereformeerde belydenisskrifte het basies dieselfde standpunte as die Reformatore gehuldig. Hulle het almal konsekwent op die onvoorwaardelike gehoorsaamheid aan die owerhede aangedring. Nogtans is daar reg deur die bank ingesien dat die gehoorsaamheidsplig 'n grens het. Daar kan omstandighede ontstaan waar daar nie van 'n Christen gehoorsaamheid verwag kan word nie. Hierdie omstandighede ontstaan beslis nie deur die ongelowigheid of onchristelikheid van die owerhede nie. Die *Confessio Gallicana* (kyk Rohls 1987:304) stel dit duidelik n a v Handeling 4:17 dat 'n Christen die owerhede moet gehoorsaam solank God se opperheerskappy (*l'Empire souverain de Dieu*) ongeskonde bly. God se heerskappy word egter nie deur die ongelowigheid van amptenare geskend nie. Ook aan heidense owerhede moet die nodige eer bewys word en ook aan hulle moet belasting betaal word (Matt 17:24). In die *Westminster Confession* (Rohls 1987:304) word weer gesê: 'Infidelity or difference in religion does not make void the magistrates just and legal authority, nor free the people from their due obedience to him: from which ecclesiastical persons are not exempted.' Die reg tot ongehoorsaamheid word volgens die belydenisskrifte tot die anti-goddelikheid van wette en die totale versaking van hulle plig om vir reg en vrede (*Confessio Helvetica posterior*) te sorg, beperk. Slegs wanneer wette met die wil van God in stryd is en daar 'n algehele situasie van wanorde en ongeregtigheid heers, mag gehoorsaamheid geweier word. Gehoorsaamheid mag in so 'n geval geweier word, aangesien daar aanvaar kan word dat 'n owerheid wat wette maak wat met die Dekaloog in stryd is, en geensins meer in vrede en geregtigheid belangstel nie, 'n tirannieke owerheid is.

Ongehoorsaamheid aan 'n tirannieke owerheid kan verskillende vorms aanneem. In die *Geneefse Belydenis* word gepraat van (geweldloos) weerstand bied (*résister*) en in die *Hongaarse Belydenis* word van burgerlike ongehoorsaamheid gepraat. Hierdie terme word uitdruklik gebruik omdat dit vir die opstellers slegs om ongehoorsaamheid (*non parere*) en nie om gewelddadige weerstand gaan nie (kyk Rohls 1987:305).

Binne die Calvinisme is daar egter een uitsondering waar daar tog verder gegaan word. Die Skotte het in hulle *Confessio Scotica* artikel 14 gesê dat dit tot gehoorsaamheid van die gebod 'jy mag nie doodslaan nie' behoort, dat jy tirannie moet onderdruk (*tyrannidem opprimere*). Hierdie opdrag sien die Skotte as deel van die naasteliefde wat daarop neerkom dat die lewens van onskuldiges beskerm word, tirannie onderdruk en die onderdrukte bygestaan word. Weerstand teen politieke magsmisbruik, selfs met geweld, val dus vir die Skotte binne die raamwerk van die verantwoordelikheid vir die beskerming van lewe. Die unieke van die Skotse posisie is dat dit nie net 'n weerstandsreg nie, maar ook 'n weerstandspelig verkondig het. Wat nie uit die teks self duidelik blyk nie, is wie vir hierdie weerstandsaksie verantwoordelik is: die bevolking of 'n bepaalde instansie? Teen die agtergrond van die Calvinistiese denktradisie moet 'n mens aanvaar dat dit nie die bevolking self kon wees nie.

Dit behoort nou alreeds duidelik te wees dat die etiese oordeelsvorming nie eensydig op die onderdanigheid en gehoorsaamheid aan die owerhede klem kan lê nie, maar ook op die reg tot verset teen onmenslikheid. Nie net die duldung van onreg het 'n plek in die Christelike etiek nie, maar ook die verantwoordelikheid van die skepping van menswaardige lewensomstandighede.

5. DIE TEOLOGIESE ONTWIKKELING NA DIE NAGMAALFORMULIER VAN 1563.

Dit moet aanvaar word dat die teologieë van Calvyn en Luther 'n wesenlike rol by die opstel van die Nagmaalformulier gespeel het. Die standpunt van die Nagmaalformulier oor geweld, opstand en rewolusie kan sonder twyfel in die Reformatore se teologie teruggevind word. Die teologie het egter nie in 1563 tot 'n stilstand gekom nie. Geweldige teologiese veranderinge en aanpassings het na vore gekom, onder andere as gevolg van die veranderinge op politieke, staatkundige en regsgebiede. Dit is veral die beginsel van die reg tot verset wat in hierdie jare deeglik uitgewerk is. Om tot 'n relevante interpretasie, uitleg en gebruik van die formulier te kom, sal mens van hierdie ontwikkelinge kennis moet neem.

'n Belangrike ontwikkeling wat in die teologie ná Luther en Calvyn plaasgevind het, was rondom die saak van die weerstand teen die tiran. Luther en Calvyn het die reg van weerstand teen 'n tiran deur die laer magistrate tot 'n vaste beginsel uitgewerk. Die reg van verset deur laer magistrate is wel eerste deur die Lutherane verkondig, maar dit is op die ou einde deur die Calviniste gepropageer. Hier moet veral na Theodor Beza (1519-1605), die opvolger van Calvyn verwys word. In sy geskrif *Du droit des Magistrats* (oor die reg van die magistrate) het hy hierdie beginsel verdedig. Wat vir ons van belang is, is dat Beza as monargomag (tiran- of koningbevegter) aan Luther en Calvyn se oortuiging vasgehou het dat die bevolking en veral individuele lede van die bevolking, nie die reg tot opstand het nie. Hierdie voorreg was net vir sekere verantwoordelike (regs)persone beskore. In hierdie opsig is Beza deur Francois Hotman en sy geskrif *Franco Gallia* ondersteun. In lyn met hierdie beginsel dat

die volk nie die reg tot opstand het nie, het Beza 'n innovasie geskep. Hy het saam met ander teoloë 'n belangrike geskrif wat Frederik van Pfalts, Johan van Nassau en Willem van Oranje tot verset teen die keiser aangespoor het, die lig laat sien. Saam met Duplessis-Mornay, Hotman en Languet het hulle 'n geskrif *Vindiciae contra tyrannos* onder die skuilnaam Brutus gepubliseer. In hierdie geskrif ontvang nie net meer die magistrate die reg om in opstand te kom nie, maar ook sekere volksleiers.

Die Nederlanders het 'n verdere belangrike ontwikkeling in hierdie diskoers gebring. In 1566 het die Sinode van Antwerpen besluit dat daar met geweld teen 'n owerheid opgetree kan word wanneer mense van hulle godsdienste en godsdienste regte alleen ontnem word (Coertzen 1987:63). In 1581 het die *Plakkaat van Verlatinge* die lig gesien. In die inleidende paragraaf is daar die beroemde uitspraak gemaak dat die onderdane nie deur God geskape is ten behoeve van die vors nie, maar dat die vors ter wille van die onderdane geskape is sonder wie hy geen vors is nie (Douma 1984:200). Onder invloed van hierdie geskrif het die Nederlanders hulle teen Philips II verset. Die belangrike is dat hulle nie slegs weens die skending van hulle godsdienstevryheid teen Philips II in verset gekom het nie, maar ook weens die *aanhoudende* skending van hulle grondwetlike vasgelêde regte. Hulle het hulle in hierdie dokument op sowel die konstitusionele teorie (dat die keiser en die vorste 'n ooreenkoms het waarby gehou moet word) as op die natuurreg (dat mens jou eie vryheid op die spel mag plaas ter wille van die bestryding van vorstelike tirannie) beroep.

Om hierdie ontwikkelinge te begryp is dit nodig om te besef dat Luther, Calvin en die Hugenote (Coertzen 1987:61) se insigte dat die mag en outoriteit van die owerheid nie onbeperk soewereïen kan wees nie, tot die insig van die volksoewereïeniteit gegroei het. Dit was veral Althusius se *Politica* (1603) wat hierdie insig onder woorde gebring het. Hy het dit uitgewys dat die regerende heerser as die *maiestas personalis* aan die *maiestas realis* van die volk ondergeskik is. Dit kom daarop neer dat 'n regering op grond van 'n sosiale verdrag die volk regeer en dat gehoorsaamheid aan die owerheid sal afhang van sy implimentering van die gemeenregtelike beginsels. 'n Regering regeer daarom ter wille van die welsyn van die mense. Om hierdie rede het die insig algaande ontwikkel dat die reg en nie die regering soewereïen is nie en dat die pluralisme in die politiek as 'n beginsel aanvaar moet word, aldus: dat 'n demokratiese regstaat die allerbeste staatsvorm is.

5.1. Menseregte

'n Wesenlike uitvloeisel van 'n demokratiese regstaat is 'n handves van menseregte. In die Nederduitsch Hervormde Kerk was daar in die verlede groot wantroue en weerstand teen die gedagte van 'menseregte' (kyk byvoorbeeld na Wolmarans 1962; Mans 1973; Van der Westhuizen 1978). Hierdie weerstand het in 'n groot mate met die ideologiese stryd om apartheid te make gehad (König 1993:88-102). Ek is van oortuiging dat ons met nuwe oë na 'menseregte' (*Ek meen dat Douma (1990:34) se definisie van menseregte 'n aanvaarbare definisie is: 'Onder mensenrechten verstaat men die elementaire rechten, die onmisbaar*

worden geacht voor de politieke en sociale ontplooiing van de mens, en die om universele erkenning vragen'.) moet kyk. Ek gee toe dat daar talle probleme (Teologies bestaan daar heelwat probleme rondom 'menseregte' soos die legitimasie van menseregte, die identifikasie van dit wat 'n mensereg is en nie noodwendig is nie, die botsings tussen verskillende 'regte' en die probleem om menseregte te laat realiseer (kyk Douma 1990:39-45).) met 'menseregte' mag bestaan. Ek is egter daarvan oortuig dat die basiese idee van 'menseregte' 'n heilvolle idee is, wat uit die eeue lange stryd tussen heerser en onderdane gegroei het, en waaraan die Christelike teologie (Dit kan nie ontken word dat die Christelike kerk en teologie 'n wesenlike bydrae tot die ontstaan en ontwikkeling van menseregte gelewer het nie. Dít is in die vorige hoofstuk bewys. Al sou daar ook geen tekste uit die Bybel ter ondersteuning van 'menseregte' aangehaal kan word nie, bestaan daar wye instemming dat Bybelse temas soos skepping, versoening en verlossing wesenlik tot die ontwikkeling van 'menseregte' bygedra het (kyk Douma 1990: 46-49). Ook al sou 'n mens die tese moet verwerp dat 'menseregte' die (uitsluitlike) vrug van die Christelike evangelie is, sal 'n mens die tese, wat dikwels in ons kerkblaai gepropageer is (kyk byvoorbeeld Grogan 1993), dat 'menseregte' Marxisties is, as verregaande moet verwerp.), soos in die vorige hoofstuk beskryf, geen geringe aandeel gehad het nie. Hierdie idee verhinder 'n heerser of owerheid om willekeurig die regte van mense te skend. Wanneer 'menseregte' dus hier verdedig en gepropageer word, gaan dit bloot om die magspolitiese aspek - die aspek waardeur owerhede verbied word om deur magsmisbruik, burgers se basiese regte as mense te skend. Hierdie gedagte van menseregte het 'n eeue lange ontwikkeling deurgegaan.

Die diepste wortels van dit wat ons vandag onder menseregte verstaan, lê in die antieke Griekse filosofie. Die Stoa het alreeds besef dat daar 'n fundamentele gelykheid tussen alle mense bestaan. Daarom het hulle die onderskeiding tussen Grieke en (minderwaardige) barbare veroordeel, omdat Griek en barbaar albei redelike wesens is. Volgens hulle moes die mens volgens sy innerlike waarde en nie volgens sy nasionaliteit en sosiale posisie beoordeel word nie. Chrysippus (kyk Douma 1990:34) het hieruit 'n radikale konsekwensie getrek deur te verklaar dat die mens nie as stadsburger volgens stadswette gehanteer moet word nie, maar as wêreldburger volgens universele of algemeen geldige wette. Die Stoa het dus al die beginsel neergelê dat alle mense menswaardig is en as sodanig behandel moet word. Geen regeerder mag dus met sekere mense maak wat hy wil, met die argument dat hulle mindere mense is nie.

Hierdie aanvoeling dat alle mense menswaardig, regverdig en billik behandel moet word, is heel duidelik deur die Reformatore in hulle stryd teen die keiser opgeneem. Die ontwikkeling van die teologiese debat rondom die reg van verset, soos ons dit tot hertoe beskryf het, loop parallel met die debat rondom die mens en sy regte teenoor die keiser. Al het die Reformatore en hulle opvolgers hulle nie met 'menseregte' as sodanig besig gehou nie, was hulle stryd teen die keiser niks anders as 'n stryd om 'menseregte' nie. Hy het volgens hulle nie die reg gehad om oor hulle lewens, denke en eiendom te beskik soos wat hy daarop aanspraak gemaak het nie.

Gaan 'n mens die politieke ontwikkeling van 'menseregte' na, dan blyk dit dat dieselfde grondpatroon hom voortdurend herhaal het. Mense, stede, volke wou dit doodgewoon nie toelaat dat iemand absolutisties hulle lewens beheer en vergal nie. Daar kan net na die volgende gevalle verwys word:

Die *Magna Charta Libertatum* van 1215 was die grondslag van alle burgerlike vryhede in Engeland. Dit was die eerste oorwinning van die onderdane oor die koning. Vanaf 1215 was die koning alleen nie meer bevoorreg om belasting te vorder nie. Hy kon mense nie meer willekeurig in hegtenis neem of mense van hulle besittings beroof nie. Hy moes in ooreenstemming met die wette optree en handel. Vyf en twintig baronne is ook aangestel om die onreg van die koning te herstel, sou hy mense se regte skend. Op hierdie wyse is die reg van opstand gelegitimeer (Douma 1990:36). Ook buite Engeland kom 'n mens soortgelyke ooreenkomste tee. In die Brabant ontstaan daar in 1356 die *Vryheidsregte van Joyeuse Entrée*, in Duitsland in 1514 die *Tübinger Vertrag* van die stande met hertog Ulrich van Württemberg wat die heersersmag beperk en die positiewe reg beskerm. Die *Unie van Utrecht* 1579 het weer op grond van die katastrofale konsekwensies van die dertigjarige oorlog (1618-1648), die owerheid verbied om mense weens hulle godsdienstige oortuigings te vervolg. Daar is tot die besef gekom dat owerhede toleransie teenoor alle konfessionele groeperings moet openbaar. Die *Edik van Nantes* van 1598 is nog 'n voorbeeld van die begrip vir toleransie. Die Hollandse regsgeleerde Hugo Grotius het in hierdie verband ook die beroemde uitspraak gemaak dat daar 'n algemeen menslike reg oor alle godsdienste en konfessies moet bestaan '*etsi deus non daretur*', sodat godsdienstige mense op grond van regsbeginsels verhoed kan word om mekaar dood te maak. Die *Habeas Corpus Act* van 1679 beskerm weer die Engelse burgers teen willekeurige aanhouding. Daar is bepaal dat 'n burger vir nie langer as 20 dae sonder verhoor aangehou kon word nie.

Tot en met die 17e eeu het ons nog met die voorstadiums van 'menseregte' te make. Tot hier gaan dit eintlik nog net om die bevordering van groepsregte: die adel teenoor hulle vors, die stede teenoor die adel, die kerk teenoor die adel. Alhoewel die gedagte van godsdienstige toleransie ontwikkel het, het dit nog nie op gelyke regte vir minderhede neergekom nie. Vanaf die 17e eeu, die tyd van die 'Verligting', is die gedagte gevestig dat vryheid nie van 'n bepaalde status afhang nie, maar elkeen se reg is. Rousseau en Lock het van die gedagte uitgegaan dat alle mense op grond van hulle natuurlike toestand gelyk is. Geen mens het daarom die reg om oor 'n ander te heers nie. Gesag is wel noodsaaklik, maar dit word altyd volgens afspraak of 'n kontrak bepaal. Gesag berus dus by die volk en die volk alleen. Hierdie gedagtes, met die klem op die individuele regte, het dan ook neerslag gevind in die Amerikaanse *Declaration of Independence* van 1776 en die Franse *Déclaration des droits de l'homme et du citoyen* van 1789. In hierdie verklarings is die mag van die staat beperk om aan elke individu alle ontplooiingsmoontlikhede te gee. Thomas Jefferson het tydens die Amerikaanse onafhanklikheidsverklaring op 4 Julie 1776 gesê:

'Ons hou dit vir 'n waarheid wat geen bewys nodig het nie, dat alle mense voor hulle skepper gelyk is; dat Hy aan hulle bepaalde innerlike regte gegee het en dat tot hierdie regte lewe, vryheid en die strewe na geluk behoort'. Waar dit vir die Amerikaners hoofsaaklik om 'n naturregtelike saak gegaan het, het dit vir die Franse weer gegaan om die vernietiging van die *Ancien Régime*, die absolutistiese koningdom. Vir die Franse was 'menseregte' dus gemik teen die magsaansprake van die koning en die adel. Hulle het nie die reg gehad om die bevolking te onderdruk, bloot omdat hulle adel en die ander gewone mense was nie. Die staat kry dus hier 'n bewakersfunksie. Hy moet toesien dat elkeen se vryheid, in die mate wat dit nie ander se vryheid bedreig nie, beskerm word.'

Al hierdie ontwikkelinge op die gebied van 'menseregte' was die voorstadiums vir die ontwikkeling van die demokratiese regstaat waarmee gesê word: 'alle gezag moeten we respecteren maar we moeten geen enkel gezag verabsoluteren' (Douma 1984:199). Ons kan dus vandag nog kwalik argumenteer dat alle onreg wat deur die owerheid gepleeg word, eenvoudig geduld moet word. Vandag sal ons naas die Bybelse beginsel van gehoorsaamheid aan die owerhede, ook klem moet lê op die noodsaaklikheid van die skep en uitbouing van omstandighede wat gehoorsaamheid moontlik sal maak en geweld onnodig sal maak.

6. DIE DEMOKRATIESE REGSTAAT AS DIE INSTRUMENT IN DIE BEVORDERING VAN REG EN GERECHTIGHEID EN VERHINDERING VAN GEWELDDADIGE OPSTAND.

Min mense (dit het die algemene verkiesing van 1994 weereens bewys) het 'n passie vir geweld, anargie en burgeroorlog. Dit is een rede waarom alles in werking gestel moet word om hierdie aakligheide te voorkom. 'n Ander rede is dat die vernietigingspotensiaal van moderne wapens só groot geword het, dat lande oorlogsvoering binne sy eie grense ten alle koste moet voorkom. Alreeds in 1939 het Brunner (1939:455-461) daarop gewys dat die potensiaal om groot massas mense te vernietig, ou etiese teorieë soos die gedagte van 'n 'regverdige oorlog' (kyk by Hertz 1982 vir volledigheid) ongeldig gemaak het. Dit is duidelik vanuit die teologiegeskiedenis dat die grootste aanleiding vir gewelddadige opstand magsmisbruik deur 'n ongewenste maghebber was. Ek is van mening dat 'n demokratiese regstaat die noodsaak vir gewelddadige opstand, rewolusie en tirannemoorde (minstens teoreties) bemoeilik en selfs verhinder, aangesien hierdie staatsbestel die booshede van die verlede (soos 'n apokaliptiese owerheid) eintlik onmoontlik maak. Om hierdie rede het die kerk en sy lidmate die verantwoordelikheid om die demokratiese regstaatlikheid te bestendig en te verdedig. In aansluiting by my vorige studiestuk (Van Wyk 1991:724-731) kan die volgende redes vir hierdie standpunt aangevoer word:

6.1. Die demokrasie.

- * Die demokrasie stel die burgers instaat om ongewenste persone uit 'n magposisie te hou. Die mag van die regeerders is daarom legitieme mag.

- * Binne 'n demokrasie is mag verleende mag. Geen heerser kan homself as regeerder aanstel nie. Hy word verkies.
- * In 'n demokrasie word die regeerder(s) gevra om binne die raamwerk van 'n ooreenkoms of sosiale kontrak (partybeleid of verkiesingsbeloftes) wat deur die meerderheid goedgekeur word, te regeer. Die veronderstelling is dus dat die regeerder die wil van die burgers tot uitvoering sal bring.
- * Magsuitoefening binne 'n demokrasie is tydelik van aard. Gereelde verkiesings wat gehou moet word, verhinder onbegrensde magsuitoefening.

6.2. Die regstaat.

- * In 'n regstaat is die grondwet, en nie 'n koning of kabinet nie, die hoogste gesag. Willekeurige magsbesluite word só aan bande gelê. Mense het op hierdie basis minstens die teoretiese versekering dat hulle deur die owerhede menslik en menswaardig behandel sal word.
- * 'n Handves van menseregte of fundamentele regte, vorm deel van die grondwet van 'n regstaat.
- * Die konstitusionele hof kontroleer die magsuitoefening van die parlement, regering en party.
- * Die georganiseerde regswese (instellings soos die balierade en prokureursverenigings) behoort hulle soos in die dae van Calvyn en die volksmagistrate (*populares magistratus*), aktief vir reg en geregtigheid van die volk te beywer.

Suid-Afrika maak daarop aanspraak dat hy tans 'n demokratiese regstaat is. Die implikasie hiervan is, dat daar teoreties geen rede vir opstand en rewolusie is nie. Veral kerkklimate behoort hulle daarom aan die uitsprake van die Bybel en die Nagmaalformulier, sonder enige gewetenskwellinge, te onderwerp.

7. 'N MISLUKTE DEMOKRATIESE REGSTAAT AS HERNIEUDE AANLEIDING VIR STRYD EN UITDAGING TOT OPSTAND.

Die blote feitlikheid van 'n demokratiese regstaat is nog geen waarborg vir vrede, reg en geregtigheid nie. Dit hang ook van die funksionering van hierdie staatsbestel af. Soos in enige ander staatsbestel kan daar sukses behaal word of chaos kan ontstaan. Chaos kan een of ander tyd losbars, aangesien daar binne 'n demokratiese regstaat net soveel onreg, onregverdigheide, ongeregthede, korrupsie en magsmisbruik kan voorkom, as binne enige ander staatsbestel. In ons geval is dit ook nie uitgesluit dat die sonde tóg uiteindelik weer die oorhand sal kry nie. Selfliefde (*Vanaf Augustinus tot by Pannenberg is sonde onder andere met behulp van die begrip 'selfliefde' omskryf (kyk vir 'n oorsig na Pannenberg 1983:83-116)*) in die gestaltes van groepsbevoordeling en haat in die vorm van groepsbenadeling kan maklik die algemene interesse van 'n

demokratiese regering word. Die sonde kan dan daartoe aanleiding gee dat die hele gedagte van demokratiese regstaatlikheid bedreig word. Die volgende bedreigings kan genoem word:

7.1. Die bedreigings vir die demokrasie.

- * Weerhouding van verkiesings uit vrees vir magsverlies.
- * Die doelbewuste uitskakeling van belangrike minderheidsgroepe uit besluitnemingsprosesse om op hierdie wyse diktatories op te tree.

7.2. Die bedreigings vir die regstaat.

- * Die gevaar bestaan altyd dat maghebbers nie volgens die eise van reg en geregtigheid sal regeer nie.
- * Die reg kan vertrap word wanneer die handves van menseregte geskend word. Dit kan op verskillende maniere gebeur:
 - ** Die vertrapping van die handves van menseregte deur die maghebbers.
 - ** Die aanstelling van regters met politieke belange.
 - ** Intimidasie van die konstitusionele hof.
 - ** Oneërligheid/ideologiese blindheid van die regters van die konstitusionele hof.
 - ** 'n Uitleg van sekere artikels van die handves van menseregte wat weer tot omgekeerde diskriminasie aanleiding kan gee soos byvoorbeeld die saak van regstellende aksie.
 - ** Die onbereidwilligheid van staats- en semi-staatsinstellings om binne die gees van die handves te werk te gaan byvoorbeeld die taalbeleid.
 - ** Wanneer daar 'n stagnasie van regsontwikkeling intree.

8. DIE VERANTWOORDELIKHEID EN REGMATIGE OPTREDE VAN DIE CHRISTEN IN SITUASIES VAN ONREG BINNE DIE DEMOKRATIESE REGSTAAT.

Daar is alreeds daarop gewys dat Calvin byvoorbeeld besef het dat gehoorsaamheid aan owerhede ook moontlik gemaak en moontlik gehou moet word. Gehoorsaamheid aan Romeine 13 beteken dus ook om gehoorsaamheid juis moontlik te maak. Vanuit die teologiegeskiedenis blyk dit dat dit onwenslik is om net op die gehoorsaamheid aan die owerhede, die lyding van onreg en die gebed klem te lê. Daar moet ook op die mens en sy etiese verantwoordelikhede klem gelê word. 'n Mens kan hierdie teologiese grondbeslissing ook aan die hand

van die Bergrede illustreer. Jy kan in die uitleg van die Bergrede byvoorbeeld nie net op die vergeldingsverbod (Matt 5:38-42) klem lê nie. Jy moet ook na die etiese opdrag tot die maak van vrede (Matt 5:9) verwys. En ons weet mos dat die maak van vrede hand aan hand met die skep van geregtigheid gaan (Psalm 85:10). Kuitert (1985:135) het daarom reg as hy sê dat 'n ongekwalifiseerde gehoorsaamheid aan die vergeldingsgebod op onetiese optrede neerkom, omdat jy mense aan monsters kan uitlewer. Hierdie etiese denke kom ook in die *Heidelbergse Kategismus* voor. In die uitleg van die sesde gebod (antwoord 107) word die verbod van moord ook in 'n positiewe sin uitgelê naamlik, dat 'n mens verplig is om alles wat mense kan benadeel, te probeer verhinder. Op geen wyse word hier gepleit vir ongehoorsaamheid aan byvoorbeeld Romeine 13 nie, maar slegs vir die insig dat gehoorsaamheid hieraan nie die etiese verantwoordelikheid uitsluit om juis gehoorsaamheid moontlik te maak nie. Ek gaan dus van die veronderstelling uit dat 'n Christen, of iemand anders, (*John Rawls wys ook daarop dat ten spyte daarvan dat burgers binne 'n konstitusionele demokrasie verplig is om wette te gehoorsaam wat na hulle mening onregverdig is, hulle die reg het om met burgerlike ongehoorsaamheid op wette wat alle perke van duldbaarheid oorskry, te reageer (1972:371-377 en 1975:136-137).*) nie verplig is om maar net onder alle omstandighede brutale onreg te bly verduur nie. Hy het ook die reg en verantwoordelikheid om verregaande onreg teen te gaan en te help verander. Dit is juis die Calviniste van die afgelope eeu (Barth 1957:538-648 en Moltmann 1984:123-163) wat met behulp van die teorie van die koningsheerskappy van Christus (*In 'n vorige artikel (Van Wyk 1991:736-740) het ek 'n poging aangewend om 'n kombinasie te maak tussen die Lutherse tweerike-leer en die Calvinistiese koningsheerskappy-van-Christus-teorie. Dáár het ek die klem op die Lutherse teorie laat val. In hierdie artikel hou ek by hierdie kombinasie, met die klem egter hierdie keer op die Calvinistiese teorie.*) daarop gewys het, dat sonder om die hemel op die aarde te bring, die kerk naas die verantwoordelikheid om die heil te verkondig, ook die verantwoordelikheid het om ten opsigte van die welwese 'n bydrae te lewer (Kreck 1975:336). 'n Ander faktor wat in gedagte gehou moet word, is die veranderde werklikheidservaring van die moderne mens. Die moderne mens ervaar die werklikheid nie meer as onveranderbare ontologiese gegewendhede nie, maar as veranderbare historiese moontlikhede. Die ordeningsdenke het só plek gemaak vir die historiese denke. Ook politieke ordeninge geld daarom nie meer as onaantasbare, ewiggeldende Goddelikhede nie, maar as veranderbare menslike prosesse (Moltmann 1974:146). Die implikasie is dat die kerk ook deel is van veranderingsprosesse en dat hy sy bydrae kan en moet lewer om veranderinge in 'n bepaalde rigting te stuur. Teen die agtergrond van alles wat tot hiertoe gesê is, meen ek dat die volgende vir 'n Christen geoorloof is sonder dat die gees en bedoeling van die Nagmaalformulier in gedrang kom:

8.1. Die aandrang op die herstel van die demokrasie.

- * Die kerk en sy lidmate het nie 'n reg tot weerstand teen die demokrasie nie, maar slegs tot verdediging en herstel van die demokrasie (Kriele 1984).

- * Die kerk en sy lidmate moet daarom op gereelde verkiesings aandrang, aangesien dit die beste manier is om van onreg ontslae te raak en opstand te vermy.
- * Die kerk en sy lidmate moet daarop aandrang dat dit hulle demokratiese reg is om aan die prosesse wat na wetgewing lei, deel te neem.
- * Die kerk en sy lidmate moet daarop aandrang dat hulle afkeur oor wetgewing wat met die Woord in stryd is, die nodige gehoor vind.
- * Die kerk en sy lidmate sal onregverdige owerhede met die feit moet konfronteer dat tirannie (ook die tirannie van die meerderheid) nie met die gedagte van 'demokrasie' in lyn is nie.

8.2. Die aandrang op die herstel van die reg.

- * Die kerk en sy lidmate moet in hulle profetiese getuienis daarop aandrang dat die owerhede die grondwet sal respekteer en hulle daaraan sal onderwerp.
- * Daar moet daarop aangedring word dat die owerhede respek vir die handves van menseregte moet openbaar.
- * Owerheidsoptrede wat met die handves van menseregte in stryd is, moet deur middel van die konstitusionele hof beveg word.
- * Onetiese optrede deur (politieke regters van) die konstitusionele hof moet behulp van politici en instellings soos die 'regskommissie' beveg word.
- * Die georganiseerde regswese behoort aangespreek te word sodat hulle hul beskermingsfunksie van die volk na behore sal nakom.

8.3. Die aandrang deur middel van petisies, protesoptredes en wetlike stakings op die hernude verbintenis tot geregtigheid.

- * Onregverdige wetgewing het sy oorsprong in 'n gesindheid van ongeregtigheid.
- * 'n Nuwe geregtigheidsgesindheid kan deur petisies, protesoptrede en stakings afgedwing word.

8.4. Geweldlose burgerlike ongehoorsaamheid (Douma 1984:176-203; Du Toit 1987; Heyns 1988:162-177) wat die volgende moontlikheid blootlê:

- * Om in situasies waar 'n owerheid nie meer in geregtigheid, maar slegs nog in selfhandhawing belangstel, sonder om wetsongehoorsaamheid aan te wakker, sonder om ander daartoe en daarmee te intimideer, sonder om die gesag van die owerheid te ondergrawe, en sonder om geweld aan te blaas,

een enkele wet doelbewus en demonstratief deur 'n massa mense, wat mense sal insluit wat nie direk deur die onregverdigde wetgewing geraak word nie, te laat oortree, met aanvaarding van die regskonsekwensies wat dit vir daardie mense mag inhou, sodat daar op hierdie wyse morele druk uitgeoefen kan word en gepleit kan word vir die beeindiging van 'n bepaalde onreg, deur die afskaffing van die spesifieke wet deur 'n owerheid wat homself vanaf 'n gesagsinstansie na 'n magsinstansie verander het (*'n Goeie voorbeeld sou wees: die weiering van Afrikaanssprekendes om TV lisensies te betaal wanneer die SAUK téén die grondwet in, Afrikaans doelbewus benadeel en die kabinet weier om die toestand te verander.*).

8.5. Die vreedsame skep van stadstate of volkstate.

- * Wanneer dit blyk dat daar selfs ná 'n gewelddadige opstand geen vooruitsig op reg en geregtigheid vir 'n bepaalde groep mense sal wees nie, is afstigting 'n moontlikheid wat oorweeg kan word.
- * Wanneer dit blyk dat 'n mens hierdeur 'n groter kans het om konflik en geweld te vermy, kan selfs die kerk hierdie gedagte propageer.

Die Christelike etiek laat dus groot ruimte vir deelname aan die politieke prosesse toe. Die Christen kan vandag met min gewetenswroegings aan aksies deelneem ter bevordering van reg en geregtigheid, sonder om as 'n opstandeling en revolusionêr gebrandmerk te word. Ten spyte hiervan is daar 'n grens, soos die Nagmaalformulier te kenne gee, wat 'n mens vandag nog, nie mag oorsteek nie. Hierdie grens het vandag nog met gewelddadige verset te make.

9. GEWELDDADIGE VERSET.

Die Gereformeerde belydenisskrifte en die Reformatoriese teologie tot in ons dekade (kyk Coertzen 1987:62-67; Heyns 1988:192-284; Van Wyk 1990; Heyns 1994; Kreck 1975:344-346; Smith 1988; Rendtorff 1981:167-171) bly daarby om geweld ten sterkste af te keur. Ten spyte daarvan dat ons weet dat daar tog wel omstandighede kan ontstaan, waar daar geen ander keuse is, as om geweld as 'n laaste opsie te gebruik nie, (*Die klassieke voorbeeld is die gedagte van die 'regverdigde oorlog', wat niks anders as 'n etiese kompromis is nie - 'n kompromis tussen die weersin aan geweld en die noodwendigheid van geweld ter wille daarvan om groot ellende te keer* (kyk hiervoor Hertz 1982; Van Wyk 1986:145-151).) kan geweld nooit deel wees van 'n Christen se daaglikse politieke stryd nie. In ons dag word die probleemstelling egter deur sekere faktore erg bemoeilik. Ons weet byvoorbeeld dat geweld 'n wesenlike deel van talle samelewingstrukture uitmaak. Waar geïnstitusionaliseerde (Heyns 1988:195-197) of strukturele geweld (Louw 1987:32) deel van 'n samelewingstruktuur word, is daar dikwels ook van (verstaanbare) teengeweld en veranderingsgeweld (Rendtorff 1978:47-64) sprake. Die gevolg is dat daar so 'n groot kringloop van

geweld en teengeweld bestaan, dat 'n mens kwalik nog van regmatige en onregmatige geweld kan praat. Wat ons vraagstelling nóg meer problematies maak, is die feit dat 'rewolusie' ook nie meer as 'n eenduidig-sondige saak getipeer kan word nie. 'Rewolusie' is nie meer noodwendig 'n gewelddadige omverwerping van 'n spesifieke owerheid nie, maar kan ook die term wees waarmee 'n proses beskryf word waardeur 'n totale samelewingstruktuur verander word, sonder dat daar werklik 'n eenduidige teenstander en eindvisie is (Trillhaas 1970:486-493). Nie almal wat aan 'n 'rewolusie' deelneem kwalifiseer noodwendig vir kerklike tug nie, aangesien sommige rewolusies op politieke, maatskaplike, ekonomiese, industriële en wetenskaplike terreine vooruitgang, opheffing en verbetering kan impliseer (kyk vir volledigheid Fetscher 1982). Die volgende behoort duidelik te wees: Net so min as wat 'n mens 'n 'ideologie van geweldloosheid' kan verdedig, kan 'n mens 'n 'ideologie van geweldverheerliking' goedpraat. Absoluut geweldloos sal die wêreld nie wees nie en kan hy nie wees nie, aangesien daar 'n oormaat aan boosheid danksy geweld bestaan en net weer deur geweld beëindig kan word. Teologies kan en mag 'n mens geweld egter nooit goedpraat nie - selfs nie eers ten behoeve van edele ideale soos in 'n stryd om groter geregtigheid nie ('n goeie voorbeeld hiervan is Villa-Vicencio 1990). Geweld mag nie mooi maskers gegee word nie (Heyns 1994), aangesien geen masker hierdie aakligheid mooi kan maak nie. In die lig van die voorafgaande meen ek tog dat persone wat hulle aan die volgende skuldig maak onder die kerklike opsig en tug aangespreek moet word:

- * Alle vorme van destruktiewe geweld (Louw 1987:33), wat met pyn, leed, beskadiging, vernietiging, ongeregtigheid en haat saamhang soos:
 - ** Moord (en ook die dreigemente met moord).
 - ** Terrorisme (Heyns 1988:199-207; Rendtorff 1978:65-66) teen 'n demokratiese regstaat ten tye van relatiewe vrede en geregtigheid aangesien hierdie simboliese geweld neerkom op die selfsugtige begeerte om jou wil ten alle koste, deur die skep van vrees, op ander af te dwing.
 - ** Rewolusie (Heyns 1988:207-218) teen 'n wettig-gekoos, internasionaal-erkende regering deur 'n groep uit die bevolking, wat poog om met geweld self die regering oor te neem, teen die wil van die meerderheid van die bevolking.
 - ** Anargisme (Heyns 1988:218-222) wat deur romantici (die NGB art 36 praat van hulle as die Wederdopers en ander oproerige mense) veroorsaak word deurdat hulle 'n samelewingsbestel probeer afdwing waarin hulle die staat as instelling wil laat verdwyn, deur die samelewing op grond van spontane regsverhoudinge te probeer organiseer, met die konsekwensie dat die burgers van hulle beskerming ontnem word.

Kerkrade sal egter baie versigtig moet oordeel. Daar kan 'n situasie ontstaan waar geweld verstaanbaar en selfs noodsaaklik kan raak. Só 'n situasie kan ontstaan wanneer:

- * Christene gedwing word, om wette wat met die wil van God in stryd is, te gehoorsaam. Hierdie dwang moet die vorm aanneem van langdurige intimidasie, benadeling en gewelddadige behandeling.
- * Daar 'n langdurige en totale vertrapping van fundamentele menseregte plaasvind.
- * Daar langdurige selektiewe benadeling voorkom.
- * Daar ná langdurige gesprekke en pogings tot gesprekke deur die betrokkenes, hulporganisasies soos Amnesty International, buitelandse regerings en ander bemiddelaars, die owerheid nie tot billikheid en menslikheid beweeg kan word nie.
- * Die afsien van geweld aanleiding tot groter euwels sal gee as wat deur 'n weerstandstryd veroorsaak sal kan word (Wilckens 1982:43).
- * Die voorstanders van die gewelddadige weerstandsaksie 'n alternatiewe grondwet en regering gereed het.
- * 'n Waarborg gegee kan word dat daar nie 'n lang uitgerekte burgeroorlog sal ontstaan nie.
- * 'n Waarborg gegee kan word dat daar nie sprake gaan wees van gyselaars, marteling en moord op gevangenis nie. (kyk veral na Lorenz 1984: 11-12, 24-35 vir groter volledigheid) (*Natuurlik sal almal beseef dat mense se waarborge nooit absolute waarde kan hê nie. Die sonde sal mense altyd maar weer oorweldig. Nogtans meen ek dat dit goed sal wees om mense onder hierdie morele dwangmaatreëls voortdurend op te skerp met die bedoeling dat geweld eintlik 'n onmoontlike saak sal wees. Romeine 13 behoort altyd 'n meulsteen om die nek van gelowiges te bly.*)

Enige burger en weerstandsgroepie kan ook nie in só 'n situasie oor geweld besluit nie, maar volgens Reformatoriese tradisie alleen die volgende volksverteenwoordigers: parlamentslede, regters, generaals van die veiligheidsdienste en (my byvoeging) kommissies van kerklike sinodes. Ek sluit predikante en teoloë doelbewus by hierdie groep in. Weens die oorweldigende afkeur van geweld deur die Bybel en die Reformatore, het die kerk die taak om ook in só 'n belangrike besluitnemingsproses, sy profetiese roeping na te kom. Die kerk behoort enduit die gewete van die volk te bly. Ten tye van sulke kritiese besluitnemingsprosesse sal die kerk se verteenwoordigers nie anders kan as om die gelowiges daarop te wys, dat ons weg 'n weg van lyding, geduld, verduring van God se gerig oor die 'onlangse sondes van die volk' (Calvyn), vyandsliefde, voorbidding vir die owerhede en vertroue op God en sy gerig is nie.

10. KONKLUSIES.

Uit die ondersoek blyk die volgende:

- * Die Nagmaalformulier moet onverkort en onveranderd gelaat en gehoorsaam word.
- * Daar is vir 'n Christen nog steeds geen regverdiging om aan gewelddadige verset deel te neem nie.
- * Geweldlose verset en opstand is vir 'n Christen nie alleenlik 'n opsie nie, maar kan binne sekere omstandighede 'n plig word.
- * Die kerk sal in sy hantering van die Nagmaalformulier 'n duidelike onderskeid moet tref tussen legitieme geweldlose weerstand teen onreg en onaanvaarbare gewelddadige verset. Lidmate wat hulle aanhoudend aan laasgenoemde skuldig maak, sal van die Nagmaal uitgesluit moet word.
- * In 'n situasie van langdurige fundamentele onreg teen lidmate, behoort die kerk en sy opsigliggame daarvoor begrip te hê dat lidmate vir 'n kort tydjie (*Gewelddadige opstand moet die doelwit hê om binne 'n kort tydjie, met die minimum aan lewensverlies, met die versekering van sukses, die owerheid van standpunt te laat verander of omver te werp.*) by geweld teen 'n bese owerheid betrokke kan raak.
- * Die kerk behoort dit by lidmate in te prent dat geweld 'n allerlaaste opsie is. Die kerk moet in sy opsigtaak seker maak dat alle moontlike geweldlose aksies tot die uiterste beproef is.
- * Die kerk moet enduit die hoop verkondig dat Christus as die Heer van die wêreld, deur sy gerig vir reg en geregtigheid sal sorg.
- * Die kerk het die taak om die gewetens van sy lidmate op te skerp en om in voorbidding vir die owerhede te volhard, sodat ons 'n rustige en stil lewe kan lei (1 Tim 2:2).

LITERATUURVERWYSINGS.

- Barth, K 1957. *Die Kirchliche Dogmatik*. III/4. Das tätige Leben. 538-648. Zürich: Zollikon.
- Brunner, E 1939. *Das Gebot und die Ordnungen: Entwurf einer protestantisch-theologischen Ethik*. Zürich: Zwingli-Verlag.
- Calvyn, J 1992. *Institusie van die Christelike Godsdiens*. 1559. Boek 4. Potchefstroom: CJBf.

- Coertzen, P 1987. Burgerlike ongehoorsaamheid: 'n kerkhistoriese perspektief, in Du Toit, D (samesteller) *Staatsgesag en burgerlike ongehoorsaamheid*. Kaapstad: Lux Verbi.
- De Villiers, J L 1987. Die Christen en die staat volgens die Nuwe Testament, in Du Toit, D (samesteller) *Staatsgesag en burgerlike ongehoorsaamheid*. 54-69. Kaapstad: Lux Verbi.
- Douma, J 1984. *Politieke verantwoordelijkheid*. Kampen: Van den Berg. [Ethische bezinning 13].
- 1990. *Ethiek en recht*. Kampen: Van den Berg. [Ethische bezinning 15].
- Du Toit, D (Samesteller) 1987. *Staatsgesag en burgerlike ongehoorsaamheid*. Kaapstad: Lux Verbi.
- Fetscher, I 1982. Revolution und das "Recht auf Revolution" in, Böckle, F u a (hrsg) *Christlicher Glaube in moderner Gesellschaft*. Teilband 14. 104-133. Freiburg: Herder.
- Gregan, S 1993. Is 'n handves van menseregte die antwoord? *Die Hervormer* 1 Junie, 5.
- Heyns, J A 1988. *Teologiese etiek. Band 2/2*. Pretoria: NG Kerkboekhandel.
- Heyns, M F 1994. *Maskers vir geweld*. Potchefstroom: IRS. [Reeks F 1. No. 319].
- Hertz, A 1982. Die Lehre vom "gerechten Krieg" als ethischer Kompromiß, in *Handbuch der christlichen Ethik Band 3*. 425-448. Freiburg: Herder.
- Honecker, M 1978. *Das Recht des Menschen: Einführung in die evangelische Sozialethik*. Gütersloh: Mohn. [GTB 290].
- Irenaeus, [1875]. *Adversus Haeresus*. Canterbury: Uitgawe W. Harvey.
- Käsemann, E 1974. *An die Römer*. 3. Aufl. Tübingen: Mohr. [HNT 8a].
- Koekemoer, J H 1992. Oop of geslote Nagmaalsviering? 'n Vraag aan die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika. *HTS* 48, 815-825.
- König, A 1993. *Menslike mense: Gelowig nagedink deel 5*. Halfway House: Orion.
- Kreck, W 1975. *Grundfragen christlicher Ethik*. München: Kaiser.
- Kriele, M 1984. Ein Recht auf Widerstand? Kritische Fragen eines Verfassungsrechtlers, in Lorenz, E (hrsg) *Widerstand, Recht und Frieden*. 102-111. Erlangen: Martin Luther-Verlag.
- Kuitert, H 1985. *Alles is politiek maar politiek is niet alles: een theologisch perspectief op geloof en politiek*. Baarn: Ten Have.
- Lorenz, E (Hrsg) 1984. *Widerstand, Recht und Frieden: Kriterien legitimen Gewaltgebrauchs*. Erlangen: Martin Luther-Verlag.
- Louw, D J 1987. *Versoening in geweld: 'n Pleidooi om vrede in Suider-Afrika*. Kaapstad: NG Kerkuitgewers. [Stellenbosse Teologiese Studies 15].
- Luther, M [1526] 1991. *Ob Kriegsleute auch in seligem Stande sein können* = WA 19, 623-662. Göttingen: Vandenhoeck. [Luther Deutsch. Bd 7. UTB 1656].
- Mans, C J 1973. Enkele kritiese opmerkings oor die teologiese grondslae van menseregte en 'n teologie van bevryding. *HTS* 29, 129-145.
- Moltmann, J 1974. Rassismus und das Recht auf Widerstand, in *Das Experiment Hoffnung*. 145-163. München: Kaiser.
- 1984. *Politische Theologie - Politische Ethik*. München: Kaiser.
- Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika. *Besluite van die 63ste Algemene Kerkvergadering*. Pretoria: Gutenberg.

- Pannenberg, W 1983. *Anthropologie in theologischer Perspektive*. Göttingen: Vandenhoeck.
- Rauschen, G 1913. *Frühchristliche Apologeten und Märtyrerakten*. Bd 2. München: Kaiser. [Bibliothek der Kirchenväter Bd 14].
- Rawls, J 1972. *A theory of justice*. Oxford: Oxford University Press.
- 1975. The justification of civil disobedience, in T L Beauchamp (ed), *Thics and public policy*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Rendtorff, T 1978. *Politische Ethik und Christentum: Möglichkeit und Unmöglichkeit christlicher Politik - Macht und Gewalt heute*. München: Kaiser. [Theologische Existenz heute 200].
- 1981. *Ethik. Band II. Grundelemente, Methodologie und Konkretionen einer ethischen Theologie*. Stuttgart: Kohlhammer.
- Rohls, J 1987. *Theologie reformierter Bekenntnisschriften*. Göttingen: Vandenhoeck. (UTB 1453).
- Schelkle, K H 1953. Staat und Kirche in der patristischen Auslegung von Rm 13,1-7. *ZNW* 44, 223-236.
- Schottroff, L 1984. "Gebt dem Kaiser, was dem Kaiser gehört, und Gott, was Gott gehört." Die theologische Antwort der urchristlichen Gemeinden auf ihre gesellschaftliche und politische Situation, in Moltmann, J (Hrsg) *Annahme und Widerstand*. 15-58. München: Kaiser.
- Smith, D J 1988. Die verhouding tussen kerk en staat: Enkele modelle met verwysing na die reg van opstand teen die staat. *HTS* 44, 434-449.
- Trillhaas, W 1970. *Ethik*. 3. Aufl. Berlin: De Gruyter.
- Van der Westhuizen, H G 1978. Die Bybelse basis vir menseregte. *HTS* 34, 88-96.
- Van't Spijker, W 1980. Het klassieke avondmaalsformulier, in van't Spijker, W et al (redaksie) *Bij brood en beker: Leer en gebruik van het heilooig avondmaal in het Nieuwe Testament en in de geschiedenis van de westerse kerk*. 363-419. Kampen: Goudriaan.
- Van Wyk, I W C 1991. Protesoptogte en die rol van die Nederduitsch Hervormde Kerk. *HTS* 47, 716-745.
- Van Wyk, J H 1986. *Gesindheid en gestalte*. Pretoria: NG Kerkboekhandel.
- 1990. Kerk, teologie en geweld, in *Vensters op mag en geweld*. Potchefstroom : IRS. [Reeks F3. Nummer 37].
- Wilckens, U 1982. *Der Brief an die Römer. Röm 12-16*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener. [EKK VI/3].
- Villa-Vicencio, C 1990. *Civil disobedience and beyond: Law, resistance and religion in South Africa*. Cape Town: David Philip.
- Wlosok, A 1970. *Rom und die Christen*. Deutsche öbers. von *Acta Scilitanorum 2 und 9*. Stuttgart: Kreuz.
- Wolf, E 1975. *Sozialethik: Theologische Grundfragen*. Göttingen: Vandenhoeck.
- Wolmarans, H P 1962. Menswaardigheid en menslike regte na aanleiding van die Skrif. *HTS* 18, 83-90.

SERKOS

A. VERSLAG OOR SERKOS

DR JP LABUSCHAGNE

1. BESLUIT VAN DIE 63STE ALGEMENE KERKVERGADERING

Die vergadering het besluit om opnuut indringend aandag te gee aan die grondslag, doelwitte en werkwyse van Serkos en om vanuit die reformatoriese teologie krities te kyk na die Manifes vir Christene.

2. ONTSTAAN VAN SERKOS

Op Maandag 9 Oktober 1946 het die Nederduits Hervormde of Gereformeerde Kerk van Suid-Afrika, die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika en die Gereformeerde Kerke in Suid-Afrika 'n kerklike kongres gehou met die tema: Is kommunisme 'n gevaar? In hierdie tyd was persone van kommunistiese oortuiging baie bedrywig met organisering, aksies en propaganda in die vakbonde en politiek van ons samelewing. Vanuit hierdie kongres is die **Antikommunistiese Aksiekommissie van die Afrikaanse Kerke** gebore as voortsetting van die kerke se anti-kommunistiese aksie. Met sy blad **Antikom** het hierdie Aksiekommissie bekend geword in talle gemeentes (Vergelyk Serkos-Konstitusie 1990 bladsy 3).

Die **Sentrum vir Reformatoriese en Kontemporêre Studies**, bekend as **Serkos**, het met 'n omskakeling tussen 1982 en 1984 die voortsetting van Antikom geword. Hierdie beweging wou nog altyd die kommunisme bestry en alle vorme van Marxisme-Leninisme en verwante ideologieë grondig teenwerk, sodat die Christendom beskerm mag word teen hulle skadelike invloede. Hiermee gaan ook gepaard die bevordering van ons eie kerklike tradisie. Met die herstrukturering van Marxistiese samelewings, en die demokratiseringsbeweging en ontbanning en rewolusionêre magte in Suid-Afrika, sien Serkos sy taak nou daarin om die nuwe verwickelinge en strukture te ondersoek en die nodige voorligting aan die volkere van Suid-Afrika te bied (Vergelyk Agenda, Algemene Kerkvergadering 1992 bladsy 213). Serkos wil die Christelike beskawing verdedig op nasionale en internasionale terrein (Vergelyk Serkos-Konstitusie 1990 bladsy 4). Serkos word tans nog steeds amptelik deur die drie Afrikaanse kerke ondersteun. Daar bestaan ook samewerking met enkele

ander kerke in ons land wat belangstelling in Serkos toon, maar onder hulle is dit nog net die Afrikaanse Protestantse Kerk wat volgens die jongste geouditeerde finansiële state (31 Maart 1993), 'n bydrae maak. Deur die jare het Serkos ook internasionale kontakte opgebou (Vergelyk Agenda, Algemene Kerkvergadering 1992 bladsy 214).

3. HUIDIGE STAND VAN SERKOS

3.1 PERIODE 1988/1989

Die notule van Serkos se Dagbestuurvergadering (Notule, DB verga.) van 1 September 1988 verwys kortliks na 'n dokument, in die bylae, wat handel is. Uit hierdie dokument word dit duidelik dat die terminologie besig was om te verander saam met die veranderende samelewing. By Serkos-ondersteuning staan in die dokument: "Om ondersteuning te verleen aan instansies en standpunte wat die Marxisme-Leninisme en verwante ideologieë bestry." Dan word Serkos se "werkwyse" in sy "doel" so omskrywe: "Om deur samewerking en apologetiek die breedste moontlike basis te ontwikkel vir die kontra-rewolusionêre beweging." Voortaan sou die onaanvaarbare toenemend met begrippe soos rewolusionêr of humanisties geïdentifiseer en verabsoluteer word. Om die onaanvaarbare objek te maak van veralgemening en verabsolutering, lei tot 'n gebrek aan objektiwiteit in spesifieke sake en is, wat die samelewing betref, nie vry van ideologiese kontaminasie nie. Hierteen, sal dit gaandeweg duidelik word, het Serkos nie altyd gewaak nie. In dieselfde dokument word by "medium" genoem: "alle middele". Dis pragmaties en Christelik-eties baie riskant.

Op 27 Januarie 1989 het 'n beeldbou-instansie, **Interkom**, "volledige magtiging verkry om Serkos se skakelwerk oor te neem met hoofopdragte:

1. Skakeling met kerke en die breë Suid-Afrikaanse gemeenskap om die werksaamhede van Serkos bekend te stel.
2. Fondsinsameling.
3. Versending van Serkos se inligtingstukke."

(Interkom-verslag vir Januarie tot Augustus 1989 aan Serkosraad bladsy 1). In hierdie verslag rapporteer Interkom onder andere -

"Die volgende organisasies is reeds namens Serkos gekontak:

- * SAS vrou
- * Vrou en Moeder
- * ATKV
- * VLU
- * Dames Aktueel

- * Jong Dames Dinamiek
- * Alle vroue-klubs in die PWV gebied
- * Rapportryers
- * Christen sakelui" en:

"Projekte om politici aktief by Serkos se aktiwiteite te betrek is reeds met ds Jordaan bespreek."

Ook word daar voorsiening gemaak vir die "ontwikkeling van 'n ondersteuningsgroep vir Serkos uit alle bevolkingsgroepe en sosio-ekonomiese lae van die bevolking" (Interkom-verslag vir Januarie tot Augustus 1989 aan Serkosraad, bladsye 2 en 3). 'n Grootse werwing onder 'n bepaalde kategorie van kultuurorganisasies en politici, en ook sakemanne, vra dat noodwendig gekyk word na ideologiese onderhorigheid.

Aansoek om 'n fondsinsamelingsnommer (WO nommer) vir Serkos is deur die Departement van Nasionale Gesondheid en Bevolkingsontwikkeling, deur middel van Interkom se hulp en "ernstige versoeke", goedgekeur en uitgereik (Notule, DB vergadering 31-08-1989). "Serkos het na maande van onderhandelinge belastingvrystelling ontvang" (Notule, DB vergadering 01-09-1988).

3.2 PERIODE 1990/1991

Interkom was nie suksesvol nie, en Serkos het nie lank van hulle dienste gebruik gemaak nie. Waar Serkos voorheen meer missiebewus was, begin daar nou 'n onsekerheid ontwikkel en sou die jare wat kom gekenmerk word deur telkens nuwe strategieë en pogings om Serkos suksesvol te bemark en in aanvraag te bring. Vir 'n doeltreffende "bemarking van Serkos landswyd en trans-nasionaal" word in hulle werkstuk, "Strategiese Beplanning" vir die 1990's, handel op die Dagbestuur (Notule, DB vergadering 23-09-1991), onder andere dit nodig geag: "Die beeld van Serkos moet vereenselwig word met 'n bepaalde saak wat vir die Gereformeerde Protestantse standpunt aanvaarbaar is." Die strategie behels ook 'n nuwe en meer **onafhanklike benadering** vir Serkos:

"Die strategie moet deur die Raad goedgekeur word as beleidstuk met die oog op 'n meer onafhanklike en doelgerigte optrede deur Serkos om sodoende die leiding te neem in die massa-mobilisasie van Gereformeerde Protestante vir die behoud van die Christelike beskawing in Suid-Afrika.

Daar sal van Serkos verwag word om meer pertinent leiding te gee op sy werkterrein met die aanvaarding van en doelbewuste implementering van die implikasies daarvan op staatkundige, ekonomiese, maatskaplike, veiligheidsterrein en veral ten opsigte van godsdiensgelykwaardigheid.

Die uitgangspunt om die ideologiese stryd aan te knoop, kan

- a. indirek gebaseer wees op die Manifes
- b. morele sake as uitgangspunt gebruik om ideologieë te ontmasker
- c. die CAA netwerk gebruik om 'n breë Christelike front te vorm en sodoende die Gereformeerde Protestantse invloed uit te brei
- d. 'n inligtingsnetwerk landswyd stig rondom die saak van Serkos sodat daar steeds op die voorpunt gebly kan word ten opsigte van gebeure op ideologiese terrein."

Serkos het verskillende fronte geïnisieer om sy saak doelmatiger te bevorder, byvoorbeeld CAA. Van CAA word opgemerk: "Die Christian Action Africa word as 'n beweging vir die behoud van Christelike waardes landswyd ontwikkel" (Notule, DB vergadering 23-09-1991). "Die beweging Christian Action Africa is daargestel om rondom die Manifes 'n Beweging te vorm. Die KCA bly steeds die kern van die beweging" (Notule, DB vergadering 08-11-1991). KCA is die Koalisie vir Christelike Aksie.

As verteenwoordiger van die Nederduitsch Hervormde Kerk het dr CJ Viljoen jarelange gewaardeerde diens as voorsitter van Serkos gelewer tot aan die einde van 1991. Van hom is genotuleer:

"Die Dagbestuur van Serkos wil aan dr CJ Viljoen sy diepe dank oordra vir die wyse waarop hy as voorsitter die Nederduitsch Hervormde Kerk eers op Antikom en later op Serkos verteenwoordig het. 'n Besondere erkenning en waardering word teenoor dr Viljoen uitgespreek vir die bekwame en diskrete wyse waarop hy die oorgang van Antikom tot Serkos gelei en die organisasie op 'n vaste en gesonde fondament geplaas het. Sy skerp insig en beslissende optredes het daartoe bygedra dat Serkos onder moeilike omstandighede koersvas gebly het. Sy jare van diens as voorsitter vanaf 1977 tot 1991 het aan Antikom en Serkos 'n geloofwaardigheid en stabiliteit gegee wat tot voordeel van die kerk van Christus en die Suid-Afrikaanse gemeenskap dien ..." (Notule, Algemene Kerkvergadering 1992 bladsy 139).

Serkos het voortgegaan om besoekers uit die buiteland te ontvang en hulle in te lig oor ons samelewing, en kontakte in ander lande uit te brei. Aan die begin van 1991 was die verspreidingsyfer van die Serkos-feiteblad (Cercos-factsheet) aan buitelanders ongeveer 300 (Notule, Sentrale Werkkomiteevergadering 14-02-1991).

3.3 **PERIODE VAN 1992**

Die Notule van die Dagbestuurvergadering van 17 Januarie 1992 lees:

"Posisie van Serkos in die nuwe bedeling sal dringend aandag moet kry, omdat die situasie verander het en die kerke om finansiële redes nie meer die steun kan gee wat vroeër gegee is nie. **Daarbenewens moet Serkos uit die beperking van die kerkstrukture kom en die lidmaat bereik**" (Beklemtone van verslagskrywer).

'n "Besprekingsdokument ... met die oog op 'n strategie beplanningsvergadering" word in die vooruitsig gestel op die Dagbestuurvergadering van 20 Maart 1992, na 'n beplanningssessie met dr Gustav Puth en Johan Eloff van die Ekonomiese Bestuurskool UP tydens hierdie vergadering (Sien Notule). Voorts word vermeld: "Posisie van Serkos in die nuwe bedeling word bespreek. **Serkos Moet die Christelike beginsels en waardes sterker bevorder**" (Notule, DB vergadering 20-03-1992 - Beklemtone van verslagskrywer). 'n Klemverskuiwing word van nou af toenemend duidelik. Daar word minder klem geplaas op navorsing van die samelewingsproblematiek en meer op Christelike beginsels en waardes gekonsentreer. Daarmee word meer en meer op die terrein van die kerk beweeg, en ontstaan die vraag na wat presies met "Christelike beginsels en waardes" bedoel word. Het hierdie begrippe ook ideologiese inhoud? In Julie bespreek die Dagbestuur 'n strategie-dokument en maak sekere regstellings (Notule, DB vergadering 31-07-1992).

Intussen het die finansiële posisie van Serkos "drasties" verswak: "Die Dagbestuur neem daarvan kennis dat die kontantvloei drasties verswak het en dat die fondse nie voldoende blyk te wees nie" (Notule, DB vergadering 31-07-1992). In November van dieselfde jaar word gerapporteer: "Die kontantvloei het sy laagste punt bereik en daar word met moeite fondse bekom om rekenings en salarisse te betaal" (Notule, DB vergadering 06-11-1992). In Januarie is 'n Raadsvergadering beplan vir 6 November 1992 (Notule, DB vergadering 17-01-1992). Later word vermeld: Die Dagbestuur het die "afstel van die Raadsvergadering vir 1992 weens finansiële redes ... gekondoneer". En: "'n Brief oor hierdie aangeleentheid is aan die verteenwoordigers gestuur" (Notule, DB vergadering 06-11-1992).

Die Dagbestuurvergadering van 6 November 1992 is verder belangrik vir die Voorsittersverslag van dr RJ de Beer en die werkdokument oor strategie wat daar behandel is.

Uit die **Voorsittersverslag 1992** kan die volgende aangehaal word:

- * Punt 3 meld: "Bedenkinge is geopper of die bestaan van 'n organisasie soos hierdie se tyd nie uitgedien is nie ..."

Serkos deel egter nie die bedenkinge oor sy voortbestaan nie.

- * Punt 6 wys op die implikasies van die veranderinge in die samelewing vir die Christelike sedes, en vervolg dan: "Die tydigse waarskuwings dat die kerk van Christus onder hewige druk van nie-Christelike magte sal kom, is

egter nog nie verwerk nie. Daarbenewens is die 'sosialistiese alliansie' op staatkundige en ekonomiese terrein reeds besig om sy geledere te sluit." Twee belangrike dinge word duidelik uit hierdie uitspraak, en dit kom herhaaldelik voor:

1. Serkos neem duidelik 'n posisie in teenoor wat genoem word "nie-Christelike magte" en die "sosialistiese alliansie."
2. Die vraag is nou - siende dat Serkos in algemene en absolute terme kategoriseer en hom nie bepaal by die aanduiding van spesifieke onaanvaarbaarhede nie, en dus nie objektief en Christelik-eties beoordeel nie, maar op ideologiese wyse redeneer - waar groepeer Serkos homself ideologies? Ten gunste van wie het Serkos hierdie ideologiese keuse gemaak? Daarop moet nog 'n antwoord verskaf word.

Dit is duidelik: Serkos neem posisie in vir iets teen iets.

- * Punt 10. Serkos is al meermale beskuldig van ideologiese eensydigheid. Hier word, onder meer, kritiek vermeld "dat Serkos slegs teen kommunisme optree", maar dan sê die verslag niks uitdruklik daarop nie.
- * Punt 13 stel: "Verskeie kundiges het die Dagbestuur voorgelig wat daartoe gelei het **dat Serkos se strategie aangepas kon word.**" Die Dagbestuur het deur "nodige optredes" bepaal "**hoe die invloed van Serkos** uitgebrei kon word. Daarvoor is in die **nuwe strategie** voorsiening gemaak om '**n nuwe veld** naamlik die **arbeidsterrein** te betree. Die bedoeling is om '**n eenvoudige, maar effektiewe dokument** daar te stel wat aan Christene leiding gee oor netelige kwessies. Verskeie samesprekings is in die verband met sleutelpersone in die nywerheidsopset gevoer" (Beklemtoning van verslagskrywer).
- * Punt 14. Die Sentrale Werkkomitee (SWK) het nie byeengekom nie, omdat die Dagbestuur "nie so 'n maandelikse vergadering kon bybring nie" - en die "bybring" is, in die lig van notulering hierbo vermeld, moeilik anders verstaanbaar as **finansieel** "bybring nie".
- * Punt 18. Verskeie projekte is deur Serkos geïnisieer: Die **Konferensie vir Christelike Aksie (KCA)** is uitgebrei om verskillende afdelings te vorm. Die **Manifes vir Christene** in Suidelike Afrika is voltooi en daar word beoog om meer as 100 000 te versprei. Behalwe die basiese Afrikaanse uitgawe is die Zoeloe en Suid-Sotho vertalings nou beskikbaar, en is die Xhosa en Tswana uitgawes in die proses van afhandeling. Die **Christian Action Africa (CAA)** se doel is om die Manifes te versprei en om met die Manifes 'n beweging vir die behoud van Christelike beginsels en instellings in die Suid-Afrikaanse samelewing te ontwikkel en te koördineer. Die **Christian Information and News Service of South Africa (CINSSA)** is

daargestel om in die media nuus van die ideologiese stryd in Suidelike Afrika te versprei, maar die "projek is vir die huidige getermineer, aangesien die nodige fondse ontbreek ..." Die **Serkos-gespreksforum** is begin om aan buitelandse kundiges die geleentheid te bied om genooies in te lig oor aktuele sake. Prof Beyerhaus van Tubingen en prof Krabbendam van die VSA het hierdie jaar opgetree. Daar word beplan om **Cercos-factsheet** vir buitelandse organisasies en ondersteuners weer in 1993 te versprei. **Projek Nehemia** "gee aan gelowiges die geleentheid om oor brandende sedelike vraagstukke tot 'n standpuntinname te kom."

- * Punt 19 stel **"dat die finansiële basis vir befondsing van Serkos verklein het en uitgebrei sal moet word as die werk doeltreffend voortgesit moet word** (Kyk geouditeerde state)" (Beklemtoning van verslagskrywer).
- * Punt 20. **"Die bemaking van Serkos het beperkte sukses behaal.** Die verwagte reaksie op advertensies het nie die uitgawes geregverdig nie. Die bemaking is deur die kantoor self oorgeneem ... Enkele klein bedrae is ingesamel, maar sonder 'n substantiewe kontantvloei waarop sinvol begroot kan word." "Die verdere bemaking van Serkos sal deur konferensies en seminare gedoen moet word" (Beklemtoning van verslagskrywer).
- * Punt 21 stel **"Serkos se rol vorentoe"** so: **"Daar kan nie meer veral op die kerklike strukture gereken word om genoegsame fondse vir die werk van Serkos te skep nie.** Nietemin moet ons nie vergeet dat daar simpatiseerders met ons saak wel in die kerklike kringe gevind word en nie net daarbuite nie. **Ons moet die uitbou van die getal vrywillige bydraers hier vind. Daar is nie meer veel te reken op die sakewêreld nie.**" "... Ons moet dit sterk oorweeg om Serkos so selfstandig te maak dat dit nie slegs by die grasia van die kerk se finansiële ondersteuning kan bestaan en funksioneer nie" (Beklemtoning van verslagskrywer).
- * Punt 22. **Serkos streef daarna om "'n beduidende bydrae te lewer om te sorg dat Christelike beginsels, norme en instellings, die fondament van die samelewing hier bly"** (Beklemtoning van verslagskrywer). Weereens word op die terrein van die kerk beweeg, en dan is dit verder te betwyfel of die fondament van ons samelewing so noemenswaardig Christelik is; die moderne samelewing word immers op 'n ekonomiese basis gebou (Vergelyk HTS Jaargang 48 September/November 1992 - JP Labuschagne: Die teologie in gesprek met die ekonomie, bladsye 831 tot 838).

Twee dinge is opvallend in die Voorsittersverslag: Eerstens is daar 'n inherente teenspraak waarvolgens Serkos enersyds meer onafhanklik van die kerke wil word, maar andersyds sy taak toenemend op kerklike terrein sien en by die kerklike strukture verby wil kom om die ondersteuning van die individuele bydraer te bekom vir die saak van Christelike waardes en beskawing. Tweedens erken Serkos eintlik met sy aanduidings van dalende ondersteuning van die kant

van die kerke, die sakewêreld en individue dat dit wat hy bemark nie in aanvraag is nie. Terwyl Serkos telkens gryp na nuwe strategieë, word nie raakgesien dat die fout by sy produk lê nie. Aan sy produk sal ons nog meer aandag gee. Dat daar 'n baie ernstige finansiële krisis aan die opbou is, is duidelik wanneer punt 20 onder andere meld: "Donateurs het reeds bydraes gestaak. Dit is onwaarskynlik dat hulle in hierdie stadium vervang sal kan word."

Die werkdokument oor strategie dra die opskrif: **"Aksie vir die bevordering van 'n Christelike gemeenskap."** Ter aanvang staan daar: "Die strategie wat in 1987 deur die Dagbestuur van Serkos goedgekeur is, het aan die einde van 1990 verloop." "... Die doel van hierdie werkdokument is om rigting te gee aan die besinning en beplanning oor die taakopdrag en aksies van Serkos en daarop 'n strategie te ontwikkel."

Die dokument sê: 'n Bemarkingskonsultant, prof Gustav Puth van UP, se hulp is bekom, en na vyf samesprekings is hierdie dokument opgestel waarin van sy riglyne vir die verandering van die beeld van Serkos gebruik is.

Serkos se "visie" word so verwoord: "Om werkgewers en werknemers te aktiveer en te begelei sodat hulle Bybels-Christelike beginsels en norme in die werksituasie kan handhaaf en so help om die onderbou vir maatskaplike geregtigheid, billikheid en onderlinge sorg te verseker, arbeidsvrede te bevorder, beheer oor die werkplek te verkry en sodoende 'n Bybels-Christelike samelewing te vorm en te onderhou."

Die "missie" word so in die werkdokument gestel: "Die bevordering en aktivering van die uitlewing van Bybels-Christelike beginsels en norme deur die Christen op elke lewensterrein, in besonder die arbeidsterrein." Word hierdie "missie" met Artikel 5 van Serkos se Konstitusie vergelyk, dan is die arbeidsterrein, wat beklemtoon word, iets wat bygekom het, terwyl die navorsingstaak weggelaat is. Dit wys op 'n paradigmatverskuiwing.

Oor Serkos se "posisionering in die nuwe bedeling" staan daar: "Serkos se posisionering in die nuwe bedeling val saam met die duidelike uitspel van die Bybels-Christelike (Gereformeerde Protestantse) beginsels waarvoor Serkos staan en die toepassing van hierdie beginsels van die arbeidsetiek op die konflik en belangebotsing in die werkplek self. Die posisionering val saam met die identifisering van enkelinge en groepe in bestuur, vakbond en personeelvereniging wat uit alle kultuur-etnieë die ideologiese en sielkundige stryk op die 'vloer en langs die produksielyn' voer." En: **"Serkos moet al hoe meer as 'n onafhanklike vrye Christelike vereniging geposisioneer word om sodoende toegang tot ander kultuur-etnieë te verkry"** (Beklemtoning van verslagskrywer). Serkos se "strategie" wil die "ideologiese terrein" aanspreek "deur die bevordering van die Bybels-Christelike oortuiging as alternatief wat nie meer effektief deur die kerklike kanale gedoen kan word nie. Die Christen in die werkplek is tans onseker, ongeorganiseerd en gedisorienteerd ten opsigte van wat hom te doen staan in 'n werksituasie wat deur die ideologie van 'selfbesturende sosialisme', wat hy nie verstaan nie, oorheers word. Hierdie persoon is ons

toekomstige ondersteuner, medewerker en die een wat die grootste geestelike en morele nood in sy werkplek ondervind." Hierdie strategie wil hulle uitvoer met gebruikmaking van seminare en opleidingskursusse op intellektuele en meningsvormende vlak sowel as arbeidsvlak. Ook op ander vlakke, soos die gesin, wil hulle deur voorligting en mobilisasie die morele en fisiese weerbaarheid versterk. Die werkdokument sluit **baie optimisties** so af: "Die uitvoering van die strategie sal in samewerking met die bedryf en vakbondwese gedoen word met **die uiteindelijke doel die ontwikkeling van 'n Christelike werkersunie** en die samevoeging van die anti-sosialistiese werkersunies in 'n **Federasie van Christelike Werkersunies**" (Beklemtoning van verslagskrywer).

Die notule van die Dagbestuurvergadering van 6 November 1992 meld dat die Voorsittersverslag, goedgekeur deur die vergadering, versend sou word aan alle raadslede - omdat 'n raadsvergadering nie gehou kon word nie.

3.4 PERIODE VAN 1993

Uit die Dagbestuurnotule van 1 Maart 1993 blyk die volgende:

- * Die Hervormde Kerk se bydraes daal gedurende die 1991/1992 boekjaar vanaf R13 690-00 na R6 662-00. Ds NM Wolmarans word gevra om aandag te gee aan die fondsinsameling in die Hervormde Kerk, met die oog op verbetering.
- * Die Direkteur, ds CL Jordaan, se salaris is met 'n bedrag van R28 766-35 agterstallig. Die Dagbestuur "onderneem om die bedrag te vergoed soos die fondse beskikbaar kom." Toestemming word verder aan die Direkteur verleen "om sy inkomste aan te vul uit bronne anders as sy salaris by Serkos."
- * Die Direkteur sal saam met mnr N van Dussen, as finansiële raadgewer, "ander inkomstebronne vir Serkos ondersoek."

Die volgende sake verdien aandag in die notule van die Dagbestuurvergadering van 25 Maart 1993 (sien ook die bylaag):

Op hierdie vergadering is 'n strategiese dokument behandel wat die opskrif dra: "**Die voorgestelde bestuursbedryf vir Serkos.**" Bokant die nege aanbevelings van die dokument staan in groot letters: "**Bestaande en onafhanklike finansieringsmetodiek en bronne is vir voortgesette operasies nodig.**" Die aanleiding tot die dokument word in die inleiding so verduidelik:

- "1. As uitvloeisel van die Strategiese Techniseminaar is daar besluit om aan 'n komitee bestaande uit mnr N van Dussen, ds NM Wolmarans en

ds CL Jordaan dit op te dra om die bestuursbedryf van Serkos te ondersoek en voorstelle aan die Dagbestuur voor te lê.

2. Die komitee het op sy byeenkoms van 22 Maart 1993 die saak bespreek en binne die raamwerk van die **Verslag van die Techniseminaar** die bestuur van Serkos omskryf vir voorlegging aan die Dagbestuurvergadering van 25 Maart 1993. Dit is belangrik dat die aanbevelings van die komitee met die oog op die strategiese beplanning dringend aandag kry en die nodige besluite geneem word.
3. "Die proses van herstrukturering van Serkos met die oog op 'n doeltreffende en invloedryker optrede, in voorbereiding van die veranderinge op staatkundige, ekonomiese, veiligheids, en sosio-kulturele terreine, het reeds in Mei 1990 begin ..."

Al die aanbevelings is, volgens die notule, "voorgelê vir goedkeuring en onmiddellike implementering", en klaarblyklik so aanvaar. Uit die aanbevelings verdien die volgende aandag:

- * **Missie:** "Die missie van Serkos is die bevordering van die Reformatoriese (Gereformeerde-Protestantse) lewens- en wêreldbeskouing en die beskerming van die Bybels-Christelike lewenswyse teen ideologiese subversie."
- * **Doel:** "Die doel is om 'n Bybels-Christelike Weerbaarheidstrategie daar te stel en te bevorder."
- * **Taakopdrag:** "Die funksies waardeur die werksaamheid uitgevoer word, is deur
 - ** die samestelling, verwerking en verspreiding van inligting
 - ** primêre navorsing en koördinerings van navorsingsresultate op nasionale en trans-nasionale terrein -
 - ** die produksie en gebruik van elektroniese media, publikasies en opleidingsmateriaal
 - ** voortdurende opleiding deur middel van 'n inligtingsprogram, kursusse, seminare en gespreksforums
 - ** konsultasie aan vakbonde, organisasies, ondernemings en individue, waaronder politici, ekonome, kultuur- en ander leiers en persone
 - ** mobilisasie op 'n indirekte wyse deur middel van Christelike Aksie Afrika veldtogte (die Manifes en Projek Nehemia) vir die bekamping van die aanslag op morele terrein

- ** bestaande strukture en organisasies met die 'oorspoeleffek' vir openbare standpuntinname en veldtogte aan te wend."
 - * "Dat Serkos met bedryfsgroepe saamwerk en by die interne logistieke bestuur inskakel".
 - * "Dat in samewerking met mnr Van Dussen ... 'n onafhanklike finansieringsmetodiek en finansieringsbronne gevind mag word."
 - * "Dat die Dagbestuur die Konstitusie en Reglement van Serkos ondersoek om enige veranderinge, vir doeltreffende optrede en die versekering van sy voortbestaan, vir goedkeuring voor die volgende raadsvergadering te lê."
- "Die opdrag word aan dr De Beer, dr Coetzee (sameroeper) en ds Wolmarans opgedra."

Die volgende is ook belangrik in die strategiese dokument vir Serkos se bestuursbedryf:

- * "Serkos moet nie 'n mini-kerk probeer wees nie; daar is nog geld, nog tyd vir duplisering ..." (bladsy 2).
- * Serkos se posisie behels "die bevordering van die saak van die Reformatoriese beginsels op elke lewensterrein, **die outonomieit** (sonder enige kerkisme of politieke verbintenisse) **en prinsipiële denke oor ideologie (en teologie) moet die pad vorentoe bepaal**" (Beklemtoning van verslagskrywer).

Die nuwe wending van Serkos is duidelik dat hy vry en outonoom van die kerke wil opereer, en self die beginseldenke oor ideologie en teologie wil hanteer.

In die lig van die swak finansiële posisie van Serkos word besluit om sy belegging van R30 000-00 te gebruik. Die opvraging word gedoen "in ooreenstemming met die besluit van die raadsvergadering Notule, 1986 punt 7.2.2.2" (Notule, DB vergadering 25 Maart 1993). Daarvolgens het die raadslede op toestemmingbriewe magtiging verleen aan die Dagbestuur "om die vaste belegging van R30 000-00 aan te wend vir die welweë van Serkos." Toestemming is van al die raadslede ontvang - behalwe die verteenwoordigers van die NG Kerk Oos-Transvaal, Suid-Transvaal en OVS (Notule DB vergadering 25-03-1993. Die Dagbestuurvergadering se Notule van 3 September 1993 meld die bedrag as ongeveer R35 000-00).

Die Dagbestuurvergadering van 3 September 1993 het die volgende besluite geneem:

- * "Besluit: dat die ondersteuningsbasis na individuele lidmaatskap uitgebrei word." In die bylae meld die dokument, **Bevordering en Bemarking van Individuele Lidmaatskap: Lidmaatskap van individue is die enigste wyse waarop Serkos se werksaamhede buite die kerkraad en by die plaaslike gemeente en lidmaat sal uitkom. Dit is vir die werksaamheid van Serkos van uiterste belang.** "... Seminare moet die uitgangspunt wees en toegang tot werwing bied." "... Serkos moet hom nie laat inketting nie. 'n Posisie en beeld van onafhanklike optrede is van uiterste belang vir effektiewe aksies vorentoe" (Beklemtoning van verslagskrywer).
- * "Besluit: dat daar met die ontwikkeling en aanbieding van die Selfbehoudseminare, wat die Christen en Menseregte seminare insluit, voluit voortgegaan moet word" (Sien Notule) Bylaag B. Oor **"Selfbehoudseminare"**: wil teenoor die "rewolusionêre proses op staatkundige, ekonomiese en morele terrein" 'n soort **"Christelike teen-rewolusionêre waardestelsel"** bevorder, wat kan lei tot **"'n Christelike regstaat of regsvermoë om sodoende die Bybels-Christelike lewenswyse te bevorder en te verdedig"** (Beklemtoning van verslagskrywer). Verder staan daar "dat Serkos se programme ingestel word op die ontwikkeling en aanbieding ... van Selfbehoudseminare met koste deur die seminaarganger" Wat die koste-aspek betref, is die vraag - Hoe raak dit die wetlike implikasies van Serkos se fondsinsamelings- en belastingvrystellingsregte? (Vergelyk wat hierbo by 3.1 gesê is).

Die Dagbestuur behandel die geouditeerde state vir 1992/1993 en neem kennis van die agterstallige salaris van die Direkteur wat nou R66 232-00 beloop (Notule DB vergadering 03-09-1993).

4. JONGSTE FINANSIËLE STATE - VIR DIE JAAR WAT EINDIG OP 31 MAART 1993

Inleidend kan 'n paar syfers oor die verloop van drie jaar vergelyk word:

	1993	1992	1991
Bydraes ontvang in Rand			
Ned Herv Kerk	7 062	6 662	13 690
Ned Geref Kerk	54 319	54 247	61 612
Geref Kerk	3 525	1 281	2 221
Individue	15 298	49 661	43 687
Borge 50 300	115 000	97 300	
Kleiner inkomstes word weggelaat			
Totale Inkomste in R	162 311	241 404	236 803
Totale Uitgawes in R	185 226	250 031	215 926
Surplus/(Tekort) in R	(22 915)	(8 627)	20 877

PLUS Surplus/(Tekort)-Publikasies(R)	(34 952)	35 952	(1 668)
TOTALE SURPLUS/(TEKORT) vir jaar (R):	(57 867)	27 325	19 209

'n Paar syfers ten opsigte van Publikasies:

Intekengelde (R) - klein inkomstes weggelaat

Ned Herv Kerk	9 153	9 907	7 843
Ned Geref Kerk	14 223	15 382	15 563
Geref Kerk	3 750	4 167	3 967
Individue	2 434	2 146	1 624
Bydraes van Borge	-	26 884	10 015
Totale inkomste	33 047	69 846	39 915
MIN Uitgawes	67 999	33 894	41 583
(Verlies)/Wins tov Publikasies	<u>(34 952)</u>	<u>35 952</u>	<u>(1 668)</u>

- * Kommentaar op die finansiële state vir die jaar wat eindig op 31 Maart 1993:

Inkomste - Inkomste daal met R79 093-00 dit is 32,76%.

Veral daal individuele bydraes met R34 363-00 (69,20%) en borge met R64 700-00 (56,26%). "Konsultasie" (R10 000-00) het 'n nuwe inkomste geword. Kerke se bydraes styg baie min. Renteverdienste daal vanaf R4 630-00 na R3 878-00 (16,24%).

Wanneer na die groot dalings gekyk word, kan gevra word **wie is hierdie mense, wie is hierdie Borge, wat voorheen by Serkos gebaat het, maar intussen onttrek het?** Die syfers sê dat daar 'n sekere daling in die aanvraag na die produkte en dienste van Serkos ondervind word.

Uitgawes - Uitgawes daal met R64 805-00 (25,92%).

Dit sluit Publikasies uit, waarvan die uitgawes met R34 105-00 (100,62%) - gestyg het na R67 999-00. Daling in uitgawes is veral: Salarisse wat daal van R168 480-00 na R130 731-00; reis- en verblyfkoſte daal van R15 059-00 na R126-00; verversings daal van R2 261-00 na R169-00; fakskoste daal vanaf R7 618-00 na nul rand. Rente betaal, neem toe van R453-00 na R1 500-00. **Navorsingskoste** beloop **R150-00** teenoor die vorige jaar se R30-00.

Hoe kan 'n organisasie wat hom besig hou met navorsing so min juis daaraan spandeer? Daling in uitgawes hou verband met die finansiële tekorte wat Serkos ondervind.

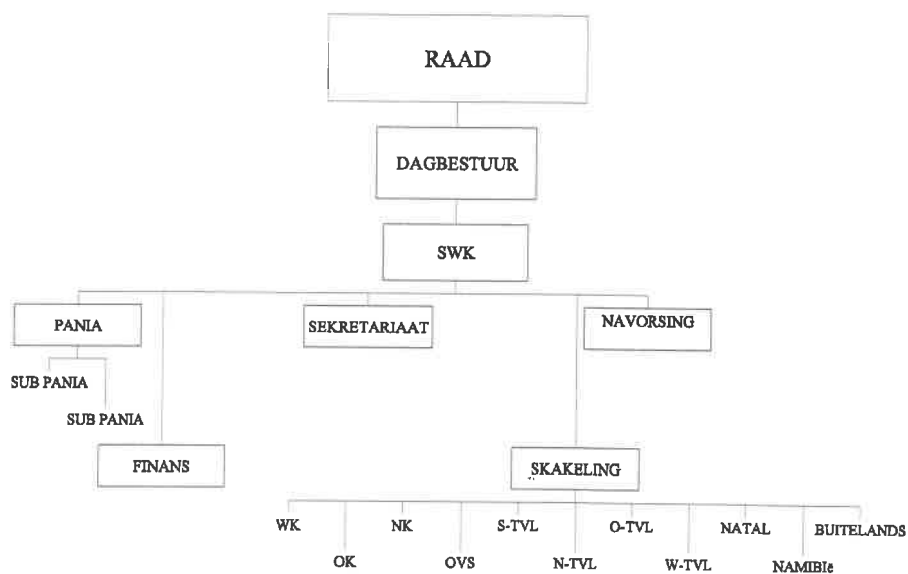
Totale tekort: Op die groottootaal beloop die totale tekort van Serkos R57 867-00 (teenoor die vorige jaar se surplus van R27 325-00). Dit

verteenwoordig 'n oorspandering van 29,62% - ten spyte van groot besnoeiings en agterstallige salaris.

Konklusie: Serkos is in 'n baie ernstige finansiële krisis.

5. SERKOS-KONSTITUSIE

ORGANIGRAM VAN SERKOS



Uit die Konstitusie van Serkos verdien die volgende Artikels aandag:

ARTIKEL 2

Grondbeginsels:

Die grondslag van Serkos se werksaamhede is die volgende:

2.1 Die Heilige Skrif as Geïnspireerde Woord van God.

2.2 Die Gereformeerde Protestantse Belydenisskrifte.

ARTIKEL 3

Werkwyse:

Die werkwyse van Serkos is ooreenkomstig die Apologetiek, naamlik die verdediging en bevordering van die Christelike geloofsleer en geloofslewe.

ARTIKEL 5

Doelstellings:

Die doelstellings van Serkos is soos volg geformuleer:

5.1 Om die Gereformeerde Protestantse geloofsleer en geloofslewe te bevorder.

5.2 Om die kontemporêre ideologieë, waaronder die Marxisme-Leninisme en verwante ideologieë, te bestudeer en dienvolgens op te tree.

ARTIKEL 6

Wysse van die organisasie:

Serkos is 'n onafhanklike, godsdienstige, nie-politieke en nie-winsgewende instelling.

ARTIKEL 7

Terrein van optrede:

7.1 Serkos tree slegs op die kerklik-godsdienstige terrein op met erkenning van die implikasies daarvan op die staatkundige, ekonomiese, maatskaplike en verwante terreine.

7.2 Serkos se gebied waarin dienste gelewer en fondse ingesamel word, is die Republiek van Suid-Afrika en elders.

ARTIKEL 10

Regspersoonlikheid:

Serkos is 'n regspersoon los van sy kerklike verteenwoordiging, lede en werknemers.

Serkos het die bevoegdheid om deur middel van die Dagbestuur gemagtigde verteenwoordiger

- 10.1 in eie naam eiendom (roerend of onroerend) op enige wyse regtens te verkry, te besit of andersins daarmee te handel, maar geen besigheid te bedryf waaronder handelsaktiwiteite, enige spekulatiewe transaksies van enige aard of sistematiese verhuring van die eiendom, met 'n winsoogmerk nie
- 10.2 fondse te belê in verbande op onroerende eiendom en om sodanige verband geregistreer ten gunste van Serkos te sedeer as sekuriteit of andersins daarmee te handel
- 10.3 lenings aan te gaan deur sekuriteit van onroerende eiendom van Serkos verband op bedoelde eiendom te registreer of andersins die krediet van Serkos te verbind
- 10.4 regsgedinge in te stel of te verdedig.

ARTIKEL 12

Konstitusie:

Enige artikel van die Konstitusie van Serkos kan slegs deur die raad verander word, met 'n geheime stemming en nadat minstens drie-kwart van al die teenwoordige stemgeregtigde lede van Serkos daartoe toegestem het. Sodanige wysigings moet aan die Kommissaris van Binnelandse Inkomste en die Direkteur van Fondsinsameling voorgelê word.

Uit die Reglement vir die Bestuursorgane (wat "weselik deel van die Konstitusie van Serkos" is).

BEPALING 5

Serkos-pania (Paneel vir ideologiese aangeleenthede).

- 5.1 **Samestelling:** Die Serkos-pania word saamgestel uit die voorsitter van die Dagbestuur, die benoemde amptenaar(e) en benoemde lede soos aangewys kragtens 5.2 hieronder.

- 5.2 **Benoemde lede:** Die benoemde lede op Serkos-pania word weens die kundigheid op teologiese en ander vakgebiede, wat die terrein van Serkos dek, benoem deur die Dagbestuur.
- 5.3 **Vergaderings:** Serkos-pania word soos benodig byeengeroep deur die Sentrale Werkkomitee.
- 5.4 **Kworum:** 'n Kworum bestaan uit die voorsitter, die benoemde amptenaar en soveel lede as wat vir die betrokke vergadering nodig mag wees.
- 5.5 **Sentrale Werkkomitee:** Benoemde lid/lede van Serkos-pania soos vir die vergadering benodig, het sitting op die Sentrale Werkkomitee.
- 5.6 **Funksies:**
- 5.6.1 Voorsien die grondige wetenskaplike kundigheid vir die hantering van kontemporêre ideologieë, waaronder die Marxisme-Leninisme en verwante ideologieë, op kerklik-godsdienstige gebied.
- 5.6.2 Ontleed relevante inligting en stel gedokumenteerde situasie-analises op.
- 5.6.3 Ontwikkel en stel strategiese riglyne vir programme en aksies vas.
- 5.6.4 Stel inligtings- en publikasiemateriaal beskikbaar.

Kommentaar:

Serkos is uit sy Konstitusie en Reglement moeilik anders te verstaan as 'n soort ekumeniese vereniging, met bepaalde kerke verteenwoordig op sy Raad en Dagbestuur, maar nogtans onafhanklik en selfstandig in sy optrede.

6. **SERKOS SE MANIFES VIR CHRISTENE IN SUIDELIKE AFRIKA (1991)**

As voorbeeld van hoe die verskillende Artikels van die Manifest opgestel is, word hieronder verwys na Artikels 2 en 7. Dit val op dat ongeveer die helfte van elke

bladsy uit tekste bestaan en dat hierdie tekste tot 'n groot mate in temas ingeforseer word. Daar word gepoog om te veel kortliks te sê. Die kort opsomming aan die einde van die Manifes word ook vir kennisname hier ingesluit.

VOORBEELDE:

2. DIE WESE VAN DIE WAARHEID

Die hele Bybel is deur God geïnspireer, is sonder foute en is die finale toets vir alle waarheid.

Ons bevestig dat die hele Skrif (Bybel) geheel en al deur God geïnspireer is.¹ Dit is ewig, onveranderlik, sonder foute en die enigste absolute, objektiewe en finale maatstaf vir die waarheid.³ Die Skrif verskaf aan die mens die enigste logiese en verbale verbinding tussen ewigheid en tyd, godsdiens en wetenskap, die sienlike en onsienlike, God en die skepping. Die Bybel is die duidelikste beeld van die totale werklikheid wat aan die mens gegee is.⁴

1. "Die hele Skrif is deur God geïnspireer en het groot waarde om in die waarheid te onderrig, dwaling te bestry, verkeerdhede reg te stel en 'n regte lewenswyse te kweek" [2 Tim 3:16; Ps 33:6]. **Die Bybel is die ware woord van God:** "Ons dank God dan ook gedurig daarvoor dat julle die boodskap van God wat julle van ons gehoor het, ontvang en aangeneem het in die oortuiging dat dit nie mensewoorde is nie, maar die woord van God" [1 Tess 2:13]. "In die verlede het God baie keer en op baie maniere met ons voorvaders gepraat deur die profete, maar nou, in hierdie laaste dae, het Hy met ons gepraat deur die Seun" [Heb 1:1-2]. "En U het deur die Heilige Gees by monde van ons voorvader Dawid, u dienaar, gesê ..." [Hand 4:25].
2. **Ewig en onveranderlik:** "Julle is immers weergebore, nie uit verganklike saak nie, maar uit onverganklike saad: die lewende en ewige woord van God" [1 Pet 1:23 ev; vgl ook Jes 40:6-8].
3. **God lieg nie, daarom is sy Woord absoluut waar.** "Daar is niks vals in wat die Here sê nie" [Ps 12:7]. "Elke belofte van God is betroubaar [Spr 30:5]. "Elke woord van God is gelouter ... Voeg by sy woorde niks by nie, sodat Hy van jou nie rekenskap vorder en jy as 'n leuenaar openbaar word nie" [Spr 30:5-6-OV]. "Laat hulle aan U toegewy wees deur die waarheid. U woord is die waarheid" [Joh 17:17]. "Die twee onveranderlike dinge ... waarborg dat God sy woord gestand sal doen

[Heb 6:18; 1 Sam 15:29]. "... en wat daar geskrywe staan, kan nie verander word nie" [Joh 10:35; Ps 19 en 119].

4. "... geen profesie in die Skrif kan op grond van eie insig reg uitgelê word nie, want geen profesie is ooit deur die wil van 'n mens voortgebring nie. Nee, deur die Heilige Gees meegevoer, het mense die woord, wat van God kom, verkondig" [2 Pet 1:16-21]. "Omdat ons glo, weet ons dat die wêreld deur die woord van God geskep is: die sigbare dinge het dus nie ontstaan uit iets wat ons sien nie" [Heb 11:1-3].

7. DIE WESE VAN WERK EN PRIVAATBESIT

Die mens beleef voorspoed in skeppende, produktiewe arbeid en privaatbesit.

Ons bevestig dat wyse, skeppende arbeid 'n aspek van die Wese van God is.¹ Arbeid is daarom 'n faset van die beeld van God in die mens, 'n deel van God se skeppende gawe aan die mens. God verwag van alle mense om te werk en dit moet gedoen word "asof vir die Here".² Die mens baat op die lange duur as hy produktief werk en gehoorsaam is aan die Woord van God deur kennis, wysheid en God se heerskappy in sy lewe te laat geld.³ Privaatbesit van produksiemiddele is noodsaaklik vir die uitoefening van rentmeesterskap en is 'n seën van God wat in sy Woord gewaarborg word.⁴ Die besit van eiendom is die vrug van 'n mens se eerlike, harde arbeid om vir homself, sy gesin en diegene in nood te voorsien.⁵ 'n Ekonomiese stelsel, gebaseer op Bybelse beginsels vir privaatbesit en 'n vrye ekonomie, bevorder voorspelbare en groeiende ekonomiese omstandighede met prysstabiliteit,⁶ wat vertroue in die toekoms wek. Binne so 'n stelsel kan Christelike deugde soos harde werk, spaarsaamheid, skeppingsvermoë, eerlikheid, doeltreffendheid, belegging en barmhartigheid⁷ gedy.

1. "In die voortyd al het U die aarde gevestig en die hemele met U eie hande gemaak" [Ps 102:26; 8:2; Spr 8:22-30; vgl Joh 5:17].
2. "God het die mens geskep as sy verteenwoordiger (en) ... hom die (aarde) laat bewoon en bewerk." (Gen 1:26 ev; 2:15). "Ses dae moet jy werk ..." [Eks 20:9; Ef 2:10; 4:28]. **God se eer:** "Wat julle ook al doen, doen dit van harte soos vir die Here en nie vir mense nie" [Kol 3:23; Ef 6:5-9; 1 Tim 6:1; 1 Kor 1:31].
3. "Daar is verstand nodig om 'n huis te bou, insig om sy fundamente te lê, kennis om sy kamers te vul met allerhande kosbare en mooi goed" [Spr 24:3-4]. "Hardwerkende mense kom in magsposisies, lui mense word dwangarbeiders" [Spr 12:24].

4. "Jy mag nie steel nie ... en jy mag nie ... begeer nie" [Deut 5:19-21; Rom 7:7; 13:9]. "Die aarde en alles wat daarop is ... behoort aan die Here" [Ps 24:1; Eks 19:5; 9:29]. "Mag ek dan nie met my geld maak wat ek wil nie? Of is jy afgunstig omdat ek goed is?" [Matt 20:15]. "Die grond was mos joune, en toe dit verkoop is, kon jy met die geld gemaak het wat jy wou" [Hand 5:4].
5. "Grond wat die eerste keer geploeg is, lewer genoeg kos vir die armes, maar waar daar nie wet en orde is nie, word die kos van hulle af weggevat" [Spr 13:23]. "As iemand nie vir sy eie mense en ... sy huisgesin sorg nie, het hy die geloof verloën en is hy slegter as 'n ongelowige" [1 Tim 5:3-9; Ef 4:28].
6. **Korrupsie skep onstabiliteit:** vgl Spr 20:10, 23; Dt 25:13 ev; Mig 6:10 ev.
7. **Arbeidsaamheid:** Spr 6:6 ev; 10:4; 12:11, 24; 28:19. **Spaarsamigheid:** Spr 13:11; 12:17, 20; 22:7. **Belegging:** Matt 25:27. **Barmhartigheid:** Deut 15:1 ev; Spr 11:25 ev; 14:31; 21:25 ev.

BEVESTIGING EN VERWERPING

Op grond van die Bybel en ooreenkomstig die manifes bevestig en verwerp ons as Christene die volgende:

1. **Ons bevestig** dat God Drieëinig, Vader, Seun en Heilige Gees, die oorsprong van alle lewe is.

Ons verwerp afgodsdienste, Satanisme en Humanisme wat 'n skepsel aanbid en nie God nie.

Ons verwerp panteïstiese holisme wat die New Age slagspreuk, Eenheid-in-verskeidenheid gebruik en beweer dat eenheid moreel beter is en logies werklike verskeidenheid voorafgaan.

2. **Ons bevestig** dat die hele Bybel deur God geïnspireer, sonder foute en die finale toets vir alle waarheid is.

Ons verwerp kontekstuele teologie en neo-ortodoksie wat beweer dat, alhoewel die Bybel onfeilbaar is ten opsigte van geestelike waarhede, dit feitelike, wetenskaplike en historiese onjuisthede bevat.

Ons verwerp sekularisme en selfopenbaring wat daarop aanspraak maak dat daar geen waarheid vir 'n mens bestaan anders as dit wat hy met sy eie verstand of ondervinding kan aflei nie.

3. **Ons bevestig** dat God volgens Sy ewige plan die heelal en die mens uit niks geskep het.

Ons verwerp "teïstiese" evolusie en progressiewe voortgaande skepping wat beweer dat God die wêreld geleidelik oor biljoene jare geskep het.

Ons verwerp panteïsme en die geloof in reïnkarnasie, evolusionisme en materialisme wat beweer dat alle dinge geleidelik ontwikkel na suiwer gees of suiwer materie.

4. **Ons bevestig** dat God die bron van alle gesag is soos vasgelê in Sy Woord.

Ons verwerp rasionalisme, scientisme en "rasioneel-wetenskaplike" Skrifkritiek wat menslike idees en "wetenskap" hoër ag as die duidelike leerstellinge van die Skrif.

Ons verwerp kollektivisme en klassieke liberalisme wat oordeel dat die individu of "die mense" (the people) ons finale bron van gesag is.

5. **Ons bevestig** dat lewe waardevol is vir God wat mense na Sy Beeld skep.

Ons verwerp Malthusianisme, aborsionisme en genadedood (eutanasie) wat aan 'n mens die willekeurige "reg" gee om te besluit oor die lewe van 'n ander mens, 'n ongebore lewe of dié van bejaardes.

Ons verwerp die humanistiese veldtog teen die doodstraf wat die regverdigheid van God ondermyn en voorgee dat die kruis van Christus nie nodig was nie.

Ons verwerp materialisme, hedonisme en antinomianisme wat glo dat God se weeklikse sabbatsrus nie vir mense lewensnoodsaaklik is nie.

6. **Ons bevestig** dat die gesin die basiese bousteen van die samelewing is.

Ons verwerp die verabsoluttering van die staat en alle vorme van humanisme wat die staat verhef tot 'n gesin vir die mens.

Ons verwerp feminisme wat daarop aandring dat man en vrou in alles presies gelyk moet wees.

7. **Ons bevestig** dat die mens voorspoed beleef deur skeppende, produktiewe arbeid en privaatbesit.

Ons verwerp sosialisme wat 'n mens die reg tot privaatbesit en skeppende werk ontnem.

Ons verwerp 'n anargistiese vorm van libertarianisme wat glo dat alle vorme van ekonomiese aktiwiteit moet geskied in 'n wêreld sonder burgelike regering.

8. **Ons bevestig** dat vryheid spruit uit gehoorsame verantwoordelikheid aan God op alle lewensterreine.

Ons verwerp anargisme en libertinisme wat die mens wil losmaak van die Wet van God.

Ons verwerp antinomianisme wat die Wet van God geringskat en ontken dat God oordeel oor alle menselewens of dat Hy die gehoorsame mens seën.

9. **Ons bevestig** dat God heers oor die geskiedenis en in alles voorsien.

Ons verwerp die historiese materialisme wat beweer dat die "geskiedenis" noodwendig die mens en die samelewing voortsleep na sosialisme en uiteindelik kommunalisme.

Ons verwerp deïsme wat beweer dat God die heelal daargestel het en dit toe verlaat het om op sy eie voort te gaan.

Ons verwerp nihilisme en fatalisme wat nie aanvaar dat God se voorsienigheid ook menslike verantwoordelikheid insluit nie en alles aan die noodlot oorlaat.

10. **Ons bevestig** dat die mens na die Beeld van God geskape is, maar in sonde verval het.

Ons verwerp sekulêre humanisme wat oordeel dat die mens in wese goed is en inherente absolute regte het.

Ons verwerp rassisme wat reken dat sommige rasse hoër ontwikkel het as ander en daarom meerderwaardig is.

11. **Ons bevestig** dat die mens deur genade verlos word omdat hy in Jesus Christus glo.

Ons verwerp selfverlossing wat oordeel dat die mens homself kan verlos en genees met holistiese geneesmiddels en sielkunde, transendentale meditasie en ander menslike vermoëns.

Ons verwerp revolusionêre humanisme wat oordeel dat alleen die staat 'n mens kan herskep en van die bose verlos.

12. **Ons bevestig** dat die samelewing bestaan uit mense en groepe mense wat God gemaak en saamgevoeg het.

Ons verwerp neo-kommunisme wat 'n primitiewe gemeenskap voorstaan as die ideaal vir 'n verenigde mensdom.

Ons verwerp fascisme wat die "volk" verabsoluteer en verafgod.

Ons verwerp globalisme wat alle kultuur-etnieë wil insluit in 'n Nuwe Wêreldorde.

13. **Ons bevestig** dat die Kerk die Liggaam van Christus is waaraan alle ware Christene deel het.

Ons verwerp 'n ekumenisme wat 'n gesentraliseerde en burokratiese sigbare kerklike eenheid belangriker ag as Bybelse waarheid.

Ons verwerp dogmatiese eksklusivisme wat enige ware Christen uitsluit van die tafel van die Here of die verkondiging van die Woord.

Ons verwerp die sogenaamde Bevrydingsteologie wat 'n "People's Church" voorstaan waar daar geen onderskeid is tussen, etnisiteit, geslag, ouderdom of klas nie.

14. **Ons bevestig** dat God vier basiese gesagsvorme daargestel het naamlik individuele-, gesins-, kerklike- en burgerlike gesag.

Ons verwerp diktatorskap wat daarop aanspraak maak dat een persoon onbeperkte gesag en mag oor ander kan uitoefen.

Ons verwerp totalitarisme waar die staat alle basiese gesagsvorme in homself opneem en die enigste gesagsinstelling en regeerder word.

Ons verwerp staatsisme waarvolgens die burgerlike owerheid inmeng in die daaglikse aktiwiteite en bestaan van die ander basiese gesagsvorme.

Ons verwerp sosialistiese demokrasie wat oordeel dat die stem van die meerderheid bepaal of enige wet reg of regverdig is.

15. **Ons bevestig** dat Christenouers die verantwoordelikheid het om vir hulle kinders 'n Christelike onderwys en opvoeding te voorsien.

Ons verwerp sekulêre humanisme wat aanvoer dat onderwys neutraal moet wees en deur die staat beheer word.

Ons verwerp revolusionêre humanisme wat leer dat kinders deur middel van "people's education" en progressiewe opvoeding opgelei moet word volgens die behoeftes van die sosiaal demokratiese staat.

16. **Ons bevestig** dat Christene hulle hele lewe moet inrig volgens die beginsels van God se Woord en wet.

Ons verwerp humanisme wat leer dat die mens die inherente vermoë het om self te oordeel wat reg en regverdig is.

Ons verwerp hedonisme wat oordeel dat genot die hoogste waarde in die lewe is.

Ons verwerp antinomianisme wat oordeel dat die mens so 'n stadium van volwassenheid bereik het dat hy nou van Bybelse beginsels vry is.

Ons verwerp autonomianisme wat oordeel dat die mens sy eie moraliteit en morele wette kan bepaal.

17. **Ons bevestig** dat Christene die verantwoordelikheid het om lewe, gesin, eiendom en vrede te beskerm en te bewaar.

Ons verwerp die idees van pasifisme en antimilitarisme wat beweer dat geen Christen of Christelike regering wapens mag gebruik om goddeloosheid en opstand te onderdruk nie.

Ons verwerp militarisme wat met behulp van absolute militêre mag beheer oor 'n bevolking verkry en uitoeefen.

18. **Ons bevestig** dat Christene die opdrag het om die arme en hulpelose te versorg en om deur burgerlike howe reg en geregtigheid toe te pas.

Ons verwerp die vorm van sosialisme wat deur 'n welsynstaat diegene wat produseer, beroof en uitbuit en die arme en hulpelose verslaaf deur 'n sosiale sekuriteitsstelsel (social security system).

Ons verwerp die Bevrydingsteologie wat oordeel dat geregtigheid neerkom op sosiale en ekonomiese gelykheid en die staat beskou as verlosser en voorsiener vir armes.

Ons verwerp konsumpsionisme wat met gierigheid rykdom en besittings net aanwend vir selfsugtige genot sonder om hulp te verleen aan die arme en hulpelose.

19. **Ons bevestig** dat Christene die verantwoordelikheid het om hulleself en die skepping volgens die Woord van God te versorg.

Ons verwerp die panteïstiese Ekologie Beweging wat aanvoer dat die "gees van god" in alles is en die natuur daarom geheel en al "goddelik" is.

Ons verwerp Gaiaïsme wat oordeel dat die lewende aarde god is en dat die mens deur bevolkingsgroei en ontwikkeling hierdie goddelikheid skaad.

Ons verwerp egoïsme wat verklaar dat elke mens, as skepper van sy eie lewe, gedrag, wette en bestemming homself moet distansieer van sosiale omgang en deur kollektiewe anargie alle basiese regeringsvorme moet vernietig.

20. **Ons bevestig** dat Christene die verantwoordelikheid het om kerk en wêreld in liefde met Bybelse waarhede te konfronteer.

Ons verwerp 'n piëtisme wat oordeel dat die wêreld aan die duiwel behoort en dat Christene hulle net moet beywer vir die "redding van siele".

Ons verwerp 'n vorm van fatalisme wat aanvoer dat wat ookal gebeur "God se wil" is, asook konformisme en kompromie wat leer dat Christene vandag net "relevant" kan wees as hulle aanpas by alle moderne denkrigtings.

Ons verwerp 'n vorm van egalisme wat Bybelse begrippe met menslike idees sinkretisties vermeng.

7. EVALUERING

In **Artikels 2 en 4**, en hulle opsomming, staan onder andere: "Ons bevestig dat die hele Skrif (Bybel) geheel en al deur God geïnspireer is. Dit is ewig, onveranderlik, sonder foute en die enigste absolute, objektiewe en finale maatstaf vir die waarheid ..." **"Ons verwerp** kontekstuele teologie en neo-ortodoksie wat

beweer dat, alhoewel die Bybel onfeilbaar is ten opsigte van geestelike waarhede, dit feitelik, wetenskaplike en historiese onjuisthede bevat ..." **"Ons verwerp ... 'rasioneel-wetenskaplike' Skrifkritiek wat menslike idees en 'wetenskap' hoër ag as die duidelike leerstelling van die Skrif ..."** Let ook op die anomalie van **Artikel 11** (se ware gelowiges sonder die kerk) en **Artikel 13** (se ware gelowiges binne die een kerk): "Hy alleen is die Messias, die Here van die geskiedenis en Verlosser van enkelinge en volkere en nie die staat of die Kerk nie." En: "Ons bevestig dat, hoewel daar baie Christelike denominasies en teologiese strominge is, daar in werklikheid net een Liggaam van Christus bestaan waaraan alle ware Christene in die onsigbare eenheid van die ware geloof behoort." (Let op die hantering van "enkelinge" en "volkere").

Hierdie paar sinne dui uitdruklik op Serkos en sy Manifest se **fundamentalistiese Skrifgebruik**. Daar kan dus verwag word dat daar voortdurend ernstige **hermeneutiese probleme** ondervind sal word met Serkos se interpretasie van die Skrif. Die geskrewe teks van die Bybel is vir hulle, oorvereenvoudig, sonder foute en absoluut die finale maatstaf en waarheid - ten spyte van die mensehande wat geskrywe het. Dit stel hulle in staat in die Manifest, en ander geskrifte, om tekste sonder die nodige inagneming van hulle teksverband en kultuur-historiese verband aan te haal, en om hulle dan op hulle onmiddellike skynwaarheid getakseer onder gekose onderwerpe te groepeer. Hierdie soort hermeneutiek of Skrifinterpretasie kan nie deur 'n verantwoordelike teologie aanvaar word nie. 'n Substansiële hermeneutiek is immers 'n voortdurende histories-kritiese en wetenskaplike ondersoek na wat die tekste van die Bybel werklik gesê het in hulle tyd en wel ook beteken vir ons tyd vandag - in ons ewige soeke om God se Woord te probeer hoor agter al die mensewoorde oor God in die Skrif, terwyl ons goed weet dat God alleen beskik oor sy Woord, om dit tot ons hart en verstand en in ons lewe te bring. Alleen wanneer God in Christus ons aangeraak het en geloof in ons werklikheid begin maak, kan ons waag om iets te probeer sê van moontlike verstaan. Dit alles maak ons baie nederig voor God en sy Woord, en baie versigtig om iets (al is dit ook net voorlopig te sê, en dan juis krities-wetenskaplik in die ondersoek van die Skrif). Daarom is ons konklusies en uitsprake nooit gearriveer, maar altyd oop na die toekoms. Ons verstaan van die Skrif is nooit meer as 'n verstaan tot in hierdie stadium nie. So bou ons voort op die belydenisskrifte van die kerklike tradisie, en terwyl ons altyd weer opnuut waardeur wat hulle vir ons geleer het, gaan ons nie met ons rugkant die toekoms in nie, maar gaan ons met 'n openheid die toekoms tegemoet en wil ons dit waag om vorentoe te kyk. Hierdie hermeneutiek mis ons totaal en al in die geskrifte van Serkos, al sou ons ook waardering kon hê vir baie goeie dinge wat hulle doen.

Serkos en die Manifest is te fundamentalisties in hulle Skrifgebruik vir die Hervormde Kerk om daarmee te kan vrede maak. Die Hervormde Kerk sal hom nie kan assosieer met alles wat in die Manifest staan nie. Dis 'n vraag of die Kerk vooraf insae gehad het in die voorbereiding van die Manifest.

In **Artikel 3** is dit duidelik dat die Manifes nie na behore kennis geneem het van die resultate van ander wetenskappe nie, en daarom word die hele werklikheid 'van ontwikkeling en ewolusie te maklik verwerp.

In **Artikel 5** maak die Manifes hom skuldig aan 'n gevaarlike oorvereenvoudiging wat nie daarin slaag om die uiters ingewikkelde probleme van aborsie en genadedood op 'n gebalanseerde wyse te benader nie, wanneer dit sonder meer stel: "**Ons verwerp ...** aborsionisme en genadedood (eutanasie) wat aan 'n mens die willekeurige 'reg' gee om te besluit oor die lewe van 'n ander mens, 'n ongebore lewe ..." Aborsie word byvoorbeeld 'n baie moeilike etiese kwessie wanneer die lewe van 'n moeder op die spel is, en genadedood is nie so maklik te verwerp waar 'n persoon kunsmatig aan die lewe gehou word en die verlenging van lyding ter sake kom nie.

Artikels 7 en 9 wat oor privaatbesit en vrye onderneming handel, reflekteer 'n bykans ongelooflike vermenging van Bybels-Christelike kategorieë met ideologiese voorkeure: "Privaatbesit van produksiemiddele is noodsaaklik vir die uitoefening van rentmeesterskap en is 'n seën van God wat in sy Woord gewaarborg word." "'n Ekonomiese stelsel, gebaseer op die Bybelse beginsels vir privaatbesit en 'n vrye ekonomie, bevorder voorspelbare en groeiende ekonomiese omstandighede met prysstabiliteit, wat vertroue in die toekoms wek." "Die besit van eiendom is die vrug van 'n mens se eerlike, harde arbeid om vir homself, sy gesin en diegene in nood te voorsien." "Wanneer mense in gehoorsaamheid aan die Bybelse morele wette en in 'n vrye ekonomiese raamwerk optree, heers hulle op 'n goddelike wyse oor die geskiedenis soos in die voorsienigheid van God bepaal. Daarom beleef hulle vryheid, Sy omvattende seën en genade in die geskiedenis." "**Ons verwerp** sosialisme wat 'n mens die reg tot privaatbesit en skeppende werk ontnem." "**Ons verwerp** die historiese materialisme wat beweer dat die 'geskiedenis' noodwendig die mens en die samelewing voortsleep na sosialisme en uiteindelik kommunalisme."

Op hierdie vermenging van teologie met ideologie, waarin ideologie (as verabsoluttering van 'n lewens- en wêreldbeskouing asof dit die enigste weg aandui waarvolgens 'n samelewing ingerig kan word) die voorrang het, moet nou reageer word:

- * Privaatbesit van produksiemiddele is een van die grondstellings van liberalisme-kapitalisme. Die Manifes is egter verkeerd wanneer (getrou aan die ideologie) beweer word dat die Bybel dit sien as "noodsaaklik" en 'n "seën van God wat in sy Woord gewaarborg word"; die Christelike etiek het immers ruimte vir privaatbesit en kommunale besit, en nêrens word een uitdruklik en sonder meer uitgeskakel nie.
- * Die Bybel het allermens voorskrifte vir 'n spesifieke ekonomiese stelsel, of sosio-politieke orde, en gee vir seker nie "beginsels vir privaatbesit en 'n vrye ekonomie" nie, om nie eers te praat van die ander aansprake soos

"prysstabiliteit" nie. Al hierdie dinge kan nie sonder behoorlike kwalifisering en substansiëring gesê word nie.

- * Eiendom is nie altyd "vrug van ... eerlike, harde arbeid" nie; op die vrye mark is daar ook monopolieë, kartelle, manipulasie en gewetenloosheid - die kapitalisme het immers geen etiese basis nie (Vergelyk HTS Jaargang 48 September/November 1992 - JP Labuschagne: Die teologie in gesprek met die ekonomie, bladsye 832 tot 834).
- * Hulle "verwerp" sosialisme en kommunisme sonder 'n objektiewe beoordeling van reg en verkeerd, en neem nie in ag dat die Westerse demokratiese sosialisme (anders as kommunisme) wel privaatbesit in samehang met kommunale besit handhaaf nie.
- * Die gedagte dat die kombinasie van "gehoorsaamheid aan die Bybelse morele wette" met optrede binne "'n vrye ekonomiese raamwerk" sukses en voorspoed waarborg, is merkwaardig.

Behalwe Serkos se fundamentalistiese Skrifgebruik word dit nou ook duidelik dat hulle **teologie en ideologie laat deurmekaar loop**, wanneer hulle goddelike sanksie verleen aan hulle ander uitsluitende voorkeur vir die vrye ondernemingstelsel. Iewers het Serkos, in hierdie opsig, die invloed van die **neo-Calvinisme** ondergaan, 'n beskouing wat hulle weer van die **Engelse puritanisme**, en veral van die teoloog **William Perkins** (1558-1602), gekry het (Vergelyk JP Labuschagne: Die historiese konteks van 20ste eeuse samelewingsteologieë - proefskrif 1987, bladsye 644-649, 674-691). Perkins was inderdaad die vader van 'n nuwe mode: om die kerk se samelewingsetiek diensbaar te maak aan die heersende ekonomiese gewete. Met Perkins het die regverdiging van die mens deur sy finansiële sukses 'n tipiese puriteinse idee geword, en word dit vandag nog deur massas aangehang. Armoede is hiervolgens teken van 'n verkeerde verhouding met God. Inderdaad beweer die Manifes in hierdie gees dan dat as die morele wette van God gehoorsaam word en daar binne die raamwerk van die vrye ekonomie gebly word, sukses en welvaart vir seker sal volg. Hier het ons 'n ideologie gekombineer met die tipiese **welvaartsgodsdiens**. Dis 'n gevaarlike wanindruk. In hierdie gebroke wêreld kan ook gelowiges soms baie moeilikhede en swaarkry belewe.

Daar bestaan vir die Christelike etiek nie soiets dat een ideologie alles net reg doen en geen ander ideologie bestaansreg sou hê, omdat hulle weer alles verkeerd doen nie. Die Bybel se etiek maak nie oorvereenvoudigde en ongekwalfiseerde keuses vir of teen privaatbesit, kommunale besit, vrye onderneming, liberalisme, kapitalisme, demokratiese sosialisme, kommunisme ensovoorts nie. Binne die Christelike etiek is daar ruimte vir die waarde-oordele en -keuses van alle ideologieë - en word elke ideologie aangespreek vir die morele grense wat hulle by geleentheid en in bepaalde opsig oorskry, wanneer God nie verheerlik word nie of alle mense (individue en groepe) nie in gelyke mate in ag geneem word nie (Vergelyk HTS Jaargang 48 September/November 1992 - JP Labuschagne: Die teologie in gesprek met die

ekonomie, bladsye 853-858). In hierdie opsig het Serkos in sy geskifte deurgaans in gebreke gebly, maar dit kan dan ook verwag word wanneer die uitsprake van die Manifes gelees word.

Met **Artikels 12 en 15** word dit duidelik dat Serkos in sy ideologie nie slegs bly binne die grense van liberalisme-kapitalisme se vrye individue nie, maar ruimte laat vir die konserwatisme se groepsbelange: "Ons bevestig dat die samelewing uit enkelinge en groepe wat God gemaak het, bestaan." "Onder God se gesag het elke sodanige groep die verantwoordelikheid en reg tot vryheid en selfbeskikking." "Opvoeding kan ... nie ... neutraal wees nie. Christelike opvoeding moet die taal en kultuurerfenis van die gesin in ag neem ..." Dit het hierbo, in die voorsittersverslag van 1992 na vore gekom dat Serkos die ideaal het om 'n samelewing te bou op "**Christelike beginsels**".

8. KONKLUSIE

- 8.1 Serkos kan moeilik anders beskrywe word as 'n **ekumeniese vereniging** waarin die Ned Geref Kerk, die Ned Herv Kerk en die Geref Kerk amptelike verteenwoordiging het. Dis 'n ekumeniese vereniging, omdat dit soos die ekumeniese beweging in die algemeen vanuit 'n Bybels-Christelike grondslag hom besighou met die probleme van die samelewing.
- 8.2 Die **grondslag** van Serkos is die Heilige Skrif en die "Gereformeerde Protestantse Belydenisskrifte".
- 8.3 Die **doelstellings** van Serkos is om die "Gereformeerde Protestantse geloofsleer en geloofslawe te bevorder" en om die "kontemporêre ideologieë, waaronder die Marxisme-Leninisme en verwante ideologieë, te bestudeer en dienvolgens op te tree".
- 8.4 Wat sy **werkwyse** betref, word voortdurend gesê dat Serkos die "Christelike geloofsleer en geloofslawe" wil bevorder en verdedig. Dit word op verskillende maniere gedoen, soos in die verslag aangedui. Tans word veral aandag gegee aan die verspreiding van die Manifes en die organisering van seminare. Serkos se "Selfbehoudseminare" wil 'n soort "Christelike teen-rewolusionêre waardestelsel" bevorder wat gemik is op 'n "Christelike regstaat of regsvermoë". Tans spits hulle hulle toe op die **arbeidsterrein**. **Die klem het egter verskuif vanaf navorsing oor die gevaarlike ideologieë na geskifte en seminare wat ingestel is op die bemarking van die Bybels-Christelike lewens- en wêreldbeskouing teenoor die rewolusionêre of sosialistiese alliansie. Hierteenoor moet gesê word dat Serkos nie van die wêreld 'n beter plek sal maak nie - want dit kan God alleen vermag, en geloof kom nie uit seminare nie, maar volg uit die ontmoeting met Christus in die erediens van sy gemeente. Christus die Here hou ook self sy kerk in alle omstandighede in stand.**

- 8.5 Die Skrifgebruik van Serkos is beduidend **fundamentalisties** - wat nie vir die Hervormde Kerk aanvaarbaar kan wees nie.
- 8.6 Serkos neem 'n posisie in waarin **teologie en ideologie met mekaar vermeng**. Dit kan nie aanvaar word nie.
- 8.7 Serkos is **nie konsekwent objektief-wetenskaplik in sy navorsing en beoordeling van ideologieë nie**. Daar word 'n allesuitsluitende keuse gemaak vir 'n eiesoortige vrye mark-ideologie waarin sowel liberale as konserwatiewe waardes figureer en wat vermeng word met Christelike kategorieë. Sosialisme, kommunisme en verwante rewolusionêre ideologieë word sonder meer in die geheel verwerp. Eensydigheid en ideologiese kontaminasie in navorsingsresultate maak daardie navorsing ongelukkig grootliks waardeloos, en ook nie aanvaarbaar vir die Christelike etiek nie.
- 8.8 Sedert 1992 word 'n daling ondervind in die finansiële ondersteuning van kerke, die sakegemeenskap en individue. Die **aanvraag na (bruikbaarheid van) Serkos se produk en diens het beduidend gedaal in die veranderende omstandighede in die samelewing**. Die organisasie het gevolglik **ernstige finansiële probleme**.
- 8.9 Gedurende die laaste aantal jare het Serkos aanhoudend begin praat van '**n meer onafhanklike posisie teenoor die kerke, en dat hy hom veral op individuele ondersteuning wil toespits**.
- 8.10 Serkos het **waardevolle diens** oor baie jare gelewer **in die bewusmaking van die gevare van die kommunisme**. Daarvoor is daar waardering. Tog het daar gaandeweg 'n gebrek aan objektiewe wetenskaplikheid aan die lig gekom, en dit het plek gemaak vir '**n meer ideologiese inslag**, en dit het betrekkenheid by Serkos vir die Kerk minder aantreklik gemaak, omdat die Kerk die verantwoordelikheid van sy assosiasies nie kan ontduik nie. **Dit laat die Kerk met 'n aantal opsies waaroor besluit moet word:**
- 8.10.1 Die Kerk aanvaar Serkos soos hy is, omdat die werk wat daar gedoen word, met al die foute, nodig is.
- * Hierdie opsie word bemoeilik deur die feit dat die Kerk hom na die een kant losmaak van die ekumeniese beweging vanuit die Wêreldraad van Kerke, wat teologie en ideologie vermeng, maar hom aan die teenoorgestelde kant, wat ook teologie en ideologie vermeng, nie kan losmaak nie.
- 8.10.2 Die Kerk poog om die samewerking van die NG Kerk en die Geref Kerk te verkry om Serkos finansiëel te probeer red, en saam te begin onderhandel met Serkos in 'n poging om dit te omskep in 'n volwaardige navorsingsinstansie vir samelewingstudies - diensbaar aan die kerke.

- * Hierdie opsie word bemoeilik deur hoë kostes in moeilike finansiële tye, moontlike probleme om die organisasie in 'n nuwe rigting te stuur, en om konsensus onder die kerke daaroor te vind.

8.10.3 Die Kerk onttrek aan Serkos, omdat die Kerk hom nie kan vereenselwig met die beeld en aksies van die organisasie nie.

- * Wat hierdie opsie moeilik maak, is die feit dat die kerke juis in hierdie tye van 'n samelewing in stroomversnelling deeglike navorsing oor die samelewing nodig het, vir verantwoordelike besluite en voorligting aan kerk en gemeenskap.

8.10.4 Die Kerk onttrek hom aan Serkos, omdat die Kerk die beeld en aksies van die organisasie nie in geheel kan aanvaar nie, maar omdat objektief-wetenskaplike navorsing oor die samelewing vir die Kerk in sy besluitneming en voorligting baie belangrik is, en die Kerk bewus van sy verantwoordelikheid in kerk en gemeenskap is, word voortgegaan om jaarliks R50-00 per gemeente deur die ringe te laat insamel om die Kerk in staat te stel om op 'n **ad hoc-basis koste-effektiewe navorsing oor die samelewing** te doen. Resultate van navorsing sal in die bestaande kerklike literatuur beskikbaar gestel word aan gemeentes en lidmate en verder deur die Kerk op die gepaste wyse hanteer word (Daar word hiermee nie 'n eie instituut of heeltydse navorser oorweeg nie, ook nie studiebeurse en verkieslik ook nie oorsese waarnemingsreise nie, omdat daar koste-effektief vir noodsaaklike navorsing en nie vir bykomstighede en administrasie betaal moet word nie).

- * Hierdie opsie mag bemoeilik word deur kerke wat ons mag verkwalik en ook mense wat nie op hoogte is nie.

9. AANBEVELING VAN DR JP LABUSCHAGNE

Die Kerk maak opsie 8.10.4 onmiddellik besluit van die Kerk. Serkos en die gemeentes van die Kerk word onverwyld daarvan in kennis gestel.

10. MOTIVERING

Afgesien van dit wat reeds by 8.10.4 staan, kan verwag word dat die Kerk in die geheel so besluit sal ondersteun; dit blyk uit 'n **meningspeiling** wat aan die einde van 1993 gemaak is. Briewe is aan al die predikante gestuur om te bepaal watter waarde Serkos tans vir die kerk (predikante, kerkrade en gemeentes) het. Die resultaat is soos volg:

Briewe uitgestuur	455
Briewe nie terugontvang nie	362 - 79,56% het Serkos nie belangrik genoeg geag om te antwoord nie.
Uit briewe wel terugontvang-	
Briewe negatief	59 - 63,44%
Briewe positief	34 - 36,56%

--- o0o ---

KERK EN KUNS

A. MEMORANDUM OOR DIE UITBEELDBAARHEID VAN CHRISTUS

DS J OTTO

Hier is veral twee sake ter sprake en beide sal aandag moet geniet in die soeke na 'n antwoord. Die eerste is die interpretasie van die tweede gebod en die tweede is die verstaan van die twee nature van Christus. Eers dan kan daar werklik gevra word na die regverdiging al dan nie van Christus (en God) uitbeeld.

DIE TWEEDE GEBOD

Jy mag nie vir jou 'n beeld of enige afbeelding maak van wat in die hemel daarbo of op die aarde hieronder of in die water onder die aarde is nie. Jy mag hulle nie vereer of dien nie, want Ek, die Here jou God, eis onverdeelde trou aan My. Ek reken kinders die sondes van hulle vaders toe, selfs tot in die derde en vierde geslag van die wat my haat, maar ek betoon my liefde tot aan die duisendste geslag van die wat My liefhet en My gebooie onderhou.

Ons staan midde in die Reformatoriese tradisie, spesifiek deel van die Calvinisme. Dit is belangrik dat ons as eerste opmerking in 'n bespreking van die tweede gebod moet stel dat die Lutherse tradisie die saak anders benader en van die eerste twee gebooie slegs een gebod maak. In hierdie bespreking word die Calvynse onderskeid gehandhaaf.

CALVYN

God is nie net die enige (enigste) God nie - die eerste gebod - Hy is ook voorskriftelik in hoe Hy gedien wil word. Ons mag dit nie waag om iets vleesliks aan God toe te dig nie. Slegs die grofste vorm van oortreding van hierdie gebod word aangedui, wat beteken dat daar ook verfynde vorme van oortreding kan wees, wat slegs by nadere ondersoek duidelik sal word. Hierdie gebod dui twee sake aan: Die eerste is dat ons dit nie mag waag om God aan ons sinne te probeer onderwerp nie (juis omdat Hy onbegryplik is, is die versoeking om Hom uit te beeld soveel meer), en die tweede is dat ons geen beeld mag aanbid of godsdienstige eer aan die beeld (selfs 'n verbeelding van God) mag betoon nie.

Calvyn stel dat God se eer aangetas word elke keer wanneer daar 'n gedaante aan Hom toegedig word (Boek I Hst XI, 1). God as die Vrymagtige stel self vas

hoedanig Hy aanbid wil word. Hy wil nie in beeldvorm aanbid word nie, juis omdat daar van die vroegste tye af al bygeloof gekoppel is aan verskynsels in die natuur, en ook hulle beelde. Afgodery begin met die aanbid van iets in die natuur - soos die son of maan - en brei vandaar uit. God stel geen grense aan Homself nie, dit wil sê Hy beperk Homself nie deur die mens toe te laat om die een of ander beeld te maak en dié te aanbid nie. In Deuteronomium 4:15ev herinner Moses die volk daaraan dat God met hulle uit die vuur gepraat het, al het hulle niemand gesien nie, God het nie aan hulle verskyn nie, hulle het slegs Sy stem gehoor en dit maak dat hulle moet waak teen die maak van enige beeld. Dit sou 'n afwyking wees om enige beeld aan God toe te dig. Hierdie waarskuwing geld ook Christene aangesien Paulus in sy toespraak in Athene (Handelinge 17:29) waarsku teen 'n beeld (selfs gedagtebeeld) van God maak. Ons moet met ander woorde geen toevlug in uiterlike gestalte soek in ons diens aan die Here nie.

Een van die groot belaglikhede van afgode is dat hulle hulle oorsprong in die wil van 'n mens het. Die mens maak uit klip of verf of goud 'n beeld en dig dan later aan hierdie beeld eienskappe toe. Dit terwyl die beeld deur die skeppende wil van die mens tot stand gekom het. Daar is die pragtige heidense gedig wat vertel van die nuttelose vyeboom wat deur die wil van die kunstenaar tot goddelike status verhef is. Dit is belaglik om te dink dat die eer van God deur die wil van 'n mens op 'n blok hout oorgedra kan word. (Die stelling deur Calvyn dat die afgod deur die wil van 'n mens gemaak word, verdien verdere kommentaar. Oorgedra op enige afbeelding van God beteken dit dat die mens, hoe skeppend ookal, God ondergeskik stel aan sy skeppende interpretasie. Verder beteken dit dat God se wil om anders gedien te word, ondergeskik gestel word aan die menslike wil).

Enige voorstelling van God in watter vorm ookal is 'n krenkende voorstelling van Sy majesteit. Die argument dat beelde die boeke van die leke is, hou nie water nie. Die profete stel deurgaans in hulle preke die ware God direk teenoor enige beelde. Daar is nie ooreenstemming of sprake van gelykheid tussen God en Sy beelde nie. Beelde het baie maklik tot gevolg dat God minder gevrees word. Die beeld wat voor my is, kan betas, beheer, en indien nodig, vernietig word. Beelde maak dit met ander woorde moontlik om God onder beheer te bring. Hierdie voorstelling geld enige beeld van God wat die mens maak. God kan selfs maklik geminag word. (Dit is belangrik dat hierdie saak beklemtoon sal word. Juis die feit dat die mens God aan sy wil "onderwerp" deur die maak van 'n beeld, maak dit makliker vir die mens om te dink hy kan God "af" bring tot sy vlak en God manipuleer en stuur. God beveel dat Hy gedien moet word deur die verkondiging van Sy Woord en die bediening van die sakramente. Paulus getuig dat Christus deur die ware verkondiging van die evangelie as't ware afgeskilder word. Dieselfde geld God se werking in die mens se lewe. God se Hand kan "gesien" word. Die gevaar is dat die mens meer sal wil doen as dit en God se hand nie net verkondig nie, maar ook teken. Die feit bly egter dat 'n goeie preek (Woordverkondiging) baie meer beteken vir die mens in terme van ware geloof, as wat enige skildery of beeld kan doen.

Beelhouwerk en enige ander kunsvorm is egter 'n gawe van God en moet daarom gebruik en waardeer word. Dit mag egter nooit ten onregte of onwettig gebruik word nie. Enige beeld wat die kunstenaar skep en as God voorstel, is oortreding van die gebod en kan ander mense die verderf inlei. Die gawe om skeppend te werk dra met ander woorde ook 'n groot verantwoordelikheid. Tot sover Calvin.

Al leef ons in die twintigste eeu kan ons nie anders as om saam te stem met die algemene beginsels wat die Reformasie, en daarom ook Calvin, gestel het nie. (Skrifgedeeltes wat Calvin aanhaal in sy betoog: Deur 4:15; Jes 40:18, 41:7 en 29; Eks 33:17; Jer 10:3; Hab 2:18; Gal 3:1).

BJ ENGELBRECHT

In sy boek "Die Wet van God" dui prof BJ Engelbrecht aan dat die verband met die eerste gebod daarin lê dat die tweede gebod nuwe gesigpunte na vore bring ten opsigte van die mens se diens aan God. Waar die eerste gebod die diens aan ander gode bedoel, is hierdie gebod gerig op beelddiens, selfs al is hierdie diens tot eer van God. Die tweede gebod stel dat God nie in 'n beeld vasgevang mag word nie. God moet op die regte manier gedien word, soos Hy dit wil.

Die bedoeling van die maker van 'n beeld is om die goddelike mag vas te vang, of sigbaar te maak en dan daaroor te beskik. Anders gestel, deur 'n beeld te maak wil die mens oor God se mag beskik en God na sy wil vorm. Hy wil God nie toelaat om Homself te openbaar soos Hy wil, waar Hy wil nie. Dit is die mens soos die bouers van die toring van Babel wat aan God wil voorskryf, "laat ons wil geskied". Die oortreding van die tweede gebod kan met die volgende beeld verduidelik word. Die maak van 'n beeld is die mens se eiemagtige poging om van sy kant af 'n venster oop te maak na God toe waardeur God se lig dan moet skyn, in plaas daarvan om die enigste venster wat God gegee het, naamlik Sy Woord, te aanvaar.

Die maak van beelde is die gevolg van 'n mens wat nie tevrede is met die genoegsaamheid van die Woord nie, vir wie Woord en sakrament nie konkreet genoeg is nie.

Alhoewel Deut 4 die perke eerstens baie prakties en konkreet verduidelik, word daar in vers 12 die stelling gemaak dat daar slegs 'n stem was, geen gesig het verskyn nie. Hieruit kan ons aflei dat verkondiging die regte vorm van Godsopenbaring en godsdiens is. Enige voorstelling van God wat nie God self is nie, sal as oortreding gesien kan word. Dit wil sê dat selfs die mens se verbeeldingsvlugte of verkeerde verwagtinge ten opsigte van God, as oortreding van hierdie gebod gestel kan word. Die maak van beelde as boeke van leke word ook as oortreding gesien. Die maak van beelde vir verering teenoor aanbidding word deur sekere groepe goedgepraat maar hierdie onderskeid word nie in die Skrif gehandhaaf nie.

Beelddiens as fyner vorm van aanbidding kom op 'n paar maniere na vore. Ons kan God opeis as ons eie nasionale God wat net aan ons kant is, en dan God inspan om die een of ander ideologie te regverdig. God kan dan selfs die een wees wat ons eeu-oue instellings bewaar. Dan is Hy eintlik niks meer as 'n volksvader nie. Aan die ander kant kan Hy die voorloper word in die stryd teen 'n owerheid. Hierdie gebod kan met ander woorde deur beide die konserwatis en die revolusionêr oortree word. Wanneer 'n godsdiens verstar tot blote vormdiens en God gesoek word in tradisies en uiterlike handeling, is die gevaar van die oortreding van die tweede gebod altyd naby. Vergelyk die geskiedenis van Hiskia wat die koperslang vernietig omdat die volk begin dink het die vorm is belangriker as God (II Konings 18:4). 'n Oorbeklemtoning van byvoorbeeld God se toorn of Sy liefde, ly ook tot die maak van 'n eie beeld wat dan as God aanbid word. God verbied beelddiens omdat Hy ons liefhet en wederliefde verwag. Wederliefde nie aan iets anders nie, maar aan Hom. Aldus Engelbrecht.

In 'n slotgedeelte stel hy die volgende: God het gedoen wat ons nooit met ons beelddiens kon doen nie. In Jesus Christus het Hy Hom aan ons deur Sy Woord openbaar en sodoende tegelykertyd die grondplan van ons diens aan Hom bekend gemaak, naamlik dat dit diens aan die Woord moet wees. Ons is Hom gehoorsaam deur Sy Woord te gehoorsaam (Teksverse ter sprake; II Kor 4:4; Kol 1:15; 1:19; Joh 14:9; I Joh 1:1). Oor die uitbeeldbaarheid van Christus maak hy geen opmerking nie, maar daar is tog 'n sterk klem op Christus as Woord en voorbeeld tot diens deur die Woord en woord.

DIE BELYDENISSKRIFTE

Die Heidelbergse Kategismus

In Sondag 13 en 14 word die ware Godheid en die ware mensheid van Christus naas mekaar gestel. Jesus word ware en ewige Seun van God genoem, wat gelyk ook ten volle mens was, uitgesonderd die sonde.

Sondag 35 handel spesifiek oor die tweede gebod. Daar word duidelik gestel dat die bedoeling van die tweede gebod is om die mens te verhoed om God uit te beeld, of te aanbid op 'n manier wat Hy nie wil nie. Met ander woorde dit gaan nie net oor die verering op 'n verkeerde manier nie, maar ook die maak van 'n beeld van God, om welke rede ookal. Die maak van beelde as boeke vir leke verdien ook spesifieke aandag en word as onaanvaarbaar afgewys. Persone wat mense deur middel van tasbare/sigbare beelde tot God wil lei, moet hierdie punt ernstig opneem. Die Heidelberger erken darem dat die kunstenaar wel sy gawe mag uitleef, maar nooit in ongehoorsaamheid teenoor die Gewer van die gawe nie.

Die Nederlandse Geloofsbelydenis

Artikel 2 stel dat God Homself in die algemeen in die natuur aan ons openbaar maar in die besonder in Sy Woord. Hierdie Woord is die wil van God en nie die verbeelding of skepping van 'n mens nie (Artikel 3). Hierdie Skrif bevat alles wat ons vir ons saligheid nodig het (Artikel 7).

Artikel 10 stel dat Jesus Christus ware ewige God is, dat Hy almagtig is en aanbid moet word. Hy het deel gehad aan die skepping (Gen 1:1; Joh 1:3; Heb 1:2; Kol 1:16). Artikel 18 stel dat Jesus Christus mens geword het en Artikel 19 stel die twee nature van Christus op die spoor van Chalcedon.

Dit behoort teen dié tyd duidelik te wees dat daar nie net van die aanbidding van beelde sprake is nie, maar ook die maak van beelde. Die belydenisskrifte se klem op die Woord as vorm van Goddelike openbaring moet ernstig opgeneem word. Om beelde te maak is al klaar oortreding omdat dit meer as Woord is. Die aanbidding is net 'n verdere stap in die oortreding van hierdie gebod, nie die eerste stap nie.

GOD EN TYD

Die verhouding tussen God en tyd (oftewel tyd/ruimte). Wanneer ons God op die een of ander manier uitbeeld, kan ons Hom dalk betrek by tyd en ruimte op 'n ander manier as wat Hy voorheen betrokke was. Dit is daarom noodsaaklik dat ons die verhouding tussen God en tyd van nader sal beskou. Dit is nie 'n enkelvoudige verhouding wat deur een reeks stellings onder woorde gebring kan word nie. God is die Skepper van tyd en ruimte, en daarom is God groter as tyd.

God as Skepper beteken dat Hy buite tyd en ruimte om 'n bestaan het. Ons kan nie praat van God as voor-tydig nie, aangesien ons dan steeds vasgevang bly in die liniêre verstaan van God se bestaan ten opsigte van tyd. Tyd bevat kategorieë van "voor", "na", en "nou" wat as 'n oorgang van Voor na Daarna dien. Die probleem is dat ons so vasgevang is in die begrippe dat ons selfs "ewigheid" in relasie tot tyd probeer verduidelik en dan gewoonlik die twee teenoor mekaar stel. 'Ons kan nie eens die skepping as oorgang van ewigheid na tyd behoorlik beskryf nie. Dit moet voldoende wees om te stel dat God in Sy vrymag 'n besluit ten behoeve van die mens geneem het en dat tyd tot stand gekom het. God as skepper van tyd impliseer dat Hy buite tyd en ruimte om 'n bestaan het en dat Hy daarom vrymag het om met tyd en ruimte om te gaan soos Hy wil. Nou is die skande van die kruis dat hierdie God nie buite tyd en ruimte staan nie, maar in tyd intree en mens word in Jesus Christus. God het met ander woorde ook 'n bestaan in tyd. Hy bly egter ook Heer van tyd en bepaal self Sy verhouding ten opsigte van tyd en ruimte.

Die vraag is nou: Indien God self die verhouding tussen Hom en tyd as Sy skeppingswerk bepaal, kan tyd aan Hom 'n tyd en plek afstaan of skep? Is dit nie 'n vergryp om deur die maak van beelde 'n plek aan God toe te ken in tyd, waar en hoe Hy dit nie wil nie? Kan die mens, selfs die begaafde skeppende mens, God vasvang in tyd en ruimte deur enige kunsvorm? Hiermee word nie bedoel

dat die mens probeer om God vas te vang nie, maar net om God uit te beeld soos Hy op daardie stadium ervaar word. Die vraag bly egter juis of dit nie God geheel en al in tyd intrek en vasmaak nie. God se verhouding ten opsigte van tyd en ruimte is 'n dinamiese een wat die mens erge frustrasies kan besorg indien die mens dit vasgestel wil sien. Selfs al het God in tyd ingetree in Christus, het Hy nie daarmee Sy ewigheidsbestaan prysgegee nie. God het slegs die deur tussen ewigheid en tyd oopgemaak om daardeur die pad gelyk te maak vir die mens wat so vasgevang is in tyd. Vanuit hierdie perspektief wil dit lyk asof dit 'n verstarring - aan die mens se kant - is van die verhouding God en tyd/ruimte om God uit te beeld.

GOD EN 'N PERSOONLIKE VERHOUDING

Een van die sake wat van groot belang is vir die gelowige, is om 'n persoonlike verhouding te kan handhaaf met die Here. Die vraag is nou wat is alles nodig om 'n persoonlike verhouding te kan begin en handhaaf. Dit gaan hier om die minimum vereistes om te kan praat van 'n persoonlike verhouding, en in hierdie geval 'n diep persoonlike verhouding. God as persoon wil in verhouding staan met my as mens. Daar kan met reg gevra word of dit moontlik is om te kan praat van 'n persoonlike verhouding indien een van die partye nie weet hoe die ander persoon lyk nie.

In die hele Ou Testament kom twee relevante sake na vore. Die eerste is dat God 'n hoogs persoonlike verhouding met Sy volk gehandhaaf het. Die Nuwe Testament bou hierop voort soos duidelik blyk uit die verhouding van Jesus met die mense rondom Hom. Die tweede saak waarop ons op moet let, is die feit dat God nêrens in die Ou- en Nuwe Testament beskryf word nie (Die naaste wat ons aan God se voorkoms kom is met uitsprake van Jesus dat niemand weet hoe lyk die Vader nie, behalwe die Seun, maar selfs hierdie uitspraak kan op 'n ander vlak geïnterpreteer word). Die beskrywings van God se verskynings aan Sy volk of gesante gaan gepaard met 'n natuurverskynsel wat dui op die almagtige, heilige teenwoordigheid van die Here. Geen woord word gerep oor hoe die Here lyk nie.

Dieselfde geld vir die Nuwe Testament se vertellings rondom Jesus van Nasaret. Ons lees nie dat Hy blou oë en blonde hare (by wyse van voorbeeld) gehad het nie. Daar is geen fisiese beskrywing van Hom nie. Toegestaan, dit is by wyse van uitsondering dat 'n persoon se uiterlike beskryf word in die Bybel (Goliath, Vasti, en andere), daar kan daarom nie te veel afgelei word uit hierdie feit nie. Dit is egter waar dat dieselfde Jesus die mens oproep tot 'n persoonlike verhouding met Hom, en deur Hom met die Vader. Hy aanvaar met ander woorde dat dit nie nodig is om Hom te sien om in verhouding met Hom te tree nie. Intendeel, daar kan uit die gesprek met die ongelowige Thomas (Joh 20:19-30) afgelei word dat geloof verwag word van mense wat Christus (en God) glad nie gesien het nie. Die geloof van so 'n persoon word hoog aangeskryf.

Indien dit met ander woorde waar is dat die mens opgeroep word tot geloof en daarom 'n vaste verhouding met God, terwyl God se fisiese voorkoms nêrens in die Skrif gegee word nie, moet ons aanvaar dat dit moontlik is om in persoonlike verhouding met God te staan, sonder om te weet hoe Hy lyk. Dit is ook nie nodig om te weet hoe Hy lyk om in so 'n verhouding te kom nie. Die sleutel tot 'n verhouding, enige verhouding, lê immers in die innerlike. Die innerlike, die gevoel van God ten opsigte van die mens word baie duidelik aan ons gegee. Ons leer van Sy liefde, jaloesie, regverdigheid, van genade op genade. God se positiewe ingesteldheid ten opsigte van die mens loop soos 'n goue draad deur die hele Bybel. God verwag van die mens dieselfde ingesteldheid, dieselfde liefde en toewyding. Dit is die innerlike van die mens waarop God aanspraak maak. God se innerlike word aan ons openbaar. Sonder om nou in 'n woordteologie te verval, is die vraag nou of dit nie juis primêr deur die woord is wat een mens sy innerlike aan 'n ander oordra nie. Daar is altyd die moontlikheid van misverstand, maar verdere woorde kan misverstande oplos. Die tasbare, die sigbare is baie meer geneig om aanleiding te gee tot misverstande, verkeerde verstaan. 'n Gebaar verkeerd verstaan, of 'n teken wat verkeerd geïnterpreteer word, kan groot skade berokken aan 'n verhouding gebou op die innerlike van twee partye. Is dit nie juis goed dat 'n verhouding wat op die innerlike gebou is, deur die woord gehandhaaf word nie? Moet die verhouding nie gehandhaaf word op die vlak en manier wat deur die inisieerder bepaal is nie? Moet daar nie met die gekose manier van ken, naamlik die woord, volhard word nie. Hierdie woord is ook Woord, in Jesus Christus, en Sy spesiale geval moet nou onder die loep geneem word.

CHRISTUS EN DIE TWEDE GEBOD

DIE BERGREDE EN DIE TWEDE GEBOD

Jesus se hele verhaal, en die somtotaal van Sy optredes in tyd en ruimte het die mens se verstaan van en die mens se verhouding met God radikaal verander. Die mens se verstaan van die Wil/Wet van God het ook ander dimensies bereik met die bergrede. Die bergrede spel 'n nuwe eis, 'n nuwe diepte ten opsigte van gehoorsaamheid uit. Eintlik wil die bergrede die verhouding tussen God en mens reg trek. Die erns van daardie tyd het die verhouding baie veruiterlik en die gevolg was vormgodsdienste wat eintlik maar ongeloof is. Jesus bring die mens weer by die innerlike verstaan van die Wet deur die eise wat Hy in die bergrede stel. Die volle betekenis van die Wet (die vervulling van die Wet) lê nie in die uiterlike handeling nie, maar in die gesindheid van die mens. Dit is die innerlike van die mens wat God in die oog het met die Wet. Dit gaan eerstens oor die gesindheid waarmee jy iets doen, en die harmonie tussen denke en optrede. Moord begin by die verkeerde gedagte, nie by die beplanning en uitvoering van

die daad nie. Moord is die minagting van die menslike lewe. Gehoorsaamheid aan die gebod is om die menslike lewe positief te waardeer.

Toegepas op die tweede gebod beteken dit dat die verkeerde beelde van God wat ons in ons gedagtes koester, reeds aanduiding is van oortreding. Dit maak nie saak of die mens hierdie beeld vorm of nie, in die gedagtes is hy reeds gevorm en dit verwring die intieme verhouding wat die mens met God kan hê. In aansluiting by Calvyn moet hier gestel word dat dit insluit die verkeerde verstaan van God, asook verkeerde verwagtinge. Hiermee is die saak nie afgehandel nie, want ons stel dat Jesus self ook God is. Beteken dit nou dat Jesus vir ons wys hoe God is deur self ook mens te word? Wanneer Jesus stel dat wie Hom ookal sien ook die Vader sien, kan ons aanvaar dat 'n beeld van Jesus as mens ons by God gaan uitbring? Kan ons aanvaar dat dit nou toelaatbaar is vir onder andere 'n akteur om Jesus uit te beeld, indien Jesus die tweede gebod sy volle betekenis laat kry het - God as mens - ?

Dit is waar dat Jesus 'n besondere mens was, 'n unieke persoon met eie gelaatstrekke en geaardheid. Hy was 'n mens soos ander mense. Beteken dit dat die tweede gebod in vervulling gekom het en dat ons nou weet hoe God lyk omdat Hy mens geword het in Jesus van Nasaret? Is dit nie so dat Jesus die wet in vervulling bring deur die mens daarop te wys dat hy selfs in sy gedagtes nie God moet probeer vaspen nie? Het Jesus mens geword om ons te wys hoe God lyk of om vir ons te wys hoe lief God die mens het? Beteken Jesus se vervulling van die Wet nie juis dat die mens baie meer na binne gerig moet wees as op die uiterlike nie?

DIE TWEE NATURE VAN CHRISTUS

Die formulering van Chalcedon: Saam met die vadere leer ons derhalwe dat ons bely dat ons Here Jesus Christus een en dieselfde Seun is, gelyk perfek in Godheid en gelyk perfek in menswees, ware God en ware mens, met ware rasionele siel en liggaam, konsubstansieel met die Vader in Godheid, maar ook konsubstansieel met ons in menswees, net soos ons in alle dinge, uitgesonderd die sonde: Een en dieselfde Christus, Seun, Here, Enig-gebore, bekend aan ons in twee nature **sonder verwarring, sonder verandering, sonder verdeling, sonder skeiding, die verskil in aard van die nature glad nie verwyder deur die vereniging nie, maar die aard van elke natuur behoue in een prosopon en een hupostasis.**

Hierdie besluit word vandag nog deur ons aanvaar. Indien ons hierdie formulering aanvaar kom ons nou te staan voor 'n groot probleem. Indien dit waar is dat ons nie Golgota kan ignoreer nie, hoe kan ons dan met dieselfde oë na die Man kyk as die mense wat saam met Hom geleef en gewerk het? Die vraag is met ander woorde of dit enigsins moontlik is om Hom te sien as blote mens. Uit die woorde van Chalcedon blyk dit 'n onmoontlikheid. Ons kan nie

Jesus bloot na Sy mensheid uitbeeld nie, selfs nie in 'n toneelstuk nie, want die Jesus-geheim is lankal verklap, ons weet nou wie Hy werklik is. Kan ons as mense - selfs in ons beste verbeeldingsvlug - maak asof ons nie weet wie hierdie Jesus is wat voor ons verskyn nie? Kan ons Chalcedon ignoreer?

DIE DIALEKTIESE TEOLOGIE

Die dialektiese teologie as idioom wat 'n aanvaarbare manier van teologie bedryf blyk te wees, bring sy eie probleme met hom saam, maar ook sy eie voordele. Een van die groot voordele is die onderbrekende aard van hierdie manier van teologie bedryf. Diep bewus van die voorlopigheid van enige uitspraak aangaande God, val die dialektiese teoloog homself telkens in die rede om nodige regstellings te maak. Geen uitspraak is ewig geldend of word in afsondering gemaak nie. Dit het natuurlik tot gevolg dat God nooit werklik raakgevat kan word nie, maar dat die mens juis deur God in Sy dinamika aangegryp word. 'n Getroue dialektiese teologie kan nooit swig voor die versoeking om 'n beeld van God te skep nie - nie eens 'n verbale beeld nie.

Die probleem met enige absolute uitspraak is dat dit onmiddellik in tyd en ruimte vasgevang word. Dieselfde geld 'n beeld. Selfs die beste akteur leef in tyd en ruimte. Kan 'n rolprent of 'n verhoogstuk die nodige regstellings maak om die verstarring te vermy? Kan enige skets, beeld of skildery verander word, reggestel word om elke keer aan te pas by nuwe omstandighede? Is dit nie so dat enige kunsuitdrukking van God of Jesus Hom vasvang in 'n verstaan wat nie aan regstelling blootgestel kan word nie? Kan selfs die beste akteur sy gesig en voorkoms telkens regstel om altyd weer die innerlike van Jesus uit te beeld? Moet sy gesig en fisiese voorkoms nie deurentyd verander nie? Meer nog, kan die regisseur en akteur ontsnap van 'n eie verstaan van Jesus? Kan hulle vergeet van hulle verstaan van Sy Goddelikheid, kan hulle Sy twee nature skei? Kan enige sigbare kunsvorm met ander woorde dialekties omgaan met sy voorstelling van God of selfs Jesus Christus, Seun van God? Hoe maak jy 'n korreksie op 'n beeld?

VLUGTIGHEID EN DIE STATIESE

Selfs die beste kunstenaar kan nie werklik die vlug van die voël so vasvang dat dit nie iets staties word nie. Sodra dit op seil geverf word of in marmer uitgekap word, verloor die voël sy beweging en word een dimensie van hierdie vlug uitgelig. Die kunswerk is 'n voltooide eenheid teenoor die aanhoudendheid van die vlug van die voël. In aansluiting by dit wat in die vorige paragraaf gevra is, nou die volgende: Woorde, selfs geskrewe woorde is anders as die direk sigbare juis omdat woorde vlugtig is.

Woorde pretendeer nie om die werklikheid te wees of voor te stel nie, nes kunswerke, maar anders as die kunswerk, is die woord nie vasgevang in die statiese nie. Musiek geniet dieselfde status. Die aard van die woord en musiek

is dat dit gehoor word en dan is dit verby. Die mens moet sy verstand op 'n ander manier inspan om sin te maak van die woord. Dit lyk asof die woord die minste aanleiding kan gee tot afgodery. Maak die dinamika van die woord nie juis dat die woord die ideale manier is om God oor te dra nie? Selfs die mees beskrywende groep woorde is vlugtig van aard. Hulle word gehoor of gelees en dan is hulle weg, al is die denke aan die gang. Woorde kan maklik vervang word, reggestel word, anders herhaal word. Selfs die beste, mees beskrywende preek oor God is vlugtig van aard. Lê daar nie hierin 'n groot voordeel vir die mens wat God se gebod ernstig opneem nie? Kan enige kunswerk of film werklik aanspraak maak op dieselfde vlugtigheid en dinamika as die woord? Is die kunswerk en film nie juis inherent staties nie? Wil die tweede gebod ons nie ook verhinder van God as staties te sien nie?

DIE INPERKING VAN DIE KUNSTENAAR

God het inderdaad baie gewes aan die mens gegee. Een van hulle is die vermoë om skeppend om te kan gaan met die wêreld rondom hom. God maak selfs gebruik van kunstenaars om die tent van ontmoeting te versier. Wat Hy egter nie toelaat nie, is dat hierdie kunstenaars te ver gaan. Daar word baie ruimte aan die kunstenaar gegee om sy talente uit te leef, maar dit is nie 'n onbeperkte ruimte nie.

Is vergryp aan die kant van die kunstenaar nie opstand teen God nie? Is dit nie 'n geval van die mens wat nie aan God gehoorsaam wil wees nie en geen beperking aan sy gawe wil stel nie? Is vergryp nie juis om God ondergeskik te stel aan die wat Hy gegee het nie? Dien die kunstenaar nie God deur kuis sy gawe te gebruik nie?

DIE MENSLIKE BREIN EN JESUS

Die menswetenskappe het ons 'n beter verstaan van die menslike brein gegee. Ons weet nou wat die verskil tussen verbale en nie-verbale vermoëns is, ons weet watter deel word deur woorde gestimuleer en watter dele deur dit wat ons sien. Daar word nou gevra of ons nie aanspraak moet maak op al die sektore van die mens se brein nie. Moet ons nie ook deur die sigbare die mens se geloofslewe verdiep nie. Verder is dit waar dat baie mense vir hulleself 'n eie beeld maak van hoe God moet lyk.

In hierdie eeu waar die visuele so sterk beklemtoon word, klink dit oudmodies om nie saam met die tye te wil beweeg nie. Dit lyk half dwaas om nie van nuwe insigte gebruik te maak nie, veral as dit die mense kan help om meer of beter te verstaan. Die mens wat televisie ken, vind dit moeilik om bloot net te hoor. Teologie moet egter nooit verwar word met die sosiale wetenskappe nie. Teologie word nie bedryf deur na die samelewing te kyk en dan te bepaal wat in die teologie aanvaarbaar sal wees nie. Dit is nie die mens wat die verhouding

bepaal nie, maar God. Kan ons werklik dit regverdig om 'n beeld van God te skep bloot omdat mense dit doen? Is dit nie juis wat die tweede gebod probeer keer nie, hierdie eie beelde skep? Kan ons werklik op grond van 'n analise van die menslike brein stel dat dit nodig is om God ook uit te beeld? Kan ons werklik 'n uitbeelding van God regverdig omdat Leonardo da Vinci dit gedoen het? Kan die mens die bepalende wees in ons verhouding met God?

Die sosiale wetenskappe leer ons ook dat nie alle mense dieselfde vlak van ontwikkeling bereik nie en dat veral kinders baie vasgevang word in die konkrete. Moet hierdie insig nie juis lei tot 'n waarskuwing teen die verbeelding van Jesus nie? Vir die kind wat die film sien is die akteur Jesus van Nasaret, en dieselfde geld sommige mense. Skep die filmmaker dan nie met ander woorde 'n beeld wat deur daardie persoon vereer word nie? Wat gebeur nou indien daardie akteur in 'n ander film die rol van 'n skurk vertolk? Hoe beïnvloed dit die geloof of persepsie van daardie naïewe kind?

PASSIESPELE AS BOEKE VIR DIE LEKE

Hierby ingesluit kan ons ook noem enige film oor Jesus, of dit nou 'n film is wat die evangelie wil verkondig, of iets kontroversieel is soos "Jesus of Montreal" of "The last temptation of Christ". Die Reformatore is hieroor redelik uitgesproke. Die manier waarop Jesus verkondig moet word is deur woorde, en geen prentjies is 'n duisend woorde werd nie. Indien ons teologie bedryf op grond van beginsels, moet ons onself afvra: Kan ons op grond van pragmatiese oorwegings besluit om dit te doen wat God in sy Woord verbied? Die pragmatiese argument is niks anders as 'n poging om vanuit die mens en sy behoeftes teologie te bedryf nie. Alhoewel 'n "teologie van onder" tog ook geldig kan wees, gaan God en Sy woord die laaste sê hê.

SLOTOPMERKINGS

Dit sou dwaas wees om dialektiese teologie te bedryf en dan aan die einde van 'n werkstuk absolute uitsprake te maak. Die woorde van God aan Moses "Ek is wat Ek is" moet elkeen van ons waarsku teen absolute uitsprake oor "Ek is" en wat Hy wil hê. Tog kan daar nie verval word in 'n besluiteloosheid nie, al wat eintlik besef moet word is dat enige uitspraak voorlopig van aard is. God laat Homself nie vaspen deur name of menslike ondernemings nie, Hy is en bly vrymagtig. Juis daarom moet ons altyd waak daarteen om die tweede gebod te oortree. Alhoewel God se menswording ons voor belangrike keuses plaas, kan ons nie anders as om te erken dat Jesus ook iets met die tweede gebod te doen het nie. Dit is moeilik genoeg om dit alles onder woorde te bring, behoede ons daarvan om dit nog in beelde vas te probeer pen.

X GEESTELIKE VORMING VAN DIE JEUG

OPVOEDING EN ONDERWYS

A. DIE NEDERDUITSCH HERVORMDE KERK SE PRINSIPIËLE BENADERING TOT OPVOEDING EN ONDERWYS

PROF PS DREYER

1. ALGEMEEN BEPALENDE FAKTORE

Opvoeding en onderwys kan nie van mekaar geskei word nie, al moet 'n mens dit onderskei. Op die heel kortste kan ons sê dat onderwys wesenlik bestaan uit die oordra van kennis en vaardigheid, terwyl opvoeding wesenlik bestaan uit die oordra van waardes en die norme wat daaruit vloei. In albei gevalle word die oordrag gedoen deur volwassenes aan kinders (volwassewordendes). Sonder om aan die belangrikheid van tersiêre onderwys en die onderwys aan volwassenes enigsins tekort te doen, gaan dit vir die Kerk in die eerste plek om die opvoeding en onderwys van kinders. Verder val die klem swaar op opvoeding. Kultuurfaktore (byvoorbeeld die aan- of afwesigheid van 'n leerkultuur, onderwys deur die medium van die moedertaal, die rol van tradisie in die keuse van kursusse en loopbane) het egter 'n groot invloed op die onderwys van die kind. Aan die ander kant speel die skool in sy hele opset (etos, godsdienstige gerigtheid, aansluiting by die kultuur van die gemeenskap, rol van die onderwyser en so meer) 'n baie groot rol in die geestelike vorming (dit wil sê opvoeding) van die kind. Onderwys is vir die Kerk ook baie belangrik en daarom kan opvoeding en onderwys nooit geskei word nie.

Die feit dat die Kerk by die onderwys betrokke wil wees en dat dit vir die Kerk so belangrik is, berus in hoofsaak op twee gronde:

1.1 GODSDIENSTIG-TEOLOGIESE GRONDE

Die primêre roeping van die kerk is die verkondiging van die evangelie van die gekruisigde en opgestane Christus. Deur die werking van die Heilige Gees lei die verkondiging tot die opwek van geloof in die harte van sondaars, wat daardeur tot bekering kom. Die gelowiges - onder die regering van die Heilige Gees en die Woord van God - vorm die gemeenskap van die heiliges wat die kerk is. Die verkondiging van die evangelie (in al die verskillende gestaltes daarvan) het aan die een kant die doel om sondaars vir Christus te win, en aan die ander

kant om hierdie gelowiges vir Christus te bewaar, te vertroos en te bemoedig met die oog op die wederkoms van die Here.

Dit is die wese van die kerk en dit is wat kerkwees beteken. Prakties beteken dit dat die kerk gemoeid is met, betrokke is in die hele lewe en al die aspekte van die lewe van sy lidmate, om sodoende die wesenlike roeping van die kerk praktiese gestalte te gee. Hierdie praktyk vind plaas binne die konkrete situasie waarin die lidmate van die kerk moet lewe. Hierdie situasie verander gedurig.

Mense word ingelyf in die gemeenskap van die heiliges, word met ander woorde lidmaat van die kerk, deur die doop en die belydenis van geloof. Die kinders van die gelowiges vorm as gedooptes 'n onderskeibare en baie belangrike onderdeel van die geheel van die kerk se lidmate. Ewe goed as wat die kerk gehoorsaam moet wees aan die roeping van sy Here deur die volwasse lidmate in elke situasie van hulle lewe te begelei, het die kerk ook die roeping om die kinders van die kerk in elke situasie te begelei. Hierdie begeleiding sluit in dat hulle teen die sonde gewaarsku en versterk moet word, maar ook dat die situasie waarin hulle verkeer, so gunstig as moontlik vir die bewaring en versterking van hulle geloof en die opbou van hulle lewe van dankbaarheid so gunstig moontlik gemaak moet word. Hieruit vloei noodwendig dat die skool met sy vormende invloed op die kind vir die kerk van lewensbelang moet wees. Die doopbelofte van die ouers bind die kerk net so goed as die ouers.

1.2 **PSIGO-PEDAGOGIESE OORWEGINGS**

'n Mens word binne 'n bepaalde situasie gebore. Sy bestaan word omsluit deur die horison van sy fisiese, psigiese en geestelike behoeftes. Gedurende sy leeftyd verander sy horison gedurig deur die verandering van sy behoeftes; veranderinge in homself en veral in die onderlinge verhoudinge van die waardes wat vir hom geld; die kennis en vaardigheid wat hy gaandeweg bemeester; die gedurige wisseling van sy lewenservaring en die indrukke wat dit op hom laat; die veranderinge in sy verhouding tot homself, sy medemens en God; en die gestaltegewende krag van verpligting, plig, verantwoordelikheid, skuld en boete.

Vir elke mens begin hierdie veranderinge by die afstand wat daar tussen hom en die liggaam van sy moeder kom. Volwassewording is die beweging waar hierdie afstand geleidelik groter word en die kind selfstandig word. In 'n normale, stabiele huisgesin verbreed die fisiese, psigiese en geestelike horison om eers die gesin, dan familieleden, vriende en vreemdes in te sluit, terwyl die kennis, ervaring, selfbewussyn, waardebewussyn en oordeelsvermoë van die kind groei.

Die wesenskenmerk van 'n mens is dat hy van homself as mens bewus is, die bewuste wete van homself in sy verhouding tot homself, ander mense en God. Hierdie selfbewussyn dra egter 'n besondere en wesenlik noodsaaklike stempel, naamlik dat dit altyd goed of sleg, regverdig of onregverdig, behoorlik of onbehoorlik, goedkeurenswaardig of afkeurenswaardig is.

Die verandering in die horison van die kind geskied normaalweg geleidelik en gelykmatig. Die eerste werklik groot, in baie opsigte radikale en skielike verandering in die bestaan van die kind is die begin van sy skoolloopbaan. Hierdie verandering is altyd in mindere of meerdere mate ontwrigtend. Hoe groter die ontwrigting, hoe groter die kans dat die kind as skolier en as mens sal misluk, en dat hy as verwarde wese agtergelaat sal word. Hoe vreemder die skool, hoe groter die ontwrigting. Hoe sterker en omvattender die aansluiting van die skool by die ouerhuis is, hoe kleiner is die ontwrigting vir die kind. Die horison van die kind wat begin skoolgaan, verbreed skielik om baie nuwe dinge gelyk in te sluit - dinge wat hy moet leer, 'n nuwe dissipline, nuwe menseverhoudinge en 'n nuwe gemeenskapsbesef. As dit moet plaasvind in 'n nuwe taal, met mense wat in hulle aard en optrede vir hom vreemd is, kan die inskakeling by die skool baie ernstig ontwrig word.

Dit is daarom 'n wêreldwye erkende, basiese pedagogiese beginsel dat die skool kultureel so nou as moontlik by die ouerhuis moet aansluit. Vir die kerk is dit belangrik dat hierdie beginsel ewe sterk vir die godsdienstige opvoeding van die kind geld.

2. AGTERGROND

Die geskiedenis van die onderwys in Suid-Afrika, veral in die noordelike gebiede, toon dat bostaande oorwegings altyd gegeld het. Daar was weinig teoretiese uiteensetting, maar dit was 'n praktiese noodwendigheid van die gesonde verstand wat vanselfsprekend gegeld het. Van die begin van die geskiedenis van die Christelike Weste af was alle onderwys (vanselfsprekend ook godsdiensonderwys) 'n saak van die kerk. Toe ons voorgeslagte in Suid-Afrika nog in pioniersomstandighede geleef het en onderwys hoofsaaklik 'n saak van die ouerhuis was, was die opvoedkunde reeds 'n baie belangrike, goedgeorganiseerde onderneming van kerk en owerheid. Ondanks die groot rol wat Latyn veral in die gevorderde vlakke van onderwys in ons stamlande gespeel het, het die onderwys van die kinders vanselfsprekend uit die kultuur van die volk gevloei en was godsdiensonderwys 'n deel daarvan.

Die basiese, vanselfsprekende beginsel van kultuuraansluiting en godsdiensonderrig word in ons eie geskiedenis baie selde geformuleer, maar wanneer dit wel gedoen word, word dit baie sterk gestel en geskied dit hoofsaaklik binne 'n situasie van stryd, byvoorbeeld as reaksie teen die verengelsingsbeleid van Lord Charles Somerset na 1812 aan die Kaap, en van Lord Milner na 1902 in Transvaal. Elke formulering van beginsels geskied egter teen die agtergrond van 'n bepaalde situasie. Die variasie in formulering en klemtoon wat ons in die Kerk se formuleringe vind, toon ons telkens die agtergrondsituasie. Die jongste, redelik omvattende dokument van die Kerk oor opvoeding en onderwys is Onderwys. Standpuntstelling deur die Nederduitse Hervormde Kerk, wat gedurende die eerste helfte van 1992 opgestel is. Hierdie dokument het ook gedien as memorandum vir die gesprek van 'n afvaardiging van die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering met die Staatspresident

op 25 Mei 1992. Die agtergrond van hierdie dokument was 'n reeks publikasies van die kant van die regering, naamlik (die belangrikste):

Interimverslag oor Groeps- en Menseregte, Augustus 1991, voorafgegaan deur Groeps- en Menseregte, Maart 1989.

Onderwysvernuwingstrategie. Besprekingsdokument, Junie 1991.

Besprekingsdokument. 'n Kurrikulummodel vir Onderwys in Suid-Afrika, November 1991.

Inligtingsdokument. Die Verklaring en Voortsetting van 'n gewone Staatsondersteunende (Model C-)Skool, Februarie 1992.

Die agtergrond van die standpuntstelling van die Kerk was dus nie gerugte of die toesprake van politici nie (hoewel baie daarvan die rondte gedoen het en politieke toesprake belangrik is), maar amptelike dokumente vanweë die landsowerheid. In alle opsigte was die situasie van die tyd die voorbereiding van die bevolking vir die regeringsverandering van April 1994. Dit was in 1992 duidelik dat 'n radikale verandering in die hele opset van Suid-Afrika aan die kom was en dat dit die onderwys ten diepste gaan raak. Dit het die Kerk bekommer en genoop om die Kerk se standpunt in die openbaar te stel en teenoor die owerheid te getuig.

Sedert die standpuntstelling van 1992 het die regeringsverandering van April 1994 plaasgevind, die Oorgangsgrondwet het van krag geword, 'n Ontwerp-Witskrif oor onderwys het die lig gesien, en talle uiteenlopende en botsende uitsprake is deur belangrike owerheidspersone oor die onderwys gedoen. Sedert die begin van 1995 het hierdie uitsprake in radikaliteit en hewigheid sterk toegeneem en is daar op allerhande maniere teen Model C-Skole opgetree met die klaarblyklike doel om die Model C-stelsel af te water of selfs die uitvoering daarvan onmoontlik te maak. Selfs die bepalings van die Grondwet, waar die beginsels van Model C verskans word (Artikels 31, 32, 274 (1), (3), (4) en andere) kom in die visier, en dit lyk asof die Grondwet self op hierdie punte verander gaan word om Model C ten gronde te rig. Voorbeelde van sulke uitsprake kry 'n mens in veral Part 5 van die Draft White Paper on Education and Training; Beeld van 19 Augustus 1994, 22 Augustus 1994, 27 Januarie 1995 (twee berigte) en Rapport van 29 Januarie 1995. Hierdie soort optrede deur persone wat as verantwoordelik beskou kan word, is erg verontrustend en kommerwekkend, ook omdat uitsprake tot die teendeel skaars en feitlik niksseggend is.

Sedert 1992 het die Kerk die staatsondersteunde (Model C-) skoolsisteem gesteun, omdat die Kerk van oordeel was dat die Kerk se beginsels ten opsigte van die opvoeding van ons kinders binne hierdie sisteem tot sy reg sal kom.

Op die oomblik (31 Januarie 1995) lyk dit of die Kerk in sy hoop beskaam gaan word.

In hierdie situasie spreek dit vanself dat die Kerk erg bekommerd is oor die opvoeding en onderwys van sy kinders. In plaas daarvan om die positiewe en negatiewe faktore teen mekaar op te weeg, wil die Kerk liever in hierdie prinsipiële benadering sy fundamentele beginsels ten opsigte van onderwys en opvoeding by herhaling stel, met die implikasie dat dit 'n saak is waaroor die Kerk nie kompromieë kan aangaan nie en waarvoor hy bereid is om te stry.

3. BEGINSELS

3.1 BESLISSENDE OUERINSPRAAK

In 'n normale situasie is dit natuurlik en vanselfsprekend dat die ouer homself ten diepste verantwoordelik voel vir die opvoeding van sy kind. In die ouerhuis doen die reggeaarde ouer sy uiterste bes om sy kind so goed as moontlik op te voed. Opvoeding beteken hier die vorming van die kind om in sy hele lewenswyse, in die waardes wat vir hom geld en die norme wat vir hom die rigshoer en meeshoer van sy lewe is, deel van die gesin te wees. Met die gesin as die middelpunt word die kringe van familie, vriende en gemeenskap al wyer getrek.

Wanneer die kind groter word en buite die eng kring van die gesin begin uitbeweeg, hou die verantwoordelikheid van die ouer nie op nie en wil hy ook nie toelaat dat dit ophou nie. Oor al die verbande waarin die kind tree, het die ouers beslissende seggenskap in die sin dat hulle die kind kan toelaat of verbied. Hierdie seggenskap het die ouers in bepaalde opsigte nie sover dit die skool betref nie. Die landswet bepaal dat die kind moet skool toe gaan, en die ouers besef dat dit ter wille van die toekoms van die kind noodsaaklik is. Die ouers het ook baie min seggenskap oor welke vakke vir die kind aangebied word, die inhoud daarvan en die metode wat gebruik word. Omdat die ouers vertroue in die onderwysers en die skool het, bekommer hulle hulle ook nie daaroor nie. As die skool egter die kind op so 'n wyse vorm dat die kind vervreem word van sy ouerhuis deurdat ander waardes, waardestelsels en waardevoorkeure by hom tuisgebring word, word die skool 'n vyand en 'n bedreiging in die oë van die ouers.

Dit is noodsaaklik dat die ouers die vertroue in die skool behou. Dit kan net gebeur, eerstens, as die skool aansluiting vind by die gemeenskap wie se kinders in die skool is; en tweedens wanneer die opvoedingswerk en die onderwyswerk van die skool deursigtig is, dit wil sê vir die ouers duidelik is; en derdens, wanneer die ouers kan voel dat hulle saam met die bepaalde kultuurgemeenskap invloed op die skool kan uitoefen in so 'n mate dat dit 'n verskil kan maak.

Hierdie invloed van die ouers word gewoonlik in terme van die kultuur interpreteer. Dit is korrek en ook vir die kerk belangrik. Van primêre belang vir die kerk is egter dat dit die enigste manier is waarop die ouers hulle doopbelofte ten opsigte van die uiters belangrike sfeer van die skool kan nakom, terwyl dit vir die Kerk self belangrik is, omdat dit die Kerk in staat stel om ook in hierdie belangrike verband sy evangeliese roeping ten opsigte van sy dooplidmate na te kom.

3.2 CHRISTELIKE OPVOEDING

Waar die kerk Christelike onderwys as fundamentele vereiste stel, bedoel die kerk daarmee nie die propagering van een bepaalde kerk of godsdienstige rigting nie, en ook nie die maak van proseliete nie. Dit beteken ook nie dat die onderwys verbind word aan die eng ideologiese benadering wat as Christelike wetenskap bekend staan nie.

Fundamenteel en sentraal staan Bybelonderrig, maar dan Bybelonderrig wat op so 'n wyse aangebied word dat dit eerbied en liefde vir die Bybel by die kind sal wek, sy geloof sal versterk en hom sodoende sal toerus vir 'n sinvolle lewe as verantwoordelike lid van die samelewing en as dankbare mens voor God.

Dit impliseer dat die kerk enige vorm van gelykstelling of vermenging van die Christelike geloof met enige ander godsdienis verwerp. Die kerk kan 'n koue verobjektivering van die godsdienis in die vorm van allerlei godsdienste wat op een vlak naas mekaar bestaan en aangebied word, en waaruit 'n totaal onvolwasse en onryp kind op sy eie 'n keuse moet maak, ten enemale nie aanvaar nie.

Die eis van 'n Christelike opvoeding kom nie in die eerste plek van die Kerk af nie, maar van die ouers, wat daarmee een aspek van die implikasies van hulle doopbelofte nakom. Hierin ondersteun en verteenwoordig die kerk die ouers. Om hierdie rede is dit noodsaaklik dat die owerheid die rol van die kerk moet erken en die geleentheid vir die samewerking tussen kerk en staat in die onderwys moet skep.

3.3 VOLKSEIE ONDERWYS

Die onderwysbeleid van die Kerk is tot 1992 amptelik "Christelik-nasionale", soms "Christelike en nasionale" onderwys genoem. Hierdie terminologie het 'n definitiewe en belangrike geskiedenis, wat ons nou daarlaat. Die Algemene Kerkvergadering van 1992 het "Christelik-nasionaal" vervang met "Christelik-volkseie". Nie-amptelik word ook van "Christelik-kultuureie" onderwys gepraat. Die term "nasionaal" is vervang omdat dit in die jongste tyd 'n betekenis gekry het wat heeltemaal van die oorspronklike betekenis verskil.

Met "volkseie" bedoel die Kerk nie 'n eng, benepe aansluiting by een of ander politieke party of ideologiese rigting nie. Die term "volkseie" het 'n baie definitiewe politieke betekenis wat opgeneem is in die programme van politieke bewegings. In hierdie verband word die term met bepaalde waardes gelaai, wat as doelwit vir die politieke strewe dien. Hoewel sekere inhoude gemeenskaplik kan wees, is dit nie die primêre inhoud van die begrip soos die Kerk dit hanteer nie.

Hoewel die terme "volk" en "kultuur" (die in-woord is "etnisiteit") moeilik definieerbaar is, is dit tog vir elkeen nie net duidelik nie, maar tegelykertyd die beliggaming van waardes wat 'n baie belangrike (hoewel dikwels onbewuste) meetsnoer en rigsnoer vir die daaglikse lewe is.

Die element in die kultuur van elke volk wat uiters opvallend en onmiskenbaar is, is die moedertaal van die volk. Hieraan heg elke volk, elke kultuurgemeenskap die hoogste waarde. Benewens die taal is daar gewoontes, gebruike, oorlewings, rangordes van waardes, lewenswyses, samehorigheidsgevoel, gevoel van gemeenskaplike afkoms, oortuiging van lotsgebondenheid en so meer, wat mense saambind tot 'n gemeenskap en in wyer verband tot 'n volk. Dit laat mense tuis voel; dit gee hulle 'n gevoel van geborgenheid en die diepste belewenis van "dit is myne", "hier is ek tuis", "hier is ek veilig", "so het God dit vir my beskik".

'n Mens het hier met die diepste belewenisse van mense te doen. As hulle voel dat hulle in hierdie gemeenskaplike menswees aangetas word, voel hulle bedreig. Hulle eiendomlike, hulle diepste identiteit en menslike waardigheid word aangetas, en dit is baie belangriker as die welsyn of selfs die lewe van enige individu. Dit moet verdedig word, selfs ook met geweld.

Elke kind groei in so 'n volkseie of kultuureie mulieu op. Dit is die horison van sy menswees. Hierby moet die skool inpas. Dwarsoor die wêreld word dit as pedagogiese beginsel aanvaar dat die aansluiting van die skool by die kultuurgemeenskap waaruit die kind kom, noodsaaklik vir die optimale prestasie van die kind is. Gesien van die kant van die gemeenskap, wil geen gemeenskap hê dat die skool die kinders tot vreemdelinge in hulle eie gemeenskap en ouerhuis maak nie.

Ook vir die Kerk is die beginsel van die volkseie van die grootste belang. Die Kerk werk met die mens in sy daaglikse leefwêreld, die mens ingeweef tot onlosmaaklike deel van sy kultuurgemeenskap. Die Kerk praat die taal van die volk; die godsdiens is in baie opsigte deel van die kultuur van die mense en word op hulle volkseie wyse beoefen. Al moet ons altyd godsdiens en kultuur onderskei, kan ons dit nooit skei nie, want dit sou die godsdiens tot volksvreemde element maak. Vervreemding van die kind uit die kultuur van sy gemeenskap bring ook 'n vervreemding tussen die kind en sy Kerk.

Opsommend kan ons sê: Die beginsels van die Kerk kan saamgevat word in die drie terme: Beslissende ouerinspraak, Christelike opvoeding en onderwys, volkseie opvoeding en onderwys.

- 3.4 Hoewel dit nie 'n beginsel in dieselfde sin as die bogenoemde drie is nie, heg die Kerk baie hoë waarde aan 'n hoë standaard van onderwys. Dit is waar dat alle kinders nie tot dieselfde hoë standaard in staat is nie, om welke rede ook al. Vir sulke kinders moet voorsien word, nie deur die skool af te takel of die standaard te verlaag nie, maar deur vir elke kind voorsiening te maak volgens sy besondere omstandighede.

4. GETUIENIS

Bogenoemde beginsels is vir die Kerk in die eerste plek 'n saak van innerlike oortuiging van geloof dat dit deel van die Goddelike roeping van die kerk op aarde is. Hierdie beginsels moet in die hele skoolgebeure ingewerk en verantwoord word - in die sillabusse, metodiek, praktiese beheer van wat op die skoolterrein plaasvind - in een woord: die hele lewe, doen en late van die skool en daaroor heen na die keuring en opleiding van onderwysers.

Hoe aan die beginsels binne die opset van die skool gestalte gegee moet word, is nie 'n saak wat deur die Kerk uitgewerk moet word nie. Hoewel die Kerk raad kan gee en 'n wakende oog moet hou, is die praktiese gestaltegewing die werk van onderwyskundiges. Hulle is die mense met die kundigheid op hierdie gebied.

Die Kerk se roeping is getuienis. Hierdie beginsels is deel van die Kerk se geloofsoortuiging en daaroor moet die Kerk getuig, vroeg en laat, oral waar die Kerk beweeg. Die Kerk moet dit doen, selfs al sou dit die Kerk in stryd laat beland - nie politieke stryd nie, maar stryd om die welsyn van ons kinders, waardeur ons ten diepste gehoorsaam aan die doopbelofte is.

5. PRAKTIES GERIGTE OPMERKINGS EN AANBEVELINGS

- 5.1 Die Kerk het die staatsondersteunde (Model C-)skool ondersteun, omdat hierdie skoolsisteem deur 'n besliste verklaring deur die staat tot stand gebring is en op baie definitiewe wyse die beginsels waarmee die Kerk kan saamgaan, beliggaam (Kyk Inligtingsdokument. Die Verklaring en voortsetting van 'n gewone staatsondersteunde (Model C-skool, uitgereik deur die Departement van Onderwys en Kultuur, Administrasie: Volksraad. Februarie 1992). Waar hierdie model tans sterk onder bedreiging staan, sal die Kerk in sy verdediging van sy beginsels baie maklik in 'n stryd beland. Dit moet nie vermy word nie, maar daar moet gesorg word dat die Kerk nie vir 'n bepaalde model stry nie. Daar is baie aan 'n skoolmodel wat kan verander

(byvoorbeeld sillabusse), wat nie 'n wesensverandering impliseer nie: Die Kerk moet seker maak dat hy altyd vir die beginsels stry. Enige model wat hierdie beginsels aanvaar en in praktyk bring, moet die Kerk se ondersteuning kry.

- 5.2 Wanneer die Kerk die stryd aanknoop, moet ons in ag neem dat daar organisasies is wat lank reeds in die stryd staan. Een daarvan is byvoorbeeld die Suid-Afrikaanse Federasie van Staatsondersteunde Skole (Safsos), waarvan dr HT van Deventer die nasionale voorsitter is. Al is daar aspekte van hierdie organisasies se standpunt en werk waarmee die Kerk nie saamstem nie, moet ons die kind nie saam met die badwater uitgooi nie. Ons stryd is 'n praktiese stryd; ons kan nie by beginselverklarings en selfs gesprekke met hooggeplaaste persone in die regering volstaan nie. En ons het bondgenote nodig.
- 5.3 Ons moet onself nie verlam met eindelose vergaderings en debatte om tot 'n besluit te probeer kom nie. Die Kerk is geneig om groot woorde in ivoortorings te vervaardig en dan baie verontwaardig te wees as die gang van sake ons agterlaat en nie na ons sin is nie. Hierdie waarskuwing geld ook ons verband met ander kerke. 'n Mens kry die indruk dat die Tussenkerklike Kommissie vir Opvoeding en Onderwys ook nie verder as debatte kan kom nie. Hoewel ons bondgenote nodig het, moet ons ons nie verlam met die soek na bondgenote wat nooit gevind word nie.
- 5.4 Ons moet ons predikante, kerkrade en gemeentes aktiveer.
- 5.5 Die Kerk moet dringend aandag skenk aan die stigting van Afrikaanse Christelike Volkseie Skole. Daar bestaan reeds talle van hierdie skole, wat ondanks enkele mislukkings besig is om te groei. Omdat die susterkerke tot dusver nog nie rigting kon kry nie, en nog net vasgesteek het by bepeinsinge, het die Afrikaanse Protestantse Kerk die hele ACVO-beweging begin en die skole word deur ouers uit al die Afrikaanse Kerke ondersteun. 'n Persoon of 'n komitee moet dringende opdrag kry om op praktiese wyse die stigting van ACVO-skole te ondersoek en aan die Kerk verslag doen.
- 5.6 Daar moet oorweeg word of die Kerk met die Minister van Onderwys, die President, ensovoorts in gesprek wil tree.
- 5.7 'n Persoon of 'n komitee moet dringend opdrag kry om 'n volledige dokument daar te stel wat as die Kerk se inset en deelname aan die grondwetskrywende proses wat tans aan die gans is, kan geld. In hierdie dokument moet die Kerk sy beginsels oor opvoeding en onderwys duidelik en onomwonde stel en eis dat dit in die Grondwet beskerm word.

XI BELYDENIS

A. DIE DOEL EN FUNKSIE VAN 'N FORMULIER

PROF AD PONT

1. INLEIDEND

Dit is seker van tyd tot tyd nodig om die herkoms en doel van gevestigde strukture en gebruike in die kerk na te gaan en te oorweeg. 'n Saak is nie noodwendig goed omdat dit oud en geëk is nie.

Een van die sake wat so na vore kom om weer bekyk te word is die saak van die **formuliere** in die godsdiensoefening. As die saak van die doel en funksie van 'n formulier nagegaan word, word dit ook duidelik dat die formulier saamhang met die orde en inrigting van die godsdiensoefening. Dit is, uit die aard van die saak 'n wye veld en dit kan hier nie aangesny word nie. Die gegewens rondom die orde en inrigting van die godsdiensoefening word dus as bekend veronderstel.

2. ENKELE HISTORIESE OPMERKINGS

Sonder om te verval in 'n duisternis van besonderhede, kan slegs gestel word dat die inhoud, orde en vorm van die godsdiensoefening deur die eeue gegroei het. Die wortels daarvan lê in die volgende twee sake:

- * Die lees en uitleg van die Skrifte met 'n aantal vaste woorde en gebede wat daaraan voorafgaan en daarop volg. Hier speel die invloed van die sinagoge waarskynlik 'n rol.
- * Die instelling van 'n maaltyd deur Jesus Christus, die aand voor sy kruisiging.

Die basiese struktuur van die christelike godsdiensoefening, in sy vroeë vorm, bestaan uit drie dele:

- * Skriflesing en prediking.
- * Gebede, waar die nadruk op voorbidding val.
- * Die viering van die maaltyd.

Hierdie basiese struktuur kom in alle Christelike, kerklike godsdiensoefeninge voor te wete in die Romeinse missaal, die Oosterse liturgieë en die reformatoriese ordes. Die verskille in uitwerking van hierdie basis-struktuur dui die teologiese verskille tussen die tradisies aan.

Sonder om in te gaan op die hele saak van Nuwe Testamentiese godsdiensoefening en van die vroeë kerk, kan ook daarop gewys word dat die **geloofsbelydenis** eers in ongeveer 500 in die Oosterse kerk deel word van die orde van die godsdiensoefening en in die Westerse kerk word dit eers vanaf ongeveer 1014 algemeen gebruiklik.

In die Westerse kerk het die orde van die godsdiensoefening ontwikkel in die **Roomse missaal**, dit wil sê die boek met die "formulier", die gebede en die liedere van die roomse mis. Die missaal het in die Middeleeue algemeen gebruiklik geword en in 1570 het dit sy definitiewe vorm gekry en is dit verpligtend vir die hele pouslike kerk ingestel. Wesenlik in die missaal is die kodifikasie van die orde van die kerk te Rome. Interessant genoeg speel sowel Griekse as Germaanse elemente in die missaal 'n rol.

Gedurende die Middeleeue vind daar ook 'n belangrike verskuiwing plaas in dié sin dat die afstand tussen die geestelikes en die leke al groter word en die viering van die godsdiensoefening al meer in die hande kom van die geestelikes met die leke as die toeskouers. Die uitleg van die Skrifte word geleidelike verminder terwyl die viering van die mis al meer na vore kom. Die mis, as offerhandeling word dan ook al meer handeling van die priester met die gemeente as toeskouer. Die uiteinde van dié ontwikkeling word in 1947 gekonstateer in die ensikliek **Mediator Dei** waar gestel word dat al sou slegs die priester die brood en wyn ontvang en die leke uitgesluit wees daaraan, die mis tog nog as 'n volledige godsdiensoefening beskou moet word.

Die Kerkhervorming van die 16e eeu het teenoor die Roomse missaal 'n paar grondliggende uitgangspunte na vore gebring wat die nuwe verstaan van die Skrif en kerk verdiskonteer het. Dit kan miskien soos volg opgesom word:

- * Die prediking as verklaring en toepassing van die Skriflesing, is in die godsdiensoefening sentraal gestel.
- * In die gereformeerde protestantisme is die deurlopende Skriflesing in die godsdiensoefening ingevoer, teenoor Rome se perikope-sisteen.
- * Die gedagte dat die Nagmaal 'n offer sou wees, is verwerp.
- * Ten opsigte van die werklike teenwoordigheid van Christus in die godsdiensoefening, is gestel dat die kerk nie daarvoor beskik nie maar dat Christus dit skenk in die Woord en die belofte.
- * Die instellingswoorde van die Nagmaal is nie verstaan as 'n gebed en as konsekrasie van die brood en wyn nie, maar as beloftes van God wat

duidelik hoorbaar voorgedra moet word en wat ten nouste verbind is met die gelowiges se ontvang van die brood en wyn.

- * Die afstand tussen die geestelikes en die lidmate is deurbreek deur die gemeente te betrek in die sing van psalms en deur alle gebede en woorde in die landstaal te spreek.

Hierdie beginsels is in meerdere en mindere mate in die vroeë godsdiensoordes opgeneem. Dié vroeë godsdiensoordes word dan opgestel ter vervanging van die Roomse missaal. Die vroegste reformatoriese godsdiensoordes kan soos volg aangedui word:

- * Luther se Formula missae et communionis van 1523 waar hy die orde van die godsdiensoefening in Wittenberg uiteensit.
- * Zwingli se verwerping van die viering van die mis van 1523 naamlik sy De canone missae epicheiresis.
- * Dan volg in 1525 Luther se Deutsche Messe, Zwingli se Action order bruch des nachtmals en die Straatsburgse orde van 1526 wat 'n verdere vereenvoudiging van die godsdiensoefening is en 'n verdere wegbeweg van die roomse missaal.

Met hierdie ordes wou die Reformatore die godsdiensoefening suiwer van alles wat in stryd met die Woord is. Dit is dan veral Johannes Calvyn wat 'n bepaalde konsolidasie bewerk ten opsigte van die reformatoriese Nagmaalviering. Dit doen hy met sy godsdiensoordes vir sy gemeentes te Straatsburg 1542 en Genève 1545. Interessant is veral Calvyn se hantering van die Nagmaal. Die volgende is opvallend:

- * Die Nuwe Testamentiese instellingswoorde word nie onmiddellik gevolg deur die uitdeling van die brood en wyn nie, maar deur 'n **verklaring** van die sakrament.
- * In Calvyn se onderwysing oor die Nagmaal met die onderdele van teregwysing, selfondersoek en genadeverkondiging gee Calvyn 'n didaktiese uitwerking van die openbare biege wat by Rome aan die mis voorafgaan. Hiermee sluit Calvyn aan by die Middeleeuse tradisie met as nuwigheid die genadeverkondiging.
- * Dan volg die geloofsbelydenis wat gesing word sodat die gemeente so kan betuig dat hulle wil lewe en sterwe in "die Christelike leer en godsdien".
- * Dan volg I Kor 11 met 'n verklaring. Met die verklaring word die onboetvaardige sondaar uitgesluit van die ontvang van die sakrament.

- * Dan volg 'n verdere onderwysing oor die betekenis van die brood en wyn waarmee Jesus Christus uitwendig aan ons wil wys wat Hy geestelik vir ons wil doen en gedoen het naamlik dat Hy Homself aan ons gee.
- * Dan volg die sursum corda wat 'n verwerping van die roomse transsubstansiasie is.

Opvallend is die sterk onderwysende element wat gebaseer is op die noodsaak om te verstaan wat ons glo én vanweë die dwalings van die roomse missaal. Die danksegging vorm ten slotte die afsluiting van die kommunie.

Miskien teen oorvloed kan daarop gewys word dat die klassieke formulier wat ons gebruik afkomstig is uit die Paltz waar 'n Nederlandse vlugtelinggemeente gevestig was. Die predikant, Petrys Datheen, het die Paltz-Nagmaalformulier vertaal vir gebruik in sy gemeente. Vandaar het dit in die Nederlandse kerklike wêreld algemene aanvaarding gevind. Die Paltz-formulier is op sy beurt 'n samevoeging van die Nagmaalformulier van Genève van Calvyn; die formulier van die Londense vlugtelinggemeente en die Lutherse agende van Württemberg van 1553 met hier en daar eie toevoegings van Datheen.

3. DIE DOEL EN FUNKSIE VAN 'N FORMULIER

As die historiese agtergrond so nagegaan word, word dit duidelik dat die reformatoriese godsdiensordes opgestel is om die reformatoriese godsdiensoefening te reël en om 'n "antwoord" te wees op die roomse missaal. Vandaar dat daar formuliëre gebruik word by die Nagmaal en die doop en na analogie daarvan volg dan die formuliëre vir die bevestiging van die verskillende ampsdraers, die ban en heropname. Die huwelik het 'n eie formulier omdat in daardie tyd die kerk ook die huweliksregisters hanteer het.

Verder kan daarop gelet word dat Calvyn stel dat God drie dinge beveel ten opsigte van die samekoms van die gemeente naamlik die prediking as uitleg en verklaring van die Woord, die openbare gebede en die bediening van die sakrament. Rondom die sakramente kom dan, in die eerste plek, die formulier na vore. Calvyn oordeel, teenoor Rome, dat niks in 'n erediens mag plaasvind wat nie vir almal verstaanbaar is nie. Dit verklaar die sterk onderwysende en verklarende element in die reformatoriese formuliëre.

As gevra word na die **doel en funksie** van die sakrament dan kan die volgende gestel word. Die reformatoriese vaders is van oordeel dat Woord en teken by mekaar hoort. Daarom is die verklarende woord by die sakrament vir hulle onmisbaar. Die formulier funksioneer dus as hulpmiddel om die betekenis en seën van die sakrament aan die gemeente uit te lê. Tog is die formulier nie absoluut noodsaaklik vir die viering van die Nagmaal nie.

Die "onmisbare element" in die sakramentsviering is die formule (volgens die Woord en uit die Woord) wat by die uitdeel van brood en wyn gespreek word.

Die Woord is bedoel vir die gemeente en voeg nie iets by die brood en wyn soos die konsekrasieformule wat die roomse priesters uitspreek nie. Die oudste kerklike formule in ons tradisie is dié van à Lasco wat gebruik is in die Londense vlugtelinggemeente (ongeveer die formule wat tans in ons Diensboek voorkom). Die Paltzformulier wat Datheen oorgeneem het, gebruik die formule van I Kor 10:16. Opmerklik is dat anders as by die doop daar nie 'n vaste formule in gebruik is in die gereformeerde protestantisme nie. Tog was die verklaring van die sakrament taamlik eenduidig.

As dit alles in ag geneem word en met in ag neming van die gegewens wat gevind kon word, kan dan gesê word:

'n Formulier is 'n amptelike uiteensetting en onderwysing ten opsigte van die instelling en betekenis van bepaalde handeling in die erediens. Deur die gebruik van 'n algemeen-geldende formulier word verder die eenheid van diens van die kerk sigbaar gemaak. Daarom is dit deel van die arbeidsveld van die kerklike sinode om oor die inhoud en die gebruik van 'n formulier te oordeel en die gebruik daarvan te handhaaf.

LITTERATUURVERWYSING

- HH Barger 1900. **Ons Kerkboek**. Groninge: JB Wolters.
T Brienens 1987. **De liturgie bij Johannes Calvijn**. Kampen: Uitgeverij De Groot Goudriaan.
JA Jungman 1959. **The early liturgy**. London: Darton, Longman and Todd.
AFN Lekkerkerker 1956. **Kanttekeningen bij het Hervormd Dienstboek**. Den Haag: Boekencentrum NV.
PF Palmer 1957. **Sacraments and Worship**. London: Longmans, Green & Co.

B. AANTEKENINGE OOR DIE APOSTOLICUM : ARTIKEL 4

DR FJ BOSHOFF

Terwyl die Apostolicum hersien en nuut vertaal word, behoort gekyk te word na die posisie van die komma ná Pilatus in Artikel 4. Die huidige posisie van die komma laat ruimte vir die misverstand dat Jesus Christus onder Pilatus sou gely het. Dié misverstand kan uit die weg geruim word deur die komma te skuif sodat gelees word: "... wat gely het, onder Pontius Pilatus gekruisig is, ..."

Om die saak verder toe te lig, kan genoem word dat "gely het" nie in die vroegste weergawes van die Apostolicum vermeld word nie, terwyl die naam Pontius Pilatus tog genoem word. Vergelyk Tertullianus (A.D.220) en Forma Romana Vetus, vroeër as 341 waar Pontius Pilatus verbind word met die kruisiging, "sub Pontio Pilato Crucifixus." Verder ook nog Symbolum Augustini (354-430); Hippo Regius, Africa (circa 400). Profesio Fidei Marcelli Ancelli Ancirani (voor 341); Ecclesia Aquilejensis (circa 390) en Venantius Fortunatus (circa 570). Al hierdie weergawes verbind die historiese figuur Pontius Pilatus met die kruisiging terwyl die lyding nie ter sprake kom nie.

Die Niceense Belydenis praat eers van kruisiging daarna van lyding. Pontius Pilatus word egter nie met die lyding verbind nie, maar wel met die kruisiging "...wat selfs vir ons gekruisig is onder Pontius Pilatus, gely het..."

Die Nederlandse Geloofsbelydenis Artikel 21 beskryf dat Jesus Christus as 'n misdadiger deur Pontius Pilatus veroordeel is, alhoewel hy Hom eers onskuldig verklaar het.

Die lyding waarvan in Artikel 21 gepraat word, sluit ook veel meer in as net die veroordeling of die gebeure rondom Pontius Pilatus. Vergelyk ... sweet soos bloeddruppels ... wat op die grond val ... My God, my God waarom het U My verlaat?

Ook in die Nagmaalformulier word geleer dat Jesus Christus se hele lewe lyding was, nie net die oordeel van Pontius Pilatus nie. "Hy het mens geword soos een van ons en Hy het die toorn van God, waaronder óns eintlik die ewige dood moes sterwe, van die begin van sy menswording af tot aan die einde van sy lewe op aarde vir ons onthalwe verduur" (My beklemtoning).

Die Heidelbergse Kategismus, vraag 37 vra: Wat verstaan jy onder die woordjie "gely"? In die antwoord word beklemtoon dat Jesus Christus tydens sy hele lewe op aarde die toorn van God teen die sonde van die hele menslike geslag gedra het (My beklemtoning). Volgens die Heidelbergse Kategismus het die lyding teen die einde van Jesus Christus se lewe geïntensifiseer. Opvallend hier is dat waar hier oor die lyding gepraat word, ook die Heidelbergse Kategismus nie die naam Pontius Pilatus noem nie.

Vraag 38: Waarom het Hy onder die regter Pontius Pilatus gely? Pontius Pilatus kom hier ter sprake, maar volgens antwoord 38 is die rede nie om Jesus Christus se lyding te beklemtoon nie, maar eerder dat Jesus Christus onskuldig deur die wêreldlike regter veroordeel sou word om ons sodoende te bevry van die streng oordeel van God wat oor ons moes kom.

Die huidige plek van die komma in die Apostolicum maak van Pontius Pilatus die sondebok wat die oorsaak was dat Jesus Christus moes ly. Met die verskuiwing van die komma, sodat geles word: "...gely het, onder Pontius Pilatus gekruisig is,..." word die naam Pontius Pilatus steeds in die Apostolicum

behou met alles daarmee gepaard soos historiteit, romeinse reg, onskuld, vloekhout, ensovoorts.

Hierdie verskuiwing bring die feit sterker na vore dat Jesus Christus nie net onder Pontius Pilatus gely het nie, maar dat Sy hele lewe lyding was.

C. POSISIE VAN DIE KOMMA IN ARTIKEL 4 VAN DIE APOSTOLICUM - VERDERE BESPREKING

DR FJ BOSHOF

Die plasing van die komma in Artikel 4 bly prikkelend.

Ter wille van die bespreking is dit noodsaaklik dat die feit hier in gedagte gehou moet word dat ons met twee verskillende sake te doen het wat hier saamgevoeg is, hoewel elkeen sy eie besondere oorsprong en geskiedenis het te wete die Heidelbergse Kategismus en die Apostolicum.

1. DIE HEIDELBERGSE KATEGISMUS (H.K.)

Die Kategismus is in 1563 voorgelê aan 'n sinode in Heidelberg, wat dit sonder wysiging aanvaar het (Oberholzer 1986:2).

As deel van hierdie Kategismus is die Apostolicum opgeneem in sy toe bestaande vorm (Vraag 23).

Elkeen van die artikels van die Apostolicum word afsonderlik in die Heidelbergse Kategismus behandel. Opvallend is die feit dat twee vrae met antwoorde aan hierdie kwessie gewy word:

Vraag 37 - Wat verstaan jy onder die woordjie, gely?

Vraag 38 - Waarom het Hy onder Pontius Pilatus gely?

In sy kommentaar gee Haitjema toe dat streng gesproke behoort "onder Pontius Pilatus" te skuif aangesien Sy hele lewe op aarde tog lyding was (Haitjema 1062:101). Ook by regs vonnisse (die kruisiging was tog die vonnis) is die naam genoem van die stadhouer of regter onder wie se bewind die vonnis voltrek is. Haitjema merk op dat die Heidelbergse Kategismus hierdie saak klaarblyklik nie

so streng opneem nie. Hoewel die Heidelbergse Kategismus in antwoord 37 die betekenis van "lyding" tog uitbrei oor Jesus Christus se hele aardse lewe, formuleer die Heidelbergse Kategismus weer enger in vraag 38: "gely onder Pontius Pilatus" (Haitjema 1962:102).

'n Mens word dus gedwing om die vraag te vra waarom Pontius Pilatus so direk met Jesus Christus se lyding verbind word.

Moontlike antwoorde kan wees:

- a) Hierdie ongewone spreekwyse word doelbewus gevolg. Calvyn spandeer in sy Geneefse Kategismus 4 vrae en antwoorde aan ons kwessie. Calvyn bied twee redes aan waarom die huidige Apostolicum met nadruk die woorde "onder Pontius Pilatus" gebruik saam met lyding.
- b) Ter bevestiging van die heilsgeskiedenis.
- c) Sodat ons sal weet dat die dood van Christus verbind was met die veroordelende vonnis op grond van die hoogs ontwikkelde Romeinse reg (Haitjema 1962:102).
- d) Nog 'n moontlike rede vir die huidige formulering is die dogmatiese uitspraak dat Pontius Pilatus se geskiedenis hom telkens in elkeen van ons herhaal. Sy geskiedenis word dus óns geskiedenis. Ons behoort dus sy naam met óns naam te vervang want ons veroordeel Hom ook (Haitjema 1962:103).

Die vraag is net: Is dit soos ons dit verstaan en bely?

2. DIE APOSTOLICUM

Die Apostolicum het sy eie afsonderlike oorsprong en geskiedenis. Hier gaan die spore baie verder terug, tot ongeveer 150 nC.

Die eerste, oudste vorm van die Apostolicum (rufinum, Forma Romana, Psalterium) verbind die kruisiging met die naam Pontius Pilatus terwyl lyding ontbreek.

Engelbrecht verklaar "die rede vir die weglating van 'gely het' en 'gesterf het' is dat albei in die 'gekruisig is' en 'begrawe is' geïmpliseer is". Engelbrecht gaan verder, "waar die sogenaamde 'forma occidentalis antiquior' en die 'forma orientalis' (laasgenoemde tot vandag toe) die naam Pontius Pilatus aan die kruisiging verbind, verbind die latere (finale vorm - forma occidentalis rescutior)

egter die lyding van Jesus Christus aan die naam Pontius Pilatus en die kruisiging word as 'n aparte heilsfeit gesien. Dit lui: passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus etc." (Engelbrecht 1983:1).

Die vraag kan gevolglik gevra word waaraan ons hierdie parallelle ontwikkeling te danke het. Waarom word lyding slegs in die westerse ontwikkeling van die Apostolicum gevind in verband met Pontius Pilatus en dit ook nog eers vanaf 'n baie later datum?

Ten slotte, verteenwoordig hierdie huidige formulering dit wat ons gló? Die verskuiwing van die komma sal immers ons drie belydenisskrifte, NGB, Nicea sowel as die Heidelbergse Kategismus met mekaar in ooreenstemming bring.

LITERATUURVERWYSING

Engelbrecht, BJ 1983. Advies oor artikel 4 van die Apostolicum. Aantekeninge.

Haitjema, THL 1962. De Heidelbergse Catechismus. Wageningen: H. Veenman & Zonen.

Oberholzer, JP 1986. Die Heidelbergse Kategismus. Pretoria: NHW-Pers.

D. ENKELE AANTEKENING OOR DIE TEKS VAN DIE APOSTOLICUM TEN OPSIGTE VAN DIE BELYDENIS OOR DIE KERK

PROF AD PONT

1. Dit is nou al 'n paar jaar waar daar geworstel word met die vraag presies hoe die Apostolicum vertaal moet word waar daar oor die kerk gehandel word. Op die oomblik word in die **Diensboek** bladsy 119 vertaal:

"Ek glo in die Heilige Gees.
Ek glo **aan** 'n heilige, algemene, Christelike kerk,"

2. Die probleem is dat 'n vertaling: Ek glo **aan** of **in** enersyds nie weergee wat credo en akkusatief hier beteken nie en andersyds misleidend ten opsigte van die belydenis self kan wees.

3. Hierdie probleem ontstaan omdat die teks van die Apostolicum, soos dit in die Heidelbergse Kategismus voorkom (= Sondag 7, Vraag en antwoord 23) in ons Kerk en diensordes as die "standaard-teks" gebruik word.
4. Volgens JN Bakhuizen van den Brink 1976, **De Nederlandse Belijdenis-schriften**, Amsterdam: Uitgeverij Ton Bolland, Tweede druk, bladsye 163-164 lui die oorspronklike Duitse teks:

"Ich glaub in den heiligen geist, eine heilige, allgemeine christeliche kirche ..."

Die Latynse weergawe van die HK op hierdie punt lui:

"Credo in Spiritum sanctum
Credo sanctam Ecclesiam catholicam ..."

Die Nederlandse vertaling van die HK op hierdie punt lui dan:

"Ick gheloove inden heylighen Gheest
Ick gheloove eene heylighe alghemeyne Kercke ..."

Opvallend is die verskille naamlik:

- a) In die oorspronklike Duitse teks kom **ich glaub** net een maal voor.
 - b) In die Latynse en Nederlandse vertalings word **christliche** weggelaat.
5. Die duidelike verskille word nie deur Bakhuizen in sy teksuitgawe verklaar nie. Daar kan egter vasgestel word dat die oorspronklike teks van die Kategismus die Duitse teks is van 1563, die Latyn is 'n vertaling van die Duitse teks en die Nederlandse teks is, oorspronklik, 'n vertaling van die hand van Petrus Datheen.

Die interessante is dat die begrip **christliche** van die Duitse teks nie in die Kategismus self verklaar word nie, vergelyk Vraag en Antwoord 54.

Vergelyk in hierdie verband Th L Haitjema 1962, **De Heidelbergse katechismus**. Wageningen: H Veenman en Zonen NV, bladsy 146 wat wel die begrip christelik verklaar sonder om daarop te wys dat die predikaat van die kerk nie normaalweg in die teks van die Apostolicum voorkom nie.
 6. Dit laat die vraag ontstaan wat presies die oorspronklike teks van die Apostolicum is. Dit is nie so maklik om vas te stel nie, aangesien die primêre bronne nie vryelik in die RSA beskikbaar is nie. Daarom het ek Aug Hahn 1962, **Bibliothek der Symbole und Glaubensregeln der Alten Kirche**, Hildesheim: George Olms Verlagsbuchhandlung, Dritte Auflage von G Ludwig Hahan,

geraadpleeg. Hahn het die teks van die Apostolicum breedvoerig nagegaan soos dit voorkom in

Die gemeentes in Italië en dan veral Rome en Milaan, Noord-Afrika, Spanje, Gallië, Engeland en Duitsland, en dan die gemeentes in die Oosterse kerk en dan veral die in Palestina, Sirië, Klein-Asië en Egipte.

Hieruit blyk dat daar nie so iets soos 'n vanselfsprekende **textus receptus** bestaan nie, in ieder geval nie voor die 6e eeu nie. Op grond van Hahn se gegewens kan die volgende dan na vore gebring word.

7. Wanneer die geskiedenis nagegaan word, kan die volgende na vore gebring word. Die geloof van die gemeente het betreklik vroeg sy uitdrukking gevind in 'n geloofsbelydenis. Die begrip **geloofsbelydenis** word aanvanklik verskillend aangedui naamlik:

By Irenaeus: *καὶ ὡς τῆς ἀληθείας.*

By Tertullianus as regula veritatis of regula fidei.

By Polikrates as: *καὶ ὡς τῆς πίστεως.*

Die betiteling **symbolum** kom eers by Cyprianus (middel derde eeu) voor en word eers algemeen gebruiklik in die 4e eeu.

8. Twee sake is histories baie moeilik om finaal vas te stel naamlik:

(a) Hoe oud die regula fidei presies is.

(b) Wanneer die teks finaal vasgestel is.

Wat **die ouderdom** betref, is daar reeds in I Kor 15:3-5 'n vroeë formulering van die Christus-kerugma wat terselfdertyd as 'n doopbelydenis gegeld het. Sowel in die Weste as in die Ooste bestaan daar verskillende variasies.

Langs dié formulering was daar reeds vroeg óók 'n drielige, kort belydenis ten opsigte van die Vader, Seun en Heilige Gees, vergelyk II Kor 13:13 en MT 28:19. Dié kom ook by Justinus voor terwyl Irenaeus ook so 'n geloofsbelydenis gee.

In die sogenaamde symbolum romanum word die twee vorme saamgevoeg. Tot in die tyd van Gregorius I, 590-604 en Leo III, 795-816, kom in die Liber diurnus (= die pouslike formuliereboek) nog 'n vroeë vorm van die regula voor.

Samevattend kan gesê word dat die **inhoud** van die regula in ongeveer 150 reeds vasstaan. Die **presiese teks** is egter van heelwat later datum omdat met groot vrymoedigheid kleiner wysigings aan die simbool aangebring is.

Die **symbolum romanum** kom in sy Griekse vorm die eerste maal, min of meer volledig, voor in 'n brief van biskop Marcellus van Ankyra aan biskop Julius van Rome uit die jaar 340. Die oudste Latynse vorm kom voor by Rufinus se *Expositio symboli*, aan die einde van die 4e eeu. Dié twee tekste is egter, om dit maklik te maak, nie presies gelyk aan mekaar nie.

Die derde deel van die regula lui dan (my vertaling):

"En in die heilige Gees, die heilige kerk ..."

Dit is 'n duidelike verskil met die **textus receptus** van die **symbolum apostolicum** wat uit die **6e eeu** dateer.

Die Lutherse Konkordienbuch van 1578, noem die apostolicum as die eerste van die "ekumeniese simbole". Dit is miskien tegnies nie heeltemal korrek nie. Die apostolicum is nooit deur 'n konsilie vasgestel nie, dit het nooit in die Griekse kerk as **symbolum** gefunksioneer nie en die roomse kerk ken dit, in ooreenstemming met sy oorspronklike gebruik, hoofsaaklik as 'n **doopsimbool** (vergelyk die *Rituale romanum*).

9. Ten opsigte van die deel van die apostolicum wat hier ter sake is, kan, in navolging van Hahn se gegewens, op die volgende gewys word:

1. In die Italiaanse kerke word die driedeling van die simbool aanvaar en kom die belydenis oor die kerk as 'n onderdeel van die belydenis oor die Heilige Gees voor. Die volgende dien as "bewyse":
 - a) In Marcellus se brief aan biskop Julius (grieks) staan daar: "En in die Heilige Gees, die heilige kerk, die vergiffenis van die sonde, ..."
 - b) In Rufinus se *Expositio symboli* (Latyn) lui dit: "En in die Heilige Gees, die heilige kerk, ..."
 - c) In die *Codex Laudianus* (Latyn) ongeveer aan die einde van die 6e eeu "En in die Heilige Gees, die heilige kerk, ..."
 - d) In die belydenis wat Gregorius, die Grote, in 590 aflê na sy verkiesing tot biskop van Rome, stel hy: "Confiteor unam fidem, unum baptisma, unam, apostolicam et universalem ecclesiam, in qua solo posint laxari peccata in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti."

Hieruit kan afgelei word dat op daardie stadium in Rome die presiese teks van die apostolicum ook nog nie vasstaan nie. Dit dan as aanvaar word dat Gregorius inderdaad die apostolicum hier aanhaal.

- e) Uit die 8e eeu is daar 'n teks van die apostolicum wat in 'n liturgie voorkom. Daar word gestel: "Et in Spiritus sanctum, sanctam ecclesiam catholicam"
- f) In 'n teks van die apostolicum wat voorkom in 'n Psalterium Latinum et Graecum Papae Gregorii uit die 7e eeu, lees die teks: "Credo in Spiritus sanctum, sanctam ecclesiam catholicam ..."
- g) Dan, ten slotte, die teks van die apostolicum soos dit voorkom in die Ordo romanus antiquus de divinis catholicae ecclesiae officiis et ministeriis per totius anni circulum. Hier kom die **textus receptus** voor wat ook in die Lutherse Konkordienbuch aangetref word. Die teks dateer waarskynlik uit die 8e of 9e eeu en lui: "Credo in Spiritum sanctum, sanctam ecclesiam catholicam ..."
- h) In die Catechismus Romanus van 1564, opgestel in opdrag van pous Pius IV, kom die volgende teks voor:
"Credo in Spiritum sanctum.
Credo sanctam ecclesiam catholicam ..."

Dit is, wat die Italiaanse kerke betref, die eerste maal dat die woord **credo** hier in die apostolicum herhaal word. So word, in 'n sekere sin, die **driedeling** van die apostolicum betreklik gemaak.

In die kerk van Milaan, waar biskop Ambrosius gesetel was, is die teks van die apostolicum dieselfde as dié van die ouer romeinse tekste, dit wil sê die Heilige Gees en die kerk word direk aan mekaar gekoppel en daar word nie 'n credo tussenin gebruik nie. Dit is ongeveer dieselfde by Augustinus wat in alle waarskynlikheid die Milaanse teks gevolg het. Dieselfde teks as die van Milaan word ook aangetref in Turyn, Ravenna, Aquileia en Firenze.

2. Wat die **Noord-Afrikaanse kerke** betref, is Tertullianus se teks: "Et in Spiritum sanctum, sanctam ecclesiam ..."

In sy verklaring (De bapt. 6) wys Tertullianus daarop dat die kerk die liggaam van die Drie-enige God is en daarom koppel hy Heilige Gees en kerk direk aan mekaar.

Daar kom in Noord-Afrika ook 'n ander teks van Augustinus voor wat nogal verskil van die Milaanse teks wat hy ook gebruik. Hier lui die teks soos volg: "Credimus et in Spiritum sanctum, remissionem peccatum, resurrectionem carnis et vitam aeternam **per sanctam ecclesiam.**"

Dié teks is taamlik algemeen in Noord-Afrika gebruik.

3. Wat die ander Latynse kerke betref, word in **Spanje** in die 4e eeu 'n teks by die ketter Priscillianus aangetref waarvan Hahn: 65 die teks aangee as: "Credimus in sanctam ecclesiam, sanctum Spiritum ..."

Die ander Spaanse tekste volg die gewone volgorde.

In die **Galliese kerke** vermeld Hahn 'n simbool van ene biskop Phoebadius van Aginnum, in Bordeaux se wêreld, uit die 4e eeu waar die belydenis oor die kerk nie in die simbool voorkom nie. In die ander weergawes kom dit egter wel weer voor. In die meeste gevalle, Hahn: 70-83, volg die belydenis oor die kerk direk op die belydenis oor die Heilige Gees en is hulle dus aan mekaar gekoppel.

Hahn wys op 'n interessantheid as hy 'n weergawe gee van die simbool soos dit in die 7e eeu in Noord-Ierland voorgekom het. Daar lui dit:

"Credo et in Spiritum sanctum, deum omnipotentem, unam habentem substantiam cum patre et filio; sanctam esse ecclesiam catholicam,"

Dan stel hy (S 85): "Die Hinzufügung von **esse** nur hier. Sie beruht, wie Caspari bemerkt, auf der von Augustins Zeit an in Abendlande fast allgemein herrschenden Ansicht, dass im 3 Artikel nur **credo**, nicht auch **in** mit den auf Glied vom heiligen Geist folgenden Gliedern zu verbinden sei."

Die ander tekste uit die Engelse kerke is baie later en word hier nie verder in die diskussie betrek nie.

Die oudste tekste van die simbool uit die **Duitse kerke** is eers uit die 7e eeu en volg dan die voorbeeld om die belydenis oor die kerk direk op die belydenis oor die Heilige Gees te laat volg. Daar is die tradisie dus baie sterk om die dieldeling van die apostolicum te handhaaf.

10. Ten opsigte van die teks van die apostolicum in die **Oosterse kerke** meen Hahn: 127 dat, ondanks voorkomende verskille, al die tekste teruggaan op een, basiese grondteks. Die wysigings wat dan voorkom, is hoofsaaklik van plaaslike aard. Gemeenskaplik is dan, ten opsigte van die belydenis oor die kerk, dat waar in die Westerse kerke die kerk **slegs** as heilig bely word, hier deurentyd **vier predikate** voorkom.

Hoewel sommige van die predikate soms weggelaat word, so byvoorbeeld: **een, heilig, apostolies** word die kerk oral en altyd as **algemeen** verstaan. Hahn skryf hierdie verskille aan streekswysigings toe (S 130). Opvallend in al hierdie tekste is dat die belydenis oor die kerk hanteer word as '**n onderdeel van die derde**

artikel van die belydenis. Opvallend is, soos by Cyrillus van Jerusalem, ongeveer 350 (Hahn: 134) dat die belydenis oor die kerk nie direk op die belydenis van die Heilige Gees volg nie. So ook by Epiphanius, ongeveer 374.

As hierdie tekste so bekyk word, ontstaan die vraag of ons hier te make het met variasies van die **apostolicum**, dit wil sê die romeinse doopbelydenis en of dit nie eerder variasies is van die **regula fidei** nie. Dit wil immers voorkom asof die apostolicum 'n Italiaanse weergawe van die algemene regula was.

Dat die apostolicum in die Latynse kerk gesaghebbend geword het, is verstaanbaar. Dit moet egter steeds in gedagte gehou word dat die Latynse weergawe van die regula fidei, die apostolicum, nooit amptelik in die Oosterse kerke gegeld het nie.

11. As dit alles oorweeg word, kan die volgende miskien gestel word:

1. Die hoofsaak van die apostolicum staan in ongeveer 150 reeds vas.
2. Die presiese teks van die simbool is van baie later datum.
3. Die **textus receptus** van die apostolicum kom voor in die **Ordo romanus antiquus** van die 8 - 9e eeu.
4. In die romeinse, Latynse kerk is die apostolicum in hoofsaak 'n doopbelydenis.
5. Die bogenoemde teks word in die Lutherse Konkordienbuch opgeneem.
6. In die Lutheranisme en daarvandaan in die Protestantisme kry die apostolicum 'n totaal nuwe posisie en aansien aangesien dit gebruik word as die basis van die kategeese.
7. In al die bogenoemde gevalle word die apostolicum hanteer as 'n simbool wat uit **drie artikels** bestaan.
8. Calvyn het in sy Institusie 1536, die apostolicum verdeel in **vier dele**, terwyl hy in sy **Kategismus** van 1542, Vraag en antwoord 17 stel "... in hoeveel dele verdeel ons hierdie belydenis? In vier hoofdele."

Die vierde hoofdeel, volgens antwoord 18, handel "... oor die kerk en Sy mildadigheid teenoor die kerk."

BESPREKING

Op grond waarvan Calvyn hier 'n **vierdeling** in die apostolicum maak, kon ek met die gegewens tot my beskikking nie uitmaak nie. Luther het in sy **Groot Kategismus** die driedeling bly volg. Dit is dus duidelik dat Calvyn hier 'n doelbewuste keuse gemaak het om die apostolicum anders te verstaan. Omdat die belydenis oor die kerk dan as **die vierde artikel** van die simbool beskou word, word daar weer 'n **credo** ingevoeg.

Calvyn se beslissing dat die apostolicum uit vier artikels bestaan en nie drie nie, werk deur na die teks van die Heidelbergse Kategismus, soos aangetoon onder 2. Die Kategismus self het egter, moontlik vanweë die Lutherse wêreld waarin dit moes funksioneer, die **driedeling** van die apostolicum gehandhaaf. In Vraag en antwoord 24 word pertinent gestel dat die simbool in **drie dele** ingedeel word en dat die derde deel handel oor: "... God die Heilige Gees en ons heiligmaking"

Verder is dit duidelik dat die Kategismus met 'n mate van vrymoedigheid 'n nuwe predikaat by die kerk toevoeg naamlik **christelik**. Dit gebeur alleen in die Duitse teks terwyl die Latynse en Nederlandse vertalings net twee predikate het naamlik **heilig en algemeen**, soos die roomse textus receptus dit ook het.

Interessant is dat die roomse Catechismus romanus van 1564 ook 'n vierdeling van die simbool gebruik. Die vraag ontstaan of dit in navolging van Calvyn is sodat sy opvattinge weerlê kan word.

SAMEVATTENDE AANBEVELINGS

Na al die bogenoemde gegewens, bly die vraag nog staan hoe die belydenis die beste vertaal kan word. Ek wil aan die hand doen dat die raad dit oorweeg om die volgende aanbeveling aan die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering voor te lê:

Aangesien die Heidelbergse Kategismus, pertinent die **driedeling** van die geloofsbelydenis aanvaar (Vraag en antwoord 24) én leer;

terwyl die oorspronklike Duitse teks ook die driedeling handhaaf,

wil ons aanbeveel dat die teks van die apostolicum wat die driedeling handhaaf as die mees outentieke teks beskou sal word. Dit beteken dan dat die apostolicum vertaal sal word:

"Ek glo in die Heilige Gees, 'n heilige, algemene, Christelike kerk"

Daarmee kan die vertaalprobleem ter ruste gelê word en staan ons op vaste grond omdat, as Hahn se gegewens aanvaar word, die Latynse tradisie waaruit ons Kerk

ook stam, byna konsekwent die driedeling van die simbool aanvaar. Dit word verder versterk deur die feit dat ons kategetiese belydenisskrif, die Heidelberger, pertinent daardie driedeling leer en dat alle predikante dus, op grond van Bepaling 73.2 van die Kerkwet dit aanvaar het as Skriftuurlik. Totdat 'n gravamen, wat die teendeel bepleit, deur die Algemene Kerkvergadering aanvaar is, staan die driedeling dus vas.

Ek hoop dat ek met hierdie uiteensetting enigsins lig op die hele saak kon werp en dalk 'n oplossing kon aanbied.

E. DIE BETEKENIS VAN DIE VOTUM EN DIE FUNKSIE DAARVAN IN DIE EREDIENS

PROF GMM PELSER

Volgens die Latynse leksikons word die woord **votum** hoofsaaklik vir twee betekenisse gebruik, te wete: 'n plegtige **belofte of eed** wat teenoor 'n godheid uitgespreek word; 'n **wens, begeerte, verlange** of **gebed**.

In die lig van veral laasgenoemde sou 'n mens moes oordeel dat die votum altyd in die vorm van 'n gebed uitgespreek moes word en nie as 'n stelling nie.

Kyk 'n mens egter na die liturgie handboeke, blyk dit nie tradisioneel die geval in die reformatoriese kerk te gewees het nie. Hoewel Van der Leeuw nie gegewens verskaf oor die ontstaan van die votum en sy gebruik as liturgiese element in die erediens nie, sê hy hiervan: "Als Votum voor onze Kerk is sedert de Dordtse Synode van 1574 vastgesteld het z.g. Adjutorium" (1946:161), wat as ingang tot die "gebed ende predicatie" gedien het. As **adjutorium** (= hulp, bystand) is toe besluit op Psalm 124:8: "Ons hulp is ...", hoewel enkele ander formules ook volgens Van der Leeuw toelaatbaar is.

Golterman (1951:2) wat eweneens nie 'n oorsig gee oor die historiese agtergronde van die votum nie, ken die votum ook as **adjutorium**. Hy wys dan daarop dat die votum in vrysinnige kringe die vorm van 'n wydingsformule aanneem: "Ons wy hierdie diens aan die almagtige God ...", terywl in nie-vrysinnige kring die **adjutorium** gebruik word. Die rede vir eersgenoemde gebruik is daarin geleë dat die erediens deur die vrysinniges gesien word as beginnende by die mens of gemeente, en gevolglik aan God opgedra word. In laasgenoemde geval word daarvan uitgegaan en word erken dat dit die Here is wat sy gemeente saamgeroep het en dat die gemeente in sy Naam vergader.

Hoewel die woorde van die **adjutorium** eerder na 'n belydenis as na 'n gebed klink, blyk dit tog dat dit tradisioneel as 'n gebed verstaan is. Lekkerkerker (1952:47) wys daarop dat Calvin dit as gebed verstaan het en dat dit ook in 'n ou kerkboek (1967 uitgawe) van die Nederlandse Hervormde Kerk getipeer word as 'n "Bede bij de aanvang van de samekomst der gemeente" (1952:48). Hy adviseer verder dat die woorde met geslote oë uitgespreek moet word, omdat dit "een belijdens in de sfeer van het gebed" is (1952:48).

In die lig van bogenoemde blyk dit betreklik seker te wees dat die votum verkieslik, indien nie beslis nie, as 'n bede of as 'n aanroeping van God uitgespreek moet word. Die groet wat hierop volg as die antwoord van die Here van die gemeente, sou dan ook alleen sin hê as dit volg op 'n bede tot Hom dat die erediens in sy Naam mag plaasvind.

Aangesien die meeste voorgestelde vota in die huidige diensboek kwalik as bedes gesien kan word, behoort hulle waar moontlik vervang te word met formulerings wat wel aan 'n bede-karakter beantwoord.

Tentatief stel ek die volgende voor: Ps 19:15; 43:3; 65:5; 67:2-3(?); 71:1-2; 85:8-9; 86:11; 90:14; 109:21; 119:17 (18?); 119:88(?); 123:1-2; 124:8.

LITERATUURVERWYSINGS

Golterman, WF 1951. **Liturgiek**. Haarlem: de Erven F Bohn NV.

Lekkerkerker, AFN 1952. **Kanttekeningen bij het Hervormde Dienstboek**, I. 'S Gravenhage: Boekencentrum NV.

Van der Leeuw, G 1946. **Liturgiek**. 2de druk. Nijkerk: GF Callenbach NV.

F. ENKELE PRINSIPIËLE UITGANGSPUNTE WAT IN AANMERKING GENEEM OF VERDISKONTEER BEHOORT TE WORD BY DIE OPSTEL VAN FORMULIERE VIR DIE BEVESTIGING VAN PERSONE IN DIE KERKLIKE BEDIENINGE

PROF GMM PELSER

* Die bedieninge is/word deur God daargestel.

- * Die legitimering en uitoefening daarvan berus op die besondere charisma(ta) wat elkeen van God ontvang het.
- * Die funksie van die bedieninge is om van diens te wees (die diakonia aspek).
- * Die aantal word nie deur die Nuwe Testament voorgeskryf nie, en het duidelik, afhangende van tyd en omstandighede, gewissel.
- * Klaarblyklik het bepaalde charismata in bepaalde vroeg-kerklike kringe meer gereeld gefunksioneer en ander meer sporadies.
- * Hiërargiese ordening blyk gedurende die vroegste fases nie die geval te gewees het nie.
- * Tog sou dit waarskynlik korrek wees om te sê dat sekere charismata van sentraler betekenis was as ander.
- * Woordverkondiging blyk onteenseglik uit die staanspoor die prominentste bediening te gewees het.
- * Dit blyk dat die ander charismata bedoel is om die woordverkondiging te help moontlik maak, sowel as om daaraan gevolg te help gee in die lewe van die gelowiges.
- * Die bedieninge is funksies van en nie dienste aan die liggaam van Christus nie.
- * Die bedieninge mag derhalwe nooit los van die gemeente gedink word of vanaf 'n afstand in die gemeente opereer nie.
- * Wanneer die bedieninge hulle charismatiese en dienskarakter verloor en tot professionele dienste word, het hulle hulle doel gemis en hulle bestaansreg verbeur.
- * Basies is die bedieninge daar om die kerk te help kerk wees.

XII PREDIKING EN EREDIENS

KERKMUSIEK EN SANG

A. ENKELE OPMERKINGS OOR DIE AARD VAN DIE REFORMATORIESE KERKLIED

MEV M SCHOEMAN

In enige beoordeling van die aard van 'n geskikte kerklied moet die aspek van assosiasie en daarmee saam ook tradisie ter sprake kom. Hiermee word bedoel dat dit in die Nederduitsch Hervormde Kerk 'n aanvaarde norm is dat niks ooit lukraak of op die ingewing van die oomblik tydens die liturgiese handeling mag geskied nie. Ons kerklied het oor eeue heen sy aard en karakter ontwikkel en dit is juis hierdie eiensortige karakter en klank wat naas die woorde van die liedere bydra tot die "heiligheid van die liturgie", soos wat Van Ruler sê.

Die erediens en die liturgiese handeling sonder die gemeenskap van die gelowiges af van die gang van hulle daaglikse bestaan en bring hulle byeen in die afgesonderde ruimte van die kerkgebou om hulle in gemeenskap met God te laat tree. Geen banale invloede behoort hierdie gemeenskap te verstoor nie.

Ook die kerklike jaar bied 'n sekere rituele ritme waarvolgens die gelowige kan lewe. Sekere liedere soos Gesang 122 pas byvoorbeeld slegs deur assosiasie in die Lydenstyd, al was die vroeëre "Herzlich tut mich Verlangen", 'n liefdeslied. Vir protestante het dit 'n ander assosiasie. As ons oorval sou word deur melodieë wat vir ons geen sulke konnotasies het nie, sou die ritme van ons geloofslewe en daarmee saam die gemeenskap van die gelowige met God verstoor word. Daar sal geen heilige ruimte meer in ons lewens bestaan nie.

B. RIGLYNE VIR KERKSANG

MEJ S ENGELBRECHT

1. Kersang en kerkmusiek moet die gedagtes weglei van die wêreld en op God rig. Melodieë en ritmes wat geassosieer word met wêreldlike musiek is daarom onvanpas. Daar behoort duidelike stylverskille te wees.

2. Melodieë moet maklik singbaar wees vir die gemeente en moet daarom aan die volgende vereistes voldoen:
 - * Vloeiende melodiese lyne met voldoende spanning en ontspanning, styging en daling. (Talle voorbeelde uit die koraalboek onder andere Psalm 42; Psalm 68; Gesang 11; Gesang 63).
 - * Nie te veel spronge.
 - * Omvang nie te groot. Psalm 134; Gesang 34; Gesang 5; Gesang 6 en bogenoemde voorbeelde.
 - * Herhaalde bevestiging van die toonaard byvoorbeeld Psalm 42; Gesang 5; Gesang 6.
 - * Herhaling van frases byvoorbeeld Psalm 42 - 1ste en 2de frase dieselfde. Psalm 66 - 1ste en 3de frase, 2de en 4de frase stem ooreen. Psalm 68 - 1ste en 4de frase stem ooreen.
3. Melodieë moet van 'n goeie musikale gehalte wees - vermy byvoorbeeld 'n styl met 'n oormaat herhaalde note of sekwense - daar moet steeds afwisseling wees.

'n Voorbeeld van die sinvolle gebruik van herhaalde note is Gesang 62.

Smaakvolle gebruik van sekwense is verkry in Gesang 311.
4. Waak teen die gebruik van argiefmusiek soos byvoorbeeld in Psalm 57. Die melodie is moeilik singbaar en dit ontbreek aan herhaling van frases.
5. Waak teen te veel modulاسies - die melodie moet gereeld weer "tuiskom".
6. Die melodie moet die teksinhoud weergee.

Waar verskillende stemminge in dieselfde koraal voorkom kan dit met behulp van registrasie en tempowisseling weergegee word.

Laagliggende, by voorkeur minuer melodieë is byvoorbeeld geskik om 'n gebed te vertolk terwyl hoogliggende majeurmelodieë met matige spronge geskik is vir die vertolking van lofgesange.

C. RIGLYNE VIR DIE BEOORDELING VAN GEESTELIKE MUSIEK

MNR RW MATHLENER

AGTERGROND

Die riglyne vir die beoordeling van geestelike musiek hang myns insiens ten nouste saam met die fisiese eienskappe wat aan musiek goeie of swak deugde verleen. Ek vermoed dat ander lede die estetiese aspekte vir die beoordeling van sulke musiek sou aanraak en dat 'n verdere bydrae in dié verband dus onnodig is. Daar bestaan steeds 'n behoefte om op die hoogte te kom met watter eienskappe uit die musiek self, die musiek positief of negatief beïnvloed. Daarom meen ek dat dit raadsaam is om in hierdie stuk daardie eienskappe te probeer isoleer. Ek betreur dit dat tyd nie toegelaat het dat ek stawende musiekvoorbeelde insluit nie. Ek vertrou dat lede gedeeltes wat onduidelik is, of wat verdere toeligting noodsaak, sal uitwys. Ek hoop om dan in 'n hersiening musiekvoorbeelde in te sluit. Ek wil dit dus voorstel dat hierdie slegs 'n konsep verteenwoordig en nie 'n finale produk nie.

INLEIDING

Voorop moet gestel word wat die kerk tot dusver as maatstaf geneem het in die beoordeling van sy musiek, naamlik dat dit duursaamheid moet hê. Dit is as noodsaaklik gereken om 'n lang bruikbaarheidslewe vir die kerkmusiek te verseker, aangesien 'n vinnige omset van musiek onwenslik is weens praktiese redes. Ook is dit as gewens gereken dat verskillende geslagte (oupas, pa's en kinders) dieselfde gemeenskaplike musiek moes deel. Die kerk het ook van vroeg af 'n eie musiekidoom, losstaande en onderskeibaar van sekulêre musiek, voorgestaan. In hierdie stuk gaan dit egter nie daaroor nie.

Om die "toets van die tyd" te kon deurstaan, het 'n groot hoeveelheid musiek sekere eienskappe getoon wat elk in 'n mindere of meerdere mate kan bydra tot duursaamheid. Geïsoleerde duursame eienskappe verseker nie vanself suksesvolle musiek nie. Dit is belangrik om te verstaan dat 'n goeie kombinasie, of balans van voordelige eienskappe aanwesig moet wees. Ook is dit belangrik dat geen enkele eienskap oorbeklemtoon moet word ten koste van 'n ander nie (In hierdie verband kan 'n goeie melodie die mensheid self weerspieël. Die meeste uitstaande individue toon nie alleen die aanwesigheid van 'n aantal goeie eienskappe nie, maar 'n goeie balans tussen hulle, sonder dat een eienskap oorheers). Hierdie omstandighede is egter nie altyd deurslaggewend nie. Daar is gevalle van uitsonderlike musiek wat gekenmerk word deur selfs net een enkele sterk kenmerk. Diesulkes is egter in die minderheid en kan uiteraard nie

gekwantifiseer word nie (Ook hier weerspieël musiek die mensheid. Sekere mense is uitstaande bloot op grond van een enkele sterk eienskap).

Omdat die wysie, of melodie, van enige kategorie van musiek waarskynlik die sterkste invloed op sy duursaamheid het, gaan die klem noodwendig grootliks toespits op die kwaliteite van 'n melodie. 'n Melodie bestaan uit 'n manipulasie van toonhoogtes en toonduur. Ander aspekte wat aandag sal kry is seker vormlike aspekte en harmoniese en kontrapuntale eienskappe. Elkeen hiervan se potensieële invloed sal afsonderlik beskou word.

TOONHOOGTE EIENSKAPPE

'n Redelike omvang is noodsaaklik (Omvang is die afstand tussen die laagste en hoogste note van 'n melodie). 'n Melodie wat 'n omvang van minder as 'n oktaaf (= agt opeenvolgende toonhoogtes, effens minder as die vermoë van die menslike stem) het, staan gevaar om as "platvloers" waargeneem te word.

'n Goed beplande melodiese kurwe (= op en af beweging) is noodsaaklik. Afwesigheid van 'n gesonde melodiese kurwe word as draaierig en herhalend beleef. Beïnvloedende eienskappe wat by 'n melodiese kurwe ter sake is, is onder andere:

- * Om te verseker dat 'n melodiese klimaks of hoogtepunt aanwesig is, moet so 'n hoogste noot slegs een keer prominent aanwesig wees. In 'n mindere mate geld dit ook vir 'n melodiese laagtepunt, hoewel dit nie naastenby so noodsaaklik vir 'n bevredigende geheel is as die klimaks nie.
- * In sy opwaartse en afwaartse beweging is dit noodsaaklik dat 'n melodiese kurwe gekenmerk word deur doelgerigte beweging. Oorbeklemtoning van dieselfde toonhoogtes, of 'n oor-en-weer draaiery om dieselfde toonhoogtes, skep 'n indruk van verveling.
- * Daar moet ook 'n balans wees tussen trapsgewyse beweging en spronge. Oormatige gebruik of afwesigheid van enige of beide hiervan kan vervelig inwerk.

Sekwensies is melodiese fragmente wat opeenvolgend hoër of laer getransponeer word. Waar hierdie stylmiddel voorkom, moet die nie meer as drie keer ongewysig voorkom nie (Weereens word die mensheid weerspieël. 'n Bevel word een keer gesê, afwesigheid lei tot 'n geskreeude herhaling. 'n Derde, ongewysigde herhaling kom nie voor nie). Normaalweg word sekwensies eger nie vir 'n kerklied aanbeveel nie. Die eerste frase van Gesang 61/311 is van die min suksesvolle voorbeelde van sekwensies in ons kerkliederebundel.

RITMIESE EIENSKAPPE

Deurgaanse homometriese beweging (= beweging in dieselfde nootwaardes) moet verkieslik vermy word. Hoewel ons talle gevalle van suksesvolle kerkliedere (en waarskynlik is hulle sukses meer te danke aan ander goeie eienskappe) het wat gekenmerk word deur sulke statiese ritmiese beweging, beleef die moderne mens dit al hoe meer as vervelig.

Aan die ander kant moet daar nie te veel verskillende nootwaardes aanwesig wees nie. Omdat dit tot verwarring kan lei (In 'n poging om meer spesifiek te wees, beperk tot twee nootwaardes. 'n Basiese eenheid en die enkel onderverdeling daarvan).

KONTRAPUNTALE EN HARMONIESE EIENSKAPPE

Alle Westerse musiek, uitgesonderd heel vroeë vorme soos Gregoriaanse cantus, is onderhewig aan harmoniese en/of kontrapuntale beginsels, ongeag of 'n akkoordbegeleiding by 'n melodie aanwesig is of nie (Harmonie en kontrapunt is twee vorme van melodie-ondersteuning). Hoewel 'n onbegeleide melodie moontlik die skyn kan aanneem van eenstemmigheid, is dit altyd harmonies of kontrapuntaal, ongeag die fisiese aan- of afwesigheid daarvan. 'n Melodie moet sodanig wees dat dit 'n relatief kort harmoniese ritme (= die tempo waarteen akkoorde mekaar afwissel) kan dra ('n Lang harmoniese ritme, waar byvoorbeeld slegs een akkoordwisseling per maat aanwesig is, het tot gevolg dat die harmoniese struktuur baie beperk is en dieselfde akkoorde oor en oor herhaal word). 'n Melodie vir kerklike gebruik moet verkieslik van so 'n aard wees dat dit 'n kontrapuntale basparty kan dra. Indien dit nie moontlik is nie, is dit meesal 'n aanduiding van 'n relatief swak melodie. Die frases moet elk beëindig word deur 'n harmoniese "ruspunt", wat die musikale ekwivalent van 'n punktuasiepunt in taal is.

EENHEID EN VERSKEIDENHEID

Die element van eenheid behels die gebruik van 'n gemeenskaplike musikale kenmerk (meesal 'n toonhoogte patroon en/of ritmepatroon) om 'n gevoel van bybehorendheid by die luisteraar vas te lê. Die element van verskeidenheid is noodsaaklik om 'n element van kontras te verkry. Kontras word verkry deur nuwe melodiese wendings en/of nuwe ritmiese patrone. Weereens moet 'n gesonde balans tussen eenheid en verskeidenheid aanwesig wees. Oorbeklemtoning van eenheid werk verveling in die hand, terwyl te veel verskeidenheid die luisteraar verwar.

D. KOORSANG BINNE DIE NEDERDUITSCH HERVORMDE KERK

DS GJM WOLMARANS

Een van die interessante wendings op die terrein van kerksang wat met die Kerkhervorming gepaard gegaan het, was dat, net soos op dogmatiese terrein, die kerk spontaan van allerlei versierings op bykomstighede ontslae geraak het. Die ingesteldheid was om terug te keer na die essensie van kerkwees, naamlik om God in waarheid te wil dien.

So is daar weggedoen met die Mis se artistieke koorsang, gemeentesang is her-ingestel, die kerklied is in die taal van die volk vertaal en die melodieë is vereenvoudig om sodoende die maksimum deelname van die gewone gelowige te verseker. Daar is dus wegbeweeg van uitsluitende betrokkenheid in die erediens na deelnemende betrokkenheid.

Een kerkhervormer het selfs so ver gegaan om die kerk-orrel met 'n byl te bestorm en aan flarde te kap. Sy gevolgtrekking was dat die orrel gebruik is as 'n vertoon-instrument en daarom aandadig was in die verdwyning van God as sentrum van die erediens.

So was daar 'n opregte poging om die kerk te verander as 'n ontmoetingsplek met God, waar alles wat die aandag daarvan sou kon aftrek, uit die weg geruim moes word.

Nieteenstaande hierdie optrede en koersverandering, het die kerk oor eeue heen steeds te doen gekry met die opvatting dat "net die beste goed genoeg is vir die kerk en die Heer van die kerk". 'n Denkrigting wat in sy uiterste vorm bekend staan as "**l'art pour l'art**", oftewel "kuns ter wille van kuns". Sodoende word kerkmusiek 'n doel opsigself en nie meer 'n middel tot 'n doel nie, naamlik om al die eer aan God te bring nie.

Teen hierdie agtergrond moet die teenwoordigheid van 'n groep mense, mense met bepaalde musikale vaardighede wat op 'n prominente plek in die kerkgebou, weg van hulle families af, stelling ingeneem het, beoordeel word.

Die ydelheid wat agter die kwaliteite van die menslike stem sit en die strelende effek van meerstemmige koorsang op die oor, is realiteite wat nie weggewens OF onderskat kan word nie. Koorsang is in beginsel 'n kunsvorm, terwyl kuns die uitsluitlike bedoeling het om die mens te vermaak en sy sintuie aan te spreek.

Teen hierdie agtergrond wil dit dus lyk of koorsang rondom die erediens, in sy bekende vorm, bots met die beginsels wat deur die Kerkhervorming geïmpliseer is.

E. DIE PLEK VAN KOOR- EN ANDER NIE-GEMEENTELIKE SANG IN DIE EREDIENS

DR L STRYDOM

BESLUIE VAN DIE ALGEMENE SINODE VAN DIE NEDERDUITSE GEREFORMEERDE KERK IN VERBAND MET SANG IN DIE EREDIENS

Gemeentesang as wesenlike element van die erediens is primêr en die belangrikste aspek van kerkmusiek (Agenda, 1970, p. 94-95, pt. (ii), Handeling, p. 779).

Die kerkkoor het slegs 'n dienende funksie in die erediens: Om behulpsaam te wees by die aanleer van onbekende kerkliedere, ingeskakel te word by beurtsang, die sleur en ritmiese versteuring in gemeentesang te help voorkom, om liturgiese handeling en die oorgang van die een handeling na die ander sinvol te begelei. Losstaande koorstukke kan slegs regverdig word indien dit aansluit by die prediking van die dag. Die erediens mag nooit deur middel van 'n konsert omskep word nie (Agenda, 1970, p. 94-95, pt. (vii), Handeling, p. 778-779).

Solosang, duette, trio's en kwartette mag in die erediens gebruik word, maar nooit as "los items" nie. Dit moet óf dien as onderdeel van 'n koorstuk of kantate óf in beurtsang met die gemeente (Handeling, 1978, p. 864, pt. 12.1).

IN DIE LIG VAN HIERDIE BESLUIE KAN GESÊ WORD:

Dat die Kerk hom, vanuit die Skrif en die gereformeerde-liturgiese oortuigings, prinsipiële verantwoord oor die saak uitgespreek het.

Hierdie besluite word egter nie algemeen in die Kerk toegepas nie. Daarom is dit nodig dat die Kerk se standpunt oor die saak meer eksplisiet uitgespel word, en sterker leiding gegee word in verband met die praktiese implementering daarvan.

DIE HISTORIESE GANG VAN SAKKE

Dit is 'n bekende feit, waarop nie in detail ingegaan hoef te word nie, dat, tydens die laat Middeleeue, die koorsang in die misliturgie die gemeentesang al meer op die agtergrond gedring het. Alhoewel daar geen stadium was waarin die gemeente totaal tot swye gebring is nie, het die gemeentesang tot 'n absolute minimum gekrimp. Dit is slegs sporadies, by enkele feesgeleenthede, toegelaat. Die volk van God het passiewe en swygende toeskouers in die erediens geword.

Dit, terwyl gemeentelike sang die algemene gebruik in die kerk van die eerste eeue was.

Aan die een kant het die koorsang in die Gregoriaanse liturgie tot geweldige musikaal-estetiese hoogtes geklim, hoogtes waartoe gemeentesang as sulks nooit kan styg nie. Kerklike koorsang het 'n sublieme kunsvorm geword. Aan die ander kant was daar ook baie misbruike. Kuyper (1911:57) beskryf die situasie: "Mannen en vrouwen, jongens en meisies, met de schoonste stemmen, ook al was hun roep vaak verre van onbesproken, werden in dezen korren gelokt. En ook die liederen die men zingen liet, waren vaak verre van onberispelijk. Het stemgeluid, de klank der keel, het kunstelement was hoofdzaak geworden, en de inhoud van het lied bijzaak. Het werd tentoonstelling van hooge zangkunst, en hield op uiting van dank en aanbidding der geloovigen voor God te zijn."

Hierteen het die reformatore in verset gekom. Ulrich Zwingli was die mees reaksionêre figuur. Hy het alle musiek, ook die gemeentesang, uit die erediens geweier. Vir hom, self 'n baie fyn-opgeleide musikus, was musiek gevaarlik ("essentially seductive", Hageman, 1983/84): dit lei die aandag van die Woord af. Die erediens by Zwingli was dan ook deur-en-deur Woorddiens (spreke van God). Die respons-aspek was in sy liturgie uiters verskraal (Report of Liturgical Committee, CRC of America 1974: 17e. vv.). Vir Calvin was die gemeentelike respons 'n wesenlike aspek van die erediens, en daarom ook die gemeentesang. Maar dan slegs eenstemmige, onbegeleide sang. Hy het wel van 'n kinderkoor gebruik gemaak, maar slegs om vir die gemeente die psalms aan te leer en die gemeentesang só te stimuleer.

Die standpunte van Zwingli en Calvin oor die rol van musiek in die liturgie moet beoordeel word in die lig van hulle historiese agtergrond: sterk reaksionêr gekleur deur die misbruike van die Middeleeuse kerk. Terwyl hulle sterk ten gunste van musiekbeoefening tuis en in die gemeenskap was, dit selfs met mag en mening bevorder het, het hulle musiek as 'n gevaar-element in die liturgie beskou. Alhoewel Calvin se klem op die responsaspek in die liturgie, en daarom op die belangrikheid van gemeentesang, 'n groot deurbraak was, het hy sterk voorbehoude gehad ten opsigte van ander vorms van musiekbeoefening in die erediens. Sy motivering van hierdie voorbehoude, hierdie vrees vir musiek in die erediens, neig in die rigting van 'n natuur-genade-dualisme (Strydom, 1984: 90e.vv.).

Vir Luther was die rol van die gemeente as 'n "active congregation of priests" (Blume, 1974: 13) ook van wesenlike belang. In die Lutherse reformatie het die gemeentesang gebloei, selfs veel meer omvattend en op 'n meer volgehoue wyse as by die Calvinisme. Vir Luther was musiek "an essential ingredient of the life of the Spirit and the soul ... part of his very existence ... music belonged to everyday life" (Blume, 1974: 6). Die onvermengde lewensvreugde wat Luther deur musiek ervaar het, het net totaal buite die ervaringsveld van Calvin geval. Daarom het eersgenoemde geen probleem gehad om aan musiek/sang in 'n wye verskeidenheid van vorme en style 'n onvervreembare plek in die liturgie te gee nie. Anders as Calvin, het Luther die lied as verkondigingsmedium sterk

onderstreep. Die note maak die teks lewendig, só het hy geglo (Tischreden, 2545). En as die sang meerstemmig is, word die krag van die Evangelie net verder vergroot en die verkondiging gedien (Cillié, 1982: 21). Só ontwikkel, byvoorbeeld, die gebruik van kantate-sang in die Lutherse kerk: 'n toonsetting vir koor, soliste en orkes wat aansluit by die voorgeskrewe Skriflesing en prediking van die bepaalde Sondag van die jaar en daarmee 'n tematiese eenheid vorm. Dit is, as gesonge verkondiging, ingepas tussen die Skriflesing en die prediking. Terwyl gemeentesang dus ten volle tot sy reg gekom het in die Lutherse tradisie, het koor- en solosang ook 'n inherente plek in die liturgie verower.

In meer as een opsig het die Anglikaanse kerk, na sy totstandkoming, die wese van die Rooms Katolieke erediens behou. Aanvanklik was daar wel beïnvloeding van die kant van die Lutheranisme. Later het die Calvinistiese reformasie ook 'n woord meegesprek. Dit het daartoe gelei dat die berymde psalmsang baie geliefd geword het in Engeland, alhoewel dit geensins beteken het dat gemeentesang 'n wesenlike deel van die Anglikaanse erediens geword het nie. Die gesonge liturgie is hanteer deur die koor. Gemeentesang het eers in die 19de eeu 'n amptelike element van die erediens geword. Daar het tog 'n baie interessante tipies Angelsaksiese gebruik ingesluip in die Anglikaanse liturgie: sogenaamde anthem. Die gebruik het ontstaan dat die koor, los van sy normale funksie as "draer" van die hele liturgiese gebeure (soos dit oorgeneem is by die Middeleeuse kerk), 'n los koornommer begin sing het. In die gebedeboek van 1662 lees 'n mens vir die eerste keer in die diensorde: "In Quires and places where they sing, here followest the Anthem." Die plek wat daaraan toegestaan was, was reg in die middel van die collecta (die reeks voorbiddingsgebede). Liturgies het hierdie gebruik eintlik geen verantwoorde funksie gehad nie. In 'n ou kommentaar op die Book of Common Prayer omskryf ene Wheatley die funksie van die anthem in die erediens soos volg (aangehaal deur Wolterstorff, 1979: 78): "The reason of its being ordered in this place is partly perhaps for the relief of the congregation, who, if they have joined with due fervour in the foregoing parts of the office, may now be thought to be somewhat weary ..."

Met die ontstaan van die ander Protestantse kerke in Groot-Brittanje (veral die latere sg. Vrye Kerke), wat hulle eredienste ingeklee het as eenvoudige, evangeliese Woorddienste, is die anthem behou. Ook in die Amerikaanse kerke het dit só vanselfsprekend geword, dat 'n leraar van die Christian Reformed Church in 'n geskrifte in 1939 die voorbehoud van hierdie kerk teen koorsang toegeskryf het aan "our lingering Dutchiness". En verder: "We must have choirs, 'special numers' and all. Worhsip without a choir is simply un-American, foreign" (aangehaal deur Wolterstorff, 1979: 62).

Die Nederlandse kerke het die liturgie van Datheen gevolg. Volgens sommige navorsers was die invloed van Zwingli, via à Lasco en Micron, hierin onmiskenbaar: die sterk klem op die Woorddiens - volgens sommige eensydig, ten koste van die responsaspek (Report of liturgical Committee, CRC: 19 evv.). Ten opsigte van sang in die erediens het ons Nederlandse vaders vasgehou aan die standpunt van Calvyn ten opsigte van slegs eenstemmige, aanvanklik

onbegeleide gemeentesang. Koorsang was nog tot in die 20ste eeu (en is nog steeds by sommige) taboe by Nederlandse kerkverbande met 'n gereformeerde belydenis en liturgie. Vergelyk byvoorbeeld die uitspraak van Milo (1946:148): "... dat de calvinistiese eredienst, wat het muzikale element betref, uitsluitend de gemeentezang kent, welke gemeentezang instrumentaal kan worden geleid." Dr JR Luth van die Instituut voor Liturgiewetenschap, Groningen skets die huidige situasie in Nederlandse gereformeerde kerke soos volg in 'n persoonlike skrywe: "Over de plaats van het kerkkoor is niet veel literatuur. De praktijk is ook zeer verschillend. Op sommige plaatsen is inderdaad een cantorij, zowel in de Hervormde als in de Gereformeerde Kerk. De funktie kan zijn: afwisselend zingen met de gemeente, of het zingen van byvoorbeeld motetten, waarbij de Evangelie-motetten van Willem Vogel geliefd repertoire zijn. In sommige, uitzonderlijk gevallen, word, byvoorbeeld het Credo wel in afwisseling tussen koor en gemeente gezongen. Meestal heeft de cantorij echter alleen een begeleidende rol. In de Geref. Kerken (Vrijgemaakt) word een koor niet geaccepteerd, omdat men meent dat de gemeentezang daardoor in het gedrang komt."

In die Duitse gereformeerde kerke is koorsang ten volle geïntegreer in die erediens, alhoewel, volgens Ottermann (1971:154), "die omskrywing van die presiese funksie van die koorsang in die erediens nog gedeeltelik onduidelik is."

Die Gereformeerde Kerk in Switserland het, volgens Ottermann, vir homself die saak ten gunste van koorsang teologies-liturgies uitgemaak op gereformeerde gronde en reeds sedert die vorige eeu bestaan daar 'n "bloeiende kooraktiwiteit" in dié kerk (Ottermann, 1971:154). In 'n onlangse brief aan skrywer hiervan (5:1986) skryf dr Andreas Marti, vooraanstaande Switserse gereformeerde himnoloog: "Leider ist es nicht so, wie Sie das offenbar gelesen haben, dass die Kirchenchöre in der Schweiz liturgisch wirklich integriert wären. Allerdings sind die meisten unserer Chöre nicht nur geduldet, sondern haben ihren festen Platz im Gemeindeleben; nur fehlt nach wie vor eine theologische Fundierung, die von speziell reformierten Charakter wäre und darüber hinaus sogar noch eine 'kirchenamtliche' Legitimation besäße." Op 'n navraag na die spesifieke rol wat die kerkkoor dan tog wel speel, antwoord dr Marti (3 November 1986): "Unsere Gottesdienste bestehen im Wesentlichen aus der Predigt, welche eingerahmt wird durch Gebete, Lieder und Schriftlesungen. Innerhalb dieser Rahmung hat der Chor dann durchaus seinen Platz, sei es im Zusammenhang mit einer Schriftlesung oder beim Gemeindesang (Chor- Intonation, Wechselgesang, Junctim-Sätze), sei es gleichsam als 'Verlängerung' der Predigt ... Ausserhalb des Gottesdienste spielen viele Kirchenchöre eine recht aktive Rolle; zum einen besteht sie in der Durchführung geistlicher Konzerte oder Abendmusiken, zum anderen stellen manche Chöre eine Art 'Personal-Reservoir' für die verschiedenen Dienste in der Gemeinde dar."

Die Christian Reformed Church het vir homself, deur intensiewe navorsing, hieromtrent tot positiewe gevolgtrekkings gekom (Wolterstorff, 1979).

Die Nederduitse Gereformeerde Kerk het van die volksplanting af die liturgie van die kerk in Nederland gevolg en handhaaf basies nog steeds dieselfde tradisie. Ook ten opsigte van koorsang is die tradisionele standpunt tot in die 19de eeu gehandhaaf, en dit word nog steeds gehandhaaf in die Gereformeerde Kerke en die Nederduitsch Hervormde Kerk hier te lande. Tydens die vorige eeu het daar nie in die Nederduitse Gereformeerde Kerk 'n teologies-liturgiese herbesinning oor die saak plaasgevind nie, maar het die kerkkoor eenvoudig sy opwagting in die Nederduitse Gereformeerde eredienste gemaak en sy voet dwars gesit om daar te bly.

Die kerkkoor as vaste instelling het heel eerste sy verskyning gemaak in die Nederduitse Gereformeerde Kerk Kaapstad (die Groote Kerk) en dit nogal teen "vergoeding" vanuit 'n legaat wat vir hierdie doel testamentêr bewillig is (1888.1898). Ottermann (1971:19) verwys egter na FW Jannasch as "die grondlegger van vaste kerkkore in die gemeentes van die NG Kerk in Suid-Afrika", omdat sy kerkkoor op Stellenbosch die eerste vaste gemeentekoor van vrywilligers was én omdat, in navolging van Stellenbosch, baie ander gemeentes hierdie gebruik begin volg het.

Die opkoms van die kerkkoor kan blykbaar herlei word na verskeie faktore. Mees algemeen word dit toegeskryf aan die invloed van die verengelsingprosesse van die Kaap. Dit sou spesifiek dan sy wortels hê in die Engelse dienste wat in die Groote Kerk gehou is. Reeds in 1866 kry die DR Church Psalmody Class of Zang Koor Gezelschap verlof van die kerkraad om, bo en behalwe die oefen van die gesange vir die eredienste van die volgende Sondag, die helfte van sy oefenuur "aan die sing van Anthems te wy" (Ottermann, 1971:155). Die invloed van die "minderwaardige Angelsaksiese 'hymn-tunes' en opwekkingsliedere in die eredienste van die NG Kerk" word verder in hierdie verband genoem (C Swanepoel, soos aangehaal deur Ottermann [1971:155]).

Laasgenoemde skrywer beskou egter ook die invloed van die Lutherse kerk, ná die amptelike vestiging van die eerste Lutherse gemeente aan die Kaap aan die einde van die 18de eeu, as 'n bydraende faktor.

Die musiekaktiwiteite van hierdie gemeente, soos veral gestimuleer deur sy groot aantal Duits-gebore lidmate, het 'n lewendige belangstelling in koormusiek aan die Kaap wakker gemaak. Talle koorverenigings het ontstaan, ook onder lidmate van die NG Kerk. Hierdie koorverenigings het begin optree by kerklike geesgeleenthede en eredienste in die Groote Kerk. Uiteindelik mond dit uit in vaste kerkkore (Ottermann, 1971:156 e.v., 189 e.vv.).

ENKELE STANDPUNTINNAMES BINNE DIE NG KERK OOR DIE KERKKOOR

Nadat koorsang dus vir homself 'n plek verower het in die eredienste, was prof FW Jannasch die eerste persoon wat begin besin en skryf het oor die legitimiteit en liturgiese funksie van die kerkkoor in die eredienste van die

NG Kerk en dit ook met sterk bewoorde argumente verdedig het. Volgens Jannasch (vgl Ottermann, 1971:164 e.vv.) kom koorsang enersyds op uit die sang van die gemeente en lê dit andersyds ten grondslag daarvan. Die belangrikste taak van die koor is om die gemeentesang te ondersteun. Dit is die plig van die koor om die kerkliedere voor te berei en leiding te gee in die gemeente - 'n plig wat nie deur koor óf gemeente gering geskat mag word nie. Dit is 'n heerlike roeping. "n Koorsanger vir wie hierdie plig nie genoeg is nie 'behoort geene plaats in het koor te hebben".

Jannasch is egter ewe oortuig dat daar óók bestaansreg is vir koorsang as afsonderlike element in die erediens. Die taak van die koor staan vir hom, in 'n sekere sin, selfs "tegenover het gezang der gemeente". In die koorsang stel die kuns homself in diens van die Here, so betoog hy, en as Godgewyde kuns het dit reg om in die erediens opgeneem te word. Jannasch maak egter sterk beswaar teen die optrede van die koor tydens die offergawe. Dán ontaard die koorsang in "a kind of Concert in church". Dit mag nie. Koorsang moet 'n integrale deel van die erediens uitmaak. Daarom is die tekskeuse vir hom van wesenlike belang. Dit moet verstaanbaar wees (nie Engelse of Latynse tekste in 'n Nederlandse erediens nie!) en liefs Skrifwoorde of die teks van 'n kerklied.

WM Nicol (aangehaal deur Ottermann, 1971:165) sluit aan by Jannasch se beskouing dat koorsang en gemeentesang wedersyds nóu moet skakel. Vir hom lê die belangrikheid van die koorsang dáárin dat dit die skakel is tussen die meganiese instrument (die orrel) en die gemeentesang. Daarom: "Die leiding van die gemeentesang is van veel meer betekenis as die voordrag van 'n koorstuk". In 'n artikel in Die Huisgenoot, 19-5-1944, onderstreep GG Cillié ook hierdie funksie van die kerkkoor as "eerste doel" (Ottermann, 1971:165).

JA Heyns, in 'n ongedateerde werkie oor die sin van die erediens, laat die funksie van die koorsang, as 'n nie-wesenlike bestanddeel van die erediens, bloot daarin opgaan dat dit "deur sy stemmingswaarde 'n sekere klankbodem vir die evangelie kan skep. Deur die koorlied word die gesprek tussen God en sy volk nie moontlik gemaak nie, en word dit nog minder daarin voltrek." Dit help mee "in die skepping van die atmosfeer waarin en die agtergrond waarteen die gesprek gevoer word" (:43).

In 1966 het die destydse Kommissie vir Kerkmusiek en Liturgie soos volg ten opsigte van koorsang by die Algemene Sinode aanbeveel (Handelinge, pp. 318-319): "Die Sinode onderskryf dit dat die koor wel 'n bestaansreg het in die erediens, maar dan in 'n dienende funksie om die gemeentesang te help bevorder. Die koor is egter nie 'n selfstandige element nie, daarom is die plek wat daaraan gegee word, tydens die kollekte, of elders waar dit gebruik word vir beurtsang of by die Nagmaaldiens waar die tafel in gereedheid gebring word." Van hierdie aanbeveling het die Sinode net kennis geneem.

Prof GG Cillié (Die Kerkbode, 22 Maart 1967 en 19 Maart 1969) het hom met oortuiging gedistansieer van die standpunt dat die koor onder die opneem van die offergawe en die gereedmaak van die Nagmaaltafel moet optree. Hy pleit vir

koorsang as 'n "selfstandige element" in die erediens. Vir hom is Calvin se standpunt oor koorsang begryplik as daarna in geskiedkundige perspektief gekyk word, maar sy "radikale reaksie" kan nie in vandag se situasie regverdig word nie. As die klem by koorsang as selfstandige element op aanbidding val en dit op 'n waardige wyse hanteer word, "(behoort) 'n mens sulke koorsang nie uit die erediens te weer nie. Dit kán en móét geplaas word by die 'antwoord'-deel van die diens."

Die mees fundamentele teologiese bydrae is waarskynlik gelewer deur AC Barnard in 'n reeks artikel in Die Kerkbode (29-7-1970 - 2-9-1970). Hy onderstreep die feit dat die koorsang geen selfstandige element in die erediens kan wees nie. Dit het slegs 'n dienende funksie om die gemeentesang te bevorder. Dit is vir hom die primêre taak van die kerkkoor. Daarom pleit hy dan ook daarvoor dat die koor vir dié doel gereeld sy plek moet inneem in die erediens. Verder moet die koor 'n leidende rol speel in die aanleer van kerkliedere, dit moet in beurtsang met die gemeente optree en "die handelinge in die erediens en die oorgang van een handeling tot 'n ander, waar nodig, sinvol begelei - op dieselfde wyse as deur die orrelspel." Hy gee ook toe dat die koor soms "saam met die gemeente, en aanvullend" kan optree. Langs die weg van hierdie vyfvoudige gebruik, so betoog Barnard, "sou ons die groot waarde van die koor vir die erediens kan benut, maar ook die aanvegbare posisie uitskakel waar die koor as losstaande liggaam op so 'n onafhanklike wyse optree en 'n 'item' in die erediens lewer". In dié verband verwys hy veral na die minderwaardige musiek (en onsuiver tekste) wat meermale via kooritem ongekontroleerd in die erediens insluip.

Ottermann (1971:169) beskou Barnard se behandeling van die onderwerp as "prinsipeel en goed gefundeerd," maar sien die feit "dat dit nie in alles rekening hou met die bestaande praktyke in baie gemeentes van die NG Kerk nie" as problematies. Die vraag is natuurlik wat uiteindelik deurslaggewend moet wees, die bestaande praktyk, of dit wat prinsipeel verdedigbaar en aanvaarbaar is? Aan die ander kant is dit waar, soos Ottermann betoog (1971:173), dat "'n besinning oor die plek en funksie van die musiek in die erediens van die NG Kerk as Calvinistiese kerk" moet rekening hou met die feit dat "die NG Kerk nou eenmaal in hierdie opsig sy eie ontwikkelingsgeskiedenis deurgegaan het en daarom vandag voor 'n eiesoortige status quo staan".

Intussen val dit op dat die standpunt van Barnard in 1970 in Die Kerkbode bepleit het, die kern vorm van die amptelike standpunt wat die Algemene Sinode (1970) in dié verband ingeneem het.

PRINSIPIËLE BESINNING

Dit word algemeen aanvaar dat die sang in die tempeldiens uitgevoer is deur liturgiese ampsdraers. Volgens Rowley (1967:161 e.vv.) was dit aanvanklik kultiese profete en in die na-eksiliese tydperk tempelkore. 1 Kor 15 en 16, aan die ander kant, dateer die tempelkoor alreeds uit die tyd van Dawid. Beurtsang

het 'n besondere plek ingeneem. Rowley (1967:207) verwys in dié verband na "antiphonal choirs". Tog was die volk betrokke by die sang deur die amen of halleluja responsories aan te hef. Volgens Delitzsch (1871:32) is dit nie onmoontlik nie dat hulle soms die eerste frase van 'n psalm responsories herhaal het ("they joined in ... in some psalms after the first clause with its repetition, after the second with halleluja"). Ook Eybers (1978:48 e.v.) wys daarop dat die volk nie blote toeskouers by die tempeldiens was nie. By die bring van hulle offers moes hulle, behalwe die uitvoer van bepaalde kultiese handeling, 'n belydenis uitspreek "of miskien daarby sing." Ridderbos (1962:338) som, na aanleiding van die oproep in Psalm 33:1-3, die situasie soos volg op: "Een koor kan spreken uit naam van de gemeente." Met die uitroep van halleluja of amen kan die gemeente dan "het zingen van het hele lied tot het hare" maak. Die sang het dus gestaan in die teken van gemeenskaplike aanbidding: die sang is wel aangehef deur spesiale liturgiese sangers, maar die volk was intens daarby betrokke. Dit was inderdaad die lied van die Ou Testamentiese gemeente.

Hierdie sang was 'n wesenlike faset van die Ou Testamentiese liturgiese dialoog waarin "God moved toward man and man moved toward God." Die totale aanbidding van Israel het geïmpliseer "a rhythm of action flowing man-ward from God and God-ward from man" (Report of Liturgical Committee, CRC, 1974:4). Weiser (1971:56) beskryf die rol van die sang in hierdie dialoog soos volg: "A double function devolves on the hymn: in the form of a prayer it is a testimony to God, reflecting back to the divine Giver the saving energies which have been received from Him ... Secondly, in its descriptive, narrative form the hymn signifies the active collaboration of the congregation with God in spreading the knowledge of him, the 'proclamation' of his revelation to the cult community and to the world."

Twee dinge is dus duidelik: die lied is in die tempeldiens gesing deur tempelsangers (in watter vorm ookal), maar die volk van God het homself vereenselwig met daardie lied. 'n Liturgiese "kleingroep" het namens die volk opgetree. Tweedens het hierdie liedere gefunksioneer aan beide die verkondigings- en die respons-kant van die liturgiese gebeure.

Dit is waar dat 'n mens uiters versigtig moet wees met 'n beroep op liturgiese modelle uit die Ou Testamentiese kultiese erediens vir die inkleding van die Nuwe Testamentiese erediens van die vervulling. Tog is bogenoemde twee fasette van die liturgiese sang in die Ou Testament nie sonder betekenis vir ons huidige besinning nie.

Hierdie twee fasette van liturgiese sang kom immers ook weer na vore in die Nuwe Testament. Ten opsigte van die eerste faset wél met die klem op die teenoorgestelde pool as in die Ou Testament (gemeentesang is naamlik die primêre sangwyse), maar nietemin is dit daar.

Talle eksegete konkludeer uit die gegewens in 1 Kor 14 dat die apostel Paulus nie die deur gesluit het vir sang deur individuele gelowiges in die Nuwe Testamentiese erediens nie. Paulus sê naamlik van die eredienste in Korinthe dat

"elkeen gewoonlik 'n bydrae (het) om te lewer" (1 Kor 14:26). En dan noem hy heel eerste "n psalm" as bydrae. Oor die "elkeen" skryf Groenewald (1967:190): "Wanneer die gemeente vergader, kom elkeen daarheen met sy besondere gawe ..., en wil hy dit in beoefening bring. Hierteen is geen beswaar nie, ..." Grosheide (1957:372) verstaan dit ook so. Dus: individuele gelowiges lewer 'n bydrae tot die erediens, elkeen deur die beoefening van sy besondere charismatiese gawe(s). En dit sluit "n psalm" in. Grosheide se beskouing (1957:373) dat Paulus sinspeel op die optrede van 'n voorsanger wie se charismatiese gawe dáárin bestaan dat hy oor 'n besondere kennis van bestaande liedere beskik het "in een tijd dat een psalmboek schaars was", lyk vir my geforseerd en nie in lyn met die hele teksverband nie. Pop (1971:333 e.v.) se standpunt dat dit betrekking het op liedere "die nieuw waren en wellicht staande de samekomst gecreëerd werden", lyk die waarskynlikste. Vergelyk in dié verband ook Lohse se opmerking (1982:151) dat die Gees gelowiges gedring het "to express their thankfulness rejoicing in newly coined songs of praise which can be called 'psalms'". Söhngen (1961:8) is, opsommend, van mening dat onderskei moet word tussen twee Gattungen van oer-Christelike erediensliedere: die vaste, algemeen-bekende gemeenteliedere en sololiedere wat die Gees vrymagtig en spontaan "ingegee" het aan charismatiese geïnspireerde sangers.

Die gevolgtrekking kan dus gemaak word dat, alhoewel gemeentesang die normale was in die byeenkomste van die vroeë kerk, sang deur die gelowiges met besondere Geestesgawes ook voorgekom het. Belangrik is, dat die gemeente hom moes kon vereenselwig met wat gesing is, dit moes kon beleef as namens die gemeente, daarop moes kon amen sê (1 Kor 14:15 en 16. "Deur die uitspraak van die amen het die gemeentelid deelgeneem aan die erediens en hom vereenselwig met wat gespreek, gebid en gesing is," Groenewald, 1967:186).

As ons hierdie uitgangspunt sou wou deurtrek na ons eie eredienste, sou twee aspekte van uiterste belang wees.

Eerstens moet alles geskied tot opbou van die gemeente (1 Kor 14:3, 4(b), 12, 17, 19, 25 en 31). Die sang moet 'n liturgiese aktiwiteit wees, en nie bloot 'n kunsuiting of ter wille van vertoon of vermaak (entertainment) nie. Rayburn (1980:38), as hy handel oor die rol van musiek in aanbidding, waarsku aan die een kant: "it is easy to confuse an emotional reaction to certain stimuli with an act of worship", en aan die ander kant: "one can unconsciously confuse a purely aesthetic response to something beautiful with an expression of worship." Daarom: "Great care must be exercised in the use of the beautiful in a worship service to guard against stimulating merely an emotional response." Dit gaan in die erediens om liedere (Hasper, 1955:44) "waarin het nuwe lewensbeginsels van den Christen openbaar word. De verhouding van den zanger tot God wordt daarin geheel en al bepaald door Christus" (Hasper se omskrywing van die "ander geestelike liedere" in Ef 5 en Kol 3). Daarom moet die nie-gemeentelike sang, as charismatiese uiting in die erediens, liturgies "gepas en ordelik" geskied soos ook elke ander handeling in die erediens (1 Kor 14:40).

Tweedens is dit van belang dat die charismatiese aspek nie uit die oog verloor moet word nie. In wat gesien word as die tipies gereformeerde uitgangspunt van "slegs gemeentesang" met die strenge uitsluiting van alle ander sang-uitinge kán die aspek van die charismatiese grootliks verlore gaan. Dit kán lei tot 'n koue, eensydige rasionele liturgiese legalisme en formalisme ten opsigte van die lied. Ridderbos (1971:493 e.v.) omskryf charisma as "ál wat Christus in die gemeente werkt tot haar opbou en vervulling" en weer: "alles wat de Geeste gebruiken wil en ten dienste stelt voor de toerusting en opbouw van de gemeente." En dat die charismata nie net betrekking het op die gemeentelike lewe in wyer verband nie, maar spesifiek ook op die erediens en wat dáár plaasvind, dit is juis skering en inslag van Paulus se betoog in Kor 14. Sekerlik sluit hierdie "al" en "alles" waarna Ridderbos verwys, ook besondere musikale gawes (veral ook ten opsigte van die sangkuns) in. Waarom moet gelowiges wat, as gelowiges, juis hulle vermoëns in hierdie verband dankbaar aanvaar as gawes van die Heilige Gees, geheilig deur die wedergeboorte op grond van Christus se omvattende versoeningswerk (Kol 1:20), verhinder word om, deur die beoefening van hierdie gawes, mee te werk aan die opbou van die gemeente van Christus in die erediens? Word die werking van die Heilige Gees in en deur die liturgiese gebeure nie gestrem deur 'n rigorisme in dié verband nie - en dit terwille van 'n sogenaamde "gereformeerde erediens-beskouing"?

Dit word algemeen deur Nuwe Testamentici aanvaar dat Paulus, deur sy betoog in 1 Kor 12-14, reageer op religieuse uitwasse wat daar op die gebied van die charismatiese bestaan het in die gemeente van Korinthe. Die apostel se reaksie hierop is nie 'n legalistiese verbod op alle charismatiese uitinge in die gemeente nie, maar die plaas van die charismata en die beoefening daarvan binne 'n gesonde evangelies-teologiese raamwerk. Is dit nie die weg wat die kerk behoort op te gaan ten opsigte van die implementering van die musikale vermoëns van gelowige lidmate, as tog óók charismaties, in die erediens nie - ten spyte van uitwasse wat soms voorkom?

As gelowiges met besondere musikale/sangvermoëns dan in die erediens optree - en dit sou individueel of in groepsverband (koor) kon plaasvind - is dit natuurlik noodsaaklik dat dit met omsigtigheid en ordelikheid moet gebeur. Immers, "het charisma tendeert ... naar het institutionele en bestaat mede daarin, dat de gemeente niet slechts hic et nunc, maar voorzover het nodig is, ook een vaste instrumentering en 'geleding' ontvangt" (Ridderbos, 1971:497). Die kerkverband sal dus baie duidelik leiding moet gee oor hoe dit geïmplementeer behoort te word. Dan sal die onskriftuurlike neiging (die "valse teenstelling", Ridderbos (1971:498) om die "charismatiese" af te speel teenoor die "institutionele" (amptelike), die sogenaamde "besondere" teenoor die "geykte" ook besweer word. Die erediens sal geensins sy gereformeerde karakter inboet nie.

Die apostel Paulus beklemtoon sterk dat die lied van die Christelike gemeente 'n dubbele gerigtheid het: vertikaal én horisontaal. Dit is respons (gesonde gebed, volgens Calvyn), maar óók verkondiging; aanbidding, maar dit dien óók tot wedersydse geloofsopbou (oikodome, 1 Kor 14:12, 15-17, 26), horisontale

geloofsgesprek (lalein heautois, Ef 5:19), lering (didaskalia) en vermaning (nouthesia, Kol 3:16, 1933-vertaling. Vergelyk Strydom, 1984:35 e.vv.).

Dit is waar van die gemeentelike sang, maar sou ook geld vir nie-gemeentelike sang in die erediens. Die koorsang (byvoorbeeld) sal dus liturgies geplaas en hanteer moet word op 'n wyse wat die gerigtheid daarvan binne 'n bepaalde erediens sinvol maak óf as aanbidding namens die gemeente óf as verlengstuk van die amptelike verkondiging. Natuurlik vloei die twee fasette soms ineen.

Deur toe te sien dat hierdie sang, in die plasing en hantering daarvan, nie téénor die gemeentesang te staan kom nie, maar juis wisselwerking daarmee en in noue aansluiting daarby geïmplementeer word, kan dit 'n faset in die erediens word wat ook die koinonia-ervaring dien en versterk deurdat dit aan die gemeentesang 'n nuwe impetus en besieling gee.

Verskeie gereformeerde teoloë vanuit verskillende kerklike agtergronde het hulle in die laaste twee of drie dekades positief uitgespreek oor die plek van die kerkkoor in die erediens. Slegs enkeles word aangehaal.

Daar is reeds verwys na die uitspraak van Barnard (Die Kerkbode, 2 September 1970) dat "die koor gereeld in die kerk (moet) wees." Dit dui op 'n positiewe waardering van die rol wat die koor liturgies kan speel.

Volgens H Jonker (ongedateerd: 156) "(heeft) een koor slechts sin voorzover het door wisselzang en voorzang die gemeentezang ondersteunt en meedoet in de dynamische gang van de liturgie." Dit is immers belangrik dat "de belijdende mens in de eredienst opgewekt wordt tot de zingende mens." Ook Golterman (1951:133) vind die optrede van die koor "zeer aan te bevelen" tot ondersteuning van die gemeentesang en in "wisselzang" met die gemeente.

Mehrtens gaan van die standpunt uit dat die kerkkoor onontbeerlik is met die oog op goeie gemeentesang (1960:92). As Calvyn vandag by talle gemeentes moes kerkvisitasie doen, so beweer Mehrstens (1960:88 e.v.), sou hy aan kerkrade die opdrag gegee het om hulle orreliste liever af te dank en eerder werk te maak van 'n kerkkoor "tot lering en onderwijzing der gemeente"! Hiervoor is spesifiek 'n kinderkoor die ideaal (1960:92). 'n Kerk vir wie die lof van God nog werklik saak maak, staan bankvas agter sy koorleier (Mehrtens 1960:85 e. vv., vergelyk ook die standpunt van dr JP Malan in hierdie uitgawe, bl 49).

Hageman (1983/1984:5 e.v.) skryf: "We do not have to limit ourselves to Calvin's point of view in our understandig of liturgy and music." Daar is beslis ruimte vir die aandeel van die kerkkoor in die gereformeerde erediens, al is dit nie onontbeerlik vir die liturgie nie. Die basiese eis is egter dat die koor liturgies sinvol moet diens doen en "not purely decorative or entertaining". Volgens hom het die koor twee basiese take. Eerstens moet dit dien as "a strong and solid body of tone-giving leadership to the singing of the congregation." 'n Dinamiese kerkkoor dien as 'n waarborg vir goeie gemeentesang. Verder moet die koor ook anthems uitvoer. Met anthem bedoel Hageman "a vicarious act of praise shared

as closely as possible by the congregation". Die gemeente moet dus "to the fullest possible extent" betrokke wees by die sang van die koor. Daarom is "anthems which involve both choir and congregation" die beste keuse, met ander woorde koorverwerkings van kerkliedere wat deur die koor én gemeente (gelyktydig én in beurtsang) gesing word. Die vraag is natuurlik of dit dan nog eg 'n anthem (in die tradisionele sin van die woord) is, maar dit is van minder belang.

Nicholas Wolterstorff, in 'n artikel getitel *Choir and organ: their place in reformed liturgy* (1979), dui die problematiese van koorsang in die erediens as geleentheid van aanbidding en geestelike opbou aan. Immers, "music in liturgy must be a humble servant of the liturgy ... In the house of worship, liturgy is the master." Is koor- en orrelmusiek nie in dié geval niks meer as "a distraction" nie, dien dit nie net "(to) cause a halt in the liturgy" nie? kan gevra word. Hierop reageer Wolterstorff deur sy oortuiging uit te spreek dat, alhoewel koorsang nie 'n sine qua non in die erediens is nie, "(it) sometimes benefits the liturgy immensely." Daarvoor is nodig dat die klem op die liturgie moet wees, en nie in die eerste plek op "your musical concerns" nie, ook in die opleiding van die kerkmusik.

Wolterstorff konsentreer in sy artikel op die solo-optrede van die koor (los van die gemeentesang). Hoe kan dit wel liturgies-sinvol plaasvind? Hy formuleer die beginsel: "The people of God may legitimately be led by the choir in the performance of its liturgical actions." Daarmee bedoel hy dat die koor 'n liturgies-sinvolle funksie kan vervul in die totale respons-faset van die erediens. Hoe? "The role of the choir is not to sing its praises while the rest of us listen in. Nor ... is the role of the choir to induce in us some religious emotions. The basic role of the choir is to lead us in the performance of one or another of our liturgical actions - that is, in one or another of the actions which consists in the people's address to God ... But the choir doesn't confess for us. We confess. The choir merely formulates our intentions in song, in exactly the same way that the one who leads formulates or intentions at the time of our intercessions." Die ervarende leer immers dat 'n koor 'n bepaalde respons-aksie van die gemeente by geleentheid beter, sinvoller kan verklank as die gemeente self, "with more intensity, more festiveness, more zealousness, more celebrativeness." By sulke geleenthede "the choir ... enabled us to perform our actions better. More of our whole selves was involved, and involved more intensely." Die gulde reformatoriese liturgiese reël is en bly egter: "Most of the actions of the people should most of the time be said or sung by the people themselves, not by the minister and not by the choir ... With fierce jealousy the people must guard its actions." En verder: "when the choir leads the congregation in the performance of one of its liturgical actions, in no way should the use of the choir distract the people from the liturgical action they are performing, nor make it unclear to them what that action is." As die koor dus wél as mondstuk van die gemeente optree, moet die musiek self nie in die eerste plek die aandag trek nie, "either in its splendor, its squalor, or its unfamiliar style," maar die liturgiese funksie daarvan moet onteenseglik die aandag van die gemeente vasvang met behulp van die

musiek self, die teks wat duidelik en onomwonde spreek en die wyse waarop die liturg die koorsang inbou in die liturgiese gang van die diens.

Die koor kan, volgens Wolterstorff, ook aan die verkondigingskant 'n rol speel. Dit beteken nie dat die koor kan oorneem by die amptelike Woordverkondiger ("the ordained minister") nie. Bepaalde verkondigingshandelinge (byvoorbeeld die prediking en die uitspraak van die seën) in die erediens mag net hy hanteer. By geleentheid kan die koor egter bykomstig baie effektief optree tot opbou van die gemeente in die geloof.

Oor die waar in die erediens waarsku Wolterstorff: "You should by all means avoid falling into a dead routine. Use your imagination as to where in the liturgy on a given Sunday the choir can best be used. And also allow for the judgement that sometimes it would be best not to use it at all." En dan met groot akklamasie: "Don't just insert an anthem into the liturgy, with liturgical function ambiguous and text unrelated to the rest of the liturgy. Out with special music!" (Die sogenaamde "special music" is baie gewild in die eredienste in baie kerke in Amerika).

As gevra word na die soort musiek, antwoord Wolterstorff: eerstens moet die musiek beantwoord aan die eis van "aesthetic fittingness" of "appropriateness". Die vraag is: "Does that (music) fit the theme of the day, and does it fit the role in the liturgy which it will play." Tweedens, "whether it is aesthetically excellent," En dan gebruik hy terme soos "simplicity", "intelligibility", "sobriety", "beauty", "measure" (waak teen uiterstes!). Oor die probleem van die baie uiteenlopende musiekstyle van ons dag oordeel Wolterstorff, steeds met estetiese "fittingness" en "excellence" in die agterkop: "I myself see no solution to the situation other than that of each person tolerating the other person's taste ... I sometimes think that nothing so much tests a congregation's love for one another as their preferences among musical styles. Music is love's great test."

Ten opsigte van solosang (en dit sou ook geld vir klein ensemble-groepe soos duo's en kwartette) is die beginsel presies dieselfde as vir koorsang. Golterman (1951:133) skryf: "Tegen deelname van een solist aan de dienst bestaat geen principieel, wel een praktisch bezwaar. Dit is naamlik alleen te aanvaarden: 1. indien het uitgevoerde volkomen in de liturgie van deze dienste past; 2. indien de solist geheel as dienend gemeentelid kan en wil optreden ... evenals de cantor of zangleider en de organist." Hageman (1983/1984 e.v.) het geen beswaar teen die optrede van die solis of klein-ensemble as deel van die koor nie. Ten opsigte van die alleen-optrede waarsku hy teen enigiets wat konsertagtig mag voorkom (die solis mag nooit "take over the sanctuary as a concert stage" nie). Aan die ander kant moet optredes van hierdie aard gekenmerk word deur musikale finesse. Daar moet in elk geval met groot omsigtigheid hiervan gebruik gemaak word. Al Hageman se voorbehoude, egter, "would not stop me from including a good rendition of 'He was despised' in any Good Friday service for which I was responsible." Dit kán dus 'n besondere liturgiese bydrae lewer.

PRAKTIESE TOEPASSING

Ons sal die gereformeerde (en dus reformerende) liturgiese pad enduit bewandel as ons aan die kerkkoor 'n volwaardige liturgiese persoonlikheid in ons eredienste sou gee. Die kerk sal net hierby baat. Ons gemeentesang, en dus eredienste in die geheel, sal net wen aan kwaliteit en trefkrag. Dit beteken nie dat die koor verhef moet word tot 'n nuwe amp wat met uniforme kleredrag, toga en al sy plek in die erediens inneem nie (vergelyk De Klerk, 1982:77). Dit beteken wél dat die koor as 'n gemeentelike diensgroep met sy eie, besondere funksie en taak, op 'n vaste basis sy plek sal inneem in die erediens.

Natuurlik beteken dit nou weer nie dat kore ter wille van hulle voortreflikheid of populariteit spesiaal van buite af "ingevoer" moet word om die eredienste "op te luister" nie. Nee! Die diakonia (dienswerk) wat die koor in die erediens verrig, is, soos alle diens wat in die erediens verrig word, charismatiese dienswerk. Dit wil sê, dit kom op uit die gawes wat die Heilige Gees in die gemeente (dus, aan gelowige lidmate) uitdeel en wat hulle, vanuit geloofsgehoorsaamheid en -oorgawe, tot diens van die gemeente stel. Dit gaan dus nie in die eerste plek om professionaliteit nie, maar om die diakonia van die gelowiges. Waar daar in 'n gemeente nie voldoende volwasse lidmate is om hierdie dienswerk te verrig nie, kan 'n kinderkoor (dooplimate) dit ewe effektief behartig. Dit kan die verdere doel dien om gemeente en skool nou te laat saamwerk met die oog op die erediens of om die kategeseskool en jeugaksie te stimuleer tot die gereelde lewer van 'n bydrae tot die erediens. Hierdie diakonia kán natuurlik, by geleentheid, verrig word deur die optrede van gelowiges uit die wyer kerkverband (byvoorbeeld 'n besoekende of gesamentlike koor), maar dan nog steeds onderhewig aan dieselfde liturgiese voorwaardes.

Die koor sal in die eerste plek behulpsaam wees met die aanleer van nuwe liedere. Mehrtens (1960:88) wys daarop dat sommige kerkliedere (byvoorbeeld Psalms 47 en 99) die maklikste onbegeleid aangeleer word. "Deze melodien zijn alleen voorzingend te onderwijzen en na-zingend te leren ... Hier is het koor onontbeerlijk." Tot die leerproses kan die orrel uiteindelik weinig bydra (Mehrtens 1960:87). Daar is net ritmiese en melodiese wendinge in melodieë wat deur menslike sangorgane baie duideliker en soepeler oorgedra en tuisgebring kan word as deur die "meganiese" spel van die orrel. Dit gaan om die mees subtiële kommunikasiemedium - in hierdie geval en vir hierdie doel beslis 'n koor.

Mehrtens beweer (1960:92): "Vanuit de gemeentezang denkend is het koor onontbeerlijk." Die koor kan oneindig veel bydra om stewigheid en vitaliteit aan die gemeentesang te gee. Gemeentesang, so sien Mehrtens dit, moet eers onbegeleid werklik slaag voordat die orrel bykom. "Een gemeente, die haar liederen niet kan zingen zonder orrel, komt aan de tekst niet toe, schiet dus te kort." Eers as 'n gemeente geleer het om, onder leiding en met die ondersteuning van die koor, goed en met entoesiasme te sing, sal ondervind word dat die orrel sy bydrae tot die gemeentesang werklik effektief kan lewer. "Dan wordt het mooier, dan geloven wij er nog meer aan." In plaas daarvan dat die

orrelbegeleiding dan die krukke is waarop 'n gemeente naastiglik moet leun omdat hy lam is in sy bene sover dit sy aanbiddingslied aangaan, dien die orrelbegeleiding dan tot verdere versiering, tot verhoging van die skoonheid van 'n alreeds sinvolle, vitale gemeentesang (Mehrtens 1960:85 evv.). Hiervoor is 'n koor en goeie koorleier (kantor) onontbeerlik.

Daar kan (en behoort) in ons eredienste baie meer gebruik gemaak word van 'n wisselwerking tussen gemeente en koor. Dit is 'n belangrike wyse waarop die koor die liturgiese respons van die gemeente kan stimuleer en uitbou. Dit kan gedoen word deur die gereelde implementering van beurtsang (die koor wissel die gemeentesang af deur 'n bepaalde strofe of deel daarvan een- of meerstemmig oor te neem), deskantsang, ensovoorts. Hierdie wisselwerking kan op 'n heel eenvoudige en direkte, selfs impromptu-wyse gebeur, of daar kan gebruik gemaak word van weergawes van Psalms en Gesange wat spesiaal vir dié doel verwerk is. In sulke verwerkings kan die orrelbegeleiding soms aangevul word met ander instrumente. In Amerika staan hierdie soort verwerkings bekend as hymn contertatos. Hulle verskyn in groot getalle en word dikwels en met groot vrug in eredienste gebruik. Op hierdie wyse word die feestelikheid van die erediens onderstreep. Daar is 'n dringende behoefte aan die sistematiese uitbou van 'n repertorium van sulke verwerkings van die Psalms en Gesange.

Ons kerkkore en gemeentes sal moet opgevoed word om die taak van die koor soos uiteengesit in 6.2 - 6.4 nie as minderwaardig te beskou teenoor die sing van voorbereide koorstukke (anthems) nie, maar as die sleutelfunksie van elke kerkkoor, dié funksie wat in die eerste plek aan die kerkkoor toegang tot die gereformeerde erediens verleen.

Ten opsigte van die selfstandige optrede van die koor sal daar in die praktyk met sorg daarop gelet moet word dat hierdie optrede onvervreembaar ingebou moet word in die liturgiese gang van die bepaalde erediens. Die lied wat die koor sing, moet op 'n sprekende oortuigende wyse inpas óf as deel van die gemeentelike respons op 'n bepaalde moment in die erediens óf as deel van die gemeentelike respons op 'n bepaalde moment in die erediens óf op een of ander manier by die Woordverkondiging van die dag. Die inhoud van die betoog van Wolterstorff ten opsigte van die hoe, waar en wat in dié verband (vergelyk bladsye 21 en 22) verdien om met groot sorg geïmplementeer te word in die praktyk van die NG Kerk. Die kerkverband sal hierin meer pertinente en gedetailleerde leiding moet gee as wat die besluite van die Algemene Sinode, 1970 wél doen. Hierdie leiding is veral ook nodig ten opsigte van geskikte liturgiese koormusiek.

Die Algemene Sinode, 1970 het onder andere besluit dat die koor dien "om handelinge en die oorgang van die een handeling na die ander sinvol te begelei". In dié verband haal Wolterstorff (1979:68) 'n sinvolle woord van Howard Slenk aan. "All events in the service, then, must carry forward the action of worship. And if we are to have music, it must contribute to this forward motion by intensifying certain acts of worship for which we deem the mere spoken word insufficient. If we believe this, then we will not use music as a signal for telling people when to rise, walk, sing, talk, or open purses ... The use of music in such

a trivial role reveals a lack of respect for the integrity of worship as well as a failure to understand the ultimate seriousness of music as an art. Music in worship is not there to help the service go smoothly, or to entertain us. It is there to increase our awareness of the meaning of our relationship to God." In elk geval gaan dit in koorsang direk om die woord (Woord), teenoor die uitvoer van 'n kort koraalvoorspel op die orrel by sulke "oorgange" of "handelinge" waarby die woord (teks) slegs indirek betrokke is. By die gereedkry van die Nagmaaltafel en die opneem van die offergawes (byvoorbeeld) sal die teks wat die koor sing daardie handeling baie pertinent moet toelig, die liturgiese inhoud daarvan moet onderstreep - anders het die koorsang (as die sing van 'n bepaalde teks) geen liturgiese sin nie. En dán is die feitlike situasie dat daar 'n uiters skraal repertorium van geskikte koormusiek bestaan vir die sinvolle uitvoering van hierdie voorskrif van die sinode in die praktyk. (By die gereedkry van die Nagmaaltafel byvoorbeeld sou Gesang 331:1 en 2 van die min moontlikhede wees). Die gevaar is dus dat die koorsang maar weer kan terugval tot 'n "item". Die waarde van betekenisvolle stiltes in die liturgie moet ook nie onderskat word nie.

Die besluit van die Algemene Sinode in 1978 oor solosang en die sang deur kleiner ensembles is ten volle verantwoord. Hiér sal egter nog meer teen misbruik gewaak moet word as ten opsigte van koorsang. Alhoewel by solosang en kleiner ensembles daar selfs met nog groter erns gestrewe moet word na liturgiese geskiktheid en musikale en estetiese afgerondheid en gehalte as by koorsang, sal daar aan die ander kant gewaak moet word teen 'n ongesonde vertoon van professionalisme en konsertkunstenaarskap. Die voorwaarde wat Golterman (1951:133) hier stel, is van wesenlike belang: die solis moet homself "geheel as dienend gemeentelid" sien en só optree (vergelyk 6.1 hierbo). By die gebruik van hierdie sangvorme moet daar gekonsentreer word op die sing van kerkliedere in wisselwerking met die gemeente. Wanneer daar wél selfstandig opgetree word, sal dit net met groot soberheid, eenvoud en liturgiese integriteit moet wees.

Dit alles vra spanwerk en deeglike beplanning - ook vooruit - tussen die liturg en orrelis/koorleier. Hageman (1983/1984:5) skryf in dié verband: "Of course, what I am suggesting means more work for everyone, but if we are really committed to the Reformed proposition that worship is offered to the glory of God, why should that stand in our way?"

BRONNELYS

Blume, F. (Ed.) 1975. Protestant church music.
London: Gollancz.

Board of Publications of the Christian Reformed Church, 1974:
Report of Liturgical Committee in Psalter Hymnal Supplement,
Grand Rapids.

Cillié, GG. 1982. Waar kom ons Afrikaanse gesange vandaan?
Kaapstad: NG Kerk-Uitgewers.

- De Klerk, JJ. 1982. Liturgiese grondlyne.
Kaapstad: NG Kerk-Uitgewers.
- Delitzsch, F. 1871. Biblical commentary on the Psalms I
Grand Rapids: Eerdmans.
- Eybers, IH. 1978. Gods Woord In mensetaal III
Durban: Butterworths.
- Golterman, WF. 1951. Liturgiek.
Haarlem: Bohn.
- Groenewald, EP. 1967. Die eerste brief aan die Korinthiërs.
Kaapstad: NG Kerk-Uitgewers.
- Grosheide, FW. 1957. Die eerste brief aan de kerk te Korinthe.
2de herziene druk. Kampen: Kok.
- Hageman, Howard 1983/1984. Liturgical integrity. Liturgy and Music
in Reformed Worship. IV 3, 3-8.
- Hasper, H. 1955. Calvijs beginnselen voor de zang in de eredienst I.
'sGravenhage: Stichting geestelijke liederen.
- Jonker, J. Ongedateerd. Liturgische oriëntatie, 2de hersiene druk.
Wageningen: Zomer en Kennings.
- Kuyper, A. 1911. Onze Eredienst.
Kampen, Kok.
- Lohse, E. 1971. Colossians and Philemon.
Philadelphia: Fortress.
- Mehrtens, F. 1960. Kerk en muziek.
'sGravenhage: Boekencentrum.
- Milo, DWL. 1946. Zangers en speellieden.
Goes: Costerbaan en le Cointre.
- Ottermann, RE. 1971. Friedrich Wilhelm Jannasch en sy invloed op die
kerkmusiek van die NG Kerk. Ongepubliseerde D Phil.
-proefstuk, U.S.
- Pop, FJ. 1971. De eerste brief van Paulus aan de Corinthiërs, 2de druk.
Nijkerk: Callenbach.
- Rayburn, RG. 1980. O come, let us worship.
Baker Book House: Grand Rapids, Michigan.
- Ridderbos, H. 1971. Paulus - ontwerp van zijn theologie, 2de druk.
Kampen: Kok.
- Ridderbos, NH. 1962. De Psalmen I.
Kampen: Kok.
- Rowley, HH. 1967. Worship in ancient Israel.
London: SPCK.
- Söhngen, O. 1961: Theologische Grundlagen der Kirchenmusik, in
Leiturgia IV, Müller, KF & W Blankenburg (Hrsg.)
Kassel: Stormda.
- Strydom, WML. 1984. Die aard van die Himnologie en die plek daarvan in
die Liturgiek.
Ongepubliseerde M.Th.-verhandeling, UOVS.
- Weiser, A. 1971. The Psalms. 3rd impression.
London: SCM.

Wolterstorff, N. 1979. Choir and Organ: their place in Reformed liturgy.

Ongepubliseerde referaat gelewer by kerkmusiekkonferensie van die Christian Reformed Church of America, Calvin College, Grand Rapids.

(Hierdie studiestuk is voorberei vir die Algemene Kommissie vir die Erediens van die Nederduitse Gereformeerde Kerk en word geplaas op versoek van die kommissie. Dit het in verkorte vorm verskyn in die Agenda van die Algemene Sinode in Oktober. Die besluite wat die sinode insake koorsang en ander nie-gemeentelike sang in die erediens geneem het (vergelyk bladsy 7 van hierdie uitgawe) is 'n uitvloeisel van die inhoud van hierdie studiestuk - Red.).

F. DIE PLEK VAN KOORSANG IN DIE EREDIENS

MEV M SCHOEMAN

In 'n artikel van dr Louwrens Strydom, **Die plek van koor- en ander nie-gemeentelike sang in die erediens**, Vir die Musiekleier, 13, 1987, 11 - 26, word die volgende belangrike historiese gewens gegee:

- * Die feit dat tydens die laat Middeleeue, die koorsang in die misliturgie die gemeentesang al meer op die agtergrond gedring het. Aan die een kant het die koorsang in die Gregoriaanse liturgie tot geweldige musikaal-estetiese hoogtes geklim waartoe gemeentesang as sulks nooit kon styg nie.
- * Hierteen het die reformatore in verset gekom. **Ulrich Zwingli**, die mees reaksionêre figuur, het alle musiek, ook gemeentesang, uit die erediens geweier. Vir **Calvyn** was die gemeentelike respons 'n wesenlike aspek van die erediens en daarom ook die gemeentesang. Maar dan slegs eenstemmige, ongeleide sang. 'n Kinderkoor is gebruik om nuwe liederes vir die gemeente aan te leer en het só die gemeentesang gestimuleer. Sy reaksie moet beoordeel word in die lig van die protes teen die gebruike van die Roomse Kerk. Volgens prof GG Cillié moet Calvyn se standpunt vanuit 'n historiese perspektief beoordeel word en kan sy "radikale reaksie" nie in vandag se situasie regverdig word nie.

Vir Luther was die gemeente die "dienende gemeenskap van priesters". In die Lutherse reformasie het die gemeentesang gebloei, selfs meer omvattend en op meer volgehoue wyse as by die Calvinisme. Vir Luther was musiek "an essential ingredient of the life of the Spirit and the soul ... part of his

very existence ... music belonged to everyday life". As sang meerstemmig is, word die krag van die Evangelie net verder vergroot en die verkondiging gedien. So het die gebruik van Kantate-sang in die Lutherse kerk ontwikkel: 'n toonsetting vir koor, soliste en orkes wat aansluit by die voorgeskrewe Skriflesing en prediking van die bepaalde Sondag van die jaar en daarmee 'n tematiese eenheid vorm. Dit is as gesonge verkondiging ingepas tussen die Skriflesing en die prediking, terwyl gemeentesang dus ten volle tot sy reg gekom het in die Lutherse tradisie, het koor- en solosang ook 'n inherente plek in die liturgie verower.

- * Die vaders van die Nederlandse kerk het aanvanklik gehou by die standpunt van Calvin ten opsigte van slegs eenstemmige, aanvanklik ongeleide gemeentesang. Later het die sogenaamde kantory wat afwisselend met of aanvullend tot die gemeente gesing het, wel inslag gevind.
- * In die Duitse Gereformeerde kerke is koorsang ten volle geïntegreer in die erediens.
- * Volgens Jannasch kom koorsang enersyds op uit die sang van die gemeente en lê dit andersyds ten grondslag daarvan. Die belangrikste taak van die koor is om die gemeentesang te ondersteun. Dit is die plig van die koor om die gemeenteliedere voor te berei en leiding te gee in die gemeente - 'n plig wat nie deur koor of gemeente gering geskat behoort te word nie. Koorsang mag nie in 'n konsert ontaard nie. Daarom is tekskeuse belangrik. Dit moet verstaanbaar wees en liefs Skrifwoorde of die teks van 'n kerklied.

Strydom bespreek vervolgens sekere teologiese argumente rondom koor- of solosang tydens die erediens:

- * Alles moet geskied tot opbou van die gemeente (1 Kor 14:3, 4b, 12, 17, 19, 25 en 31). Die sang moet liturgiese aktiwiteite wees en nie bloot 'n kunsuiting of ter wille van vertoon of vermaak nie.
- * Die apostel Paulus beklemtoon sterk dat die lied van die Christelike gemeente 'n dubbele gerigtheid het: vertikaal en horisontaal. Dit is respons, maar ook verkondiging; aanbidding en dit dien ook tot wedersydse geloofsopbou (1 Kor 14:12, 15-17, 26), horisontale geloofsgesprek (Ef 5:9), lering en vermaning (Kol 3:16).

Ten slotte maak hy die volgende voorstelle vir die oplossing van die probleem vir ons tyd:

- * Die Kerk sal net daarby baat as ons die hervormde (en dus reformerende) liturgiese pad enduit bewandel en aan die kerkkoor 'n volwaardige liturgiese persoonlikheid in die erediens gee. Ons gemeentesang, en dus eredienste in die geheel, sal net wen aan kwaliteit en trefkrag. Dit beteken nie dat die koor verhef word tot 'n nuwe amp in die erediens met sy togas ensovoorts nie, maar wel dat die koor as 'n gemeentelike diensgroep met sy eie,

besondere funksie en taak, op 'n vaste basis sy plek sal inneem in die erediens.

Kore sal dus ook nie van buite ingevoer word ter wille van hulle voortreflikheid om luister aan die erediens te verleen nie. Nee! Die diakonia wat die koor in die erediens verrig, is, soos alle diens wat in die erediens verrig word, charismatiese dienswerk, dit wil sê dit kom op uit die gawes wat die Heilige Gees in die gemeente uitdeel en wat hulle vanuit geloofsgehoorsaamheid tot diens van die gemeente stel.

- * Die koor sal in die eerste instansie behulpsaam wees met die aanleer van nuwe liedere. Dikwels is dit vir die gemeente makliker om die menslike stem te volg eerder as die meer meganiese klank van die orrel.
- * Die koor kan oneindig veel bydra om stewigheid en vitaliteit aan die gemeentesang te gee.
- * Daar kan ook in die erediens meer gebruik gemaak word van 'n wisselwerking tussen koor en gemeente. Dit is 'n belangrike wyse waarop die koor die liturgiese respons van die gemeente kan stimuleer en uitbou. Dit kan gedoen word deur beurtsang, deskantsang of meerstemmige sang.
- * Ten opsigte van die selfstandige optrede van die koor sal daar in die praktyk met sorg daarop gelet moet word dat die optrede onvervreembaar ingebou moet word in die liturgiese gang van die bepaalde erediens. Die lied wat die koor sing moet op sprekende en oortuigende wyse inpas of as deel van die gemeentelike respons op 'n bepaalde moment van die erediens of op een of ander manier by die Woordverkondiging van die dag.

Ten slotte meen hy dat as die predikant, die orrelis en die sangleier byeen sal kom om deeglike beplanning vir die erediens selfs vir 'n paar maande vooruit te doen, hierdie diensgroep hulle funksie in die dienswerk tydens die erediens ten beste sal kan vervul.

Daar is baie deeglike navorsing deur dr Strydom gedoen vir hierdie artikel. Hy het ook sy doktorsgraad in die teologie oor hierdie onderwerp verwerf. Myns insiens is daar baie van hierdie argumente wat ook vir ons in die Hervormde Kerk van toepassing is, al het ons nie so 'n lang tradisie van koorsang in ons Kerk nie. Die hoofdoel is dat die kerklied deur elke middel wat beskikbaar is in ons hedendaagse tyd met al sy mededingende invloede, lewend, dinamies en vitaal gehou moet word. Beslis is dit nie net die orrel wat hier 'n rol te speel het nie. Dit sal natuurlik ook eise aan ons raad stel om leiding op hierdie gebied te gee sodat ons eie Kerkmusiektradisie alleen daardeur bevorder sal word en dit nie 'n opening sal skep vir allerhande vreemde invloede om in ons erediens in te sluip nie. Daarom is die argument dat die koor aanvanklik slegs Psalms en Gesange behoort te sing, deurslaggewend. Dit is ook die mening van prof JA Loader.

G. KOORSANG TYDENS DIE EREDIENS

PROF JA LOADER

INLEIDING

Die vraag na koorsang tydens die erediens hang natuurlik saam met die vraag wat die erediens is. Daarom sal elke opvatting hieroor met wesenlike teologiese oorwegings saamhang. Daar bestaan egter 'n gevaar dat die metafore wat vir die verduideliking van die aard van die erediens gebruik word, mettergaan hulle karakter as metafore verloor en 'n selfstandige lewe begin lei. Dit beteken dat 'n verduideliking die status van die verduidelikte saak kry en as sodanig ander oordele beïnvloed met 'n gesag wat hom nie toekom nie.

DIE WOORD-ANTWOORD-METAFOOR

Dit is wat na my mening met die metafoor van 'n gesprek as verduideliking van die erediensgebeure plaasgevind het. Die metafoor het ongemerk 'n verhoging in status verkry en as sodanig invloed begin uitoefen op ander aspekte van die erediens.

Hierdie situasie kan soos volg opgesom word:

In sommige kringe het daar, as gevolg van 'n fassinerings met die slagspreuk "Woord-teologie" van die neo-ortodoksie, 'n neiging ontstaan om alle religieuse verskynsels met behulp van 'n metafoor te verduidelik wat versoenbaar met die slagspreuk gelyk het. Hiervoor het die metafoor van 'n gesprek voor die hand liggend gelyk. Immers, is geredeneer, God spreek die mens aan en die reaksie van die mens moet dus 'n weerwoord wees. Alles wat dan as openbaring of selfbekendmaking van God aan die mens beskou is, is onder die hoof "woord" tuisgebring, en alles wat by wyse van reaksie daarop by die mens ontstaan, is dienooreenkomstig as "antwoord" beskou. Enigiets, van gebede tot dade en lewenshoudings, geld dan as "antwoord". Hierby is dan die lied van die gemeente ingesluit.

Ek het nie beswaar teen die woord-antwoord- of gespreksmetafoor nie en ek stel dit graag uitdruklik dat dit dikwels baie bruikbaar is. Daar is egter grense aan die draagkrag daarvan, sodat dit nie deug om die metafoor tot die verduidelikte saak te verhef of, soos ongelukkig dikwels in Protestantse kringe gebeur het, 'n hermeneutiese sleutel daarvan te maak sodat dit die alleengeldende manier word om teologiese en religieuse sake te benader nie.

In die bundel 'n Nuwe lied vir die Here het ek indertyd reeds gewys op een probleemveld wat die woord-antwoord-metafoor op liturgiese gebied veroorsaak,

met name by die sing van **die lied van die gemeente**. Ek herhaal die argument nie, maar noem slegs die aspekte daarvan.

- * Die sing van Psalms word teologies onverdedigbaar. Dit is 'n wesenlike probleem vir die Gereformeerde Kerk wat net God se woord as die mens se antwoord wil sing, maar eweseer vir enige kerk wat die gespreksmetafoor verabsoluteer. Mens kan nie God se woord vir Hom terugsing en dié eggo dan "antwoord" noem nie (om nie weer, wat ek vroeër tot groot Gereformeerde verbolgenheid gedoen het, te praat van "koggel" nie, al vind ek dié term nog steeds logies en billik).
- * Die getuigenis-element van die kerklied word onmoontlik. Die kerklied, beide in die Psalms en Gesange, is dikwels in die tweede persoon enkelvoud of meervoud geformuleer. Dit is nie verniet nie en gebaseer op 'n diepsinnige theologoumenon. Gelowiges spreek nie alleen God aan nie, maar ook mekaar sowel as buitestaanders en vervreemdes. Hierdie uiters belangrike aspek van die presbiteraat en die apostolaat van die kerk het nog altyd in die Protestantse liturgie verteenwoordiging ontvang deurdat die tipe liedere waarna ek pas verwys het, daarin opgeneem is. Dit moet dus as deel van die Protestantse erfenis beskou word. Hoewel ek nie hier verder daarop kan uitbrei nie, is hierdie saak ten seerste ter sprake by die vraag of koorsang tydens die erediens aanvaarbaar is.

Die grootste teologiese probleemkompleks wat deur die oorbeklemtoning van die gespreksmetafoor veroorsaak word, sal hier slegs geskets word. Dit is dat die grootheid van God inhou dat Hy self alle **spreke** oor Hom, of woorde, te bowe gaan. Die ontmoeting met God vind nie net deur woorde of begrippe plaas nie, selfs nie primêr daardeur nie, maar is 'n gebeure wat eers agterna deur woorde omskryf word. Daarom is die oorbeklemtoning van die woord-antwoord-metafoor prinsipieel 'n verskraling van die geloofslewe. Hieruit volg dat die gebruik daarvan om koorsang uit die gemeente te weer, ook nie kan stand hou nie.

DIE KARAKTER VAN DIE EREDIENS

Ek het op twee komplekse van probleme in verband met die woord-antwoord-metafoor gewys met die oog daarop om uit te kom by die karakter van die erediens en die vraag na die aanvaarbaarheid van koorsang in die erediens. Na my mening moet die omskrywing van wat die erediens is, saamhang met die vraag na wat geloof is, en dié weer met die Godsbeeld van die Christendom.

As ons by die Godsbeeld begin en terugredeneer, is dit duidelik dat ons in 'n persoonlike, allesoortreffende God glo. Hy gaan alles te bowe wat van Hom geglo of gesê kan word. Daarom is geloof nie geloof in 'n aantal "waarhede" of proposisies oor God nie, maar geloof in Hom self. Geloof is dus nie primêr 'n saak van spreke nie, maar van ontmoeting. Vandaar die sinvolheid van die

Vader-kind-voorstelling wat dikwels in die Ou en Nuwe Testament gebruik word om 'n geloofsverhouding aan te dui. Woorde kom eers agterna om die gegrepenheid van die mens deur God te probeer beskryf. Daarom moet die karakter van die erediens nie primêr as woord en antwoord omskryf word nie. Daarom, verder, kan die metafoor van 'n tweegesprek tussen God en sy gemeente nie alle situasies dek nie en hoogstens gebruik word om 'n bepaalde aspek van die verhouding God-mens in bepaalde omstandighede te omskryf. Daarmee verval die beswaar dat koorsang in die erediens die karakter van die erediens sou skaad omdat dit nie in die skema van 'n tweegesprek ingepas kan word nie.

In die erediens word van God getuig. Hiervan is die draers nie alleen die predikant nie, maar volgens Hervormde gebruik ten minste nog die voorleser-ouderling en in ander Protestantse tradisies ook nog ander voorlesers (lectores). Hierdie persone hou die "woord"-element aan die gemeente voor, waarop hulle dan volgens die gespreksmodel met hulle "antwoord" reageer. Dié antwoord word egter dikwels nie tot God nie, maar tot medemense, hetsy gelowiges, hetsy ongelowiges of afgevallenes gerig. Daarom is die gemeente met die sing van sulke liedere ook besig om te getuig, dit wil sê om 'n "woord" uit te dra eerder as om te "antwoord". As sommige persone in die erediens so 'n "woord"-element aan ander persone in die erediens mag uitdra, dan is daar geen rede waarom so 'n groep dit nie in gesonge vorm kan doen en as "koor" bekend mag staan nie. Koorsang kan alleen in hierdie kader verbied word as die bewoording van talle Psalms en Gesange drasties verander word (wat in die geval van die Psalms natuurlik nie moontlik is solank die gangbare siening van wat 'n Christelike Psalmberyming is, nog - soos tans - deur 'n onaanvaarbare Skrifbeskouing gerugsteun word nie). As sommige gemeentelede ander mag troos of vermaan om standvastig te bly of mag oproep tot 'n Christelike lewenstyl, dan mag 'n koor dit ook doen.

Die erediens is nie 'n geleentheid vir sommiges om hulle vermoëns ten toon te stel nie. Hier het ons na my mening met die enigste saak te doen wat werklik 'n probleem by koorsang kan wees. As koorsang die ydelheid van sommige mense diên, is dit verkeerd. Maar dieselfde geld ook vir ander aspekte van die erediens. Dit geld ook die prediking. Talle voorbeelde kan genoem word van hoe predikante ewe veel ydelheid as enigiemand anders aan die dag lê met pogings om hulle vermoëns in die prediking ten toon te stel en andere te beïndruk. Niemand oorweeg dit om die prediking te verbied net omdat sommige mense daar 'n ydele vertoning van maak nie. Misbruik word nie bestry deur die saak wat misbruik word in plaas van die misbruiker as "verkeerd" te verklaar nie.

Die "konsert"-idee moet ook versigtig gehanteer word. Soms word die gedagte van punt 3 hierbo uitgedruk as vrees vir 'n "konsert", waar die woord "konsert" denigrerend bedoel word as 'n ydele vertoning van eie vermoëns. Dit is egter nie al wat 'n konsert is nie. Diegene wat, byvoorbeeld, in die gehoor is by 'n uitvoering van Händel se Messias of Haydn se Schöpfung, is nie net onbetrokke toeskouers nie, maar deelnemende toehoorders (soos die gemeente wat deelnemend na 'n preek luister). Die feit dat sommiges optree terwyl ander luister, maak nie per se van die geleentheid 'n "konsert" in die sin van 'n

vertoning nie, want dan sou dit vir die dominee en die voorleser-ouderling ook geld. Ons moet versigtig wees vir die onlogiese en inkonsekwente uitsprake wat in die verlede al gemaak is oor die redes waarom koorsang nie in 'n erediens sou tuis hoort nie (vergelyk verder my artikel, "Oor kerkgeboue en konsertsale", Musicus 16/1).

Daar is egter ook 'n positiewe rede waarom koorsang goed vir 'n gemeente kan wees. As die orrel die sogenaamde "kleed van liefde" (die uitdrukking waarvoor mnr Willem Mathlener altyd so lief was) kan wees, dan kan 'n koor dit ook wees. Die koor kan naamlik die swakhede van die gemeentelike sang "bedek" (dis hier waar die "kleed" nie meer so goed werk nie, want eerder as om toe te maak, moet die orrel en koor onderskraag). Die koor kan, waarskynlik beter as die orrel alleen, die gemeentesang dra en opbou sodat die gemeente algaande geleer word om te sing soos hy moet. Dit gee aan die koor 'n kategetiese funksie, wat sekerlik in die erediens plek het en dikwels, indien nie altyd nie, in die preek voorkom/behoort voor te kom. Hierdie opvatting sluit nie uit dat die koor soms alleen kan sing as voorbeeld vir die gemeente nie. Dit sluit ook nie uit dat die koor ander liedere as dié wat in die Gesangboek voorkom, kan sing nie. Maar hier beweeg ons oor na 'n ander saak wat, as dit met die reeds sensitiewe onderwerp van koorsang gekombineer word, net verwarring kan meebring. Dit is die sein dat my memorandum tot 'n einde gekom het.

SLOTSOM

Ek is dus van mening dat die Hervormde Kerk, as dit reg gehanteer word, alleen daarby kan baat dat koorsang tydens die erediens toegelaat word waar dit prakties moontlik is. Daardeur word nie alleen geen geweld aan ons teologiese tradisie gedoen nie, maar dié tradisie is voluit in ooreenstemming met wat wesenlik gebeur wanneer 'n koor in die erediens sing.

H. KOORSANG IN DIE EREDIENS : NUWE TESTAMENTIESE PERSPEKTIEWE

PROF JJ ENGELBRECHT

Tradisioneel word aanvaar dat in die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika geen kore tydens erediens te optree nie. Gewoonlik of ten minste dikwels word die tradisionele standpunt geregtig met die argument dat die sang in die erediens die gemeente se antwoord op die Woord is. Die hele gemeente moet antwoord en die koor wat maar uit 'n relatief klein gedeelte van die gemeente bestaan, kan prakties en in beginsel nie namens die gemeente antwoord op die

Woord nie. Soms word verder geargumenteer dat kore geneig is om op die musikaal verhevene of esteties bevredigende te konsentreer, terwyl dit in die erediens en die gemeentesang gaan om die eer van God. Die melodie van die kerklied moet van so 'n aard wees dat ook die musikaal minder begaafde lidmaat met vrymoedigheid kan saam sing.

In 'n Protestantse kerk soos die Nederduitsch Hervormde Kerk, is dit eintlik vanselfsprekend of behoort dit vanselfsprekend te wees dat ook die Kerk se oudste en dierbaarste tradisies telkens weer getoets word aan die eise van die Skrif en indien nodig gewysig sal word in die lig van nuwe insigte wat soms kom danksy voortdurende worsteling met die Skrif. Daarom lyk dit sinvol dat die Raad vir Kerkmusiek gevra het dat gekyk moet word na wat onder andere die Nuwe Testament oor koorsang in die erediens sê. Wie die vraag probeer beantwoord, ontdek egter gou dat dit nie so 'n uitgemaakte saak is wat die Nuwe Testament oor die saak sê of impliseer nie. Nee, erger nog: Dit is nie 'n uitgemaakte saak dat die Nuwe Testament hom hoegenaamd besig hou met die soort probleem nie! As en waar die Nuwe Testament iets oor koorsang in 'n godsdienstige byeenkoms sou vermeld, beteken dit ook nie ipso facto dat dit as normatief vir alle Christene en tot met die wederkoms bedoel is nie. As byvoorbeeld bewys sou kon word dat die Here Jesus en sy dissipels by die instelling van die Nagmaal volgens die destydse eetgewoontes langs die tafel gelê het en nie op stoele gesit het nie, beteken dit nie dat die Here beveel het ons moet ook langs die Nagmaaltafel lê wanneer ons Nagmaal vier nie. Dieselfde sou ook van kleredrag gesê kon word. Wie sou wou sê dat omdat die Here Jesus waarskynlik sandale sonder kouse of sokkies gedra het ook wanneer Hy gepreek het, predikante vandag ook as hulle aan die Skrif getrou wil bly, so moet aantrek wanneer hulle preek? 'n Mens sal dus moet probeer onderskei tussen wat gewoonweg deel van die destydse kultuur was en dinge wat deur die Bybel bedoel is om voorskriftelik of normatief vir alle Christene van alle tye te wees.

Die Nuwe Testament weet van godsdienstige sang. Dink maar aan die lied van die engele waarna die herders volgens die geboorteverhaal van Jesus geluister het (Luk 2:13). Die apostel Paulus spoor sy lesers, Christene, aan om onder mekaar psalms, lofgesange en ander geestelike lieder te sing, ja om met hulle hele hart te sing tot eer van die Here (Ef 5:19). In Kolossense 3:16 lees ons dat die gemeentelede met dankbaarheid in hulle harte "psalms, lofgesange en ander geestelike lieder" tot eer van God moet sing. Volgens Markus (14:26) en Mattheus (26:30) het Jesus en sy dissipels na die instelling van die Nagmaal, die lofsang gesing. In die laaste Bybelboek verneem die leser herhaaldelik van groepe hemelinge wat lofliedere tot eer van God en of tot eer van die Lam (Jesus Christus) sing (vergelyk Openbaring 4:9-10; 14:3; 15:3). 'n Mens kry die indruk dat dit verskillende groepe is wat apart sing.

GEVOLGTREKKING

Die vraag of sang in die erediens slegs deur die hele gemeente gelyktydig, soms deur 'n solis of soms deur 'n spesiaal afgerigte groep (byvoorbeeld 'n koor) mag

of moet plaasvind, word in die Nuwe Testament hoegenaamd nie bespreek of selfs genoem nie. Daar word egter wel veronderstel dat daar in die godsdienstige samekoms gesing sal word tot eer van God. Hierdie feit het tog bepaalde konsekwensies vir die vraag waarmee die Raad vir Kerkmusiek hom besig hou, naamlik die vraag na die plek van koorsang in die erediens, of die vraag of koorsang hoegenaamd toelaatbaar is in die erediens. Beurtsang in die vorm dat sê maar die susters die een vers sing, die broeders 'n volgende en die hele gemeente die derde vers, word deesdae skynbaar al hoe meer gebruiklik in ons Kerk. As dit in beginsel en prakties aanvaarbaar is vir die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika, lyk dit vir my of daar hoegenaamd geen prinsipiële of praktiese beswaar meer ingebring kan word teen koorsang as deel van 'n erediens nie. Soos wat die voorleser die geloofsbelijdenis namens die gemeente voorlees en die gemeente veronderstel is om minstens in hulle gedagtes die belijdenis ook saam met die voorleser uit te spreek; soos wat die predikant namens die gemeente bid en die gemeente veronderstel is om in die hart saam met die predikant te bid, kan 'n geoefende koor ook as deel van die erediens, met hulle sang namens die res van die gemeente antwoord op die Woord en alles wat daarmee saamhang. Hiermee word nie gepleit daarvoor dat sang in die erediens tot koorsang beperk moet word en die gewone gemeentesang moet vervang nie. Soos die gemeentesang nie belangriker moet word as die lees en verkondiging van die Woord nie, mag die koorsang ook nie die gewone gemeentesang vervang nie, maar kan dit die gemeentesang wel aanvul en afwissel. Dit sou in elk geval nie in stryd wees met enige Nuwe Testamentiese uitspraak nie.

Verder: 'n Vraag wat ook nie in die Nuwe Testament ter sprake kom nie maar wat nogtans aandag verdien wanneer oor die plek van koorsang in die erediens besin word, is die vraag of sang noodwendig en uitsluitlik antwoord van die gemeente op die Woord van God is, en of dit ook soms deel van die verkondiging kan uitmaak? Die kanonieke Psalms word tog deur die kerk as Woord van God aanvaar en daar word uit en oor die Psalms gepreek. Dan antwoord die gemeente dikwels op die Woord soos dit in die Psalm gekom het, deur 'n ander Psalm te sing!

Ek hoop dat ek in hierdie kort studiestuk bevredigend gereageer het op die versoek van die Raad vir Kerkmusiek. Dit is opgestel met dien verstande dat ander kollegas gevra is om te skryf oor die plek van koorsang in die erediens, in die lig van die Ou Testament, die Dogmatiek, die Kerkgeskiedenis en die Praktiese Teologie.

I. DIE PLEK VAN KOORSANG IN DIE EREDIENS

DR DJC VAN WYK

Ek verwys na u vraag in u brief van 22 April 1993 oor die plek van koorsang in die erediens.

U het reeds die mening van Bybelwetenskaplikes. Daarom volstaan ek met die uitspraak van my mening, asook enkele praktiese en motiverende gedagtes.

My mening is dat ons moet volstaan met die huidige reëling, naamlik dat kore na die ere-diens optree en nie tydens die ere-diens nie.

- * Koorsang tydens die ere-diens kan steurend inwerk op die gang van die ere-diens as ontmoetingsgeleentheid en -gebeure tussen God en sy gemeente.
- * Die enigste plek wat sang en musiek in die ere-diens mag hê, is antwoord van die gemeente op die Woord van God. Niks mag daarnaas of in die plek daarvan kom nie, allermens 'n uitvoering of tentoonstelling.
- * Die Kerkwet (Artikel XII.4) bepaal dat in die ere-diens slegs die Psalms en Gesange gesing word wat in die Psalm- en Gesangboek van die Kerk voorkom.

Sal kore en hulle afrigters hulle daaraan hou? Ek is bevrees dit sal net 'n verdere stimulus word vir die inbring van allerlei gedrogtelikhede in ons ere-diens.

- * Ek vind geen motivering vir koorsang tydens die ere-diens nie. Alles wat daarmee bereik wil word, kan net so goed en beter bereik word met kooruitvoerings na die ere-diens.

J. EVALUASIE VAN DIE LIEDERE WAT IN DIE PROEFSANGBUNDEL VERSKYN

MNR RW MATHLENER

LIEDERE WAT GEKENMERK WORD DEUR 'N SWAK HARMONISASIE

Liedere nommers 2, 3, 4, 11, 16, 16, 18, 35.

LIEDERE WAT GEKENMERK WORD DEUR 'N SWAK MELODIE

'n Melodie word normaalweg gekenmerk deur 'n mooi melodiese kurwe, nie te veel herhaalde note, 'n redelik wye melodiese omvang ($\pm$ 'n oktaaf, of meer) en doelgerigte beweging na ruspunte en 'n klimaks.

'n "Tune" word gekenmerk deur doellose melodiese beweging met 'n noue omvang, met 'n oormaat tragsgewyse/disjunkte beweging en meerdere gevalle van herhaalde note wat dikwels direk resulteer in 'n gemis aan melodiese kurwe. Spronge, waar aanwesig, neig om doelloos te wees.

Spesifieke swakhede is die volgende:

* **Te veel herhaalde melodienote wat steur**

Liedere nommers 2, 3, 18, 26, 35.

* **Draai te veel om dieselfde note**

Liedere nommers 2, 3, 9, 18, 26, 35.

* **Simplistiese karakter ('n "tune")**

Liedere nommers 4, 7, 10, 11, 13, 16, 17, 18.

Vervolgens enkele aantekeninge aangaande die gehalte van elke lied afsonderlik:

1. Redelik aanvaarbaar.
2. Swak wysie, te lang harmoniese ritme en te min beweging in die bas.
3. Swak wysie; harmonisasie swak dog beter as nr 2.
4. Melodie het 'n platvloerse karakter; die harmonisasie is 'n goeie poging, dog kan nie meer uit die melodie haal as wat aanwesig is nie.
5. Aanvaarbaar.
6. Aanvaarbaar: die stuwing wat die sekwensies voortbring dryf die melodie treffend na die klimaks.
7. Melodie matig simplisties; ook die harmonisasie is simplisties.
8. Gangbaar.
9. Die melodie draai te veel om dieselfde note en het 'n te beperkte omvang. Relatief goeie harmoniese ondersteuning.
10. Melodie effens simplisties.
11. Simplisties wat toonhoogte betref. Ritme vergoed in 'n mate.

12. Aanvaarbaar.
13. Simplisties ten opsigte van melodie en harmonisasie.
14. Aanvaarbaar. Die eietydse harmonisasie sorg dat die ongewone melodie tog orrelisties uitgevoer kan word.
15. Aanvaarbaar.
16. Effens simplistiese melodie; weens oorbeklemtoning skep dit 'n te pastorale indruk.
17. Nie 'n sterk melodie nie, dog het effens meriete.
18. Swak melodie en harmonies.
19. Aanvaarbaar sowel melodies as harmonies.
20. Aanvaarbaar sowel melodies as harmonies.
21. Volkswysie, dog aantreklik.
22. Redelik aanvaarbaar, dog harmonies minder geslaagd.
23. Suksesvolle melodie; dog ek vermoed 'n gemeente sal dit ingewikkeld vind.
24. Voortreflike melodie en harmonisasie.
25. Redelik aanvaarbaar.
26. Melodies swak : herhaalde note, te klein omvang, draai om dieselfde note.
27. Redelik aanvaarbaar.
28. Besonder sterk melodie en harmonisasie.
29. Redelik aanvaarbaar, veral melodies.
30. Aanvaarbaar melodies, dog effens simplisties van karakter.
31. 'n Kanon in simplistiese karakter.
32. Redelik, dog simplisties van karakter en bypassende swak harmonisasie.
33. Redelik aanvaarbaar en bekend. Die harmoniese struktuur van die melodie is egter swak.
34. 'n Simplistiese melodie met herhaalde melodienote.

35. Draai om dieselfde note en heelwat herhaalde note.
36. Aanvaarbaar.
37. Hoewel dit musikaal van vakmanskap getuig, kom dit ietwat stroef voor.
38. Musikaal relatief goed; kom my egter effens metodisties voor wat karakter betref.
39. Goed en aanvaarbaar : egter weereens tipies Engels in karakter.
40. 'n Kanon.
41. Redelik - 'n ou Hallelujalied. Die harmonisasie is voortreflik en toon watter verskil dié aspek kan vermag om 'n lied meer orrelisties en meer geskik vir erediensgebruik te maak - vergelyk met die weergawe in die Jeugsangbundel (waar dit verskyn as nommer 24).
42. 'n Mooi, maklik herkenbare en singbare wysie met 'n goeie harmoniese onderbou.
43. 'n Logiese wysie met 'n natuurlike lyn, met 'n redelik gesonde harmoniese struktuur. Effens aan die simplistiese kant.
44. Simplisties ten opsigte van melodie en harmonie.
45. 'n Logiese wysie met 'n natuurlike lyn, met 'n redelik gesonde harmoniese struktuur. Effens simplistiese karakter.
46. Selfde wysie as 45.
47. Simplisties. Sal eerder vir koor as gemeentesang pas.

OPSOMMEND

*** Goed - bruikbaar**

Nommers 6, 12 (dog baie lank) 15, 19, 20, 23, 24, 25, 28, 33, 36, 39, 41, 42.

*** Minder bruikbaar**

Nommers 1, 2, 3, 5, 8, 13, 14, 17, 21 (eintlik 'n koorwerk) 22, 25, 27, 29, 30, 32, 34, 35, 45, 46.

*** Nie aanbeveel nie - onbruikbaar**

Nommers 4, 7, 9, 10, 11, 16, 18 (eintlik 'n koorwerk) 31 (kanon) 37, 38, 40, 43, 44, 47.

* **"Koorwerke" : Moontlik te lank en/of ingewikkeld vir gemeentelike gebruik**

Nommers 4, 12, 18, 21, 24, 29, 47.

AANTEKENINGE

Die wysies, harmonisasies en ritmiese patrone van al die liedere wat uit Chris Lamprecht se pen is, is in 'n volksliedidoom en volgens my wat karakter betref geheel en al teen die aard van wat ek van 'n kerklied sou verwag.

'n Aantal van die liedere is oorgeneem uit die Jeugsangbundel en van 'n meer orrelistiese harmonisasie voorsien. 'n Vergelyking van dieselfde lied in albei bundels toon dat indien 'n melodie gesond, of redelik gesond is, 'n goeie, orrelistiese harmonisasie baie kan vermag om die lied moontlik meer erediensbruikbaar te maak vanuit die musikale oogpunt.

K. EVALUASIE VAN LIEDERE IN DIE JEUGSANGBUNDEL

MNR RW MATHLENER

DIE AARD VAN DIE BEGELEIDING

In teenstelling met die liedere in die Proefsangbundel - wat in 'n orrel-uitvoerbare kontrapuntale idioom gegiet is - is die liedere in die Jeugsangbundel feitlik deur die bank gegiet in 'n klavier- of kitaaridoom. Hierdie feit is reeds in die voorwoord aangekondig, aangesien die teikengroep waarop hierdie bundel gemik is, nie die gemeente nie, maar informele jeuggroepe is. Gevolglik is baie - indien nie die meeste - van die liedere se begeleiding van dusdanige aard dat dit moeilik op 'n orrel begelei kan word. Die onversoenbaarheid van die begeleidingsidoom met dié van die orrel word onder andere afdoende vertoon in liedere nommers 7, 10, 29, 34, 39, 46, 48, 49, 72, asook gedeeltes van 51 en 52, waar die "albertibas" klavierfigure vreemd aan orrelbegeleiding is.

Ander liedere toon weer 'n oormaat herhaalde basnote, wat uitstekend werk op 'n kitaar, maar nie so suksesvol op 'n klavier nie, en uiters onelegant klink op 'n orrel. Van die liedere is nommers 77 en 83 voorbeelde.

DIE MELODIESE INHOUD

Die gehalte van hierdie bundel se melodieë is uiters wisselvallig. Aan die eenkant is daar melodieë met 'n groot verskeidenheid van nootwaardes en

ritmepatrone, of ander ritmiese ingewikkeldhede, wat hulle vir gemeentesang moeilik uitvoerbaar maak; diesulkes hoort eerder tuis by kore. In hierdie verband kan die volgendes onder andere as voorbeelde aangetoon word: nommers 11, 13, 15, 18, 23, 25, 27 (hoe kan dié lied ooit ritmies korrek en gelyk deur 'n groot groep mense gesing word?), 29, 41, 48, 49. Ander is weer spesifiek ingeklee vir beurt- of koorsang (nommers 57 tot 66 inklusief). Dit kos min verbeelding om te besef dat as gemeentesang dié liedere groot praktiese probleme sal meebring.

Die oorheersende indruk is egter dat 'n groot meerderheid van die melodieë besonder swak van gehalte is, en in gemeenteverband as profaan sou aandoen. Van diesulkes kan onder andere nommers 71, 72, 75, 76, 78, 79 en 96 genoem word; die bundel bereik 'n absolute laagtepunt met die Siembamba-agtige no 95. Meer as enige ander oorweging behoort dié besondere swak gehalte van sulke liedere as deurslaggewend te dien.

Dié melodieë wat wel van beter insintrieke waarde is, is met verbeterde begeleiding, gegiet in 'n tipiese orrelidoom, in die Proefsangbundel opgeneem. Die melodieë wat vanuit die Jeugsangbundel in die Proefsangbundel opgeneem is, is die volgende:

JEUGSANGBUNDEL

NOMMER

2
3
6
8
20
22
24
26
33
36
38
45
47
55
89
91

OPGENEEM IN
PROEFSANGBUNDEL
AS NOMMER

10
4
27
35
21
32
41
19
45 en 46
9
14
8
39
20
2
22

Bogenoemde liedere bewys dat indien 'n melodie oor genoegsame goeie toonhoogte, harmoniese en ritmiese kwaliteite beskik, en dié kwaliteite in ewewig met mekaar is, suksesvolle liedere kan ontstaan wat moontlik selfs in gemeenteverband kan dien. 'n Vergelyking tussen Jeugsangbundel no 14 en

Proefsangbundel no 38, toon wat gedoen kan word wanneer so 'n lied in 'n orrelbegeleibare idioom gegiet word.

Samevattend kan dus uit die opname van die meer suksesvolle liedere in die Proefsangbundel afgelei word dat indien 'n lied wel die moontlikheid van sukses dra, dit daarin verskyn. Verder kan afgelei word dat die res van die Jeugsangbundel onaanvaarbaar swak is, en dus geen oorweging behoort te geniet nie.

L. RIGLYNE VIR DIE BEOORDELING VAN KERKMUSIEK

DS EC KLOPPERS

Die vereistes vir die kerklied staan in noue verband met die aard van die erediens, omdat die gelowige vanuit die ontmoetingsgebeure van die erediens leef. Die lied van die kerk moet altyd binne, sowel as buite die erediens gesing kan word, omdat dit die gelowige se geloofsbelewenis op enige plek en tyd moet kan verwoord. Daar is dus nie 'n prinsipiële onderskeid tussen die lied binne en die lied buite die erediens nie, maar dit wat binne die erediens ervaar, geleer en bely word, verskaf die norm ook vir die "godsdienstige lied" buite die erediens.

Só gesien is 'n onderskeid tussen dit wat byvoorbeeld by 'n jeugbyeenkoms/saamtrek/kamp ervaar, of geleer, of bely word en dié in die kerk, 'n onegte en dubbelslagtige onderskeid. Indien daar wel 'n reële onderskeid sou ontwikkel, kan dit enersyds daarop dui dat daar by die byeenkomste buite die erediens 'n vorm van dwaalleer, hoe subtiel ookal, of afwykende ervaring aanwesig is. Andersyds kan dit daarop dui dat die erediens en liturgiese elemente so in vaste vorme verval het, dat daar nie ruimte is vir vernuwende vorme van geloofskommunikasie waarbinne die hedendaagse gelowige die ontmoeting met God en sy medegelowiges kan beleef nie.

Waar dit in die erediens nie bloot gaan om rasioneel in te stem met feite en leerstellings aangaande God nie, maar primêr om die ontmoeting met die lewende God self, moet daar voortdurend aan liturgiese vernuwing aandag gegee word. Hierdie vernuwing moet tred hou met die gelowige se huidige leef-, denken- en gevoelswêreld. Die vernuwing mag egter nooit bloot van buite af ingedra word nie. Die Woord van God moet altyd die basiese uitgangspunt vorm. So moet ook die tradisies wat binne die kerk bestaan in berekening gebring word. Tradisies mag egter ook nie sondermeer gesakraliseer word nie. Binne hierdie riglyne moet daar voortdurend oor vernuwing besin word, anders kan die kerk en sy liturgie so wêreldvreemd word, dat daar by die gelowige 'n lugleegte ontstaan wat hy uiteindelik met geestelike prul laat vul.

Sover dit die godsdienstige lied wat buite die erediens gesing word aangaan, is daar in 'n vermaak- en verbruikersmentaliteit verval. Enigiets wat vermaak en wat verkoop, is goed. Daar is sekerlik ruimte vir die lied van die individuele gelowige buite die erediens, die sogenaamde "geestelike luisterliedjie", mits dit woordgetrou is, musikaal en literêr op standaard is, diepgang het, dus ook aan die basiese vereistes van die kerklied voldoen en die kunstenaar wat dit uitvoer oor voldoende vermoëns beskik. So dikwels ontbreek die meeste van dié elemente, om van laasgenoemde nie eens te praat nie! Soveel derderangse kunstenaars produseer derderangse musiek wat dit in die gewone kommersiële mark nooit sou maak nie. Met 'n geestelike sousie oor hulle produkte verkoop dit egter goed en omdat die massa daarvoor vra voel diegene wat nie daarna luister nie of dit nie koop nie, uit pas met die meerderheid. Veral die jeug is baie vatbaar vir dié groepsdruk.

Die probleem met dié liedere is dat hulle meestal los staan van die erediensgebeure. Die individualistiese gevoelsbelewenis word eerder die uitgangspunt en so word die gevaar van dwaalleer, 'n verdraaide godsbegrip en 'n sentimentele gevoelsbelewenis in plaas van 'n egte geloofsbelewenis, baie wesenlik. In die erediens is die Woordverkondiging die sentrale gebeure. Daar is egter 'n noue verband tussen Woordverkondiging en musiek. Die teks van 'n lied moet altyd in ooreenstemming met die Woord wees, of dit direk as verkondiging funksioneer en of dit dien as belydenis (skuldbelydenis/geloofsbelijdenis), vermaning, aansporing, gebed (klag, seën ensovoorts) en lofprysing. Daar moet altyd daarteen gewaak word om nie-Bybelse begrippe of beelde in die teks in te dra. Die teks moet voorts eenvoudig wees, maar ook subtiel, met genoegsame sinspeling, verstaanbaarheid en met literêre meriete.

Daar moet ook altyd genoeg kerkliedere wees wat al die verskillende funksies, soos bo genoem, vervul sodat die volle spektrum van die geloofslewe weerspieël word. 'n Beklemtoning van slegs één aspek, soos lofprysing, bring 'n verskraling van die kerklied en van die geloofsbelewenis te weeg.

MUSIKALE VEREISTES VIR DIE KERKLIED

Wie sing die kerklied? In die erediens, maar ook by die jeugbyeenkomste en kampe is dit meestal die hele gemeente wat sing en nie individue nie. Die kerklied moet dus 'n gemeentelied wees. Musikaal moet dit dan ook aan die vereistes vir sang in 'n (ongeoefende?) groot groep voldoen.

- * Melodies moet dit wel eenvoudig wees, maar dit moet ook genoegsame variasie vertoon dat dit nie vervelig en herhalend word nie.
- * Dit moet nie vreemde of onlogiese spronge bevat, of te veel ondoelmatige melismas nie.

- * Dit moet binne 'n aanvaarbare toonhoogte val, met ander woorde nie te hoog of te laag nie, maar moet ook nie binne 'n te klein omvang doelloos ronddraai nie.
- * Dit moet ritmies sterk wees, maar nie só sterk dat dit in 'n popmusiek-idioom ontaard, of 'n opdringerige ritme het nie.

R Mathlener maak die volgende onderskeid tussen 'n melodie en 'n tune:

'n Melodie word normaalweg gekenmerk deur 'n mooi melodiese kurwe, nie te veel herhaalde note, 'n redelik wye melodiese omvang ($\pm$ 'n oktaaf, of meer) en doelgerigte beweging na ruspunte en 'n klimaks.

'n "Tune" word gekenmerk deur doellose melodiese beweging met 'n noue omvang, 'n oormaat trapsgewyse beweging en baie herhaalde note wat dikwels 'n gebrek aan 'n melodiese kurwe tot gevolg het. Spronge, waar aanwesig, neig om doelloos te wees.

DIE WOORD-TOON VERHOUDING

Wat die verhouding tussen teks en musiek betref, geld die volgende:

- * Daar moet altyd gestreef word na eenheid tussen inhoud (boodskap van die teks) en vorm (musiek). Die regte verhouding tussen die woord en die musiek is baie belangrik. Die musiek moet die woord dra en lewendig maak. So is dit belangrik dat die natuurlike frasering, klem, intonasie en toonhoogte van die spreektaal ook deur die musiek in ag geneem word.
- * Die aard van die musiek moet by die aard van die teks pas. 'n Skuldbelydenis kan nie op die melodie van 'n lofsang gesing word nie en andersom. Meeste melodieë het inherent 'n bepaalde kwaliteit as lofsang, gebed, ensovoorts, wat veral deur die toonaard bepaal word. Die onderskeid kan egter ook gemaak word deur die wyse waarop 'n lied uitgevoer word. Binne een lied kan in verskillende strofes wisselende emosies uitgedruk word, byvoorbeeld Gesang 122, waar strofes 1 tot 4 verskil van strofe 5. Dit is belangrik dat hierdie onderskeid in ag geneem word.

SAMEVATTING

Dit is uiteindelik moeilik om presiese riglyne neer te lê, omdat daar in 'n groot mate sprake is van aanvoeling en kennis wat deur opleiding verkry word en wat oor 'n lang tydperk verder ontwikkel word. Dit verg intensiewe werk, studie en tyd. Dieselfde geld egter ook vir die prediking en eksegeese. Wanneer is een preek beter as 'n ander? Dit is baie moeilik om te sê. Waarom het een preek vonk en 'n ander nie? Ons kan egter wel sê wanneer daar sprake van teologiese

skeefftrekking in 'n preek is, of waar moralistiese uitsprake los van die teks gemaak word, of waar daar nie diepgang in die preek is omdat die eksegese nie goed gedoen is nie en daar dan in oppervlakkige stories vasgesteek word. As dit egter juis die soort preke is waarvan sommige lidmate hou omdat dit hulle gevoel aanspreek en omdat hulle te onkundig is om die afwykings raak te sien, beteken dit nog nie dat sodanige preke maar goedsmoeds aanvaar moet word nie. Dieselfde geld vir die kerklied. Die kerk en sy lied moet inderdaad voortdurend vernuwe en aanpas by sy eie tyd. Vernuwingsmag mag egter nooit vervlakking beteken nie. Die kerk het steeds veel meer om in ag te neem as bloot die smaak van die massa.

**M. ONDERSOEK NA 'N EIE JEUGSANGBUNDEL EN/OF UITBREIDING
VAN DIE BESTAANDE PSALM EN GESANGBUNDEL 'N
WERKSDOKUMENT VAN DIE RAAD VIR KERKMUSIEK**

DS EC KLOPPERS

Verskeie besluite van die Algemene Kerkvergadering wat aan die Raad vir Kerkmusiek deurgegee is vir ondersoek en verslag, word hier gesamentlik hanteer, omdat dit enersyds by mekaar aansluit en andersyds mekaar uitsluit.

Aan die Raad vir Kerkmusiek is opdrag gegee om "**ondersoek** te doen na die **spoedige daarstelling** van 'n Jeugsangbundel wat eie is aan die gees, teologie, aard en karakter van die Kerk vir gebruik tydens jeugbyeenkomste, -saamtrekke en -kampe".

In die eerste plek wil die raad daarop wys dat die "spoedige daarstelling" van so 'n belangrike saak onverantwoordelik sou wees. Daar kan nie sommer lukraak geraap en geskraap word in die soeke na gepaste liederen nie. Dit is 'n uiters verantwoordelike taak wat met die grootste nougesetheid uitgevoer behoort te word. Die tot stand bring van sodanige liederen, die musikale, teologiese en literêre evaluering daarvan en die uiteindelijke finale afronding wat geverg word, sal ALTYD 'n tydrowende proses wees. Waar hierdie proses geïgnoreer word en oorhaastig te werk gegaan word, word 'n minderwaardige produk geskep wat die ontmoetingsgebeure tussen God en mens nie waardig is nie.

Die eerste Jeugsangbundel van die NG Kerk is ongelukkig 'n voorbeeld van oorhaastige en ondeurdagte optrede wat 'n minderwaardige produk tot gevolg gehad het. Benewens grondige musikale, literêre en teologiese oorwegings, blyk die minderwaardigheid ook daaruit dat die bundel so gou "deurgesing" is en gevra is vir 'n nuwe bundel. Daar is min liederen opgeneem wat werklik op die lang duur standhoudend geblyk te wees het. Ondanks hierdie minderwaardige liederen het die bestaan van 'n aparte bundel vir die jeug egter die Psalm- en

Gesangbundel grootliks in onbruik en **daarom** ook in onguns laat verval. By die skole, jeugkampe, ensovoorts is meestal op die Jeugsangbundel gekonsentreer, terwyl die Psalms en Gesange tot die erediens beperk is. Die jeug het sodoende die geleentheid ontbeer om veral Gesange wat ook gepas vir die jeug is, **aan te leer**. Baie is dus nou vir hulle **onbekend** en daarom **onbemand**. By hulle het die persepsie ontstaan dat **net** die Jeugsangbundel **vir hulle** is en die Psalms en Gesange **nie**. Dit het veral in die NG Kerk konflik te weeg gebring tussen die jeug as belangegroep/drukgroep, teenoor die res van die gemeente. Die Jeugsangbundel het dus, ondanks sy gebrek aan meriete, dit reggekry om Psalms en Gesange wat 'n inherente duursaamheid oor eeue het, te verdring, bloot omdat laasgenoemde geïgnoreer is.

Die besluit wat bo aangehaal is, se tweede deel lui soos volg: "Hierdie bundel sal natuurlik nie in die erediens gebruik word nie en vervang of vul ook nie die huidige Psalm- en Gesangboek aan nie". Die logika van dié stellings is nie heeltemal duidelik nie. Wat word bedoel met "dit **vervang** ook nie die huidige Psalm- en Gesangboek nie"? In die lig van die wyse waarop die eerste Jeugsangbundel die Psalm- en Gesangboek verdring en so as't ware vervang het, moet gevra word hoe die stelling so onvoorwaardelik gemaak kan word.

Dat die bundel "natuurlik" nie in die erediens gebruik word nie en ook nie die Psalm- en Gesangboek **aanvul** nie, is juis problematies. As daar so 'n definitiewe skeiding gemaak word tussen die lied van die erediens en die lied van die jeug en sy byeenkomste, hoeveel te meer gaan die lied van die erediens nie verdring word nie! Dit is boonop nog altyd die Kerk se standpunt dat enige kerklike byeenkoms voorbereiding tot en verlenging van die ontmoetingsgebeure tydens die erediens is. Enige lied van die Kerk moet dus altyd binne, sowel as buite die erediens gesing kan word. Die sing van Psalms en Gesange mag nooit tot die erediens beperk word nie, maar moet die gelowige se geloofsbelewenis op enige tyd en plek kan verwoord. Daarenteen mag daar nooit 'n "amptelike" kerklied bestaan wat nie in die erediens gesing kan word nie, soos wat deur bogenoemde bystelling geïmpliseer word.

Die Raad is dus van mening dat die daarstel van 'n eie Jeugsangbundel, naas die twee Jeugsangbundels van die NG Kerk (waaraan die kinders in elk geval by die skole en ander byeenkomste onderworpe is) sal lei tot 'n ernstige verdringing van die Psalms en Gesange. Naas die erediens is die Kerk se jeugbyeenkomste die belangrikste geleenthede waar Psalms en Gesange nog gesing word en waar daar geleentheid is om die onbekendes aan te leer. Wat as hierdie geleentheid ook grootliks tot niet gemaak word?

Daar kan ook gevra word watter waarborg daar is dat die Hervormde Kerk se Jeugsangbundel met sy **eie teologie, aard en karakter** enige blootstelling in die skole, ensovoorts gaan kry? As die kinders die liedere nie by die skole leer nie, maar op die kampe eers moet **aanleer**, gaan die liedere van die NG Kerk se jeugbundels wat die nodige blootstelling kry, steeds voorkeur geniet. Soos die jeug dit tans bevraagteken dat hulle Psalms en Gesange moet sing, só sal hulle

dit bevraagteken dat hulle net uit 'n sekere Jeugsangbundel mag sing. Dit is eenmaal in die aard van die jeug om **alles** te bevraagteken. Die gebruik van die Hervormde Kerk se Jeugsangbundel sal uiteindelik so beperk wees, dat dit nie die tyd, moeite en geld wat daar sal ingaan, werd sal wees nie.

Die raad wil dan aanbeveel dat daar eerder werk gemaak word van die voorstel dat die bestaande Gesangebundel uitgebrei word met liedere wat spesifiek gerig is op die kind en die jeug. Dit is 'n sinvolle voorstel omdat dit ook spesifiek aandui dat dit liedere moet wees wat "sowel binne as buite die erediens gesing kan word". Sodanige uitbreiding kan die jeug meer positief instel teenoor die Psalm- en Gesangbundel en die bundel weer meer in gebruik stel. Dit sal beteken dat daar geleentheid is tot 'n meer eietydse geloofsverklaring sonder dat dit afgegrens word teen die bestaande lied-erfenis van die Kerk.

Die raad is ook van mening dat die voorstel rakende die toevoeging van nuwe teologies-gefundeerde Gesange, wat nou by voorafgaande voorstel aansluit en dit eintlik omvat, 'n haalbare voorstel is waaraan ook onmiddellik aandag verleen behoort te word, veral in die lig daarvan dat dit so 'n tydrawende proses is. Liedere uit die nuwe **Jeugsangbundel** en uit **Sing onder mekaar** wat aan die vereiste kriteria voldoen kan oorweeg word. (In dié verband kan net daarop gewys word dat liedere uit die eerste Jeugsangbundel wat enigsins bruikbaar kon wees, waarskynlik reeds in **hersiene vorm in Sing onder mekaar** opgeneem is). Dit is egter belangrik dat daar ook bydraes uit ons eie Kerk ontvang word. Die Raad ontvang daarom graag liedere of gedigte wat teologies goed gefundeerd is, van 'n goeie literêre gehalte is en aan die vereiste musikale kriteria voldoen. Soos duidelik blyk, is daar dan veral 'n behoefte aan liedere wat op die kind en die jeug gerig is. Liedere wat ontvang word sal aan 'n grondige evaluering onderwerp word ten einde vas te stel of dit 'n gesang kan wees wat 'n waardige plek in ons musiek-erfenis kan inneem.

Die raad wil terselfdertyd 'n versoek aan teoloë en veral teoloog-digters rig om voorstelle rakende die hersiening van die teologie van die Gesange aan die Raad deur te stuur. Die uitwys van teologiese "foute", argaïese formulerings en voorstelle tot eietydse verwoording word verwelkom.

N. **RIGLYNE TEN OPSIGTE VAN GODSDIENSTIGE MUSIEK**

MEV ME FOURIE

- * Alle godsdienstige musiek is nie noodwendig gewyd nie.
- * Gewyde musiek en sang moet die Skrif, die kerk en die suiwerheid van die kerkleer as primêre doel hê.

- * Calvin vereis plegtigheid, statigheid, waardigheid, diepte en eenvoud van die ware kerklied. Die melodie van die kerklied moet 'n dienende en beskeie rol vervul.

"n Mens moet op jou hoede wees dat die ore meer ag sal slaan op die skoonheid van die melodie as die hart op die geestelike inhoud van die woorde."
- * Die kerkvader Augustinus waarsku teen die gevare wat musiek inhou vir die ware aanbidding:

"So dikwels as wat die pragtige sangstem my bekoor, eerder as die woorde wat gesing word, moet ek bely dat ek swaar gesondig het, en dan wens ek dat ek die musiek liever nie gehoor het nie."
- * Prof JJ Allié sê:

"Die geskiedenis leer ook dat die kerklied gevaar loop om te ontaard wanneer die Psalms as modelle uit die oog verloor word."
- * Hedendaagse godsdienstige musiek is primêr daarop gerig om die mens, en veral die jeug, te vermaak. Dit dien nie meer primêr die eer van God nie.
- * Ons moet weerstand bied teen die hedendaagse vervlakking in godsdienstige musiek wat sterk ooreenstem met die herlewingsdienste van die Amerikaners, Moody (prediker) en Sankey (sanger). Die melodieë waaraan die skares gewoond was.
- * Prof van der Leeuw (Nederlandse teoloog en kenner van die kerklied) sê met hierdie vermenigvuldiging van maklike en oppervlakkige godsdienstige liederes gaan die kerklied heeltemal onder.
- * Ongelukkig het hierdie swak musiek vastrapplek in ons land gekry deur versamelings soos Kinderharp, Zionsliederen, Hallelujaboeke en die Jeugsangbundel.
- * Hedendaagse godsdienstige musiek en sang veroorsaak dat die mens 'n antagonisme teenoor die ware kerklied ontwikkel.
- * Daar heers groot verwarring in ons dag. Baie mense kan nie meer onderskei tussen gewyde sang en sekulêre liedjies nie. Dit sluit aan by die sterk charismatiese gees wat selfs onder protestantse kerke sy neerslag vind.
- * Dwaalleer kom nie slegs by verkondiging voor nie, maar spruit ook voort uit musiek.

O. **KRITERIA VIR DIE SELEKSIE VAN AFRIKAANSE PROTESTANTSE KERKLIED-MELODIEë : 'N HISTORIESE OORSIG**

DS GJM WOLMARANS

INLEIDEND

Dat die melodieë van die 1978 Psalm- en Gesangbundel nie oral eweveel byval gevind het nie en daar boonop in bepaalde binnekringe van die susterskerke groot ywer aan die dag gelê word om bundels soos die Halleluja- en Jeugsangbundel te bevorder, laat 'n mens onwillekeurig met twee vrae:

- * Watter maatstawwe is aangelê by die keuring van melodieë vir die nuwe Psalm- en Gesangbundel, en
- * Is daar so iets soos "objektiewe wetenskaplike musikale norme" moontlik by die keuring van melodieë vir kerklike gebruik?

Alhoewel die kerklied ook ander fasette het, naamlik Woordinhoud, Woord-Toon verhouding en Musikale Verwerking (tempo, harmonisasie, ritmiese aksent, begeleidings-instrument en -styl), is dit die bedoeling om hoofsaaklik na die melodieë te gaan kyk, en dan veral na die maatstawwe wat aangelê is om bepaalde melodieë weg te laat en andere op te neem.

Omdat die 1978-bundel nie geïsoleerd van sy voorgangers staan nie, en net so ook diegene wat hierdie bundel kritiseer (óf verdedig), sowel as diegene wat ander bundels steun, is dit noodsaaklik om in die geskiedenis terug te gaan om begrip te hê vir die uiteenlopende standpunte en moontlik (hopelik!) objektiewe musikale maatstawwe op te spoor.

1652-1813

Minstens tot 1814 kan daar nie gepraat word van maatstawwe waarvolgens melodieë goed- of afgekeur is nie, aangesien die koloniste tot dan uitsluitlik uit die Psalmbundel van Petrus Dathenus, met sy paar Gesange aan die einde van die bundel, gesing het¹. Alhoewel daar reeds by die verskyning van die eerste uitgawe van dié bundel in 1562 besware teen die lompe beryming van Datheen was², wil dit lyk of daar bykans geen musikale kommentaar oor die gehalte van die bundel se melodieë was nie, veral nie onder die Nedersetters aan die Suidpunt van Afrika nie.

Hierdie toedrag van sake is te begrype indien 'n mens die prioriteite van Kerkhervormers en hulle navolgers in ag neem. In die eerste plek was dit die inhoud van die prediking wat oorheers het, en in die tweede plek het hulle slegs groot waarde geheg aan die teologiese korrektheid van die berymings. Dit word gestaaf deur die feit dat wêreldse wysies gebruik is en van godsdienstige woorde

voorsien is (kontrafaktuur)³. 'n Mens kan ook aanneem, net soos aan die beginjare van die kerk aan die Kaap, die musikoloë maar yl gesaai was onder die eerste bekeerdes tot die Hervorming.

Wat moontlik as 'n vorm van musikale keuring beskou kan word, is die spontane reaksie van die inwoners aan die Kaap om die ritmiese Geneefse-melodieë op ewe lang note te sing⁴. (Hierdie selfde tendens het in dieselfde tyd in Nederland oorheers⁵.) Of hierdie tendens aan musikale onverfyndheid, trekkerigheid, swak musikale leiding, óf aan diepsinnige geestelike inlewing toegeskryf moet word, is moeilik bepaalbaar. Wat egter opvallend is, is dat isoritmiese sang selfs ná die verskyning van die hersiene uitgawe in 1775 (hersiene beryming), die algemeen aanvaarde manier van sing gebly het⁶.

In die tydperk onder bespreking het daar wêreldwyd alternatiewe geestelike sangbundels die lig gesien, selfs onder die Protestantsgesinde kerke. Hierdie bundels het gewissel van Doperse- tot Remonstrante sentimente⁷, maar dit was slegs 'n klein hoeveelheid wat, via Nederland, in Suid-Afrika in omloop was. Dit het onder meer die vrye liedere van Willem Sluyter, Jacobus van Lodensteyn en Jacob Groeneweg ingesluit⁸. Alhoewel hierdie bundels op geen stadium amptelik deur die kerk aan die Kaap in gebruik geneem is, en waarskynlik ook nooit binne die erediens gebruik is nie, is die feit dat hulle wél somtyds tydens huisgodsdien gebruik is, 'n faktor wat ongetwyfeld daartoe bygedra het dat die loyaliteit aan die melodieë van die Datheense Psalmboek op die agtergrond getree het.

Alhoewel die melodieë van die alternatiewe Gesangbundels 'n ander musikale atmosfeer geskep het as die amptelike Psalmboek, was die kritiek teen hierdie bundels eerder op die teologiese inhoud daarvan gerig. Hierdie musikale ongevoeligheid sou nog vir dekades voortduur.

1814-1944

Tot voor die verskyning van die eerste Afrikaanse Psalm- en Gesangeboek in 1944, wat hoofsaaklik uit Afrikaanse vertalings van die Nederlandse berymings bestaan het, was daar weinig (indien enige) diskussie oor die musikale gehalte van die betrokke melodieë op eie bodem. Selfs die besware teen die invoer van die "Evangelische Gesangen", en die uiteindelijke afskeiding van die Gereformeerdes uit die geledere van die Nederduitsch Hervormde Kerk in 1859, het weinig te doen gehad met die musikale karakter van die Gesange⁹. Ook dit was uitsluitlik gebaseer op die argument rondom die aanvaarbaarheid van vrye teologiese berymings vir gebruik binne die erediens al dan nie.

Selfs later, toe die melodieë wél in gedrang begin kom het, was musiekwetenskaplikes 'n skaars item in die kerk, en het lidmate teruggeval op dit waarmee hulle groot geword het en hulle volledig agter hulle segsmanne geskaar.

Die gebeurtenis wat die weg na verdeeldheid oor die keuse van melodieë vir kerklike gebruik die sterkste aangevoer het, was ongetwyfeld die Kerkorde van De Mist in 1804.

Hierdie Kerkorde het 'n einde gemaak aan 152 jaar waar die Nederlandse Hervormde Kerk so-te-sê die Staatskerk van die Kaap was. Net die Lutherane is in 1779 toegelaat om 'n eie gemeente te stig¹⁰, maar andersins is geen ander-gelowiges toegelaat om hulleself te organiseer nie.

Met die Kerkorde van De Mist in 1804 het alle gelowe vryheid van openbare optrede aan die Kaap ontvang. In 1806 vestig die Rooms Katolieke Kerk hulle, en kort daarna volg die Anglikaanse Kerk, die Wesleyaanse (Metodiste), Baptiste, Kongregasionaliste en Skots Presbiteraanse Kerke - elkeen met hul eie Sangbundels!¹¹ Hierdie Engelse kerke sou handig te pas kom in die Britte se volgehoue pogings om die Kaap te verengels, deurdat die onderlinge verdraagsaamheid wat van bo af afgedwing is, lidmate van die Nederlandse Kerk al hoe meer aan die tradisies, gebruike en opvattinge van die ander kerke blootgestel het.

Intussen, in 1814, is die "Evangelische Gezangen", wat reeds in 1806 in die Hervormde Kerk in Nederland in gebruik geneem is, ook deur die Kaapse kerk binne die ereidiens begin gebruik, ofskoon die Kaap nie 'n amptelike Sinode gehad het om dit goed te keur nie.¹²

'n Mens sou seker kon aanvaar dat die "Algemeen Reglement voor het bestuur der Nederduitsche Hervormde Kerk in Zuid-Afrika" (1824) hierdie reëling bekragtig het.

Die melodieë van hierdie nuwe bundel het, naas Geneefse melodieë uit die bestaande Psalmbundel, ook gebruik gemaak van Duitse koraalmelodieë van Nederlandse komponiste¹³. Naas die groter verskeidenheid melodieë, het hierdie bundel ook sanksie gegee aan die gebruik in Nederland sowel as Suid-Afrika, naamlik dat die Geneefse Psalmmelodieë isometries afgedruk is.

Dit sou seker nie vêrgesog wees om te wil aanvaar dat die Trekkers, wat alles in hulle vermoë gedoen het om hulle Nederlandse kultuurhistoriese erfenis teenoor die Engelse aanslag te beskerm ook sterk weerstand teen die liederes van die Engelse sangbundels gebied het nie. Nietemin het die Nederlandse Evangelische Gezangen goed ingeburger geraak in die 20 jaar voordat die Groot Trek in 1834 in rat begin kom het. 'n Mens sou dus kon sê dat die oorgrote meerderheid Trekkers sterk Nederlandse sentimente gehad het, en verder uitgesproke anti-Brits.

Dieselfde kan sekerlik nie van diegene gesê word wat in die Kaap agtergebly het nie. Hulle openheid om by veranderende omstandighede aan te pas met verdraagsaamheid, sou sekerlik nie net tot politieke- en kulturele fasette beperk gewees het nie, maar ook op godsdienstige-, en dan veral kerkmusiek-sentiment oorgegaan het¹⁴. Dit word in elk geval bevestig deur nuwe tradisies wat

mettergaan deel van die Kaapse Kerk geword het¹⁵, maar andersyds nie in die Transvaalse Kerk indruk gemaak het nie, omdat dié Kerk se bande met die Nederlandse tradisie onverskrokke was.

So kry 'n mens dan dat ds Charles Murray in 1863 'n bundel die lig laat sien, genaamd die "Kinderharp", wat teologies én musikaal hulleself midde in die Wesleyaanse- en Sankey-opwekkings-tradisie bevind¹⁶. Hierdie verandering in teologiese-atmosfeer is die produk van die volgehoue verengelsings-ideaal en deur die gevolglike invoer van engelse predikante. Daar is talle faktore, waarop ons nie hier op sal ingaan nie, wat verhinder het dat die Hervorming, ook in sy Calvinistiese vorm, in Engeland tot sy reg kon kom. Daarom was die styl en atmosfeer van die Protestants-gesinde Engelse kerke uitermate anders as die tipies-Nederlandse Hervormde Kerk. Hierdie verskil in kerklike atmosfeer tussen die Kaapse NG Kerk en die Transvaalse Hervormde Kerk het nie alleen onderskeie kerkmusiek-tradisies tot gevolg gehad nie, maar ook bepaalde teenoorstaande kerklied-sentimente aan die hand gewerk. Die afgrensing binne die NG Kerk ná die Loedolff-saak in 1862¹⁷ het ongetwyfeld ook bygedra om die uiteenlopende kerklied-sentimente binne die NG Kerk te voed, aangesien die Kaapse Kerk in 'n groot mate sy volgehoue invloed op die ander provinsies verloor het.

Nietemin het die versoek wat voor die Kaapse Sinode in 1852 gedien het tot nuwe melodieë, ook betrekking op die ou 16de eeuse kerkmodusse wat, alhoewel dit lank reeds in onbruik geraak het, tog nog in die 19de eeuse Psalmbundel aangewend is. Dit het nie alleen vreemd op die oor geklink nie, maar was ook 'n vername rede waarom bepaalde Psalms nie meer gesing is nie.¹⁸

As 'n mens hier stop en die feitlikhede rondom die melodieë van die kerklied kan opsom, staan die volgende sake uit:

- * *Daar het geleidelik drie kerklied tradisies binne die Protestantse kerke in Suid-Afrika ontwikkel:*
 - ** *Om hoofsaaklik Psalms, en dan ook die Geneefse Melodieë te sing,*
 - ** *Om Psalms en "Evangelische Gezangen" te sing, en*
 - ** *Om, naas die Psalms en "Evangelische Gezangen", ook nog vertaalde opwekkingsliedere (hoofsaaklik Sankey-liedere) binne die kerklike ruimte te gebruik.*
- * *Sekere melodieë is deur 'n natuurlike proses geëlimineer vanweë inherente eienskappe wat hulle vir die kapenaars onsingbaar gemaak het (kerkmodusse en melodiese styl).*

- * *Die natuurlike voorkeur van lidmate om isometries (alle note ewe lank) te sing eerder as ritmies.*
- * *Die singbaarheids-norm sterk op die voorgrond tree, wat bevestig dat wat 'n treffer in Frankryk, Duitsland of Nederland is, nie noodwendig die mense aan die Suidpunt van Afrika aangespreek het nie.*

Dit was nodig om op hierdie stadium saam te vat, want vanaf $\pm$ 1890 het die keuse van melodieë stelselmatig in die spervuur begin kom. Dit was in hierdie jaar dat FW Jannasch sy stryd teen die "minderwaardige musiek wat ons Kerk wou binnedring deur bundels soos dié van Sankey, die Kinderharp, die Zionsliederen en die Hallelujas" ¹⁹ begin het.

Waar die musikale aandag tot onlangs uitsluitlik daarop gerig was om singbaarder melodieë as dié van die amptelike Psalm- en Gesangbundel te vind om 'n groter deel van dié bundel bruikbaar binne die erediens te maak, het daar nou mense na vore getree wat hulle nie kon vereenselwig met alles wat as plaasvervangers aangebied is nie. Waar die hele kerkbevolking so-te-sê eensgesind was in die passiewe weerstand teen melodieë wat hulle nie kon/wou sing nie, was dit van nou af alles behalwe 'n landswye opstand teen 'n gemeenskaplike bedreiging. Dit is egter baie interessant om daarop te let dat die besware wat van meet af aan teen die onderskeie opwekkingsliederebundels ingebring was **nie** teen die teologiese inhoud van die liedere gerig was nie, maar uitsluitlik op die "kwaliteit" van die melodieë. Die geestelike atmosfeer wat die inhoud van hierdie liedere help stig het binne gemeente-verband, was dus vir almal, predikante inkluis, nie vreemd aan die ideale christelike lewensfeer wat daaglik nagestreef is nie, en ook vanaf die kansels aangemoedig is nie. Dit is belangrik om hierop te let, aangesien hierdie aanbiddings-atmosfeer radikaal van die Gereformeerdes en Hervormers verskil het. Dit beklemtoon die sterk band tussen godsdienstige verwagtinge en die musikale uitlewing daarvan as 'n bepalende faktor in die keuse van melodieë ²⁰.

As 'n nabetragting oor die toetrede van FW Jannasch tot die Kerkmusieksfeer in Suid-Afrika, sou 'n mens kan aanneem dat, indien daar nie iemand vanuit die buiteland met 'n sterk oortuiging en groot liefde vir die "suiwer" Protestantse kerklied gekom het nie, die kansse bykans nul is dat die kerklied binne die Kaapse NG Kerk "hervorm" sou word. Dat sy optrede ook teologiese implikasies ingehou het, moet ook nie onderskat word nie, want, soos dit later duidelik geblyk het, kan die teologiese strekking van die opwekkingsliedere kwalik met oorgawe op melodieë van die Psalm- en Gesangeboek van 1806 gesing word. Dit bevestig weereens dat die teologie van 'n kerk in 'n baie groot mate die keuse van melodieë bepaal het ²¹.

Die drie onderskeie kerklied-tradisies sou eers werklikwaar met mekaar in kontak kom nadat die Hervormde Kerk en Gereformeerde Kerk hulle by die Nederduitse Gereformeerde Kerk sou voeg in die ideaal om 'n eie, Afrikaanse Psalm- en Gesangeboek die lig te laat sien. Tot op daardie stadium was daar

vrede binne die Hervormde Kerk oor die sing van die Hollandse Psalms- en Gesange op ewe lang note, en ook vrede binne die Gereformeerde Kerk oor die sing van Psalms op ewe lang note.

Prof FW Jannasch was die eerste om heftige protes teen die wysies van Engels-herlewings-oorsprong aan te teken binne die NG Kerk aan die Kaap. Dat sy reaksie waarskynlik bloot intuitief as gevolg van sy musikale agtergrond was, blyk uit die feit dat daar nie 'n saak op wetenskaplike gronde teen dié melodieë gemaak is nie, maar dat daar bloot by wyse van propaganda teen die melodieë te velde getrek is. Enersyds het hy alles in sy vermoë gedoen om mense te oortuig dat die melodieë minderwaardig en swak van gehalte is, en andersyds het hy as orrelis van die Stellenboschse studentegemeente stelselmatig begin om die studente deur middel van koorsang te leer om waardering te ontwikkel vir die Geneefse melodieë²². Só 'n sterk indruk het hy op studente gemaak, dat baie van sy toentertydse studente tot vandag toe nog onverbiddelik lojaal teenoor sy Geneefse-sentiment staan en dit vasberade verdedig²³.

Wat egter ook waar is, is dat sy subjektiewe benadering in die hantering van die kerklied-kwessie ook onveranderd deur sy navolgers oorgeneem is. Miskien somtyds met meer neerhalendheid en snobisme²⁴, maar andersyds ook deur 'n kwasi-wetenskaplike poging om die Geneefse-kerklied superieur verklaar te kry (Oor dié poging van prof JJA van der Walt later).

Te danke aan sy invloed, is twee dinge binne die NG Kerk vermag:

- * Om hoofsaaklik Geneefse melodieë (en Duitse koraal-melodieë) in die 1944-bundel opgeneem te kry, en
- * Om die Geneefse melodieë in hulle oorspronklike ritmiese vorm in die Psalm-gedeelte van die bundel gedruk te kry (Danksy die onreëlmatige optrede van die Gereformeerdes se deputate se opdragte aan die drukkers!)²⁵.

Om die musikale maatstawwe tot hiertoe op te som, sou 'n mens kon sê dat daar nie binne die Gereformeerde- en Hervormde Kerke die nodigheid tot besinning daaroor bestaan het nie, aangesien eersgenoemde, na analogie van hulle eweknie in Nederland, opsluit wou terugkeer na die Geneefse melodieë, en laasgenoemde tevrede was met die bundel wat in 1814 in gebruik geneem is, behalwe dat hulle in hulle moedertaal met God wou praat, en dit op ewe lang note wou doen.

Die enigste deurslaggewende maatstaf (musikaal) wat vanuit die NG Kerk geopper is, is die vraag na die herkoms van die melodie. Was dit Geneefs, Duits of Nederlands, was dit byvoorbeeld aanvaarbaar. Nie dat hierdie maatstaf on-musikaal was nie, want dit is duidelik dat die melodieë wat binne dié kringe gebruik is, 'n totaal ander atmosfeer in die kerk geskep het as wat die Engels-Amerikaanse tradisie gedoen het. Van werklike "objektiewe" musikale maatstawwe was dus hier ook geen sprake nie, dit was veel eerder 'n saak van musikale voorkeur/smaak.

Tot hertoe is die kerklied vanuit bepaalde geslote drukgroepe (kerke) bespreek, en nie sonder rede nie. Uit die aanloop tot en voltooiing van die 1978-bundel sou dit steeds hierdie benadering wees wat telkens die deurslag gegee het.

1944-1978

Met die verskyning van die 1944-bundel sou die geskilpunte nie opgelos wees nie. Die bitter nasmaak van die Gereformeerdes se inhalige anneksasie van die Psalm-berymings van Totius²⁶ en hulle wederegtelike optrede rondom die druk van die Psalm-melodie²⁷, sou nie die reeds gespanne verhoudinge met die ander kerke verlig nie. Daarby was die Hervormers van mening dat hulle nie werklik in ag geneem is met enige iets nie, en moes hulle deurentyd inval by die gesamentlike- en afsonderlike giere van die ander twee Kerke²⁸. Noodgedwonge moes hulle onsigbare Geneefse-melodieë aanvaar, ten spyte van wat hulle daarvoor uit ervaring geleer het, en moes hulle ook inval by die ritmiese afdruk van die Geneefse-melodieë by die Psalms.

Binne die Gereformeerde Kerk sou dit 'n saak van eer bly om die trilogie van Psalms-alleen - Op-Genefse-melodieë-alleen - op Totius-se-beryming-alleen gehandhaaf te hou²⁹.

Binne die NG Kerk was die woelinge uiteenlopend van aard. Ten spyte van wat gehoop is om te vermag, het die Halleluja-bundel in gewildheid toegeneem. 'n Mens sou egter niks anders kon verwag nie, aangesien die teologiese atmosfeer wat onder die invloed van die engelse-metodisme geskep is, kwalik deur die Psalms en Gesange gevoed kon word. Verder was daar polarisasie oor die Geneefse melodieë aan die broei. Soos wat ontevredenheid toegeneem het daarmee, het die heftigheid teen enige ander alternatiewe ook toegeneem. Telkens was die argument: Die Geneefse melodieë is reg, die ander melodieë oorwegend sleg!

Die proefskrif van JJA van der Walt wat in 1962 onder die titel Die Afrikaanse Psalmmelodieë in boekvorm verskyn het, was die eerste poging om die kerklied musikaal te definieër. Of dit aanvanklik só bedoel was of nie, is die studie van prof Van der Walt aangegryp om die verheuenheid van die Geneefse melodieë bo enige ander melodieë te probeer bewys. Al wat prof Van der Walt egter in sy boek gedoen het, was om gemeenskaplike musikale eienskappe binne die geleedere van die Geneefse melodieë te vind wat oënskynlik uniek sou wees aan dié melodieë. Hierdie resultate is dan voorgelou as die maatstawwe waaraan 'n melodie moes voldoen om geskik vir opname te wees³⁰. Uit die aard van die saak sou slegs die Geneefse melodieë aan hierdie vereistes voldoen, veral as 'n mens dié maatstawwe subjektief hanteer dat jy in elk geval 'n agterdeur sou oophou indien die meerderheid eienskappe by ander melodieë voorkom waarvan jy dalk nie hou nie.

Omdat bitter min "outoriteite" musikaal geskool was in hierdie tydperk (en so ook hulle kritici), is redelike groot argumentsuksesse behaal op grond van taalkundige vernuf. Die byvoeglike naamwoorde wat Calvyn sou gebruik om die voorwaardes waaraan 'n melodie vir kerklike gebruik moes voldoen, te beskryf, is deur die voorstaanders van die Geneefse melodieë geannekseer om dié melodieë mee te versier. Voorbeelde van hierdie byvoeglike naamwoorde is gewig en majesteit (pois et majesté)³¹, uitstaande artistieke gehalte³² teenoor "klatergoud"³³, "minderwaardige musiek"³⁴, soetsappige-, soutlose melodieë³⁵, "oppervlakkige wysies"³⁶, ens. ens. Tussen die drie susterskerke is daar nooit ooreengekom wat die vereistes sou wees waaraan 'n melodie moes voldoen om opgeneem te word nie. Daar is eerder afsonderlik melodieë gevind vir bepaalde berymings, en dan by wyse van openbare wedywing op bepaalde melodieë besluit (Een vir jou, en tien vir my ...). Beslissings is op grond van kompromieë gemaak, en nie op objektiewe musikale oorwegings nie. Veral in die 1978-bunde was dit die klakkelose terugkeer na die Geneefse melodie, in die oorspronklike of gewysigde vorm, wat die keuse van melodieë gedomineer het. Naas talle anderwinste, sit ons in die huidige bundel met ongeveer 202 liedere (Psalms én Gesange) wat vanweë hulle melodieë onbruikbaar is in die Kerk.

1978 EN DAARNA

As 'n mens opsommenderwys 'n antwoord probeer gee op die aanvanklike vraag: "Watter maatstawwe is aangelê by die keuring van melodieë vir die Psalm- en Gesangebundel?", sou 'n mens as die vernaamste kon verklaar: Is dit Geneefs of nie?

Oor enige ander maatstawwe op die oppervlak gehuldig, sou 'n mens vaagweg kon verwys na die belangrikheid van die bundel van herkoms, maar andersins bloot na die gebrek aan eenstemmigheid onder die kerke betrokke, wat daartoe aanleiding gegee het dat dit "noodwendig 'n proses van 'gee en neem' was, en partye aan beide kante van die draad 'n mate van insiklikheid ten opsigte van die ánder party se voorkeure moes openbaar"³⁷.

Onbewustelik, sou 'n mens moes toegee, was daar wél musikale toetsing ter sprake, deurdat voorstellers en keurders van nie Geneefse melodieë na alle waarskynlikheid elke melodie voor die pyporrel gaan uittoets het. In hierdie proses is twee maatstawwe aangelê: Of dit verwerkbaar binne die Protestantse-begeleidingstyl is, en of die melodieë "singbaar" is.

Na alles gesê is, sou 'n mens moet toegee dat persoonlike voor- of afkeur deurgaans die deurslaggewende faktor was.

Op die vraag of daar so iets soos "objektiewe wetenskaplike norme" moontlik is by die keuring vir kerklike gebruik, kan 'n mens wel tot 'n nadere defenisie oorgaan.

Eerstens sal daar besef moet word dat hierdie "norme" kerkgebonde is omdat die onderskeie kerke verskillende kerkmusiek-tradisies het, en omdat nie alle kerke dieselfde grond-defenisie van hulle doelwitte met die kerklied het nie. Enersyds die metodisme se gevoels-aanslag, waarbinne dit belangrik is dat die musiek self 'n mens moet roer. 'n Eiesoortige melodie kom hier ter sprake, wat homself aan soetklinkende harmonieë moet kan uitleen, emosioneel gelaaid moet wees, en die toehoorder moet kan "roer".

Daarteenoor sou 'n mens kon sê dat die Protestantse kerklied melodieë sou verkies wat statig is, dit wil sê nie so emosioneel ingekleed nie, maklik verwerkbaar in die kontrapuntale styl, met akkoordveranderinge op byna elke afsonderlike maatslag³⁸. Die bedoeling met dié tipe van kerklied is **nie** om die toehoorder/uitvoerders emosioneel aan te spreek nie, maar bloot om as ondergeskikte, stille draer van die woorde se inhoudelike boodskap te wees. Dit wil sê as 'n mens dié kerklied vir die eerste maal hoor, dit nie die melodie sal wees wat jou opval (óf hinder) nie, maar die inhoud van die woorde. (Sy skoonheid lê in sy teruggetrokkenheid).

SLOTSOM

Wat dus uitstaan in alle gevalle, is dat die teologiese atmosfeer in 'n kerk bepalend is vir die manier van kerksang. Dat dit tegelykertyd ook die keuse van begeleidings-instrument bepaal, wat in die geheel gaan bepaal watter melodieë hulle leen aan verwerking binne daardie teologies-musikale styl.

Omdat daar 'n eiesoortige atmosfeer in elke susterskerk identifiseerbaar is, en selfs binne die NG Kerk 'n verskeidenheid van teologiese atmosfere, kan 'n mens jou kwalik indink dat daar in die nabye toekoms eenstemmigheid sal wees oor die kriteria by die keuse van melodieë by die kerklied (tussen die susterskerke).

Wat die "singbaarheids-norm" betref, sou 'n mens moet erken dat dit geen troos bied om te kan sê dat jou melodieë "van artistieke hoë gehalte is", maar diegene vir wie dit bedoel is, is nie in staat om dit, vanweë allerlei musikale redes, gesing te kry nie. Dan het die doel van die kerklied, naamlik om deur 'n gesonge gebed met God te praat³⁹, nie tot sy reg gekom nie. Dit is uiteindelik die finale toetssteen van enige melodie.

Op hierdie stadium word kommunikasie egter nie bevorder tussen die kerke nie, intendeel, daar word maar steeds op die ou manier te werk gegaan. Daar is inter-kerklik ooreengekom om alle aandag toe te spits op die nuwe beryming van die Psalms en die vervanging van sogenaamde "onsingbare melodieë" by die Psalms, en dan gee die NG Kerk eensydig 'n aanvullende reeks Gesange uit, sonder konsultasie of inagneming van die Hervormde Kerk. Die ingebruikneming van 'n alternatiewe bundel in die styl van die Halleluja-bundel, te wete die Jeugsangbundel, (alternatiewelik die Hervormde Kerk se sterk teenstand teen die gebruik van só 'n bundel), dui op die groterwordende kloof op die gebied van die kerklied. Dit onderstreep die feit dat 'n mens, selfs in die

geledere van die Protestante, sal moet onderskei op grond van 1.) teologiese atmosfeer en 2.) doelstelling met die kerklied wanneer dit kom by die kriteria vir die beoordeling van die geskiktheid van melodieë vir gebruik binne die erediens en daar buite.

VOETNOTAS

1. Dr JHH du Toit: "Die Invoering en ontvangs van die bundel 'Evangelische Gezangen' in Suid-Afrika." in Die Geskiedenis van die Afrikaanse Protestantse Kerklied. - p.11.
2. GG Cillié: "Waar kom ons Afrikaanse Gesange vandaan?" - p. 35.
3. JHH du Toit, a.w. - p. 12 (voetnoot 5).
4. JHH du Toit, a.w. - p 12 (voetnoot 6) asook GG Cillié, a.w. - p. 35.
5. GG Cillié, a.w. - p. 31.
6. GG Cillié, a.w. - p. 35.
7. GG Cillié, a.w., - p. 35.
8. GG Cillié, a.w., - p. 35.
9. PB van der Watt: "Die Nederduitse Gereformeerde Kerk - Deel 2," p. 83, asook SP Engelbrecht: "Geskiedenis van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika", p. 142.
10. PB van der Watt: a.w., Deel 1, p. 73.
11. Van der Watt, a.w., p. 77.
12. GG Cillié, a.w. - p. 31.
13. GG Cillié, a.w. - p. 31.
14. GG Cillié: Standpunte 11, Vol. 5/6 - 1957, p. 118.
15. GG Cillié: Die Gereformeerde Kerklied (Kongresreferate), P. 67.
16. JC Cartstens: Die Halleluja-bundel as vernuwingsbundel (In "Die Geskiedenis van die Afrikaanse Protestantse Kerklied"), p. 42.
17. Van der Watt, a.w. Deel 2, p. 116.
18. GG Cillié, "Waar kom ...", p. 35.

19. GG Cillié, p. 36.
20. J du P Malan, Artikel in Die Kerkbode, 2 Mei 1973, p. 554, asook WJB Serfontein: Die Psalm as Kerklied, p. 234-235.
21. AD Pont: "Die Psalmzingers", in "'n Nuwe Lied vir die Here", onder redaksie van JA Loader, p. 70.
22. RE Ottermann: FW Jannasch se bydrae tot die kerklied in Suid-Afika", p. 58.
23. Vergelyk standpunte van Rosa Nepgen, WEG Louw, WJB Serfontein en andere in "Die Gereformeerde Kerklied deur die Eeue" (Kongresreferate).
24. GJM Wolmarans: Die Kerklied Vandag (Ongepubliseerde BD-verhandeling), p. 19.
25. Van der Watt, a.w. Deel 4, p. 325.
26. Abel Coetzee: Die Psalmberyming in Afrikaans (Almanak: Nederduitsch Hervormde Kerk - 1937), p. 97.
27. Sien voetnoot 25.
28. Sien voetnoot 26.
29. Sien onder andere JJA van der Walt: Die Afrikaanse Psalmmelodieë.
30. GJM Wolmarans, a.w., p. 7.
31. WEG Louw: Die Gereformeerde Kerklied deur die Eeue, p. 34.
32. JJA van der Walt: Vernuwning van die Psalmmelodieë, p. 488.
33. WEG Louw: a.w. voorwoord.
34. Sien voetnoot 33.
35. JJ Naude: Die aandeel en invloed van die meer moderne komponiste ...", voorwoord.
36. JJA van der Walt, a.w. p. 488.
37. T van Niekerk: Die musiek van die Gesange, p. 494.
38. Memorandum Raad vir Kerkmusiek (Ned. Herv. Kerk: 12-05-1988).
39. Calvyn se defenisie van die kerklied.

SAUK

A. SAUK BELEID TEN OPSIGTE VAN GODSDIENSTIGE UITSENDINGS

BELEIDSTUK UIT ENGELS VERTAAL DEUR MNR R VAN RENSBURG

1. INLEIDING

- 1.1 Suid-Afrika is 'n multi-kulturele en multi-geloof gemeenskap wat verenig is deur 'n gemeenskaplike humanitêre en morele orde. Binne sy nasionale diversiteit, is daar egter menslike waardes wat hulle beroep op die bevordering van maatskaplike vrede, rekonsiliasie, maatskaplike regstelling en nasiebou.
- 1.2 Meeste mense uit Suid-Afrika erken die Opperwese. Dit word uitgedruk deur 'n verskeidenheid godsdienstige oortuigings, godsdienstige beoefening en godsdienstige instellings. As 'n openbare uitsaaier het die SAUK die verpligting om godsiens uit te saai wat onbevooroordeeld is en verteenwoordigend is van dié pluraliteit. In die proses sal die SAUK onderneem om historiese geslags- en rasse wanbalanse van die verlede te herstel wat in verband gebring is met die uitsaaiwese. Verder, sal daar gepoog word om die onderskeie kenmerke van al die godsdienstige tradisies na vore te bring wat die gemeenskaplike godsdienstige en morele doelwitte van geregtigheid en maatskaplike harmonie sal dien.
- 1.3 Godsdienstige uitsendings sal onderneem word met waardes wat onder meer die volgende insluit:
 - * Sensitiwiteit vir die verskeidenheid van die Suid-Afrikaanse gemeenskap en die behoefte vir geregtigheid, heling en rekonsiliasie.
 - * Bewoënhed en belangstelling vir menslike waardigheid en alle lewe, ingeslote die omgewing.
 - * 'n Gemeenskaplike Suid-Afrikaanse identiteit.
 - * Integriteit, deursigtigheid en vertroue in alle verhoudinge.
 - * Verbintenis tot die outonomie van die SAUK binne die grense van verantwoordelikheid teenoor die Suid-Afrikaanse publiek.
 - * 'n Gees van maksimum samewerking tussen die SAUK en die godsdienstige gemeenskap.

2. KRITERIA VIR GODSDIENSTIGE UITSENDING

In die gees van hierdie waardes, sal die volgende kriteria geld vir godsdienstige uitsending van die SAUK:

- 2.1 Niemand sal toegelaat word om enigiets in 'n godsdienstige uitsending uit te saai wat neerhalend of offensief vir die gemeenskap in die geheel kan wees nie.
- 2.2 Godsdienstige uitsendings sal 'n sensitiwiteit betoon teenoor ander gelowe en sal nie 'n ander geloof aanval of ondermyn nie.
- 2.3 Alle godsdienstige uitsendings sal hulle weerhou om direk of indirek te diskrimineer teen mense op grond van ras, geslag of ander persoonlike identiteit.
- 2.4 Partypolitieke propaganda en sake wat sub-judice is, sal nie bespreek word in godsdienstige uitsendings nie.
- 2.5 Godsdienstige uitsendings sal nie aangewend word om fondse of steun te soek vir programme van 'n politieke of ideologiese aard nie.

3. AARD EN INHOUD VAN GODSDIENSTIGE PROGRAMME

- 3.1 Die verhouding tussen die SAUK en die diverse godsdienstige organisasies moet op 'n konstruktiewe manier nagestreef word. Godsdienstige inrigtings sal die godsdienstige behoeftes van hulle gevestigde en potensiele groepe wil aanspreek om daarmee aan die normale funksies van hulle respektiewe tradisies te voldoen, maar binne die gees van die SAUK beleid. Benewens om hierdie godsdienstige diens toe te laat, het die SAUK die verpligting om kulturele en religieuse toleransie en verstandhouding te bevorder. Die verwante maar onderskeibare doelwitte van beide hierdie funksies van godsdienstige uitsending moet geakkommodeer word in die totale opset van die programme wat deur die SAUK aangebied word.
- 3.2 Oordenkings- en eredienste moet aan die diskresie van die aanbieder oorgelaat word, synde 'n lid van 'n bepaalde godsdienstige genootskap maar dit moet binne die bepalings van die beleid, wat in hierdie dokument uitgestip is, bly. Sulke uitsendings moet ook voldoen aan die tegniese en professionele kriteria wat deur die SAUK vereis word.
- 3.3 Godsdienstige opvoedkundige dienste, in die vorm van dokumentêre programme, tydskrif- en aktualiteitsprogramme, moet so saamgestel word dat dit religieuse kommentaar oor sake van nasionale belang sal uitlok, asook om mense bekend te stel aan al die gelowe wat in Suid-Afrika beoefen word en waar van toepassing ook elders. Aandag behoort aan interkerklike verhoudinge gegee te word.

4. **TOEWYSING VAN TYD AAN GODSDIENSTIGE UITSENDINGS**

Die totale tyd wat toegewys moet word aan godsdienstige uitsendings moet ten minste dieselfde bly as wat dit tans is. Hierdie toewysing moet egter op 'n regverdige en proporsionele basis tot alle godsdienstige groepe in Suid-Afrika gemaak word.

5. **VERHOUDING VAN TYD WAT AAN DIE VERSKILLENDE GODSDIENSTE TOEGEWYS MOET WORD**

'n Regverdige programverdeling met betrekking tot toewysing van tyd kan egter tans net op 'n gekwalifiseerde basis bereik word. Dit is die gevolg van onvoldoende data wat tans beskikbaar is. Dit in aanmerking geneem, kan die volgende verhoudingsbasis gestel word met inagneming van die beskikbare gegewens van die land se belangrike godsdienste en die verpligting om die wanbalanse in godsdiens uitsending van die verlede aan te spreek:

Christene - 70%; Hindoes - 5%; Islam - 5%; Jode - 3%; Afrika kulture - 5%; Vrye Toewysing - 12%. Regverdige blootstelling behoort aan alle godsdienste op 'n nasionale vlak gebied te word in belang van godsdienstige toleransie en verstandhouding.

- 5.2 Die "vrye toewysing" van tyd word gebruik vir die uitsending van enige van die volgende: spesifieke feeste, herdenkings en ander belangrike gebeure sowel as vir programme wat handel met interkerklike verhoudinge.
- 5.3 Die Afrika konteks van alle godsdiens behoort erken en gereflekteer te word in openbare uitsendings.
- 5.4 Ten einde die verwaarlosing van die Afrika kultuur in die openbare media reg te stel, moet spesiale aandag geskenk word aan Afrika Tradisionele Godsdiens en tradisionele kulture.
- 5.5 Die uitsending van godsdienstige programme behoort die volgende in ag te neem: streeksfaktore, teikengehore, veranderende omstandighede, taal- en kultuurvoorkeure en die godsdienstige behoeftes van spesifieke groepe.

6. **BETAALDE UITSENDING**

Die SAUK is 'n nasionale bate. Derhalwe moet godsdienstige groepe nie toegelaat te word om onafhanklike befondsing as 'n manier te gebruik om bykomstige uitsendingtyd op die SAUK te bekom nie.

7. **SKEDULERING VAN UITSENDINGTYD**

Hierdie is 'n saak wat deur die Godsdiens Uitsending Raad oorweeg sal word.

8. **GODSDIENSTIGE UITSENDING PANEEL (RAAD)**

- 8.1 'n Godsdienstige Uitsending Paneel (RBP) sal deur die Raad aangestel word deur middel van nominasie deur die godsdienstige gemeenskap. Sulke aanstellings sal gedoen word deur middel van openbare onderhoude deur 'n keurkomitee wat deur die Raad aangestel is in ooreenstemming met die Beleid van Regstellende Aksie van die SAUK.

Afgesien van die Voorsitter, wat 'n lid van die Raad sal wees, sal die Paneel bestaan uit 15 persone gekies uit die geledere van die belangrike godsdienste van Suid-Afrika en sal professionele adviseurs insluit. Die Raad sal 'n termyn van drie jaar dien. Verteenwoordigers van die uitsending departemente van die SAUK sal vergaderings van die Paneel bywoon as hulppersone.

- 8.2 Die mandaat van die Paneel sal daarin bestaan dat hulle samewerking tussen die SAUK en die verskillende godsdienstige groepe in die land sal bevorder. Die Paneel sal die SAUK verder van advies bedien ten opsigte van:

- * Toekomstige hersienings van die SAUK godsdienstige uitsaaibeleid met inbegrip van die samestelling van die Paneel en die manier waarop dit aangestel word.
- * Samestelling met godsdienstige gemeenskappe ten einde ondersteuning van die SAUK beleid te verseker.
- * Die regverdigde en proporsionele toewysing van die godsdienstige uitsendingbegroting.
- * Die proses en kriteria wat toegepas moet word in die keuring van medewerkers in godsdienstige uitsendings en die opleiding van dié persone.

- 8.3 Die verhouding tussen die Paneel, die Raad en die godsdienstige gemeenskap sal een wees van samewerking, terwyl in gedagte gehou sal word dat die finale verantwoordelikheid vir alle uitsaaidienste by die SAUK berus.

9. **GODSDIENSTIGE UITSAAIPERSONEEL**

Die personeeltoewysing sal gemaak word ooreenkomstig SAUK aanwysings met besondere klem op die korrekte ras- en geslagbalans en regstelling van die huidige wanbalans. Die personeel sal verteenwoordigend wees van die verskillende godsdienstige tradisies in Suid-Afrika sowel as die diverse groeperinge binne hierdie tradisies. Aandag sal ook gegee word aan die noodsaak vir professionalisme sowel as die behoefte vir 'n empatiese begrip van die verskillende godsdienste.

XIX NAGMAAL

A. DIE NAGMAALBEKER EN NAGMAALKELKIES 'N BYGEWERKTE EN UITGEBREIDE MEMORANDUM AAN DIE KOMMISSIE VAN DIE ALGEMENE KERKVERGADERING

PROF DR AD PONT

1. INLEIDING

In die Almanak van 1938 het prof dr B Gemser 'n insiggewende artikel geskrywe oor **Die laaste Pasga, die eerste Nagmaal**, wat vir hierdie ondersoek van waarde is. Daar stel Gemser (74):

"Die Nagmaal is 'n Nieutestamentiese Sakrament; hoe digter ons met die inrigting van ons Nagmaal bly by die gegewens van die Nuwe Testament des te veiliger is ons, des te meer waarborg is daar dat ons Nagmaal hou na die bedoeling van sy Insetter en Stigter, ons Heer Jesus Christus."

Daarmee sluit Gemser aan by die slotstelling van Artikel 35 van die Nederlandse Geloofbelydenis waar ons saam bely:

"Daarom verwerp ons alle mengsels en verwerplike uitdinksels wat mense by die sakrament bygevoeg en daarmee vermeng het as ontheiliging daarvan. Ons verklaar dat ons tevrede moet wees met die verordening wat Christus en sy apostels ons geleer het en ons sê daarvan wat hulle daarvan gesê het."

In hierdie memorandum gaan dit nie, in die eerste plek, om 'n uitleg van die betekenis van die sakrament nie maar om die vraag hoe presies die Nagmaal gevier moet word en veral hoe die Nagmaalwyn aan die gelowiges bedien moet word. Die Algemene Kerkvergadering van 1992 het in hierdie verband besluit: (Notule, bladsy 191):

"Die vergadering gee opdrag aan die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering om, met inagneming van die eiesoortige gebruike in die Kerk, ander alternatiewe naas kelkies te ondersoek om die gemeenskaplike beker te vervang."

Hierdie besluit, soos dit hier staan, is nie so maklik om te verstaan nie. As dit reg verstaan word, word hier gestel dat

- * die gemeenskaplike Nagmaalbeker vervang moet word
- * kelkies, as 'n alternatief vir die gemeenskaplike beker, ook nie aanvaarbaar is nie.

Daarom word nou gevra na ander alternatiewe.

Hieroor kan, ten aanvang, net opgemerk word dat soos die besluit daar staan dit gaan om die houer waarin die gelowiges by die Nagmaal die wyn ontvang. Dit is moeilik om 'n alternatiewe houer in die plek van die kelkie te bedink om "... die gemeenskaplike Nagmaalbeker te vervang." Dit word nog moeiliker omdat die alternatief die "eiesoortige gebruike van die Kerk ..." in ag moet neem. In ons Kerk, so ver nagegaan kan word, is daar tot in 1992 nooit van 'n ander soort houer vir die wyn gebruik gemaak as die beker nie. Selfs die twee glas houertjies wat Daniel Lindley in 1842 in Potchefstroom gebruik het, kan as bekere beskou word.

Daarom word in die memorandum aandag gegee aan die saak van die houer waarin die wyn aan die gelowiges by die Nagmaal gegee word. Hierdie memorandum is, soos versoek, 'n verdere verwerking van die oorspronklike memorandum wat ek, in samewerking met prof BJ Engelbrecht, aan die Kommissie in Junie 1993 aangebied het.

Die interpretasie vir die besluit van die Algemene Kerkvergadering, gesien in die gees van die besprekings oor die Nagmaalbeker, kelkies en so meer, kan ook anders wees as hierbo uiteengesit. Die betekenis van die woord "alternatief" steun inderdaad die tweede interpretasie.

Die woord "alternatief" beteken volgens HAT dat 'n "keuse word tussen twee dinge gelaat". Die Kerntesourus van Afrikaans: Woordkeusegids van Hartevelt, Stadler en Hauptfleisch sê van "alternatief": keuse, opsie, die ander moontlikheid ... "plaasvervanger."

Die bedoeling van die vergadering is dus om aan die Nagmaalganger wat so verkies benewens die gemeenskaplike bekere, 'n kelkie (soortgelyk soos die bekende gebruik van die NG Kerk, maar aan tafel) te bied, of as daar iets anders bruikbaar is, dit te identifiseer om ná besluit dit ook na aanvraag in te stel.

2. **DIE NUWE TESTAMENTIESE GEGEWENS OOR DIE HOER BY DIE NAGMAALVIERING**

Omdat die versoek is dat aandag gegee moet word aan die eiesoortige gebruike in die Kerk, is besluit om met 'n historiese oorsig te begin om sodoende 'n historiese oorsig te kry oor die vraag wat beantwoord moet word.

Die oorsprong van die Nagmaal is die instelling daarvan deur Jesus Christus wanneer Hy, saam met sy dissipels, die pasga-maaltyd vier die aand voor sy

kruisiging (vergelyk Matteus 26:17 vg; Markus 14:12-21; Lukas 22:7-14). In die beskrywings van die viering word ten opsigte van die houer gesê:

- * Matteus 26:27 - "Toe neem Hy 'n beker ... gee Hy dit vir hulle en sê: Drink almal daaruit"
- * Markus 14:23 - "Toe neem Hy 'n beker ... gee Hy dit vir hulle en hulle het almal daaruit gedrink."
- * Lukas 22:17 - "Toe neem Hy 'n beker en sê: Neem dit en gee dit vir mekaar aan" en ook vers 20: "Met die beker na die maaltyd het Hy net so gemaak."
- * 1 Korintiërs 11:23-25 - "Ek het van die Here ontvang wat ek ook aan julle oorgelewer het ... Net so ook het Hy na die maaltyd die beker geneem en gesê."

Om die draagkrag van hierdie gegewens te kan beoordeel, is dit belangrik om op die reeds genoemde artikel van Gemser te let. Ter loops kan net gemeld word dat prof HG van der Westhuizen my aandag op hierdie artikel gevestig het. Dié artikel wat uit ons eie kerklike kring afkomstig is, is van sodanige waarde dat hier 'n parafrase van die artikel gebied word.

Nadat Gemser gestel het dat dit nie so maklik is om vas te stel wat presies die pasga-gebruike in die tyd van Jesus was nie, sê hy, nadat hy sy bronne aangedui het, dat die viering soos volg verloop het:

Die Pasga moes in liggende houding genuttig word, staande of sittende te eet was 'n teken van diensbaarheid ... Die normale getal deelnemers aan 'n gasmaaltyd was dertien ... (77).

Nadat die hande gewas is en soms ook die voete (Lukas 17:8), kon die plegtigheid begin. Die maaltyd word geopen met die eerste beker wyn.

Wat die wyn betref, stel Gemser: "Eers moet die wyn in die beker met water gemeng word ... Elkeen het sy eie beker of kelkie voor hom gehad. ... Ten minste vier maal moes die bekere tydens die Paasmaal gevul en gedrink word. ... By die eerste beker word die seën uitgespreek. ... Die eerste beker word die wydingsbeker genoem, en by die seën word besondere wydingswoorde gevoeg met toepassing op die fees. Nadat die gaste met "Amen" die seën beantwoord het, mag elkeen drink. Daarna word die voorkó, brood en groente, geëet (78-79).

Die tweede beker word gedrink sonder 'n gemeenskaplike seënbede. Na die beker gebruik is, word die geskiedenis van die eerste pasga by die uittog uit Egipte vertel. Daarna word die Hallel gesing: Psalm 113 of Psalm 113 en 114 (79).

Hier maak Gemser 'n interessante stelling: "Dit skyn asof Jesus 'n besondere manier van open van die maaltyd gehad het, miskien 'n eie gebed. Die Emmausgangers herken Hom aan sy eie wyse van 'brood breek', dit is van die maaltyd te open (Lukas 24:25)."

Die seën, so stel Gemser, is nie 'n seëning van die brood nie, maar God word "geseën", dit is: geloof en geprys oor die gawe van die brood.

Die derde beker was weer baie belangrik. Dit vorm die einde van die plegtige maaltyd en gaan direk vooraf aan die danksegging oor die maaltyd. Daarom word hy die "seën- of dankseggingsbeker" genoem (Matteus 26:27; Markus 14:23; I Korintiërs 10:16 en 11:15).

Voordat die gasheer uit die beker drink, spreek hy 'n dankgebed vir die maaltyd uit. Daarna volg nog lofseggings. Na die drink van die dankseggingsbeker word die Hallel weer gesing, dit wil sê Psalm 114 of Psalm 115-118.

Daarna word die vierde beker gedrink en is die maaltyd afgehandel (80).

Dan gaan Gemser verder en verduidelik hoe die Nuwe Testamentiese-gegewens inpas in die orde van die Joodse pasga. Hier sê hy: "Die deur Lukas 22:17 vermelde beker is die eerste of wydingsbeker wat Jesus met die woorde: "Neem dit en deel dit onder julle," aan sy dissipels gegee het met die bedoeling om die wyn daaruit in elkeen se kelkie te giet. Hierdie beker staan in geen betrekking tot die Heilige Nagmaal nie" (80).

As daar in die Evangelies van Matteus en van Markus, so gaan Gemser verder, twee maal van eet gepraat word (Matteus 26:21 en 26; Markus 14:18 en 22), bedoel die "eerste eet, die eet van die voorkos met die indoop van die brood en groente in die sous." Dit is by hierdie geleentheid dat Judas as verraaier aangewys word (Matteus 26:21-25, Johannes 13:26). Die tweede eet bedoel die eintlike hoofmaaltyd met die Pasgalam wat geopen word deur die broodbreking en die broodseën. Dis hierby dat die Heer die woorde gespreek het: "Neem, eet, dit is my liggaam" (Matteus 26:26, Markus 14:22; Lukas 22:19) (81).

Daarna het die maaltyd gevolg en aan die end daarvan het die Heer die seën- of dankseggingsbeker opgehef, die derde beker van die Pasga, waarby Hy die woorde gespreek het: "Drink almal daaruit, want dit is my boed, die bloed van die Nuwe Testament" (81). Daarna sluit die maaltyd (vergelyk Matteus 26:30). Daarvolgens het die dissipels nie die vierde beker, wat op die Hallel volg, gedrink nie.

Gemser wys daarop (81) dat Jesus Christus die vasstaande gebruike van die Pasga wysig om sodoende iets nuuts te skep. Die nuwe word dan deur Gemser soos volg aangedui:

- * Jesus het 'n eie vorm van brood breek gehad, gepaard met gebed en danksegging.

- * Daarby het Jesus na die seën die dissipels aangesê om te neem en te eet. Dit doen Hy omdat Hy self nie daarvan geëet het nie. Normaalweg was die gasheer se begin met eet die teken dat die gaste ook kan eet (81).
- * Verder het Jesus se stelling: "Dit is My liggaam wat vir julle gegee word, doen dit tot My gedagtenis", 'n nuwe betekenis aan die ete gegee (82). Van 'n Ou Testamentiese pasga wat die uittog uit Egipte gedenk, maak Jesus daarvan 'n Nuwe Testamentiese sakrament wat wys op die verlossing uit die sonde.
- * Jesus het ook nie van die wyn gedrink nie en beslis nie van die derde, dankseggingsbeker nie. Hy het die beker aan die dissipels gegee met die woorde: "Drink almal daaruit, want dit is My bloed, die bloed van die Nuwe Testament". Hiermee het Jesus, soos Gemser dit stel: "... met een slag aan die Joodse Pasga en aan die besnydenis die bodem ontruk, ja aan die hele Ou Testament 'n einde berei en 'n Nuwe in sy plek gestel ..."
- * Met die woorde: "Doen dit tot My gedagtenis" (Lukas 22:19 en I Kor 11:24) en die uitsig op die voleinding in die koninkryk (Matteus 26:29, Markus 14:25, Lukas 22:16 en 18, 1 Korintiërs 11:26) het die Here die Nagmaal as blywende instelling vir sy gemeente gestig.

Gemser het sy artikel afgesluit met enkele opmerkings wat vir hierdie ondersoek ter sake is. Hy stel (83): "'n Moeiliker en teerder kwessie is die van beker of kelkies. In die dae van Jesus was dit gewoonte ... dat elkeen van die gaste sy eie kelkie voor hom op tafel gehad het, sowel by gewone gasmaaltye as by die Pasga-maaltyd. Die redes wat daarvoor genoem is in die oud-Joodse geskrifte is dat dit teensin en afsku by 'n mens kon wek en dat dit gevaarlik vir die gesondheid kon wees om uit dieselfde beker met 'n ander persoon te drink."

Dan wys Gemser daarop dat soos almal van die gemeenskaplike brood 'n stukkie gekry het, die ouer Joodse tradisie was dat die persoon wat die seën oor die dankseggingsbeker uitgespreek het, sy beker laat rondgaan het met die bedoeling om so almal aan die tafel 'n aandeel te gee in die lofsegging oor die wyn. Dit gebeur nieteenstaande die feit dat elke gas sy eie kelkie voor hom op die tafel gehad het. Jesus het hier, ondanks die gewoonte van sy dae, die beker wêre gemeenskaplik laat gebruik.

Gemser wys daarop dat Lukas 22:17, "... deel dit onder julle...", kan verwys na die eerste beker en dat die dissipels die inhoud van hierdie beker in hulle kelkies oorgegiet en so gedeel het. By die derde, dankseggingsbeker, wat deur Jesus in die Nagmaalbeker omskep is, het Jesus die beker geneem en dit aan sy dissipels gegee en hulle het daaruit gedrink (Matteus 26:27, Markus 14:23). Gemser stel (85): "... let op hoe daar gesê word daaruit, dit is uit die beker en nie daarvan, dit is van die wyn nie." Hy konkludeer: "Die bewoordinge van Matteus 26:27 en Markus 14:23 pleit in alle geval daarvoor dat alle dissipels uit die een, van hand tot hand gaande beker of kelk gedrink het, wat Jesus aan hulle gereik het."

Sy slotsom is dan (85): "Deur die oorhandig van die beker aan sy jongere (dissipels) het Hy hulle besonder wil eer, oneindig meer as wat hulle toe nog kon besef; en het Hy hulle almal laat deel kry aan die seën wat Hy nie alleen maar oor die beker uitgespreek het nie, maar self daarin as 'n teken van sy dierbaar en kosbare bloed, die verbondsbloed van die Nuwe bedeling gelê het."

Dit is duidelik: Gemser beklemtoon die een beker baie sterk. Uit die samehang van sy artikel blyk dit dat hy met hierdie uiteensetting die gebruik van kelkies by die viering van die Nagmaal afwys.

As nou verder op die saak ingegaan word, blyk dit dat daar Nuwe Testamentiese-navorsers is wat verskillende bykomende probleme na vore bring wat hierdie saak nog moeiliker maak. So is daar navorsers soos E Drewermann 1988 **Das Markusevangelium III**, Olten und Freiburg im Breisgau: Walter verlag, bl 450, wat instemmend verwys na die werk van E Stauffer, **Jesus. Gestalt und Geschichte**, bl 86-90, wat argumenteer dat Jesus en die dissipels 24 uur vóór die amptelike viering van die Joodse pasga 'n maaltyd vier sonder 'n paaslam. Sy argument is dat die Nuwe Testamentiese berigte oor die maaltyd geen melding van die paaslam maak nie en dat die Evangelie van Johannes se tydskaal sodanig is dat Jesus gekruisig word op dieselfde tyd dat in die tempel in Jerusalem die rituele slagting van die paaslammers plaasvind. Dieselfde argument word gevind by DE Nineham 1973. **Saint Mark**, Harmondsworth: Penguin Books, bl 381. Hy verwys ook na I Korintiërs 5:7 om sy argument te ondersteun. Indien hierdie argument aanvaar word, dan word baie van die argumente van Gemser oor die verloop van die maaltyd en die betekenis wat aan die verskillende elemente gegee moet word, betreklik. J Jeremias 1954, Pasga, art in G Friedrich hrsg, **Theologisches Wörterbuch zum NT**, Stuttgart: W Kohlhammer Verlag, bl 899 bespreek die saak en meen dat die maaltyd van Jesus en sy dissipels 'n pasga-maaltyd was omdat Jesus sy woorde en gawe so uitdruk dat dit 'n nuwe betekenis aan die brood en wyn gee. Hy is oortuig dat die Nuwe Testamentiese-gegewens oor die maaltyd voldoende is om dit as 'n pasga-maaltyd te verstaan.

'n Verdere saak is dat die meeste navorsingsberigte wat nagegaan is, geen melding maak van 'n besondere betekenis wat geheg moet word aan die een beker en die opdrag (Matteus 26:27): "Drink almal daaruit..." nie. Hier word nie 'n lys gegee van die geskrifte wat niks daarvan vermeld nie. Drie Nuwe Testamentici het hulle, sover die materiaal nagegaan is, wel oor die saak uitgelaat. W Hendriksen 1973, **The Gospel of Matthew**, Edinburgh: The Banner of Truth Trust, bl 910 stel: "Not much significance should be attached to the fact that Mark speaks of "a" cup, for in the parallel accounts Matthew's text varies, while Luke and Paul both use the definite article, hence: "the" cup ... The emphasis moreover, is never on the container. All the stress is on its contents, the wine ... as symbol of Christ's blood."

Stephen S Short 1969 *The Gospel according to Mark* in GCD Howley ed. **A New Testament Commentary**, London: Pickering and Inglis Ltd, bl 198 stel,

ter verklaring van Matteus 26:27: "He then took a common cup containing wine, and passed it around the company, bidding them each to drink from it."

DE Nineham 1973: 382 stel ten opsigte van die gesamentlike gebruik van die beker wat Jesus rondgee: "...that whoever drinks the cup of someone enters into a common relationship with him (Cf eg. the ideas lying behind Ps 16:4f or I Cor 10:21) and that participation in consecrated food bestows a *menàth* or *koinonia*, a sharing in the blessing, in the possession of salvation, in the consecration, the holiness with which the previously secular food was sanctified (cf R Otto, **The Kingdom of God and the Son of Man**, p 282)." Met hierdie argument ondersteun Nineham die opvatting van Gemser dat **die een beker** 'n besondere betekenis het en dat die opdrag: "**Drink almal daaruit**" meer is as net 'n uitnodiging.

3. GEGEWENS UIT DIE VROEË KERK

Die gegewens uit die vroeë kerk oor die saak van die gebruik van een of meer bekere by die viering van die Nagmaal is vaag. Dit kan afgelei word dat dit in die vroeë kerk nie 'n vraag was wat om 'n antwoord gevra het nie. Jeremias 1954: 899-900 wys daarop dat die datum van die Paasfees (vergelyk Eusebius, **Historia Ecclesiastica** V:23-25) vanaf 190 wel 'n stryd afgegee het en dat pertinent uitgemaak is dat die inhoud van die Christelike Nagmaal en die Joodse Pasga verskil. Maar oor die houers vir die wyn en die aantal daarvan by die viering van die Nagmaal word daar nie uitvoerige gegewens verstrekkend nie. So ver dit nagegaan kan word, word oor die algemeen van beker in die enkelvoud gepraat maar of daar fisies net één beker gebruik is, kan nie uitgemaak word nie.

Die viering van die Nagmaal wat sy oorsprong by Jesus Christus het, het van die begin af 'n vaste plek in die lewe van die gemeente gehad. Saam met die lesing van die Skrifte en die uitleg daarvan in die prediking en die diens van die gebede, is die viering van die Nagmaal die basis van die vroeë Christelike erediens. Dit is egter wel duidelik, as die beskikbare materiaal nagegaan word, dat eers geleidelik 'n vaste orde en 'n struktuur ontwikkel het. Dit is egter hier, vir die beantwoording van ons probleem, nie juis ter sake nie.

Daar kan egter op die volgende gewys word. In die **Didaché**, ongeveer 'n 100 n.C., word aangedui dat die Nagmaal gevier word met die uitdeel van beker en brood. Die aanduiding is dat een beker gebruik word. Hoe dit presies gebeur, word egter nie vermeld nie. Oor die verskille tussen die Pauliniese beskrywing van die Nagmaal en die van die Didaché hoef hier nie verder gehandel te word nie aangesien dit nie vir ons probleem ter sake is nie. (Die saak word nogal bespreek deur G van der Leeuw 1949. **Sacramentstheologie**, Nijkerk, p 57-58).

In sy eerste **Apologie**, 65-67, gee Justinus Martyr, ongeveer 150 n.C. ook 'n beskrywing van 'n Nagmaalviering. Behalwe die feit dat die **diakens** die brood,

wyn en water uitdeel, word daar nie presies vermeld met hoedanige houer(s) die wyn aan die gelowiges uitgedeel is nie.

In Hippolytus van Rome se Apostoliese tradisie van 215 n.C., word duidelik vermeld dat by die viering van die Nagmaal net één beker gebruik is. As gelet word op die orde van die godsdiensoefening van Cyrillus van Jerusalem, 350 n.C., dan is die gebruik dat die gelowiges moet opstaan en na vore in die kerkgebou moet beweeg om daar van die priester die brood en wyn te ontvang. Hier word net één gemeenskaplike beker vir al die gelowiges gebruik.

Dit is moontlik om nog verder uitvoerig aan te haal hoe die Nagmaal, feitlik op dieselfde manier, oral in die vroeë, Christelike Kerk gevier is. Dit lyk egter nie noodsaaklik nie behalwe om te sê dat die algemene gebruik was dat die gelowiges brood en wyn uit die hande van die priester ontvang terwyl hulle by hom verbybeweeg.

Dit is in hierdie verband interessant om op die volgende opmerking te let: AFN Lekkerkerker 1956. Kanttekeningen by het Hervormde Diensboek III, 's-Gravenhage: Boekencentrum, p 96:

"Niet de communie, maar de vele gebeden zijn de hoogtepunt. Het is eerst door de reformatie, dat de uitdeling een centrale plaats heeft gekregen, met name in het gebruik van de aanzitting rondom een tafel."

Dit was hoofsaaklik die ontwikkeling van die Nagmaal in die Roomse Kerk wat die gedagte na vore bring dat die Nagmaal 'n offer is. Daarvandaan, dit wil sê ongeveer die negende eeu, begin die gedagte van die verandering van die brood en wyn in die werklike vlees en bloed van Christus by die konsekrasie deur die priester, baan breek. Dit bring mee dat by Rome daar 'n afstand ontstaan tussen die konsekrasie van die Nagmaalelemente en die uitdeel daarvan aan die gelowiges. Die uiteinde daarvan is dat in die ensikliek, Mediator Dei van 20 November 1947, die Pous bepaal dat as by die viering van die mis, slegs die priester die mis gebruik, dit nog 'n volledige erediens is.

In die Roomse mis is dit natuurlik so dat die gelowiges alleen die gekonsekreerde brood mag ontvang en nie die wyn nie. Dit bring mee dat hier, in hierdie gebruik, daar nie 'n werklike antwoord vir ons vraag na vore kom nie, tensy geoordeel word dat die weerhouding van die Nagmaalbeker van die gelowiges die beste manier is om te voorkom dat gelowiges nie, deur die gebruik van die Nagmaal, met 'n gevaarlike siekte geïnfecteer sal word nie.

4. GEGEWENS UIT DIE TYD VAN DIE KERKHERVORMING

In die Kerkhervorming word, naas ander dinge, ook radikaal gebreek met die Roomse opvattinge en struktuur van die mis. Tog is daar nie gepoog om alles te verwerp nie, maar is wel rekening gehou met die raamwerk van die tradisie. Twee sake word egter van die begin af verwerp, naamlik die Roomse leer van die

verandering van die brood en wyn by die konsekrasie én die weerhouding van die Nagmaalbeker van die gelowiges.

By Luther en die Lutherse Kerke word die Nagmaal deur die gelowiges ontvang, terwyl hulle by die predikant, wat voor die altaar-Nagmaaltafel staan, verbybeweeg. In hierdie vorm van Nagmaalbediening is daar net een beker gebruik (vergelyk **Deutsche Messe**, 1526). Dieselfde geld ook van Bugenhagen se **Ordeninge der Messe** van 1528.

In Zwingli se **Aktion oder bruch des nachtmals** van 1525 vind die bediening anders plaas. "Die verordneten diener" dra die brood wat gebreek is en deel dit uit aan die gelowiges wat in die kerkgebou bly sit op hulle plekke. Dieselfde gebeur met die wyn want Zwingli stel: "... so gingen die andern diener mit dem tranck hinnach ..." Zwingli laat die Nagmaal dus aan die gemeente bedien terwyl hulle op hulle sitplekke in die kerkgebou bly sit. Daarvoor het hy meerdere houtborde en -bekers gebruik. Hier is die Nagmaal dus anders as wat die tradisie was, aan 'n **sittende gemeente in die banke bedien**, vergelyk O Farner 1954. **Huldryck Zwingli** III, Zürich, S 517.

In Calvin se **La Forme des prieres ecclesiastiques** van 1542 word die Nagmaal aan die gelowiges gegee wat by die predikant, want voor die Nagmaaltafel staan, verbybeweeg. Die interessante hier is dat die predikant die brood uitdeel en die diaken die wyn. Vir hierdie doel is slegs van een, gemeenskaplike beker gebruik gemaak.

Die manier om Nagmaal te vier waar die gemeente by die predikant of priester verbybeweeg en die brood en wyn staande, of knielende soos by Rome, ontvang is ook in die Hervorming gehandhaaf. Die tradisie om die Nagmaal so te bedien, loop direk terug na die vroeë Christelike Kerk.

Die viering van die Nagmaal in die Nederlandse kerklike wêreld is sterk bepaal deur die Nagmaalorde van die Paltz. Daardie orde is hoofsaaklik op drie pilare gebou, naamlik

- * die orde van Calvin in Genève
- * die orde van die Nederlandse vlugtelinggemeente in Londen wat opgestel is deur Marten Micron in sy **Forme des Nachtmals** van 1554
- * die Lutherse agenda van Wittenberg van 1553.

Vir die doeleindes van ons ondersoek is dit belangrik om vas te stel dat Micron se manier van Nagmaalbediening algemeen word in die Nederlandse Kerk. Micron het die gemeente laat aansit aan die Nagmaaltafel en daar het die gelowiges brood en wyn, bord en beker, allereers van die predikant ontvang en dan aan mekaar deurgegee. Micron se argument waarom hy die Nagmaal so

bedien stel hy in sy Een Claer bewijs van het recht ghebruyck des Nachtmaels Christi van 1552:

"Het zitten van de gemeente in de oefening van het Nachtmaal, naar het exempel Christi, en van de oude kerken, predikt ons van de rust en de zekerheid, die wij hebben door de verdiensten en weldaad van Christus, de Here, in zijn dood, tegen satan, zonde, dood en hel ...

De Israelieten hebben hun Paaslam genuttigd, de lendenen opgeschort, in hun handen een staf en hun schoenen aan de voeten, daarmee tonende, dat zij de waarachtige Zaligmaker zochten die zich tot hen haastten; maar wij daartegnover geven te kennen met ons tezamen zitten in het Nachtmaal des Heren, dat deze Zaligmaker gekomen is, en dat Hij volle zaligheid gegeven en van al het kwaad verlost heeft, en dat wij met Hem tevreden, geen ander zoeken of verwachten."

Hieruit blyk, terloops, hoe die vadere alles wat hulle gedoen of besluit het, teologies probeer verantwoord het.

Aan die tafel word die brood en wyn deur die predikant uitgedeel en daarvoor gebruik hy dan twee borde en twee bekere. Dus hier, soos by Zwingli, word afgesien van die één, gemeenskaplike beker (vergelyk WF Dankbaar 1956. Marten Micron: De Christelike Ordinancien der Nederlantscher Ghemeinten te Londen, 1554. 's-Gravenhage, p 101-102.)

In die Nederlandse gemeentes is aanvanklik die Nagmaal na die voorbeeld van die Geneefse gebruike, dit wil sê soos by Calvyn, gevier. Dit ook omdat die sinode van Dordrecht, 1778, die knielende ontvangs van brood en wyn afgewys het. Geleidelik egter het die Londense gebruik om die Nagmaal, sittende aan die Tafel te ontvang, die algemeen aanvaarde geword. Mettergaan het dit aan die Tafel die gebruik geword om selfs vier bekere met die bediening van die Nagmaal te gebruik (vergelyk GDJ Schotel sa. De Openbare Eredienst der Nederlands Hervormde Kerk, Leiden, p 99-101.)

5. ENKELE GEGEWENS UIT SUID-AFRIKA

In Suid-Afrika is, in die begin, die Nagmaal net soos in Nederland, sittende aan 'n tafel gevier. Dit is nogal opvallend dat hierdie gebruik net in Nederland en in Suid-Afrika voorkom. Hier het daar egter ook 'n verandering gekom. In die NG Kerk het in die vorige eeu, die praktyk ontstaan om, vanweë steurings by die aansit aan die tafel, Nagmaal ook te bedien aan lidmate wat in die banke, naaste aan die Nagmaaltafel, gesit het. Ds JR Albertyn van Riversdal het in 1888 daarmee begin. Met die sinode van 1890 is die bediening van die Nagmaal in die banke, naaste aan die Tafel, aanvaar.

In die twintiger- en dertigerjare van hierdie eeu is toe die volgende logiese stap gedoen om Nagmaal aan al die lidmate in die banke te bedien. Daarvoor is toe, wat die wyn betref, gebruik gemaak van kelkies. Die rede hiervoor was **enersyds met die oog op tydbesparing en andersyds om higiëniese redes** volgens B Booyens : 1982. **Nagmaalnaweek deur die jare**, Kaapstad, p 51, het "... die ernstige beswaar teen die kelkiestelsel ... gesetel in die opvatting dat die so gewenste en noodsaaklike eenheidsgevoel onder die heilbegeerende aansitters by die tafel nou versteur en ondermyn word."

So het dit gebeur dat in die NG Kerk die Nagmaalviering van die tafel na die banke verskuif is. Opvallend is dat rondom hierdie saak hoofsaaklik pragmatiese argumente gegeld het. Dit het seker ook daartoe gelei dat die invoering van die nuwe gebruik om Nagmaal in die banke met die gebruik van kelkies te vier, baie lidmate genoop het om hulle uit die NG Kerk te onttrek. Dit wil dus voorkom dat in hierdie saak die behoeftes, wense, aspirasies, vrese en begeertes van die meerderheid van die mense die deurslaggewende rol gespeel het. Dat dit by die Nagmaal primêr gaan om die verkondiging dat die gelowiges daar op 'n unieke wyse vertroos word deur die boodskap dat hulle deel is en bly van Jesus Christus en sy verlossing, het skynbaar nie in daardie debat na vore gekom nie. Dit is ook opvallend dat die voorbeeld van Zwingli ook nie genoem is nie.

Sover vasgestel kan word is die NG Kerk, in die hedendaagse Calvinisties-reformatoriese kerklike wêreld, die enigste Kerk waar die Nagmaal in die banke aan die gemeente met kelkies bedien word.

In ons Kerk is tot en met die Algemene Kerkvergadering 1992 die Nagmaal nie anders gevier as sittende aan die Nagmaaltafel nie. Daar is hoogstens van vier borde en vier bekere gebruik gemaak met die uitdeel van die brood en wyn. Die moontlikheid om Nagmaal ook te bedien aan gelowiges wat in een of twee rye banke, naaste aan die tafel sit, is nie werklik aanvaarbaar geag nie.

Ons kerklike gebruike was om klem te lê op die gebruik van die gemeenskaplike beker(s). Die artikel van Gemser in die Almanak 1938, enersyds gerig teen die gebruik van kelkies, beklemtoon die gemeenskaplike beker. In ons kerklike gebruik is die opdrag van Matteus 26:27 : "Drink almal dááruit..." nooit so letterlik opgevat dat net van één beker gebruik gemaak is nie. In die voetspoor van die Nederlandse gebruik (ook op grond van die Nagmaalformulier) was die aandag op die betekenis van die brood en wyn gerig. Die vraag na die hoeveelheid en die kwaliteit van die houers waarin die wyn aan die gelowiges gegee is, het slegs 'n oomblik na vore gekom nadat in die NG Kerk die "kelkie-kontrovers" ontstaan het. Toe die NH Kerk by sy gewone gebruik van die bekere by die sittende Nagmaal gehou het, is daar nie werklik verder oor dié saak debat gevoer nie.

6. **'N VOORLOPIGE SAMEVATTING**

As die saak nou saamgevat word, kan die volgende gestel word:

- * Die manier waarop die Nagmaal gevier word, sittende, staande of gaande, was in die tyd van die Hervorming nooit 'n dispuut nie. Luther, Zwingli en Calvin het verskil oor die inhoud van die Nagmaalboodskap, oor die saak van die werklike teenwoordigheid van Christus, oor die manier waarop die unio mystica van Christus en die gelowige 'n werklikheid word, oor die draagwydte van die Skriftuurlike gegewens. Maar die sogenaamde middelmatige sake het in dié debatte geen aandag gekry nie.
- * Die oudste en die langste kerklike tradisie ten opsigte van die uitdeel van die brood en wyn, is die gebruik van één bord en één gemeenskaplike beker in die gaande Nagmaalviering.
- * Binne die Switserse hervorming bring Zwingli die nuwe gebruik na vore om die Nagmaal aan die gemeente, sittende in die banke, met meerdere borde en bekere te bedien.
- * Die gebruik om aan 'n tafel Nagmaal te bedien is afkomstig van Micron in Londen en vandaar word dit 'n algemene gebruik in die Nederlandse Kerk. Vandaar word dit oorgedra na Suid-Afrika waar dit as die gewone aanvaar word. Dit bring vanself mee dat meerdere bekere en borde gebruik word.
- * In die NG Kerk word die gebruik om Nagmaal aan die tafel te bedien oorwoeker deur in die banke brood en wyn in kelkies te bedien, hoofsaaklik ter wille van tydsbesparing en higiëne.
- * Die Algemene Kerkvergadering 1992 besluit om vanweë higiëniese oorwegings die gebruik van die beker aan die tafel in die weegskaal te stel deur kelkies opsioneel aan die tafel beskikbaar te stel.

Die vraag ontstaan of die Nagmaal, wat 'n genadegawe van die lewende God is, inderdaad die oorsaak daarvan kan wees dat ernstige, besmetlike siektes deur die gelowiges, wat uit dieselfde beker drink, aan mekaar oorgedra kan word. Die Algemene Kerkvergadering 1992 is van mening dat dit wel kan gebeur.

Die verdere vraag is nou, ook in die lig van die bostaande, dat as die gemeenskaplike Nagmaalbeker nie aanvaarbaar is nie en die (higiëniese) kelkie is ook nie aanvaarbaar nie, of daar 'n verdere (meer higiëniese?) alternatief is. Die antwoord daarop moet negatief wees, veral in die lig van die Skriftuurlike gegewens oor die instelling van die Nagmaal. Daar kan miskien net weer gelet word op die gegewens in I Korintiërs 11:25-26. Daar stel Paulus die saak so.

"Net so ook het Hy na die maaltyd die beker geneem en gesê: Hierdie beker is die nuwe verbond, wat deur my bloed beseël is. Gebruik dit elke keer as julle daaruit drink, tot my gedagtenis. Elke keer as julle van hierdie brood

eet en uit die beker drink, verkondig julle die dood van die Here totdat Hy kom."

Die Nagmaalviering is tog herhaling, herdenking ook van hierdie gebeure. As die bykomende getuienis van die Sinoptici gelees word, is dit duidelik dat die kerk van die begin af die Nagmaal gevier het as 'n herhalingherdenking - viering van die nuwe pasga wat Jesus Christus self ingestel het. Die doel was die herdenking van sy kruisdood en alles wat dit beteken en die gebruik van die brood en wyn die verkondiging aan die gelowige dat hy net so innig met Christus in die geloof een is as die brood en wyn, wat hy eet en drink, deel van homself word (NGB, artikel 35). Dit gaan dus om die uitdeel van brood en wyn deur 'n geordende dienaar, wat as Calvyn reg is, in die gemeente staan as dienskneg-gestuurde-verteenwoordiger van Christus, aan die gelowiges. Vir eeue het die kerk geoordeel dat daar net een manier is om die wyn aan die gelowiges te gee en dit is deur middel van die gemeenskaplike beker, dit dan op grond van Matteus 26:27: "Drink almal daaruit" of Markus 14:23: "en hulle het almal daaruit gedrink".

Indien geoordeel word dat Matteus 26:27 en Markus 26:27 en Markus 14:23 letterlik opgeneem moet word as 'n onveranderlike opdrag van die Heer van die kerk dan is die gaande Nagmaal waar die gelowiges, soos by Calvyn, almal by die predikant voor in die kerk verbybeweeg om almal uit die een skottel en die een beker die Nagmaalelemente te ontvang, die enigste werklike moontlikheid.

Dit wil egter voorkom dat die keuse van die Nederlandse kerk wat ook na ons oorgedra is, om klem te lê op **die aansit aan die tafel** en die gebruik van méér as één beker die opdrag van Christus, soos verwoord in Matteus 26:27 en Markus 14:23, betreklik verklaar het. **By die verstaan en interpretasie van hierdie twee tekse staan en val, om dit so te sê, die gemeenskaplike beker.** Interessant is dat selfs Gemser, met sy aanvaarding van **meerdere bekere** by die viering van die Nagmaal in die NHK sy argument oor die gemeenskaplike beker betreklik gemaak het. Daarby kom dat die verklaring van die Nederlandse sinodes in die 16e en 17e eeu dat die **manier van Nagmaal vier**, naamlik sittende, staande of gaande 'n betreklike saak is, die beklemtoning van die **gemeenskaplike beker** betreklik gemaak het. As die gemeenskaplike brood en wyn die saak is waarom dit gaan, is daar net een moontlikheid en dit is die gaande Nagmaalviering soos Calvyn dit in Genève gedoen het.

In die "kelkie-debat" in die NG Kerk is geargumenteer dat die belangrike moment nie is dat almal uit die beker sal drink nie, maar dat almal van die wyn sal drink.

Dit is juis teen hierdie argument wat Gemser se hele betoog gemik is. Hy beklemtoon dat, téén die higiëniese oorwegings wat by die Jode bestaan het teen die gemeenskaplike beker, Jesus sy dankseggingsbeker (doelbewus?) laat rondgaan met die uitnodiging/opdrag: "Drink almal dááruit ..." Uit die argument

van Gemser en Nineham kan afgelei word dat die beker nie irrelevant is nie want dit gaan juis om **daaruit** te drink en **nie daarvan nie**.

7. DIE VOORSTEL VAN PROF HG VAN DER WESTHUIZEN

In 'n artikel in Die Hervormer van 1 November 1992, **Die een-beker-gedagte moet behoue bly**, het prof HG van der Westhuizen 'n argument gevoer dat daar wel 'n alternatief vir kelkies aan die een kant en die gemeenskaplike beker aan die ander kant is. Na sy mening behou hierdie voorstel die gedagte dat uit een beker gedrink word. Hy vind moontlik, die voorbeeld daarvoor by die eerste wydingsbeker van die pasga. Daar het die gaste, wat hulle eie kelkies/bekertjies saambring het, hulle houe uit die beker van die gasheer gevul.

Prof van der Westhuizen se voorstel kom daarop neer dat die skinkkan of skinkbeker op die Nagmaaltafel aangedui sal word as 'n **skinkbeker** en dat elke lidmaat 'n eie **Nagmaalbekertjie** sal aanskaf en saambring na die viering. Almal se bekere word dan uit die een skinkbeker gevul en so word die simboliek van die een beker gehandhaaf. Sy argument verloop soos volg:

Die verkondigingsidee van drink uit Jesus se beker moet behoue bly. Dit kan egter op meer as een manier oorweeg word. Die leraar kan byvoorbeeld uit een groot skinkbeker op prominente wyse die wyn telkens in 'n paar kleiner skinkbekers giet wat deur die diakens in die Nagmaalgangers aan tafel se eie bekertjies geskink word.

Alhoewel Psalm 116:13 vir die beryming met **kelk** vertaal is, staan daar in die oorspronklike, soos onder andere ook in Psalm 23:5 **beker**. Glase, koppies en kelkies was nie in die outyd bekend soos bekere nie. Ons wil dus graag, al is dit net figuurlik, vashou aan die gedagte van die beker van die Heer.

Wanneer ons dus Nagmaal toe gaan, neem ons ook, soos na gewone eredienste ons Bybel- en Gesangeboek saam, asook ons eie Nagmaalbekertjie. Hoekom nie? Voordat gemeentes dus stelle en stelle Nagmaalkelkies bestel, moet oorweeg word dat eerder 'n eie ontwerp bekertjie bestel word. Dit kan ook gemeentegewys te koop beskikbaar gestel word aan gemeentelide. Dit kan ook oorweeg word dat katkisanse wat toegelaat word om Nagmaal te gebruik, so 'n bekertjie betekenisvol as geskenk van die kerkraad ontvang.

Iemand sou miskien kon vra of lidmate dan nie maar enige beker kan saambring Nagmaal toe nie. Daarop sou stellig nee geantwoord moet word. Nie dat die een dan 'n groot beker en die ander 'n klein bekertjie sou kon bring nie; ook nie omdat 'n mens graag 'n min of meer eensoortige bekertjie sou wou hê nie. Maar dit moet 'n Nagmaalbekertjie wees. Wat is 'n Nagmaalbekertjie. Van vroeg af is juis silwerbekere vir die Nagmaal gebruik - en nie byvoorbeeld goud wat kosbaarder is nie. Waarom? Omdat die Nagmaalganger hom duideliker in die silwerbeker weerspieël sien. Die Nagmaalganger sien daarmee homself

weerspieël in die bloed van Jesus. Buitendien het die kerk 'n goue beker vermy omdat dit geassosieer is met die sedelose vrou van Openbaring 17:4.

Indien die vrees bestaan dat vigs met die Nagmaalbeker oorgedra kan word, sal daardie vreesgedagte nie maklik uit iemand se gestel verwyder word nie. Selfs by die gebruik van gemeentelike kelkies, sal die gedagte nog steeds rondmaal oor die vraag of die kelkies higiënies gewas is. Veral by die gedagte dat vigslyers juis van die kelkies gebruik sal maak, sal die krappende onrus bly bestaan of juis dié kelkies higiënies is. Met die eie bekertjies word hierdie probleem geheel en al opgelos.

Drie historiese handelingte met simboliese betekenis word met die eie bekertjie gehandhaaf.

Eerstens bly die een-beker-gedagte wat na Jesus se beker verwys, gehandhaaf. Dit is die beker waaruit almal moet drink. Waar ons buitendien al uit twee of selfs meer bekere drink, en dus nie letterlik uit een drinkbeker nie maar simbolies uit die een skinkbeker drink, sal dié gebruik met ons eie bekertjie net voortgesit word.

Tweedens word die vergieting van Jesus se bloed beklemtoon deurdat uit die een skinkbeker in meerdere skinkbekers geskink word, en daaruit weer in die eie drinkbekertjies.

Derdens verkry die diakens 'n uitgebreider kelnerdiens soos in die geval van die ou Paasmaal waar die kelners onder andere vier maal die feesmaalgangers se eie bekere met wyn gevul het. So was dit ook die geval toe Jesus die Nagmaal ingestel het. By die derde beker, die beker van danksegging, het Jesus die Nagmaal ingestel. Natuurlik het Hy dit alreeds by die breking van die brood begin.

Hierdie uit een-beker-drink-gedagte word dan in ons omstandighede steeds behou in die een groot skinkbeker wat ons reeds op die tafel het. So word die gedagte van Jesus se eie beker, ja van Jesus self wat vir ons geskink word, behou.

8. NOG 'N MANIER VAN NAGMAALBEDIENING

Navorsing het nog een ander manier om Nagmaal te vier, vasgestel. Die Hussiete het in die vyftiende eeu, in hulle stryd met Rome oor die manier om slegs die brood aan die gelowiges te gee, die gebruik na vore gebring om die Nagmaalbrood in die wyn te doop en dit dan so uit te deel. Die gebruik het eintlik geen navolging gevind in die kerk nie. Tog is dit interessant om op die volgende nuusberig te let wat in die Pretoria News van 26 Mei 1993 verskyn het:

"PERTH. Communion wine can be bad for your health, judging by tests carried out by doctors here and in Sydney. These showed that the chalices containing the wine could spread such things as a herpes-like virus. A third

of the Anglican churches have stopped sipping from a common cup, dipping the bread into the wine instead. ... Foreign Service."

Hier word die probleem van die gemeenskaplike beker wat besmetting kan oordra nogal rewolusionêr hanteer. Uit die viering van die Joodse pasga en die wyse waarop Jesus Christus die eerste Nagmaal ingestel en gevier het, is dit duidelik dat daar die brood en wyn twee aparte elemente is wat nie met mekaar vermeng word nie. In die tradisie van die kerk is dit nooit aanvaarbaar geag nie. Op grond van die Skriftuurlike aanwysings en die eie simboliek van die brood en wyn as tekens en seëls, kan hierdie gebruik nie aanbeveel word nie.

9. OPSOMMEND

Dit is duidelik dat die Nuwe Testamentiese-gegewens oor die viering van die Nagmaal en die manier waarop dit gevier is, nie oorfloedig is nie. Daarby het die Nuwe Testamentiese-navorsers van die laaste jare, oor baie van die agtergrondgegewens van die Nagmaal, vraagtekens getrek sonder om oplossings vir die probleme wat gestel word, aan te dui.

Daarom is dit waarskynlik verstandig om by die beoordeling van die Skriftuurlike gegewens die belydenisskrifte sorgvuldig in ag te neem omdat die belydenisskrifte 'n belangrike riglyn vir die regte verstaan van die Skrif is.

Dit is belangrik om daarop te let dat in die belydenisskrifte en die Diensformuliere vir die gebruik by die Nagmaal, die uitgangspunt telkens weer die Pauliniese weergawe in I Korintiërs 11: 23-29 is. Die tekste in die Evangelies en veral Matteus 26:27 en Markus 14:23, waar eksplisiet net één beker ter sprake is, speel nie 'n beslissende rol nie. Dit is ook duidelik dat die Pauliniese weergawe van die bekerspreek (25): "Hierdie beker is die nuwe verbond, wat deur My bloed beseël is. Gebruik dit elke keer as julle daaruit drink tot My gedagtenis", nie so eksplisiet soos Matteus 26:27 en Markus 14:23 is nie. Dit dui tog 'n bepaalde keuse aan wat ons gedagtes kan lei.

Die argument wat Gemser voer, is nie onbelangrik nie. As gelet word op Paulus se uitspraak in 1 Korintiërs 10:16: "Die beker van danksegging ... is dit nie die gemeenskap met die bloed van Christus nie ...", kom die vraag na vore, is die beker met wyn, waarvoor God gedank (geseën word, sien Gemser) nie dalk net so belangrik soos die inhoud, die wyn, nie? Hieroor sal daar seker gedagtes gewissel kan word. Dan moet egter onthou word dat in die tradisie van ons Kerk, die klemtoon soos Gemser dit op die beker lê, nooit werklik so lewend was nie.

Dit veral as gelet word op die belydenisskrifte; die Nederlandse Geloofsbelydenis en die Heidelbergse Kategismus, nie. Daar kry die saak van die houer van die Nagmaalwyn nie aandag nie. Dit is waarskynlik ook daaraan toe te skryf dat die gedagte van 'n ander houer as 'n beker nie na vore gekom het

nie. Daarteenoor staan dat Zwingli se manier van Nagmaalbediening géén uitvoerige kommentaar uitgelok het nie.

Die aksent lê dus nie op die beker nie maar op die wyn. As die een-beker gedagte so belangrik is, is die vraag of die gebruik in ons Kerk om Nagmaal met twee of vier bekere aan die tafel te bedien, nie reeds die simboliek van die een beker versteur het nie.

Gemser se argument dat die Nagmaal gehou moet word "na die bedoeling van sy Insetter en Stigter" is waar. Dit kan egter ook verstaan word dat dit die regte verstaan en ontvangs van die Nagmaal beteken en nie, in die eerste plek, 'n beklemtoning van die soort en hoeveelheid houers waarmee die Nagmaal bedien word nie.

10. GEVOLGTREKKINGS

In aansluiting by Gemser se oproep, soos aangehaal op bl 1 en die opmerking van die NGB, artikel 35 kan gestel word dat steeds in gedagte gehou moet word dat die Nagmaal 'n gawe van God aan sy gemeente is. Daarom is die Skriftuurlike gegewens in verband met die instelling en viering van die Nagmaal van werklike belang. Dit moet beklemtoon word dat die Nagmaal nie 'n kerklike seremonie is wat die besit van die sinodale vergadering is wat dit maar kan hanteer en inkleef soos dit die beste lyk nie. Dié saak het die Calvinistiese vaders baie skerp teenoor Rome gestel en daarom na die roomse mis verwys as "'n afgodery wat vervloek is".

Die volgende gevolgtrekkings kan uit die voorafgaande studie gemaak word:

- (a) Die pasga-maaltyd waar Jesus die Nagmaal ingestel het, is nie herhaalbaar nie. In die vroeë kerk is die Nagmaal aanvanklik in huisgemeentes gevier waar die pasga-maaltyd-karakter van die Nagmaal gehandhaaf kon word. Wanneer die Nagmaal in die kerkgebou of plek van samekoms van die gemeente gevier word, word die handhawing van die pasga-maaltyd-karakter van die Nagmaal nie meer moontlik nie.
- (b) Daar moet dus 'n doelbewuste keuse gemaak word wáárop die klem moet val naamlik die maaltyd-karakter of die manier van Nagmaalbediening of die Nagmaal-elemente, die brood en wyn.

Die eerste moontlikheid is om die maaltyd-karakter te laat vaar. Dan val die klem op die Nagmaalbediening en die Nagmaalelemente. Omdat al die Nuwe Testamentiese-berigte oor die Nagmaal (ook die Pauliniese) net berig van één beker en één brood met die klem op die één beker van danksegging (I Korintiërs 10:16) wat geseen is (verg Gemser, Nineham) waaruit almal drink (Matteus 26:27) word in die vroeë kerk die gaande Nagmaalviering verkies.

- (c) Met die opkoms en voortgang van die transsubansiasieleer in die kerk (dit is die leer van die verandering van die brood en wyn na die konsekrasiespreuk van die priester) word, in die Roomse mis die één brood vervang deur die ouwel (of apart van mekaar vervaardigde broodkoekies) en die beker word van die gelowiges weerhou.
- (d) In die Kerkhervorming handhaaf Luther en Calvyn die gaande Nagmaal maar vervang die ouwel met die één gebreekte brood terwyl die één beker waaruit almal drink, weer gebruik word.
- (e) Die Nederlandse kerk is die enigste Calvinistiese kerk wat dan weer die maaltyd-karakter van die Nagmaal beklemtoon en die een brood bedien in twee of vier borde. Die een beker gedagte word losgelaat en byna vanselfsprekend word dan meerdere bekere gebruik. Dit wil voorkom dat die beklemtoning van die maaltydkarakter van die Nagmaal die gebruik van meerdere bekere/houers vir die brood en wyn vanselfsprekend maak.
- (f) Die hele debat van die 16e en 17e eeu lê egter op die vlak van die Nagmaalelemente, die brood en die wyn. Teenoor die Roomse leer van die verandering van die brood en wyn in die werklike liggaam en bloed van Christus om so die werklike teenwoordigheid van Christus by die Nagmaal te waarborg, het Calvyn gestel dat die brood en wyn van die Nagmaal nie verander nie maar tekens en seëls is. Die brood en wyn is dus nie die liggaam en bloed van Christus nie want Hy het liggaamlik na die hemel opgevaar (Vergelyk Heidelbergse Kategismus V/A 76). Die brood en wyn is 'n heenwysing na die liggaam en bloed van Christus (vergelyk HK, V/A 78 en NGB, artikel 35: "Om hierdie geestelike en hemelse brood vir ons af te beeld") en nie die saak self nie.

Dáárom het die Calvinistiese vadere geoordeel dat die houers waarmee die gelowiges die brood en wyn ontvang, middelmatig is en daarom Matteus 26:27 nie as 'n opdrag verstaan dat almal uit die een beker moet drink nie. Daarom is die manier waarop die Nagmaal in die kerk gevier is as 'n middelmatige saak verstaan omdat die klem lê op die regte geloof en die regte verstaan van die betekenis van die brood en wyn en nie op die houers nie.

2. In die **Tafelformule** uit die Nagmaalformulier wat gelees word net voor die brood en wyn uitgedeel word (**Diensboek**, bl 79) word gesê:

"Om dan nou met die ware hemelse brood, Christus, gevoed te word moet ons géén verwagtinge van die brood en wyn as sodanig koester nie, **maar ons in die geloof op Christus Jesus rig ...**" "Laat ons ook nie daaraan twyfel nie dat ons lewe net so werklik deur bemiddeling van die Heilige Gees met Christus se liggaam gevoed en verkwik word, as wat ons by hierdie gedenkmaaltyd die **brood en die wyn** eet en drink."

Dit lyk geregverdig om op grond hiervan te stel dat 'n meningsverskil oor **die houters** waarmee en waarin die Nagmaalelemente aan die gelowiges gegee word, nie werklik sinvol is nie. Die saak waarom dit gaan is dat die brood en wyn reg verstaan en in die geloof ontvang word. Die houer(s) kan op géén manier 'n waarborg wees dat die gelowiges die seën van die Nagmaal sal ontvang nie.

3. Die **manier** van Nagmaalviering in ons Kerk is deur die voortdurende gewoonte as't ware vasgemaak. Die onveranderdheid in die manier van viering gee aan die Nagmaal 'n bepaalde, eerbiedwaardige gestalte en dit gee aan die gelowiges 'n bepaalde vastigheid en 'n gevoel van sekerheid. Daarom is veranderinge nie geredelik aanvaarbaar of gewens nie.

Die koppelings van die sluimerende vigs-epidemie (met 'n uitbarsting geprojekteer vir die tweede helfte van die negentigerjare) aan higiëne ten opsigte van die Nagmaalbeker, dui op 'n soort vrees of paniek.

Dat vigs versprei word, grotendeels vanweë 'n losbandige lewenstyl en dat diegene wat so lewe nie aan die Nagmaaltafel hoort nie (vergelyk die Nagmaalformulier), word in die gesprekke rondom hierdie saak nie werklik na vore gebring nie.

Dit is merkwaardig dat vigs-lyers en andere wat aan 'n aansteeklike of maklik oordraagbare siekte ly, hulleself nie vrywillig, juis vir daardie rede, aan deelname aan die Nagmaal onttrek nie.

Dit maak dit moeilik om veranderinge in die manier waarop Nagmaal gevier moet word, sondermeer te aanvaar.

11. AANBEVELINGS

Soos reeds bespreek is daar net een manier van Nagmaalviering waar net één bord en één beker gebruik word en dit is by die gaande Nagmaal soos Calvyn dit gedoen het. So is die oudste kerklike tradisie wat teruggaan tot by die vroeë kerk.

Indien die maaltyd-karakter van die Nagmaal beklemtoon word, dan is die vermenigvuldiging van die houters waarin die Nagmaalwyn bedien word, vanselfsprekend. Dan lê die klem nie op die beker(s), kelkies of Nagmaalbekertjies nie maar op die Nagmaalelement, die wyn (vergelyk die klassieke Nagmaalformulier).

Aangesien die Algemene Kerkvergadering die maaltyd-karakter van die Nagmaalbediening wil handhaaf, is daar drie moontlikhede om die Nagmaal te vier.

- * Die eerste moontlikheid is, soos die gebruik was tot 1992, om één skinkkan of skinkbeker te gebruik met twee of vier bekers vir die wyn en dan twee of vier borde vir die gebreekte brood. Die gelowiges aan die tafel gee dan die brood en wyn, van hand tot hand, aan mekaar.
- * Die tweede moontlikheid is, soos die Algemene Kerkvergadering van 1992 besluit het, dat kelkies/glasies/bekertjies/houers, reeds gevul met wyn, op die tafel aanwesig moet wees. Die houers kan dan, naas die beker(s), deur die gelowiges aan die tafel gebruik word.
- * Die derde moontlikheid is dat elke gelowige sy eie kelkie/houer/bekertjie/glasie saambring na die tafel. Dan word die diakensinkbeker uit die een groot skinkbeker deur die leraar gevul en die diakens vul die persoonlike drinkbekertjie.

12. SLOTOPMERKING

Die opdrag was om die moontlikheid van alternatiewe te ondersoek vir

- (i) die gemeenskaplike Nagmaalbeker(s), én
- (ii) die kelkies, as 'n alternatief vir die gemeenskaplike Nagmaalbeker.

Uit die bostaande studie het ek, hopelik blyk gegee dat ek my bes probeer het om aan die opdrag te voldoen deur na die Skrifgegewens, die materiaal in die belydenisskrifte en die tradisie van die kerk te kyk.

Die antwoord is dan soos volg:

- * As die een beker en een bord by die Nagmaal gehandhaaf moet word, is daar slegs die moontlikheid van die gaande Nagmaal.
- * As die maaltyd-karakter van die Nagmaal die klemtoon moet kry, is daar vanselfsprekend meerdere borde en meerdere bekers/houers ter sprake, waarby die kelkies ook gebruik kan word.

Die geringe aanpassing om persoonlike drinkbekers, gevul uit diakenbedieningsbekers in te voer - waar daar die behoefte daarvoor is, kan oorweeg word.

Ek hoop dat ek die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering met hierdie ondersoek van hulp kon gewees het.

XXIII VERBAND MET ANDER KERKE

A. DRAFT DECLARATION ON THE RIGHTS AND RESPONSIBILITIES OF RELIGIOUS PEOPLE

WE, REPRESENTATIVES OF MANY FAITHS IN SOUTH AFRIKA,

- * recognise that our continent, Africa, is home to people of diverse faiths
- * believe that our religions teach the dignity and equality of all human beings and must therefore play a role in the creation of a just social order
- * are convinced that it is essential for us to promote understanding, respect and tolerance in matters of religion or belief, and reject any use of religion or belief that violates justice and human dignity
- * regret that in South Africa religious diversity has been used to sow conflict, and that religion has been used to contribute to the suffering, oppression and exploitation of people
- * acknowledge the courageous role played by many religious people in upholding the values of justice, peace and human dignity in the midst of repression and division
- * understand a religion for the purpose of this declaration, to mean a group of people who, in their quest for ultimate meaning, hold common beliefs in transcendent and sacred reality, expressed in forms of worship, veneration, ethical norms, social structures and customs.

WE THEREFORE

- * call upon the state to acknowledge religious diversity and a constitutionally recognised sphere of autonomy for religion
- * join together as people of different faiths to promote reconciliation and reconstruction, and call upon the state to commit its resources to this task
- * claim the following rights and commit ourselves to the following responsibilities:

1. **PEOPLE SHALL HAVE THE RIGHT TO THE FREE EXERCISE OF RELIGION**

- 1.1 People shall be free to have a religion or belief of their choice, save that the religion of children shall be determined by their parents, and no-one shall be coerced into accepting or practising any other belief.
- 1.2 Everyone has a duty to practise and encourage tolerance and respect towards people of other beliefs.
- 1.3 Everyone has the duty to refrain from causing harm to other persons because of religious convictions and practices.
- 1.4 While people are free to hold personal religious convictions, the public expression of religion shall not violate the common good of society or the rights of others.
- 1.5 Religions and their members should devote their energy and talents to the service of their fellow South Africans.
- 1.6 As the conscience of society, they should critically evaluate the actions of civil authorities at all levels.

2. **THE STATE SHALL RECOGNISE AND INTERACT WITH ALL RELIGIONS**

- 2.1 A religion shall be entitled to recognition by the state on the recommendation of the interfaith advisory body (see point 3.1 below).
- 2.2 The state shall not identify itself with any particular religion, but shall consult and cooperate with religions in tasks of mutual concern and issues of national importance.
- 2.3 The state shall guarantee to each religion the free exercise of spiritual authority among its members and jurisdiction in religious matters, provided this does not infringe on the provisions of the Bill of Rights and this declaration.
- 2.4 The state shall uphold the professional confidentiality of ministers of religion concerning any information acquired in the course of their spiritual ministry.
- 2.5 Religious authorities shall acquaint their members with their civic duties and the Bill of Rights.

3. **A FORMAL LINK SHOULD EXIST BETWEEN RELIGIONS AND THE STATE**

- 3.1 To facilitate the implementation of this declaration and to act as a formal link between religions and the state, an independent interfaith advisory body should be established.
- 3.2 Members of this body shall enjoy good standing within their own religions, and be committed to the interfaith movement.
- 3.3 The body shall be appointed by the Human Rights Commission in consultation with the major religions of South Africa.

4. **RELIGIONS SHALL COMBAT DISCRIMINATION**

- 4.1 Religions shall at all times remain self-critical, and eliminate discrimination and intolerance based on gender, race, language or social status within their own communities.
- 4.2 Religions shall also oppose every form of exploitation and oppression in society at large.

5. **RELIGIOUS EDUCATION SHALL PROMOTE TOLERANCE AND JUSTICE**

- 5.1 The objective of all religious education shall be to engender an understanding, appreciation and tolerance of all religious traditions and to promote the national goals of a democratic, nonracial and nonsexist South African society.
- 5.2 Children shall enjoy the right to education in religion or belief in accordance with the wishes of their parents or guardians and shall not be compelled to receive any such teaching against the wishes of their parents or guardians.
- 5.3 Parents, assisted by their religious communities, should accept the primary responsibility for the faith development (religious instruction) of their children.

6. **RELIGION SHALL BE TAUGHT IN STATE SCHOOLS**

- 6.1 State schools should provide a multifaith education curriculum (religious studies) to foster respect for and appreciation of the various religions and worldviews. The decision to offer such a curriculum shall remain the choice of the parents, teachers and administrators of each school.

- 6.2 State schools that choose to implement a single-faith religious education curriculum (religious instruction) should offer parallel but equal programmes which accommodate each of the faiths represented in the school, drawing on resources from the community.
- 6.3 Educational authorities are responsible for ensuring that teachers have the knowledge and sensitivity needed to implement the provisions of this declaration with regard to religious education in state schools.
- 6.4 State schools shall not be used as platforms for proselytisation.

7. **RELIGIOUS ORGANISATIONS MAY OPERATE EDUCATIONAL INSTITUTIONS**

- 7.1 Religious groups and organisations shall be entitled to establish and maintain their own schools and tertiary educational institutions.
- 7.2 Such educational institutions shall have the right to state subsidies, provided that they comply with the academic norms laid down by the educational authorities.

8. **RELIGION SHOULD BE TAUGHT AT TERTIARY LEVEL**

- 8.1 Universities that offer theology/religious studies should include the academic study of all religions.
- 8.2 Each religious community shall be responsible for the professional formation of its religious leaders.
- 8.3 Tertiary educational institutions that provide religious studies courses should design the curriculums, train the teachers and write the textbooks for multifaith courses in state schools.

9. **CONSCIENTIOUS OBJECTORS SHALL HAVE THE RIGHT TO ALTERNATIVE SERVICE**

- 9.1 Mutually agreed alternative community service for an equivalent period, with equal remuneration and benefits, shall be allowed in lieu of military service for those who have a conscientious objection to serving in the armed forces, whether or not they belong to a religion which upholds pacifism as a principle.

10. **EVERY RELIGION SHALL HAVE THE RIGHT TO APPOINT CHAPLAINS**

- 10.1 Every religion which has members serving in the security forces shall be entitled to appoint fulltime or part-time chaplains whose function and autonomy shall be recognised by the state.
- 10.2 Chaplains serving in the armed forces shall have access to both their own members and to prisoners of war.
- 10.3 Ministers of religion shall not be compelled to wear military uniforms, bear arms, or promote and propagate any ideology.

11. **PRISONERS SHALL HAVE RELIGIOUS RIGHTS**

- 11.1 State prisoners, including detainees and political prisoners, shall have the right to practise their own faith, including dietary laws.
- 11.2 Ministers of religion shall have access to such prisoners.

12. **NATIONAL SYMBOLS SHALL NOT BE RELIGIOUSLY BIASED**

- 12.1 National symbols such as the national anthem, national flag, public monuments, the national coat of arms and the preamble to the Constitution should not be biased towards any particular faith, but this does not necessarily exclude reference to a Supreme Being.
- 12.2 National holidays with political significance shall be free from religious bias.

13. **RELIGIONS SHALL BE FREE TO PROPAGATE THEIR BELIEFS**

- 13.1 Religions and individuals shall be free to promote and propagate their beliefs.
- 13.2 This should be done with respect for the beliefs of others, without malice, slander or the denigration of any person or religion, avoiding the dissemination of malicious falsehoods and promotion of racial hatred.
- 13.3 Coercion or material inducements may not be offered to people to enter a religion, but this does not exclude charitable acts.
- 13.4 The promotion and propagation of any religious beliefs should not be directed at children under the age of eighteen, except with the permission of their parents.

14. **ALL RELIGIONS SHALL HAVE ACCESS TO PUBLIC COMMUNICATIONS MEDIA**

- 14.1 Religions and individuals shall be free to publish and distribute literature and use other media to disseminate information about their doctrine, worship and pastoral affairs, provided that they do not denigrate or misrepresent the beliefs of others.
- 14.2 Every religion shall have proportional and meaningful access to the publicly owned communications media.
- 14.3 In order to foster mutual understanding and tolerance, the publicly owned communications media shall endeavour to inform people about the beliefs, worship and practices of the different religions in the country.
- 14.4 In view of the influence of the communications media, there shall be a religious advisory board to the publicly owned media, appointed by the interfaith advisory body, which shall reflect the full religious spectrum of South African society.

15. **THE STATE SHALL RECOGNISE THE ROLE OF RELIGIONS IN FAMILY LIFE**

- 15.1 The state shall recognise the right of ministers of religion to solemnise legal marriages and shall appoint marriage officers from each religion for this purpose.
- 15.2 Religions shall be responsible for preserving marriages and the sanctity of family life by means of counselling, mediation and active intervention in the event of marital breakdown.
- 15.3 A divorce or annulment of marriage may be decreed by a religious authority or ecclesiastical court where the parties seeking divorce or annulment agree to accept the jurisdiction of such a court. Such a divorce or annulment is, however, subject to public policy and the laws of the land, and shall only have legal effect when registered with the Supreme Court.

16. **THE STATE SHOULD RECOGNISE THE PERSONAL AND PRIVATE LAWS OF RELIGIONS**

- 16.1 The state should recognise personal and private law systems of religions where these are in conflict with existing civil law, to avoid hardship with regard to marriage, divorce, succession or support of dependents.
- 16.2 A dependent not recognised as being entitled to support by reason of a "customary marriage" shall be entitled to claim such support in the case of the dissolution of the union or the death of the bread winner.

17. **THE MEDICAL SCRUPLES OF A RELIGION MAY BE OVERRULED**

- 17.1 A person shall be entitled to medical treatment in the event of a life-threatening situation, irrespective of the religious beliefs of parents, guardians, or a spouse/partner.

18. **COURTS AND RELIGIOUS AUTHORITIES MAY INTERACT**

- 18.1 A religious authority acting in a judicial or quasi-judicial capacity may, on request, have its decisions subjected to review by the higher courts of the country.
- 18.2 The courts should make use of religious leaders as assessors in resolving disputes which involve religious considerations.

19. **AUTHORITIES SHALL RESPECT THE HOLY DAYS OF RELIGIONS**

- 19.1 Sunday shall remain the recognised weekly day of rest.
- 19.2 With reference to other holy days of religions, employers and authorities (both civil and educational) shall do whatever is necessary to meet people's religious needs.

20. **RELIGIONS MAY OWN PROPERTY AND BE EXEMPT FROM CERTAIN TAXES**

- 20.1 Local authorities shall set aside sufficient land for religious purposes, such as places of worship and burial sites.
- 20.2 Any property owned or acquired by a religious organisation and used for religious or social welfare purposes, or any bona fide transaction, shall be exempt from tax. Bona fide religious materials imported by religious organisations and for their use, shall be exempt from import duty.
- 20.3 Donations to bona fide religious institutions should be tax-deductible.

COMMITMENT

We believe that the principles contained in this declaration could contribute greatly to the authentic practice of religion, interfaith cooperation and social justice, and we therefore undertake to promote them among our fellow believers in this country and throughout the world.

B. KOMMENTAAR VAN DIE RAAD VIR EKUMENIESE SAKE AAN DIE KOMMISSIE VAN DIE ALGEMENE KERKVERGADERING OOR DIE "DRAFT DECLARATION ON THE RIGHTS AND RESPONSIBILITIES OF RELIGIOUS PEOPLE"

1. 'n Eerste vraag oor die **"DRAFT DECLARATION ON THE RIGHTS AND RESPONSIBILITIES OF RELIGIOUS PEOPLE"** (vervolgens "deklarasië" genoem) is of so 'n deklarasie hoegenaamd nodig is. Watter funksie(s) kan dit in die toekoms van ons land vervul en wat gaan die status daarvan wees?
2. Die raad vir Ekumeniese Sake lewer ook soos volg kommentaar oor spesifieke aspekte van die deklarasie (die numering van die deklarasie word gevolg):

Aanhel: 'n Realiteit waarvan die deklarasie skynbaar nie kennis wil neem nie, is dat die bevolking van Suid-Afrika, volgens amptelike statistiek, vir 'n groot meerderheid Christene is. Kan alle godsdienste in so 'n situasie gelyke beregtiging geniet?

- 1.4 Die deklarasie verwys na "the common good". In die verlede het die regsisteem bepaal wat goed en wat sleg vir die samelewing is. Is die implikasie van dit wat hier gesê word dat die reg nie meer hierdie funksie sal vervul nie, maar dat dit afgewentel word na byvoorbeeld "the interfaith advisory body" (punte 2.1 en 3.1)?
- 2.2 Die eis dat die staat nie met enige spesifieke godsdienste sal identifiseer nie is nie aanvaarbaar nie. Hierdie eis hou nie met die werklikheid rekening dat die staat uit mense bestaan en dat godsdienstigheid deel van die menslike werklikheid is nie. Dit is onmoontlik vir enige staat om aan hierdie eis te voldoen. Beteken hierdie eis ook dat amptenare van die staat nie enige religieuse binding mag hê nie?
- 2.3 Die indruk word hier geskep dat "the Bill of Rights" en hierdie deklarasie tot 'n godsdienstermanifes van die land verhef word. Sou dit die geval wees, word die vryheid van elke individuele godsdienste aangetas.
3. Die rol van die onafhanklike "interfaith advisory body" in die verhouding tussen godsdienste en staat is kommerwekkend. 'n Lang tradisie van goeie samewerking tussen kerk en staat sal hier tot 'n einde kom. Daar sal nie meer in vertroue gehandel kan word as afsonderlike kerke nie meer die staat kan nader vir gesprek nie.
- 4.1 Die deklarasie praat van diskriminasie wat op taal gebaseer is. Wat sou dit beteken? Sal net die amptelike taal of tale in die liturgie gebruik kan word? Sal die gebruik van 'n volkstaal in 'n openbare godsdiensoefening diskriminasie wees teen hulle wat die taal nie

verstaan nie? Die deklarasie hou nie hier met die werklikheid rekening nie en ontken die inheemsheid van vele godsdienste en kerke.

- 5.1 (Lees saam met 6.1 en 6.2). Die ideaal dat elke godsdiens tot sy reg sal kom in staatskole is onbereikbaar. Indien alle godsdienste geakkommodeer word, sal dit chaos afgee en as sekere godsdienste deur die staat uitgesonder word, beteken dit dat daar deur die staat gediskrimineer word.
8. Hier word die dood van ons eie teologiese fakulteit uitgespel. Word dit wat hier gevra word 'n werklikheid, sal die teologie opgaan in godsdienswetenskap en sal die beroepsgerigte opleiding van predikante nie langer aan 'n universiteit kan geskied nie.
- 12.2 Beteken dit dat ons kerklike vakansiedae sal wegval?
- 14.4 Wat hier gevra word, is nie uitvoerbaar nie. Daar is gewoon te veel godsdienste in die land om aan elke afsonderlike groep toegang tot die openbare media te gee.
- 20.2 Administratief sal dit onmoontlik wees om dit wat hier gevra word, uit te voer.

3. Die raad wil ook graag twee algemene opmerkings maak:

- * Ondanks die definisie van godsdiens in die aanhef van die deklarasie, figureer godsdiens in die deklarasie óf as 'n maatskappyteorie óf as 'n werklikheidsvreemde idee. Die rede hiervoor is dalk die Marxistiese inslag van die deklarasie. Wat egter verontrustend is, is dat die heil deur verlossing as gevolg van hierdie werkwyse plek moet maak vir 'n immanente heilsverwagting.
- * Dit is ook opmerklik dat baie gesag en funksies wat vroeër aan die staat toegesê was in die deklarasie na die verskillende godsdienste toe afgewentel word. In hierdie verband verwys ons na punte 11, 14, 15 en 16.

Op aanbeveling van prof JP Oberholzer word die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering versoek om dringend die moontlikheid van die vestiging van eie skole en 'n tersiêre opleidingsinstelling te ondersoek. Die rede vir hierdie versoek is dat dit wat die deklarasie vra dalk 'n werklikheid mag word.

Kommentaar deur die Raad vir Godsdienste sou dalk verdere probleme in die deklarasie aan die lig kon bring.

C. REVISED DECLARATION ON RELIGIOUS RIGHTS AND RESPONSIBILITIES

PREAMBLE

THOSE SUBSCRIBING TO THIS DECLARATION,

- a. understanding a religious community to mean a group of people who, in their quest for ultimate meaning, hold beliefs in transcendent and sacred reality, expressed in forms of worship, veneration, ethical norms, social structures and customs
- b. recognising that our continent, Africa, is the home of people belonging to diverse religious communities
- c. regretting that in South Africa religious diversity has sometimes been used to sow conflict and contribute to the suffering, oppression and exploitation of people
- d. acknowledging the courageous role played by many members of religious communities in upholding justice, peace and human dignity in the midst of repression and division
- e. convinced that our religious communities can play a role in readressing past injustices and the construction of a just social order.

THEREFORE

- f. call upon the state to acknowledge the existence of diverse religious communities and accord to them a constitutionally recognised sphere of autonomy
- g. call upon religious communities, in accordance with their teachings, to promote spiritual and moral values, reconciliation and reconstruction
- h. affirm the following rights and responsibilities of religious communities:

1. PEOPLE SHALL ENJOY FREEDOM OF CONSCIENCE

- 1.1 Every person shall be free to have a system of values or religious beliefs of their choice, and no-one shall be coerced into accepting or changing their religious affiliation.
- 1.2 Everyone should respect and practise tolerance towards other people whatever their value systems or religious affiliations.

- 1.3 The public expression of religion shall not violate the constitutional rights of others or cause them any harm.

2. **RELIGIOUS COMMUNITIES SHALL BE EQUAL BEFORE THE LAW**

- 2.1 The state shall not identify with or favour any particular religious community, but shall accept, consult and cooperate with religious communities in tasks of mutual concern.
- 2.2 Religious communities, singly or collectively, shall have the right to raise issues of national importance with the state.
- 2.3 The state shall uphold the professional confidentiality of people who exercise a leadership function in religious communities concerning any information acquired in the course of their religious duties.
- 2.4 There shall be no discrimination on the basis of religious affiliation in job opportunities and selection in the public sector.

3. **RELIGIOUS COMMUNITIES HAVE MORAL RESPONSIBILITIES TO SOCIETY**

Religious communities are called upon to

- 3.1 direct energies, talents and resources towards the service of their fellow human beings
- 3.2 critically evaluate the actions of all social structures, highlighting moral and ecological principles
- 3.3 remain self-critical at all times and strive to eliminate discrimination among their members based on gender, race language or social status.

4. **PEOPLE HAVE THE RIGHT TO RELIGIOUS EDUCATION**

- 4.1 Parents, guardians and religious communities have the primary responsibility for the faith development of their children, and parental consent is required in all matters pertaining to their religious instruction and worship.
- 4.2 The decision about whether or not to offer religious education in state schools shall be made by each local school community, in terms of the following options:

- * Single-faith instruction in the religion or religions represented in the school

- * The study of world religions, which may be offered on its own or in addition to single-faith instruction.

- 4.3 School communities may invite suitably qualified persons from religious communities to give religious instruction to their own adherents.
- 4.4 Religious communities shall be entitled to establish and maintain their own educational institutions at all levels. Such institutions shall have the right to state subsidies, provided that they are open to all and that they comply with the academic norms laid down by the educational authorities.

5. **MEMBERS OF THE SECURITY FORCES AND PRISONERS SHALL ENJOY RELIGIOUS RIGHTS**

- 5.1 Members of the security forces, as well as prisoners, shall have the right to observe the requirements of their religions.
- 5.2 Such persons shall have access to spiritual care from their own religious communities.

6. **RELIGIONS HAVE THE RIGHT TO PROPAGATE THEIR TEACHINGS**

- 6.1 The propagation of religious teachings should be done with respect for people of other religious communities, without slandering them or violating their constitutional rights.
- 6.2 Such propagation should not exploit anyone on the basis of age, physical and mental weakness, economic need or any other vulnerability.

7. **RELIGIOUS COMMUNITIES SHALL HAVE ACCESS TO THE PUBLIC MEDIA**

- 7.1 Every religious community shall have equitable access to the publicly-owned communications media and the right to establish their own.
- 7.2 In order to ensure this equitable access and to avoid misunderstandings and intolerance, advisory boards reflecting the full religious spectrum of South African society should be established.

8. **THE STATE SHALL RECOGNISE SYSTEMS OF PERSONAL AND CUSTOMARY LAW**

- 8.1 The state shall grant legal status to systems of personal and customary law of religious communities with regard to marriage and its dissolution, succession, and the support of dependents.

- 8.2 All marriages and dissolutions contracted under personal or customary law should be registered with the appropriate civil authorities.
- 8.3 The state shall also recognise marriage officers from each religious community for the purpose of solemnising marriages.
- 8.4 People whose personal or customary law has been granted legal status may also have legal recourse to the civil authorities on issues of personal law.

9. **AUTHORITIES SHALL RESPECT THE HOLY DAYS OF RELIGIOUS COMMUNITIES**

- 9.1 Authorities and employers shall take account of the needs of all people with regard to religious holidays and days or times of worship.

10. **RELIGIOUS COMMUNITIES MAY OWN PROPERTY AND BE EXEMPT FROM TAXES**

- 10.1 Local authorities shall set aside sufficient land for religious purposes, such as places of worship and burial sites, which they shall respect.
- 10.2 Property, religious objects and funds used for worship, educational purposes or works of mercy shall be exempt from taxation.

11. **AFFIRMATION**

The signatories to this declaration are convinced that there is an urgent need for religious communities to accept and implement the principles enunciated in this declaration, and that this will contribute to better relations between the state and religious communities and between religious communities themselves;

An appeal is therefore made on religious communities to promote these principles everywhere.

PROPOSED CLAUSE FOR THE BILL OF HUMAN RIGHTS

The following clause on religious freedom for the proposed Bill of Rights has been "distilled" from the foregoing Declaration and is hereby presented for comment to the South African public together with the Declaration:

Subject to the requirements of health, public order and sound morality,

- a. all persons are equally entitled to freedom of conscience and, if they so wish, to profess, practise and propagate religion and**

- b. every religious community and subdivision thereof shall enjoy the right to establish, maintain and manage its religious institutions, and to have account taken of its particular system of law by the state.

RAAD VIR GESPREK MET ANDER DENOMINASIES

A. DIE APOSTOLIESE GELOOFSENDING (AGS)

1. STATISTIEK

1.1 Getal belydende lidmade

Aanbiddingslidmate-enkelafdeling $\pm$ 160 000
(staatstatistieke $\pm$ 220 000)

1.2 Getal gemeentes

$\pm$ 400 (gesamentelike afdeling $\pm$ 2 000 gemeentes)
 $\pm$ 550 voltydse pastore

1.3 Ontstaansdatum en geskiedenis (kortliks)

In 1908 kom John G Lake en andere van die V.S.A. met 'n spesiale Pinksterboodskap en bediening. Hulle vind aansluiting by onder andere die leiers uit die pinkstergesinde Sioniste Kerk. As gevolg van 'n merkwaardige herlewing, groei die beweging spoedig tot 'n lewenskragtige Kerk.

2. ORGANISATORIES

2.1 Nasionale/Sinodale vlak

Algemene Werkersraad, Uitvoerende Raad, Trustee, President, Vise-President, Hoofsekretaris, Hooftesourier (bestaan uit voorsitters van streke) en Direkteure van verskeie departemente.

2.2 Plaaslike/gemeentelike vlak

Gemeenteraad - ouderlinge en diakens, bedieninge (byvoorbeeld persoonlike evangelisasie, ensovoorts), vroue-aksies, jeugraad, sondegskool, sendingkomitees, ensovoorts.

2.3 **Ampsdraers : Tipes en pligte**

Voorsitter (pastoor), Vise-Voorsitter, sekretaris, tesourier. Waar meer as een leraar is, is die presiderende pastoor die voorsitter.

2.4 **Werkgroepe en hulpliggame op plaaslike en sinodale vlak**

Streeksrade : 20 streke wat 3 of 4 keer per jaar op streekvlak byeenkom om plaaslike gemeentes te verteenwoordig.

3. **AARD VAN BYEENKOMSTE**

3.1 **Inkleding van byeenkoms op Sondag (Liturgie, ensovoorts)**

Baie klem word gelê op lofprysing en aanbidding, voorbidding, getuienis van lidmate, Heilige Gees-gawes en bedieninge, byvoorbeeld talespraak en uitleg, profesie, ensovoorts. (Woordverkondiging staan egter altyd sentraal).

3.2 **Ander byeenkomste in die week**

Bidure, huisgroepe (opsioneel), opleiding- en oriënteringklasse.

3.3 **Herhaalde jaarlikse byeenkomste**

Paasfees gaan saam met Algemene Konferensie te Maranatapark, Johannesburg. Ook streek-Konferensies, byvoorbeeld tydens Desember te Pinksterpark in die Kaap. Pinkster-bidure in alle gemeentes. Jeugkampe op streek, nasionale en gemeentelike vlak.

3.4 **Besondere geleenthede**

Paasfees en Pinkster, Kersfees, middernagdienste word tydens die oorgang van die jaar gehou, sendingkonferensies.

3.5 **Sakramentbediening en sakramentbeskouing**

Nagmaalbediening vind elke eerste Sondagoggend van die maand plaas. Alle aanwesige Christene in goeie stand met die Here en sy kerk, mag daaraan deel hê. Die doop van gelowiges deur onderdompeling (Trinitaries: in die Naam van die Vader en die Seun en die Heilige Gees).

4. **KERKBOEKE EN PUBLIKASIES**

4.1 **Kerkorde**

Die Apostoliese Geloofsending het sy eie Kerkorde. Dit is nie rigied nie.

4.2 **Belydenisskrifte**

Die Apostoliese Geloofsending het 'n geloofsbelydenis gebaseer op die Apostoliese geloofsbelydenis, die van Nicea en Athanasius.

4.3 **Kerkblad en teologiese publikasies**

Die Kerkblad is gekombineer in "Die Pinksterboodskapper", Teologiese publikasies, verskyn sporadies.

4.4 **Argief**

Die Apostoliese Geloofsending se argief is gesetel by die Hoofkantoor, Wesselslaan, Lyndhurst; Posbus 890197, Lyndhurst, 2106.

4.5 **Kerklike publikasies**

Studiemateriaal en traktate word deur die Apostoliese Geloofsending drukkers geproduseer. Verslae word deur die Evangelie Uitgewers gedruk. Die Apostoliese Geloofsending besit etlike boekwinkels.

5. **BASISGESKRIFTE**

5.1 **Bybel**

Albei Bybelvertalings word gebruik en die plaaslike gemeente kan sy voorkeur uitoefen.

5.2 **Ander geskrifte/openbarings naas die Bybel**

Geen ander geskrifte word naas die Bybel gebruik nie.

5.3 **Ander liederebundels wat by byeenkomste gebruik word**

Die Deo Gloria-sangbundel, 'n groot verskeidenheid sogenaamde "koortjies" met klem op "Skrifbelyning" in Afrikaans en Engels word gebruik.

5.4 Teologiese opleiding

Apostoliese Geloofsending het sy eie Teologiese Kollege te Aucklandpark. Daar is ook 'n Teologiese Fakulteit by RAU met professor Jan Hattingh as dekaan.

B. EVANGELIES-GEREFORMEERDE KERK

1. STATISTIEK

Getal belydende lidmate : ± 11 200

Getal gemeentes : 77

Ontstaansdatum : 21 April 1944

Ontstaansgeskiedenis :

Volgens die halfeeu-feesuitgawe van die Evangelies-Gereformeerde Kerkblad het daar in die vroeë veertigerjare "... onder die piëtisties-evangeliese lidmate in die NG Kerk 'n ontevredenheid ontstaan omdat daar in min gemeentes geestelike voedsel verkry kon word."

Dr DJ de Vos, wat bekend gestaan het as 'n "evangeliese predikant" het in dié tyd na Durban verhuis. "Te midde van 'n kragtige werking deur die Heilige Gees, het 'n onderlinge geskil met sy medeleraar, ds GC van Rooyen, begin oplaai. 'n Polarisasie rondom die twee predikante het die gemeente in twee verdeel. 'n Krisis in hierdie verband het 'n breekpunt bereik op 21 April 1944 toe nagenoeg twee derdes van die kerkraad 'n vergadering verlaat het. Dit het uitgeloop op die stigting van die Nuwe Protestantse Kerk. Oppervlakkig beoordeel wil dit voorkom asof die stigting van die kerk 'n voortvleisels was van 'n konflik tussen twee leraars". Later ontstaan daar nog "n polarisasie rondom dr de Vos en ds C Cronje wat uiteindelik uitloop op die bedanking van dr de Vos uit die Kerk en wat lei tot die stigting van die Hervormde Nederduitsch Gereformeerde Kerk (tans die Christelike Gereformeerde kerk) op 10 Mei 1949."

In 1986 word die naam van die Nuwe Protestantse Kerk in Afrika verander na Evangelies-Gereformeerde Kerk van Suid-Afrika.

2. ORGANISATORIES

2.1 Sinodale vlak

Die Sinode vergader elke twee jaar en elke gemeente word verteenwoordig deur die predikant/e en twee ouderlinge vir elke predikantstandplaas.

2.2 Ringsvlak

Die Ring vergader jaarliks en dieselfde afvaardiging geld as dié vir die sinode.

2.3 Gemeentevlak

Elke gemeente het 'n kerkraad wat bestaan uit die predikant/e en ouderlinge en diakens.

2.4 Ampsdraers en pligte

- * Predikante - wie se vernaamste taak die verkondiging van die Woord is.
- * Ouderlinge - wat hoofsaaklik 'n opsigtaak het.
- * Diakens - wat diens by die Kerk lewer en wat ook barmhartigheidsdiens verrig.

2.5 Werkgroep en hulpliggame

- * Die Christelike Vrouevereniging (CVV) met 'n eie grondwet kom jaarliks in 'n kongres byeen.
- * Die Christelike Jeugvereniging (CJV) met 'n jeugleier en bestuur vergader weekliks.
- * Sondagskool met 'n superintendent en onderwysers.

3. AARD VAN BYEENKOMSTE

3.1 Inkleding van byeenkoms op Sondag

Baie na aan dié van die NG Kerk ten opsigte van liturgie en klem op die prediking, maar die rol van die Heilige Gees in die besieling van die prediker word hoog aangeslaan. Na die boodskap word daar vir reaksie gevra wat met die opsteek van hande gepaard gaan. Die persoonlike beleving van hulle wedergeboorte word deur sommige lidmate as getuienis aangebied.

Twee eredienste word elke Sondag gehou. Tydens die oggenddiens word die samevatting van die Wet asook die Twaalf Artikels voorgelees en word uit die Psalm- en Gesangeboek gesing. Alhoewel gepoog word dat die erediens nie in 'n "dooie vorm verval" nie is ordelikheid in die erediens vir hulle tog baie belangrik.

Die aanddiens neem die vorm aan van 'n "evangeliese boodskap". Die Wet en Belydenis word nie weer geles nie en daar word gesing uit die Hallelujabundel.

3.2 Ander byeenkomste in die week

- * Bidure op Woensdagaande waartydens geleentheid gebied word vir getuïenisse oor dit wat die Here vir hulle gedoen het.
- * Sommige gemeentes is baie sterk betrokke by 'n evangelisasie-aksie (EE3). Die toerusting, opleiding en uitreik vind op 'n weeksaand, wat wissel van gemeente tot gemeente, plaas:

3.3 Gereelde jaarlikse byeenkomste

Hulle beskik oor verskeie doelmatige terreine waar jaarliks groot konferensies gehou word. Konferensies oor die Paasnaweek en gedurende die skoolvakansies is baie gewild.

3.4 Kerklike feesdae

Op Kersdag, Hemelvaartsdag en Pinkstersondag word eredienste gehou terwyl oor die Paasnaweek konferensies gehou word.

3.5 Besondere geleenthede

Oujaarsaanddienste is baie gewild en jaarliks word met moedersdag en vadersdag besondere moeite tydens die diens gedoen.

3.6 Sakramentsbediening en sakramentsbeskouing

Die kinderdoop word gehandhaaf. Die nagmaal vind soos in die NG Kerk plaas (bediening in die banke) en daar is 'n ope uitnodiging aan lidmate "wat die sekerheid van hulle wedergeboorte besit" om aan die nagmaalsviering deel te neem.

4. KERKBOEKE EN PUBLIKASIES

4.1 Kerkorde

Daar bestaan 'n kerkorde met 233 artikels wat handel oor

- * die naam van die kerk
- * belydenis en samestelling
- * lidmaatskap en gemeentes
- * die ampte van die kerk
- * die vergadering van die kerk
- * die beheer van stoflike aangeleenthede
- * kerklike opsig en tug
- * wysigings aan die kerkorde.

4.2 **Belydenisskrifte**

Die EGK aanvaar in hoofsaak die drie formuliere van enigheid maar daar is tog sekere punte waar hulle verskil. Verder het hulle ook 'n vierde belydenisskrif genoem: "Die Evangeliese Belydenis" met as inhoud

- * die Ordo Salutis
- * die ewige verkiesing van God
- * die sonde
- * die Christelike kerk
- * die sakramente
- * Goddelike genesing
- * die laaste dae.

4.3 **Kerkblad**

- * Die Evangelies-Gereformeerde Kerkblad verskyn tweemaandeliks.
- * Aksie 1:8 se nuusblad verskyn kwartaalliks en bevat sendingnuus.

4.4 **Kerkargief**

Daar bestaan 'n kerkargief met 'n argivaris en is geleë by die kweekskool te Spaarwater.

5. **BASISGESKRIFTE**

5.1 **Bybelvertalings**

Hulle verdoem nie die nuwe vertaling nie maar verkies die ou woord-vir-voord vertaling.

6. **SKRIFBESKOUIING**

"Die Bybel is die ewige en onfeilbare Woord van God en is woordeliks geïnspireer."

7. **SANGBUNDELS**

Hulle gebruik die Psalm-en-Gesangeboek asook die Hallelujabundel. Sommige gemeentes stel ook 'n eie sangbundel saam en die "koortjies" word voor die erediens gesing.

8. TEOLOGIESE OPLEIDING

Hulle 'n kweekskool, bekend as Betshan, by Spaarwater, tussen Heidelberg en Nigel. Die opleiding strek oor vier jaar met 'n jaar ekstra as praktiese opleiding. Die vakke wat gedoseer word is die volgende:

Bybelkunde
Dogmatiek
Ou en Nuwe Testament
Praktiese teologie
Kerkgeskiedenis
Tale: Hellenistiese Grieks en praktiese Afrikaans.

9. LEERSTELLING

* Wat beskou die groep as hulle identifiserende of onderskeidende oortuiging?

"'n Persoon moet Jesus Christus bewustelik deur bekering en belydenis van sonde as sy persoonlike Verlosser en Saligmaker vind, waarna God die daad van wedergeboorte in sy siel laat plaasvind sodat hy hemel toe kan gaan. Wedergeboorte is 'n bewustelike ondervinding in hierdie lewe".

* Belydenis oor God

"God is enig in Wese en tog onderskei in drie Persone naamlik Vader, Seun en Heilige Gees".

* Belydenis oor Jesus Christus

"Jesus is die ewige en enige Seun van God wat die enigste Middelaar tussen God en die mens is".

* Belydenis oor die Heilige Gees

Die Heilige Gees is waarlik en volkome God wat die lewe van die gelowige vul en "hom tot 'n heilige oorwinningslewe in staat stel".

* Standpunt oor die mens en sy aandeel aan die heil

"Die mens is van nature in 'n gevalle en verlore toestand. Sy totale verdorwenheid en onvermoë tot geestelike deugde het tot gevolg dat die

sondaar slegs deur genade redding uit sy verlore toestand verkry, deur geloof in die plaasvervangende dood en vergote bloed van Jesus Christus".

* **Kerkgrip**

"Die ware kerk as die liggaam van Christus is die onsigbare kerk wat net uit wedergeborenes bestaan. Alleenlik persone wat 'n duidelike getuienis kan aflê dat hulle wedergebore is, mag by die plaaslike gemeente gevoeg word". Hulle is ook uitgesproke Chiliaste wat glo "aan die persoonlike wederkoms van Jesus Christus wat voor die duisendjare vrederyk in twee fases sal geskied. By die eerste fase wat in die lug sal geskied, kom Hy sy kinders haal. By die tweede fase kom Hy tot op die aarde om saam met sy hieliges te regeer".

--- o0o ---

XXV WET EN BEPALINGS

AANGELEENTHEDE WAAROR DIE KOMITEE VIR DIE HERSKRYWING VAN DIE KERKWET BESLUTE VAN DIE ALGEMENE KERKVERGADERING VRA

A. DIE VOORREDE

PROF AD PONT

1. INLEIDEND

By die bespreking van die konsep Kerkorde was dit 'n vraag of die bestaande Artikel 1 van die Kerkwet net so of in gewysigde vorm behou moet word en of dit heeltemal weggelaat moet word. Dit hang op sy beurt weer saam met die vraag of ons Kerk homself verstaan as 'n vrywillige vereniging of as 'n Kerk, 'n selfstandig-bestaande liggaam onafhanklik van wêreldse strukture en waarvan die oorsprong lê in die hande van die lewende God (vergelyk onder andere NGB, Artikel 27, 26, 29). Die Komitee vir die herskrywing van die Kerkwet het geoordeel (óók op grond van gesaghebbende publikasies van vooraanstaande teoloë uit die Bybels-reformatoriese tradisie van die laaste 50 jaar) dat ons Kerk nie 'n vrywillige vereniging (soos dit in die wêreldlike reg omskryf word) is nie - vergelyk onder ander SH Gegan 1994. Die Nederduits Hervormde Kerk van Afrika : 'n Vrywillige vereniging of 'n vereniging sui generis? Artikel in HTS, Jrg. 50 1994/3, bladsye 546-555. Daarom is geoordeel dat die Kerkorde ook 'n ander struktuur moet hê as die gebruikelike struktuur van 'n konstitusie van 'n vrywillige vereniging wat gewoonlik begin met 'n beskrywing van die vereniging, sy doelwitte of missie, sy voorwaardes vir lidmaatskap ensovoorts. Omdat ons Kerk in 1857 met die opstel van sy eerste Kerkelyk Wetten en Reglementen die voorbeeld van die Kaapse kerk gevolg het, wat op sy beurt weer die Nederlandse voorbeeld van 1816 en daarna gevolg het, het die Kerk homself verstaan as 'n kerklike genootskap (dit wil sê 'n vereniging). Daarom begin daardie Kerkelyke wetten in Artikel 1 met die voorwaardes vir lidmaatskap. Die opvolgende dokument, getitel Reglementen voor die NHK in de ZAR wat in 1864 deur die volksraad goedgekeur is, begin nou in Artikel 1 met 'n omskrywing van die kerk in Artikel 1: "De NHK bestaat uit al de Hervormde Gemeenten in de ZAR". Nadat die Grondwet van die ZAR op 31 Mei 1902 verval het, is Artikel 20 van die Grondwet min of meer as Artikel 1(b) in die Wetten en Bepalingen voor de NHK van ZA opgeneem. In 1950 het Artikel 1(b) Artikel I geword, met wysiging in die bewoording, en die oorspronklike Artikel 1 opgeneem in Artikel II en Artikel III.

Die opvatting dat die kerk 'n genootskap-vrywillige vereniging is waar die mens self sal bepaal hoe die kerk gestruktureer moet word en wat daarin gereël moet word, is deel van ons geskrewe kerkregtelike tradisie. Hoewel die Kerkwet van 1951, gebou op die Nederlandse Hervormde Kerkorde van 1950, daardie tradisie wou afsny, het dit bly voortduur. So gewoon is die gelowiges aan die begrip vrywillige vereniging dat dit steeds ook in die kerk toepassing gevind het.

Tog was daar óók pogings om van die genootskap-opvatting weg te beweeg. 'n Belangrike uitspraak is die van die reorganisasie - Algemene Kerkvergadering van 1888 wat die Kerk as volkskerk aangedui het. Daarnaas kan verwys word na die Herderlike Skrywe van die Algemene Kerkvergadering 1973. Kerkordelik het dit egter geen direkte neerslag gevind nie omdat nie alles wat in die Kerk na vore kom, noodwendig in die lewensorde van die Kerk ingeskryf (moet) word nie.

2. DIE VRAAG WAT NOU NA VORE KOM

By die oorweging van hierdie saak, het die volgende twee vrae na vore gekom waaroor die Komitee graag 'n antwoord sou wil bekom:

- 2.1 Is ons Kerk 'n genootskap, 'n vrywillige vereniging (om die openbare godsdiensoefening in stand te hou, en wat daarmee saamhang, vergelyk Artikel 9, Wet van die NHKA 1937-1950) óf

Is ons almal saam kerk, volk-van-God, 'n gedoopte geloofsgemeenskap wat eiesoortig is, onafhanklik van wêreldse strukture, wat primêr aan God gehoorsaamheid verskuldig is?

Daarmee hang dan vraag 2 saam wat soos volg geformuleer kan word:

- 2.2 As die kerk 'n genootskap is en moet wees, moet daar dan teruggekeer word na die konstitusie-tipe van "Kerkwet" óf

As die kerk 'n eiesoortige (= sui generis) gemeenskap is, moet daar dan nie slegs 'n orde-reël vir die lewe en werk van die kerk opgestel word nie?

Indien die geskrifte van die geleerde teoloë uit die Bybelse-reformatoriese, Calvinistiese tradisie van die laaste vyftig jaar nagegaan word en dan veral van die kerkorde-deskundiges, dan wil dit voorkom dat dit ongeveer die keuse is wat gemaak moet word.

3. ENKELE OPMERKINGS OOR DIE KONSEKWENSIES VAN DIE KEUSE

3.1 DIE GENOOTSKAPLIKE KERKBEGRIIP EN SY KONSTITUSIE

Soos reeds aangedui was hierdie kerkbegrip aanvaarbaar in ons kerkregtelike tradisie vanaf 1857-1950. Die opvatting was dat geloof in God 'n privaat, persoonlike aangeleentheid is waaroor niemand anders iets te sê het nie. Hiervandaan is geoordeel dat die kerklike orde-struktuur slegs uiterlik is en dus nie uitdrukking hoef te wees of te gee aan die geloof van die volk-van-God nie. Vandaar die toepassing van die struktuur van die gewone, vrywillige vereniging ook op die kerk. Daarvandaan begin dan 'n versplinteringsproses. Aangesien die primaat in die vrywillige vereniging aan die insig en opvatting van die enkeling-mens gegee is, kon elkeen en almal wat nie tevrede was met 'n kerklike beslissing nie, sy "eie" kerk stig of oprig. Gehoorsaamheid aan die lewende God, gehoorsaamheid aan sy Woord, gehoorsaamheid aan die belydenisskrif van die geloofsgemeenskap is as "fundamentalistiese bekrompenheid" afgewys. Interessant genoeg het baie van dié argumente in ons Kerk ook na vore gekom in die gesprek rondom die bedanking van ds CJL Ruysch van Dugteren in 1911.

Die konstitusie van die vrywillige vereniging of kerklike genootskap volg normaalweg die patroon van al derglike konstitusies. Gewoonlik lyk die patroon soos volg:

1. Omskrywing van die genootskap.
2. Omskrywing van lidmaatskap.
3. Die doel of missie van die genootskap.
4. Die bestuur van die genootskap.
5. Die ampsdraers van die genootskap.
6. Die handhawing van die dissipline.

Met die skryf van so 'n "konstitusie" of kerklike reglement of grondwet kan daar alles en nog wat ingeskryf word wat teologies in 'n meerdere of mindere mate aanvaarbaar is. Sommige Amerikaanse Kerke of sektes soos die AGS, verskillende "Pinkster"-groepe en derglike kerkgenootskappe verkies om 'n maatskappy-struktuur te gebruik omdat sommige van die groepe ook gestig word om die materiële behoeftes van die stigterleiers te bevredig.

In die konstitusie-kerkwet word die klem normaalweg geplaas op die administratiewe, die bestuursaspekte van die konstitusie én die juridiese bevoegdhede van lidmate, ampsdraers en amptelike vergaderings. Uit die aard van die saak, omdat die kerk in die wêreld is en noodgedwonge deelneem aan die lewe in die wêreld, kan daardie aspek van die lewe van die kerk in die wêreld nie weggewens word nie. Maar die vraag is of dit die bepalende in die konstitusie moet wees.

Dit is opvallend dat gedurende die laaste vyftig jaar geleerde teoloë en kerkregtelikes uit die Bybels-reformatoriese tradisie wegbeweeg het van die 19e eeuse genootskaplike kerkbegrip. Ook in ons Kerk is dit in 1951 gedoen met die aanvaarding van die "nuwe" Kerkwet. Tog het bepaalde elemente van die genootskaplike konstitusie nog bly voortleef. Selfs in die nuutste kerkorde wat in Nederland voorberei is vir die Verenigde Protestantse Kerk (die saamgaan van die Nedl. Hervormde Kerk, die Gereformeerde Kerken van Nederland en die EV-Lutherse Kerk) word in Artikel I en II De Kerk omskrywe, daarna die gemeentes, lidmaatskap en wat daarop volg. Dit is dus moontlik om 'n konstitusietipe kerkwet te handhaaf.

3.2 **DIE KERK AS 'N EIESOORTIGE LIGGAAM EN SY LEWENSORDE**

Meeste teoloë uit die Bybels-reformatoriese tradisie van die laaste vyftig jaar, is dit eens dat die kerk, as die volk-van-God, die liggaam-van-Christus verstaan moet word soos dit in die Bybel beskryf word. 'n Gesaghebbende teologiese omskrywing van die kerk word gevind in die NGB, Artikels 27-32 en die HK, S21.

In ieder geval, die kerk (internasionaal, nasionaal en gemeentelik) word deur die NGB en HK omskryf en in 'n reeks ander kerklike dokumente en uitsprake. Daar is dus nie juis twyfel oor wat die Kerk is nie. In die kerk bestaan daar reeds 'n orde naamlik dat God praat en die gemeente luister. Uitgaande van hierdie orde volstaan die Algemene Kerkvergadering met 'n ordereëling vir die lewe en werk van die kerk in die wêreld.

Die gedagte is dus dat die Algemene Kerkvergadering 'n lewensreël, 'n ordereël vir die lewe van die kerklike geloofsgemeenskap opstel. 'n Goeie voorbeeld vir die motivering van so 'n vaste orde kan gevind word by die Geneefse Kerkorde van 1541-1561 (AD Pont 1981. Die agtergronde van ons kerklike reg Deel 1. Pretoria : HAUM, bladsye 22-23). So 'n kerklike orde kan op verskillende punte begin, byvoorbeeld met die amp (Genève 1541), met die anti-hiërargiese klousule (Franse KO 1559 en Emden 1571), die leer en die prediking (KO van Bethem - Teeklenburg 1588), die amp (London 1554 en die meeste Ndle Kerkordes) ensovoorts. Dan wil die Kerkorde die gehoorsaamheid aan en die geloof in die lewende God onder woorde bring. Die administratiewe, bestuurlike, juridiese sy staan nie so sterk op die voorgrond nie.

4. **DIE "VOORREDE" IN DIE KONSEP KERKORDE**

In die konsep Kerkorde het die Komitee die omskrywing van ons Kerk as Voorrede laat voorafgaan aan die Kerkorde omdat die omskrywing van die Kerk nie werklik in 'n Kerkorde tuis hoort nie. Daarby is dit altyd besonder moeilik om in 'n paar kort sinne 'n kerkbegrip so te omskryf dat dit toepaslik en korrek is.

Daar was heelwat kritiek én waardering vir die voorgestelde Voorrede in die kommentaar wat ontvang is. Een van die redes waarom nou vir uitsluitel oor hierdie saak gevra word, is dat daar heelwat ringsvergaderings was wat gevra het dat die Voorrede opgeneem moet word as Artikel 1 terwyl ander dit weer wou weglaat.

Graag ontvang die Komitee weer kommentaar en beantwoording van die vrae wat hierbo gestel is.

B. DIE AMPTE

PROF APB BREYTENBACH

Daar moet oor die volgende twee sake duidelikheid verkry word:

1. DIE PLEK VAN DIE AMPTE IN DIE VOLGORDE VAN DIE ARTIKELS

Daar was in enkele gevalle skerp kritiek teen die feit dat die ampte in die konsep Kerkorde reeds in Artikel 1 aan die orde kom. Dit sou dan onder andere beteken dat die Kerk daarmee 'n ampskerk word.

Die bedoeling van die Komitee was om daarmee

- die primaat van die Woord in die ordelike bestaan van die Kerk te beklemtoon. Die ampte is immers dienste van die Woord
- die voorbeeld van verskeie Reformatoriese Kerkordes te volg (Geneve 1541, London 1554 en die meeste Nederlandse Kerkordes).

Die Concept Kerkorde van de Verenigde Protestantse Kerk in Nederland laat die artikels oor die amp en amptelike vergaderings volg na twee artikels oor die gemeente. Die motivering daarvoor is soos volg:

De gemeente komt vóór het ambt, dat de gemeente bij het heil bepaalt en bij haar roeping bewaart. De achterliggende gedachte is dat er geen ambt is zonder gemeente. Daarom komt de gemeente eerst en vervolgens het ambt, dat ten dienste staat van de gemeente.

2. **DIE VRAAG OF PREDIKANTE/DIENAARS VAN DIE WOORD IN
VERSKILLEND KATEGORIEË INGEDEEL MOET WORD OF NIE**

Die argumente vir of teen die indeling van predikante in verskillende kategorieë kan nie hier herhaal word nie. Dit lê versprei in die motiverings vir besluite van die Algemene Kerkvergadering oor die saak, memoranda wat oor baie jare by die Algemene Kerkvergadering en die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering ingedien is (byvoorbeeld die memorandum van die Bedieningskommissie oor Predikante met deelversorging) en die kommentaar op sodanige memoranda en besluite. Die debat oor hierdie saak moet nou in alle erns en in diepte gevoer word. Dit beteken dat selfs aanvaarde prinsipiële riglyne onder die loep moet kom. Dit sou wys wees om in die debat nie die posisie (voor-/nadele) van die predikant nie, maar die saak van Christus (die verkondiging en uitbreiding van sy evangelie, die instandhouding en opbouing van sy kerk/gemeente) as belangrikste oorweging te laat geld.

3. **MOONTLIKE AFWYSING VAN DIE TWEEJAARTERMYN VIR
OUDERLINGE EN DIAKENS**

Dit is opvallend dat die weglating van die Bepaling oor die tweejaar-dienstermyn van die ouderlinge en diakens positief ontvang is. Slegs sewe van die vyf en dertig ringsvergaderings het hulle uitdruklik teen die verval van die Bepaling uitgespreek. Na verdere bespreking het die Komitee besluit om by sy voorstel in die konsep Kerkorde te bly maar nogtans te vra dat die Algemene Kerkvergadering die aangeleentheid moet bespreek en daarvoor 'n besluit neem.

C. **VERGADERINGS VAN DIE AMPTE**

PROF SJ BOTHA

1. **FUNKSIONERING VAN OUDERLINGE-, DIAKENS- EN
KERKRAADSVERGADERINGS**

Die voorstelle van die Komitee soos in die konsep Kerkorde verwerk, is uit die kommentaar daarop beoordeel, positief ontvang. Omdat dit 'n redelik ingrypende saak is, vra die Komitee verdere besinning daaroor en 'n duidelike besluit van die Algemene Kerkvergadering. Die voorstelle het op die oog om besluitneming- en handelingsbevoegdheid aan die ouderlinge- en diakensvergaderings toe te ken

oor die sake wat spesifiek die dienswerk van die ouderling (plus die predikant) en diaken onderskeidelik is en daarnaas die kerkraadsvergadering oor die sake wat gemeenskaplik op die terrein van beide (al drie) lê.

2. 'N VERKLEINDE EN MEER FREKWENTE ALGEMENE KERKVERGADERING

Uit die kommentaar wat ontvang is kan die afleiding gemaak word dat die Komitee se voorstelle 'n meerderheidsteun geniet. Omdat hierdie saak uiters belangrik maar ook sensitief is en allerlei emosies wakker maak, vra die Komitee dat die hele saak weer grondig deur die ringsvergaderings en daarna deur die Algemene Kerkvergadering oorweeg sal word vir 'n besluit. Die Komitee versoek egter vriendelik dat die volgende sake noukeurig in berekening gebring sal word:

- 2.1 Die uitgangspunte van die presbiteraal-sinodale kerkregeringsstelsel. Kortliks is dit die volgende:
 - 2.1.1 Jesus Christus is die enige Hoof van die Kerk wat sy liggaam is.
 - 2.1.2 Hy regeer oor sy Kerk op tweeërlei wyse naamlik onmiddellik deur sy Woord en Gees en middellik deur die amp.
 - 2.1.3 Die middellike heerskappy oefen Christus uit met die amp as 'n middel in sy hand, maar die amp is nooit 'n grootheid in homself of plaasvervanger van Christus nie.
 - 2.1.4 In hierdie stelsel word kerkordende reëls getref rondom vier hoofsaake naamlik die amp, die vergaderings van die ampte, die godsdiensoefening en die tug of interne dissipline. Die mees kenmerkende is die amp en die vergaderings van die ampte vandaar die benaming presbiteraal-sinodaal.
 - 2.1.5 Van hierdie stelsel is die Woord (of die Heilige Skrif) die norm en reël van die dienswerk van die ampte en die orde en lewenswyse van die Kerk. Die Woord geld as die normerende norm (norma normans).
 - 2.1.6 Ondergeskik aan die Skrif geld die belydenisskrifte as die genormeerde norme (norma normata) ook as bronne vir dié kerkregeringsstelsel.
 - 2.1.7 In rangorde geld as verdere bronne bestaande en vroeëre Kerkordes, amptelike dokumente van kerklike regeervergaderings en laastens geskrifte van teoloë. Hierdie groep wat as die tradisie of voortdurende gewoonte van die Kerk saamgevoeg kan word, word altyd weer getoets aan Skrif en belydenisskrif.
- 2.2 Die besluite van die Algemene Kerkvergadering sedert 1961 oor verkleining.

2.2.1 Voor die Algemene Kerkvergadering van 9 tot 22 Maart 1961 het die volgende beskrywingspunt van die Kerkraad van Kaapstad gedien:

Die Algemene Kerkvergadering word saamgestel uit al die predikante van die Kerk, 122 in getal; al die diensdoende en emeriti professore, 10 in getal, en twee afgevaardigdes van elke gemeente 412 in getal, 'n totaal van 544 man. Die Algemene Kerkvergadering is egter nooit voltallig nie, maar tog is dit altyd 'n groot en lomp vergadering van minstens 300 man wat vir meer as twee weke lank sit. Dit beteken dat reis en verblyfkoste, bymekaar gereken, tot ontsaglike bedrae beloop en dat al die gemeentes van die Kerk wat nie binne maklike bereik van Pretoria lê nie, vir minstens twee agtereenvolgende Sondae sonder predikant is. So 'n vergadering is onprakties, onekonomies, onhanteerbaar en ondoeltreffend, want so dikwels kan belangrike sake nie deeglik bespreek of afgehandel word nie.

Die kerkraad van Kaapstad stel voor dat die Algemene Kerkvergadering verklein word, en wel op die volgende basis:

1. Dat die aantal lede van die Algemene Kerkvergadering beperk sal word tot 'n maksimum van 100 man.
2. Dat die gemeentes van die Kerk volgens hulle ringe verteenwoordig word.
3. Dat elke ring 1 afgevaardigde vir elke 1 000 lidmate in daardie ring sal afvaardig, met 'n minimum van drie afgevaardigdes per ring.
4. Dat die ringsvergadering wat die Algemene Kerkvergadering voorafgaan, sy afgevaardigdes sal kies.
5. Dat die verkiesing van afgevaardigdes as volg geskied. Die ringsvergadering kies uit sy midde een predikant, een ouderling en een ouderling of diaken. As die ring geregtig is op meer as drie afgevaardigdes, word weer 'n predikant, 'n ouderling en 'n ouderling of diaken in daardie volgorde gekies, totdat die getal afgevaardigdes voltallig is.
6. Dat die onkoste van die Algemene Kerkvergadering insluitende die reis- en verblyfkoste van die afgevaardigdes deur die Raad van Finansies gedra word, en dat die gewone heffings op die gemeentes van 10 sjielings (R1-00) per lidmaat verhoog word tot 10 sjielings en 6 pennies (R1-05) per lidmaat om die onkoste te dek.
7. Dat, soos die ringe groei, die verteenwoordiging verklein sal word, byvoorbeeld, 1 afgevaardigde per 1 100 lidmate, of later 1 per 1 200 lidmate, sodat die Algemene Kerkvergadering nie meer as 100 sal wees nie.

8. Dat Kommissies en rade benoem kan word buite die lede van die Algemene Kerkvergadering.
9. Dat die agenda van die Algemene Kerkvergadering na alle kerkrade gestuur word, ten minste 6 weke voor die sitting van die Algemene Kerkvergadering, en dat die gemeente die reg het om voorstelle in verband met die agenda in te dien.

Op grond van die statistieke in die Almanak van 1960 het die kerkraad van Kaapstad bereken dat die Algemene Kerkvergadering saamgestel sou kon word uit 6 professore, 32 predikante, 29 ouderlinge en 25 verdere ouderlinge of diakens.

Hoewel nie genoem word watter argumente teen hierdie beskrywingspunt aangevoer is nie, het die Algemene Kerkvergadering die beskrywingspunte van die hand gewys (Notule bladsy 113-114). Waarskynlik was dit "te vreemd" vir die vergadering. Hoewel in die voorafgaande motivering nie teologiese en kerkregtelike argumente vir die beskrywingspunt aangevoer word nie, blyk drie sake wat uit die presbiteraal-sinodale tradisie voortkom tog duidelik te wete dat dit 'n tragsgewyse verkleining sou wees, dat daar 'n besliste balans tussen predikante en ouderlinge voorgestaan is en dat die ringsvergadering, wat ietwat van 'n "loshangende" vergadering is, deeglik in die sisteem ingeorden sou word.

- 2.2.2 Die afwysing van die beskrywingspunt deur die Algemene Kerkvergadering het nie die kerkraad van Kaapstad ontmoedig om die saak weer op die Algemene Kerkvergadering van 26 April tot 6 Mei 1964 te berde te bring nie. (Agenda 1964:74 en Notule 1964:94-95). Trouens, waarskynlik vanweë steun wat reeds in 1961 vir die beskrywingspunt geblyk het, het die kerkraad woordeliks dieselfde beskrywingspunt weer ingedien met die volgende toevoeging as alternatief:

'n Ander alternatief is dat daar geen minimum afvaardiging vir die kleiner ringe gestel word nie, maar dat alle ringe alleen verteenwoordig word deur een persoon per volle 1 000 lidmate. Dan sal die totaal op 82 te staan kom.

Weereens het die Algemene Kerkvergadering besluit om die beskrywingspunt af te wys, maar terselfdertyd die belangrike verdere besluit bygeneem naamlik:

Die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering sal 'n studie maak van hierdie saak.

Met hierdie besluit het die verkleining van die Algemene Kerkvergadering 'n saak vir besinning en bespreking binne die Kerk geword wat na dertig jaar steeds nie afgehandel is nie.

- 2.2.3 Die opdrag tot studie is deur die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering aan 'n tweemankommissie naamlik di A Brandt en JP Oberholzer opgedra. Die rapport wat voor die Algemene Kerkvergadering van 1970 gedien het is slegs

deur ds Oberholzer ingedien. Hy noem veral drie praktiese probleme wat deur die groeiende ledetal van die Algemene Kerkvergadering meegebring word naamlik huisvesting, koste en effektiwiteit. Sy konklusie is dan dat die ledetal van die Algemene Kerkvergadering verminder behoort te word. Hy het drie moontlikhede van verkleining in gedagte gehad:

- "1. Vermindering van die aantal afgevaardigdes per gemeente tot een, wat op die oomblik met volle bywoning 'n ledetal van 391 sal gee (naamlik 223 ouderlinge en diakens en 168 dienaars van die Woord). Dit bring egter die probleem mee dat die getal dienaars van die Woord op 'n stadium meer kan word as die getal ouderlinge en diakens.
2. Samestelling van die Algemene Kerkvergadering uit lede wat deur die ringsvergaderinge benoem word - soos ds Brandt reeds herhaalde kere voorgestel het (Agenda Algemene Kerkvergadering 1964 bladsy 74).
3. Die instelling van 'n amptelike vergadering tussen die ring en Algemene Kerkvergadering, naamlik klassikale vergaderinge wat die funksies van streeksinodes sal hê. In so 'n geval sal die klassikale vergaderinge saamgestel word uit lede deur die ringe aangewys, terwyl die Algemene Kerkvergadering saamgestel sal word uit lede aangewys deur die klassikale vergaderinge."

Omdat hy van mening was dat die derde moontlikheid (wat uit en uit 'n trapsgewyse verkleining was) vir hom die meeste ooreenstemming vertoon met die presbiteraal-sinodale stelsel, het hy daarvoor gekies. Tog het hy vanweë die feit dat hy sy gedagtes nog maar as tentatief beskou het en terselfdertyd van oordeel was dat dit "redelik ingrypende" verandering sou meebring, aan die Algemene Kerkvergadering voorgestel:

"Die vergadering spreek hom uit ten gunste van 'n verkleining van sy ledetal, en is begerig dat sodanige verkleining sal wees met die presbiteraal-sinodale sisteem van kerkregering.

Die vergadering dra aan sy Kommissie op om toe te sien dat 'n voorstel te dien effekte aan ringsvergaderinge voorgelê sal word vir advies, en uiteindelik aan hierdie vergadering in sy volgende sitting vir besluit" (Agenda 1967: BYLAE T7).

Hierdie voorstel is onveranderd tot besluit van die Algemene Kerkvergadering van 1967 gemaak. Daarmee het die Algemene Kerkvergadering ondubbelsinnig ten gunste van verkleining gekies en dan spesifiek volgens die presbiteraal-sinodale tradisie. Al wat gereël moes word, was hoe dit gedoen moes word.

Dit is egter tog belangrik om net vlugtig na die drie moontlikhede wat genoem is terug te kom. Die tweede en derde moontlikhede lê albei baie duidelik in lyn

met die presbiteraal-sinodale tradisie van trapsgewyse afvaardiging. Die eerste moontlikheid is egter problematies omdat dit nie heeltemaal in die tradisie inpas nie. Die wyse van samestelling is dat alle dienaars van die Woord (sonder afvaardiging) sitting neem, terwyl óf 'n ouderling óf 'n diaken afgevaardig word vanaf die gemeente sonder dat die ringsvergadering enige rol speel. Veral egter problematies is dat geen balans tussen ouderlinge en predikante en diakens gereël word nie, met die gevolg dat dit teoreties moontlik is dat die vergadering slegs uit predikante en diakens kan bestaan.

- 2.2.4 Die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering het di AJ Nolte, CL van den Berg en JJP Müller benoem om uitvoering te gee aan die besluit van 1967. Van elkeen van die drie Kommissielede is sy aanvanklike voorlegging aan die Studiekommissie in die Agenda van die Algemene Kerkvergadering van 1970 opgeneem (BYLAE VIa). By die nagaan van die drie voorleggings is dit duidelik dat die gedagtes soms sterk uiteenlopend was. Dit blyk ook dat die Studiekommissie nie werklik grondige persoonlike diskussie met mekaar gevoer het om sodoende tot 'n moontlike konsensusstandpunt te kom nie. Gemeenskaplik tussen die gedagtes van di Nolte en Van den Berg is die feit dat beide daarop aandring dat elke gemeente op die Algemene Kerkvergadering (ver)teenwoordig moet wees. Ds Nolte wou alle predikante sitting gee plus 'n afgevaardigde kerkaadslid (by voorkeur 'n ouderling), terwyl ds Van den Berg van mening was dat elke gemeente een afgevaardigde na die Algemene Kerkvergadering stuur "wat die predikant kan wees, maar wat ook 'n ouderling kan wees". Die diaken is dus uitgesluit terwyl die teoretiese moontlikheid bestaan dat óf net predikante óf net ouderlinge teenwoordig kan wees. Beide hou egter duidelik daarmee rekening en gee toe dat dit 'n tydelike maatreël kan wees. Ds Nolte stel dat as na enkele vergaderings die ledetal te hoog word streeksinodes tot stand moet kom en ds Van den Berg wil streeksinodes eers "in die allerlaaste instansie" in aanmerking neem.

Die voorlegging van ds Müller is kerkregtelik gesproke 'n deeglik verantwoorde stuk. Sy voorstelle het ingehou (i) trapsgewyse afvaardiging, (ii) vorming van streeksinodes, (iii) trapsgewyse indiening van beskrywingspunte en voorstelle, en (iv) slegs predikante en ouderlinge. Uiteindelik was hy bereid om voorlopig te skik op 'n predikant en een ouderling per standplaas. Hy dring egter daarop aan:

"Die Algemene Kerkvergadering moet hierdie reëling egter as 'n voorlopige beskou en vroegtydig begin oorskakel na 'n trapsgewyse afvaardiging en die instelling van streeksinodes om sodoende sy ledetal drasties te verminder en sy sittingstyd ook skerp in te kort. Hierdie optrede moet die kerkregering grootliks desentraliseer sodat groter verantwoordelikheid aan die mindere vergaderings gegee word."

Die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering het daarop die volgende voorstel aan die ringsvergaderings voorgelê vir kommentaar en daarna dieselfde voorstelle met die ingekome kommentaar ook aan die Algemene Kerkvergadering van 1970 (Notule 1970:107-108):

- (a) Die Algemene Kerkvergadering word saamgestel uit die predikante en een afgevaardigde van elke gemeente.
- (b) Die vergadering word saamgestel uit afgevaardigdes (predikante en kerkraadslede) wat proporsioneel volgens die grootte van die onderskeie ringe deur ringsvergaderinge aangewys word.

Die Algemene Kerkvergadering se besluit was (Notule 1970:108):

- * Die Algemene Kerkvergadering word saamgestel uit die predikante en een afgevaardigde kerkraadslid uit elke gemeente.
- * Die Raad vir Regsadvies sal ondersoek doen na die beste wyse waarop die samestelling van die vergadering mettertyd gereël kan word in ooreenstemming met voorstel (b).

Met die aanvaarding van die eerste deel van hierdie voorstel, is die eerste moontlikheid wat ds JP Oberholzer in 1967 in sy voorlegging genoem het geïmplementeer. Tog was dit baie duidelik in die bedoeling van die voorstellers en uit die totale besluit van die Algemene Kerkvergadering dat dit hier gegaan het om 'n tussentydse maatreël wat deur die implementering van die tweede deel van die besluit vervang sou word. Terselfdertyd was die tweede deel van die besluit die prinsipiële aanvaarding van 'n trapsgewyse saamgestelde Algemene Kerkvergadering. Na vyf-en-twintig jaar is die duidelik tussentydse wyse van samestelling van die Algemene Kerkvergadering steeds in gebruik, terwyl die tweede deel van die besluit nog steeds agterweë gebly het.

2.2.5 Die Raad vir Regsadvies het wel voor die Algemene Kerkvergadering van 1973 die volgende verslag gelê (Agenda 1973:66 en Notule 1973:115):

- "(a) Dat binne die raamwerk van die presbiteraal-sinodale sisteem, soos tans in die Kerkwet vasgelê en omlyn, sal die kleinste Algemene Kerkvergadering moet bestaan uit 'n vergadering waar ál die Kerkraadsvergaderings van al die gemeentes van die Kerk aan kan deel hê. Dit wil sê dat uit elke kerkraadsvergadering twee lede, as die minimum, deelneem aan die Algemene Kerkvergadering.
Word dit minder as twee dán kan die Algemene Kerkvergadering verander in 'n 'vermomde' predikantevergadering.
- (b) Dat indien die Algemene Kerkvergadering nog kleiner moet wees, dan sal die gebruik van trapsgewyse verteenwoordiging, soos gebruiklik was in die Nederlandse Kerk in die jare 1568-1815, oorweeg kan word. Dit wil sê dat die ringsvergadering vier of meer van sy lede aanwys om aan die Algemene Kerkvergadering deel te neem.
- (c) Die bespreking het ook daartoe gelei dat gevoel is dat daar tot 'n sorgvuldige omskrywing van Artikel 11 en Artikel 9 gekom sal moet word. Dit beteken

dat die administratiewe werksaamhede van dié vergaderings méér op die agtergrond gestel sal word en dat dit daar inderdaad, soos Artikel VI dit ook suggereer, sal gaan om die geestelike regering van die Kerk volgens die eis en norm van die Woord van God."

Oor hierdie verslag kan opgemerk word

- 2.2.5.1 dat dit geen definitiewe voorstelle bevat om uitvoering te gee aan die tweede deel van die besluit van 1970 nie
- 2.2.5.2 dat die bestaande Kerkwet dit vaslê dat elke kerkraadsvergadering deel sal hê aan die samestelling van die Algemene Kerkvergadering
- 2.2.5.3 dat trapsgewys verklaring (4 per ring) oorweeg kan word
- 2.2.5.4 dat groter klem op die geestelike regering gelê sal word en minder op die administratiewe werksaamhede.

Van hierdie verslag het die Algemene Kerkvergadering slegs kennis geneem en daarmee die saak van verkleining op die langebaan geskuif. Die gevolg was dat tydens die Algemene Kerkvergadering van 1976 glad nie aan die saak van verkleining aandag gegee is nie.

- 2.2.6 Tydens die Algemene Kerkvergadering van 1979 is weereens aan die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering opdrag gegee om 'n studie te onderneem "na die beste praktiese wyse waarop die Algemene Kerkvergadering verklein kan word, sonder aantasting van die beginsels van die reformatoriese kerkreg" (Notule 1979).

Hierna het heelwat debatvoering plaasgevind. Die studie is eerstens onderneem deur ds JJP Müller en ouderling JC Oelofse. In hierdie verslag aan die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering het hulle pertinent gekies vir 'n trapsgewyse verkleining. Na 'n verdere reeks samesprekings met verskeie instansies en persone binne die Kerk, het die Kommissie verslag aan die Algemene Kerkvergadering van 1983 gedoen (Agenda 1983:155 ev en Notule 1983:17-20). Die vergadering se besluit was:

"Die huidige samestelling van die Algemene Kerkvergadering word gehandhaaf. Die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering kry opdrag om ondersoek in te stel na die effektiewer funksionering van die vergadering onder andere deur deegliker voorbereiding van die agenda en besondere aandag alleen aan sake wat besluite verg."

Tydens die Algemene Kerkvergadering van 1986 het die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering verslag gedoen dat wel aan die saak van effektiewer

funksionering aandag gegee is. Nogtans het die saak van verkleining weer aan die orde gekom en is weereens opdrag tot verdere studie oor die aangeleentheid gegee.

Interessant was die besluit tot instelling van die Inligtingsvergadering, wat nou reeds vir etlike jare funksioneer.

- 2.2.7 Ten spyte van uitgebreide memoranda en voorstelle (sien Agenda 1989: 198-212), het die Algemene Kerkvergadering van 1989 besluit om nie die voorstelle tot verkleining te aanvaar nie (Notule 1989:147). Die Kommissie vir Bedieningstrukture het in sy verslag aan die Algemene Kerkvergadering van 1992 pertinent voorgestel (Agenda 1992:146):

"Die beproefde trapsgewyse verteenwoordiging wat eie is aan die presbiterale stelsel word uitgevoer."

Hierop het die Algemene Kerkvergadering van 1992 onder andere besluit (Notule 1992:116):

- * Die Algemene Kerkvergadering besluit om **nie te verklein volgens trapsgewyse verteenwoordiging nie**.
- * Die vergadering gee opdrag aan die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering om 'n kommissie aan te wys om ondersoek te doen na 'n hersamestelling van die vergadering om die balans tussen ouderling- en predikante-afgevaardigdes in lyn te bring met die beginsel van die presbiteraal-sinodale stelsel.

2.3 **DIE KOMITEE VIR HERSKRYWING VAN DIE KERKWET EN DIE BESLUIT VAN DIE ALGEMENE KERKVERGADERING (1992)**

Toe die Komitee na die Algemene Kerkvergadering van 1992 sy werksaamhede hervat het, moes hy uit die aard van die saak noodwendig sorgvuldig besin oor die besluit van die Algemene Kerkvergadering:

- 2.3.1 Die Komitee het geoordeel dat die besluit teen verkleining volgens trapsgewyse metode, nie 'n prinsipiële besluit teen verkleining as sodanig was nie. 'n Ander wyse van verkleining moes dus bedink word. Met hierdie besluit is die presbiteraal-sinodale tradisie van trapsgewyse samestelling wel verwerp.
- 2.3.2 Uit die besluit was dit ook baie duidelik dat by 'n hersamestelling (verkleining) daar 'n balans moes kom tussen predikante en ouderlinge (Let wel nie diakens nie). Dit impliseer tog baie duidelik dat daar besef word dat die huidige wyse

van samestelling die balans tussen predikante- en ouderlingafgevaardigdes wat getalle betref versteur of kan versteur.

2.3.3 Die vergadering het in die besluit tog die vereiste bly stel dat hy die balansering predikante-ouderlinge die beginsel van die presbiteraal-sinodale sisteem gehandhaaf moes word.

2.3.4 Omdat die ondersoekkommissie, wat in vooruitsig gestel is op daardie stadium nog nie aangestel was nie, en die Komitee vir Herskrywing met sy werk moes voortgaan, is die Komitee gedwing om self aan die saak van hersamestelling verkleining-balansering aandag te gee. Prof AD Pont is versoek om 'n memorandum op te stel om die gedagtes van die Komitee na die Kerk deur te gee.

2.3.5 Hierdie memorandum is aan die ringsrade vir predikante voorgelê vir evaluering en kommentaar. Die reaksie van die ringsrade was teleurstellend en van slegs 14 rade (uit 35) en twee individue is antwoord ontvang.

2.3.5.1 In die Inleiding is aandag gegee aan drie vrae naamlik:

2.3.5.1.1 Waarom moet verklein word?

2.3.5.1.2 Na watter getal moet verklein word?

2.3.5.1.3 Moet die Algemene Kerkvergadering verteenwoordigend van die ampte, die ringsvergaderings of die kerkraadsvergaderings wees? Onder hierdie punt is drie verdere sake aan die orde gestel:

1. Die verhoudings kerkraadsvergadering en meerdere vergaderings.
2. Die gelykheid van en in die ampte.
3. Die kwessie van die ius divinum en die ius humanum.

2.3.5.2 Vervolgens is aandag gegee aan die vraag na gesag in die Kerk.

1. Die Kerk is 'n Christokrasie en nie 'n demokrasie nie.
2. Die Reformasie het die Heilige Gees aan die Woord verbind [en nie soos Rome aan die kerk (= struktuur = pous) nie] en so aan die gesag van die Woord.
3. Daarom moet besluite op die Woord gebou en in die lig van die Woord beoordeel word.
4. Dit is die werk van die vergaderings van die ampte.

2.3.5.3 Die uitgangspunte van die kerklike-orde.

Vanweë die belangrikheid word dit volledig gestel:

In die gewone Kerkordelike denke word uitgegaan van die werklikheid dat die Skrif, die belydenisskrifte van die kerk en die kerklike orde in mekaar se verlengde lê. Daarby word die belydenisskrifte beskou as die hermeneutiese sleutel tot die Skrif. Dit ook omdat elke predikant, mondeling en skriftelik, verklaar het dat dit sy oortuiging is dat die belydenisskrifte in alles met die Woord van God ooreenkom. Dit bring mee dat ons, as uitgangspunte, aanvaar

1. Jesus Christus is die enige hoof van sy Kerk
2. Hy regeer sy Kerk middellik deur die amp
3. vir sover die ampsdraer trou bly aan sy roeping en draer is van die Woord van die Heer, is sy uitsprake gesaghebbend omdat die Woord van almal gehoorsaamheid vra
4. die ampsdraer moet bereid wees om die volle verantwoordelikheid te aanvaar dat hy (a.) 'n dienskneg van Christus is, en (b.) gehoorsaam moet wees aan die Woord
5. die vergaderings in die Kerk het géén gesag, kumulatief of andersins nie, want die vergaderings is vergaderings van die ampte waar gehandel word oor die vraag hoe die ampsdraers die beste én ordelik hulle omskrewe dienswerk (wat hulle van die Heer van die Kerk ontvang het op grond van die Skrif) moet doen
6. die vergaderings is dus hulpmiddels vir die ampsdraers, diensbaar aan die opdrag van die ampsdraers, sonder 'n eie gesag. Vandaar die vraag of daar kontinuerings kommissies, so iets soos 'n uitvoerende bestuur van 'n vergadering, behóórt te wees. Indien wel, moet dit oorweeg word om hulle funksies te beperk
7. in dit alles moet daarmee rekening gehou word dat dit Christus self is wat sy Kerk regeer - middelik deur die amp maar nog altyd onmiddellik deur sy Woord en Gees. Die Kerk is dus 'n dinamiese gegewene wat onder die sorg van God leef. Die Kerk behóórt aan Christus en is nie primêr die "eiendom" of gesagsbasis of wat ookal van die ampsdraer nie. Dit is één van die moeilikste waarhede om tot geldigheid in die kerklike struktuur te laat kom want vir die ampsdraer is dit bitter moeilik om homself as 'n dienskneg te beskou. Die pous noem homself servus servorum Christi maar in die praktyk is hy 'n wêreldlike vors!

2.3.5.4 DIE STATUS QUO

Die verskillende vergaderings van die ampte soos dit tans bestaan naamlik die kerkraadsvergadering, die ringsvergadering (die Kommissie van die

ringsvergadering) en die Algemene Kerkvergadering (Kommissie van die Algemene Kerkvergadering) is handel.

Onder hierdie hoof word verskillende moontlike strukture vir die Algemene Kerkvergadering (Sinode) bespreek.

2.3.5.4.1 Die presbiteraal-sinodale struktuur. Hier is die volgende oorwegings van belang:

- (a) Die Sinode is 'n orgaan van bystand van die kerkraadsvergadering wat die primêre vergadering van die ampte is.
- (b) Die ouderlinge vorm 'n oorwig op die Sinode, bygestaan deur predikante.
- (c) Die diakens neem nie sitting nie.
- (d) Die samestelling geskied trapsgewyse.
- (e) Die agenda word ook trapsgewyse saamgestel.

2.3.5.4.2 Die Doleansie se kerkregtelike struktuur.

2.3.5.4.3 Die sinodale struktuur in die verenigingsreg.

Baie sterk trekke daarvan kom in die struktuur van die Nederduitsch Hervormde Kerk voor.

2.3.5.5 VOORSTELLE TOT 'N MOONTLIKE VERKLEINING VAN DIE ALGEMENE KERKVERGADERING

2.3.5.5.1 'n Kosmetiese verkleining.

Slegs gemeentepredikante en een afgevaardigde per gemeente neem sitting met volle steun terwyl ander predikante en dosente met adviserende stem sitting kry. Werklike vermindering van die ledetal is dit nie.

2.3.5.5.2 Kerkraadsinode en streeksinodes.

Nie een van hierdie twee moontlikhede kan wesenlike vermindering van die ledetal bewerk tensy een of ander vorm van trapsgewyse samestelling ingebou word nie.

2.3.5.5.3 Hervormde Kerkordelike beginsels.

In die Nederduitsch Hervormde Kerk is die posisie tans:

- * die gemeente is 'n ecclesia completa et incompleta
- * die kerkraad is die basiese vergadering van die ampte maar sy arbeidsveld is beperk
- * die meerdere vergaderings is vergaderings van die ampte wat besluite moet neem oor sake wat 'n meerdere gewig, omvang, geldigheid het as net ten opsigte van die plaaslike gemeente - daarom het die meerdere vergaderings, omskrewe arbeidsvelde of opdragte of bevoegdhede
- * die Nederduitsch Hervormde Kerk is één op grond van die genadeverbond en daarom handel die Sinode oor dié sake wat ál die gemeentes raak soos die leer, die ampte, die godsdiensoefening en die dissipline
- * die meerdere vergaderings as vergaderings van die ampte se taak is om te vra na die wil van God en daarvolgens besluite te neem.

Die veelheid van ampsdraers op 'n meerdere vergadering of die mandaat waarborg nie die regte besluit nie. 'n Besluit is reg as die vergadering, na die beste van sy vermoë, sy besluite neem op grond van die Woord, in die lyn van die belydenisskrifte en met inagneming van die voortdurende gewoonte van die Kerk.

2.3.5.5.3.1 Eerste moontlikheid

- (a) Elke kerkraadsvergadering vaardig een ouderling vir elke voltydse standplaas af ($\pm$ 317).
- (b) Elke ringsvergadering vaardig die helfte van die predikante in die ring af ($\pm$ 145 in totaal) (Trapsgewyse).
- (c) 'n Ouderling of predikant word nie na meer as twee agtereenvolgende Algemene Kerkvergaderings gestuur nie.

Dit beteken 'n ledetal van ongeveer 478 lede.

2.3.5.5.3.2 Tweede moontlikheid

- (a) Die vergadering se ledetal vermeerder deur twee ouderlinge per predikant standplaas af te vaardig om sodoende die balans tussen predikante en ouderlinge te bewerk.
- (b) Die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering se ledetal word vermeerder tot 10 predikante en 15 ouderlinge om dan as 'n synodus contracta te funksioneer.

2.3.5.5.3.3 Derde moontlikheid

Voluit trapsgewyse samestelling en dan terselfdertyd 'n jaarlikse sitting van die Algemene Kerkvergadering.

2.4 VOORSTELLE VAN DIE KOMITEE VIR HERSKRYWING

Na lang beraad het die Komitee tog voorstelle in die konsep Kerkorde wat reeds bespreek is ingewerk en wil dit graag weereens vir oorweging voorlê. Die volledige voorstelle is oorspronklik vervat in omsendbrief 35/93 wat hierby aangeheg is vir u aandag.

Die voorstelle behels die volgende:

- 2.4.1 Die ringsvergaderings vaardig nie af nie, maar bepaal slegs watter derde gemeentes in die ring predikante en watter derde ouderlinge afvaardig.
- 2.4.2 Die Algemene Kerkvergadering vergader jaarliks.
- 2.4.3 Die implikasie is dat elke kerkraad/gemeente tweekeer in drie jaar 'n afgevaardigde na die Algemene Kerkvergadering kan stuur. Tans is dit eenkeer in drie jaar.
- 2.4.4 Die ou tradisie in die Nederduitsch Hervormde Kerk dat elke kerkraad direk op die Algemene Kerkvergadering verteenwoordiging het, bly so behoue.
- 2.4.5 Die ringsvergadering word direk by die reeks regeervergaderings ingeskakel deur die agenda van die Algemene Kerkvergadering te bepaal en die notule te bespreek en deur te bepaal watter gemeentes afgevaardigdes sal stuur.
- 2.4.6 Die druk op die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering behoort deur 'n jaarlikse vergadering aanmerklik verlig te word.
- 2.4.7 Die samestelling van die ringsvergaderings bly ten opsigte van gemeentepredikante, ouderlinge en diakens onveranderd dit wil sê 1:2:1. Diakens se sitting word gehandhaaf omdat daar steeds aangeleenthede wat die diakenswerk raak bespreek sal word.
- 2.4.8 Die diaken neem nie langer sitting op die Algemene Kerkvergadering nie, omdat daar nie enige aspek van die ampsopdrag van die diaken ter sprake sal kom nie.

D. OMSENDSKRYWE OOR DIE SAMESTELLING VAN DIE ALGEMENE KERKVERGADERING AAN LEDE VAN DIE KOMISSIE VAN DIE ALGEMENE KERKVERGADERING EN DIENAARS VAN DIE WOORD

Die taak van die herskrywing van 'n Kerkwet kom maar een of twee keer in 'n eeu voor. So was dit in die geskiedenis van die Nederlandse Hervormde Kerk wat laas in 1950/51 die Kerkorde herskryf het, en nou eers weer daarmee besig is. So was dit ook in ons Kerk die geval. Die verantwoordelikheid is aan ons geslag opgedra om die herskrywing deur te voer (vergelyk Notule Algemene Kerkvergadering 1992, bladsy 259).

Die formulering van die samestelling van die Algemene Kerkvergadering bring ons nou in 'n dubbele dilemma. Eerstens is aan die een kant 'n kommissie aangewys om navorsing te doen oor die "hersamestelling van die vergadering om die balans tussen ouderlinge- en predikante afgevaardigdes in lyn te bring met die beginsel van die presbiteraal-sinodale stelsel" (Notule Algemene Kerkvergadering 1992, bladsy 116). Hierdie besluit impliseer ook die verkleining van die Algemene Kerkvergadering, wat al herhaaldelik deur die Kerk bepleit is. Ongelukkig is hierdie navorsing nog nie afgehandel nie maar die herskrywingsproses word gedruk om te vorder. Dit is ons eerste dilemma.

Tweedens, aan die ander kant het die Algemene Kerkvergadering besluit "om nie te verklein volgens trapsgewyse verteenwoordiging nie" (Notule Algemene Kerkvergadering 1992, bladsy 116).

Die Kerk wil dus sy Algemene Kerkvergadering verklein. Dit verteenwoordig die kerkregtelike suiwere presbiteraal-sinodale stelsel. Tog wil die Kerk nie trapsgewyse afvaardig nie. Dit verteenwoordig die Reformatoriese kerkregvreemde verenigingstelsel. Dit is ons tweede dilemma.

Die agtergronde van die verskillende stelsels vind u in bygaande omvattende studiestuk.

Die herskrywingskomitee benodig nou u welmeende hulp en bydrae in die herskrywingsopdrag van hierdie faset van die Kerkorde.

Die volgende voorstel lyk na 'n goeie kompromie wat beide eise akkommodeer: om nie trapsgewyse (vanaf die ringsvergaderings) af te vaardig nie (maar van die gemeentelike kerkraadsvergadering af), en tog die vergadering noemenswaardig te verklein na veel minder as 'n derde wat dit op die oomblik is.

Indien die Algemene Kerkvergadering jaarliks sit met 'n derde getal van die huidige samestelling, sal die gesamentlike koste oor drie jaar nog dieselfde wees as die huidige driejaarlikse sitting. Die gemeentes aan die ander kant het afsonderlik selfs minder as 'n derde van die onkoste van die huidige praktyk indien elke gemeente na 1 of 2 uit die 3 vergaderings, met slegs een of twee afgevaardigdes, oor die drie jaar afvaardig. Elke gemeente is dus minstens een

vergadering elke drie jaar, soos vandag, op die vergadering teenwoordig. Ringsvergaderings kan die vryheid gelaat word om die derde gemeentes wat elk een ouderling en een predikant afvaardig dieselfde gemeentes vir die betrokke jaar te laat wees of die ouderlinge aan die een kant en die predikante aan die ander kant kan uit verskillende gemeentes kom - na gelang plaaslike omstandighede. Indien die leraars en ouderlinge uit verskillende gemeentes kom, is twee derdes van die gemeentes altyd teenwoordig.

Verdere voordeel is dat die kleiner vergadering nie 'n demokratiese kongresgees het nie, maar 'n teologiese-kerklike milieu.

Elke ring se vergadering reël volgens rotasie (ook 'n aanvaarde algemene beginsel) welke derde van die ringsgemeentes 'n ouderling en 'n predikant afvaardig. Omdat elke gemeente 'n ouderling het maar moontlik nie elke gemeente 'n predikant nie, sal die ouderlinge en predikante ongeveer eweveel in getal op elke Algemene Kerkvergadering wees; met die ouderlinge 'n teoretiese en 'n moontlike meerderheid. Dit pas in die presbiteriale stelsel; en die aangehaalde opdrag uit die notule oor die balans tussen ouderlinge en predikante.

Omdat die Algemene Kerkvergadering 'n vergadering van die presbiteriale ampte (predikant en ouderling) is maar tog ook gebaseer is in die plaaslike gemeentes, hoef alle gemeentes wel nie elke keer "verteenwoordig" te wees nie, maar het elke gemeente tog ordelik en reëlmatig 'n verskyning in die Algemene Kerkvergadering, soos die reg van beskrywingspunte (via die ring) inderdaad onderstreep.

Indien u globaal met hierdie beginsel saamstem, sal die goeie implikasies ook deursigtig wees. Die Kommissielede van die Algemene Kerkvergadering word basies dan nog vir drie jaar gekies maar die rotasiebeginsel bring 'n aftrede mee van 'n derde predikantslede (dit wil sê 2 uit 6) en 'n derde ouderlingslede (dit wil sê uit 9) elke jaar. Die nodige kontinuïteit wat persone betref word hier dus telkens met twee derdes gehandhaaf. Lede wat nie aftree nie bly outomaties tot die verstryking van die drie jaar termyn aan (wat die ouderlinge betref natuurlik indien hulle nog ouderlinge is) en hoef nie meer vir die oorblywende termyn afgevaardig te word nie. Die enkele gemeentes vanwaar hulle kom, vaardig dus gewoon vir die betrokke jaar af indien dit hulle beurt (deur die ring bepaal) sou wees.

Die Algemene Kerkvergadering se huidige demokratiese kongresopset word verder omgestel na 'n Christokratiese Kerklikevergadering deur twee bykomende verstellings.

Eerstens word die inhoud van die Agenda alleen via die kontrole van die ringsvergaderings saamgestel. Soos dit op die oomblik reeds wat beskywingspunte betref, funksioneer. Dit sal voorkom dat 'n agendakommissie sommer enige saak in 'n allesomvattende dik agenda ingooi. Tweedens sal die Algemene Kerkvergadering hoofsaaklik aandag gee aan dit wat Reformatories kerkregtelik op 'n sinode tuisheer: belydenis, ampte, diens en dissipline. Sekere

administratiewe sak sal steeds weens ons moderne samelewingstrukture ook sinodaal gehanteer bly word.

Laasgenoemde twee punte bring dus ook 'n beperkte agenda mee met twee winspunte. Eerstens dat elke saak grondig met teologies-kerklike diepgang bespreek kan word. Tweedens 'n verdere finansiële besparing deurdat die vergadering nie 'n week of meer hoef te duur nie. In ons tyd van gevaar is dit aan die een kant goed dat daar nie baie persone uit die gemeenskapslewe en gesinne vir 'n week of langer onttrek word nie en aan die ander kant in 'n massa byeen gebring word nie.

Aangesien gemeentelose predikante nie afgevaardig word nie, hoewel die professore as die adviserende doctores met slegs adviserende stem deur die kerkrade waar hulle woon afgevaardig word, is die samestelling 'n bykomende sowat vyftig lede minder.

Die voorgestelde samestelling sal getalsgewyse hoofsaaklik soos volg met die huidige samestelling vergelyk: Die huidige formule is min of meer 320 gemeentes $\times$ 2 (1 ouderling + 1 predikant min of meer) + meer as 50 gemeentelose predikante, emeriti, dienspligkapelane en so meer + 13 dosente = 700+. Die nuwe formule is 320 gemeentes gedeel deur $3 \times 2 + 13$ dosente wat nie stemgeregtig is nie en dus soos gemeentelose predikante ook nie op die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering verkiesbaar is nie + 10 nie aftredende lede van die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering = 237.

Die feit dat die kleiner vergadering jaarliks kan vergader, voorkom ook die nodigheid dat die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering wat maar vyftien lede is (of nog slegter dat die moderamen wat maar vier lede is) vir meer as twee jaar elke keer as synodus contracta optree.

Omdat die dosente as adviserende doctores nie op die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering of sinodale rade verkiesbaar is nie - soos dit in die presbiteriale-sinodale kerkregstelsel hoort - kom hulle tyd beskikbaar om werklik die nodige adviese (met behulp van die ander gepromoveerdes en kundiges) aan die Kerk te lewer. Dit bring weer mee dat tientalle van die sinodale rade opgehef kan word - wat ook 'n aansienlike besparing vir die Kerk in die tyd van rasionalisasie kan meebring. Die Kerk het inderdaad besluit om die radestelsel te ondersoek (vergelyk Notule Algemene Kerkvergadering 1992, bladsye 116, 123).

Hierdie skrywe word saam met die studiestuk van die Komitee wat as agtergrond dien, aan alle predikante gestuur. Die versoek is dat dit tydens 'n vergadering van die ringsraad vir predikante bespreek en kommentaar gelewer sal word. Ringsvergaderings (dalk spesiale vergaderings hiervoor in Januarie 1994) sal versoek word om aan die konsep aandag te gee, sodat die finale produk in die agenda van die Algemene Kerkvergadering van 1995 opgeneem kan word. U word hiermee vriendelik gevra om asseblief dadelik oor die een aspek van die samestelling van die Algemene Kerkvergadering u bydrae te lewer. Hierdie

aspek raak soveel fasette van die herskrywingstaak dat ons daarsonder moeilik vorder.

Die bestuur van ringsrade vir predikante word versoek om 'n geleentheid te reël waartydens die bespreking kan plaasvind. Die Komitee sou graag voor die einde van Julie, nie later nie as **15 Augustus 1993** die kommentaar wil ontvang.

Op u samewerking word staat gemaak.

Namens die Komitee vir die herskrywing van die Kerkwet.

E. LIDMAATSKAP

PROF AD PONT

1. INLEIDING

Die Komitee vir die herskrywing van die Kerkwet, het uitvoerige kommentaar ontvang rondom die voorstelle oor Lidmaatskap soos dit verwoord is in die konsep Kerkorde met sy Ordinansies. Dit was duidelik dat daar nie eenstemmigheid was nie. Tog is heelwat bruikbare kommentaar ontvang. Aan die een kant is byvoorbeeld, gestel dat die Komitee nie die reg het om Artikel III en die bepaling vir lidmaatskap te verander nie omdat die laaste Algemene Kerkvergadering besluit het om die Artikel onveranderd te behou en indien dit verander word, moet die inhoud van die Artikel onveranderd behou word. Aan die ander kant is gestel dat dit nou die geleentheid is om te stel dat net geloof (met inagneming van Jak 2:19?) as voorwaarde vir lidmaatskap gestel kan word. Verder is ook gewys op die feit dat die Akte van Menseregte en die amptelike verbod om "diskriminasie" beteken dat die rasmatige onderskeiding blanke nie meer genoem mag word nie.

Op grond van hierdie en nog 'n hele reeks ander opmerkings en aanbevelings wil die Komitee graag raad vra by die Algemene Kerkvergadering om hom by te staan om die saak van lidmaatskap op so 'n manier in die nuwe Kerkorde te verwoord dat dit die verantwoorde mening van die vergaderings van die ampte weerspieël.

Die vraagstukke waaroor kommentaar gevra word, is die volgende:

2. WIE MOET BEPAAL?

Die huidige gebruik in ons Kerk is dat die kerkraadsvergadering die enigste vergadering van die ampte is wat die bevoegdheid het om oor lidmaatskap 'n besluit te neem. Dit blyk daaruit dat slegs 'n kerkraadsvergadering kan besluit oor

- a. wie gedoop word
- b. wie toegelaat word om belydenis van geloof af te lê
- c. die aanvaarding van 'n binne-kerklike attestaat
- d. die aanvaarding van 'n bewys van lidmaatskap van 'n ander kerk.

Die maatstawwe waarvolgens die kerkraadsvergadering moet oordeel word wél deur die Algemene Kerkvergadering (= Artikel III en die Bybelsreformatoriese Kerkbegrip) én die voortdurende gewoonte (= usansie) vasgestel. Die beslissing lê egter in die hande van die kerkraadsvergadering.

Die feit dat die Algemene Kerkvergadering die maatstaf of norm waarmee gemeet (moet) word, neerlê hang saam met die feit dat die Kerk 'n bepaalde geloofsgemeenskap is (sien voorwaardes wat aan kerkisante gestel word wat belydenis wil aflê, die voorwaardes genoem in die doopformulier ensovoorts) en omdat die gemeentes almal saam één Kerk is (vergelyk Artikel II en byvoorbeeld die NGB, Artikel 27-32).

Daarby kom die verdere saak dat die kerk in die wêreld leef. Dit het meegebring dat die Algemene Kerkvergadering ook bykomende voorwaardes vir lidmaatskap gestel het. Een was die voorwaarde van ras naamlik die verwysing na blank, terwyl dit die voortdurende gewoonte (usansie) is dat die Kerk slegs in Afrikaans preek, praat en doen.

Met ander woorde, die kerkraadsvergadering het wel oor lidmaatskap besluit, maar die Algemene Kerkvergadering het ál die maatstawwe, waarvolgens besluit moet word, sorgvuldig omskryf en bepaal om sodoende eenvormigheid oor hierdie saak te verseker.

In die konsep Kerkorde en Ordinansies is aan die hand gedoen dat die Algemene Kerkvergadering slegs breë riglyne vir lidmaatskap neerlê en die uitleg en toepassing van die maatstaf-norm in die hande van die kerkraadsvergadering geplaas word.

Dit sou dus beteken dat daar verskil in die uitleg en toepassing van die breë riglyne vir lidmaatskap sou wees. Gemeente A se kerkraad sou dus ander mense tot lidmaatskap kan toelaat as Gemeente B se kerkraad.

Omdat dit 'n probleem kan wees, is die volgende aan die hand gedoen:

- a) Gemeentegrense sal nie absoluut wees nie, sodat 'n gelowige lidmaat wat hom ontuis voel in 'n gemeente vanweë die manier waarop 'n kerkraadsvergadering die saak van lidmaatskap hanteer, met toestemming van die kerkraadsvergadering, by 'n buurgemeente aansoek kan doen vir lidmaatskap.
- b) 'n Kerkraadsvergadering is nie verplig om 'n attestaat of 'n bewys van lidmaatskap van 'n ander (Hervormde) kerkraadsvergadering sondermeer te aanvaar nie maar moet steeds oorweeg of die aansoeker sal (kan) inpas in die gemeente en gemeenskap waar hy nou aansoek doen vir lidmaatskap.
- c) In alle gevalle sal alle aansoekers om lidmaatskap moet (kan) voldoen aan al die vereistes wat 'n kerkraad stel aan die kinders van die gemeente wat belydenis van geloof wil aflê om belydende lidmate van die Kerk te word - 'n sekere kennis van die Bybel, die geloofsleer en die Kerkgeskiedenis.

Die eerste vraag is dus:

- * Moet die Algemene Kerkvergadering, dit wil sê die Kerkorde en Ordinansies die voorwaardes vir lidmaatskap presies bepaal sodat die kerkraadsvergadering niks méér hoef te doen as om die voorwaardes stiptelik toe te pas nie. Of
- * Moet die Algemene Kerkvergadering net breë riglyne neerlê wat elke kerkraadsvergadering selfstandig sal interpreteer en toepas?

Hiermee kan dan saamgaan dat gemeentegrense minder absoluut word as nou.

Dit gaan dus om vaste uniformiteit en eenheid teenoor pluralisme en verskeidenheid. Hiermee hang dan saam dat die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering sy bevoegdhede en seggenskap oor lidmaatskap (in die lig van Bepaling 14.1(a) en (d)) behou of afstaan.

Indien u van mening is dat die twee alternatiewe nie die enigste is nie, geliewe die standpunt ook oor te dra sodat daaraan aandag gegee kan word.

3. DIE MAATSTAWWE WAARMEE 'N AANSOEKER OM LIDMAATSKAP GEMEET WORD

Die argument word dikwels gebruik dat geloof die enigste voorwaarde vir lidmaatskap van die kerk is en kan wees. In ons Kerk is geloof as voorwaarde vir lidmaatskap méér as die belydenis Jesus is die Here. As gelet word op die voorwaardes wat aan die kinders van die Kerk gestel word voordat hulle belydenis van geloof kan aflê (Bybelkennis, geloofskennis en kerkgeskiedenis)

of aan die ouers wat hulle kinders laat doop, dan is die saak nie so enkelvoudig nie.

Op die oomblik stel Artikel III (d) dat "kinders van lidmate van die Kerk" tot die Kerk behoort en Artikel III (a) dat gedooptes wat nog nie lidmate is nie "in die gemeenskap van die Kerk opgeneem is".

Uit die huidige formulering van Artikel III is dit duidelik dat slegs diegene wat

- * belydenis van geloof afgelê het (dus 'n voldoende Bybelkennis, kennis van die leer van die Kerk en van die Kerkgeskiedenis het), en
- * uit ander kerke in die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika opgeneem is as belydende lidmate (dit wil sê voldoen aan die norm hierbo genoem),

as belydende lidmate, dit wil sê as lidmate van die gemeente kan geld. Die voorwaarde is dus breër as net "geloof".

Daarby kom dat die gedoopte kinders van lidmate van die gemeente, in die gemeenskap van die gemeente opgeneem is, maar nie lidmate is nie. Daarby behoort die (ongedoopte) kinders van lidmate van die gemeente, ook aan die gemeente.

Daarmee word 'n bepaalde kerkopvatting deur middel van die saak van lidmaatskap geformuleer naamlik dat die grondslag waarop die kerk/gemeente gebou is, die genadeverbond wat God gee, is. (Vergelyk hier Matt 26:28, Mk 14:24 en Lukas 22:20).

'n Verdere alternatief kan moontlik oorweeg word. In die oudste reformatoriese kerkordes word die voorwaardes vir lidmaatskap slegs geïmpliseer. Omdat daardie kerke volkskerke was en die negentiende eeuse genootskaplike kerkbegrip nog nie bekend was nie, was daar geen noodsaak om die saak van lidmaatskap sorgvuldig te omskryf nie. Met die genootskaplike kerkbegrip wat saam met 'n liberale teologie na vore kom, word die Kerkorde 'n konstitusie en word die omskrywing van lidmaatskap noodsaaklik. Omdat ons eerste Kerkelyke Reglementen en Wetten van 1857 'n navolging van die Kaapse Kerkwette opgestel is, met inagneming van die Grondwet van die ZAR 1855-1857-1858, word die voorwaardes vir lidmaatskap dan deel van die kerklike ordereëls, tot vandag toe. Met die beklemtoning in die konsep Kerkorde dat die Kerk nie 'n vrywillige vereniging of 'n genootskap is nie, maar 'n eiesoortige liggaam, kan die omskrywing van die voorwaardes van lidmaatskap miskien weggelaat word en die hele saak in die hande van die kerkraadsvergadering gelaat word. Dan lê die voorwaardes vir lidmaatskap implisiet opgesluit in die Diensformuliere en die voortdurende gewoonte. Dan hang dit van elke kerkraadsvergadering se kerkbegrip af wie as lidmaat aanvaar sal word.

Die versoek is dat die Algemene Kerkvergadering sal oorweeg of die huidige formulering (Artikel III (a-d) Kerkwet en Bepalings) oor hierdie sake aanvaarbaar is.

4. VERDERE MAATSTAWWE VIR LIDMAATSKAP

Daar is ook verdere maatstawwe vir lidmaatskap neergelê deur die Kerkwet en die voortdurende gewoonte van die Kerk en die gemeentes. Die uitstaande verdere maatstaf was die van ras, soos uitgedruk deur die woord blanke. Oor dié saak is daar gedurende die laaste 30 jaar of meer baie gedebatteer en dit is seker nie nodig om al die argumente wat hier gebruik is weer te herhaal nie.

Daar het nou egter 'n nuwe saak na vore gekom. Wat "nuut" is, is dat in Hoofstuk 3, Artikel 8.2 van die Oorgangsgrondwet bepaal word:

"Daar mag teen niemand onbillik gediskrimineer word nie, hetsy direk of indirek, en, ... in die besonder op een of meer van die volgende gronde : ras, geslagtelikheid, geslag, etniese of sosiale herkoms, kleur, ... godsdien, gewete, geloof, kultuur of taal."

Soos die Komitee dié saak verstaan, is dit so

- a) dat hierdie bepaling primêr die verhouding van die regering teenoor die burgers van die land bepaal, en
- b) dat hierdie bepaling nie netso op die kerk of godsdienstige groepe van toepassing gemaak word nie.

Omdat die Komitee hieroor nie finale duidelikheid het nie, is daar regsadvies aangevra of hierdie bepaling ook die Kerk en sy voorwaardes vir lidmaatskap sal geld. Dit is egter duidelik dat die huidige regering 'n klimaat of 'n kultuur wil skep waarvolgens ras as bepaling vir lidmaatskap, negatief beoordeel sal word.

Verder is dit so dat die regering hom ten doel gestel het om 'n nuwe, multikulturele, veelrassige nasie in Suid-Afrika te bou. Daarom sal ook aandag gegee moet word aan die reël in Artikel III:

"Die Kerk, bewus van gevare wat vermenging van blank en nie-blank vir altwee groepe inhou, wil geen vermenging in sy midde toelaat nie."

Met inagneming van die regsadvies wat hierby aangeheg word, wil die Komitee graag advies van die ringsvergaderings en die Algemene Kerkvergadering ontvang oor die volgende vrae:

- * Moet die Algemene Kerkvergadering die norm-maatstaf blank behou as 'n voorwaarde vir lidmaatskap? of
- * Moet die Algemene Kerkvergadering die woord blank laat vaar in die omskrywing van die voorwaardes vir lidmaatskap?

Hiermee hang die verdere vraag saam of die Algemene Kerkvergadering van oordeel is dat 'n kulturele, volkseie maatstaf as voorwaarde vir lidmaatskap geformuleer moet word.

5. DIE KERK 'N EIESOORTIGE LIGGAAM

Die Komitee vir die herskrywing van die Kerkwet het, rondom lidmaatskap, ook die beginsel pertinent geformuleer dat die Kerk nie 'n vrywillige genootskap is nie maar 'n eiesoortige liggaam.

Daaroor sou die Komitee ook graag méér kommentaar wil verneem.

6. SLOTOPMERKING

Samevattend is dit duidelik dat vanuit die Bybels-reformatoriese teologie daar één saak is wat vir die Algemene Kerkvergadering en die gelowiges lewensbelangrik is en dit is om die geloof van die volk van God in Jesus Christus, die gekruisigde en opgestane Here, suiwer te hou, en om die gehoorsaamheid aan die lewende, Drie-enige God te bly uitleef. Die volgende bly waar wat die kerkvader Johannes Calvin gesê het (Antwoord aan Sadoletto):

"Wanneer die kennis (van die evangelie van die regverdiging van die sondaar deur die geloof alleen,) weggeneem word, word die roem van Christus uitgeblus, die godsdiens afgeskaf, die kerk vernietig, en die hoop op verlossing omvergegooi."

Hierdie stelling van Calvin, wat één van die grondleggers van ons teologiese tradisie is, is gebou op 'n bepaalde geloof in en verstaan van die boodskap van die hele Bybel.

As hierdie saak in die bespreking rondom lidmaatskap in gedagte gehou word kan dit miskien so wees dat hierdie saak so hanteer kan word dat dit tot die welwese van die Kerk sal bydra.

F. DIE BELYDENISSKRIFTE EN DIE HERVORMDE KERK

PROF IWC VAN WYK

1. INLEIDING

Dit het die afgelope tyd duidelik geword dat daar meningsverskil - en miskien groot meningsverskil - in ons Kerk oor die belydenisskrifte bestaan. Om hierdie rede het die Komitee vir die herskrywing van die Kerkwet besluit om die hele saak van die belydenisskrifte met die Algemene Kerkvergadering te bespreek sodat na behore daaroor besluit kan word.

Almal sal besef dat ons hier met 'n geweldige omvattende saak te make het. Uiteraard kan daar in hierdie memorandum net aan 'n enkele aspek of wat aandag gegee word. Daar kan ook nie omvattend verduidelik word wat met elke uitspraak bedoel word nie - dan sou 'n mens 'n boek moes skryf en nie 'n memorandum van 'n paar bladsye nie. Die afgevaardigdes na die Algemene Kerkvergadering moet hierdie memorandum sien, as niks meer as 'n stimulus tot die debat wat op die vergadering en verder binne die Kerk gevoer moet word nie. Hierdie memorandum is die beginpunt van 'n gesprek en baie beslis nie die eindpunt nie. Hierdie stuk moet daarom as niks meer as 'n inleiding tot die gesprek gesien word nie. In hierdie stuk word 'n enkele probleem of wat uitgelig en 'n mening of wat, wat in die verlede algemene aanvaarding geniet het, doelbewus bevraagteken, met die bedoeling dat daar opnuut sekerheid oor hierdie sake verkry kan word.

Die Komitee wil ook aanbeveel dat daar in die toekoms gereeld tydens die Algemene Kerkvergadering oor die belydenis soos in die belydenisskrifte vervat, gehandel sal word. Dit het tyd geword dat hierdie vergadering hom meer intens met die kerk se belydenis sal besig hou.

2. DIE BELYDENISSKRIFTE

Karl Barth (1948:11-16) het 'n standpunt oor die belydenisskrifte gehad waarmee ek meen, die meeste Hervormers hulle gemaklik sal identifiseer. Volgens Barth het die lewende kerk die altyd nuwe verantwoordelikheid om 'n samevattende daargestelling van die evangelie van Jesus Christus te maak. Hierdie samevatting(s) vind ons uiteindelik in die kerklike dogma, óf anders gestel: in die kerklike leer, óf nog anders gestel: in die kerklike belydenisskrifte. Hierdie samevattende leer oor Jesus Christus, is iets totaal anders as 'n filosofie of 'n (lewens) en wêreldbeskouing, aangesien die evangelie 'n nuwigheid is wat nie uit die mens na vore kom nie, maar van buite die mens af aan hom geskenk word.

Die samevatting van die Christelike evangelie, soos ons dit onder andere in die belydenisse en belydenisskrifte vind, is en kan niks meer as samevatting wees

nie, aangesien geen mens die omvang en volkomenheid van die evangelie kan saamvat nie. Nogtans moet daar altyd weer probeer word om 'n samevatting te maak. Ook ons, in ons tyd, het die opdrag om vir ons 'n samevatting van die evangelie te maak. Die rede daarvoor is die volgende: die kerk het die verantwoordelikheid om die evangelie die wêreld in te dra. As gevolg van sy verkondigingstaak het die kerk die behoefte aan "kerklike leer" - 'n samevatting van dit wat hy in die wêreld te verkondig het. Hierdie pogings kan beter of slegter wees. Daar kan vooruitgang of agteruitgang in die waarheid wees. Die feit bly staan: daar móét gewaag word. Die evangelie is nie iets wat 'n mens in alle volledigheid het nie. Dit (die volledige begrip, kennis en samevatting van die evangelie) is nie dooie besit nie. Die volle omvang van die evangelie is iets lewends wat nagevors, gesoek en ontdek moet word. Hierdie taak is ook nie 'n doel insigsself nie, maar word gedoen ter wille van die prediking.

Die Christelike leer het 'n bron naamlik die Bybel. Die Christelike leer word uit hierdie bron uit geëksegetiseer. Dogmatiek berus op die resultate van die eksegeese. Oor die keuse van eksegetiese metode hoef daar nie getwis te word nie, solank daar aanvaar word dat hierdie eksegeese binne die ruimte van die gemeenskap van die heiliges en tot dienste van die gemeenskap van die heiliges gedoen word. Die gemeenskap van die heiliges omvat egter nie net die teenswoordige kerk nie, maar ook die kerk van die verlede. Daar moet daarom van die leer van die Vaders van en in die verlede kennis geneem word in die huidige nadenke oor die leer van die kerk. Om vir vandag 'n kerklike leer op te stel beteken dat dit nooit 'n totaal nuwe aangeleentheid kan wees nie. Metodies sal daar by die belydenisskrifte waarin die kerklike belydenis opgeneem is, aangesluit moet word om die waarheid van die evangelie vir vandag duidelik uit te spel.

Aansluiting by die belydenisskrifte van die verlede mag die kerk nie tot een of ander ortodoksisme verlei nie. Ons leef in die 20e eeu en nie in die 16e eeu nie. Dit het daarom geen sin om jou net op die verlede te verlaat nie. Dit is onreformatories om te meen dat Dordt, De Brés en Ursinus die waarheid van die evangelie vir eens en vir altyd, onveranderlik en onverbeterlik verwoord het. Ons belydenisskrifte was nooit as kettings bedoel nie. Dit was nooit die bedoeling dat hulle vandag, wanneer ons na die waarheid van die Woord vra, net so herhaal moes word nie. In die gemeenskap van die heiliges is daar eerbied, respek en dankbaarheid vir die belydenisse van die verlede, maar daar is ook vryheid teenoor hulle. Sou dit nie waar wees nie, sou ons met tradisiekunde besig wees. Ons saak is nie die tradisie nie, maar die Bybel. Ons kom voort vanuit 'n bepaalde tradisie, sluit doelbewus by hierdie tradisie aan, hou ons uit oortuiging by hierdie tradisie, maar verval nooit in 'n konfessionalisme nie. Daarom het Barth (KD 1, 2, 735) gesê: "Ons respekteer nie die outoriteit van die konfessie deur sy geformuleerde waarhede goed te keur en oor te neem nie, maar deur toe te laat dat hierdie formuleringe vir ons die koers aandui." Op voetspoor van sy leermeester kon die Barthianer Walter Kreck (1977:68) dan ook later van die belydenisskrifte sê: "Hulle bied aan ons 'n tipe van 'vooraf-insig' (Vorverständnis) in die Bybelse getuienisse, en dit sal nie raadsaam wees om hierdie hulp soos 'n stuk biblisme te misbruik nie. Hulle het nie die funksie om

die uitleg van die Skrif soos 'n tipe leerwet te reguleer nie. 'n Mens moet hulle nie verstaan as 'n versameling van geformuleerde stellings wat die evangelie soos 'n filosofie wil sistematiseer nie. Nog minder is hulle self onderwerp van die geloof. Hulle is getuienisse van die Skrif - of beter gesê: Getuienisse van Hom van wie die Skrif getuig. Hulle bind die gelowiges nie aan hulle self nie, maar aan die getuienis van die Skrif - of meer presies gesê: Aan Hom van wie die Skrif getuig. Hulle is daarom verbeterbaar, wanneer 'n beter verstaan van die Skrif ons daartoe dwing." Dit lyk dus na 'n noodwendigheid om jou prinsipiële uitgangspunt te maak: "Binding aan en vryheid teenoor die belydenisskrifte". Die kerk kan nie anders as om aan die belydenisse en belydenisskrifte van die verlede gebonde te bly nie - maar dan op só 'n wyse dat die uitsprake van die verlede nie tot onveranderlike en onverbeterlike formules verhef word nie. Die kerkgeskiedenis lewer ook die bewys op, dat die stryd rondom veral die belydenisskrifte op die vraag toegespits is, in hoeverre die kerk teenoor hierdie geskrifte vry is?

Die stryd oor die belydenisskrifte het alreeds rondom 1700 tussen die Ortodoksie en die Piëtisme ontstaan. Die stryd tussen Philipp Jakob Spener en die teologiese fakulteit van Wittenberg (die groot vesting van die Ortodoksie) is vir ons van belang. Wittenberg het 283 dwalinge van Spener uitgewys waarvan 25 direk met die belydenisskrifte in stryd was. Spener se groot argument in hierdie stryd was dat die belydenisskrifte nie quia, maar quatenus verstaan moes word. Die inhoud, nie die vorm nie, is in ooreenstemming met die Skrif. Spener wou hom daarmee nie van die belydenisskrifte losmaak nie, maar die vryheid hê om hom van die formuleringe en randsake los te maak. Die geskrifte self was vir hom mensewerk en nie die direkte werk van die Heilige Gees nie. Die formuleringe en die inkleding van die samevattinge van sentrale boodskap van die Skrif was dus vir hom tydgebonde en relatief. Alhoewel ons nou nie Spener in sy Piëtisme wil en sal volg nie, meen ek tog dat die meeste Hervormers Spener se argument op hierdie punt sal volg. Die vraag is net óf 'n mens moet toegee dat ons nou ewe skielik quatenus sal moet teken? Ek meen nie so nie. Spener het die basiese fout begaan deur te meen dat die stryd om die formuleringe en inkleding gaan. Die stryd gaan nie om die formuleringe en inkleding nie, maar om die dogma, leer of belydenis. Ek meen nie dat mense in ons Kerk met die triniteitsleer, die twee-nature-leer of die regverdigingsleer probleme het nie. Waarmee mense wel 'n probleem kan hê, is die ontologiese formuleringswyse van hierdie belydenisse, leerstelling of dogma. Indien dit die toedrag van sake is, staan ons ten opsigte van die belydenisse en belydenisskrifte nog steeds op die quia standpunt. Ons staan op die quia-standpunt met die wete dat daar groot ruimte vir wetenskaplike navorsing en teologiebeoefening is.

Op grond van die wetenskaplike navorsing en teologiebeoefening het veral die Gereformeerde Protestantisme aan die wankel geraak (Ratschow 1978:186-201). Hierdie krisis kom op die volgende neer: Die eenheid van die kerk, leer en geloof word binne die Protestantisme nie deur die "leeramp" (soos in die RK Kerk) gewaarborg nie. Ons is aangewese op die gedagtes van die sola scriptura (die Skrif alleen) en die daarmee samehangende sola gratia (die genade alleen) en sola fide (die geloof alleen). Luther het onder geloof hoofsaaklik fiducia

(vertroue) en Calvyn weer *cognitio* (kennisname) verstaan. Dit het meegebring dat daar verskillende Skrifbeskouings ontstaan het. Die Lutherane kon meer hermeneuties werk, terwyl die Calviniste van die begin af tot 'n biblisme verdoem was. Nie die verkondigde Woord nie, maar die afsonderlik geïnspireerde Bybeltekste staan in die Calvinisme in die middelpunt. Die Calviniste is dus in 'n groter mate as die Lutherane op slegs die Bybelse tekste aangewese. Dit het alles groot invloed op die posisie en waarde van belydenisskrifte gehad. Die Calvinisme beskik nie oor belydenisskrifte soos ons dit in die Lutherdom teëkom nie. Daar bestaan nie algemeen erkende belydenisskrifte in die Calvinisme nie. Die Heidelbergse Kategismus, wat die wydste in gebruik is, het nie eers 'n standaard teks nie (in sommige gevalle word die *dictis scripturae* [die Bybeltekste onderaan die antwoord] selfs weggelaat). Die NGB is 'n stuk selfdaarstelling van die Nederlandse Calvinisme en die Dordtse Leerreëls is nie veel meer as 'n teologiese verklaring nie. In Switserland word predikante selfs aan geen belydenisskrif gebind nie (ten spyte daarvan dat die Switsers verskeie belydenisskrifte opgelewer het). Hierdie ten volle aangewese wees op die Skrif alleen het probleme opgelewer die oomblik toe die leer oor die woordelike inspirasie getuimel het. Die Calvinisme was gedoem tot pluralisme. Op geen manier kon die eenheid op eksegetiese gronde alleen verseker word nie. Verder is daar eenvoudig nie so iets soos "formuliere van eenheid" nie (ten spyte daarvan dat die Hollanders aan drie belydenisskrifte hierdie status gegee het. Sommige mense is van mening dat ons nie met "formuliere van eenheid" te make het nie, maar met "formuliere van enigheid". Enigheid word dan as uniekheid verstaan. Al sou dit waar wees, raak dit nog nie kern van die argument hier nie). Die vraag is: Hoe hanteer 'n mens hierdie dilemma? Moet 'n mens die pluralisme as 'n gegewendheid van die Calvinisme aanvaar, of moet 'n mens die eenheid van die kerk op een of ander manier probeer red?

Friedrich Schleiermacher (kyk Sommer 1989:296-315) het as Calvinis die problematiek rondom die belydenisskrifte baie goed begryp en met 'n oplossing na vore gekom. Hy het ingesien dat daar in die 18e en 19e eeue 'n voortdurende pendeling tussen binding aan en vryheid teenoor die belydenisskrifte was. Die gebondenheid aan die belydenisskrifte kan minstens na die volgende redes teruggevoer word: Die eerbied wat daar vir die kerklike geskiedenis bestaan het, die outoriteit van die belydenisskrifte, die byna onverbeterlikheid van hierdie geskrifte en die eenheidsband wat hulle tussen lidmate gesmee het. Die vryheid teenoor die belydenisskrifte kan weer na die volgende argumente teruggevoer word: Die onvermoë om aan die hand van hierdie geskrifte die evangelie "aktueel" oor te dra en die toenemende konfessie-vyandigheid van hierdie periode. Daar is ingesien dat 'n bekrompe vasklou aan die leer/dogmatiek van die Reformatoriese belydenisskrifte die kerk in 'n nuwe situasie verhinder om opnuut krities met die Bybel om te gaan aangesien 'n verouderde Skrifverstaan, deur 'n vasklou aan hierdie geskrifte, gekonserveer word. Op hierdie wyse word die kerk verhinder om bevredigend tot sy eie tyd te spreek. Om uit te werk wat die kerk vir sy eie tyd te sê het is natuurlik makliker gesê as gedaan. In die proses van soeke na 'n gepaste teologie vir 'n spesifieke epog, ontstaan daar natuurlik 'n menigte van opinies en denkrigtings, wat hier en daar ook nog

radikaal afwyk van die tradisionele leer. Dit het Schleiermacher in die begin van die 19e eeu laat uitroep: "Waaraan kan ons vashou, wat kan ons nog verdedig? Wat gaan die kritiese teologie nóg oplewer?" Schleiermacher se onbehaaglikheid aan die situasie van algehele konfessie-vyandigheid het egter tot niks gelei nie. Selfs nie eers hierdie groot teoloog kon die teologiese koers van sy dag verander het nie. 'n Goeie bewys hiervoor is Adolf von Harnack se dogmengeskiedenis aan die einde van die 19e eeu. Sy bedoeling met hierdie dogmengeskiedenis was om te bewys "dat dogmatiese inhoude en uitdrukkingswyses iets van die verlede is en dat 'n ondogmatiese Christendom teologies verwelkom moet word en nie as 'n verleentheid gesien moet word nie". Dus: Die Christendom (minstens in middel-Europa) het hom van sy konfessionele gebondenheid losgemaak en die teologie het gepoog om in leervryheid "relevant" tot sy eie dag te spreek. Die resultaat het mense soos Schleiermacher tog met 'n bepaalde onbehaglikheid gelaat, aangesien daar net groter verwarring, onsekerheid, onpresiesheid en niksseggendheid ontstaan het.

Schleiermacher het vroeg in sy lewe tot die besef gekom dat hierdie stryd ten diepste 'n stryd om die karakter van die Protestantse Christendom is. Hy het ingesien dat daar altyd binne die Calvinistiese Protestantisme 'n pendeling tussen gebondenheid aan en vryheid teenoor die belydenisskrifte sal wees. Om hierdie rede sal die Calvinisme 'n pluralistiese karakter hê. Hierdie pluralisme dwing die Calviniste om toleransie te openbaar, indien hulle as 'n konfessionele groep wil voortbestaan. Schleiermacher se argument loop soos volg:

- * Die belydenisskrifte is 'n produk van die Reformasie in sy stryd teen die Roomse Kerk met die spesifieke bedoeling om te sê waarom dit eintlik gaan, naamlik "terug na die Skrif".
- * 'n Protestantse kerk kan hom nie van sy belydenis losmaak nie. Hy kan ook nie toelaat dat dinge in die kerk in 'n "onhistoriese losse willekeur" verval nie. Aan die ander kant kan hy ook nie toelaat dat die kerk voor 'n "wettisistiese verstarring in konfessionalisme" swig nie. Om hierdie rede sal 'n Protestantse Kerk heen en weer beweeg tussen binding aan en vryheid teenoor die belydenisskrifte.
- * Die pendeling tussen binding en vryheid is nie 'n stuk tragiese noodlot nie. Dit is die karakter van die Protestantisme.
- * Daar moet nie na maniere gesoek word om hierdie pendeling uit te skakel nie, maar hoe om daarmee saam te lewe.
- * Die kerk kan met hierdie pendeling saam lewe wanneer hy homself nie meer as 'n "leerinstansie" sien nie, maar as 'n "geloofs- en lewensgemeenskap". Die kerk behoort volgens hom 'n "beweeglike grootheid" te wees, 'n "Christologies-pneumatiese instelling".
- * Nie 'n vasgestelde leer wat gelyksoortig geïnterpreteer word, verseker die eenheid van die kerk nie (Schleiermacher sal dus nie van die

belydenisskrifte as "formuliere van eenheid" wou praat nie), maar die eenheid kom telkens nuut tot stand deur 'n konsensus wat in 'n bepaalde tyd geskep word op grond van 'n kollektiewe subjektiewe geloofsbewussyn. Dogmatiek of die Christelike leer is vir hom daarom net geldig vir en in 'n bepaalde tyd.

Hy het ook besef dat daar nooit absolute konsensus in 'n bepaalde tyd sal kan wees nie. Daarom was hy 'n pleitbesorger vir pluralisme en toleransie.

Ons sal nie maklik by Schleiermacher kan verby gaan nie. Ons sal die vraag moet beantwoord of ons Schleiermacher se oplossing wil en kan aanvaar. Ek glo nie 'n mens sal maklik ja of nee op hierdie vraag kan antwoord nie. In hierdie verband wil ek net op twee argumente wys:

- * Dit lyk vir my of die Hervormde Kerk in praktyk alreeds gedoen het wat Schleiermacher in teorie voorgestaan het. Hy het sy eenheid in 'n eie subjektiewe teologiese konsensus verskans. Dit is te betwyfel of die eenheid van die Hervormde Kerk in die verlede, na die eenheid in leer teruggevoer kan word. Ek meen dat hierdie eenheid eerder na die eenheid in lewenshouding teruggevoer moet word. Hierdie lewenshouding het baie beslis nie die leer van die belydenis as groeibodem nie, maar eerder 'n godsdienstige werklikheidsverstaan. Ons moet onself dus nie mislei, deur te meen dat ons in die verlede sulke getroue konfessionaliste was nie. Ons was veel eerder lojaal aan 'n godsdienstige konsensus van 'n bepaalde tyd. Om hierdie rede meen ek dat ons eintlik baie na aan Schleiermacher staan en wil ek die bewering maak dat die binnekerklike worsteling met die konfessie vir ons as Hervormers eintlik 'n nuwe saak is.
- * Ons Kerk gaan 'n fase binne, waar die konsensusdraende godsdienstige werklikheidsverstaan van die verlede, al meer en meer verdwyn. Ek betwyfel dit of ons maklik tot 'n nuwe konsensus op grond van subjektiewe geloofservarings op die korttermyn sal kan kom. Verder beskik ons ook nog nie oor die vermoë om in pluralisme en toleransie te bestaan nie. Om hierdie redes sal ons 'n nuwe weg moet vind om die eenheid van ons kerk te bewaar. Die Schleiermacher-model gaan volgens my mening vir die nabye toekoms nie die gewenste model vir ons kerklike lewe wees nie.

Ek meen dat ons op hierdie punt weer by Karl Barth kan aansluit. Hy (1927:87) het al in 1927 hierdie behartigswaardige uitspraak gemaak: "... die onderwerp van die dogmatiek is nie die Christelike geloof nie, maar die Woord van God. Die rede daarvoor is dat die Woord van God nie in die Christelike geloof nie, maar dat die Christelike geloof in die Woord van God begrond en bevat word." Ons sal dus na die Woord moet terugkeer; maar dan meer spesifiek na Hom (die Drie-enige God) van wie die Woord getuig. Dit sal ons bewaar van biblisisme aan die een kant, en ons oopstel vir die leer van die kerk aan die ander kant. Indien ons in ons kerk 'n verpligting teenoor 'n trinitariese Woordteologie kan ontwikkel ('n teologie waarin dit om die Drie-enige God handel soos wat Hy

Hom in sy Woord openbaar, soos in die belydenisskrifte saamgevat) sal ons 'n kans hê om die eenheid van ons kerk te red.

My voorstel vir die hantering van die dilemma is die volgende:

- * Elke proponent onderteken die volgende (of soortgelyke) formule waaroor ons met mekaar moet ooreenkom:

Ek, die ondergetekende, verklaar hiermee dat ek die leer aangaande die Drie-enige God wat omvattend en betroubaar in die kerk se belydenisskrifte, naamlik die Nederlandse Geloofsbelydenis, die Heidelbergse Kategismus en die Dordtse Leerreëls uitgewerk is, van harte onderskryf en getrou sal verkondig. Ek beloof om my aan die Kerkorde te hou en my by die oortreding daarvan aan die oordeel van die bevoegde kerklike vergadering te onderwerp. Deur hierdie formule te onderteken, verklaar ek dat ek daarvan oortuig is dat die leer aangaande die Drie-enige God wat in ons belydenisskrifte opgeneem is, in volkome ooreenstemming met die Woord van God is.

- * Met die ondertekening van hierdie formule verbind die toekomstige predikant hom daartoe om aan die leer van die kerk getrou te bly.
- * Hy plaas hom met die ondertekening van hierdie formule in 'n bepaalde teologiese tradisie. Hierdie tradisie omvat die belydenisse van die vroeë kerk en die teologie (soos saamgevat in die belydenisskrifte) van die oorwegend Calvinistiese Protestantisme.
- * Hy gee met hierdie ondertekening te kenne dat die leer/belydenisse/dogmas van die vroeë kerk en die Reformasie met die Woord in ooreenstemming is (quia).
- * Hy teken hierdie formule met die veronderstelling dat slegs die leer (die triniteitsleer, die twee-nature-leer, die regverdigingsleer, die leer oor die doop ensovoort) en nie ook die verpakking, die formulering en die uitdrukkingsvorm (byvoorbeeld die Grieks-filosofiese terminologie) met die Woord in ooreenstemming is nie.
- * Die ondertekening van hierdie formule verhinder dus nie wetenskaplike navorsing en besinning nie.
- * Die ondertekening verhinder wel die verkondiging (op welke wyse ookal) van kettery.
- * Die kerk se belydenis is met die Woord in ooreenstemming (quia). In sy huidige formulering en vertaling geld hy as riglyn vir die prediking - totdat 'n ander formulering en vertaling goedgekeur sou word. Op hierdie wyse kan die Kerk ongekontroleerde leervryheid teengaan. Dit is maar een argument ten gunste van die behoud van die ondertekeningsformule.

- * Kettery kan volgens my mening voorkom word, deur goeie deurlopende onderrig oor die leer van die kerk en gereelde en indringende debatvoering tydens en na afloop van die Algemene Kerkvergadering oor die leer van die kerk. Ek glo nie dat die gravamen meer 'n bruikbare instrument in ons dag is om leerverskille mee te hanteer nie. Die eenvoudige rede is dat 'n mens nie vandag aan historiese tekste verander nie. Ten spyte daarvan behoort die moontlikheid van die indien van 'n gravamen seker gehandhaaf te word.
- * Die ondertekeningsformule wil ook nie nuwe belydenisvorming verhinder nie. Die waarheid oor die Drie-enige God kan ook betroubaar en aanvullend tot dit wat in die verlede bely is, aangevul word.
- * Die implikasies van bogenoemde is dat die belydenisskrifte aan die Woord ondergeskik is en ondergeskik bly en dat hulle nie onderwerp van die geloof raak nie. Hulle bly met ander woorde bakens, rigtingwysers, tereg wysers en heenwysers en vervul nie die funksie van 'n leerwet nie.
- * Die belydenisskrifte moet altyd krities behandel word. Die uitsprake van die vadere mag nie blindweg gevolg word nie. Hulle bly altyd korrigeerbaar en veranderbaar.

Hierdie is egter maar net 'n mening. Die mening van dr Piet Boshoff moet ook deeglik bestudeer en oorweeg word.

LITERATUURVERWYSINGS

Barth, K 1927. **Die christliche Dogmatik im Entwurf.** Zürich: Zollikon.

---- 1948. **Die christliche Lehre nach dem Heidelberger Katechismus.** Zürich : Zollikon.

---- 1960. **Die Kirchliche Dogmatik. Band 1-2.** Zürich: Evangelischer Verlag.

Kreck, W 1977. **Grundfragen der Dogmatik.** München: Kaiser.

Ratschow, CH 1978. **Der angefochtene Glaube: Anfangs- und Grundprobleme der Dogmatik.** Gütersloh: Mohn.

Sommer, W 1989. **Die Stellung Semlers und Schleiermachers zu den reformatorischen Bekenntnisschriften.** KuD 35, 296-315.

G. DIE PROPONENTSFORMULE

DR PB BOSHOF

INLEIDING

In 'n voordrag getiteld "Leertucht" het Noordmans ([1932] 1984, in *Verzamelde Werken* 5, 111) die wens uitgespreek dat dit tog moontlik moet wees om 'n instansie daar te stel wat daarvoor sal sorg dat die Kerk in sy prediking ook werklik die Woord van God sal verkondig. In 'n voetnoot (24 bladsy 113) word aangeteken dat 'n lewendige bespreking gevolg het. Daar was eenstemmigheid daaroor dat die kerk 'n Christusbelydende gemeenskap is; daar behoort 'n nuwe belydenis te kom; afwykings moet met broederlike vermanings teëgegaan word en die gemeenskaplike belydenis moet aangemoedig word en "..... laat de reorganisatietie in die richting een artikel formuleren".

NEDERDUITSCH HERVORMDE KERK

In die kommentaar wat die konsep Kerkorde en Ordinansies uitgelok het stel dr JH Breytenbach (1994) die dravermoë van die belydenisskrifte hoog en kom op vir die stoere standpunt dat die Nederduitsch Hervormde Kerk nie anders kan werk as via die belydenisskrifte nie. Sou 'n mens hieronder moet verstaan dat die belydenisskrifte sê: "dit is die waarheid; dit is wat jy moet gaan preek"? En kan die predikant gaan en die Bybelteks via hierdie dogmatiek moedig en blymoedig preek? Sou dit net vir tekste geld wat uitdruklik in die belydenisskrifte aangevoer word of ook vir al die ander? Breytenbach se leermeester en promotor prof JP Oberholzer (1993, *Die teologiese eie-aardigheid van die Nederduitsch Hervormde Kerk: Vrae en nuanses*, in HTS, 49, 879) skryf weer, anders as sy leerling, dat die Nederduitsch Hervormde Kerk hom nog altyd afgegrens het "teenoor die dogmatisme wat die belydenisskrifte op die voorgrond stoot".

Dit blyk dat die ouer man, prof Oberholzer, die frisser en meer viriele standpunt verteenwoordig, want die Konsep verstaan dit nie so dat die evangelie mooi ooreenkom met die voltal van wat in die belydenisse gesê word nie. In die Konsep word hiervan afgewyk en meer gedistansieerd met die evangelie omgegaan waar gepraat word van "die leer wat uitgedruk is in die formuliere van enigheid". Dat hiermee 'n wesenlike verandering vanaf die stoere beskouing na vore tree is duidelik en kan ook afgelees word uit die heftige reaksie wat 'n soortgelyke verandering by Noordmans uitgelok het: "Het wil mij voorkomen dat wij die kant nie op moeten. 'Geest en hoofdzaak' is een formule, die gediend heeft in een tijd waarin de leidende geesten in de kerk meer op haar voortbestaan dan op haar opbouw bedacht waren" (Noordmans, [1931] 1984, *Geest en Hoofdzaak*, in *Verzamelde Werken*, 5, 98). Die "leer" van die Konsep is maar net 'n ander manier om die "geest en hoofdzaak" raak te vat.

Noordmans se onverbiddelikheid dui op die onharmoniseerbaarheid van die twee standpunte. Die historiese teologie sien in beginsel daarvan af om die evangelie

in vir-altyd-geldende of in vir-driehonderjaar-geldende uitsprake te giet en aanvaar die noodsaak om die evangelie elke keer weer nuut te verstaan en telkens na die beste woorde te soek om uitdrukking daaraan te gee. Die dogmatiese teologie daarenteen, stel weer sy ideaal om geloofsuitsprake wat eenmaal tot die status van sulke uitsprake verhef is, te behoed en te bewaar. Die voorgestelde formule van die Konsep probeer om 'n onderskeid te maak tussen die historiese vorm waarin die leer uitgedruk word en die leer self. Net die leer is bindend, nie die historiese vorm nie.

ONDERSKRYF?

Van die kandidaat word verwag om die leer te "onderskryf" en te "verkondig". Dat die leer verkondig kan word behoort duidelik te wees, maar kan dit ook onderskryf word? Die verkondiging van die evangelie is deel van die openbaringsgebeure, maar gebeure kan nie onderskryf word nie. Deur die verkondiging kan 'n mens gelei word om homself in die lig van God se genade nuut te verstaan; Hy "skryf in ons harte" (Ges 333:4). Die mens ondergaan hierdie verandering, hy kan dit nie vooraf onderskryf nie. Is dit nie vermetel van hom om dit te wil onderteken nie, want wat word daarmee bereik? Wat daarmee bereik word is dat 'n bepaalde maatstaf daargestel word waarvan gesê word dat dit uit die Bybel geneem is en dat die Bybel in sy verskeidenheid daarmee ooreenstem. Die ondergetekende kan nou sê dat hy hierdie maatstaf onderskryf en onder die valse sekerheid verkeer dat alles vir hom "rustig en veilig" is. Dit is 'n valse sekerheid, want of hy die maatstaf onderteken of nie, hy moet nog altyd deur God self, deur sy lewende Woord geregverdig word. Ook vir die Kerk as geheel is daar geen aanwysbare voordeel uit so 'n ondertekening van sy proponente nie.

As die Kerk sy predikante wil laat onderteken is 'n dokument nodig waaronder die handtekeninge geplaas kan word. Die Bybel self kan moeilik onderteken word, daarvoor is hy te veel van 'n draer van 'n boodskap en daarom veelsydig en te min van 'n kontrak. Die Kerk is dus genoodsaak om 'n ander dokument te verskaf wat onderteken kan word. Liefs 'n oorsigtelike stuk en wat so goed as moontlik die personifikasie van sy boodskap sou moes wees en nie meer nodig het om uitgelê te word nie. Hierdie korter en jonger en makliker verstaanbare Bybeltjie is bedoel om die uitleg van die Bybel te wees en ontleen sy aansien juis aan hierdie aanspraak. Die daad van ondertekening gee aan die formuliere van enigheid 'n verbindende en onaantasbare karakter. In die praktyk van die Kerk het hierdie belydenisskrifte glad nie so 'n prominente plek, sodat hulle leidinggewend kan optree vir die verstaan van die Skrif nie. Dit is dus nie die kerklike en teologiese praktyk wat hulle op die voorgrond stel nie, hulle word eerder uitgelig en in 'n oorskatte posisie geplaas deur die behoefte aan ondertekening wat die Kerk blykbaar moet voel.

VERKLARING

Hoewel die ondertekening self nie so belangrik is nie en tot wanopvattinge kan lei, is die saak wat daardeur verteenwoordig word nogtans baie belangrik. Dit is naamlik die verantwoordelikheid wat die Kerk het dat sy verkondiging in ooreenstemming met die belydenis moet wees. Die Nederduitsch Hervormde Kerk erken dat hy op die .gegewe kerklike belydenis gegrond is. Nuwe-Testamentiese voorbeelde van die belydenis lees ons in Romeine 10:9: "Jesus is die Here" en "God het Hom uit die dood opgewek". Om kerk te wees en te bly is dit vir die Kerk nodig om hierdie belydenis uit te lê, en elke keer weer uit te lê. In hierdie aangewesenheid op die belydenis bly die Kerk konserwatief of ortodoks. Sonder die uitleg en verstaan en verkondiging van die belydenis hou die Kerk op om kerk te wees. Die teologiese arbeid wat deur die Kerk gedoen word het net dan sin as dit in verband gebring kan word met die verkondiging van hierdie belydenis of dogma. Daarom sou dit net konsekwent wees as die Kerk van sy toekomstige dienaars van die Woord 'n verklaring met die volgende strekking verwag:

Ek verklaar hiermee dat ek dit verstaan en aanvaar dat aan my opgedra word om die evangelie van Jesus Christus met behulp van die Bybels-Reformatoriese teologie getrou te verkondig.

In die verklaring verwys "Bybels" na die historiese metode wat in die Bybelwetenskap gevolg word. "Reformatories" verwys daarna dat die dogma van die regverdiging van die goddelose (Rom 4:5) homself in die historiese teologie handhaaf. Sonder die Bybels-Reformatoriese teologie kan die Bybel kwalik verstaan word en kan daar ook beswaarlik gepreek word.

Die doel van die verklaring is om aan die Kerk 'n houvast op die werk en lewe van sy dienaars van die Woord te gee. Die ondergetekendes ontvang die voorreg om beroepbaar gestel te word en aanvaar die verpligting om steeds aan hulle teologiese vaardigheid te bly werk. Indien 'n ondergetekende hom nie by die verklaring hou nie, staan die Kerk onder die verpligting om met hom in gesprek te tree en as dit nodig is hom van sy amp te onthef.

REGSADVIES AAN DIE KOMITEE VIR DIE HERSKRYWING VAN DIE KERKWET

A. REGSADVIES VAN MNR SYDNEY GREGAN

DIE INVLOED VAN DIE GRONDWET VAN DIE REPUBLIEK VAN SUID-AFRIKA, 200 VAN 1993 OP ARTIKEL III VAN DIE KERKWET VAN DIE NEDERDUITSCH HERVORMDE KERK VAN AFRIKA

1. INLEIDING

Die aanvaarding van die nuwe grondwet, die *Grondwet van die Republiek van Suid-Afrika, 200 van 1993 ("die Grondwet")*, het tot gevolg dat parlementêre soewereiniteit verval het, en dat Suid-Afrika sedert die inwerkingtreding van die Grondwet op 27 April 1994, as 'n regstaat beskou word. Artikel 4(1) van die Grondwet bepaal dan ook dat die Grondwet die hoogste reg van die Republiek is. Daar is geen twyfel dat die Grondwet, asook sy opvolger, 'n wesenlike invloed gaan hê op die reg in Suid-Afrika nie, enersyds omdat die reg sedert 27 April 1994 as soewerein beskou word en andersyds omdat die Grondwet 'n verskanste handves van fundamentele regte bevat, laasgenoemde waarvan wêreldwyd ten gunste van die individu en ten koste van groepe uitgelê en toegepas word.

2. PROBLEEMSTELLING

Van belang vir die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika ("die Kerk") is die vraag of die Grondwet ook op die huishoudelike reëls (die Kerkwet en Bepalings) van die Kerk van toepassing is, en indien wel, in welke mate. Die belangrike vraag is of die woord "Blank", soos vervat in Artikel III van die Kerkwet, steeds in die Kerkwet mag verskyn.

3. DIE KERK AS PRIVAATREGTELIKE VERENIGING

Die Kerk is 'n privaatregtelike vereniging en meer in die besonder 'n *sui generis* ("eiesoortige") vereniging (Sien Gregan, SH 1994. *Die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika: 'n Vrywillige vereniging of 'n vereniging sui generis?* HTS 50/3, 546-555). Die Kerk is nie 'n publiekregtelike vereniging nie. Voorbeelde van publiekregtelike verenigings is universiteite en stadsrade, dit wil sê, organe wat van owerheidweë ingestel is, met owerheidsgesag beklee is en openbare dienste verrig. In Duitsland word kerke wel as publiekregtelike verenigings beskou.

Daar is eenstemmigheid dat die Grondwet wel op publiekregtelike verhoudings en gevolglik ook publiekregtelike verenigings van toepassing is.

4. GEBONDENHEID VAN PUBLIEKREGTELIKE ORGANE

Artikel 4(1) van die Grondwet stel dat die Grondwet alle wetgewende, uitvoerende en regsprekende staatsorgane op alle regeringsvlakke bind. Artikel 7(1) bepaal dat die hoofstuk oor fundamentele regte (Hoofstuk 3) alle wetgewende en uitvoerende staatsorgane op alle vlakke bind en Grondwetlike Beginsel IV bepaal dat die volgende Grondwet, wat binne twee jaar na die Grondwet (ongeveer 1996) opgestel moet wees, alle staatsorgane op alle regeringsvlakke moet bind.

Uit bogenoemde is dit duidelik dat die Grondwet, asook die opvolger daarvan, op publiekregtelike verhoudings/verenigings van toepassing is en sal wees.

5. GEBONDENHEID VAN PRIVAATREGTELIKE VERENIGINGS

Die Grondwet het geen direkte gelding op privaatregtelike verhoudings nie en maak ook geen voorsiening daarvoor nie. Die vraag is nou of die Grondwet moontlik indirekte gelding het op privaatregtelike verhoudings.

Artikel 7(2) bepaal dat Hoofstuk 3 (fundamentele regte) van toepassing is op alle reg wat van krag is en op alle administratiewe besluite geneem en handelinge verrig gedurende die tydperk waarin hierdie Grondwet in werking is. Artikel 33(2) bepaal dat geen regsreël, hetsy 'n reël van die gemene reg, gewoontereg of wetgewing, enige van die fundamentele regte in Hoofstuk 3 van die Grondwet mag beperk nie. Artikel 35(3) bepaal dat by die uitleg van enige wet en die toepassing en ontwikkeling van die gemene reg en gewoontereg, 'n hof die gees, strekking en oogmerke van Hoofstuk 3 behoorlik in ag moet neem.

Genoemde artikels kan, in die lig van artikel 4(2) en 7(1) van die Grondwet, nie beteken of impliseer dat die Grondwet enersyds slegs op publiekregtelike verhoudings van toepassing is, en andersyds ook op privaatregtelike verhoudings nie. Indien dit die geval is, val dit enigsins vreemd op dat artikels in 'n Grondwet kan voorkom wat in stryd is met mekaar. Só 'n interpretasie regverdig ook nie die bestaan van artikel 33(4) (hieronder bespreek), nie.

Daar is regslui wat beweer dat die bepalinge van Hoofstuk 3 ook horisontale werking sal geniet, dit wil sê dat die bepalinge daarvan ook op privaatregtelike verenigings van toepassing gemaak sal word. Ander wys weer daarop dat by die grondwetlike onderhandelings ooreengekom is dat dit geleidelik op horisontale verhoudings van toepassing gemaak sal word. **Daar is egter geen artikel of beslissing van enige hof wat bepaal dat dit wel die geval is of gaan wees nie.** Dit bly dus, by gebrek aan bewyse tot die teendeel, blote spekulasie.

Die implikasies van artikel 35(3) vir die toepassing van die handves op private verhoudings hang af van die betekenis van "die gees, strekking en oogmerke"

van die handves. Histories was 'n handves van fundamentele regte by uitstek 'n instrument om die uitoefening van owerheidsgesag teenoor die inwoners van die staat te beperk.

Die reëls van die arbeids- en die administratiefreg is reeds in ons reg op privaatregtelike verenigings toegepas, en meer in die besonder wanneer daar sprake was van 'n ongelyke gesagsverhouding. Meer onlangse regspraak dui egter op 'n tendens om, wat betref die administratiefreg, privaatregtelike verenigings soos kerke, 'n vryer hand te gee om kragtens sy eie huishoudelike reëls op te tree.

6. ARTIKEL 33(4)

Artikel 33(4) van die Grondwet verleen aan die wetgewer die bevoegdheid om maatreëls te ontwerp om onbillike diskriminasie wat deur **ander liggame** en persone as wetgewende en uitvoerende staatsorgane te verbied. Dit is duidelik dat hierdie artikel die ruimte aan die wetgewer laat om 'n privaatregtelike vereniging soos 'n kerk wat byvoorbeeld op grond van ras, kleur of geslag diskrimineer, deur middel van verdere of ondergeskikte wetgewing te verbied om dit te doen. So kan 'n kerk wat bepaal dat slegs manlike persone leraars mag word, gelas word om die bepaling te skrap, of kan 'n kerk wat slegs Blankes as lidmate toelaat, gelas word om só 'n bepaling te skrap.

Hierdie artikel skep gevolglik die ruimte vir die wetgewer om ook in die **toekoms** voorskriftelik te wees ten opsigte van **privaatregtelike verhoudings**.

7. FUNDAMENTELE REGTE

Die Grondwet stel in die Aanhef dat daar gelykheid tussen alle rasse sal wees. In Hoofstuk 3 van die Grondwet, wat handel oor die fundamentele regte, word uitgebrei op die betekenis hiervan. Artikel 8 bepaal dat daar nie teen 'n persoon gediskrimineer mag word op grond van ras, geslagtelikheid, geslag, etniese of sosiale herkoms, kleur, seksuele georiënteerdheid, ouderdom, gestremdheid, godsdiens, gewete, geloof, kultuur of taal nie.

In die lig van artikel 7(1) (hierbo uiteengesit), is artikel 8 **van toepassing op publiekregtelike verhoudings**. Sou egter voortgegaan word om die trefwydte van artikel 8 uit te brei sodat dit ook op privaatregtelike verhoudings van toepassing sal wees, kan dit tot gevolg hê dat homoseksueles nie verbied mag word om leraars te word en te bly nie (seksuele georiënteerdheid), mag predikante aandring dat hulle na die ouderdom van 65 jaar aanbly as predikante (ouderdom), mag geen liggaamlike (en ander?) Gebrek 'n predikant daarvan weerhou om 'n leraar te word nie (gestremdheid), sal Swartes lidmate en predikante van onder andere die Kerk en enige gemeente kan word (ras/etniese

herkoms) en mag die Kerk nie meer sy eredienste slegs in Afrikaans aanbied nie (taal).

Die vraag ontstaan of daar by só 'n stap 'n selektiewe keuse gemaak gaan word tussen hierdie regte en of alle regte (en met die volle konsekwensies daarvan) toepassing sal vind. In laasgenoemde geval sal die Kerk ook nie meer teen persone mag diskrimineer wat nie bereid is om belydenis van geloof af te lê nie (geloof), maar gewoon almal moet toelaat. Dit is duidelik dat só 'n uitleg en toepassing absurd sal wees. Die verdere vraag is of 'n selektiewe toepassing enigsins billik is en op grond waarvan 'n keuse ten gunste van sekere, maar ten koste van ander fundamentele regte gemaak kan word.

Indien 'n privaatregtelike vereniging nie meer in sy huishoudelike reëls sekere persone mag uitsluit van lidmaatskap nie, is daar nie meer sprake van 'n privaatregtelike vereniging nie. Dan het 'n privaatregtelike vereniging meteens 'n publiekregtelike vereniging geword. Verder sal daar van 'n *sui generis* vereniging ook nie sprake kan wees nie. Die vraag is of 'n kerk, en dan in die besonder die Kerk, nog kerk sal wees indien (alle) fundamentele regte op (alle) privaatregtelike verenigings van toepassing gemaak word.

8. ONSEKERHEDE

In die lig van bogenoemde is dit enigsins onseker of die Grondwet wel op privaatregtelike verhoudings van toepassing gemaak sal word. 'n Selektiewe toepassing kan regsonsekerheid aan die hand werk en dui op selektiewe diskriminasie, aangesien byvoorbeeld homoseksueles beswaar sou kon maak indien alle rasse aan enige kerk kan behoort maar eersgenoemdes spesifiek daarvan uitgesluit word om as leraars van enige kerk aan te bly of as leraars gelegitimeer te word.

Die Grondwet maak wel in sekere opsigte daarvoor voorsiening dat 'n keuse ten opsigte van lidmaatskap uitgeoefen kan word. So byvoorbeeld is ten opsigte van die onderwys bepalinge neergelê om **privaatskole** daar te stel. Artikel 32 gee aan elke persoon die reg om privaatskole daar te stel op die basis van 'n gemeenskaplike kultuur, taal of godsdiens. Alhoewel hierdie artikel dit duidelik uitstippel dat daar geen diskriminasie op grond van ras mag wees nie, kan daar wel teen 'n persoon se geloof, taal of kultuur gediskrimineer word. 'n Skool mag gevolglik wel tot stand gebring word vir Afrikaanse (taal), seuns en/of -dogters (geslag), wat die Boere/Voortrekkertradisie handhaaf en 'n Christelik-nasionale lewensbeskouing het (kultuur), en gebaseer is op 'n Calvinistiese grondslag (geloof). Só 'n skool sal egter nie mag bepaal dat slegs Blankes toegelaat word nie. Ek twyfel egter of eersgenoemde definisie ooit enige Swarte kan insluit.

Die voorskrifte wat geld vir onderwys bestaan nie ten opsigte van godsdienstige instellings nie. Die rede daarvoor is waarskynlik omdat onderwys in wese 'n owerheidsaangeleentheid is, en dus publiekregtelike verhoudings reël, selfs in die geval van privaatskole. Laasgenoemde is egter privaatregtelike verenigings.

Godsdiens word waarskynlik as 'n "persoonlike" saak gesien en godsdienstige verenigings (kerke) steeds as privaatregtelike verenigings gereken. Artikel 14 van die Grondwet bepaal dan ook dat elke persoon die reg het op vryheid van godsdiens.

Indien skole wel die reg verkry om 'n keuse te maak (te diskrimineer) teen sekere gelowe, kulture en taalgroepe, sal dit enigsins vreemd en bedenklik opval dat kerke nie ook dieselfde reg verleen word nie.

Gevolgtlik sal taal, kultuur en belydenis myns insiens steeds 'n grond wees vir 'n godsdienstige vereniging om lidmate "in" of "uit" te hou. Of die howe sal beslis dat dit by 'n kerklike instelling slegs om 'n persoon se geloof mag gaan, terwyl dit by skole nie slegs oor onderrig hoef te gaan nie, is te betwyfel. Só 'n stap werk regsonsekerheid aan die hand en dui op selektiewe toepassing van die Grondwet en die fundamentele regte wat daarin verskans is.

Vryheid van godsdiens, gewete, oortuiging en opinie (artikel 14) beteken niks indien daardie reg nie tesame met ander wat dieselfde geloof en oortuiging deel, beoefen en bely mag word nie. Dit impliseer noodwendig dat ander wat dit nie (wil) doen nie, daarvan uitgesluit kan word (reg op assosiasie). Daarmee saam beteken die reg op taal- en kultuurkeuse nie veel indien 'n persoon nie ook sy reg op godsdiens binne 'n bepaalde taal- en kultuurverband mag uitoefen nie.

MOONTLIKE OWERHEIDSAKSIES

Die owerheid het deur middel van artikel 33(4) die ruimte vir homself gelaat om maatreëls te ontwerp wat op privaatregtelike verenigings van toepassing gemaak kan word. Indien die owerheid tot so 'n stap sou oorgaan, kan dit beteken dat byvoorbeeld ras, taal en kultuur nie meer 'n rol sal mag speel by die oorweging van lidmaatskap nie.

In die VSA is die "separate but equal"-leerstuk reeds in die vyftigerjare verwerp. Sou die RSA die VSA volg in hierdie verband, sal dit beteken dat die Kerk hom nie daarop kan beroep dat daar wel soortgelyke of afsonderlike kerke (HKSA) vir ander rasse, taalgroepe of kultuurgroepe bestaan nie. Indien gelet word op die samestelling van die Konstitusionele Hof, sal die RSA waarskynlik dieselfde pad as die VSA loop.

SUBSIDIES VANAF DIE STAAT

Ek is oortuig dat subsidies vanaf die staat wel teruggetrek sal word indien Artikel III van die Kerkwet behou gaan word. Dit kan die befondsing van ouetehuse en kinderhuise nadelig raak. Dit is reeds die owerheid se standpunt om hom te onttrek van die befondsing van privaatregtelike verenigings. Daarbenewens ly dit geen twyfel dat daar geen befondsing aan instansies gaan wees wat diskrimineer op grond van ras, geslag, taal of kultuur nie.

Die Kerk sal myns insiens egter eers oor die beginsel moet besluit, alvorens ondergeskikte sake soos fondse as oorweging kan dien. Of die Kerk ten koste van 'n beginselsaak, en ter wille van staatsfondse, artikels in die Kerkwet moet verander, is hoogs twyfelagtig.

Indien Artikel III as 'n middelmatige saak beskou word, wat ek betwyfel aangesien 'n kerk nie middelmatige sake in sy Kerkwet sal plaas nie (maar eerder in Orinansies of Bepalings), bly dit steeds 'n ope vraag of sprake van dwang vanaf owerheidsweë die Kerk moet noop om sy Kerkwet te verander.

Subsidies vanaf die staat gaan in elk geval in die toekoms met strenger en onhoudbare voorwaardes gepaard gaan, soos byvoorbeeld dat regstellende aksie ten opsigte van personeel en "versorgdes" toegepas moet word. Dit kan beteken dat nie-lidmate ten koste van lidmate bevoordeel word.

PLAASVERVANGER VIR ARTIKEL III

Daar is 'n paar moontlikhede vir die vervanging van die bewoording van Artikel III:

- (i) Die eerste is dat die status quo gehandhaaf word, omdat daar tans geen beletsel in die regdaarteen bestaan nie.
- (ii) Die tweede moontlikheid is, dat aangesien 'n artikel slegs deur 'n Algemene Kerkvergadering verander kan word, die Algemene Kerkvergadering aan die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering volmag moet gee om, indien 'n verandering op die Kerk afgedwing word, dit te doen gedurende die tydperk 1995 tot 1998, met inagneming van die voorkeur/keuse/besluit van die vergadering. Indien skruppeling afgedwing word en die Kerk het nie 'n besluit ten opsigte van 'n plaasvervangende maatreël/artikel geneem nie, kan geargumenteer word dat die Kerk oop is vir almal.
- (iii) Die voorrede wat in 1994 deur die Komitee vir die Herskrywing van die Kerkwet aan die Kerk op spesiale ringsvergaderings voorgelê was, was 'n poging (en bly 'n moontlikheid) om Artikel III te vervang deur 'n voorneme wat iets oor die aard en die wese van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika sê, alhoewel dit as voorrede geen regsrag het nie. Só 'n voorrede sê baie oor die aard en wese van die Kerk. My ondervinding en inligting was dat dit nie goed ontvang was by ringsvergaderings nie.
- (iv) Nog 'n moontlikheid is om die woord Blank met "Afrikaner" of ook "Boere-Afrikaner" te vervang. Terwyl laasgenoemde woord waarskynlik nog nie ingeburger is nie, en ook nie aanklank by sekere lidmate sal vind nie, sal eersgenoemde ook ruimte laat vir Kleurlinge wat skynbaar ook Afrikaners is om lidmate te word.

- (v) 'n Verdere moontlikheid is om bloot na Afrikaanssprekendes te verwys, 'n verandering wat dalk die minste probleme sal oplewer, aangesien taalregte wel verskans word in die Grondwet. Feit van die saak is dat kultuuregte in dieselfde artikel as taalregte verskans word, en behoort die woord "Afrikaner" ook nie bedware op te lewer nie.
- (vi) Die laaste moontlikheid is dat die woord "Blank" verwyder word, en dat daar geen artikel, Bepaling of Ordinsie sal bestaan oor lidmaatskap nie. Dit beteken dat die Kerk oop is vir almal.

Sou die status quo verander moet word, is ek van mening dat die woorde "Afrikaner" of "Afrikaanssprekende" die meeste aanklank sal vind.

BESWAARDE LIDMATE

Sou die Kerk verplig word om die woord Blank uit te haal, of dit uit eie beweging doen, sonder dat 'n plaasvervangende Artikel in die Kerkwet bestaan, beteken dit dat die Kerk oop is vir enigeen. Dit sal vir 'n groot deel van die lidmate nie aanvaarbaar wees nie.

Die aandrang van sekere lidmate op die skraping van Artikel III van die Kerkwet word ook nie ontken nie. Dit bly 'n vraag of laasgenoemde se standpunt enigsins beduidende steun in die Kerk geniet, gesien in die lig van die oorweldigende getuienis tot die teendeel.

GEVOLGTREKKING

- * Daar is tans geen verpligting vanaf regsweë op die Kerk om Artikel III van die Kerkwet te skrap nie, aangesien die Grondwet nie toepassing vind op privaatregtelike verenigings nie.
- * Die status quo kan, wat betref Artikel III van die Kerkwet, gehandhaaf word, aangesien geen wetgewing bestaan wat die inhoud van Artikel III verbied nie.
- * Die Kerk kan wel, soos aangetoon, deur toekomstige wetgewing, of deur die volgende Grondwet, of soos in die geval van Namibië met spesiale wetgewing, met strafsanksies gedreig of tot 'n verandering gedwing word.
- * 'n Wysiging/vervanging/skrapping kan op daardie stadium gedoen word, aangesien geen bewyse bestaan dat die Kerk nou reeds daartoe verplig is nie, en is betoë in hierdie verband blote spekulasie.

B. REGSADVIES VAN TIM DU TOIT EN KIE

(GESKRYF DEUR JH DE VILLIERS NAMENS MNR TOU GREYLING)

1. Die Komitee vir die herstryking van die Kerkwet van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika ("die Kerk") wil by die herformulering van die Kerkwet, die woord "blanke" in Artikel III behou.
2. Die vraag is tot watter mate die Grondwet van die Republiek van Suid-Afrika, Nr. 200 van 1993 en in besonder Hoofstuk 3 daarvan, wat 'n Verklaring van fundamentele regte bevat (hiernagenoem "die Verklaring") so 'n bepaling verbied waar Artikel 8 van die Grondwet soos volg bepaal:

"8(1) Elke persoon het die reg op gelykheid voor die reg en op gelyke beskerming deur die reg;

(2) Daar mag teen niemand onbillik gediskrimineer word nie, hetsy direk of indirek, en, sonder om afbreuk te doen aan die algemeenheid van hierdie bepaling, in die besonder op een of meer van die volgende gronde : ras, geslagtelikheid, geslag, etniese of sosiale herkoms, kleur, seksuele georiënteerdheid, ouderdom, gestremdheid, godsdiens, gewete, geloof, kultuur of taal"

Die vraag wat hier ter sprake is, is in die Duitse Reg beskryf as die probleem van "drittwirkung" dit wil sê, die drieledige werking van die Duitse "Grundgesetz" of Basiese Reg. Die vraag is dus of fundamentele regte slegs geld in 'n Staat-onderdaan ("publieke reg") verhouding of reguleer dit ook die onderdaan-onderdaan verhouding ("privaatregtelike verhouding").

3. In die VSA is die posisie dat in terme van die Grondwet, slegs "Governmental action" beperk is en "it cannot prohibit rights violations by any non-governmental" "private actors"¹.

Dit was derhalwe nodig om 'n Wet te passeer² om rasse diskriminasie in private werkeplekke, behuising, hotelle en restaurante te verbied.

4. Die beginsel geld nie in terme van die Canadian Charter of Rights and Freedoms in Kanada nie. In hierdie verband kan verwys word na die beslissings in RWDSU Local 580 versus Dolphin Delivery³ en die beslissing in Tremblay versus Diagle⁴.

In eersgenoemde geding het die Eisers, 'n vakunie, hom teenoor die Verweerder (die werkgever), beroep op die Charter en in laasgenoemde het 'n swanger vrou

haar beroep op die Charter teenoor die Verweerder ('n man wat die vader van haar ongebore baba was en wat gepoog het om haar te verbied om 'n aborsie te ondergaan). In beide gevalle het die Hof bevind dat die Verweerder geen verpligtinge in terme van die Charter het nie omdat die Verweerder nie 'n "government actor" is nie. Hierdie benadering is bevestig in die beslissing McKinney versus University of Guelph ⁵.

Bakan⁶ verklaar in hierdie verband "Thus, individuals are protected by the Charter only from state action, not from the action of anybody else. Private entities like corporations, landlords and employers among others, are left free of charter scrutiny. This is a significant limitation given that most coercion in people's lives is at the hands of private entities ...".

5. Die probleem om die toepassingsfeer van die Verklaring soos vervat in Hoofstuk 3 van die Grondwet te omskryf, was van meet af aan 'n saak van groot tweespalt. ⁷ Die ANC se hoofargumente ten gunste daarvan dat die hele omvang van Suid-Afrikaanse Reg onderhewig moet wees aan 'n menseregte akte, was:
 - 5.1 Aangesien 'n Grondwet ten doel het om die "Grundnorm" van die regsisteem as geheel te reflekteer, moet die bepalings wat op fundamentele regte betrekking het, die hele spektrum van die reg omvat, insluitende privaatregtelike aangeleenthede en huishoudelike gedragreëls van instellings anders as die Staat.
 - 5.2 Die Suid-Afrikaanse Grondwet moet waak teen diskriminerende praktyke in die private sfeer wat gebruik kan word om apartheidspraktyke de facto te verewig.
 - 5.3 Finansiële aansporings (onttrekking van Staatsubsidies) om diskriminerende instellings in die private sfeer te ontmoedig, sal nie rykes raak nie en sal derhalwe uitbuiting van ekonomiese wanbalanse in die gemeenskap verewig.

Daarteenoor was die hoofargumente waarom die universele werking van 'n menseregte akte uitgesluit moet word:

 - 5.3.1 Geskiedkundig was die beskerming van menseregte daarop gemik om die uitoefening van Regeringsmagte te beperk.
 - 5.3.2 Aangesien 'n Grondwet 'n regsinstrument is wat die magte van die Regering omskryf en beperk, is dit logies dat 'n grondwetlike menseregte akte die magte van die Regering en niks anders nie, moet aanspreek.
 - 5.3.3 Die balans tussen botsende regte en verpligtinge kan versteur word indien sekere regte (daardie vermeld in die Grondwet), voorkeurstatus in privaatregtelike verhoudings gegee word teenoor daardie wat nie vermeld word in die Grondwet nie.
 - 5.3.4 Uit 'n oogpunt van politieke vryheid, sou buitensporige beheer deur die Staat oor sake wat suiwer private aangeleenthede is, in 'n totalitêre heerskappy ontaard.

6. Die Suid-Afrikaanse Grondwet bepaal in Artikel 7:

"7(1) Hierdie Hoofstuk, bind alle wetgewende en uitvoerende staatsorgane op alle regeringsvlakke.

(2) Hierdie Hoofstuk is van toepassing op alle reg wat van krag is en op alle administratiewe besluite geneem en handelinge verrig gedurende die tydperk waarin hierdie Grondwet in werking is ...".

Die verklaring geld dus vir:

- * Regsvoorskrifte en
- * Administratiewe handelinge.

Wat administratiewe besluite of handelinge betref is die enigste rede waarom daar onderskei word tussen regsvoorskrifte en handelinge, die feit dat die beperkings van die Grondwet slegs op administratiewe handelinge betrekking het wat na inwerkingtreding van die Grondwet verrig is, terwyl die Verklaring in die geval van regsvoorskrifte, in effek, terugwerkend van krag is.

7.1 Wat regsvoorskrifte betref meen Van der Vyver ⁸ dat die Verklaring slegs betrekking het op regsvoorskrifte van die Staat en nie op interne gedragsreëls van nie-staatlike liggame, soos die Kerk, 'n sportklub of handelsmaatskappy betrekking het nie. Hy voer die volgende redes aan vir sy siening:

- * Artikel 7(1) beperk die bindende krag van die Verklaring tot alle "wetgewende en uitvoerende staatsorgane op alle regeringsvlakke".
- * Die regsreël wat in terme van Artikel 33(2) nie die verskansde regte mag beperk nie, omvat "die gemene reg, gewoontereg, of wetgewing" - begrippe wat verskillende kategorieë Staatlike Reg omvat.
- * Artikel 33(4) van die Grondwet magtig die wetgewer om maatreëls te tref wat "daarvoor ontwerp is om onbillike diskriminasie deur ander liggame en persone as dié wat ingevolge Artikel 7(1) gebonde is, te verbied ...".

Hierdie bepaling is volgens Van der Vyver in die finale konsep van die Grondwet ingevoer om voorsiening te maak vir burgerreg wetgewing in die private sfeer van nie-staatsinstansie en Artikel 33(4) sou tautologies wees as 'n Hof sou bevind dat sodanige instansies in elk geval verplig is om beginsels van die Verklaring binne hul huishoudelike sfeer van soewereiniteit te handhaaf.

8. Is statutêre liggame soos Universiteite of die Prokureursorde byvoorbeeld, onderhewig aan die Verklaring?

Van der Vyver meld dat daar botsende argumente in hierdie verband bestaan maar meen dat daar goeie rede bestaan waarom dit nie die geval moet wees nie. Eerstens kom die fundamentele regte in die Verklaring ook regs persone en nie net natuurlike persone nie, toe. Outonomie is 'n regs persoon se reg tot privaatheid (een van die fundamentele regte in terme van die Verklaring) en om Staatsinmenging in die huishoudelike sake van 'n nie-staatsorgaan te verhoed is op sigself beskermingswaardig.

Maar hoewel die interne gedragsreëls van nie-staatlike statutêre liggame nie aan die Verklaring onderhewig is nie, is dit nie die geval wat betref enige regskeppende magte van so 'n liggaam nie.

Beslissings, handelinge of gedrag van privaatpersone (insluitende regs persone), word volgens Van der Vyver nie geraak deur die bepalings wat in die Verklaring vervat is nie en, as mens Artikel 33(4) lees, is dit volgens hom duidelik dat so 'n handeling nie onderhewig is aan die toetsingsbevoegdheid van die Howe nie. Artikel 33(4) lui:

"Hierdie Hoofstuk belet nie maatreëls wat daarvoor ontwerp is om onbillike diskriminasie deur ander liggame en persone as dié wat ingevolge Artikel 7(1) gebonde is, te verbied nie".

Die gemelde bepaling het dus betrekking op onbillike diskriminasie wat nie op grond van die Verklaring aangeval kan word nie, maar wat wel deur die Wetgewer verbied kan word. Indien die noodigheid ontstaan, kan die Wetgewer "civil rights legislation" afkondig waar, ragtens sodanige diskriminerende optrede verbied word. Die persone wie se handelinge aangespreek kan word in terme van hierdie bepaling deur middel van sodanige wetgewing is "ander liggame en persone as dié wat ingevolge Artikel 7(1) gebonde is" dit wil sê, liggame en persone wat nie "wetgewende en uitvoerende staatsorgane op regeringsvlak" is nie.

Van der Vyver noem in hierdie verband die volgende voorbeelde:

- * B het twee vriendinne. Hy besluit om A te trou omdat sy Rooms Katoliek is en verwerp B omdat sy 'n Protestant is. Later verlaat hy A omdat sy die Joodse geloof aangeneem het.
- * W besit 'n plaas in die Vrystaat en laat dit in sy testament aan sy seun ('n kunstenaar) vererf en nie aan sy dogter nie (wat 'n doktersgraad in die landbou hou) omdat hy glo dat grond in die familie moet bly deur die manlike linie.
- * P bied sy huis in Sandton vir verkoop aan onderhewig daaraan dat slegs blanke kopers oorweeg sal word.
- * M, die eienaar van 'n hotel, weier om enige homoseksuele op die hotelperseel toe te laat.

Die handeling van B, W, P en M val binne die grense van die privaatreg en behoort dus aan die "private sfeer" wat nie deur die beherende meganismes van die Verklaring van fundamentele regte in Hoofstuk 3 geraak word nie. Kragtens Artikel 33(4), sal wetgewing toelaatbaar wees om diskriminasie op grond van geloof in die reg wat betrekking het op man en vrou òf op grond van geslag in die Erfreg òf met betrekking tot ras in die Kontraktereg òf op die basis van seksuele oriëntasie ten opsigte van publieke oorde in privaatbesit, te verbied.

Voorts kan die gedrag van persone anders as amptenare van die uitvoerende gesag of funksionaris wat op Regeringsvlak optree, op indirekte wyse deur die verklaring geraak word. So byvoorbeeld is, in terme van die gemene reg, kontrakte wat **contra bonos mores** is nietig en die gebrip **boni mores** mag in die toekoms opnuut omskryf word in die lig van bepalinge van die Verklaring en wat "regverdigbaar is in 'n oop en demokratiese samelewing gebaseer op vryheid en gelykheid".

9. Van der Vyver kom tot die volgende gevolgtrekking:

The a-constitutional "private sphere" is made up of:

- * domestic rules of conduct with legal validity of social institutions other than the state or state organs on any of the levels of government; and**
- * conduct other than administrative decisions or acts of bodies or officials constituting part of the executive branch of state authority on all levels of government.**

However, the "private sphere" will not remain unaffected by the new constitutional regime. The constitutional ethos projected by the Declaration of Fundamental Rights will in many ways penetrate the "private sphere"; and legislation enacted pursuant to section 33(4) may compel persons and institutions within the "private sphere" to toe the human right line".

10. In twee beslissings wat in 1994 gegee is het die Hooggeregshof bevind dat die Verklaring van toepassing is op privaatregtelike verhoudings, maar beide gevalle was gevalle waar daar penetrasie in die "private sfeer" was insoverre dit die gemene reg met betrekking tot laster, betref.⁹

11. **Gevolgtrekking**

Die Verklaring van Fundamentele Regte soos vervat in die Grondwet van die Republiek van Suid-Afrika is na ons mening nie op die Kerk van toepassing insoverre dit die formulering van die Kerkwet betref nie, maar in terme van

Artikel 33(4) sou die Wetgewer die beoogde formulering van Artikel III deur middel van Wetgewing kon verbied.

VOETNOTAS

1. "Interpreting a Bill of Rights" (RED Kruger & Currin) : Prof Nadine Strossen se bydrae op P.54.
2. Die 1964 "Civil Rights Act".
3. (1986) 2 SCR 573 (1986) 33 DLR (4th) 174.
4. (1989) 2 SCR 530 (1989) 62 DLR (4th) 634.
5. (1990) 76 DLR (4th) 545.
6. "Constitutional Interpretation and Social Change : You can't allways get what you want (nor what you need)" Canadian Bar Revue 1991 P.308.
7. Augustus 1994 : Tydskrif van Hedendaagse Romeins-Hollandse Reg, Band 57 Nr. 3 op bladsy 378 e.v.
8. Op P.389.
9. Mandela versus Falati 1949 (4) BCLR 1(W) en Gardener versus Whitaker 1994(5) BCLR 19(E).

C. REGSADVIES VAN ADV STEVE DU TOIT

Adv du Toit maak kortliks die volgende opmerkings:

- * Die huidige Grondwet is geldig en van krag, maar word herskryf en kan dalk anders lyk, alhoewel dit onwaarskynlik is.
- * Die Handves van Menseregte staan vas en reël, afgesien van "gelykheid", ook die kwessie van "vryheid van assosiasie".
- * Daar is nog nie in ons howe 'n saak uitgemaak oor die vraag of die Grondwet uitsluitlik vertikaal, dus Staat/onderdaan gerig is en of dit dalk ook 'n vertikale toepassing sal hê. Ek persoonlik betwyfel die vraag of die tussentydse Grondwet of die finale Grondwet ooit horisontaal aangewend sal word.

Die implikasie hiervan sal wees dat Artikel III in enige vorm behoue sal kan bly sonder dat die Staat sal inmeng, of moet ek liever sê nie direk sal inmeng nie (Op dié saak kom ek later terug). Die verhouding Kerk/lidmaat is 'n privaat verhouding. As die Grondwet nie hier inmeng nie, is dit onwaarskynlik dat die Staat andersins in die verhouding sal inmeng.

Die Staat het in 'n saak (dit was 'n saak tussen die NG Kerk en ds Theron) tog ingemeng, maar omdat die Staat administratief by die saak betrokke was en derhalwe gemeen het dat hy daarom die reg het om in te meng. Die saak ondersteun my standpunt verder dat die Staat nie maklik, behalwe onder spesiale omstandighede, in 'n privaatregtelike aangeleentheid betrokke sal raak.

- * Die Kerk sal nooit die hof kan nader en vra dat Artikel III afgedwing moet word nie - ek glo die hof gaan summier weier op grond daarvan dat die bepaling daarvan in stryd sal wees met die Grondwet.
- * Indien Artikel III gehandhaaf word kan die Staat
 - ** bepaal dat alle kerke nie eiendomsbelasting hoef te betaal nie, maar wel die Nederduitsch Hervormde Kerk
 - ** sê dat grond aan kerke gratis beskikbaar gestel kan word, behalwe aan die Nederduitsch Hervormde Kerk
 - ** die Staat weier om, enige finansiële ondersteuning aan die Nederduitsch Hervormde Kerk te gee vir gesondheid- of bejaardesorg.

(In Amerika, byvoorbeeld, het die Staat geweier om 'n dranklisensie toe te staan aan 'n restaurant, omdat die restaurant gediskrimineer het teenoor mense op grond van velkleur.)

- * Dit is belangrik om die gemenerereg in ag te neem. Die verwagting is dat gemene- regtelike beginsels nie ongekwalfiseerd sal geld nie. Die waarskynlikhede is daar dat die gemeneregtelike beginsel die Grondwet en dié se bepalinge in ag sal moet neem. Die hof sal beslis weier om enigiets op rassegrondslag af te dwing al sou die gemenerereg byvoorbeeld vir ons daardie reg gee.
- * Die agterliggende vraag, wat nie gevra is nie, is: Sal 'n anderskleurige die Kerk deur middel van 'n hofgeding kan dwing om hom/haar as lidmaat te aanvaar? Ek is van mening dat hy nie sal slaag nie, om redes soos reeds hierbo genoem. Die teenpool is tog immers die beginsel van vrye assosiasie en die feit dat die Staat nie maklik sal inmeng in die huishoudelike reëls van die kerk nie, weereens, nie op 'n direkte manier nie, maar wel op 'n indirekte manier.

* My persoonlike standpunt is:

- ** Vrye assosiasie, afsonderlikheid, volksgroep, alles wat lyk na apartheid, gaan fanaties beveg word - direk of indirek, gegewe die agtergrond van Suid-Afrika.
- ** Met die behoud van Artikel III gaan ons 'n deel van die gemeentes gelukkig maak, maar daar gaan dalk 'n beduidende groep ongelukkiges ook wees.
- ** Indien die Kerk volhard met 'n onveranderde Artikel III (gesien die situasie van die Kerk teenoor die res van die totale gemeenskap en die Staat), sal 'n steeds groter aanslag teen hom gemaak word. As dit 'n beginsel is waarvoor ons moet sterf as dit nodig raak, sê ek dit is reg. Maar is dit so 'n beginsel?
- ** Mense wat vir die Staat werk mag later uitvind dat daar teen hulle gediskrimineer gaan word.
- ** Dit gaan makliker wees om lidmate te oortuig dat dit in die Kerk se belang is om Artikel III te wysig, as wat dit gaan wees om die wêreld te probeer oortuig dat die kerk reg is.

D. REGSADVIES VAN ADV JP DE BRUIN SC

Ek het egter die navorsing en naleeswerk in verband met die probleemstelling gedoen en tot die gevolgtrekking gekom dat daar niks in die hergeformuleerde Artikel III van die Kerkwet is wat teenstrydig is met die Grondwet, Nr. 200 van 1993, soos gewysig, nie. Genoeg om te sê, is die basiese vertrekpunt dat die Grondwet eintlik net die vertikale verhouding tussen die Staat en onderdane reël en dit is ook die neiging van die jongste regspraak waarna ek verwys het. Afgesien daarvan meen ek dat die Kerk en sy lidmate die reg tot vryheid van assosiasie het en dat die Kerk self kan besluit wie hy as lidmate wil toelaat, selfs al sou daardie lidmate net van 'n bepaalde ras of kleur wees.